REŞAD EKREM KOÇU

Osmanlı Padişahları

Reşad Ekrem Koçu, 1905 yılında İstanbul'da doğdu. Babası Ekrem Reşad Bey (1877-1933), İstanbul Şehremaneti muhasebecilerinden Abdullah Reşad Bey ile Osman Paşa kızı Melek Hanım'ın oğluydu.

1921'de Bursa Lisesi'ni bitiren Koçu, 1931'de İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Burada yaşamı ve eserleri üzerinde önemli etkiye sahip olan Ahmed Refik Altınay'ın önce öğrenciliğinde sonra da asistanlığında bulundu.

1933'te meşhur "Üniversite Reformu" birçok öğretim üyesiyle birlikte Altınay'ı da tasfiye edince hocasıyla birlikte üniversiteden ayrıldı. Emekliliğine kadar Kuleli Askeri, Pertevniyal ve Vefa liselerinde tarih öğretmenliği yaptı. 6 Temmuz 1975'te İstanbul'da öldü.

Reşad Ekrem Koçu birçok kitap ve henüz kapsamlı bir dökümü dahi çıkarılmamış olan yüzlerce makale yazdı. Bunlar arasında hemen akla gelenler *Kızlarağasının Piçi* (1933), *Hatice Sultan ve Ressam Melling* (1934), *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri* (1947), *Tarihimizde Garip Vakalar* (1952), *Osmanlı Padişahları* (1960), *Erkek Kızlar* (1962), *Dağ Padişahları* (1962), *Esircibaşı* (1962), *Forsa Halil* (1962), *Yeniçeriler* (1964), *Osmanlı Tarihinin Panoraması* (1964), *Fatih Sultan Mehmed* (1965), *Patrona Halil* (1967) ve *Kabakçı Mustafa*'dır (1968). Ayrıca son derece özgün bir çalışma olan *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*'nün de yazarıdır.

Bütün bu eserlerin yanı sıra, Koçu genellikle, büyük bir yayıncılık ve yazarlık macerası olarak anılan *İstanbul Ansiklopedisi*'yle özdeşleştirilir. Büyük kısmını bizzat ve bazen de takma isimler alarak yazdığı, resimlediği, kaynak bulduğu bu başeserini bitirmesi maalesef mümkün olmamış, ansiklopedi "g" harfinin ortalarında maddi yetersizlikler nedeniyle durmuştur.

Koçu'nun Türk tarihyazımındaki yeri çok önemlidir. "Tarihi sevdiren adam" olarak anılan hocası Ahmed Refik Altınay'ın yolundan gitti, o yolu genişletti, olağanüstü ayrıntıları yakalayan dikkat ve titizliğiyle büyük bir "hikâye etme" başarısı elde etti.

Osmanlı Padişahları

DOĞAN KİTAP TARAFINDAN YAYIMLANAN DİĞER KİTAPLARI

Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri
Osmanlı Tarihinin Panoraması
Kösem Sultan
Topkapı Sarayı
Tarihimizde Kahramanlar
Fatih Sultan Mehmed
Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş
Yeniçeriler

OSMANLI PADİŞAHLARI

Yazan: Reşad Ekrem Koçu

Yayın hakları: © Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Doğan Kitap'ta 1. baskı / Nisan 2002
6. baskı / Eylül 2015 / ISBN 978-605-09-2888-4
Sertifika no: 11940

Kapak tasarımı: Geray Gençer
Kapak görseli: © Tarker/CORBIS
Baskı: Ana Basın Yayın Gıda İnş. San. Tic. A.Ş.
B.O.S.B. Mermerciler Sanayi Sitesi 10. Cad. No. 15 Beylikdüzü - İSTANBUL
Tel: (212) 422 79 29
Sertifika No: 20699

Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 1 Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL
Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16
www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Osmanlı Padişahları

Reşad Ekrem Koçu

DK DOĞAN KİTAP

36 ABDULHAMID II.
37 MEHMED V.
38 MEHMED VI.
35 MURAD V.
ABDULMECID HALIFE
33 ABDULMECID
34 ABDULAZIZ
30 SELIM III.
32 MAHMUD II.
31 MUSTAFA IV.
28 MUSTAFA III.
27 OSMAN III.
29 ABDULHAMID I.
26 MAHMUD I.
25 AHMED III.
24 MUSTAFA II.
23 AHMED II.
22 SULEYMAN III.
21 MEHMED IV.
20 IBRAHIM
19 MURAD IV.
18 OSMAN II.
17 MUSTAFA I.
16 AHMED I.
15 MEHMED III.
14 MURAD III.
13 SELIM II.
12 SULEYMAN II.
11 SELIM I.
10 BAYAZID II.
9 MEHMED II.
8 MURAD II.
5 SULEYMAN I.
7 MEHMED I.
6 MUSA
4 BAYAZID I.
3 MURAD I.
2 ORHAN GAZI
1 OSMAN GAZI

İçindekiler

Osman Gazi 11
Orhan Gazi 17
Murad Hüdavendigâr 27
Yıldırım Bayezid 35
Emir Süleyman 49
Musa Çelebi 52
Çelebi Sultan Mehmed 55
Sultan II. Murad 60
Fatih Sultan Mehmed 76
Sultan II. Bayezid 90
Yavuz Sultan Selim (Sultan I. Selim) 110
Kanuni Sultan Süleyman (Sultan II. Süleyman) 127
Sultan II. Selim 157
Sultan III. Murad 163
Sultan III. Mehmed 174
Sultan I. Ahmed 184
Sultan I. Mustafa (Deli Mustafa) 190
Sultan II. Osman (Genç Osman) 198
Sultan IV. Murad 213
Sultan İbrahim 234
Sultan IV. Mehmed (Avcı Sultan Mehmed) 254
Sultan III. Süleyman 283
Sultan II. Ahmed 289
Sultan II. Mustafa 291
Sultan III. Ahmed 299

Sultan I. Mahmud 319
Sultan III. Osman 325
Sultan III. Mustafa 328
Sultan I. Abdülhamid 334
Sultan III. Selim 340
Sultan IV. Mustafa 378
Sultan II. Mahmud 395
Sultan Abdülmecid 418
Sultan Abdülaziz 429
Sultan V. Murad 445
Sultan II. Abdülhamid 449
Sultan V. Mehmed Reşad 463
Sultan VI. Mehmed Vahideddin 467

Yıllar ve başlıca hadiseler 473
Sözlük 477

Osman Gazi

Türk tarihinin ve cihan tarihinin en büyük devletlerinden birinin temel taşını koyan adam, Osman Gazi'nin hayatı ve gazaları destan halinde anlatılır.

Batı Anadolu'da Söğüt Ovası ile Domaniç Yaylası'nda yaşayan Kayı aşiretinin beyi Ertuğrul'un oğludur, miladın 1258 yılında Söğüt'te doğmuştu. Oğuz Türklerinden olan Kayı aşireti Türkistan'dan gelmiş, Konya Selçuk sultanı tarafından Batı Anadolu'nun bu bölgesinde sınır bekçisi olarak yerleştirilmişti.

Osman henüz on beş on altı yaşlarındayken kılıcı yaman bir cengâver olarak tanınmıştı; tığ gibi şahbaz ve şehlevent bir vücut yapısı üzerinde güneşe "Ya doğ, ya doğayım!.." diyen dilber yüzüyle bir erkek güzeli tahayyül etmemize hiçbir engel yoktur. *Tevarih-i Âl-i Osman* "Güneşte yanmış, gövermiş beyaz tenli ve kara gözlü, aslan pençeli ve sesi aslan gibi güğrerdi" diyor.

Bıyıklarının terlediği çağda toprak komşularından Şeyh Edebali'nin kızı Mal Hatun'la evlendi. Edebali'nin şeyhliği kalbindeydi, çiftlikleri ve sürüleriyle zengin malikânesinde misafirlerine ikramıyla meşhurdu. Osman'ın Mal Hatun'u alması şöyle anlatılır:

Genç cengâver, Edebali'ye misafir olmuştu; o gece bir rüya gördü. Şeyhin göğsünden çıkıp doğan bir ay, parıl parıl, delikanlının bağrına girdi, o ışığın indiği yerden bir meşe fidanı çıktı, süratle büyüdü ve etrafa dallarını atarak bir ulu ağaç oldu, cihanı kapladı; dağlar, ormanlar, tarlalar, bahçeler gölgesi altında kaldı. Dağlardan çağlayan sular iniyordu, bu sulardan kimi insanlar içer, kimi insanlar tarlalarını sulardı, kimi de çeşmeler yapardı. Delikanlı rüyasını şeyhe anlattı, Edebali:

"Oğlum Osman... Sen bir hükümdar olacaksın, padişahlık sana ve nesline mübarek olsun, benim kızım senin helalin oldu!" dedi ve o sabah kızı Mal Hatun ile Osman'ın nikâhını kıydı. Mal Hatun delikanlının rüyasındaki ay gibi güzeldi ve henüz on üç yaşındaydı, Osman on dokuzundaydı.

Müverrih Âşıkpaşazade Derviş Ahmed Âşıkî anlatıyor:

"Edebali'nin bir müridi vardı, Kumral Dede derlerdi, o:

'Ey Osman!..' dedi, 'işte sana padişahlık müjdelendi, sen bana ne vereceksin bakayım?..'

Osman:

'Padişah olayım, sana bir köy vereyim...' dedi.

'Bu vaadini bir kâğıda yaz, ver...'

Osman:

'Ben yazı bilir miyim ki benden kâğıt istersin...' dedi, 'ama atamdan bir kılıcım vardır, onu vereyim, sende nişan dursun!.. Allah beni padişahlığa nail ederse benim neslim o kılıcı görünce köyünü elinden almazlar...'

Şimdi dahi o kılıç Kumral Dede neslindedir, Âl-i Osman'dan her kim ki padişah olsa gelip o kılıcı ziyaret ederler" diyen Derviş Ahmed Âşıkî yüz yıldan artık ömür sürdü; Yıldırım Bayezid, Emir Süleyman, Çelebi Sultan Mehmed, Sultan II. Murad, Fatih Sultan Mehmed ve Sultan II. Bayezid zamanlarını gördü, Fatih ile beraber İstanbul cenginde bulundu, İstanbul'da öldü. Büyük şehrin Âşıkpaşa semti, adını bu büyük adamdan almıştır.

Cengâverin şeyh kızından iki oğlu oldu, büyüğüne Selçuk Sultanı Alaeddin'in adını koydu, 1281'de doğan küçük oğluna Orhan ismini verdi, ki aynı yıl içinde babası Ertuğrul öldü, Osman Kayı aşiretine bey oldu.

Beyliğinin tezinedir ki büyüklü küçüklü Rum derebeylerine karşı kılıcını çekti ve Batı Anadolu Türkleri arasındaki en namlı cengâverler Osman Gazi'nin etrafında toplandılar; her biri bir cenk destanının kahramanıdır: Samsa Çavuş, Hasan Ali, Turgut Ali, Akçakoca, Konur Alp, Saltuk Alp, Kara Balaban, Sarı Yatu, Aydoğdu... Bunların arasına Osman'ın güzelliğine ve mertliğine hayran olarak dini mübini İslam'ı kabul eden bir de Köse Mihal Gazi karıştı.

Sakarya vadisinde, dağlarda, bellerde, derbentlerde gece ve gündüz, kış ve yaz at sırtından inmediler.

Gaza kim ettiler, Allahuekber
Didiler her nefes Allahuekber
Salındı kılıcı cihan üzre
Uruldu nevbet Allahuekber...

Osman Gazi'nin ilk fethettiği kale İnegöl yakınında Kulaca Hisar'dır. Bu fethin tarihi 1285'tir.

O eski cenkleri eski müverrihler ne kadar sade, ne güzel anlatırlar:

"Osman Gazi Kulaca Hisar'ı alınca o vilayetin tekfurları toplandılar, 'Bu adamı buralardan çıkarıp kovmazsak son pişmanlık fayda vermez' dediler. Karacahisar tekfurunun kardeşi Filanos'a azîm leşker koştular. Osman Gazi de gazileri topladı. Ekinci'ye geldiler. Domaniç Beli'ni aşarlarken azîm cenk oldu. Osman Gazi'nin kardeşi Sarı Yatu orada şehit oldu, ama düşmanı bozdular. Filanos öldürüldü. Sarı Yatu Domaniç Beli'nde bir çam ağacının altında vurulup düşmüştü, o ağaca Kandilli Çam derler, hâlâ bazı geceler, gören gözlere bir şule görünür." Bu cengin tarihi de 1286'dır.

"Konya Sultanı Alaeddin asker toplayıp Karacahisar tekfurunun üstüne yürüdü. Osman Gazi de öbür taraftan gelip bu kaleye kılıç çekti. Sultan onu çağırdı ve getirdiği bütün cenk aletlerini ona verip:

'Oğlum Osman Gazi!..' dedi, 'sende saadet nişanları görürüm, sana ve senin nesline âlemde karşı duracak yoktur, benim duam, Allah'ın inayeti ve evliyanın himmeti ve Peygamberimiz'in mucizatı seninle biledir!'

Karacahisar'ın fethini ona bırakıp Konya'ya döndü. Birkaç gün sonra Osman Gazi kaleyi fethetti, tekfurunu esir aldı, şehri Müslüman şehri yaptı. Sultan Alaeddin, Osman Gazi'ye sancakbeyliği verdi, ona bir sancak, tuğ, davul, altın kılıç ve gümüş eyerli bir at gönderdi." Karacahisar'ın fethi tarihi 1288'dir.

"Karacahisar'ın fethinden sonra tekfurlar bükemedikleri eli öptüler, Osman Gazi'yle iyi geçinme yolunu tuttular, ta ki, 'Onu bir tuzağa düşürelim' dediler. Osman Gazi de, 'Hele bir yol yurdumuzu mamur edelim, komşularımızla hoş geçinelim' dedi. Yaylaya çıkar-

ken ağır eşyasını Bilecik tekfuruna emanet bırakırdı ve ona yayladan peynirler, yağlar, kaymaklar ve kilimler, halılar hediye gönderirdi, bunları da er kişilerle değil, hatunlarla gönderirdi ki tekfur korkmasın diye."

Bilecik'in fethi Osman Gazi'nin fütuhatı arasında "Oyun içinde oyun" adı verilebilecek bir vakadır:

Tarih kaynaklarının adını kaydetmediği Bilecik tekfuru, Osman Gazi'ye yüzü dost, içi düşman adamdı. Osman Gazi yaylaya çıkarken ağırlıklarını onun kalesine emanet gönderir, yayla dönüşünde de hediyeler yollayarak eşyasını alırdı. Miladın 1298 yılında bu adam oğluna Yarhisar tekfurunun kızını alıyordu, düğün hazırlığı haberi yayılınca Osman Gazi Bilecik tekfuruna bir sürü koyun gönderdi, "Kardeşim bu sürüyü düğüne hizmet edenlere yedirsin. Kardeşime layık değilse bile size layıkını getiririm. Hem hatunum ile anası dahi kardeşimin hatunuyla tanışmak, bilişmek ister. Biz şimdi yaylaya gideriz, izin versinler ağırlığımızı yine Bilecik'e emanet koyalım" dedi. Halbuki Bilecik tekfuru düğüne gelecek olan Osman Gazi'yi ele geçirip öldürmeye karar vermişti ve bunu öbür tekfurlarla görüşmüştü. Bu tuzağı öğrenen Harmankayası Tekfuru Köse Mihal, Osman Gazi'nin hayranı sadık dostuydu, ona haber verdi.

Düğün, Bilecik civarında Çakırpınarı'nda büyük bir kır düğünü olacaktı. Bilecik Kalesi'nde pek az adam kalmıştı. Osman Gazi düğüne davet edildi; Türk beyi davetçilere hediyeler verdi:

"Hatunlarımızla geliyoruz; ama bizim hatunlarımızı Çakırpınarı'nda ayrı bir yere kondursunlar ki hatunlarımız tekfurları görüp utanmasınlar!.. Ve hem dahi emanet ağırlığımızı Bilecik'e yollarız" dedi.

Bilecik tekfuru "Türk'ün eri ve avradı ve malı ele girdi" diye bu haberden çok sevindi.

Osman Gazi'nin Bilecik'e gönderdiği ağırlık iki katar öküz yükü eşyaydı. Bu eşyayı götüren kadınlardı, ama eşya diye götürülen keçelerin, kilimlerin içine sarılıp gizlenmiş cengâverlerdi. Kaleye girer girmez dalkılıç meydana fırladılar, kaledekileri sındırıp Bilecik'i aldılar ve kalesinin kapılarını kapadılar.

Çakırpınarı düğününe hatunlarımızdır diye götürülenler de ka-

dın kıyafetine girmiş nevcivan cengâverlerdi. Düğün halkı tamam sarhoş olmuştu ki Osman Gazi, Köse Mihal'le beraber yerinden fırlayıp ata bindi, Bilecik tekfuru da, "Hey! Türk kaçtı!.." diye adamlarıyla peşine düştü.

Osman Gazi Bilecik civarında Kıldırık Deresi'ne inmişti. Düğüne kadın kıyafetinde gelmiş olan cengâverler de sırtlarından o esvapları atıp Bilecik tekfuruyla adamlarının peşine düştüler. Bilecik tekfuru iki kılıç arasında kaldı, boğazını ele verdi, başı kesildi. Yarhisar tekfurunun kızı olan gelin ise Türklerin eline geçti. Osman Gazi o kızı oğlu Orhan'a aldı. Orhan o tarihte on yedi yaşında, bıyıkları duman duman bir taze yiğitti, aslında Çakırpınarı'ndan gelin kızı kendi eliyle kaldırmıştı. Güzel kıza Ulufer (Neylûfer) adını verdiler. Müverrih Âşıkpaşazade Derviş Ahmed Âşıkî, "Bursa'da Neylûfer Suyu Köprüsü'nü ol hatun yaptı ve ol suya Neylûfer diye ad koydular" diyor. Neylûfer Hatun Orhan'a iki oğlan doğurdu, biri Rumeli'ye ilk geçen gazilerin serdarı Süleyman Paşa, öbürü de Kosova şehidi Gazi Murad Hüdavendigâr'dır. Kocasına öyle bir aşkla bağlandı ki, ebedi uykularını Bursa'da aynı türbenin kubbesi altında yan yana uyumaktadırlar.

Bilecik fethinin ertesi yıl Konya Sultanı Alaeddin Moğolların eline esir düştü. Gölge halinde de olsa Anadolu'daki Türk birliğini temsil eden Selçuk Hanedanı münkariz olmuştu. Osman Gazi, Anadolu'nun diğer Türk hanedanları arasında istiklalini ilan etti. İşte miladın 1299 yılında Osman Gazi adına okunan ilk hutbe, yeni bir Türk devletinin, bir cihan imparatorluğunun temel taşı oldu. Osman Gazi bu tarihten sonra yirmi yedi yıl daha yaşadı. Temelini attığı devletin çok parlak istikbalini gördüğü hiçbir zaman iddia edilemez, fakat bu istikbalden emin olduğu muhakkaktır. Bu yirmi yedi yılın vakayiini şu satırlarda toplayabiliriz:

1299 Yenişehir'in fethi.
1301 İzmit yolunda Koyunhisar'ın fethi.
1306 Dinboz zaferiyle Adranos ve Kestel'in fethi.
1308 Emir Ali Gazi kılıcıyla Emirali (İmralı) Adası'nın fethi.
1313 Akhisar, Lefke, Tekfurpınarı, Yenikale, Yanıkcahisar'ın fethi.

1314 Bursa muhasarasının başlaması.
1317 Akçakoca ve Konur Alp'ın kılıçlarıyla Kocaeli fütuhatının başlaması.
1321 Mudanya'nın fethi.
1324 Kara Mürsel Gazi'nin eliyle Karamürsel'in fethi ve İzmit Körfezi'nde Türk hâkimiyetinin kuruluşu.
1326 Bursa'nın fethi.

1326 yılında evvela Şeyh Edebali öldü, onu Mal Hatun'un ölümü takip etti. Pek az sonra da Osman Gazi öldü, altmış sekiz yaşındaydı. Bursa onun ölümünden birkaç gün sonra fethedildi derler, bir rivayete göre de fetih müjdesini ölüm döşeğinde almıştı. Hastalığında Orhan Bursa önlerindeydi, süratle babasının yanına geldi, Osman Gazi'nin ona son sözleri şu oldu:

"Beni Bursa'da kale içindeki Gümüşlü Kümbet'e göm. Devletimizin taht şehri Bursa olacaktır. Seni iyi yetiştirdiğimi zannediyorum, kılıcın son hayat demine kadar elinde olmalıdır. Adil ol, devlet adaletle durur... Ulemaya hürmet et, asker ve malla gururlanma... Dinimizin şanını koru... Tuttuğumuz yol kuru bir kavga yolu değildir."

Bir aşiret beyinin oğlu olarak doğmuştu, oğluna bütün su dallarıyla Sakarya Irmağı'nın boyunca yayılmış bir devlet bıraktı.

İngiliz müverrihi Herbert Adams Gibbons onun şahsiyetini belirtmeye çalışırken şunları yazıyor:

"Osman başkalarının yapamadığı şeyleri yapma kabiliyetine sahip şahsiyetti. Öyle bir şahsiyet ki, kılıcıyla denk ve hatta ondan üstün olanlar bile maiyetinde seve seve çalıştılar. Orta kıratta adamlar rakipten korkarlar, etraflarına kendilerinden aşağı simaları toplayarak kendi üstünlüklerini meydana çıkarmak isterler. Osman ise büyük adamdı, işinin erbabını hiç tereddüt etmeden işinde kullandı. Kendisini de, başkalarını da inzibat altında tutmasını bildi. Sabırlı ve pişkindi. Kurduğu devlet bir cihan imparatorluğu oldu, o siyasi bina, baniyi anmak için kâfidir."

Osman Gazi'nin kurduğu devlet, Ortaçağ'ın derebeylik sistemini arkada bırakan bir merkezi idareye sahip olacaktır; dünyada yeni bir çağın başladığını gösteren ilk meşale de Osman Gazi'nin elindedir.

Orhan Gazi

Orhan Gazi er meydanına on iki yaşındayken atılmıştı. Bir gün babası onu bir ata bindirmiş, arkasını sıvazlamış:

"Gazilerle bile git, göreyim gaza yollarında nice depreşirsin!" demiş, çocuk da:

"Her ne kim buyurur isen yaparım!" demişti.

Müverrih H. A. Gibbons, "Bir babanın evladına bırakacağı en büyük miras tamamlanmamış bir iştir. Hele bu iş, derhal çaresi bulunup başarılacak müthiş birtakım zorluklar gösteriyorsa!.." diyor ve hemen ilave ediyor: "Osman'ın oğlu Orhan'a bıraktığı miras işte budur. İznik ve İzmit gibi muhasara altında, henüz zapt edilmemiş şehirler... Kanunu, sikkesi ve çizilmiş hududu bulunmayan bir devlet... Milli şuurunu yeni duymaya başlamış bir millet ve kendisinden kuvvetli düşman komşular."

Orhan Gazi bu işi tamamlamak mecburiyetindeydi. Kendisinde, muharebe meydanlarında gösterilecek şecaatten daha fazla bir şey, büyük devlet adamı karakteri lazımdı. Orhan Gazi hem bu karaktere sahipti, hem de, o ağır tarihi mesuliyeti yüklendiği zaman en olgun çağında, kırk beş yaşındaydı.

Selçuk ve Bizans paralarını kullanıyorlardı. Hükümdarlık işine, bir müstakil devletin alametlerinden olan parayla başladı; 1327'de, gümüşten ilk sikkesini kestirdi ki, üstünde, "Allah Osmanoğlu Orhan'ın mülkünü daim etsin..." yazılıydı.

Karşılarındaki Bizans şehirlerinin kale duvarları, Orhan'ın cengâverlerindeki silahlara meydan okuyan kudretteydi; fakat o kale duvarlarının arkasındaki insanlar ruhen ve ahlaken öylesine çürümüş-

tü ki, Orhan'ın önünde diz çöktüler. Kale kapılarını açarak teslim olan beldelerin körpe nesilleri Türkler tarafından kolaylıkla ve süratle temsil edilip yeni bir imanın ışığında aynı davaya katıldılar. Osman Gazi'nin ölümü kurulmakta olan devlet yapısını hiç aksatmadı.

Babasını Bursa'da Gümüşlü Kümbet'e defneden Orhan Gazi'ye devrinin ilk fetih müjdesi Kocaeli'nden geldi. Ona Aydos Kalesi'nin fethini şöylece anlattılar:

Aydos tekfurunun dünya güzeli bir kızı vardır, billurdan bir gül gibi. Güzel kız bir gece bir garip rüya görür, heyecan içinde uyanır, rüyası şudur:

Kuyu gibi derin bir yere düşmüş... Feryat ederek çırpınırken yukarıda bir delikanlı belirmiş, uzanmış, kızı tutup çıkarmış. Uzun boylu, esmer, kara gözlü bir nevcivan şehlevent ki, tekfur kızı ona hemen gönül vermiş.

Delikanlı kızı çırılçıplak soymuş ve ışıklı, çam kokulu bir havuza sokup yıkamış, sonra beyaz ipekten yeni bir esvap giydirmiş. Kız, "Sen kimsin?" diye soramadan uyanmış... Fakat aklı rüyadaki oğlanda, perişan olmuş...

Bir sabah Aydoslular Türk cengâverlerini kale önünde görmüşler... Karşılıklı bir ok ve sapan taşı yağmuruyla da Aydos Cengi başlamış. Tekfurun güzel kızı da yayını, oklarını ve sapanını alarak kalenin bir burcuna çıkmış, cenge katılmış. Fakat bir ara ne görsün, rüyasında gönül verdiği delikanlı Türk cengâverleri arasındadır...

Bu dilber delikanlı, beyaz bir atın üstünde, ak keçeli çarıkları, al dimiden çakşır ve cepkeni, omzundan çapraz asılmış kılıcıyla henüz on dokuz yaşındaki Kara Rahman'dır. Kocaeli'ndeki gazilerin serdarı Akçakoca'nın sağ eli yerindeki cengâver...

Burç üstündeki tekfur kızı deliye dönmüş, hemen evine koşarak bir mektup yazmış, rüyasını anlattıktan sonra, "Şimdi kaleyi bırakıp gidin... Falan gece birkaç fedai yiğit gelsin, ben onlara ip salıp içeriye alayım, hisarı fethetsinler" demiş.

Mektubu bir sapan taşına bağlayarak tekrar kale burcuna koşmuş ve Kara Rahman'ı gözleyip taşı delikanlının atı ayağının önüne düşürmüş. Delikanlı da nameli taşı alarak Akçakoca'ya götürmüş. Rumca bilen bir kişiye mektubu okutmuşlar, tekfur kızının sözüne inanmışlar. Aydos önünden çekildikten başka bir müddet evvel zapt

ettikleri Samandıra Kalesi'ni de ateşe vererek gitmişler. Beri tarafta ise Aydos tekfuru ile adamları bunu haber alınca o kadar sevinmişler ki, hemen işret sofraları kurulmuş, badeler çekilmiş, sevinçlerinden gece ve gündüz içerlermiş. Bir ayık kalmamış.

Kızın tayin ettiği gece Kara Rahman yirmi kadar cengâverle kale altına gelmiş. Kız bunları burcun üstünde beklermiş, hemen ip salıp yukarıya kaleye almış. Yirmi yiğit nöbetçileri öldürüp kale kapısını açmışlar. Akçakoca da pusuda olan bin cengâverle kaleye girmiş. Aydos işte böyle fethedilmiş. Tekfur kızı da şeref-i İslam ile müşerref olup Kara Rahman'ın helalinden zevcesi olmuş.

Bu menkıbeyi nakleden müverrih Âşıkpaşazade Derviş Ahmed Âşıkî, "Hey gaziler! Bu menakıbı kim yazdım, vallah hepsini bilirim de yazdım... Sanman kim yabandan yazdım..." diyor.

Orhan Gazi henüz on yedi yaşındayken gelin kızını Çakırpınarı'ndan kendi eliyle kaldırmıştı. Neylûfer Hatun, bu güzel kadın Orhan'ın helali olduktan tam on sekiz sene sonra ona ilk oğlunu, Süleyman Paşa'yı doğurdu. Bu şehzadesi on yaşındayken 1336 yılında üç ölüm acısını birden tattı, evvela dedesi Şeyh Edebali'yi, sonra anası Mal Hatun'u, ardından babası Osman Gazi'yi kaybetmişti. Aynı yıl bir de doğum mürüvveti gördü, Neylûfer ikinci oğlunu, istikbalin Murad Hüdavendigâr'ını doğurdu.

Cengâver devlet adamı babanın faziletli şahsiyetinin kanadı altında bu aile yuvası daima bir saadeti temsil etti. Orhan Gazi Neylûfer Hatun'un üzerine Asporça Hatun ve Bayalun Hatun adında iki kadın daha almıştı. Birincisi yine bir tekfurun İslamiyet'i kabul etmiş kızıydı, ikincisi de bir Türkmen beyinin kızıydı, Neylûfer'in yanında daima sönük ve ona son derece hürmetkâr kaldılar.

Orhan Gazi hükümdarlığının yirminci yılında, 1346'da, altmış beş yaşındayken dördüncü defa olarak evlendi, fakat bu izdivaç tamamen siyasi oldu.

Bir zamanlar imparatorluk tacını taşımış bir hanedana mensup Yuvanis Kantakuzinos, Konstantiniyye İmparatoru III. Andronikos Paleologos'un siyasi müşaviri ve veziriydi, İmparator Andronikos 1341'de öldü, yerine oğlu V. Yuvanis Paleologos geçti, adaşı Vezir Kantakuzinos da vasisi oldu. Hükümdar genç ve toy, vasisiyse gö-

zü Bizans tahtında haris adamdı; Trakya'da isyan ve VI. Yuvanis unvanıyla imparatorluğunu ilan etti, Orhan Gazi'den de yardım isteyerek karşılığında on dokuz yaşlarındaki kızı Teodora'yı Türk padişahına zevce olarak takdim etti. Bizans işlerine daha kolay müdahale etmek için Orhan Gazi bu fırsatı kaçırmadı, 1346'da gelin prenses Bursa'ya geldi. Ertesi yıl da, Orhan Gazi'nin yolladığı yardımcı cengâverlerle Trakya'ya hâkim olan Kantakuzinos İstanbul'u muhasara etti ve taraftarlarının eliyle açılan kale kapılarından şehre girmeye muvaffak oldu, meşru genç imparator da rakibini saltanat şeriki olarak kabul etmeye mecbur kaldı ve onun küçük kızı Eleni'yle evlendi. Orhan Gazi İstanbul tahtında oturan iki imparatordan ihtiyar Yuvanis Kantakuzinos'un damadı, genç Yuvanis Paleologos'un da bacanağı olmuştu. Orhan o 1347 yılında Üsküdar'a geldi ve kaynatası imparator tarafından fevkalade merasimle istikbal olundu, üç gün süren bu ziyaret şenliklerle, ziyafetlerle geçti.

Bu mülakattan beş sene sonra, 1352'de, Üsküdar ve Kadıköy Orhan Gazi'nin ülkesine katıldı. Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının Anadolu yakaları artık kesin olarak Türklerin elindeydi. Bizans, Orhan'ın kılıcının ve siyasi hâkimiyetinin baskısı altındaydı. Kaynata damat iki Yuvanis, iki imparator Türk padişahının her emrine itaat etmeye mecbur olduklarını biliyorlardı. Fakat Üsküdar'da yerleşmiş olan Türkler karşılarındaki muazzam ve muhteşem Konstantiniyye'ye sahip olmak için tam yüz yıl, Fatih Sultan Mehmed'in dünyaya yeni bir çağ açacak kılıcını ve dehasını bekleyeceklerdi.

H. A. Gibbons haris Yuvanis Kantakuzinos'un taht kavgasında Orhan Gazi'den 6.000 cengâver istemesini şöyle tefsir ediyor:

"Sanki Kantakuzinos Orhan ile askerlerine şöyle diyordu:

'İşte bizim memleketimiz, görüyorsunuz ki, ne kadar zengindir! Ve işte biz, bakınız, fırkalara bölünmüş, birbirimize ne kadar kin besliyoruz!.. Başımızdaki hükümdarlar sırf kendilerini düşünüyor... Bizim için ne dinimiz ve ne de vatanımız artık bir mana ifade etmiyor... İşte askeri yollarımız bunlardır! İşte kalelerimizin vurulacak en nazik noktaları şuralarıdır!..'"

Üsküdar bir Türk beldesi olduktan iki sene sonra Orhan Gazi'nin büyük oğlu Süleyman Paşa akıncı gazileri Çanakkale Boğazı'ndan Rumeli topraklarına geçirdi ve baş döndüren bir süratle Türklerin

Rumeli fütuhatı başladı. "Rumeli'ye geçiş" tarihimizin parlak bir menkıbesidir:

Efsanevi hatıralar taşıyan Belkıs harabeleri Çanakkale Boğazı'na hâkim bir yerdedir, Boğaz ve karşı Rumeli yakası harikulade latif bir panorama halinde ayak altındadır, bundan ötürü ecdadımız buraya "Temaşalık" adını vermişti. Süleyman Paşa bir mermer sütunun dibinde oturarak gözleri karşıya dalmış düşünürken yanına bahadırlığı dillere destan olmuş bir piri aziz, Yakub Ece gelir:

"Şehzadem" der, "ne tefekkür edersin?.."

Süleyman Paşa:

"Ayine-i deryada feth ü zafer müşahede eylerim... Fikrim budur ki, bu deryayı öte geçem ve Rumeli'de vilayet açıp diyar-ı İslam eyleyem... Sizler bu babda nice tedbir edersiniz ki, dileğim yerin bula..."

Büyük askerlerden Gazi Fazıl Bey de oradadır, Yakub Bey:

"Evvela şu Gazi Fazıl ile biz geçelim, görelim ne olur?.." deyince şehzade sorar:

"Nereden geçersiniz?.."

Gazi Fazıl:

"Şurada bir yer vardır ki, öte geçmeye yakındır..." der.

O yer, Gürece'den aşağıda, deniz kenarında, Viran Hisar dedikleri yerdir. Ece Bey ile Gazi Fazıl bir sal çattırırlar, geceleyin birkaç bahadır yiğit ile ikisi karşı yakada Gelibolu civarında Çemlik Hisarı'nın kenarına çıkarlar. Bu bir keşif hareketidir. Birkaç gece sonra müteaddit büyük sallarla Süleyman Paşa ile akıncıları Rumeli topraklarına ayak basarlar... Üç günde üç bin gazi geçer... Ve ardı kesilmez, gelir...

Süleyman Paşa, Yakub Ece, Gazi Fazıl, Gazi Evrenos, Hacı İlbey'i ve daha yüzlerce büyük isim Orhan Gazi devri sonlarının hamaset destanları kahramanlarıdır.

Orhan Gazi'nin son yıllarında bir "Şehzade Halil Vakası" oldu ki, Osmanlı Hanedanı'nın daha bu ikinci hükümdarının Konstantiniyye imparatoru üzerindeki hâkimiyetini göstermek yönünden son derece şayan-ı dikkattir.

Halil Bey, Orhan Gazi'nin Bizanslı Prenses Teodora'dan olmuş oğludur, 1356'da 10 yaşındaydı ve İzmit'te sancakbeyliği yapıyor-

du. Bir gün körfezde kayıkla dolaşırken kasaba önünden hayli açıldı ve Foçalı korsanların eline düştü. O asırda Foça, Cenevizlilerin Ege Denizi'ndeki müstemlekelerinden biriydi. Bu yaman gemiciler hem ticaret hem de korsanlıkla geçinirler, korsanlıkta da o kadar cüretkârdılar ki, Marmara Denizi'nde pervasızca dolaşırlardı. Bir Türk şehzadesinin yakalanmasını büyük ganimet bildiler. Orhan Gazi'nin ülkesiyle toprak sınırları yoktu, karadaki cengâverliği dillere destan olan bu padişahın donanması da yoktu; dolayısıyla korsanların ondan korkusu da yoktu. Esir çocuğu babasına pek yüksek bir para karşılığı satabileceklerdi; kıymetini hemen tespit ettiler: 100.000 altın.

Orhan Gazi bu korsanlık vakasından Bizans İmparatoru V. Genç Yuvanis Paleologos'u mesul tuttu; mazisi parlak bir donanmaya sahip Şark imparatoruydu, denizlerde asayişi ve sulhu korumak vazifesiydi. Konstantiniyye'ye gelen bir Türk elçisi eğer sulhun muhafazası isteniyorsa, imparatorun bu işle meşgul olmasını istedi ve tehditkâr bir lisan kullandı.

Burada, birkaç yıl evvel geçen vakaları anlatmak lazımdır:

Orhan Gazi'den gördüğü yardımla Bizans tahtına oturmuş, Bizans halkının "Gasıp" dediği VI. Yuvanis Kantakuzinos, bu yardım karşılığı, Halil'in anası olan büyük Teodora'yı Türk padişahına zevce olarak vermişti; küçük kızını da, imparatorluk tahtında saltanat ortağı yaptığı meşru hükümdar V. Yuvanis Paleologos'la evlendirmişti. 1353'te hem adaşı hem de damadı olan meşru imparatoru tahttan indirmiş, Bozcaada'da bir manastıra yollamış ve kendi oğlu Mateos'u onun yerine saltanat ortağı ilan etmişti. Bir yıl sonra, 1354'te Şehzade Süleyman Paşa Rumeli'ye geçerek Gelibolu Yarımadası'nı zapt edince Bizans halkı, "Gasıp memleketimizi Türklere sattı" diye ayaklanmış, Kantakuzinosları devirmiş, Bozcaada'daki Genç Yuvanis Paleologos İstanbul'a getirilmişti. İhtiyar Yuvanis, zelil ve perişan Aynaroz manastırlarından birine kapanmıştı, oğlu Mateos ise, hükümdarlık haklarını müdafaa için Trakya'da mücadeleye başlamıştı, eniştesi Orhan Gazi'den de yardım istemişti. Konstantiniyye'ye gelen Türk elçisi genç imparatora bunu da hatırlattı, eğer Şehzade Halil'in kurtarılması için imparatorluk nüfuzu ile donanmasını kullanmazsa Mateos'a yardım edileceğini bildirdi.

Rumeli'de Türk akıncılarının süratle ilerlediği bir devirde bu tehdit Genç Yuvanis Paleologos için müthiş bir şeydi. Bizans donanmasıyla bizzat Foça'ya gitti. O korsan yatağı kaleyi muhasara etti, fakat zapt edemedi. Çocuk için 100.000 altın istendiğini öğrendi. Donanmasını Foça önünde bırakarak İstanbul'a döndü. Orhan Gazi'ye hoş görünmek mecburiyetindeydi. Türk elçisine, bu paranın yarısını kendisi ödeyeceğini bildirerek Orhan Gazi'den 50.000 altın istedi. "Derhal Foça'ya gitsin ve oğlumu kurtarsın!" emriyle istediği para geldi. Yuvanis tekrar gemiye bindi, fakat yolda, Boğaz önünde Foça muhasarasını bırakmış dönmekte olan donanmasına rastladı. Kaptanlar imparatorlarının ne emrini dinlediler, ne de yalvarmasına ehemmiyet verdiler:

"Erzak kalmadı... Deniz seferi mevsimi geçti. Foça'ya gelecek sene gideriz!.." dediler. Kürekler İstanbul'a doğru çekilmekte devam etti. İmparatorun kadırgası da donanmayla beraber İstanbul'a döndü. Bunun üzerine Orhan Gazi Türk ordusuyla Kadıköy'e geldi ve imparatoru huzuruna çağırdı. Yuvanis Paleologos ihtiyar bacanağının hiddetini nasıl teskin edebileceğini düşünerek Kadıköy ordugâhında huzura çıktığı zaman, Orhan Gazi, karşısındaki, vazifesini yapamamış bir maiyet memuruymuş gibi bağırdı:

"Hiçbir mazeret kabul etmem, derhal Foça'ya gideceksin!.." dedi.

İmparator padişahın huzuruna donanma erkânını da götürmüştü. Orhan'ın gazabı karşısında durumun vahametini onlar da anladılar. Yuvanis üçüncü defa Foça yolunu tuttu. Bu sefer işi kolaydı, kılıçla halledemediği davayı parayla halledecekti. 100.000 altın fidye-i necatı vererek Şehzade Halil'i korsanların elinden aldı. Yolda onun adeta lalağını yaptı, saltanat kadırgasıyla İzmit'e, oradan da İznik'e götürdü, bu kasabada babasına teslim etti, dokuz yaşındaki güzel kızını da nişanlı olarak Halil'e takdim etti. İznik'te muhteşem bir nişan merasimi yapıldı. Yuvanis Paleologos, bu hizmet ve sadakatinin mükâfatı olarak bir sulh muahedesine nail oldu. Trakya'da Mateos'a yardım edilmeyecekti ve Türk akıncıları imparatorun kalelerine saldırmayacaklardı.

Bizans İmparatoru V. Yuvanis Paleologos bu vakadan sonra Orhan Gazi'nin hizmetinde serseri bir şamar oğlanı olmuştu.

Orhan Gazi'nin hayatı at üstünde, Türk kılıcının kazandığı zaferlerle devletinin yeni atılmış temellerini sağlamlaştırma yolunda geçmişti. H. A. Gibbons, muhakkak ki, tarafsız bir gözle, onun hakkında bir ahlak hükmü verirken, "Hususi hayatında çok sade yaşadı; Trakya'nın bilkuvve hâkimi ve Bizans imparatorunun amiri olduğu halde alayişten nefret etti. Cengâver olarak da parlaktı, gaddar değildi; hile, desise bilmezdi, kılıcını daima merdane çekti, merdane yürüdü" diyor. Derviş Ahmed Âşıkî de onu ve askerlerini medih yolunda şöyle konuşuyor:

Cihana doğru geldi, doğru gitti
Şol ok gibi olan doğruları gör!..

Son yıllarında en büyük zevki, yaptırdığı imaretlerde fukaraya kendi eliyle aş ve ekmek dağıtmak olmuştu. Büyük oğlu Süleyman'ı yerine layık evlat yetiştirmişti. Bu şehzade kırk yaşını aşmış, en olgun çağına varmıştı.

Duygulu olanlar için göz yaşartan fıkralardandır; Süleyman Paşa bir gün silah arkadaşlarına:

"Eğer ben beklemediğiniz bir anda ölürsem beni Bolayır'a gömün, üzerinize düşman gelirse Allah'a sığınıp benim kabrimi düşmana çiğnetmeyin!" demişti.

Dediği gibi oldu, 1359 yılında beklenmedik bir anda öldü. Kolunda şahini ava çıkmıştı, paralayıcı kuşu avın peşinden salmış, kendi de onun peşinden atını dörtnala kaldırmıştı, atın ayağı bir köstebek yuvasına girdi, birkaç takla atarak devrilen hayvanın altında kaldı ve başı taşa geldi.

Vasiyeti üzere Bolayır'da yaptırdığı bir mescidin yanına defnedildi.

Rumeli fatihleri serdarının ölümü Bizans İmparatoru V. Yuvanis Paleologos'u ümide düşürdü, derhal altmış gemiyle asker yollayarak Gelibolu Yarımadası'nı Türklerin elinden geri almak istedi. Donanma bu askeri Gelibolu ve Bolayır sahillerine çıkardı. İki koldan hücuma uğrayan gaziler evvela Süleyman Paşa'nın kabri başında toplandılar, onu çiğnetmeyeceklerine ant içtikten sonra Allah'a sığınıp gelen düşmana karşı yürüdüler ve öylesine kılıç çaldılar ki, karaya çıkanlardan gemilere bir kişi bile dönemedi, sahilden açılan gemi-

lerde yalnız gemiciler kurtuldu. Bizans askerinden başını Türk kılıcına vermeyenler esir oldu ve zincire vuruldu.

Mevlana Neşrî anlatıyor:

"Bu esirler gazilere sormuşlar:

'Biz sizin karşınızda yılgın olmadık, bizi kırıp yıldıran boz atlı cengâverlerdir ve onların önündeki dev heybetli nevcivandır... Onlar nerede?.. O nevcivan kimdir?'

Gaziler:

'O nevcivanın şekil ve şemaili nasıldı?' deyince, kaşı şöyleydi ve gözü böyleydi diye tarif etmişler. Tarif ettikleri Süleyman Paşa'ymış; gaziler hüngür hüngür ağlamışlar."

Rumeli'den gelen acı haber Orhan Gazi'ye çok ağır bir darbe oldu; "boz atlı cengâver"i anlattıkları zaman ise ruhani bir teselli buldu. İkinci oğlu Murad'a "Benim de günlerim artık sayılıdır" diyerek devleti ona emanet etti. Eski tarih kaynaklarımızda sık rastlanan manzumelerdendir:

Elâ ey meyve-i bağ-ı muradım
Şeh-i âli haseb Sultan Muradım

Reaya hıfzına say it hemişe
Her işte kenduye kıl adli pişe

Bu fani mülke mağrur olma zinhar
Tarik-i şer'den dûr olma zinhar

Çün istiklal buldun saltanette
Adaletle daim ol memlekette

Serir-i saltanette berkarar ol
Nizam-ı âleme oğlum medar ol!

Orhan Gazi 1360 yılı başlarında, Şehzade Süleyman Paşa'dan birkaç ay sonra ve padişahlığının otuz birinci yılında öldü, yetmiş dokuz yaşındaydı. Bursa'da, babası Osman Gazi'nin yanında müstakil türbesinde medfundur.

Bolayır'a dönersek, bugün Süleyman Paşa'nın merkadi yanında Türk meşrutiyetinin coşkun vatanperver şairi Namık Kemal'in kabrini görürüz. Bu iki büyük kabir komşusu Çanakkale Boğazı'nın layemut bekçileridir. O topraklar, Boğaz'dan gemiyle geçen bir Türk'ün, eğer tarihini biliyorsa, yüreğini huşuyla titreten mübarek topraklardır. Rıza Tevfik ne güzel tasvir ediyor:

"Sağ tarafta bir güzel sahil görürsünüz ki, bazı yerleri yüksek ve mütekebbir taşlarla nazarı dikkati çeker. O sahilin en mühim, en güzel kıtası Hamzabey dedikleri küçük ve kumsal bir koydur. Anadolu yakasından Rumeli'ye geçen kahramanlar iptida Hamzabey sahiline çıkmışlar ve Musalla denilen yüksek bir mevkide ilk sabah namazını kılmışlar.

O yerlerde güneş mahmur-i fikret bir peridir ki
Doğar sevdalı akşamlar nigâh-ı vapesininden...
O yerlerde, saba bir bestekâr-ı serseridir ki
Perişan nağmeler perran olur güya enîninden.

Mübarektir o topraklar!.. Gaza etmiş, şehid olmuş
O sahilden en evvel yol açıp tekbir alan erler
Mezarlar nabedid olmuş, ağaçlar hep kadid olmuş
Meal-i ayet-i fethi bugün maziden ezberler...

Murad Hüdavendigâr

Orhan Gazi'nin zamanında istikbal için bütün gözler Süleyman Paşa'nın üzerindeydi. Orhan son yıllarında bütün askeri harekâtı onun eline ve iradesine bırakmıştı. Rumeli fütuhatına başlanırken Süleyman babasının elini öpmüş:

"Bu gazayı bana sipariş eyle!.." demişti.

En namlı kılıç sahipleri Süleyman'ı seçkin bir serdar olarak kabul etmişlerdi. Bütün ordu yekpare bir kalp halinde ona inanmış, bağlanmıştı. Derviş Ahmed Âşıkî'nin şu saf mısraları bu havanın ifadesidir:

Süleyman geldi dünyaya Süleyman
Ki kâfir devletine vermez aman
Bıraktı velvele Urumeli'ne
Ki Türk'ün oldu bu devr ü zaman...

1359 yılı sonunda Süleyman Paşa kırk üç, küçük kardeşi Murad otuz üç yaşındaydılar. Murad da sert bir asker olan lalası Şahin'in elinde yetiştirilmişti, fakat Süleyman Paşa'nın göz kamaştıran şöhret ve nüfuzu onu tamamen gölgede bırakmıştı. Bir gün devlet yükünün bütün ağırlığıyla kendi omuzlarına bineceğini hiç düşünmemişti. Süleyman Paşa'nın beklenmedik kaza ölümü, ondan iki ay sonra da babası Orhan Gazi'nin vefatı, hükümdarlık için hazırlığı bulunmayan Şehzade Murad'ı başa geçirdi.

Rumeli'deki akıncılar bir hamlede Gelibolu ve Hayrabolu'yu aldıktan sonra Doğu Trakya'da kol kol yayılmaya başlamış, biri Ka-

radeniz Ereğlisi'ne, biri Keşan'a, biri Çorlu'ya, Lüleburgaz'a dayanmıştı. Serdar hükümdarlık için hazırlığı bulunmayan Sultan Murad bu harekâtın idare cihazını kavrayıncaya kadar baş döndüren süratle ilerleyen Rumeli fatihlerine dur emrini veremezdi. Hiç ummadığı anda nail olduğu hükümdarlığa liyakatini, hükümeti ile ordusunun başına ehlini bulup getirmekle ispat etti; babasının en yakın dostu ve müşaviri, zamanının seçkin bir âlimi Çandarlı Kara Halil'i vezir yaptı; lalası Şahin'e de beylerbeyi unvanıyla paşalık vererek Rumeli'deki orduya başkumandan tayin etti. Babaları ve dedeleri Orhan'ın ve Osman'ın kılıç arkadaşları olan o gaza erlerinin devlet uğrundaki hizmetlerinin karşılığı fethedilen ülkelerde kendilerine verilen dirlikler, topraklar, malikânelerdi; din uğrundaki hizmetlerinin karşılığı da yüksek şehitlik mertebesiyle ahirette cennet nimetleriydi.

1362'de Edirne fetholundu. Sultan Murad bu şehri Rumeli fütuhatının idare edileceği bir sabit ordugâh yaptı. Fakat Rumeli'deki fütuhat o kadar süratle gelişmekteydi ki, Anadolu'daki toprakları Ankara ve havalisinin ilhakıyla büyümesine rağmen Rumeli'deki kol kol ilerleyen akıncıları mütemadiyen beslemek için Anadolu'da kâfi insan kaynaklarına sahip olmadıklarını gördüler. Üstelik Anadolu'daki diğer Türk beyleri, onların arasında da Konya'ya sahip oldukları için kendilerini Selçukîlerin vârisi gibi gören Karamanoğulları, Osmanoğullarının Rumeli fütuhatından endişeye düşmüşlerdi. Rumeli'de geniş topraklar ele geçiren Osmanoğulları, devletlerinin temelinin atıldığı Anadolu'da Marmara bölgesiyle kalmayacakları muhakkaktı.

Osmanoğullarının akıncıları Rumeli'de, acz içindeki Konstantiniyye imparatorunun kale ve şehirlerini birer birer ve kolaylıkla almaktaydılar; Türklerin bu ilerleyişinden Balkanlı Sırplar ve Bulgarlar telaşa düştüler. Fakat Türkler Rum, Sırp ve Bulgarların birbirlerine karşı olan kin duygularının kendilerine karşı olan düşmanlık duygusundan çok daha üstün olduğunu biliyordu. Ama geride kuvvetli bir Macar Krallığı ve Macar ordusu vardı. Onların Balkanlı Slavları önlerine katarak Türklerin karşısına çıkacağı pek yakın istikbal için bir hakikatti. Kuvvetli bir donanmaya sahip olan Venedikliler de Konstantiniyye imparatoruyla ittifak ederek Boğazlar'ı tutabilir, Rumeli'ye geçmiş olan Türklerin Anadolu'yla bağını ke-

sebilir, onları düşmanlarla çevrilmiş bir ülkede eriyip yok olmaya mahkûm edebilirdi.

İşte bütün bu zorluklar karşısında Sultan I. Murad genç yaşına rağmen büyük hükümdar olduğunu gösterdi. Edirne'de yeni kurulan sabit ordugâh sarayında veziri Çandarlı Halil, yine babasının siyasi müşavirlerinden Molla Rüstem, Rumeli Beylerbeyi Lala Şahin Paşa ve Rumeli akıncılarının en namlısı Gazi Evrenos Bey'in iştirakiyle bir divan kurdu, bu divanda, "Balkanlar'da esaslı bir şekilde tutunmamız ve Anadolu'daki beylere karşı da silah üstünlüğü sağlamamız için, gazalara gönüllü olarak koşan erlerin kılıcı kâfi değildir, bize, askerliği meslek edinmiş, doğrudan şahsımıza bağlı cengâverlerden mürekkep daimi bir ordu lazımdır; hiçbir devletin sahip olamadığı yeni bir asker ocağı kuracağız, biz silahlandıracağız, biz besleyeceğiz ve cebine de harçlığını koyacağız!" dedi.

Bu sözlerle yeni bir çağın fecrinde yeni bir devletin kuvvet desteği olacak ve yeryüzünde benzeri bulunmayan bir asker ocağı kuruldu. Çok sert ve sağlam disipline dayanan bu asker ocağına yeniçeri (yeni asker) adı verildi.

Yine o divanda ve yine Sultan Murad'ın işaretiyle "Yeniçeri Ocağı" çekirdeğinin etrafında "kapıkulu askeri" ve "yerlikulu askeri" diye çift kadrolu yeni bir Türk ordusu kuruldu. Zincirleme zafer kapılarını açacak bu sihirli anahtarı evladına ve ahfadına veren Murad Hüdavendigâr tarihimizin büyük hakanlarındandır. Üstelik, şanlı simasını gaza meydanında şehitlikle de tezyin etti.

1360 yılında Bursa'da Osmanlı tahtına oturan Sultan Murad'ın Halil Bey ve İbrahim Bey adında iki küçük kardeşi vardı. Şehzade İbrahim'in şahsiyeti karanlık içindedir. Foça korsanları elindeki macerası dolayısıyla Halil'den evvelce bahsettik; anası, Bizanslıların "Gasıp" dedikleri İmparator VI. Yuvanis Kantakuzinos'un kızıydı. Teodora, ne adını ne de dinini değiştirmişti. Konstantiniyye tahtının meşru hükümdarı İmparator V. Yuvanis Paleologos ise Halil Bey'in hem teyzesinin kocası, hem de nişanlısı Prenses İrini'nin babası, müstakbel kayınpederiydi. Halil Bey, bu adamın teşvikiyle Sultan Murad'a karşı bir taht mücadelesine hazırlanırken kendisine ayak uyduran İbrahim Bey'le beraber gizlice idam edildiler. Bu vaka

dolayısıyla Osmanlı Hanedanı içinde kardeşlerini öldürten ilk hükümdar Sultan I. Murad'dır derler.

Temelleri yeni atılmış ve iki kıta üzerinde birden genişlemekte olan bir devletin tealisini ve hatta bekasını tehlikeye düşürecek bozguncu ihtiraslara sahip kardeşlerin ortadan kaldırılmasını, mukaddes gayeler uğrunda bir hükümdarın en aydın ve meşru hakları arasında görmelidir. Sultan Murad'ın pak ve dirahşan hatırası naçiz kalemimizin müdafaasına muhtaç değildir.

Osmanlı Hanedanı tarihinde ilk tantanalı saray düğününü de Sultan I. Murad yaptı. 1381 yılında, istikbalin Yıldırım Sultan Bayezid'i ve Niğbolu kahramanı olacak küçük oğlu Şehzade Bayezid'e Anadolu hükümdarlarından Germiyanoğlu Süleyman Bey'in kızı Devletşah Hatun'u aldı.

Müverrih Âşıkpaşazade Derviş Ahmed Âşıkî sade güzel üslubuyla şöylece anlatıyor:

"Germiyanoğlu gördü kim gayetle pir oldu, oğlu Yakub Bey'i yanına getirtti:

'Oğul!.. Diler misin kim bu vilayet senin elinde kala, Osmanlı'yla birlik edin ve bu kızların birini onun oğlu Bayezid'e verin!..' dedi.

İshak Fakih'i elçi gönderdiler, Murad Gazi'ye geldi, iyi atlar peşkeş getirdi. Ol zamanda altın, gümüş, kumaş az olurdu. Donuzlu'da ak alemli bezler dokunurdu, hilati (padişahların bir mansıba tayin ettikleri kimselere giydirilen esvap, kaftan) ondan yapar, giydirirlerdi. İshak Fakih, Donuzlu'nun o bezlerinden de peşkeş getirdi. Murad Han Gazi'ye dedi kim:

'Kızımızı oğlun Bayezid Han'a alın!' dedi. 'Hem kızımıza birkaç parça hisarı verelim çeyizine tuta' dedi.

Murad Han Gazi kabul etti. Germiyanoğlu Kütahya, Simav, Eğrigöz ve Tavşanlı'yı kızının çeyizi olarak Murad Han Gazi'ye verdi. Ol Germiyanoğlu'nun kızı Sultan Hatun'dur. (Şah Hatun da derler. Bursa'daki kabrinin taşında Devlet Hatun yazılıdır. Biz iki ismi birleştirip Devletşah dedik.)

Düğün hazırlığı tamam oldu, etrafa okuyucular (davetçiler) gitti, Karamanoğlu'na, Hamidoğlu'na, Menteşoğlu'na, Saruhanoğlu'na ve Kastamoni'ye İsfendiyaroğlu'na ve Mısır sultanına okuyucular gönderdiler; etrafın beylerini hep çağırdılar. Rumeli'den Evrenos

Gazi'yi davet ettiler. Bütün sancakbeylerinden saçılar (düğün hediyeleri) geldi. İyi atlar ve katırlarla develer, her kişi âdet üzere peşkeşlerini çektiler. Yerli yerine oturdular. Mısır sultanının elçisi dahi geldi, o dahi saçısını çekti, cemii elçilerin üzerinde yer gösterdiler, destur verdiler. Murad Han Gazi'nin sancakbeyleri geldi. Gazi Evrenos Bey dahi geldi peşkeşini çekti: yüz oğlan ve yüz kızoğlan cariye; on oğlanın ellerinde de on altın tepsi, içi dolu florin (altın sikke), on oğlanın ellerinde on gümüş tepsi, içi dolu florin, seksen oğlanın ellerinde de gümüş ibrik ve gümüş maşrapa, elhâsıl bunların hiçbirinin elleri boş değildi. Evrenos Bey'in peşkeşini gören etraftan gelen elçiler hayrette kaldı, 'Bu hanın bir kulu bunun gibi nimetlerle geldi!..' dediler. Sultan Murad dahi Evrenos Bey'in getirdiği oğlanları ve cariyeleri bu etraftan gelen elçilere verdi ve ol atlar kim etrafın elçileri getirmiştir, cemiini Evrenos Bey'e verdi. Peşkeşlerin bakisini ulemaya ve fukaraya üleştirdi, kendisine nesne komadı."

Bu düğün kim Murad Han etti kardaş
Yayıldı sofralar, döküldü çok aş
Bir ay tamam yenildi nimetler
Fakir ve gani ve hem yedi evbaş
Alemli hilatini halk giydiler çok
Donandı hep yalıncak rind ü kallaş...

Gelinini almak için Sultan Murad Kütahya'ya Aksungur Gazi'nin kumandasında bin atlı göndermişti ve Devletşah Hatun da bir beyaz ata bindirilip getirilmişti.

Bu düğündedir ki bir siyasi mesele halledildi, Hamidoğlu Hüseyin Bey'in elçisiyle pazarlıkta uyuşularak bu beyan Seydişehir, Beyşehir ve Karaağaç'tan mürekkep ülkesi satın alındı.

Bursa'daki bu saray düğününün bilhassa şayan-ı dikkat sahnesi Gazi Evranos Bey'in getirdiği göz kamaştıran hediyedir ki Rumeli fütuhatının ilk fatihlerine sağladığı servete örnektir.

Murad Hüdavendigâr'ın padişahlığı otuz yıl sürdü. Sert bir asker olan Lala Şahin'in elinde yetişmişti. Bu otuz yıl boyunca bir taraftan devlet adamı şahsiyeti olgunlaşırken öte yandan Anadolu'daki ve

Rumeli'deki savaşlarda öylesine tavlandı ki, asker hüviyeti has manasıyla asrının en büyük başkumandanlığına yükselmişti.

Bu serdar-hükümdarın son hayat yaprağındayız:

8 Ağustos 1389 Pazar günü akşamı 40.000 kılıç Türk ordusuyla Kosova Sahrası'na gelen Murad Hüdavendigâr, atını tek başına ileri sürerek bir tepeye çıktı ve tarihimizin pek şanlı bir zaferine sahne olacak ovayı şöyle bir gözden geçirdi:

Sırp Kralı Lazar ile müttefiklerinin 100.000 kişilik ordusu karşıda, ovanın şimalindeki sırtları tutmuş bulunuyordu. Bosna kralı, Arnavut derebeyleri, Bulgar, Ulah, Macar, Leh gönüllüleri Türkleri Balkan topraklarından, Rumeli'den atmaya geliyorlardı.

İki ordu birbirini gördükten az sonra ortalık tamamen kararadı. Sultan Murad o gece bir harp meclisi topladı, çok heyecanlı ve imanlı konuştu:

"Biz bir fikrin mücahitleriyiz... Kasıp kavurucu, yağmager bir müstevli değiliz, zulüm ve ceberutun hâkim olduğu yerlere adalet götürüyoruz, içtimai müesseseleriyle yeni bir nizam, medeniyet götürüyoruz... Kılıcımızın kazandığı zaferleri, idaremiz altına perişan bir halde giren insanların refah ve saadetini sağlayan huzur, servet ve imar takip ediyor... Anadolu'nun ve Rumeli'nin geniş sahralarını ve müstahkem kalelerini bayrağımız altında toplarken bir cenkten çıktık, başka bir cenge girdik, fakat yorulmadık, bilakis bilendik, kılağılandık... Bu Kosova Sahrası'nda kırk bin kişiyiz, düşman yüz bin kişiden fazladır... Fakat zafer sayı üstünlüğünün değil, celadet, cesaret sahibi olanındır."

Sultan Murad Edirne ordugâhından yola çıktığı zaman Rumeli akıncılarının piri Gazi Evrenos Bey hacdan dönüyordu, aile ocağına uğramadan sefere koşmuş ve Filibe'de orduya yetişerek öncülüğü üzerine almıştı. Harp meclisi bu ihtiyar cengâverin teklifini kabul ile pazartesi sabahı şafakla beraber hücuma karar verdi.

Harp meclisi dağıldıktan sonra Sultan Murad otağında sabaha kadar uyumadı. Hakkın huzurunda ibadet, dua, tövbe ve istiğfarla bir gönül âlemine daldı. 16. asrın büyük müverrihi Hoca Sadeddin Efendi onun ağzından bir münacaat kaleme almıştır ki tarihî edebiyatımızda "Sultan Murad'ın Kosova Sahrası'ndaki duası" diye meşhurdur:

Âb-ı ruy-i Habib-i Ekrem için
Kerbela'da dökülen dem için
Şeb-i firkatte ağlayan göz için
Rah-i aşkında sürülen yüz için
Eyle ya Rab lütfunu hemrah!..

Bakma ya Rab bizim günahımıza
Nazar et can ü dilden ahımıza
İtme ya Rab mücahidini telef
Tir-i adâya bizi kılma hedef
Rah-i din içre ben feda olayım!..

Türk ordusu gece yarısından sonra harp nizamına sokuldu. Şafakla beraber ince, tatlı bir yağmur başladı. Kosova Sahrası'ndaki toz basıldı, Türk ordusu için bu bir lütf-i ilahi oldu, Sultan Murad şükran secdesine kapandı.

Meydan muharebesi o rahmetle beraber başladı ve öncü kıtalar arasında ilk okların atılmasından beş saat sonra Türk kılıcı bir buçuk misli büyük düşman ordusunu bozmuş, zaferi kazanmış bulunuyordu.

Gazi Murad Hüdavendigâr zaferden sonra cenk meydanını dolaşırken Miloş Kabiloviç adında bir Sırp tarafından hançerle (veya mızrakla) vurularak şehit edildi. Cenk meydanında merdane dövüşü kaybettikten sonra bir faniyi asil itimadını fırsat bilip hançerle vurana herhalde kahraman bir fedai denilmez.

Bu şahadet sahnesini eski müverrihlerin ağzından nakledelim:

"... Şapkasın eline almış, atını ardından sürüyüp Murad Han'a doğru yürüdü. Gaziler karşıladı:

'Gidin... Ben el öpmeye geldim... Ve hem beşaretim var, Lasoğlu'nu (Kral Lazar'ı) tuttular... İşte getirirler..' dedi.

Gaziler Lasoğlu'nu getirdiklerini gördüler, tutmaktan farig oldular. Heman kim hanın yanına geldi, gönderini (mızrağını) çevirdi, Murad Han'ı sancıdı."

Vurulan padişah hemen bir çadıra götürüldü, kaçmak isteyen Kabiloviç paramparça edilmişti. Müverrihlerimiz bu adam için dev cüsseliydi, kat kat zırhı vardı, atına ulaşabilmek için iki defa sıçradı, fakat kurtulamadı diyor.

Kosova Sahrası'nda Kabiloviç'in Sultan Murad'ı vurduğu yere ve kaçmak için sıçradığı iki noktaya birer ibret taşı dikildi. Bilahare büyük şehidin hatırasını taziz ve tebcil için Kosova Sahrası'nda bir de türbe-meşhet yapıldı ve asırlar boyunca bir ziyaretgâh oldu. Sultan Murad'ın tahnit olunan naaşı Bursa'ya götürülüp camiinin yanındaki türbesine defnedildi.

9 Ağustos 1389 Pazartesi günü, Hicri takvimle 15 Şubat 791 tarihine rastlar, Kosova şehidinin ebedi uykusuna daldığı ilk gece mübarek Berat Kandili gecesidir. Şahadetinde peygamberimiz gibi altmış üç yaşındaydı. Derin manalı tesadüflerdir.

Yıldırım Bayezid

Padişahlığı parlak bir zaferden sonra Kosova cenk sahrasında ilan edilmiş olan Yıldırım Sultan Bayezid bu şana ve unvana layık demir gibi askerdi; her ḥaliyle ve tavrıyla ordunun gözünü doldurdu ve kalbine tam liyakatle yerleşti.

1360 yılında doğmuş, yirmi dokuz yaşındaydı. Anası Gülçiçek Hatun'dur; asrının en büyük cengâverini ve Osmanlı Hanedanı'nın büyük hükümdarlarından birini doğurmuş olan bu kadının kimin kızı olduğu bilinmiyor; Murad Hüdavendigâr zamanında toprakları Osmanlı ülkesine ilhak edilmiş Anadolu'nun küçük Türk derebeylerinden birinin kızı olduğu en kuvvetli tahmindir.

Kosova Meydan Muharebesi'nde Yıldırım Bayezid Türk ordusunun sağ kanadının başında bulunuyordu; sol kanadın başında da büyük kardeşi Yakub Bey vardı. Tecrübeli cengâver olarak Bayezid'in yanına Gazi Evrenos Bey ile Şirmerd Bey, Yakub'un yanına da İyne Bey ile Sarıca Bey verilmişlerdi. Ordunun merkezinde de Sultan Murad ile Vezir Çandarlıoğlu Ali Paşa bulunuyordu.

Büyük devlet adamı Çandarlı Kara Halil 1387'de ölmüş ve ölürken Sultan Murad'a oğlu Ali Paşa'nın vezirliğe getirilmesini vasiyet etmişti. Ali Paşa sağlam medrese tahsili görmüş, babasının yanında devlet idaresini öğrenmişti. Yıldırım ile büyük oğlu Emir Süleyman'ın hayatında en önde gelen bir simadır.

Muharebenin ilk saatlerinde Yakub Bey kanadı düşmanın ağır baskısına uğramış, geri çekilmeye başlamıştı, bir bozgun değildi, adım adım dövüşülerek pek muvaffakiyetli bir çekilişti. Bunu gören Bayezid Bey bin atlı ile harikulade bir cesaretle ve "Yıldırım" lakabı-

na yakışan bir süratle cenk meydanını bir boydan öbür boya uçarak almış ve düşman sağ kanadını darmadağın etmişti. Bayezid bu emsalsiz hareketi yaparken Gazi Evrenos ile Şirmerd Bey de geri kalan askerle atılmış, karşılarındaki düşmanı bozmuşlardı. Bayezid aynı süratle yerine dönünce Türk ordusu bütün kuvvetiyle düşmanın Kral Lazar kumandasındaki merkezine yüklenmiş ve Kosova zaferi böylece beş saat içinde sağlanmıştı.

Zaferden sonra Sultan Murad, Miloş Kabiloviç tarafından vurulunca Ali Paşa tarafından hemen gerideki ordugâha götürülmüştü, asker padişahın öldüğünü bilmiyordu. Büyük Şehzade Yakub Bey'e vezirden bir ulak geldi:

"Beyim... Gel seni baban ister!" dedi.

Şehzade Yakub atından inip padişahın otağına girdiğinde, içerde Sultan Murad'ın yerine cellatlarla karşılaşmıştı. Boynuna geçirilen bir yay kirişiyle boğuldu.

Bu işten sonradır ki, Sultan Murad ile Yakub Bey'in ölümleri ve Bayezid'in padişahlığı muzaffer orduya ilan edilmişti.

Yıldırım Bayezid için de babası gazi ve şehit Sultan Murad gibi, taht yolunda kardeş öldürten hükümdardır derler. Fakat unutmamalıdır ki, Yakub Bey boğulduğu zaman Yıldırım Bayezid padişah değildi. Yine unutmamalıdır ki, böyle ağır bir işi Vezir Ali Paşa da hodbehod yapamazdı. Sultan Murad'ın şahadeti üzerine bir cenk meydanında boşalan devlet tahtına o cenk meydanının kahramanı olmuş şehzadeyi oturtmak kararının ordu erkânı tarafından verilmiş olduğu muhakkaktır.

Taht şehri olan Bursa kadısına bir ferman gönderildi; Sultan Murad'ın şehit olduğu gizlenerek zaferin halka ilanı ve büyük şenlikler yapılması emredildi. O gün öğleden sonra tahnit edilen iki naaş, küçük bir askeri kıtanın muhafazasında arabalarla Bursa'ya doğru yola çıkarıldı; konaklarda eğlenmeden, ılgarla gideceklerdi. Bursa'daki defin merasimi de halktan gizli olacaktı.

Ordunun gözünü dolduran ve kendisine güvenle biat edilen Yıldırım Sultan Bayezid'in saltanatı uzun sürmeyecekti; ancak on üç sene... Fakat, o, bu on üç yılın içine büyük işler sığdıracaktı; evvela büyük bir aşk... Sonra, büyüklü küçüklü Anadolu'daki Türk derebeyliklerinin hepsini tasfiye ederek Anadolu'da Türk birliğini ku-

racak, Macarların etrafında toplanan muazzam bir Haçlı ordusunu Niğbolu'da müthiş bir hezimete uğratacak, imha edecekti. Bir yandan da İstanbul'u almak için çırpınacaktı; Anadolu'da Karamanoğullarının nifak ve fesadı, Rumeli'de, Haçlıların hücumu ve nihayet Aksak Timur'un manasız, lakabı gibi aksak bir ihtirasla savleti olmasaydı belki bu gayesine de kavuşacaktı, Peygamberimiz'in tebşir ettiği "feth-i mübin" yarım asır gecikmeyecekti.

Müverrih Derviş Ahmed Âşıkî,

Ne vakit eksildi âlem nifakı?
Bu halkın kîl ü kali eksik olmaz!..

diyor. Ve başta kendisi, işte bu çaptaki Koca Yıldırım Bayezid Han için, "Lasoğlu'nun kızını aldı, Ali Paşa'nın teşvikiyle o kâfir kızının elinden ilk defa şarap içen Âl-i Osman padişahı Sultan Bayezid oldu" dediler.

Kimdir bu Lasoğlu'nun kızı? Ve nasıl bir adamdır bu Vezir Ali Paşa?..

"Osmanlı Sarayı'na içki ve sefahat Lasoğlu'nun kızıyla beraber girdi" derler. Vezir Çandarlı Ali Paşa'yı da karıştırarak Âşıkpaşazade,

Şarap içmesine Han Bayezid'in
Ali Paşa, kâfir kızı bulundu

diyor. Yıldırım Sultan Bayezid'in on üç yıllık hükümdarlığının muhasebesini adil vicdanla yapalım, bu kısa zamana pek azametli işler sığdırmıştır. Bu yıllar içindedir ki, Anadolu'daki Türk birliği kurulmuştur; Haçlılara karşı Niğbolu zaferi kazanılmıştır; Konstantiniyye'nin Karadeniz yoluna Güzelce Hisar, Anadolu Hisarı yapılmıştır ve Bizans imparatoru Türk padişahının her emrine itaat etmek mecburiyetinde olduğunu anlamış, Konstantiniyye surları da Türk'ün pençesi altında zangır zangır titremiştir.

Bunları bir ayyaş ve sefih hükümdarın eseri olarak nasıl kabul edebiliriz ki, o Sırp güzeli Yıldırım'ın hayatına Kosova zaferin-

den ancak bir sene sonra, 1390'da girdi, cengâver hükümdarın şanlı hayatının boyunca yanındadır; hatta onun son hayat yaprağında Timur'un elinde esaret acısını da paylaşmıştır.

Muhakkak ki, büyük vezir Ali Paşa'nın irşadıyla Yıldırım Kosova zaferinin hemen tezine, iyi asker olan Sırp milletine, dost elini uzattı; o devri pek güzel mütalaa etmiş olan H. A. Gibbons'un dediği gibi, Sırpları ezgin ve kindar düşman bırakmaya, kılıcından istifade edilir dost ve müttefik yapmayı tercih etti. O büyük cenkte telef olan Kral Lazar'ın oğlu İstefan Bolkoviç'i Sırpların kralı tanıdı, onunla dostluk ve ittifak muahedesi imzaladı, henüz on iki yaşındaki dilber hemşiresini zevce olarak aguş-i muhabbetine aldı.

Nikâh merasimi Niş civarında Yastrebaç Dağı'nın eteğinde Kroşevaç (Alacahisar) kasabasının camiinde yapılmıştı. Gelin prenses kendi dinini muhafaza etti.

Sırp güzelinin adı için "Olivera" derler, "Mariya" derler, "Despina" derler, adı ne olursa olsun hakikat, bu kadının şahane bir aşka makes olduğudur, Yıldırım'ın mıknatısı oldu.

Yıldırım Sultan Bayezid babasının Çandarlı Kara Halil'e gösterdiği sonsuz itimadı padişah olduğu zaman vezirlik makamında bulduğu Kara Halil'in oğlu Ali Paşa'ya karşı devam ettirmişti. Aydın bir hakikattir ki, Çandarlı Ali Paşa zamanının büyük devlet adamıdır; Anadolu Türk birliğinin kuruluşundaki hizmeti en az Sultan Bayezid kadardır. Padişahların devirlerine şan veren vezirleridir ve padişahları lekeleyen de vezirleridir. Güneş balçıkla sıvanmaz, hakikat öyle bir kıymettir ki, mesela Ali Paşa'yı sefahatle, Yıldırım'ı işrete iğfalle ittiham eden Derviş Ahmed Âşıkî'nin kaleminden çıkan satırlarda dahi pırıl pırıl göz önündedir:

"Bayezid Han Anadolu'da bu kadar vilayeti fethetti, kahır ile mi etti? Adalet ile mi etti?

Cevap: Hepsini adaletle fethetti. O vilayetlerin beyleri halkına zulmetmişlerdi; Bayezid Han bir vilayete ki yürüdü halkı koşup karşıladı, onun adalet-i berekâtından ona muti oldular."

İşte Bayezid Han'ın adaleti denilen şey, Vezir Çandarlı Ali Paşa'nın idaresidir. Asırlardan beri halk ağzında dolaşagelen şu yakıştırma fıkra da Ali Paşa'nın hakimane idaresini gösterir:

Sultan Bayezid kadıların rüşvet aldığını öğrenince hepsinin

Bursa'ya getirilmesini emreder, getirirler ve padişah:

"Bir eve kapatın, eve ateş verip kadıları evle beraber yakın!.." der.

Bunu duyan Ali Paşa şaşırır, padişahın Maskara Arab adındaki soytarısını öğretip huzura gönderir. Soytarı:

"Padişahım beni İstanbul'a elçi gönder!" der.

Bayezid Han:

"Ne yapacaksın?" diye sorunca:

"Tekfurdan bize bir miktar keşiş göndermesini isteyeceğim!" der.

"Keşişleri ne yapacaksın?"

"Padişahım... Sen kadıları yakarsan mahkemede kim kadılık yapacak?"

"Benim başka kullarım yok mu?.."

"Vardır padişahım ama okumuş değillerdir."

Padişah veziri çağırır:

"Kadılar okumuş adamlardır da niçin böyle hataya düşerler?" diye sorar. Ali Paşa:

"Padişahım, der, onları hataya düşüren geçim darlığıdır..."

Vezirin himmetiyle kadıların refahı sağlanır.

Bugün dahi adalet cihazı hâkimin refahı ile yerinden emniyetine dayanmıyor mu?

O devirlerin devlet icaplarından Osmanoğullarına ilk saray teşrifatını kuran da Ali Paşa olmuştu, bu arada saraya eli ayağı düzgün, simaları latif içoğlanları topladı, sonraları "Enderun-ı Hümayun" adı verilecek bir müesseseden devlete eşsiz büyük hizmetler gören vezirler, serdarlar yetişti. "Güzel yüz temiz kalbin aynasıdır" hikmetini unutmamalıdır. Fakat Ali Paşa'nın nevcivanlara aşırı derecede düşkün olduğunu söyleyen muasırlarına da inanmak lazımdır. Bunun en kuvvetli delili, istikbalin hükümdarı olarak yetiştirilmesi bu vezirin eline bırakılmış olan Yıldırım'ın büyük oğlu Emir Süleyman'ın üzerindeki tesiridir.

Zifiri karanlık bir eylül gecesi, Niğbolu Kumandanı Doğan Bey, kalenin en yüksek burcundan etrafı seyrediyordu. Bir yandan Tuna Irmağı bütün azametiyle akmakta... Öbür yandan geniş bir kavis halinde Haçlı ordusu kaleyi çevirmiş... Haçlıların ordugâhında yanan meşalelere göre en az 100.000 kılıç... Müthiş bir kuvvet!..

Vakit gece yarısını geçmiş, kumandan karanlığın içinden bir ses işitti:

"Bre Doğan! Doğan!"

Doğan Bey kulaklarına inanamadı, bu ses, padişahı Sultan Bayezid'indi, sonsuz heyecanla:

"Emret padişahım!.." diye bağırdı.

"Nicesin?.."

"Erzakım var. Askerim az..."

"Üç gün daha dayan, geliyorum!.."

Doğan Bey uzaklaşan bir atın nal seslerini duydu. Haçlıların muhasara hatlarından tek başına geçip gelmek ve dönmek!.. Ve bunu yapan koca bir hakandı! Beşeri mantığın kavrayamayacağı bir cesaret... Doğan Bey, "Bu adam yenilmez!" dedi ve secde-i şükrana kapandı.

Miladın 1396 yılı...

Bizans İmparatoru II. Emanuel:

"Türkler İstanbul kapılarında!.."

Macar Kralı Sigismond da:

"Türkler sınırlarımıza dayandı!.." diye feryat etmiş, Papa IX. Bonifacius bir Haçlı emirnamesi imzalayarak bütün Avrupa'yı ayağa kaldırmıştı: En başta Fransızlar, sonra İngilizler, İskoçyalılar, Almanlar, Polonyalılar, Bohemyalılar, Avusturyalılar, İtalyanlar Türkleri Balkanlar'dan atmak için birleşmişlerdi. Gömgök demir içinde 130.000 şövalye kılıcı... O asır için müthiş bir kuvvet... Venedik 44 kadırga yollamış, buna Rodos şövalyelerinin gemileri de katılarak azametli bir donanma da Boğazlar'dan geçerek Tuna ağzına gelmişti, Tuna'ya girecek, ordunun yanını destekleyecekti. Peşte'de toplanan ilk harp meclisinde başkumandanlığa seçilen Macar Kralı Sigismond gururun kamçıladığı heyecanla:

"Bize kim karşı koyabilecek?.. Gökyüzü çökse mızraklarımızın üstünde tutacağız!" diye bağırmıştı.

Severin civarında Tuna'yı geçip Türk topraklarına girdikten sonra, bir Bulgar'ın ihanetiyle evvela Vidin'e girdiler, kaledeki Türk askerinin hepsini vahşiyane kılıçtan geçirdiler, ihtiyar, kadın ve çocukları da yalınayak, baş açık, yarı çıplak zincirlere vurup esir diye sürükleyip götürdüler. Rahova Kalesi'nde bin Türk askeri, son neferine kadar dövüşerek öldü, kesecek asker bulamayınca o kasabada

da ihtiyarları, kadınları ve çocukları doğradılar. Kanlı elleriyle Niğbolu önüne geldiler. Bu kale, Balkanlar'daki Türk hâkimiyetinin kilidi yerindeydi.

Türk padişahının nerede olduğunu bilmiyorlardı. İstanbul'u muhasara ettiği söyleniyordu, Anadolu'da olduğunu söyleyenler vardı. Nihayet Yıldırım'ın, Türk ordusuyla Edirne'den yola çıktığını haber alabildiler, fakat üç günlük yolu bir güne sığdırabileceğini düşünmediler. 27 Eylül gecesi Türk ordusu, Haçlı ordugâhının 5 mil cenubundaki tepelerin arkasındaydı. Türk askeri bitik derecede yorgundu, serapa toz içindeydi, bir avuç su bulup yüze çırpmak büyük nimetti; 30.000 yaya, 50.000 atlı, 85.000 kılıçtı. Haçlıların harp meclisinde mağrur Fransız şövalyelerinin karşısında kimse ağız açamadı. Fransa kralının torunu ve Burgondiya dukasının oğlu Korkusuz Jan:

"Evvela biz hücum edeceğiz! Zaferin şerefini kimseye bırakamayız!" dedi.

Harp meclisinden sonra Fransız şövalyeleri ellerinde zincirbent esir olarak bulunan 10.000 masum Türk esirini "İleriye emniyetle atılmamıza köstektir" diye tüyler ürperten vahşetle boğazladılar.

Niğbolu Meydan Muharebesi 28 Eylül 1396, bir pazartesi veya perşembe günü şafakla beraber başladı. Haçlı ordusunun merkezinde en önde Fransızlar ve onların arkasında Bohemyalılar, daha geride İngilizler, Almanlar, Macarlar; sağ kanatta Ulahlar, sol kanatta Hırvatlar yer almıştı.

Türk ordusu cenuptaki tepelerden aşağı ağır ağır inerken, Amiral dö Viyen, elinde Jan d'Ark'ın tarihi bayrağı, kısa bir nutuk söyledi ve ileri atıldı. 30.000 Türk yaya askeri atlı Fransız şövalyelerini bir ok yağmuruyla karşıladı. Tepeden tırnağa zırh içinde Fransızlar ağır zayiata rağmen durmadılar, oklara hedef olmamak için atlarından inerek yaya ilerlediler. Yıldırım askerini geri çekti, Fransızlar bunu ricat sandılar ve yeni bir şevkle atıldılar ve Yıldırım'ın kıskacı içine düştüler, tepelerin doruğunda yanlarının sarıldığını görünce şaşırdılar. Geriye dönüp atlanma imkânı kalmamıştı. 25.000 Türk atlısı yalınkılıç Fransızların üstüne yüklendi ve o mağrur cengâverler paniğe uğrayıp kaçmaya başladılar. Dö Viyen:

"Nereye?.. Namusumuzu ancak kanımız temizler, nereye?.." di-

ye bağırdı, fakat sesi Türk atlarının ayakları altında kayboldu. Jan d'Ark'ın bayrağı da o müthiş anda yok oldu. Panik, gerideki Haçlılara sirayet etti.

O sırada Niğbolu Sahrası'nın batı-cenubundaki tepelerden padişahın müttefiki Sırp kralının ordusu görünmüştü. Gökyüzü çökse mızraklarımızla tutacağız diye bağıran Macar Kralı Sigismond, ellerini yüzüne kapayarak:

"Mahvoldum!.." diye inledi.

Yıldırım Sultan Bayezid'in Niğbolu zaferi tarih yapraklarında ender görülen imha muharebelerinden biridir; Türkleri Rumeli'den atmak için gelmiş gömgök demir zırhlı 130.000 Ortaçağ cengâveri birkaç saat içinde yok edilmişti. Haçlıların en namlı kılıcı Fransızlardan tek adam kurtulamamıştı, ölmeyen esir düşmüştü; meşhur Korkusuz Jan da Bayezid Han'ın esirleri arasındaydı, başkumandanları Macar Kralı Sigismond sola baktı, Ulahlar kaçıyordu, sağa baktı, Hırvatlar kaçıyordu, ardına baktı, kendi askerleri kaçıyordu. Hemen atını Tuna'ya doğru sürdü, bir balıkçı kayığına rastladı, üzerindeki bütün serveti balıkçılara verdi, zırhlarını, üzerinde arması bulunan kılıcını, kendisini ele verebilecek her şeyini Tuna'ya attı, balıkçı kılığına girerek o kayıkla Karadeniz yolunu tuttu, nehrin ağzına gelmiş olan Venedik donanmasına can attı. Palatina kontu yalınayak, başı açık, yarı çıplak dilenci kıyafetine girdi, yetişen Türk askerleri kılıç çalacak yerde sadaka verdiler. Kont, yolunu, izini, dilini bilmediği memlekette sefalet içinde öldü. Tuna boyuna ulaşabilenler erzak gemilerine doldular, fakat gemiler sahilden ayrılamadı, istiap hacimlerinden birkaç misli fazla dolan şuurunu kaybetmiş bu insanlarla beraber nehrin sularına gömüldü.

Bu müthiş muharebede Yıldırım Bayezid basit bir nefer gibi dövüşmüştü; yere yıktığı bir Fransız şövalyesinin kılıcıyla atı öldürülmüş, kendisi yaralı olarak yere düşmüş ve hemen yetiştirilen yedek atına binerek tekrar ileri atılmıştı.

Niğbolu Muharebesi zafernamelerle cihana ilan edildiği zaman en yerinde cevap Mısır sultanından gelmişti; Memlukların sultanı, Bayezid Han'a "Sultan-ı İklim-i Rum" diye hitap etmişti.

Sultan-ı İklim-i Rum bir sene sonra fidye-i necatlarını getirten

esirlerine hürriyetlerini bahşederken Korkusuz Jan'a:

"Sizin için pek namlı bir cengâver diyorlar, memleketinize gidiniz, daha büyük bir ordu toplayıp yine üzerime geliniz, bana ikinci bir zafer fırsatını veriniz!.." dedi.

Bugünkü sınırlarıyla İstanbul'da en eski Türk yapısı ve Türk askeri mimarisinin en güzel eserlerinden biri olan Güzelce Hisar, Anadolu Hisarı Türk İstanbul'da Yıldırım Sultan Bayezid'in yadigârıdır. Niğbolu yılında yahut bir sene sonra, 1397'de yapılmıştı. Fatih Sultan Mehmed İstanbul cengine hazırlanırken bu kalenin karşısına, Boğaz'ın Rumeli yakasında "Boğaz Kesen" (Rumeli) Hisarı'nı yaptırmış, Yıldırım'ın kalesine de harici bir kale duvarı ve burçlar, bir de cami ilave etmişti.

Güzelce Hisar'ın Göksu Deresi üzerinde bir de küçük müstahkem limanı vardı, iki kadırga ile beş küçük gemiyi rahat alabilecek kadar genişti. Bu hisar, İstanbul'a henüz kavuşmamış Türklerin Rumeli'deki topraklarına güvenle geçmelerini sağlamak için yapılmıştı. En büyük tarihi hizmetini de Yıldırım'ın torunu II. Murad'a, yine Haçlıların yeni ve müthiş bir savletine karşı koşarken, Varna Meydan Muharebesi'nin arifesinde görmüştü.

Karadeniz Boğazı'nda Güzelce Hisar'ın yapılması üzerine Konstantiniyye imparatoru şu ağır muahedeyi imzalamaya mecbur olmuştu:

İstanbul surlarının içinde mescidiyle beraber bir Türk mahallesi kurulacak ve İstanbul'a padişah tarafından bir kadı gönderilecek, İstanbul'daki davalara bu kadı bakacak. Bir Türk ile bir Bizanslı arasındaki dava da bu Türk mahkemesinde görülecek.

İmparator Türk padişahına her yıl 10 000 florin haraç verecek.

Bir de beş asırlık şu dedikoduyu okuyalım:

"Yıldırım Han Güzelce Hisar'ı yapınca, İstanbul tekfuruna haber gönderdi, 'İstanbul hisarını bana teslim etsin!' diye.

Tekfur da yüz balık gönderdi, hepsinin içini altın ve gümüşle doldurmuş. Balıklar Vezir Ali Paşa'ya geldi. Paşa da balıklara karşı çıktı kim gayet hürmetli elçidir, sulha gelmiştir, sözleri keser, dili tutar. Ali Paşa da hünkâra gitti, Yıldırım Han'ı tekfurla sulha razı etti."

Her zaman her yerde olduğu gibi, büyük işlerin ayaktakımı gözüyle görülüşü mahsulü çirkin iftiradır.

Niğbolu'da Haçlı ordusunu imha etmiş ve Bizans imparatorunu huzurunda dize getirmiş olan kahraman Yıldırım Bayezid için büyük gayesine kavuşmak, İstanbul'u fethetmek artık pek yaklaşmış görünüyordu ki, doğudan Aksak Timur'un tehditkâr sesini işitti.

Maveraünnehir'in anarşi içinde çalkalandığı bir devirde sonsuz cesaretiyle ortaya çıkan, pek tehlikeli maceralarla Türkistan emirliğine kadar yükselen Timur'a hiç tereddüt etmeden cihangirdir diyebiliriz; fakat şimalde Müslüman-Türk Altınordu Devleti'ni kahredercesine hırpalayıp büyük bir Rusya'nın kuruluşuna ilk yolu açan ve batıda yine bir Müslüman-Türk Osmanlı Devleti'ni parçalamaya çalışarak, adi benlik iddiasının gafletiyle Haçlılar idealine hizmet eden bu Emir Timur'dur; hazin bir alın yazısıdır.

Timur bir hiçken, Mahan ülkesinde bir aşiret beyinin esiri olarak bir ahırda mahpus yatarken, Orhan Gazi'nin akıncıları Rumeli fütuhatına başlamıştı. Osmanlı Devleti Ortaçağ kisvesini atmış, yeni bir çağın şafağında derebeylik rejimini yıkarak örnek devlet olmuştu. Timur, göçebe ananelerine göre ak keçe üstünde emir ilan edilirken, Yıldırım'ın babası Kosova Sahrası'nda şehit olmuştu, fakat devleti, bekası şahsa bağlı olmayan asrının en yeni siyasi müessesesiydi. Bu devletin kurucularından biri olan Sultan-ı İklim-i Rum Bayezid Han, Timur'un tehdidi karşısında boyun eğecek adam değildi.

"Ol ki takdirde olacaktır, naçar olur."

Yıldırım Sultan Bayezid'in şanlı hayatının son yaprağı Ankara önünde Çubuk Ovası'nda Aksak Timur'la yaptığı muharebe oldu. İki Türk hükümdarının birbirine kılıç çekmesi tarihimizde öyle bir yaradır ki beş buçuk asır sonra dahi insan o sayfaları açıp okumak istemez.

Emir Timur'un Anadolu'da Osmanlı Devleti üzerine yürümesi için beşeri zaafın en şeytanisi benlik iddiasından başka hiçbir sebep yoktur. Bağdat Sultanı Ahmet Celayir ile Azerbaycan Hükümdarı Kara Yusuf Bey, Timur'un korkusundan Yıldırım Bayezid'e sığınmışlar, memleketleri Osmanlı ülkesine ilhak edilmiş Anadolu derebeyleri de Timur'un yanına kaçmışlardı. Emir Timur, Bayezid Han'a amirane bir tehdit mektubu gönderdi:

"Kara Yusuf ile Sultan Ahmed kılıcımızın satvetinden ve asker-

lerimizin heybetinden kaçtılar. Eğer kendi perişanlığını istemezsen onları kabul etme. Ve sakın bu emrime muhalif hareket etme! Muhalefet edersen kahrımız üzerindedir! Hele cidal ve kıtali hiç göze alma!"

Bu mektuba layık olan cevabı aldı:

"Timur dedikleri ey kelb-i akur! Ey tekfurdan ekfer olan Timur! Mektubunu okudum ey meşum! Beni korkutacağını mı sanıyorsun? Senin işin gücün sebepsiz kan dökmek, bizim cihadımız nizam-ı âlemi kurmak. Selam Müslim'in üzerine, Allah'ın laneti de senin ile sana uyanların üzerine olsun!"

Kaçınılmaz cenge Çubuk Ovası sahne oldu. İki ordu otuz kilometrelik bir hat üzerine yayıldı, cephenin bir ucundan öbür ucu görünmüyordu.

Bayezid Han'ın altı oğlundan beşi, Süleyman, Mustafa, Musa, İsa ve Mehmed, hepsi birer sancakbeyi olarak yanındaydı, en küçüğü Kasım'ı Bursa'da bırakmıştı. Müttefiki Sırp kralı da seçkin askerleriyle gelmişti.

Harp sahnesini tasvir edecek değiliz; burada bir darbımeseli hatırlamak lazımdır: "Aslana ok kendi yelesinden saplandı." Cengin en nazik anında, zafer ortadayken, Amasya sancakbeyi olan Mehmed Bey ki, on üç yaşındaydı, askerleriyle beraber cenkten çekildi. Bu çocuk yakın bir istikbalde hükümdar olacak ve kırk iki yaşında ölecekti, teneşirdeki çıplak vücudunda cenklerde alınmış kırk yara izi sayılacaktı; bu yaralardan ilkini bu cenkte aldığı muhakkaktır. Bu çekilişe ne cebanet ve ne de ihanet diyebiliriz. Yıldırım'ın baht çarkının bir ters dönüşüdür. Mehmed Bey'in çekilmesiyle Bayezid Han'ın ordusunda bozgun başladı.

Derebeylik rejiminin yerine merkeziyet idaresini kurmuş olan Osmanlı Devleti'nin temeli sağlam atılmıştı, bekası şahısla kaim değildi; hükümdarını çok iyi tanıyan ve onun artık ölümü tercih edeceğini bilen Vezir Ali Paşa, devletin meşru vârisi büyük şehzade Süleyman'ı kurtarmaktan başka yapılacak şey kalmadığını gördü, yanındaki askerleri boş yere kırdırtmadan veliahtı alıp kaçırdı. Harbi kaybeden Yıldırım Sultan Bayezid askerlik şerefini kaybetmedi. 10.000 yaya yeniçerisi yerinden kıpırdamamıştı, bu sadık askeri nefsinin uğruna feda verdikten sonra atını ölüm için ileri sür-

dü, fakat Timur'un emriyle öldürülmedi, esir tutuldu. 28 Temmuz 1402, cuma.

Bu sahneyi gözüyle görmüş bir yeniçeri yıllarca sonra şöylece anlatmıştır:

"Yıldırım Han'ın oğlu Mustafa kayboldu. Mehmed çekildi, Amasya'ya gitti. Vezirler de Süleyman'ı alıp kaçtılar. Yıldırım Han uğraş yerinde yeniçerileriyle kaldı, hemen elini çomağa (gürzüne) atarak alaydan ileri çıktı. Biz:

'Ey padişah, alaydan çıkma!' dedik, mâni olamadık. Bir zaman sonra gördük ki, Timur'un askeri hanı ele geçirmiş, Timur'a götürürler. Bunu görünce biz de teslim olduk. Ama eğer Yıldırım Han sözümüzü tutup aramızdan çıkmasaydı, akşam olunca onu alıp kaçardık, Timur'un askeri bizi dağlarda bulamazdı."

Yıldırım Sultan Bayezid'in esaret hayatı üzerine çok şeyler söylenmiştir. Niğbolu'da bir Fransız kılıcıyla yüzünden yaralanmış olan Bayezid Han'ın bir gözünün yanı büzük kalmıştı. Atından indirilip Timur'un yanına götürüldüğünde Emir Timur gülmüş, Bayezid Han:

"Allah'ın bedbaht ettiği bir adamla istihza fenadır" deyince Timur:

"Allah'ın bu dünyayı benim gibi bir topal ile senin gibi bir köre bıraktığına gülüyorum..." demiş.

Emir Timur'un cengâver esirini binektaşı gibi kullandığı, onun sırtına basıp atına bindiği, işret ederken sağlam ayağını, önüne diz çöktürtülen Bayezid'in omzuna dayadığı ve nihayet onun demir bir kafes içine konduğu lafları hakikatten uzak, fakat Timur'un karakterine yakıştırılmış şeylerdir.

Sultan Bayezid'in pek sevgili zevcesi Sırp güzeli Despina da Timur'un esirleri arasındaydı. Avrupalı muhayyilesi bu kadın hakkında da şu sahneyi çizmiştir:

Emir Timur büyük zaferini bir işret sofrasında tesit etmiş. Sultan Bayezid'i de ellerinde ayaklarında zincirlerle getirmişler ve güzel Despina'sını anadan doğma çırılçıplak soyarak adi bir rakkase gibi oynatmışlar. Bayezid Han, zevcesinin çıplak vücudu üzerinde yüzlerce aç erkek gözünün dolaştığını görme acısıyla kıvranırken bedmest kahkahaları atılmış.

Emir Timur için şiddet ve zulüm yolunda en ağır şeyleri yazmak mümkündür, fakat böyle bir denaetin mürtekibi olacak adam değildir. Hakikat olan Yıldırım'ın esarette şanıyla denk hürmeti görmemesidir ki, "Ben senin eline düşmüş olsaydım bana neler yapacağını pek iyi bilirim" diyen Timur, Sultan Bayezid'i Semerkand'a götürmeye karar vermişti. Maveraünnehir halkına teşhir ettikten sonra belki de işkence altında öldürtecekti. Fakat emeline muvaffak olamadı. Akşehir'de bulunurken Semerkand'a götürüleceğini öğrenen Sultan-ı İklim-i Rum, 8/9 Mart 1403 Perşembe/ Cuma gecesi başını bir taşa veya demire vurmak suretiyle intihar etti. Zehir içtiği de söylenir. Nefes darlığından, kalp sektesinden, hummadan öldüğünü söyleyenler de vardır. Hatta tedavisi için Timur'un kendi hekimleri Celaleddin Arabî ile İzzeddin Şirazî'yi gönderdiği, fakat Bayezid Han'ı kurtaramadıkları anlatılır. Ölümünde kırk iki yaşındaydı. Esaret hayatı 7 ay 11 gün sürmüştü. Tahnit edilen naaşı evvela Akşehir'de Şeyh Mahmud Hayranî Türbesi'ne bırakılmış, sonra Bursa'da yaptırttığı caminin yanındaki türbesine götürülüp defnedilmiştir. Bu son hizmeti, kendisiyle beraber esir düşen oğlu Musa Bey görmüştü.

Yıldırım Han uzun boylu, kumral saç ve sakallı, ela gözlü, müheykel bir vücut yapısına sahipti. Ekseriya Bursa'nın çatma kadifesinden yapılmış esvaplar giyerdi.

Şehzade Süleyman Bey'i kaçıran Ali Paşa doğru Bursa'ya gitmiş, oradan haremi ve hazineyi kaldırıp Rumeli'ye geçmişti. Takiplerine Moğol atlıları gönderilmişti, yol bilmedikleri için yetişememişlerdi. Bursa ağır tecavüze uğradı, Moğollar camileri atlarına ahır yaptılar, çocukların bile ırzlarına tecavüz edildi ve şehrin büyük bir kısmı ateşe verildi. Garbî Anadolu tamamen talan edildi. İzmir'i Rodos şövalyelerinin elinden kılıçla alan Timur, kellelerden ehramları ile Sivas katliamının bir eşini de burada yaptı. Ayasuluğ'a gelirken, cihangirin gazabını teskin için bin kadar çocuğu şarkılar söyleterek karşılayıcı göndermişlerdi, onları da Moğol atlılarına çiğnetti. Teskin edilemeyen gazabının sebebi Osmanlı ordusunu imha edememesiydi, kırk bin kişiden fazla bir kuvvet, bu arada müttefik Sırp ordusu Rumeli'ye geçmeye muvaffak olmuştu. Timur'un kayıtsız şartsız teslim olması için Süleyman Bey'e gönderdiği name de cevapsız kalmıştı.

Yıldırım'ın mağlubiyeti büyük akisler yapmıştı. Evvela İngiltere kralı kalbi tebrikleriyle beraber, Timur'a, eğer tanassur ederse Hıristiyanlığın kahramanı olacağını bildirdi. Bizans imparatoru İstanbul'daki Türkleri kovdu ve Türk mahkemesini kapatıp mescidi yıktırdı, Timur'a bir name göndererek, Bayezid'e verdiği vergiyi bundan böyle kendisine vereceğini arz etti, karşılık, teşekkür yerine emir aldı: "Donanmanı gönder, Rumeli'ye geçeceğim!.." Dehşet içinde kalan imparator, "İzmir'in başına gelen felaket İstanbul'u tehdit ediyor!" diye Roma'ya ve Venedik'e feryatçılar yolladı.

Anadolu bir herc ü merç içindeydi. Eski derebeyleri malikânelerine dönmüşler, Osmanlı toprakları da Yıldırım'ın oğullarına bırakılmıştı. Milletin vahdeti parçalanmış, koca Anadolu ülkesi, kavga mevzuu bir post olmuştu. Timur Semerkand'e döndü ve iki sene sonra oradan Çin seferine çıktı, fakat yolda hummadan öldü...

H. A. Gibbons sağlam görüşle, "Niğbolu zaferi Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da tutunduğunu ispat etti. Çubuk Ovası hezimeti ise Anadolu'daki hâkimiyetinin de felaketlerle zeval bulamayacak sağlamlıkta olduğunu gösterdi" diyor.

Emir Süleyman

Çandarlı Ali Paşa, İynebey Subaşı ve yeniçerilerin amiri Sekbanbaşı Hasan ve yeniçerilerden bir kıta Çubuk Ovası'ndan kalkıp en kestirme yollardan ılgarla Bursa'ya gelir gelmez bozgundan kaçırılan Şehzade Süleyman resmi merasimle tahta oturtuldu; aynı gün içinde saray halkı ile devlet hazinesini alarak yeni ılgarla Çanakkale Boğazı'ndan, Rumeli'ye geçtiler. Timur Anadolu'dan çekilinceye kadar hadiselere oradan seyirci kaldılar. Devletin Rumeli'deki parçası felaketten en küçük bir sarsıntı duymamıştı. Fakat Timur'un denizaşırı bir akınına karşı müdafaada bulunabilmek için Ali Paşa Bizans İmparatorluğu'yla dostluk tesisinin zaruri olduğunu gördü; müthiş cihangirden onlar da korktuklarından bu dostluk derhal ve çok kolay tesis edildi. Kocaeli Yarımadası'nın Marmara sahilinde Pendik'e kadar bir toprak parçası imparatora terk edildi, yanlarında bulunan Yıldırım'ın en küçük şehzadesi Kasım Bey de rehine olarak İstanbul'a gönderildi.

Osmanlı tahtında Yıldırım'ın halefi olan Süleyman Bey tarihimizde Emir Süleyman diye meşhurdur. 1373-1375 arasında doğmuştu. Yirmi yedi-yirmi dokuz yaşlarındaydı. Son derece cesurdu, gayetle zekiydi; Ali Paşa'nın elinde hükümdarlık terbiyesini layıkıyla görmüştü, mücadelede metin asker ruhuna sahip, gayelerine ulaşmak için siyasi yumuşaklığı olan bir diplomattı; devlet otoritesini de her şeyin üstünde biliyordu. Timur'un parçaladığı Anadolu Türk birliğini kurmak, ancak dokuz yıl süren padişahlığının tek meşgalesi oldu.

Fakat bu meziyetlerinin yanında biri tehlikeli, biri de çirkin iki büyük zaafı vardı, ayyaştı ve aşırı mahbubperestti. İçki meclisini

zevk çocuklarıyla hamamlarda kurar ve bir an gelir, her şeyi unutuverirdi, asla rahatsız edilmesini istemezdi, en sadık adamlarını hakaretle kovardı. Bu halinden ötürü halk ve asker gözünde bir hükümdara kuvvet olan sevgi ve güveni kazanamadı, mücadelelerinde muvaffakiyetlerine rağmen nihayet mağlup oldu.

Timur Anadolu'yu perişan edip gittikten sonra bu yeni padişahın küçük kardeşlerinden İsa Bey Balıkesir ve Bursa'ya, Mehmed Bey de Amasya, Ankara, Bolu ve Kocaeli'ne hâkim oldular. Musa, Timur'un elinde esirdi, babasının naaşını Bursa'ya götürmek vazifesiyle serbest bırakıldı, kardeşi Mehmed'den gördüğü yardımla İsa'yı ortadan kaldırdı, Mehmed'in adına Bursa'da yerleşti. Edirne'deki asıl hükümet Mehmed'in bu kuvvetini hoş görmedi, Bizans imparatoruyla dost olan Emir Süleyman ile Ali Paşa Anadolu'ya geçtiler; Bursa, Balıkesir, Kocaeli, Bolu ve Ankara'yı aldılar. Bu harekât esnasında Emir Süleyman bir gün Göynük civarında bir su kenarında bir kavak ağacı altında mutat içki sofrasını kurmuştu, o yerin adı o günden sonradır ki "Beykavağı" kalmıştır.

Mehmed Bey Emir Süleyman'la açıkça savaşmak istemedi, hemen, "Emirim Süleyman Han sağ olsun, atamız gitti ise o bana atadır" diye bir name gönderdi, fakat, kendisine sığınan Musa'yı başlamış olan taht mücadelesinde bir maşa gibi kullandı, Sinop hükümdarı İsfendiyar Bey'in de yardımıyla onu gizlice Rumeli'ye kaçırdı. Bu sıradadır ki, 1406, Vezir Çandarlı Ali Paşa öldü. Emir Süleyman için büyük bir kayıptı, kendisine itimat ve sevgisi olmayan orduyu bu tecrübeli vezir tutuyordu. Emir Süleyman'ı zevk âleminde ifrata düşmekten koruyan oydu. Ali Paşa'nın ölümü üzerine Musa Rumeli'de kuvvetlendi. Süleyman Bursa hamam ve kaplıcalarında zevk u safa âlemine dalmıştı. Musa 1410'da Edirne'ye girdi ve orada hükümdarlığını ilan etti, bu suretle taht kavgasında Mehmed'den de ayrılmış, muvaffakiyetini kendi hesabına kaydetmiş oluyordu. Gaflet âleminden bir an için sıyrılan Emir Süleyman hemen Rumeli'ye geçti; askerdi, sadık yeniçerilerle Musa'yı Edirne önünde müthiş bir bozguna uğrattı; Musa kaçtı ve izini kaybetti. Fakat zafer neşvesi de inzimam edince Süleyman yine sefahate daldı. Musa topladığı yeni kuvvetlerle altı ay sonra Edirne'ye bir baskın yaptı. Emir Süleyman yine bir hamama kapanmış, bellerinde

ibrişim futalarla "uryan sakiyanı nazik endamlarının elinden nuş-i şarab-ı erguvan" ile meşguldü.

"Musa geldi; şehri bastı!.." dediler.

"Musa ne oğlandır ki buna cüret kıla!.." diyerek haberi getireni falakaya yatırttı. Ardından en sadık adamı ve yeniçerilerin büyük zabiti Sekbanbaşı Hasan Ağa geldi:

"Padişahım, nuş-i cam ile uryan duracak zaman değildir!.." dedi.

Süleyman deliye döndü. Hasan Ağa'nın, sakal ve bıyıklarını kestirtti. Bu hakaret üzerine Hasan Ağa:

"Nefsi havasında avare gafilden ne beklenir... Biz uğrunda canımızı verelim deriz, o ırzımızı ayak altına alır... Gelin artık gelen şaha baş eğelim!.." diyerek yeniçerileri peşine takıp karşı tarafa geçince Emir Süleyman tahtını kaybetti. İçki sofrasının yâranından birkaç bedbaht yalabık delikanlıyla hamamdan çıkıp at sırtına düştüler. Musa şehrin bir kapısından muzafferane girerken onlar Edirne'nin, İstanbul kapısından zelilane kaçtılar. Emir Süleyman'ın niyeti müttefiki Bizans imparatoruna sığınmaktı, fakat ne kendisi ne de yanındaki nazeninler yol biliyordu, bir köye uğradılar, yol sordular. Köy halkı Emir Süleyman'ı teşhis edince hemen üstüne kılıç üşürüp öldürdüler.

Üzerindeki hazineye tamah eden yanındaki oğlanlar tarafından öldürülmüş olması da muhtemeldir. Haşmetli velinimetlerinin vücudunu ortadan kaldırmakla kirli isimlerini daha kolay gizleyebilirlerdi.

Musa Çelebi

Musa'nın saltanatı çok kısa, ancak üç yıl sürdü. Hükümdarlığa liyakatsizliğini, "Kardeşime ihanet edenlere itimat etmem" diyerek devlet erkânından yüz çevirip, vezirlik makamına ayaktakımı arasından sivrilmiş ve mazisi çok kirli bilinen Kör Şahmelik adında bir adamı getirmekle gösterdi. İptidai bir komünizmin ilk nazariyecilerinden Simavnakadısıoğlu Şeyh Bedreddin adında bir materyalisti de kadıasker tayin etti. Anadolu'ya hâkim olan kardeşi Mehmed Bey'e karşı yegâne istinatgâhı yeniçeriler ile Rumeli akıncı beylerinin askerleriydi. Şu fıkra da karakterini göstermek bakımından parlaktır:

Akıncı gazilerin piri Hacı Evrenos Bey Yenicevardar'daki çiftliğinde oturuyordu, Edirne'ye çağırdı; Evrenos Bey bir türediyi vezir yapan adamın yanına gitmek, şanını zedelemek istemedi, "Çok ihtiyarım, gözlerim görmüyor" diye haber yolladı, bu sefer zorla getirdiler. Asır görmüş asker bakarkör oyunu oynadı. Musa, onun hakikaten kör olup olmadığını anlamak için yemekte önüne kurbağa yahnisi pişirtip koydu, Evrenos Bey daha ağır hakaretten kurtulmak için ve hatta belki de başını cellat pençesinden kurtarmak için metanet gösterip tiksintisini belli etmedi ve kurbağaları yedi; fakat Musa'yı her ne pahasına olursa olsun devirmeye ant içti.

Süleyman hazineyi bomboş bırakmıştı, Musa'nın paraya ihtiyacı vardı, akıncı beylerin hepsi de çok zengindi; evvela onlardan ağır vergiler istedi, sonra Bizans imparatorundan babası Yıldırım Han'a taahhüt edilen yıllık verginin derhal ödenmesini bildirdi. Vezir Ali Paşa'nın kardeşi Çandarlı İbrahim Paşa'yı bu maksatla İstanbul'a gönderdi. İbrahim Paşa bilakis, imparatorla, Musa aleyhine ve Ana-

dolu'daki Mehmed Bey adına gizli bir ittifak muahedesi imza etti ve oradan Bursa'ya geçerek Mehmed Bey'e iltihak etti. Musa imparatordan ret cevabı alınca ve paşanın ihanetini öğrenince İstanbul'u muhasara etti. Büyük şehrin meşhur surlarını toplarla dövdürttü. Fakat Anadolu'da kardeşi Mehmed Bey'in gittikçe kuvvetlenmesi üzerine İstanbul muhasarasını kaldırıp tahtını koruma kaygısına düştü; Hacı Evrenos Bey'e yapılan muameleden ve kendilerine yapılan tazyikten Musa'ya son derece kırgın olan Rumeli beyleri Mehmed Bey'i Rumeli'ye davet etmişlerdi. Emir Süleyman'ın dostu olduğu için Musa'nın nazarında tepelenmesi lazım şüpheli kimselerden olduğunu bilen Sırp Kralı İstefan da Mehmed Bey'e yardım vaat etmişti. Mehmed Bey, müttefiki imparatorun donanması ile ordusunu Rumeli'ye geçirince bütün Rumeli beyleri ona iltihak etti. Yalnız Mihaloğlu Mehmed Bey, ki akıncı beylerin en yaşlısı ve Musa'nın itimadını kazanmış tek simaydı, bu itimadı çiğneyemedi, Musa'nın tarafında kaldı; Musa, kötü idaresinin doğurduğu bu durum karşısında kaçmaktan başta tutulacak yol göremedi, Bulgaristan Balkanları'na çekilecek ve Emir Süleyman'a yaptığı gibi yeni bir fırsat gözleyecekti. Fakat Mehmed Bey, 1413 yılı Temmuz'unun beşinci çarşamba günü Samakov civarında Çamurlu Ova denilen yerde Musa'ya yetişti, yanındaki askerle harbi mecburen kabul eden Musa mağlup oldu. Bu sefer ancak birkaç hizmetkârıyla kaçabildi, niyeti Eflâk'a can atabilmekti. Takibine gönderilen Sarıca Paşa bir bataklıkta Musa'nın cesedini buldu. Üzeri soyulmuştu. Mücevherlerine tamah eden yanındaki hizmetkârları tarafından katledildiği anlaşıldı. Osmanlı tahtı Mehmed Bey'e kaldı.

Sultan I. Mehmed unvanıyla padişahlığı ilan olunan Mehmed Bey tarihimizde Çelebi Sultan Mehmed diye meşhurdur. Beş kardeşinden biri kaybolmuş, üçü taht kavgasında öldürülmüş, Bizans'ta rehine olan Kasım Bey de orada ölmüştü.

Çelebi Sultan Mehmed elindeki bütün kuvvetlerle Rumeli'ye geçince Osmanlı ülkesini boş bulan Karamanoğlu Mehmed Bey de fırsatı ganimet bilip Bursa'ya saldırmıştı. Evvela şehrin eteğinde bulunan Yıldırım Sultan Bayezid'in türbesine tecavüz etti. Niğbolu kahramanının mezarını açtırıp kemiklerini yaktırdı. Sırtlan şenaatini şehrin yağması, masum halka zulüm ve ırz tecavüzleri takip et-

ti. Kaleyi Hacı İvaz Paşa müdafaa ediyordu. Karamanoğlu'nun Bursa muhasarası otuz dört gün sürdü. O sıradadır ki, Musa'nın tahnit edilmiş cesedi Bursa'ya geldi ve dedesi Murad Hüdavendigâr'ın Çekirge'deki türbesi yanına defnedildi. Bunu haber alan Karamanoğlu Mehmed Bey inanmamış, Çekirge'ye giderek Musa'nın yüzünü açtırıp bakmıştı. Çelebi Sultan Mehmed'in de yolda olduğu belliydi, şehri ateşe verip memleketine çekildi.

Bir hayata mal olmuş nüktedir:

Karamanoğlu Mehmed Bey'in Harman Danas denilen latifeci bir nedimi vardı:

"Beyim, sen Osmanoğlu'nun ölüsünden böyle kaçıyorsun, ya dirisi gelse ne yapacaksın?" deyivermiş. Adamcağızı o anda yol kenarındaki bir ağaca astırıp idam ettirmiş.

Çelebi Sultan Mehmed

Çelebi Sultan Mehmed Osmanlı tahtına oturduğunda 34 yaşındaydı, mücadelelerle pişmiş, tavlanmıştı. Hükümdarlık sanatını mükemmel öğrenmişti. Devletinin kendisinden beklediği ilk işin Timur'un açtığı yarayı sarmak olduğunu biliyordu. Bizans'ı dostluk afyonuyla uyuttu, Rumeli'deki komşularına heybetli göründü, Anadolu'daki işini de ortalığı velveleye vermeden yaptı; onun içindir ki, eski müverrihler ona devletin ikinci kurucusudur derler. Bu başarılı saltanat ancak sekiz yıl sürdü, 1421'de, babası gibi henüz kırk iki yaşındayken öldü. Çok iyi yetiştirdiği oğlu Sultan II. Murad'a bütün çarkları emniyet içinde işleyen bir devlet makinesi ile zamanının en kuvvetli ordusunu bıraktı; Sultan-ı İklim-i Rum Yıldırım Bayezid'in felaketiyle yarıda kalmış Rumeli fütuhatı ile Bizans İmparatorluğu'nun mukadderatını tayin işi de bu siyasi miras arasındaydı.

Simasını, eşkâlini anlatırken eski müverrihlerden bir kısmı "çatık kaşlıydı", bir kısmı "güler yüzlüydü" diyor ve hepsi "uzun boylu, mevzun endamlı, hüsn ü melahatte yekta, fakat pazısı güğremiş aslan gibiydi" diye ilave ediyor ve yine bir ağızdan şefkat ve merhametinden bahsediyorlar, fakat bu vakayı şefkat ve merhametle bağdaştırmak çok zordur:

İsmi unutulmuştur. Emir Süleyman'ın bir oğlu vardı, babasının ölümünde dokuz on yaşlarında bir çocuktu; Musa'nın eline düşmemesi için İstanbul'a kaçırıldı. Bizans düşmanı Musa zamanında orada son derece hürmet gördü, fakat Osmanlı tahtına küçük amcası Mehmed oturunca, yeni padişahın müttefiki olan imparator çocuğu

birkaç sadık hizmetkârıyla sur kapısının dışına koyuverdi:

"Şehzadem... Amcan tekfurumuzun dostudur, seni Konstantiniyye'de alıkoyamaz, baban da dostumuzdu, ona riayetimizden seni amcana teslim etmeyiz, var gözün gördüğü yere git, bahtın açık olsun..." dediler.

Yanındakiler on dört yaşındaki bu prensi Eflâk'a götürmeyi düşündüler. Karinabad Ovası'na vardıklarında etraflarına beş yüz kadar dağlı eşkıyası toplandı, küçük şehzadeye:

"Bizimle gel!.. Başbuğumuz ol!.. Kılıcımızla sana amcandan sancak alırız, sen de bize mansıplar verirsin..." dediler.

Çocuğun arzusuna rağmen Yanbolu taraflarına götürdüler, orada, padişahın bir takip kıtasıyla karşılaştılar, eşkıya ufak bir çarpışmadan sonra dağıldı, çocuğu da lalası olan Terzi Zağnos adındaki adam atının önüne alıp kaçırdı. Tuttukları yolun sonu yoktu, şehzadeyi o sırada Edirne'de bulunan Sultan Mehmed'e götürüp teslim etti. İşte Çelebi Sultan Mehmed'in şefkat ve merhameti: Çocuğu cellat eline vermedi ama "mülk nizamı için" o on dört yaşındaki körpe delikanlının gözlerine mil çektirip dünyasını zindan etti; Anadolu'da Geyve civarındaki Akhisar bu bedbaht şehzadeye malikâne olarak tahsis edildi. Âl-i Osman tarihleri, "Sultan Mehmed, Emir Süleyman'ın kör oğlunu sık sık Bursa'ya getirir ona nice ihsanlarda bulunur, mahzun hatırını şadan ederdi" diyor ve işte buna merhamet ve şefkat adını veriyorlar.

Çelebi Sultan Mehmed'in büyük devlet adamı şahsiyeti, Simavnakadısıoğlu Şeyh Bedreddin ile müritlerinin cemiyet nizamını temelinden yıkmak için hem Anadolu'da hem de Rumeli'de dini kisve altında çıkardıkları iki komünist kıyamını amansız tenkilinde görülür. Kardeşi Musa'ya son ana kadar sadakat göstermiş olan ihtiyar cengâver Mihaloğlu Mehmed Bey'i Tokat Kalesi'ne hapsettirmişti, Musa'nın kadıaskeri Şeyh Bedreddin'i de İznik'e sürmekle iktifa etmiş, zahiri ilmine hürmeten dolgun bir de maaş bağlamıştı. Şeyhin müritleriyle bir de gizli âlemi vardı, İslam'ın iman akidelerini ve o akidelere dayanan nizamını yıkmak isteyen bir materyalistti; "Dünya ebedidir, ahret bir hayaldir. Kevser şarabı dedikleri işte şu içtiğimiz gam dağıtıcı ve ferahlık verici şarap ile dilberin dudağıdır. Bütün nimetler dünyadadır ve dünya denilen bu mülkün sa-

hibi insandır, insanı bildin mi Tanrı'yı bildin demektir. Bütün insanların dünya nimetlerinden bol bol ve müsavi olarak tatması lazımdır, bunu tahakkuk ettirecek nizamı kurmalıyız" diyordu. Bilhassa cehil içindeki aşağı halk tabakalarına pek cazip görünen bu maddeci tahrik şeyhin müritlerini süratle çoğalttı. Bunlardan Börklüce Mustafa, Aydın köylerini dolaşarak başına on bin kişi topladı, isyan etti, kadıları kovup mahkemeleri kapadı; "Mal ve mülk şahsın değil, hepimizindir" dedi. Şeyh Bedreddin İznik'ten Sinop'a kaçtı, oradan gemiyle Eflâk'a geçti, Eflâk voyvodasının yardımıyla Rumeli'de Deliorman'a girdi, on bin kişiden fazla da onun etrafında toplandı, Edirne üzerine yürüdüler. Torlak Kemal adında diğer bir müridi de Manisa'da ayaklandı. Anadolu'daki komünistlerin tenkiline henüz on iki yaşındaki Şehzade Murad ile lalası Bayezid Paşa memur edildi, çok kanlı bir muharebeyle tehlike önlendi. Börklüce ve Torlak binlerce ayaktaşıyla idam edildiler. Padişah şeyhle kendi meşgul oldu, kaçarken yakalanan Bedreddin'i, en salahiyetli ulemadan kurulmuş bir mahkemeye verdi. Evvela İslam akidelerinin hak olduğu ispat edildi, sonra münkir idama mahkûm oldu, Bedreddin kendisini mahkûm eden hâkimlerle beraber hükmü imzaladı. Serez çarşısında çırılçıplak soyularak asıldı.

Anadolu ve Rumeli'deki komünist ihtilalciler tenkil edilir edilmez Çelebi Sultan Mehmed yeni bir gaileyle karşılaştı. Rumeli'de bir adam çıktı, Yıldırım Bayezid'in Çubuk Ovası Muharebesi'nde kaybolmuş oğlu Şehzade Mustafa olduğunu söyleyerek Osmanlı tahtındaki veraset hakkını aradı. Müfsit bir komşu olan Eflâk voyvodasının yanından geliyordu; hakikatte de Şehzade Mustafa'nın kendisiydi ve macerası pek uzundu:

Çubuk Ovası'nda Timur'a karşı kahramanca dövüşmüş, zafer ümidi, ardından da kaçıp kurtulma ümidi kaybolunca şehit olmuş askerlerinden birinin esvabını giyerek kıyafetini tebdil etmiş, diğer esirlerle beraber zincire vurulmuş ve Timur memleketine dönerken o kafile arasında Semerkand'a götürülmüştü. Sadık askerler şehzadeyi ele vermemiş, Mustafa da Timur'un gazabından korkarak hüviyetini gizlemişti. Orada bütün esirler Timur'a asker yazılmıştı, fakat cihangirlik davasında olan emirin Çin yolunda ölümünü fırsat

bilen Şehzade Mustafa ordugâhtan kaçarak bir seyyah derviş kılığına girmiş, yalınayağında yarım pabuç, saç sakala karışmış, üstündekiler pelaspare, Maveraünnehir'den Anadolu'ya, binlerce kilometrelik yolu hanlarda, tekkelerde konaklayarak yaya olarak almıştı. Güneşin doğduğu yerden battığı ufuklara doğru yürürken kendisine metanet ve gayret veren tek şey Osmanlı ülkesinden hissesine düşeni almaktı; bu ülkenin bir elde toplanıverdiğinden haberi yoktu. Fakat Anadolu'ya girince fikrini değiştirmiş, davasını Rumeli'de gütmeyi daha kolay görmüştü. Karadeniz kıyısında bir iskeleden gemiye binmiş, Eflâk'a geçmiş, hüviyetini evvela Voyvoda Mirçe'ye açıklamıştı. Rumeli'nin yeni bir taht kavgasıyla karışması, Osmanoğullarının karşısında sınırlarını daima tehlikede gören bu küçük hükümdar için istenilen şeydi; o sırada Şehzade Mustafa'ya bir maceraperest de el uzattı. Aydın Beyi İzmiroğlu Cüneyd memleketini Çelebi Sultan Mehmed'e terk etmek mecburiyetinde kalmış, Niğbolu sancakbeyliğiyle Rumeli'ye gönderilmişti. Niğbolu, Tuna kenarında Eflâk geçidini tutan kaleydi. Hiç tereddüt etmeden Şehzade Mustafa'yı beri tarafa geçirdi, şehzade de ona, eğer padişah olursa Aydın hükümdarlığını iade edeceğini yeminle vaat etti. Osmanlı topraklarına ayak basan Şehzade Mustafa'nın yanında birkaç gün içinde büyük bir kuvvet toplandı. Süratle Edirne üstüne yürüyerek Rumeli'nin ordu merkezini kolaylıkla aldı.

Elli yaşlarında kadardı. Çok güzel konuşuyordu, yakışıklı, vakarlı adamdı. Çektiği mihnetle çok olgunlaşmıştı. Niğbolu cenginde babasının yanında cesurane dövüşmüş, hatta karnından derin bir de kılıç yarası almıştı, o cenkte bulunmuş olanların bildiği vakaydı; Rumeli'nin bütün akıncı sancakbeylerini Edirne'ye davet etti, onlara o eski yarasının izini göstererek Şehzade Mustafa olduğunu ispat etti. Çocukluk arkadaşlarından da otuz kadar sadık dost buldu. Sancakbeyleri:

"Bildik ki, sen Şehzade Mustafa'sın... Biz efendimiz oğluna kılıç çekmeyiz, davanı kardaşınla sen faslet... Sana biat edelim..." dediler.

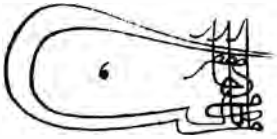
Fakat Şehzade Mustafa davasını kazanamadı. Süratle Rumeli'ye geçen Çelebi Sultan Mehmed'e mağlup oldu. O otuz kadar sadık dostu, Cüneyd Bey ve adamlarıyla Bizans imparatorunun şehri olan Selanik'e kaçtı. Sultan Mehmed müttefikinden bunların kendisine

teslimini istediyse de imparator bir siyasi mülteciyi iadenin hükümdarlık namusuna aykırı olduğunu, dostluğunu onları tevkif ederek zararsız hale sokmakla göstereceğini bildirdi. Sultan Mehmed de kardeşiyle yanındakilerin iaşeleri için imparatora her sene 900.000 akçe vermeyi taahhüt etti. Şehzade Mustafa Limni Adası'na götürüldü, Cüneyd Bey de orada bir manastıra kapatıldı.

Bu hadiseden sonra Çelebi Sultan Mehmed çok yaşamadı. 1421'de Edirne'de öldü. Beyin kanamasıyla yahut kalp sektesinden öldüğü söylenir. Ölümünün ani olmayıp birkaç gün yattığı da rivayet edilir, hatta devlet erkânına son sözleri de naklolunur:

"Tiz ulu oğlum Murad'ı tahta oturtun, ben bu döşekten kurtulamam; Murad padişah olmadan ölürsem memleket karışır, tedarikli bulunun, ölümümü duyurmayın!.." demiş.

Veliaht şehzade sancağından kalkıp Bursa'ya giderek Osmanlı tahtına oturuncaya kadar padişahın ölümü gizli tutuldu. Osmanlı Hanedanı'nda ölümü gizlenen ilk hükümdardır. Tahnit edilmiş olan naaşı Bursa'ya götürüldü, taht şehrinde yaptırdığı caminin yanındaki türbeye defnedildi. Yeşil cami ve Yeşil Türbe adıyla meşhur bu iki yadigârı Türk yapı sanatının eşsiz şaheserleri arasındadır.

Sultan II. Murad

Sultan II. Murad Osmanlı tahtına on sekiz yaşında oturmuştu. Anası Anadolu hükümdarlarından Dulkadiroğlu Süli Bey'in kızı Emine Hatun'dur; Çelebi Sultan Mehmed bu kızla 1403 yılında evlenmişti, o zamanlar Anadolu'nun siyasi ihtiraslar içinde çalkalandığı en karışık devirdi, Amasya sancakbeyi olan Sultan Mehmed de henüz on dört yaşındaydı, Dulkadirli gelinin de bir çocuk olduğu muhakkaktır. Şehzade Murad'ı izdivaçlarının ilk yılı içinde doğurmuştu.

Âl-i Osman tarihleri "Orta boylu, ak benizli –ki bu beniz cenk meydanlarında yanacak, göverecektir– koyu ela gözlü, kumral saçlı, seyrek dişli, güler yüzlüydü" diyorlar ve kalem alışıklığıyla "şefkat ve merhameti galip, azimkâr ve harikulade cesurdu" diye ilave ediyorlar. Muasırları arasında "Gazi Hünkâr" diye anılır, hak ettiği unvandır. İlk gazası Anadolu'daki komünist ihtilalcilerin tenkili olmuştu, henüz on iki yaşındaydı, atların kan deryası içinde koştuğu o müthiş muharebelerde cesareti dillere destan olmuştu. Bu vakadan altı yıl sonra oturduğu Bursa'daki tahtın Anadolu'da da, Rumeli'de de düşmanları pek çoktu. İşte bu Gazi Hünkâr Sultan II. Murad Han, istikbalin İstanbul fatihi olacak oğlu II. Mehmed'e o feth-i mübinin yolunu açabilmek için, ona bırakacağı devletin yenilmez kudret ve kuvveti için o kadar yorulacaktı ki, iki defa tahtından çekilecek, ağır tarihi mesuliyeti vaktinden evvel şehzadesinin omzuna devretmek isteyecekti.

Tahta çıktığının ilk haftası içinde Bursa'ya Bizans imparatorunun iki elçisi geldi; Rumeli beylerbeyi ve genç hükümdarın veziri ve askerlik hocası Bayezid Paşa'ya:

"Padişahınız eğer sulhun devamını istiyorsa küçük kardeşi Şeh-

zade Mustafa'yı bize rehine olarak göndersin ve rehine için bize her sene şu kadar altın versin ve nezaret altında tuttuğumuz amcası Mustafa için de babasının taahhüt ettiği masrafı taahhüt etsin. Bu isteğimiz reddedilirse padişahın amcası ve Osmanlı tahtının meşru vârisi Mustafa'yı serbest bırakacağız, bütün Rumeli ona itaat edecektir ve çok geçmeden Anadolu da meşru hükümdar olarak onu tanıyacaktır!" dediler.

Tehdit Sultan Murad'a arz edildi, delikanlı gayet metin:

"Kardeşim küçüktür, terbiye çağındadır, Müslüman evladının bu çağda rehine olarak gayrimüslim elinde terbiyesi Peygamberimiz'in şeriatine uymaz, ben sulhun devamını isterim, fakat aramızdaki sulh benden ziyade imparatorun faydasınadır, imparatordan hakkımda iyi duygu beslemesini rica ederim" cevabını verdi.

İmparator II. Manuel Paleologos, yaptığı işin muvaffakiyetle neticelenmediği takdirde ne gibi gelişmelere yol açacağını düşünmeden hiddetine mağlup oldu, padişahın Limni'de bulunan amcasını serbest bıraktı, Şehzade Mustafa Gelibolu'ya geldi; şehir halkını parlak bir nutuk ve vakarlı tavrıyla teshir etti; Gelibolulular yüzünü görmedikleri fakat on sekiz yaşında bir genç olduğunu duydukları Sultan Murad'a Mustafa'yı tercih ederek Rumeli'ye geçit yolunun kilidi olan bu kaleyi Yıldırım Bayezid'in oğluna teslim ettiler. Mustafa Edirne'ye geldiği zaman orası da kapılarını açtı ve onu padişah tanıdı. Başta Gazi Evrenosbeyoğulları gelmek üzere Rumeli'nin bütün akıncı sancakbeyleri, ilk Rumeli fatihlerinin evlatları olan askeri aristokrasi de Mustafa'ya biat etti. Bu suretle bütün Rumeli'yi kolaylıkla eline geçirmiş olan Mustafa Edirne'de padişahlığını ilan ederek kendi adına para bastırdı. Menfa arkadaşı, mahrem müşaviri, sadık dost bildiği İzmirlioğlu Cüneyd Bey'i de vezir tayin etti.

Vaka Bursa'da Sultan Murad'ın divanında şöylece görüşüldü; devlet erkânından bir kısmı Bayezid Paşa'ya:

"Sen Rumeli beylerbeyisin, bunca yıl Rumeli'nin balını sen yedin, şimdi de var git arısını teskin et!" dediler.

Kendilerine vezirlik verilmiş olan Timurtaşoğullarından Umur, Oruç ve Ali beyler ise:

"Bütün Rumeli'yi eline geçirmiş olan Mustafa'nın üzerine esaslı hazırlık yapılmadan yürünmez" dediler.

Fakat Sultan Murad Bayezid Paşa'nın Rumeli beyleri üzerindeki nüfuzundan istifadeyi düşünerek vakit kaybetmek istemedi:

"Bayezid Lala!.. Bu işi sen halledersin, başkası başaramaz" dedi.

Feda olsun sana baş ile canım
Dökülse çok mu yolunda kanım!

Cesur asker tehlikeli vazifeyi tereddüt etmeden kabul etti:

"Padişahım" dedi, "gideceğim... Fakat olur ki, yanımdaki asker de o tarafa geçer, o zaman ben de onlarla beraber Mustafa'ya iltihak etmiş görüneceğim, sakın hıyanetime hamletme, fırsat gözetip Mustafa'nın hakkından gelmeye çalışacağım..."

Sultan Murad:

"Makbulümdür!" dedi.

Sultan Mustafalılar Gelibolu'dan Rumeli'ye kuş uçurtmadıkları için Bayezid Paşa yanına koşulan askerle Karadeniz Boğazı'ndaki Güzelce Hisar'dan geçti, Edirne civarına geldiklerinde Sultan Mustafa, Bayezid Paşa ordusuna karşı emsalsiz cesaretle tek başına at sürdü:

"Kime karşı geliyorsunuz? Tahtın meşru sahibi bana karşı mı? Atın elinizden o silahları!" diye bağırdı.

Bu cesaret Bayezid Paşa'nın Anadolu askerini teshir etti, hemen Mustafa'ya iltihak ettiler, Bayezid Paşa da askerlerini takip etti. Fakat Cüneyd Bey paşayı Edirne civarında Sazlıdere'de koyun boğazlar gibi öldürttü.

Bu vaka üzerine Sultan Mustafa Anadolu'ya yürümeye karar verdi.

Sultan Murad, amcası Sultan Mustafa gailesini kuvvetten ziyade bahtla atlattı.

Mustafa Anadolu'ya geçmeye karar verince veziri Cüneyd Bey Rumeli'nin gözü pek delikanlılarından pek çok asker yazdı, bunlara azeb askeri (bekâr uşağı askeri) adını verdi. Akıncı beylerin yaya ve atlı seçkin askerleri, bir asırdan beri Rumeli sınırlarını titreten kuvveti de katılınca Sultan Murad için tehlike büyüdü. Anadolu'yu fethe gelen bu ordu Gelibolu'dan boğazı geçerek Mihaliç Sahrası'na kondu. Sultan Murad'ın ordusu da Ulubat Suyu kenarına geldi, bu

su üzerinde tek geçit olan köprüyü yıktılar.

Sultan Mustafa'nın zayıf noktası, şahsiyetini ispat etmiş olmasına rağmen Sultan Muradlılar tarafından takılan "Düzmece" sıfatıydı.

Sahneye Rumeli akıncılarından Mihaloğlu Mehmed Bey girdi ve tek başına felek çarkının zafer ibresini Sultan Murad tarafına çevirdi. Çelebi Sultan Mehmed tarafından Tokat Kalesi zindanına atılmış, sekiz yıldan beri zindan mihneti çekmekteydi. Genç padişah vezirlerinin irşadıyla onu mahbesinden çıkartıp yanına getirtmiş ve gayet samimi:

"Babamın cebir ve cefasını gördün, kötülüğe iyilikle mukabele etmek erlik şanındandır, bana yardım et, Rumeli beyleri seni severler ve sayarlar, onları benim tarafıma meylettir!" dedi.

Mihaloğlu da bir cengâver asaletiyle:

"Heman himmeti bana yoldaş edin, bu iş kolaydır" dedi.

Geceleyin nehir kenarına giden Mihaloğlu emsalsiz gür sesiyle:

"Bre Türk Doğan! Bre Gümlüoğlu! Bre Evrenosoğulları!" diye bağırdı. İhtiyarın sesi cenk meydanlarının şöhretlerindendi. Derhal tanındı, çağırdıklarının hepsi suyun öbür yakasında toplandı:

"Hay Mehmed Bey, sen misin? Biz senden ümidi kestik, vefat etti bilirdik..." dediler. Hal ve hatır soruştuktan sonra Mehmed Bey:

"Sizlere nimet haklarını çiğnemek doğru mudur? Bu yolla cümbüş ve hareket şanınıza yaraşır mı? Bir meçhul şahsın davasını sıdka hamledip veraseti ve saltanata liyakati sabit olan padişah-ı âlişanımıza itaatten nasıl çıkarsınız?.." dedi ve onları kazanmaya muvaffak oldu. Akıncı beyler Sultan Murad'a karşı kılıç çekmeyeceklerine söz verdiler.

Hileye de başvuruldu. Vezir Hacı İvaz Paşa Sultan Mustafa'ya, Timurtaşoğullarından biri de Cüneyd Bey'e birer mektup yazdılar.

Hacı Paşa, "Ben sizin hayırhahınızım. Dikkat edin, gafil olmayın, Rumeli beylerine itimat etmeyin, sizi tutup Sultan Murad'a teslim edecekler" dedi.

Cüneyd'e yazılan mektupta da, "Bir nesebi meçhul adama boyun eğmek sizin gibi kadim hanedan sahibine yakışmaz. Sultan Murad bir gece baskını yapacak, Rumeli beyleri düzme şehzadeyi tutup kendisine teslim edecekler. Baskından evvel bu tarafa bir dehaletname yazıp kimseye duyurmadan vilayetinize çekin gidin, biz sizin

Aydın beyliğinizin fermanını padişahımızdan alırız" deniliyordu.

Her ikisi de aldıkları mektupları birbirlerine gösterdiler. Rumeli akıncı beylerinin yüzlerindeki rengin değiştiğini fark etmişlerdi. Mustafa'nın Cüneyd'e olan itimadı da sarsılmıştı. Tarih kaynaklarında takvim kaydı yoktur, ertesi gece diyebiliriz, herkesin uykuda bulunduğu bir saatte Cüneyd Bey, çadırlarındaki ışıkları yanar bıraktı, sadık adamlarından yetmiş altı kişiyle ordugâhı terk ederek Aydın yolunu tuttu. Sabahleyin bu ağır ihaneti öğrenen azebler de dağılmaya başladı. Sultan Mustafa bir anda her şeyi kaybetti, can kaygısına düştü, uşak ve seyis takımından birkaç adamıyla atlanıp Biga tarafına doğru kaçtı. Büyük bir para mukabilinde tuttuğu gemiyle Rumeli'ye geçti, doğru Edirne'ye gitti. Fakat şiddetle takip edildi. Vaka haber alınınca Edirnelileri de telaş aldı; Mustafa'dan yüz çevirdiler, yakalayıp teslime hazırlanırlarken oradan da kaçtı ve nihayet perişan bir halde Kızılağaçyenicesi'nde yakalandı. Artık herkesin nazarında "Düzmece Mustafa" olmuştu, boğazına bir ip takıldı, yalınayak, başı açık, türlü ağır hakaretle Edirne'ye götürüldü, kale burçlarından birine asılarak idam edildi.

Genç hükümdar başına bu gaileyi çıkaran Bizans imparatoruna da hak ettiği cezayı vermek istedi, rakipsiz kuvvetli ordusuyla birkaç ay sonra Konstantiniyye surları önüne geldi. Şiddetli hücumlarla üç ay süren muhasara Bizanslılara çok korkulu günler yaşattı, fakat bir sabah Türklerin çekilip gitmekte olduklarını görünce bunu şehri koruyan azizlerin mucizesine hamlettiler. Aslında ise İstanbul'u kurtaran mucize, Murad'ın küçük kardeşi Şehzade Mustafa'nın padişahlık davasıyla başkaldırmasıydı.

Mustafa, Sultan Murad'dan yedi yaş küçüktü, babaları öldüğü zaman on bir yaşındaydı. Lalası Şarabdar İlyas'la Karamanoğlu'na kaçıp sığınmıştı. İmparator Manuel'in İlyas'ı parayla satın alması ve Karamanoğlu'nun da asker yardımıyla bu çocuğa isyan bayrağı açtırdılar. Vakayı o asır muharrirlerinin ağzıyla nakledelim:

"Sultan Murad'ın bir küçücük kardeşi ki ona Mustafa derlerdi, yerinden kaldırdılar. Karamanoğlu Turgutlu'dan hayli adam koştu. Mustafa Bursa'ya hücum etti. Bursa'nın azizleri işittiler kim Mustafa gelirmiş, şehirden akçe topladılar ve yüz parça dahi kumaş aldılar,

şehrin ahilerinden Ahi Yakub ile Ahi Kadem'i gönderdiler, beyin lalası Şarabdar İlyas'a vardılar:

'Bu dahi padişahımızın oğludur, kerem edin, atasının memleketini bu yad leşkere yıktırmayın!' dediler.

Şarabdar İlyas çocuğu oradan İznik'e götürdü. Ol zaman İznik daha mamurdu, Vezir İbrahim Paşa'nın sarayına kondular ve hükümet etmeye başladılar. Sultan Murad'ın paşaları Mustafa'nın lalasına adam gönderdiler:

'Hünkâr sana Anadolu beylerbeyliğini verdi, beratını dahi gönderdi, cehd eyle, oğlanı biz gelince İznik'te tut!' dediler. Şarabdar İlyas dahi öyle etti. Sultan Murad dokuzuncu günde İznik'e erişti. Kardeşi Mustafa hamamdaydı. Kösemihaloğlu Mehmed Bey leşkerle hisarı kuşattı, şehirli yalı kapısını açtılar. Mihaloğlu kapıdan girince Mustafa'nın veziri Taceddinoğlu Mihaloğlu'nu gönderle (mızrakla) sancıdı, attan yıktı, bir seferde yerde sancıdı, yüreğinden. Mihaloğlu'nun kulları dahi Taceddinoğlu'na kılıç üşürdüler, pare pare ettiler. Bunlar bunda cenkteyken Şarabdar İlyas Mustafa'yı tuttu, kucağına aldı, ata bindi. At üzerinde Mustafa:

'Hey lala!.. Beni niçin tutarsın?..' dedi.

Şarabdar İlyas:

'Kardeşine iletirim!..' dedi.

Mustafa:

'Beni kardeşime iletme kim bana kardeşim kıyar!..' dedi.

Şarabdar İlyas çocuğu kardeşine iletti. Sultan Murad dahi cellada verdi. Mustafa'yı Bursa'da atası yanına gömdüler. Şarabdar İlyas'a sordular:

'Bu Mustafa, efendin oğlu değil midir ki tuttun, öldürmeye verdin?' dediler.

Cevap verdi:

'Sureta ben günahkâr oldum amma bu ikisi memlekette olsa zararı memleketedir; hem dahi efendim oğlunu bu dünya pisliğine bulaşmadan şehit ettirdim!.. Cemii âlem rahat oldu..' dedi."

Küçük Mustafa'nın idamından Sultan Murad'ın haberi olmadığı, Evrenosoğlu Ali Bey tarafından boğdurulduğu, vakanın tezine Ali Bey'in de idamının bu yüzden olduğu söylenir. Mustafa'nın naaşı bir şehzadeye layık olan hürmetle Bursa'ya götürüldü ve Ye-

şil Türbe'ye konuldu. Sultan Murad'ın fermanı olmadan bir şehzadenin idamına inanmak için pek safdil olmak lazımdır. Genç padişahın Mahmud ve Yusuf adında iki sabi kardeşi daha vardı, devrin müverrihleri onlar için de pek acı şeyler naklediyor:

"Sultan Murad ol iki küçük kardeşini neyledi? Tokat'ta hapsetmişti, getirtti, gönül gözlerin açtı!.."

Yavrucakların gözleri miller çekilerek kör edilmiş!

Gailelerin ardı kesilmez, büyük başların derdi eksik olmaz. Bazen de şer işten hayır doğar.

Bu yıllar içindedir ki Sinop ve Kastamonu hükümdarı İsfendiyar Bey Bolu ile Taraklı'ya hücum etti, fakat mağlup oldu, yaralı ve perişan bir halde çok metin olan Sinop Kalesi'ne kaçıp kapandı. Oradan bir name gönderip aman diledi ve güzelliği dillere destan olmuş kızı Hatice Alime Hüma Hatun'un zevce olarak kabulünü Sultan Murad'dan rica etti. Kızının cihazı olarak da Kastamonu dağlarının zengin madenlerini verdi. Gelin kızı almak için Kastamonu'ya kalabalık bir heyet gitti. Çelebi Sultan Mehmed'in ihtiyar dadısı Mirrih Hatun ile Germiyanoğlu'nun zevcesi Rabia Hatun, ki o devrin iki meşhur kadınıdır, bu heyet arasındaydı. Sultan Murad Rabia Hatun'a "Şah Ana" diye hitap ederdi. Gelin alıcılar tantanalı bir hürmetle karşılandılar, karşılıklı ağır hediyeler takdim edildi. Hurçlar, sandıklar dolusu çeyizlerle "Ol mahbubeyi nazenin" Şah Ana Hatun'a teslim edildi. Gelin, Kastamonu'dan Bursa'ya kadar kâkülleri, yelesi ve kuyruğu altın ve gümüş tellerle süslü ve alnı sorguçlu bir beyaz atın üstünde getirildi. Yollar boyunca bütün köyler, kasabalar halkı gelin seyrine dökülmüştü. Sırma işlemeli kalın duvağının altında yüzü görünmüyordu, fakat altın eyerin üstünde fidan boylu bir kızın oturduğu belliydi. Bursa'daki istikbal de pek muhteşem oldu.

İşte bu Hatice Alime Hüma Hatun'dur ki Sultan Murad'a istikbalin İstanbul fatihi Şehzade Mehmed'i doğurdu.

1431 yılı yazında, evvela güneş tutuldu ve en azametli hali korku ve dehşet içinde Konstantiniyye'den seyredildi, ortalık öylesine karanlık oldu ki, gün ortasında gökyüzünde yıldızlar göründü.

Bundan bir ay kadar sonra, üç gece arka arkaya fecri şimalî göründü.

Arkasından pek muhteşem bir kuyrukluyıldız doğdu, kuyruğu doğu ufkunun üstünde, başı gök kubbesine doğru, sabah ezanı vaktinde Konstantiniyye ve civarındaki memleketlerin semasını bir hafta kadar murassa bir sorguç misali tezyin etti.

O yıl ve ertesi yıl, Anadolu'da ve Rumeli'de doğan çocukların çoğu oğlandı. Ve koyunlar, keçiler ikiz yavruladılar, ineklerin yavruları hep dişi oldu ve atların yavruları erkek oldu. Tarlalarda başakların daneleri iri ve dolgun oldu, bağ ve bahçelerde ağaçlar nakıl gibi meyveyle donandı.

Hicri 835 yılı Receb'inin 2627'nci ve Miladi 1432 yılı Mart'ının 29/30'uncu gecesi ve pazar gününün sabah vaktinde, ki güneş Arslan burcundaydı, Sultan II. Murad'ın Sinop Hükümdarı İsfendiyar Bey kızı Hatice Alime Hüma Hatun'dan bir oğlu dünyaya geldi. Baba, sabah namazını kılmış, seccadesinde Kuran okuyordu. Sure-i Muhammed'i bitirmiş, Sure-i Feth'e başlamak üzereydi, bir oğlu dünyaya geldiği müjdesini verdiler.

Genç adam, henüz yirmi sekiz yaşında, ikinci oğlunun gelişini, gözleri sevinç yaşlarıyla dolarak karşıladı:

"Ravza-i Murad'da, bir gül-i Muhammedî açtı!" dedi.

O tarihte henüz iki yaşında olan büyük oğlunun adı Alaeddin'di. Recebin on ikinci cuma günü, ulemanın, ümeranın hazır bulunduğu bir meclis-i âlide, iki rekât namaz kıldıktan sonra kollarına verilen kundak içindeki masumun kulaklarına, tekbir ve ezanlarla adını üçer kere "Mehmed" diye seslendi ve:

"Bu Şehzade Mehmedim'in kudümü şanına âleme gülab-ı meserret saçılsın!" dedi.

Edirne Sarayı'ndan Bursa'ya, Manisa'ya, Amasya'ya, Tokat'a, Anadolu'nun ve Rumeli'nin valilerine ve sancakbeylerine, Rumeli'deki akıncı serhat beylerine atlı ulaklar gönderildi, yedi gün yedi gece donanma, şehrayin emredildi.

Şehzade Mehmed'in doğumundan üç dört sene sonra, Sultan Murad'ın hayatına bir güzel kadın daha karıştı; yarım asır kadar evvel Sırp tacını taşıyan Bolkoviçler dilber Despina'yı zevce olarak Yıldırım Bayezid'e takdim etmişti; 1435-1436 arasında da, başında yine o tacı taşıyan başka bir hanedan da, aynı siyaseti takip etti. Memleketinin selametini Osmanoğullarıyla akrabalıkta gören Sırp

Kralı Kara Yorgi Brankoviç, henüz on dört yaşındaki kızı güzeller güzeli Prenses Mara'yı Sultan Murad'a verdi.

Kara Yorgi, önce padişah aleyhine entrikalar çevirmiş, Macar kralı ve Karamanoğlu'yla birlik olmuş, fakat Sultan Murad'ın bu iki düşmanını tepelemesi üzerine, aman dilemişti. Yılda 50.000 altın vergi taahhüt ederek, sıhriyet istirhamında bulundu.

Derviş Ahmed Âşıkî'den nakledelim:

"Elçiler gönderdi, elçilerle mübalağa armağanlar gönderdi, etti kim:

'Kızımın cihazı tamam oldu, adam gönderin, cariyenizi alın...' dedi.

Paşalar, hünkâra:

'Almak gerek sultanım...' dediler.

Hünkâr dahi:

'Tedarik ne ise görün...' dedi.

Üsküp'ten İshak Bey'in hatununu gönderdiler, Sırp kralı kâfir beylerinin hatunlarını karşı gönderdi, çok konukluklar ettiler, gayet iyi tazim ile Semendire'ye getirdiler. Kızın cihazının hesabını yazmışlar, defterini verdiler. Kral:

'Ben cihazı kızıma vermedim, dilerse bu cariyesine versin, dilerse gayri cariyesine versin...' dedi.

Velhasıl kızı alıp Edirne'ye getirdiler, hünkâr düğün yapmadı:

'Bir sipahinin kızına düğün ne gerek!..' dedi."

Küçük prenses, Osmanlı sarayında on bir sene kaldı. Güzel adam olan Sultan Murad'a aşkla bağlandı. Dindar bir Müslüman olan kocası, vicdanına tahakküm etmedi, dinini ve Hıristiyan adını muhafaza etti.

Sultan Murad 1451 yılında öldü. Mara Sultan da, yeni padişah ve üvey oğlu Sultan Mehmed'den izin alarak memleketine döndü.

Yirmi beş yaşında dul kalmıştı, siyah matem esvabını ölünceye kadar taşıdı. Başta Bizans İmparatoru Konstantin gelmek üzere, on bir Hıristiyan hükümdarın izdivaç teklifini:

'Ben dünyanın en büyük tacdarının aziz hatırasını rencide edemem!' diyerek reddetti. Yedi yıl sonra da bu asaletinin mükâfatını Sultan Mehmed'den şahane bir surette gördü.

Miladın 1444 yılı Sultan II. Murad'ın hayatında büyük kıymet taşır. Tam kırk yaşındadır ve hükümdarlığının yirmi üçüncü yılıdır.

"Sağlığımda oğlumun padişahlığını göreyim" demiş, tahtını henüz on iki yaşındaki Sultan II. Mehmed'e bırakarak veliaht şehzadeler için pek mükellef ve yeniden yapılmış olan Manisa Sarayı'na çekilmiştir.

Hanedanının altı asırlık tarihinde padişahlığı arzusuyla bırakan tek sima olarak kalacaktır. Bu cevval, metin, cesur ve hususi hayatında pek duygulu, içli adamı hadiseler çok yormuş, yıpratmıştı. Fakat kaderinde, bahtında da dinlenme yoktu, o tahtı bıraktığı halde taht onu bırakmadı.

Burada birkaç yıl geriye dönelim. Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki sınır komşuları olan Rumlar, Sırplar, Ulahlar ve Macarlar o kadar yılgındı ki, Hunyadi Yanoş adında bir Macar asilzadesi 1442 yılında Mezid Bey kumandasında 25.000 kişilik bir akıncı ordusunu Hermanştad'da mağlup edince, "İşte Türkleri Rumeli'den atacak adam nihayet çıktı..." dediler ve ona milli bir kahraman diye baktılar. Transilvanya voyvodasıydı, kırk iki yaşındaydı, Macar Kralı Sigismond'un bir metresinden doğmuş, himaye edildiği halde resmen evlatlığa kabul edilmemiş bir piçti. Zaferini barbarca tesit etmişti. Kesik başlardan kuleler yaptırmış, işret sofrasının önünde de esirlerini boğazlatmıştı. Aynı yıl içinde 50.000 kılıcın başında bulunan Rumeli Beylerbeyi Kula Şahin Paşa'yı da Vasag civarında yendi, en namlı beylerle beraber pek çok seçkin akıncı şehit düştü. Hunyadi büsbütün şımardı ve şöhreti bütün Avrupa'ya yayıldı. Macar, Alman, Ulah, İtalyan ve Arnavut cengâverlerinden bir Haçlı ordusu kuruldu. Hunyadi de başkumandan oldu. Ertesi yıl Türk hududunu geçen Haçlılar Morava Nehri kenarında bir zafer kazandı. Türkler 2.000 şehit, 4.000 esir verdi; fakat ikinci bir Türk ordusu Haçlıları tutmaya muvaffak oldu. Hunyadi, sendeler sendelemez bozguna uğramaktan korktu ve geri döndü. Tahttan çekilmeye karar vermiş olan Murad'ın sulh teklifini Macar Kralı Ladislas derhal kabul etti, Segedin'de on yıl için bir sulh muahedesi imzalandı; bu muahedenamenin karşılıklı mübadele edecekleri nüshalarını imza ederlerken Sultan Murad Kuran, Ladislas da İncil üzerine yemin ettiler. Fakat padişahın tahttan çekildiği haberi gelir gelmez, "Osmanoğlu deli olmuş, devleti on iki yaşındaki bir çocuğa bıraktı, bunları tepelemek için bundan iyi fırsat olmaz" diyen Macarlar, "Müslüman'a verilen yeminin hükmü yoktur" diyen Papa'nın teşvikiyle on yıl için imza-

ladıkları sulhu on gün sonra bozdular, Papa'nın Macaristan mümessili Kardinal Cezarini'nin getirdiği Papa'nın sancağı altında Macar, Ulah, Bosnalı, Alman, İtalyan ve Arnavutlardan yeni bir haçlı ordusu kuruldu. Ordunun sevk ve idaresi yine Hunyadi Yanoş'a bırakılmıştı. Kral Ladislas müstakbel zaferin hayaline dalmıştı; Türkleri Avrupa'dan attıktan sonra İstanbul'a muhteşem bir zafer alayıyla girecekti ve yardımına koştuğu İmparator Yuvanis Paleologos'un kendisine vaat ettiği güzelliği dillere destan olmuş kızıyla evlenecekti. Alaylarda ve düğünde kendisinin ve maiyetinin giyeceği elbiselerle mutantan ziyafetlerde kullanılacak altın ve gümüş sofra takımlarını da götürüyordu; yanında 2.000 araba yükü kıymetli eşya ağırlığı vardı. Hunyadi'nin sefer planı gayet basitti: 70.000 kılıç Haçlı ordusuyla Türk kaleleri önünde durup vakit kaybetmeyecekti, Türk hududunu geçince Varna'ya kadar Tuna boyunu takip edecek, oradan Edirne'ye dönüp bu Türk ordugâhını bir silindir gibi çiğneyecek, Türkleri Anadolu'ya atacaktı. Geride bıraktığı kaleler, olgun meyveler gibi sapır sapır dökülecekti. Edirne'ye kadar da yol boyundaki bütün köyleri ve açık şehirleri yakacak, biçecekti. Yenipazar ve Şumnu toprakla bir oldu; Pravadi ve Petriç sokaklarından akan kan, bu insan kasaplarının ayak bileklerine kadar çıktı. Kralın öküzlerle çekilen 2.000 arabası köstek olduğu için gayet ağır ilerliyorlardı. Ancak 9 Kasım'da Varna Kalesi önüne geldiler. Muhafazası yerli Rumlara bırakılmış olan kale ve şehir Haçlılara teslim oldu.

O akşam, geldikleri yolun gerilerinde ve en çok 10 kilometre uzakta birtakım donuk ışıklar göründü, bir ordunun meşaleleri...

Haçlı ordusunda:

"Türk geldi!.." diye bir uğultu yükseldi ki, cengâver neşesinden ziyade korku taşıyordu.

Türkler gelmişti ve hem Varna Sahrası'na Haçlıların ricat yollarını keserek gelmişti; Türk ordusunun başında bulunan da on iki yaşındaki çocuk padişah değil, bu sahrada kazanacağı zafer üzerine "Gazi Hünkâr" unvanını alacak olan Sultan II. Murad vardı.

Osmanlı Devleti'nin taht şehri Bursa'ydı, fakat on iki yaşında bir çocuk olan Sultan II. Mehmed'in padişahlığı Rumeli'de ordu merkezi olan Edirne'de ilan edilmişti. Sultan Murad Manisa'ya gider-

ken Vezir Çandarlı Halil Paşa küçük padişahı Bursa'ya götürmek istememişti, onu ordugâhta askere sık sık göstermek, askerin sevgisini kazanmak lazımdı. Haklıydı, halk arasında çeşitli rivayetler dolaşıyordu. "Aklı fikri zevk u sefada, hocası Molla Güranî sopayla ve gücüyle okutur, ulu sözü dinlemezmiş" deniliyor, bazıları da, "O haller küçücük ikendi, geldi, geçti. Şimdi hocaları önünde edep ile gece ve gündüz ilimle meşguldür" diyordu. Çocuğun şahsiyeti hakkında konuşmak için zaman çok erkendir, hatta vücut yapısı ve yüzünün şekli dahi değişme, gelişme çağındadır. Fakat yaşından umulmayan vakarına rağmen askerin gözünü henüz dolduramamıştı.

Haçlıların saldırdığı haber alınınca küçük padişahtan izin alan Vezir Halil Paşa Sultan Murad'ı Edirne'ye davet etti, fakat, "Harbi asker ve kumandanlar yapar. Padişah cenkte devletin şanını temsil eden bir ferttir, ha ben, ha oğlum" cevabını alınca Sultan Mehmed'e bir ferman yazdırttı, tarihi edebiyatımızın belagat örneklerindendir: "Gelin, ordunun başına geçin. Eğer siz padişah iseniz küffarın hücumunu def etmek için gelmek vaciptir, eğer ben padişah isem, emrimize itaat ederek gelmek yine vaciptir!"

Manisa'dan kalkarak Anadolu ordusuyla Gelibolu karşısına gelen Sultan Murad, Çanakkale Boğazı'nın Papalık donanması tarafından tutulduğunu görünce Rumeli'ye Karadeniz Boğazı'nda dedesi Yıldırım Bayezid'in yaptırdığı Güzelce Hisar'dan geçti, Edirne'ye geldiğinde kurulan harp meclisinde ordugâh tahtında oğluyla yan yana oturdu. Bu mecliste küçük padişahın Edirne'de bırakılmasına, düşmanın karşısına da Sultan Murad'ın çıkmasına karar verildi. Cebri yürüyüşle şimale doğru çıkan Türk Ordusu Haçlıları Varna Sahrası'nda buldu ve onların ricat yolları üzerine kondu.

Yeniçağ'ın şafağında cihan tarihinin en büyük muharebesi olup günlerce devam eden Varna Meydan Muharebesi şöylece sona erdi:

Ortalığın en karıştığı bir anda Macar Kralı Ladislas, serapa zırha bürünmüş şövalyeleriyle Sultan Murad'ın bulunduğu noktaya saldırdı, yeniçeri safları evvela bir dalga halinde yarıldı ve sonra, bunu ricat sanıp içine giren Macarların üzerine kapanıverdi. Koca Hızır isminde bir yeniçeri bir mızrak darbesiyle kralı atından yıktı, bir pala darbesiyle de başını gövdesinden uçurup ayırdı. Ladislas'ın kesik başı, yemini bozup ayak altına aldığı Segedin Muahedesi'yle be-

raber bir mızrağın ucuna geçirildi. Bunu gören Haçlı ordusu bozguna uğradı. Ancak 5.000 kişi kaçabildi. Hunyadi Yanoş da gün batıncaya kadar dövüşmüş, karanlıktan istifade ederek kaçmıştı. Kardinal Cezarini 12.000 ölü arasındaydı, geri kalanları esir edilmişti. Zafer 30.000 şehidin kanı pahasına kazanılmıştı.

Sultan Murad harp meydanını dolaşırken, Haçlı ölülerinin büyük ekseriyetinin genç insanlar olduğunu gördü:

"Ne garip, hepsi delikanlı, çoluk çocukmuş" deyince kumandanlarından Azeb Bey:

"Padişahım, içlerinde gün görmüşler olsaydı bu maceraya atılırlar mıydı" dedi.

Sultan Murad Edirne'ye pek tantanalı bir zafer alayıyla girdi, küçük padişah muzaffer babasının elini öptü ve Halil Paşa'nın talimiyle:

"Siz hayattayken bana padişah olmak münasip değildir, evvelce emrettiğiniz için kabul etmiştim" dedi.

Rivayet edilir ki, Halil Paşa çocuğa, "Siz tahtı teklif edin, gönlünü alırsınız, atanız yine kabul etmez, feragati tercih eder" demişti. Sultan Mehmed'in bu teklifi üzerine Halil Paşa'yla söz birliği yapmış olan diğer vezirler de Sultan Murad'ın ayağına kapandı:

"Şehzademizin ricasını ret buyurmayın padişahım..." dediler.

Sultan Murad bir tereddüt anından sonra oğlunun ricasını kabul etti. Tatlılıkla ve sözde kendi rızasıyla tahttan indirilen Sultan Mehmed, melul ve mahzun Manisa yolunu tuttu. Yolda hocalarından Molla Hüsrev'e Halil Paşa'yı kastederek:

"Şu adam beni ne acayip aldattı" demişti. Fakat pek az sonra Sultan Murad şehzadeyi tekrar Edirne'ye getirtti, başta Halil Paşa, bütün devlet erkânını müşkül durumda bırakarak çocuğu ikinci defa tahta oturttu, kendisi Manisa'ya gitti. Bu sefer Sultan Murad'ın eteğine asker yapıştı, kışlalarını terk eden yeniçeriler, pürsilah olarak Buçuktepe'de toplandılar, "Gazi Hünkâr'ı isteriz!" dediler. Rahat bırakılmayacağını anlayan Sultan Murad Edirne'ye döndü, Varna kahramanının Buçuktepe'de çatık kaşla şöyle bir görünmesi, yeniçerilerin boyun eğip kışlalarına girmesi için kâfi geldi.

Gazi Hünkâr, öpe koklaya, "Biraz daha büyümen lazımmış..." diyerek oğlunu Manisa'ya yolladı. Sultan Mehmed'in Osmanlı tahtına üçüncü defa ve artık kesin olarak oturacağı ana kadar yedi yıl

geçecektir. Bu yedi yıl da onun fikren tealisi için herhalde hayırlı olacaktır.

Gazi Hünkâr'ın son gazası ve gaza-yı ekberi 1448'de Kosova Meydan Muharebesi oldu. Aynı sahrada Murad Hüdavendigâr da bir zafer kazanmıştı, padişahların adı ile Kosova ismi, tarihimizde sanki bir zafer tılsımı gibi birleşir.

Varna'da başını veren Ladislas'ın yerine sabi oğlu V. Ladislas unvanıyla Macar tahtına oturmuştu. Hunyadi Yanoş da kral naibi tayin edilmişti. Bu namlı serdarın tek düşüncesi Varna'nın intikamını almak oldu ve Almanlardan, Çeklerden, Polonyalılardan, Ulahlardan ve İtalyanlardan mürekkep yeni bir Haçlı ordusu topladı; 50.000 kişilik bir orduydu. Hunyadi'nin planı, efendisine ihanetle Arnavutluk'a kaçan ve orada isyan eden İskender Bey Kastriyoti'nin çeteleriyle birleşmek ve Makedonya'yı istila etmek, bu arada padişaha sadakatte ısrar eden Sırp Kralı Brankoviç'in memleketini de çiğnemekti. Kosova Sahrası'na geldiği zaman Sultan Murad'ı karşısında, üç günden beri kendisini bekler buldu.

Sultan Murad oğlu Mehmed'i de yanına almıştı. İki defa oturduğu tahttan, birinde Halil Paşa'nın oyunu, birinde de yeniçerilerin ayaklanmasıyla indirilmiş olan şehzade, artık Buçuktepe vakasındaki çocuk değildi: Şahsına verilen ehemmiyetten memnun, babasının davetine ılgarla koşan şehzade, on altı yaşında bir nevcivan olmuştu. Gazi Hünkâr onu istikbalin padişahı olarak askere takdim ettiği zaman coşkun bir heyecanla alkışlanmıştı. Askerlik hocaları Zagnos ve Sarıca paşalardı, babası ise bu meydan cenginde ona başkumandanlık sanatını öğretecekti ve bu dersi Hunyadi Yanoş denilen anud bir serdarın karşısında olacaktı.

Oğullar ataya yürek yağıdır
Oğulun iyisi gamı dağıtır
Oğul kim atanın hemsazı olsa
Safalı bağı, bostan bağıdır
Oğul kim dua alub makbul olsa
Atanın devleti, yüzü akıdır!

İkinci Kosova Meydan Muharebesi üç gün sürdü. Birinci gün, cengâverlik nümayişleriyle geçti. İkinci gün cenk daha şafak vaktinde kızıştı. Evvela Ulahlar, onların peşi sıra da Macarlar perişan bir şekilde kaçmaya başladı, gece de, Varna'da yaptığı gibi, Hunyadi Yanoş at sırtına düşüp kaçtı. Üçüncü gün başkumandansız kalan Haçlılar için bir felaket oldu, hepsi imha edildi, aman diyene canları bağışlandı.

Sultan Murad ertesi yıl Edirne'de büyük bir düğün yaptı, Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kızı Sitti Mükrime Hatun'u oğlu Sultan Mehmed'e aldı.

Süleyman Bey'in beş kızı vardı her biri bir "duhter-i pakize"ydi. Elbistan'a görücü olarak Amasya âyanı Hızır Ağa'nın hatunu ile Rumeli âyanlarının hatunlarından üç kibar hanım gönderildi. Hızır Ağa'nın hatunu beş kız içinde Mükrime'nin elinden tutup seçti ve "ol arus-i pürnamus" parlak bir alayla Anadolu'nun bir ucundan Edirne'ye getirildi. Askerin ve halkın pek coşkun bir şekilde katıldığı düğün şenliklerinden sonra genç şehzade zevcesini alıp sancağı olan Manisa'ya gitti.

Gazi Hünkâr 3 Şubat 1451 yılında ve ancak kırk sekiz yaşındayken nüzul isabetiyle öldü.

Bir gün Meriç üzerindeki Kirişçi Adası'nda gezintiden dönüyordu, ada köprüsünün başında bir dervişe rastladı, adam:

"Hey padişah! Vaden yakın geldi, tövbe et!" dedi.

İshak Paşa ile Sarıca Paşa da yanındaydı, sultan, İshak Paşa'ya:

"Şol derviş bilir misiniz kimdir?" diye sordu.

Paşa:

"Bursa'da hak rahmetine varan Emir Sultan'ın müritlerindendir!" dedi.

Padişahı bir hüzün aldı, bildiği, bilmediği bütün günahlarına tövbe etti. Yıllarca evvel kendisine padişahlık kılıcını kuşatan Emir Sultan'dı, şimdi onun bir müridi ölümünün çok yakın olduğunu söylüyordu.

Daha saraya girer girmez, "Başım ağırır" dedi, ardından ağır darbe geldi, üç gün sonra da öldü. Ölümü Sultan Mehmed Edirne'ye gelinceye kadar on üç gün gizli tutuldu. Oğlu geldikten sonra tahnit edilen naaşı taht şehri Bursa'ya götürüldü. Yaptırdığı büyük caminin yanındaki türbesine defnedildi. Başta Üçşerefeli ve Muradiye cami-

leri, Edirne'yi büyük hayır eserleriyle ihya eden Gazi Hünkâr oldu. Osmanlı padişahları arasında şiirle meşgul olan ilk sima da odur. Arada badeye de iltifat ederdi. Şu beyti Bursa kaplıcalarında gördüğü bir civan için söylemişti:

Nagehan kadere irüb dün gece ben kaplucada
Bir gümüşden yapulu serv-i hıraman gördüm.

Şu beytinde de bir eğlence âlemini tasvir ediyor:

Çalınur çengler, ayaklar karsulur
Raks urur rakkas, çardak sarsulur.

Şu kıtasıysa kendisine asrının seçkin bir şairi dedirtecek kadar güzeldir:

Saki, getür, getür yine dünkü şarabımı
Şöyle dile getür yine çeng ü rebabımı
Ben var iken gerek bana bu zevk ü bu sefa
Bir gün gele ki görmeye kimse türabımı.

Fatih Sultan Mehmed

Kuş gibi uçmuş bir ulak Manisa'ya varıp Gazi Hünkâr'ın ölüm haberini verdiği zaman Şehzade Mehmed:

"Beni seven arkamdan gelsin!" diyerek o anda atına binmiş ve doludizgin yola çıkmıştı. Adı zapt edilmemiş olan bu cins hayvan yüz yirmi fersahlık uzun bir yolu iki günde aldı, Sultan Mehmed geride kalan bendegânını Gelibolu'da iki gün beklemişti. Bu iki gün de haberin etrafa yayılması için kâfi gelmişti. Gelibolu'dan Edirne'ye kadar Trakya kasaba ve köylerinin halkı yeni padişahlarını görmek için yol boyuna dökülmüş, şahbaz yiğitler bayramlık esvaplarını giyerek ve silahlarını kuşanarak atlanmışlar, Sultan Mehmed'in peşine takılmışlardı. Padişah, üzengisini öpüp kafileye katılan yiğide sipahilik nişanı veriyordu. Edirne'deki istikbal ise pek parlak olmuştu. Devlet erkânı, ordu ve tabaka tabaka hemen bütün şehir halkı bir fersahlık yere gelmişti.

Yeni padişah yirmi bir yaşında tığ gibi bir delikanlıydı; orta boylu, iri kemikli, koç boyunlu, pençeli; teni beyaz, saçları ve gözleri kara, bakışları temiz ve merdane, alnı geniş, ağzı büyük ve dudakları etlice, kırmızıydı. Doğan burunluydu, bu iki kemerli burun dudağının üstüne bir kartal edasıyla konmuş gibiydi. Taze yüzünü yeni bırakılmış kara bir sakal ve bir karanfil süslüyordu.

1453'ten sonra kendisinin hayranı ve sadık bir bendesi olacak ve "Fatih Sultan Mehmed" şanında Rumca büyük bir vakayiname kaleme alarak büyük efendisine takdim edecek olan Kritovulos onu şu satırlarla övüyor:

"Sultan Mehmed Han büyük bir devletin vârisi ve hesapsız bir

servetin, silahın ve askerin sahibi, Asya ve Avrupa'nın en güzel ve mamur kısımlarının hâkimiyken elinde toplanan bu kudret ve satvetle iktifa etmedi. Cevval zekâsı cihanı dolaşırdı. Eski ve yeni ilimlere tam vukufu kendisini fevkaladeliğe doğru götürmüştü. Arap ve Acem edebiyatında herkesin teslim ettiği sağlam bilgisi şöyle dursun, Yunan hükemasının Arap ve Acem lisanlarına terceme olunmuş eserlerini okumuş, bu felsefe mezheplerinde mütehassıs kimseleri hocalığında istihdam etmişti. İhmal nedir bilmezdi, maksatlarına dosdoğru koşardı. Satvette, şecaatte, akıl ve zekâda Eski Yunan ve Roma'nın büyük hükümdarları, cengâverleri yanında küçük kalırlar."

Gazi Hünkâr'ın kendisinden başka Alaeddin, Büyük Ahmed, Hasan ve Küçük Ahmed adlarında dört oğlu olmuştu. Sultan Mehmed bu beş kardeşin ikincisiydi. Alaeddin, babasının Karaman seferi dönüşünde Amasya'da öldü. Büyük Ahmed ile Hasan küçük yaşta Edirne'de öldüler. Tunca kenarında gömüldüler. Küçük Ahmed de, Sultan Mehmed'in cülusunda "nizam-ı âlem için" izale edildi.

Senindir meydan ve eflâk ü âlem!..

Hiç tereddüt etmeden yazabiliriz. Sultan II. Mehmed'in devri İstanbul'un fethiyle açıldı. Osmanlı tahtının İstanbul'a nakli de bir imparatorluğun kuruluşudur.

Rum müverrihi Dukas anlatıyor:

"Sultan Mehmed gece yatağında, gündüz divanda, İstanbul'dan başka bir şey düşünmüyordu. Bu şehri nasıl zapt edeceği düşüncesiyle gözüne uyku girmezdi. Bu şehrin ve etrafının haritalarını kendi eliyle çizmiş, bütün gün onların üzerine eğilmiş, harp planlarını hazırlamıştı. Büyüklü küçüklü binlerce meseleyi bizzat halletmeye uğraşırdı, bu suretle müthiş muhasarayı hazırladığı görülürdü, her gün kumandanlarıyla hararetli konuşmalar yapardı. Maiyetine aldığı kumandanlarıyla yaya veya atlı Edirne ordugâhında fasılasız dolaşırdı."

Sultan Mehmed'in İstanbul muhasarası hazırlığının başında, Karadeniz Boğazı'nı kapayacak olan Rumeli Hisarı'nın inşası gelir. Bu kalenin yerini seçtikten sonra planını çizen mimar da odur. "Boğazkesen" adını verdiği bu kale üç büyük burç, müteaddit küçük burçlar, deniz kenarındaki kapıyı koruyan ayrıca bir küçücük hisar ile bun-

ların arasına uzatılmış surlardan mürekkepti. Büyük burçlar, inşalarına nezaret eden Halil, Sarıca ve Zagnos paşaların adını taşıyordu; birisi deniz kenarında, diğer ikisi tepelerdeydi. Kalenin umumi planı, kabataslak, Arap harfleriyle "Muhammed" ismini andırıyordu. 1452 Mart'ının ilk haftası içinde başlanan Boğazkesen Hisarı'nın yapısı akılları durduran bir süratle tamamlandı. Yapıda 10.000 amele ve 5.000 usta çalışmıştı. Ağustos sonunda içine asker konuldu, muhafazasına Firuz Ağa kumandasında 400 tüvana seçme asker memur edilmişti. Sahil boyuna da "bağdaş kurmuş ejderlere" benzeyen toplar yerleştirilmişti.

Dehalar, başları gökyüzünde ulu dağlara benzer; nasıl ki insan o dağların içindeyken kendini kaybeder, fakat azamet ve ihtişamını uzaklaştıkça görür, kavrarsa, dehalar da muasırlarından ziyade müstakbel asırların insanları tarafından görülür. Sultan II. Mehmed de o şahikalardandır.

Türkleri hiç sevmeyen bir Fransız âlimi Gustave Schlumberger *Türkler Tarafından İstanbul'un Muhasarası ve Zaptı* adındaki eserinde, "Toplar! Türklerin pek yüksek olan üstünlüğünü temin eden şey... Nice asırlar boyunca bütün hücumlara göğüs geren bu Ortaçağ surları artık kâfi bir emniyet sağlamıyordu. Ne harikulade, ne müthiş tahavvül!" diyor.

İşte yeni bir çağ açan o toplar, İstanbul muhasarasının topları sadece Sultan Mehmed'in eseri oldu. Barutun tazyik ve tahrip kuvveti, tuncun mukavemet kudreti, topların çapı, güllelerin sıkleti, atış menzilleri bu genç hükümdar tarafından hesaplanmış, topların resimleri de kendi eliyle çizilmişti. Dökümcü Muslihiddin Ağa ile Macar Urban kendilerine verilen işi iyi yapan birer işçiydiler. Urban Sultan Mehmed'e:

"Tunç dökümcülüğüme her zaman güvenirim, büyük toplarınızı dökebilirim, ama toptan anlamam, atacağı güllenin ne kadar mesafeye düşeceğini hesap edemem!.." demişti ve döktüğü bir topun atışında kendi döküm hatasının kurbanı olarak parçalanmıştı.

Sultan Mehmed'in büyük işi Edirne'de dünyanın en büyük top dökümhanesini kurmaktan ibaret de değildir, topçuluğu ilk defa olarak bir ordunun başlı başına bir kudret kolu yaptı, Schlumberger'in

sözüdür: "Sultan Mehmed tarihte hakiki bir topçu parkına malik olmuş ilk hükümdardır."

Rum olduğu halde Sultan Mehmed'in hayranlarından olan Kritovulos, padişahın vezir ve kumandanlarına İstanbul cengine başlayacağını bildiren uzun nutkunu naklederken ona atfen yazdığı şu satırlar üzerinde durmak lazımdır:

"Bana güveniniz. Hiç kimsede olmayan silahlarım ve cenk makinelerim var. Konstantiniyye muhasarasının en küçük teferruatıyla dahi meşgulüm. Hiçbir engel bizi yolumuzdan alıkoyamaz, hiçbir kuvvet satvet ve kuvvetimize karşı koyamaz... Şahsıma gelince, sizin ve askerlerinizin çekeceğiniz meşakkati paylaşacağım, askere, en ön safta, şan ve şerefin tehlikelerle kazanılacağını göstereceğim..."

İstanbul surları önüne 160.000 askerle gidecekti, bu kuvvetin insan kaybı, aksamadan doldurulacaktı. Bu askerin kullanacağı asrın bütün silahları, ok, yay, kılıç, kalkan, mızrak, gürz, kazma, balta ve merdiven gibi aletler dağlar misali yığılacaktı. Güllesini bir tepenin arkasında görünmeyen hedefin üstüne düşüren havan topunu yapacak, her parçası evvelden hazırlanmış, bir iki saatte kurulan cenk kuleleri yapacaktı, donanmasını karadan yürütecekti. Son Bizans elçisine verdiği cevap ne kadar manalıdır:

"Kudretimin başaracağı şeyler, sizin muhayyilenizin sınırları dışındadır!.."

Konstantiniyye kayseriyle harp halinde bulunduğunu Boğazkesen Kalesi'nin temelini attıktan birkaç gün sonra, 1452 Mart'ının sonlarında ilan etti. Ordusuyla beraber İstanbul surları önüne ertesi yıl nisanın beşinci perşembe günü geldi, muhasara cengi de 6 Nisan Cuma günü şafak vaktinde başladı. Muhasara elli üç gün sürdü, Türk ordusu İstanbul'a 1453 yılı 28 / 29 Mayıs gecesi gün doğmadan birkaç saat evvel kılıçla girdi. 29 Mayıs günü doğan güneş şehri Türklerin elinde buldu. Peygamberimiz'in tebşir ettiği "feth-i mübin" henüz yirmi bir yaşında bulunan Sultan II. Mehmed'e nasip oldu ve o gün, tarihimizdeki layemut "Fatih" unvanını aldı. Son hücum nutkunda, "Ne kadar yüksek bir maksada hizmet ettiğimizi göz önünde bulundurunuz, İstanbul'un adı geçen yerlerde o şehri zapt eden kahramanlar olarak şan ve şerefle anılacaksınız!" demişti. İstanbul'a girdiği gün yeryüzündeki bütün gözlerin kendi üzerine çevrildiğini biliyordu.

O sırada ve hatta onu takip eden asırlarda kılıçla girilen beldelerdeki masum halkın mal, can, ırz ve namusu galip askerin bazicesi olurdu. Fatih Sultan Mehmed Han, o yirmi bir yaşındaki genç adam, muhayyile sınırları dışındaki kudretini o mahşeri anda da gösterdi, ilk askerinin şehre girmesinden iki saat sonra Türk İstanbul'da devlet otoritesini kurmuş, artık tebaası olan Bizanslıları himaye kanatlarının altına almıştı.

Konstantiniyye'nin son imparatoru Konstantin Dragases Paleologos şehir düşünceye kadar surlarda çarpışmış, ilk giren Türk askerlerinin kılıçları altında ölmüştü. Teşhis edilen cesedi ve kesik başı Fatih'ten kahramanların hakkı olan hürmeti gördü.

Fatih Sultan Mehmed'in hükümdarlığı otuz yıl sürdü; bu otuz yıl içinde iki imparatorluk, büyüklü küçüklü on yedi devletin ülkesini memleketimize ilhak etti, iki yüzden fazla şehir fethetti.

Bu devrin eseri sadece fütuhattan ibaret kalsaydı, tarihimizdeki bugünkü ihtişamıyla göz kamaştıramazdı. O memleketlere askerin ardından Türk'ün medeni kafası ile yapıcı eli girdi; Türk hâkimiyetini kabul eden milletler, hiç bilmedikleri amme müesseseleriyle, en geniş vicdan hürriyetiyle, insan haklarına dayanan adaletiyle bir cemiyet nizamının nimetlerine kavuştular. Aslında da Türklere 15. asrın ortasından itibaren bir cihan hâkimiyeti sağlayacak zincirleme zafer yollarını açan tılsım, işte o üstün cemiyet nizamıydı.

Padişahından günlük rızık kaygısı olmayan meçhul ferdine kadar her el bir hayır eseri kurmak için uzanıyordu. Fatih Sultan Mehmed'in devri camileriyle, mescitleriyle, medrese ve mektepleriyle, hastaneleriyle, kervansaraylarıyla, mütemadiyen büyüyen bir imparatorluk sathında, azametli bir imar devri oldu. Bu arada bilhassa İstanbul, simasını birkaç sene içinde değiştirdi. Fatih Sultan Mehmed yeni taht şehrini asırlar boyunca ihmalin eseri harap ve yoksul almıştı. Altın, layık olduğu yeni sahibinin elinde değerini alıverdi. Şehre girdiği gün Ayasofya'nın kubbesine çıkmış ve etrafa şöyle bir göz attığı zaman yüreği sızlamıştı; dudaklarından Farsça bir beyit döküldü:

Perdedarî miküned der kasr-ı kayser ankebud
Bûm növbet mizened ber târum-i Efrasiyab...

"Kayserin sarayında örümcek perdedarlık yapıyor / Efrasiyab'ın kubbesinde de baykuş nöbet borusu çalıyor..."

Büyük adam gözünü hayata yumduğu gün bıraktığı İstanbul, yalnız Türkiye'nin değil, bütün âlem-i İslam'ın ve hatta cihanın en büyük sanat ve fikir merkeziydi.

Pek cömert bir ilim ve sanat hamisi olmakla kalmamış, meclislerinde toplanan ilim ve sanat adamlarıyla geniş malumatının salahiyetiyle konuşmuştur. Uzak diyarların seçkin âlimlerini vatanlarından hicret ettirip İstanbul'da yerleştiren, gördükleri riayetten ziyade Fatih'in şahsi kıymetlerinin cazibesi olmuştu. Asrın büyük riyaziyecisi ve heyetşinası Ali Kuşçu İstanbul'a hicret ederken huduttan karşılatmış, günde 1.000 akçeden şahane bir harcırah göndermişti. Sultan Mehmed'i şahsen tanıdıktan sonra üstat telif ettiği eseri *Muhammediye* adıyla ona ithaf etmişti.

Babası Sultan Murad şiirle meşgul olmuş ilk Osmanlı padişahıydı. Fatih Sultan Mehmed şiir için daha çok zaman buldu; "Avnî" mahlasıyla yazdığı şiirleri bir divançe halinde topladı. Bilhassa gazel vadisinde güzel şiirler ibda etti; bir Fatih Sultan Mehmed olmasaydı, şair Avnî, 15. asrın mümtaz bir sanatkârı olarak yine unutulamazdı. İbadetlerinde kusuru olmayan samimi bir dindardı, hatta zamanında, parlak zekâsının sezişlerini keramet keşifleri zannedenler olmuştu. Fakat gönül âleminin zaman rindane ve kalenderane duygularını riyasız sanatkârın geniş hürriyetiyle şiir diline vermişti.

Şark'ta doğmuş, Şark'ta yaşayan ileri bir Garplıydı. Muasırları, Garp hükümdarları arasında, yeni bir çağın sabahında bir uyanış olan "Rönesans"ı onun kadar anlayan yoktur. Daveti üzerine İstanbul'a gelen Venedikli sanatkârlara portrelerini yaptırmış, bu arada üstat Gentile Bellini'nin karşısında saatlerce durmuştu. Dünyanın malumu olan o şaheser resim bittiği gün Bellini'yi:

"İşte bu benim!.." diye taltif etmiş ve boynuna paha biçilmez bir gerdanlık takmıştı.

Şiirlerinden de örnekler verelim:

Aşk Padişahlık Tanımaz

Zülfünün zencirine bend eyledi şahım beni
Kulluğundan etmesin azad Allahım beni

Cevr-i dilber, ta'n-ı düşman, sûz-i firkat, za'f-ı dil
Dürlü dürlü derd içün halk etmiş Allahım beni

İntizar

Tan mıdır etse gönül nâle vü efgan bu gice
Gelmedi meclise ol dilber-i fettan bu gice
Vuslat-ı şemini çün yakmadı ol yâr gelüb
Firkat-i nârına Avnî yine sen yan bu gice

Hasret

Kime yâr olam cihan içinde yârim var iken
Kime kul olam o şah-ı tacdarım var iken
Hâr ü has neşv ü nema bulur bahar irince ah
Ben hazan-ı hecre düştüm nevbaharım var iken

Kabir Taşı

Cünun sahrası içinde felekte başıma yağan
Cefa taşlarını cem eyledim seng-i mezar ettim

Kâküllü Güzel

Dili bülbül kılubdur ârızın üstündeki güller
Beni sevda ile baştan çıkarmıştır o kâküller

Siyahlar Giyinmiş Dilber

Bir güneş yüzlü melek gördüm ki âlem mahıdır
Ol kara sümbülleri âşıklarının ahıdır
Kaareler giymiş meh-i tâban gibi ol serv-i naz
Mülk-i Efrenc'in meğer kim hüsn içinde şahıdır

Çıplak dilber

Geydürür canına zevk ile sefa hullelerin
Her kim ol simteni bir gice uryan eyler
Gâh lâ'li gibi gözüm yaşını âl eyler
Gâh zülfü gibi halimi perişan eyler

Üveys İçin Gazel

Hüsn ile cananlar içre can-ı canandır Üveys
Şerbet-i lâ'liyle dil derdine dermandır Üveys

Ağlamaz can bülbülü şimdengeru feryad idüb
Bağ-ı dilde hüsn ile bir verd-i handandır Üveys

Nice mamur olmasun dil mülkü adl ü dâd ile
Bunca yıldır kim gönül tahtında sultandır Üveys

Asrının kudret ve şevket mihrakı büyük Fatih Sultan Mehmed'in ölümü esrarengiz oldu.

İmparator-serdar 1481 yılı Nisan'ının yirmi yedinci cuma günü, İstanbul'dan Üsküdar'a geçti. 300.000 kişilik bir ordunun başında ve o zamana kadar cihanın görmediği muazzam toplarla bir Şark seferine çıkmıştı. Nereye gidildiğini kendisinden başka kimse bilmiyordu. Fısıltılarla rivayet edilen, padişahın, Rodos şövalyeleri üzerine yürüdüğüydü. Karamanî Mehmed Paşa'yı beraberinde götürüyordu.

Bir zamandan beri bacak ve ayak mafsallarında nikristen (damla) mustaripti; hekimler ata binmeyip arabayla giderse, sefere çıkabileceğini söylemişti.

Üsküdar Sahrası'na kurulmuş otağında üç gün kaldıktan sonra yola çıktı. Fakat Gebze civarında, Sultançayırı'nda, bugün Çayırova denilen yer olsa gerektir, hastalığı birden ağırlaştı, konak ferman olundu. 3 Mayıs Perşembe günü sabahı vefat etti.

Sadrazam, Karamanlı olduğu için, yeniçerilerin kendisinden nefret ettiğini biliyordu. Mehmed Paşa'nın, Amasya valisi bulunan Veliaht Şehzade Sultan Bayezid ve diğer vezirlerle de arası iyi değildi. Buna karşılık padişahın, Karaman valisi olan küçük oğlu Şehzade Cem'le pek sıkı ve yakın dostluk kurmuştu. Yeniçeriler ve sadrazamı seven devlet erkânı, ki İstanbul kaymakamı bırakılmış olan İshak Paşa bunların başındaydı, Karamanî Mehmed Paşa'ya "müfsit" diyorlardı; haksız da değillerdi.

Fatih, taht veraseti usulüyle saltanat nizamını ve devlet teşkilatını tespit eden, Âl-i Osman Kanunnamesi'ni bu zatın sadaretinde yazdırmıştı.

Bu kanunname, Osmanlı Hanedanı'nda padişahlığın, babadan büyük oğula kalacağını ve padişahın devlet selameti, âlem nizamı için kardeşlerini idam ettirebileceğini söylüyordu. Fakat kanunnamede, padişahın şehzadelerine göndereceği ferman örneğinde Sultan Cem'e hitap edilmişti. Bu da, "Karamanî Mehmed Paşa'nın fesadıdır, padişahımızı iğfal idüb büyük oğlu Şehzade Bayezid'i saltanat hakkından ıskat ettirecektir" diye haklı bir endişeye yol açmıştı.

Fatih'in ani ölümü, Mehmed Paşa'yı dehşet içinde bıraktı; evvela Sultan Cem'e bir mektup yazarak, babasının ölümünü haber verdi ve kendisini süratle İstanbul'a davet etti, mektubu da en sadık adamlarından biriyle gizlice yola çıkardı. Sonra kendi otağında ordu kumandanlarını toplayarak vakayı gizledi:

"Padişahımız mübarek ayaklarından fazlaca mustariptir, hekimler hemen hamam lazımdır dediler, padişahımızı Üsküdar'a götürürüm... Ordu-yı Hümayun'un burada kalub ve bir ferdin ordugâhtan ayrılmayub avdetlerini beklemenizi ferman buyurdular..." dedi. Naaşı arabaya koydu, Enderun ağalarının muhafazasında ılgarla Üsküdar yolunu tuttu. Üsküdar'a varır varmaz, Anadolu yakasında ne kadar kayık ve gemi varsa, hepsini karşıya geçirtti. Rumeli'den Anadolu yakasına en küçük bir deniz nakil vasıtasının geçmesini şiddetle yasak etti.

İstanbul şehrinin zabıta hizmetiyle acemi oğlanları bırakılmıştı, yeniçeri demek olan onları da Bakırköy taraflarında bir köprü tamiri bahanesiyle şehirden çıkarttı ve bütün sur kapılarını kapattı. Fatih'in ölümünü İstanbullulardan da gizlemişti. Gözleri yolda, Sultan Cem'i beklemeye başladı.

Fakat Mehmed Paşa'nın naaşı alıp ordugâhtan ayrılmasından birkaç saat sonra asker, büyük padişahlarının ölümünü öğrendi. O anda otağ-ı hümayunda bulunup da Karamanlı Paşa'nın telaşla gaflete düşüp Sultançayırı'nda bıraktığı birkaç kişinin yolunarak anlattıkları sahne, çok müthişti:

"Padişahımızın mübarek ayakları, mutat üzere ağırdı, sancı ziyade oldu, tabipler geldi, ilacından âciz oldular, başka tabipler de geldi, ittifak ettiler, ayağından kan aldılar, zahmet ziyade oldu, şerab-ı farig (müsekkin, uyku ilacı) verdiler, Allah rahmetine vardı..." dediler.

Müverrih Derviş Ahmed Âşıkî de, ordudaydı, bu sözleri rivayet olarak değil, kulaklarıyla duydu.

Tabipler şerbeti kim verdi hane
O han içti şerabı kane kane
Ciğerin doğradı şerbet o hanın
Hemin dem zarî itti yane yane
Didi niçün bana kıydı tabipler
Boyadılar ciğerü canı kane
Tabipler hane çok taksirlik itti
Timarları kamu vardı ziyane
Dua et Âşıkî bu han hakkında
Ki nur-i rahmete canı boyane.

Koca Fatih Sultan Mehmed Han, tabiplerin cehli veya şeni bir suikastla öldürülmüştü ki, o devrin saray tabipleri Yahudi mühtedisi veya bunların evlatlarıydı.

Fakat siyasi durum gösteriyor ki, suikast ihtimalinde Karamanî Mehmed Paşa'nın asla eli olamaz, çünkü kendisine itimat etmiş Sultan Mehmed'den gayri bütün etrafı can düşmanıydı, tek istinatgâhı Sultan Mehmed'di.

Fatih Sultan Mehmed'in beklenmedik esrarlı ölümü üzerinde dikkatle durulacak nokta, daha Sadrazam Mehmed Paşa naaşı İstanbul'a getirmeden ve dolayısıyla büyük şehrin kale kapıları kapanmadan İstanbul Kaymakamı İshak Paşa'nın Fatih'in ölümünden haberdar olması ve Keklik Mustafa adında saray kapıcıbaşılarından mahrem bir adamını, tebdil-i kıyafetle Anadolu yakasına geçirterek Amasya'da bulunan Veliaht Şehzade Sultan Bayezid'i İstanbul'a çağırmasıdır. Vakanüvisler Keklik Mustafa için "bir merd-i ruzigâr" diyor, ele geçmemek için caddelere uğramayıp kaçakçı yollarından gittiğini söylüyor. Anlaşılıyor ki, Şehzade Bayezid'i davet için Amasya'ya doğru yola çıkması, başı koltuğa alacak cesaret isteyen tehlikeli bir vazifedir; Karamanî Mehmed Paşa'nın henüz ortalığa hâkim olduğu zamandır.

Keklik Mustafa Amasya'ya selametle varmış, Mehmed Paşa'nın Sultan Cem'e yolladığı ulak ise Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa tarafından yakalanarak koynundaki nameyle beraber Karaman yerine "adem diyarına revan ve binam ü nişan" olmuştu.

Acı ölüm haberi yayılınca Sultançayırı ordugâhı bir anda dağılı-

vermişti. Yeniçeriler yaya askerdi, büyük kısmı cebri yürüyüşle Üsküdar yolunu tuttu. Bir kısmı da Pendik, Kartal, Maltepe iskelelerine indiler, oralarda buldukları kayıklara dolarak evvela Galata'ya geldiler. Galata sahilindeki bütün kayık ve gemileri kılıç kuvvetiyle kaldırıp Üsküdar'a yolladılar, Anadolu yakasına yığılmış olan yoldaşlarını İstanbul'a geçirdiler. Sur kapılarının muhafızları kükremiş yeniçerilerin karşısında sadrazamın yasağını tutmadı, bütün kapılar açıldı, şehir bir mahşer yerine döndü. Evvela sadrazamın sarayı basıldı. Karamanî Mehmed Paşa paramparça edildi, bütün Yahudi mahalleleri yağma edildi, bu arada kan da döküldü. İshak Paşa ihtilale birkaç saat seyirci kaldı, fakat Mehmed Paşa'nın katli haberi gelince, İstanbul kaymakamı bir vezire yakışan delaletle atına binip kıyamı idare eden zabitlerin karargâhı yeniçeri kışlasına girdi, onun görünmesiyle de ihtilal bir anda sona erdi, asker kışlaya girdi. Şehre tellallar çıkarılarak dehşet içindeki halk teskin edildi. Osmanlı tahtının meşru vârisi Şehzade Sultan Bayezid İstanbul'a gelinceye kadar, onun İstanbul Sarayı'nda bulunan oğlu Şehzade Korkud babasının vekili olarak tahta oturtuldu.

Yıllarca sonra Sultan II. Bayezid tahttan çekilmeye mecbur edilip Dimetoka'ya gönderilirken ona bu darbeyi vuran oğlu Yavuz Sultan Selim tarafından zehirlendiği rivayet edilir. Bu rivayete inanılırsa, maneviyata kıymet verenler, Fatih Sultan Mehmed'e "şerab-ı farig" içirerek kıyan tabiplerin bu cinayeti Şehzade Bayezid hesabına irtikâp ettiklerini kabul ederler.

Sultan Bayezid İstanbul'a ancak mayısın yirmi ikisinde gelebildi. Fatih'in naaşı o tarihe kadar sarayda kaldı, tahnit edildiği muhakkak olmakla beraber mumyalandığı rivayeti de vardır. Şöyle ki:

II. Abdülhamid devrinde, bir yıl, Fatih semtinden geçen ana su yolları patlamış, geniş bir sahada evlerin bodrumlarını su basmış, semt halkından birkaç kişi de rüyalarında Fatih Sultan Mehmed'i görmüşler, "Boğuluyorum... Beni kurtarın..." demiş. Rüyalar kahvehane sohbetlerine düşmüş, hafiyeler de saraya jurnal vermişler. Bu gibi şeyler üzerinde çok hassas olan Abdülhamid büyük ceddinin kabrini gizlice açtırmaya karar vermiş, bu işe de gayet gizli yapılması şartıyla Fatih İtfaiye Kumandanı Mehmed Paşa'yı memur etmiş. O da, gördüklerini hiçbir yerde söylemeyeceklerine gü-

vendiği kimselerle işe başlamış. Türbede sanduka kaldırılmış, kabir açılmış, fakat üç metreden fazla derinliğe inildiği halde Fatih Sultan Mehmed'e ait hiçbir iz bulunamamış. Nihayet karşılarına bir demir kapak çıkmış, kapağı kaldırınca bir taş merdiven görmüşler. Merdiven gayet büyük bir mahzene iniyormuş, mahzenin ortasında büyük bir mermer yahut profir masa, onun üstünde aynı taştan bir lahit... Lahtin kapağını açmışlar, içinde Fatih'in mumyasını bulmuşlar... Yüz, ölümünden birkaç yıl evvel Gentile Bellini tarafından yapılmış portresindeki simayı tamamen andırıyormuş. Keyfiyet Abdülhamid'e arz edilmiş, o da her ne sebepten ise, mahzen yolunun bir daha girilemeyecek şekilde kapatılmasını emretmiş. Fakat Mehmed Paşa bu tarihi sırrı muhafaza edememiş, Damat Şerif Paşa'ya nakletmiş, Şerif Paşa da Yahya Kemal'e söylemiş. Bu naçiz muharrir, Yahya Kemal'den dinlemiştim. Meseleyi semtin eskilerinden tahkik edeyim dedim, bu sefer de şöyle bir rivayetle karşılaştım: Fatih Sultan Mehmed türbesindeki sandukanın altında değil, caminin mihrabı altında yatarmış. İmamlar okudukları Kuran'da kaza eseri yanılırlarsa, derinden bir ses gelir, hatayı düzeltirmiş. Hoş, güzel bir halk inanışıdır.

Fatih Camii, Havariyun (Ayii Apostoli) Kilisesi'nin yerine yapılmıştı. Bu kilisenin altında birçok mahzenler, dehlizler vardı, Bizans imparatorlarının merkatleri oradaydı. Cami 18. asır sonlarındaki büyük zelzelede yıkıldı, 1771'de daha büyük olarak bugünkü cami inşa edildi. Türbe binasının altında da bir mahzenin bulunması muhtemeldir.

Fatih'in Bayezid, Mustafa, Cem adında üç oğlu oldu. Şehzade Mustafa babasının hal-i hayatında, 1474'te öldü. Üçünün de anaları ayrıdır.

Bayezid'in, Abdullah, Şehinşah, Ahmed, Korkud, Mahmud, Alemşah ve Selim adında yedi oğlu; Mustafa'nın bir kızı; Cem'in de Oğuz adında bir oğlu oldu. Büyük hükümdarın son mürüvveti 1480'de, ölümünden altı ay kadar evvel bütün torunlarını İstanbul'da toplayarak bir ay devam eden muhteşem bir saray düğünü yaptırmasıdır. Bayezid'in büyük oğlu Abdullah ile Mustafa'nın kızını evlendirdi, öbür oğlanları da sünnet ettirdi. Düğünden son-

ra Abdullah'ı Manisa, Şehinşah'ı Menteşe valiliğine tayin etti, pek küçük olan Selim'i anasının babasının yanına Amasya'ya gönderdi, öbür torunlarını yanında gönül eğlendirici olarak alıkoydu. Müverrih Kemalpaşazade'nin naklettiği fıkradır:

"Bir gün yedi küçük şehzade cıvıl cıvıl dedelerinin yanında toplanmışlardı, padişah da o bülbüllere karşı gonca gül gibi açmıştı, zekâlarını imtihan için türlü şeyler sorup konuşurken:

'Babalarınızı mı seversiniz, beni mi?..' diye sorunca çocuklar:

'Sen sultanımı artık severiz!' demişlerdi, yalnız Şehzade Ahmed içindeki hakikati gizlememiş:

'Babamı ziyade severim!' demişti.

Âlim, fazıl, kâmil adam çocuğun bu samimi iltifatından kırılmış, Ahmed'i de ertesi gün Çorum valiliğiyle yanından uzaklaştırmıştı."

Fatih İstanbul'daki ilk Osmanlı sarayını fethin tezine, sonraları, Bayezid adı verilecek olan semtte yaptırmıştı, bugün İstanbul Üniversitesi merkez binasının bulunduğu sahadır. Yirmi yıl kadar sonra, şehrin Boğaz'a nazır en güzel yerini yeni bir saray için seçti, şehirden, inşa ettirdiği bir kale duvarıyla ayırdı, orada yaptırdığı Topkapı Sarayı'nın temelini atmış oldu. Devleti idare eden Divan-ı Hümayun haftada bir gün sarayda, padişahın riyasetinde toplanırdı. Mahkemelerin halledemediği davalarda son merci olarak divana başvurulurdu. Gedik Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı zamanında bağrı yanık bir Yörük, perişan kıyafetiyle divana gelmiş, kaba şivesi ve safiyetinden gelen bir pervasızlıkla:

"Devletlü Hünger kangunuzdur?.." diye bağırıvermişti.

Fatih o gün Yörük'ün derdine derman olmuş, fakat padişahların divanda bir suikasta da kurban olabileceğini düşünen Gedik Paşa'nın tavsiyesini kabul ederek riyaseti vekili sıfatıyla sadrazama bırakmıştı; riyaset makamının arkasına hemen kafesli bir pencere yapılmış, hünkâr, müzakereleri ve davaları oradan takip etmeye başlamıştı.

Devrinin en büyük şairi Bursalı Veliyüddinoğlu Ahmed Paşa Fatih'in mahremiyetine kabul edilmiş bahtiyar simalardandı. Bir ara padişahın gazabına uğramış Yedikule Zindanı'na atılmıştı; bu hadise için de şu fıkra nakledilir:

Fatih'in çok sevdiği bendegânından Hasodalı Üveys Ağa adın-

da gayetle güzel ve son derecede zeki bir genç vardı. Bir gün padişah şairle kır gezintisine çıkar, Üveys Ağa da kendilerine refakat eder. Bir ara padişahın atının ayağından sıçrayan bir çamur parçası delikanlının yanağına yapışır. Bunu gören Ahmed Paşa kalenderane bir laubalilikle, Kuranı Kerim'de Neba Suresi'nin son ayetinin bir cümlesini gayet hafif bir sesle okur:

"Yâleytenî küntü türâbâ!" (Ben keşke toprak olsaydım!) der.

Sultan Mehmed işitemez, Üveys'e:

"Paşa ne dedi?.." diye sorunca zeki çocuk, yanağındaki çamuru göstererek, münkirlerin ahirette görecekleri azap ve cefaları hatırlatan o ayetin o kısmını tam olarak okur:

"Ve yekulülkâfirü yâleytenî küntü türâbâ!" (Kâfir der ki ben keşke toprak olsaydım!)

Padişah:

"Paşa, şu çocuğun ilmine de, zekâsına da, zarafetine de mat oldun!" der; masum bir güzelliğin üstündeki gözünden ötürü de şairi evvela Yedikule'ye gönderir, oradan da memleketine sürer. Ahmed Paşa kendisini, meşhur "Kerem" kasidesini yazarak affettirir.

Bir gün de canavar ruhlu bir katili idam ettirir, ulemadan biri:

"Keşke bizden fetva alsaydınız!" deyince:

"Ben ulemaya müracaat ettim, fetvasını Muradoğlu Mehmed Efendi'den aldım!.."

Sultan II. Bayezid

Sultan II. Bayezid, İstanbul'a babasının ölümünden on sekiz gün sonra gelebildi; haberlerin atlı ulaklarla gönderildiği ve en süratli vasıtanın at olduğu bir devir için Amasya'dan gelen yeni padişahın geceleri dahi yol aldığı muhakkaktır. Sahibini bekleyen İstanbul tahtına bir an evvel oturması lazımdı. Küçük kardeşi Sultan Cem'in vali bulunduğu Konya ufukları kara bulutlarla kaplıydı.

II. Bayezid 1481'de otuz dört yaşındaydı; uzun boylu, veçhen son derecede güzel, buğday ten üstüne koyu kumral saçlı, koyu kumral bıyıklı, sofu yüzünü sünnet-i seniye üzere kesilmiş bir sakal süslemiş, koyu ela gözlerinin bakışı temiz ve merdane, sağ yanağında da bir beni vardı. Hususi olarak sağlam bir medrese tahsili görmüştü, büyük mutasavvıfları da anlayarak okumuştu. Başta matematik, müspet ilimlerin hayranıydı; tıpla, edebiyatla, tarihle meşgul ve şairdi. Hışımlı bakışlarıyla bir kat daha güzelleşen bir nevcivana şöyle hitap ediyor:

Dahi zülfinle başa daim bela eksik değil,
Hışm-ı çeşminle dile her dem cefa eksik değil...

Sonra kendisine dönüyor:

Öldürür gam seni, yâre ne gam, çün her zaman
Bin senin gibi geda, Adlî, ana eksik değil...

diyor. Muhakkak ki has manasıyla şairdi.

Pazısı da sağlamdı, iyi ok atardı; mükemmel ata biner, yaman cirit oynardı. Resimden anlar, minyatürden anlar, yazıdan anlar; sanatın ve sanatkârın büyük hamilerinden bir padişah olacaktı. Hatta Amasya'dan İstanbul'a gelirken, yalnız kendi devrinin değil, asrının büyük yazı üstadı olacak Amasyalı Şeyh Hamdullah'ı da beraberinde getirmişti. Hem senlibenli konuştuğu yirmi yıllık arkadaşı olarak getirmişti.

Sultan Bayezid'in bu sanatkârlarla pek yakın dostluğu şirin bir fıkrayla başlar:

Amasya'da oturan genç şehzade av meraklısıdır. Cins tazıları vardır. Maiyetindeki sipahilerden birinden bir tazı satın alır, kasaptan da bir okka et satın alıp Buharalı Mustafa Dede adında bir şeyhe gider. Kapıyı şeyhin on yaşındaki oğlu açar:

"Babam evde yok, der, hacetiniz ne idi?"

Sipahi bir saf adam, boyunu büker:

"Şu bir okka eti getirdim, dileğim şu ite bir muska yazdırmaktı, avda şehzadenin tazılarını geçsin, bir hoşça nam alayım."

Hamdullah:

"Ağam..." der, "gam çekme, sen eti ver, muskayı ben de yazarım, babamdan ruhsatım vardır."

Ve muskayı yazar, verir. Birkaç gün sonra da avda sipahinin tazısı şehzadenin namlı tazılarını arkada bırakıp avı yakalar. Sultan Bayezid'in emriyle köpeği huzuruna getirirler, görürler ki boynunda bir muska sallanmaktadır, Bayezid emreder, muskayı açıp içindekini okurlar:

Tamah ettim etine
Muska yazdım itine
Tazı geçsin, geçmesin
Kuyruğu sahibinin ...ne.

Bugün İstanbul'da Beyazıt Camii Şerifi'nin mihrabı üzerinde, kubbesinde ve orta kapısının üzerindeki şaheser yazılar işte bu Şeyh Hamdullah'ın yadigârlarıdır.

İstanbul tahtında otuz iki yıla yakın oturacak olan Sultan II. Bayezid'in temiz, güzel yüzü kalbinin aynasıydı, melek huyluydu.

Öylesine ki daha hayattayken halk kendisini erenler arasına koyacak, ona "Veli" unvanını verecekti. Tarih kütüğüne geçmiş vakadır:

Bir gün Sultan Bayezid'in meclisinde bir seyyah Dalmaçya'nın tabiat güzellikleri ile türlü ahvalinden bahsederken:

"Padişahım" der, "o diyarın Frenk beyinin iki oğlu vardır ki yeryüzünde hüsün ve cemallerinin eşi bulunmaz, cennet kaçkını iki taze civandır..."

Sultan Bayezid:

"Haydi" dedi, "ben dua edeyim, sizler de amin deyin... Ey Ulu Tanrım, bu güzel çocukları küfrün karanlığı içinde bırakma!"

İstanbul'da bu sesin yükseldiği gün Dalmaçya'daki iki güzel çocuk birer yörük ata binerler, baba ocağından kaçarlar, Türk sınırını geçip:

"Bizi İstanbul'a götürün, şeref-i İslam'la müşerref olup padişahımızın hizmetinde olalım" derler.

Osmanlı tarihinin Dukakinoğlu Ahmed Bey'i, Dukakinoğlu Mehmed Paşa'sı bu çocuklardır.

II. Bayezid'in devrinde Galata'nın arkası kırdır, dalga dalga tepeler meşe ormanlarıyla kaplıdır. Bir kış günü padişah oralarda ava çıkar, lapa lapa kar yağmaktadır. Padişah:

"Bana gül kokuları geldi" der.

Maiyetindekiler, "Yine bir keramet gösterecek..." derler. Ve hakikatte de biraz sonra meşe ormanının içinde bir kulübeye rastlarlar ki önünde saksı saksı güller kar altında çiçekle donanmış, kulübenin içi de bir gül bahçesi halinde, Sultan Bayezid'i ak sakallı nurani bir ihtiyar karşılar:

"Padişahım" der, "seni benim gönlüm çekti, burada bir mektep yaptır, ahir ömrümü onları okutmakla geçireyim, şu güllere o çocuklar bülbül olsun!.."

Sultan Bayezid o meşe ormanının ortasında koğuşlarıyla, dershanesiyle, aşhanesiyle, hamamıyla bir büyük mektep yaptırır, adına "Galata Sarayı" denilir. İşte o günden bu yana, beş yüz yıldan beri orası bir mektep olagelmiştir. Memleketimizin büyük irfan müessesesi Galatasaray Lisesi'nin temelini atanlar bu Gül Baba ile Sultan II. Bayezid Han'dır.

Sultan II. Bayezid İstanbul'da pek muhteşem karşılandı. Devlet erkânı, şehir âyan ve eşrafı ve asker istikbal için Üsküdar'a geçmiş-

ti. İshak Paşa on yedi günden beri babasının vekili olarak İstanbul tahtında oturan Şehzade Korkud'u da alarak üç konak ileri çıkmıştı.

1481 Mayıs'ının yirmi ikinci pazartesi günüydü. Padişah saltanat kadırgasına bindikten sonra gemiye yol açmak çok güç oldu. Müverrihler, "Üsküdar boğazı gemi ve kayıkla doldu, derya yüzü görünmez oldu, kadırgalar birbirine katılıp kürek küreğe çatıldı" diyor. Sultan Bayezid siyah matem esvabı giymişti, başına da siyah tülbent sarmıştı. Geminin yanaştığı iskeleden sarayın büyük merasim kapısı olan Bab-ı Hümayun'a kadar geçeceği yollarda atının ayakları altına sırma ve ipek nakışlı kumaşlar serilmişti. Bindiği atın alnında da matem alameti olarak elmaslı bir siyah sorguç vardı.

Bab-ı Hümayun önünde yeniçeri ağası ile ocağın büyük rütbeli zabitleri padişahın üzengisini öperek İstanbul'da geçen hadiseler, bu arada Sadrazam Karamanlı Mehmed Paşa'nın asker elinde katli vakası için affedilmelerini rica ettiler:

"Sen sevgili padişahımıza suikastı vardı, anı şenayi-i ahvalinden katlettik..." dediler ve affedildiler.

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'a bir salı günü girmişti. Aziz naaşı da büyük şehrin toprağına mayısın yirmi ikinci salı günü verildi.

İstanbul fatihinin cenaze namazını asrın büyük velisi ve din âlimi Şeyh Vefa kıldırdı. Musalla taşından türbeye kadar Sultan Bayezid de muhterem babasını omzunda taşıdı.

O cenaze günüydü, İstanbul'a Şehzade Cem'in Karaman eyaleti askeriyle Bursa üzerine yürüdüğü haberi geldi. Sultan Bayezid vezirlerinden Ayas Paşa'yı alelacele bir miktar askerle Bursa'yı müdafaaya gönderdi. Fakat Bursa'da, "Yeniçeriler İstanbul'da yaptıkları gibi şehri yağma edeceklermiş" şayiası çıkınca halk Sultan Cem tarafını tuttu ve şehrin kapılarını şehzadeye açtı. Sultan Bayezid'ın İstanbul tahtına oturmasından tam bir hafta sonra Sultan Cem de Bursa Sarayı'ndaki tahta oturarak kendi adına hutbe okuttu ve padişahlığını ilan etti.

Aralarında on iki yıl gibi hayli açık bir yaş farkı bulunan iki kardeş arasında iki sene sürecek olan mücadele böylece başlamış oldu.

Sultan Cem, asırlar boyunca dillere destan olacak macerasının eşiğindeyken yirmi iki yaşında bir delikanlıydı. O da kardeşi gibi sağlam bir tahsil görmüştü, kardeşi ve babası gibi şairdi; bir gaddar sevgili şanında ne güzel mısradır:

Dil helak eyler, güzel hançer çeker can üstüne!..

Fakat iki kardeşin analarından emdikleri süt ayrıydı.

Fatih Sultan Mehmed'in isimleri zapt edilmiş üç zevcesi vardır: Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kızı Mükrime Hatun, bir Yörük aşiretinden gelmiş yine bir bey kızı olan Gülbahar Hatun, bir de Gülçiçek Hatun. Bu sonuncusu için Rum kızıydı, İtalyan kızıydı, Macar kızıydı derler, hatta Macar'dır diyenler Hunyadi Yanoş'un yeğeni olduğunu da ilave ederler. Sultan Bayezid Gülbahar'ın, Sultan Cem de Gülçiçek'in oğullarıydı.

Cem de uzun boylu, yakışıklıydı, yüz çizgileri de düzgündü, fakat sağ gözü şaşıydı. Avrupa'da on üç sene sürecek olan hazin esaret hayatı ve henüz otuz beş yaşındayken ölümü hatırasının üzerine bir gariplik ve mazlumluk örtüsü çekecek, simasını tahayyül edenler onu daima güzellikte afet-i devran bir nevcivan olarak göreceklerdir ve bu bahtsız güzel gence daha çok acınacaktır.

1481 yılı Haziran'ının on dördüncü perşembe günü İstanbul'a Bursa'dan üç kişilik bir elçi heyeti geldi. Heyetin başında hanedanın en yaşlı kadını, Bursa'da oturan Selçuk Sultan bulunuyordu. "Büyük Hala Hatun" diye anılan Selçuk Sultan, Çelebi Sultan Mehmed'in kızı, Gazi Hünkâr Sultan II. Murad'ın ablasıydı. Yanındakiler de Bursa ulemasından Molla Ayasî ile Şükrullahoğlu Ahmed Çelebi'ydi. Cem Sultan'ın talim ettiği Büyük Hala Hatun elçilik vazifesinde kusur etmedi. Fatih Sultan Mehmed ölümünden az evvel yazdırttığı Âl-i Osman Kanunnamesi'nde kardeş katlini padişahlara bir hak olarak tanımıştı. Cem Sultan bu korkuyla ayaklanıp Bursa'ya gelmişti; ihtiyar kadın:

"Padişahım, mümkün değil midir ki, biraderine husumet etmeyesin, İstanbul ile Rumeli memleketlerinde şan ve şevketle saltanat sürüp Anadolu'yu Sultan Cem'e ihsan edesin... İki şah birbiriyle cenk ederse ortada masum halk kırılır, Sultan Cem de bu saltanat bağında bir taze fidandır, vücudunu kaldırmak vallah azîm vebaldir" diye ağlayarak yalvardı. Bayezid:

"Ecdadımız bu ülkenin vahdeti yolunda bunca gazalar etmiştir, 'la erhame beyn el-müluk', bu Devlet-i Âl-i Osman benim zamanımda parçalanamaz. Cem bu kötü işinin akıbeti ne ise onu görecektir..." dedi.

İki ünlü molla sustular, bu sükût, Bayezid'in kardeşi Cem üzerine kılıçla yürümede yerden göğe haklı olduğunu kabul etmekti.

Sultan Cem'in Bursa'daki padişahlığı yirmi üç gün sürdü. Bu saltanatın bugüne kadar kalan hatırası bir tarafında Hicri "886" tarihiyle "Bursa", bir tarafında da "Cem ibn-i Sultan Muhammed Han" yazılı gümüş paralarıdır ki, Osmanlı paraları koleksiyoncuları arasında nadiren ele geçirilir, son derecede kıymetlidir.

20 Haziran 1481 çarşamba günü iki kardeş arasındaki Yenişehir Ovası Muharebesi Sultan Cem'in ağır bozgunuyla sona erdi. Cem'in 4.000 askeri vardı, Bayezid 20.000 kılıçla gelmişti; Cem, namusunu mansıba satan lalası Aştınoğlu Yakub Bey'in de katmerli ihanetine uğramıştı. Bu adam tecrübesiz delikanlıyı evvela yenilmesi imkânsız üstün bir kuvvetin karşısına çıkardı, sonra seçkin askerleriyle Sultan Bayezid'in tarafına geçti.

Sultan Cem bütün ağırlığını ve hazinesini muharebe meydanında bırakarak bir avuç sadık bendesiyle at sırtına düşüp kaçtı. Yirmi dört saatlik yolu altı saatte aldılar, gün batarken Ermeni Derbendi denilen boğazda karşılarına bir Türkmen aşireti çıktı, perişan delikanlının kim olduğunu tanıdılar, canlarına kıymadılar, atlarını da almadılar, ama soydular. O hengâmede şehzadenin ayağını at tepti, yaraladı. Boğazı gece geçtiler, gün doğarken Eskişehir'e vardılar, şehre uğramayıp Konya yolunu tuttular. Yaylanın gece ayazı müthişti. Sultan Cem, Yörüklerin tenezzül edip almadıkları bir eski kebeye sarınıp ancak bir iki saat uyuyabiliyordu, ayağının yarasından da ayrıca mustaripti. Beşinci gecenin sabahı Konya'ya ulaştılar. Tarihi belde valilerinin mağlubiyetini teessürle karşıladı. Şiddetle takip edileceği muhakkaktı. Konya'da ancak üç gün kalabildi. Sultan Bayezid'in Konya'ya gelmekte olduğu öğrenilince ailesi efradı ve üç yüz kadar adamıyla tekrar yola düştü, Toroslar'dan bin zahmetle geçtiler. Osmanlı hududunu aşınca rahat nefes alındı, Tarsus'ta, Adana'da hürmetle karşılandı, Halep'te Mısır sultanının valisi tarafından hatırlı bir siyasi mülteci muamelesi gördü, Şam üzerinden Mısır'a gitti. Memluk Sultanı Kayıtbay ise, tahtında yanına oturtmak suretiyle Sultan Cem'e aşırı pek büyük hürmet gösterdi, ikametine mükellef bir saray tahsis etti. Hicri takvimle bu macera ramazana rastlar; Mısır âyan ve eşrafı şehzadeye mükellef iftar ziyafeti verdiler. Hac

mevsimi geldi, Sultan Cem Hicaz'a gidip hac farizasını yaptı. Osmanlı Hanedanı'nda hacı olan tek sima odur.

Mısır'a dönünce Karaosmanoğlu Kasım Bey'den, "Bütün Anadolu sipahisi sizi bekliyor..." diye mektup aldı. Kasım Bey de hanedanının eski ülkesini ele geçirme hülyasında bir maceraperestti. Sultan Cem'in adından istifade etmek istiyordu, aslında Cem'i bekleyen yoktu. Mısır sultanı da Osmanlı ordularının Toros Dağları'nı aşarak Adana üzerinden Suriye'ye inmesinden korktuğu için şehzadenin Anadolu'ya dönmesini uygun gördü. Sultan Bayezid'in bir iç harple uğraşması Mısır'ın menfaati icabıydı. Halep'te Karaosmanoğlu ile buluşan Sultan Cem 1482 Mayıs'ının ortalarında Osmanlı hududundan girdi, alelacele toplanan bir miktar askerle Konya'yı muhasara etti. Fakat Sultan Bayezid'in büyük bir orduyla yolda olduğu haberi gelince Konya'yı bırakıp Ankara üzerine gitti ve Anadolu halkının kendisine zahir olmadığını gördü, Güneybatı Anadolu'ya, Taşeli'ne kaçtı. O sırada Sultan Bayezid'den bir büyük kardeşe yakışan dostane bir mektup aldı. Padişah, saltanat davası macerasından vazgeçmesini, kendisine, refah içinde yaşatacak bir maaş bağlanacağını, Kudüs'e gidip yerleşmesini teklif ediyordu. Cem bu teklifi reddetti, Sultan Bayezid'e verdiği cevapta,

Sen pister-i gülde yatarsın şevk ile handan
Ben kül döşenem külhen-i mihnette, sebep ne?..

diye sordu, Sultan Bayezid de ikinci mektubunda bunu manzum olarak izah etti:

Çün ruz-i ezel kısmet olunmuş bize devlet
Takdire rıza vermeyesin böyle sebep ne?..

dedi, pek haklı olarak da hacılığını ima ederek:

Hacc ül-Haremeyn'im diyüben dava kılursun
Bu saltanat-ı dünyeviyeye bunca talep ne?..

Sultan Bayezid'in öncü kuvvetleri Taşeli'ne doğru yürürken Osmanlı padişahına dostluk gösteren Dulkadiroğlu Alâüddevle Bey

de Cem'in Suriye'ye kaçma yolunu kapadı. Tek kurtuluş yolu denizde kalmıştı. 3035 kişilik maiyetiyle Silifke civarında Çokören adında küçük bir iskeleye indi, oradan Süleyman Bey adındaki adamını Rodos'a göndererek şövalyelerden bir gemi istedi. Ne yapacağını kesin olarak bilmiyordu, bir düşüncesi tekrar Mısır'a gitmekti, bir niyeti de Rumeli'ye geçerek talihini bir kere de orada denemekti. Hemen bir küçük gemiye bindi, elçisinin Rodos'tan getireceği cevabı Anamur açıklarında denizde bekledi. Süleyman Bey, kendisine arzusu veçhile hizmet edeceklerini vaat eden şövalyelerin bir taahhüt senedi ve bir Rodos gemisiyle döndü.

Sultan Cem, Haçlı bayrağını dalgalandıran bu gemideki Rodosluların bakışlarını beğenmedi:

"Bu kâfirlerin evzaında hayır yok... Onlara sığınmak doğru olmayacak" dedi ve kararı yanındaki sadık adamlarına bıraktı:

"Gerisini siz bilirsiniz..."

Onlar:

"Kâfirler sözlerinde müstakim olurlar" deyince küçücük gemisinden Rodos kalyonuna geçti. Sultan Cem'in on üç sene sürecek olan hazin Frengistan esareti o gün başladı.

Hayatlarını Sultan Cem'in mukadderatıyla birleştiren otuz beş sadık bendeden biri de bedbaht şehzadenin defterdarı Haydar Bey'dir. Bu zat tarihimize pek büyük bir hizmette bulunmuş, Sultan Cem'in Frenkler elindeki on üç senelik esaret hayatını *Vakıat-ı Sultan Cem* adıyla kalem diline vermiştir.

İstanbul fatihinin küçük oğlunu bir tesadüf eseri ellerine geçiren Rodos şövalyeleri ve onların reisleri olan Pierre d'Aubusson verdikleri sözü tutmadılar, Cem, misafir adı altında esirleri oldu. Evvela şurası bir hakikatti ki, toplayıp gönderdikleri muazzam Haçlı ordularını birbiri ardından hezimete uğratan Osmanlı Devleti'ne karşı Sultan Cem müthiş bir silahtı; iyi kullanabilirlerse, Osmanlı Devleti'ni kolaylıkla parçalayabileceklerdi. Bir taraftan da şehzadeyi ellerinde tutarak kardeşinden bu hizmet karşılığı her sene büyük bir para çekmek mümkündü. Rodos'a geldiğinin otuz dördüncü günü 1 Eylül 1482'de, maiyetiyle beraber büyük bir gemiye bindirerek Fransa'ya doğru yola çıkardılar.

Rodos şövalyeleri ocağı, Ortaçağ'ın Haçlı Seferleri'nin açtı-

ğı, "Sen Jan Tarikatı" adını taşıyan ve cengâver rahiplerin kurduğu müstakil bir devletti, ayrıca, Fransa'da da müstahkem şatolara sahipti. Sultan Cem'i onlardan birinde kapatacaklar, Sultan II. Bayezid'le de pazarlığa girişeceklerdi.

Uyuşma güç olmadı. Sultan Bayezid kardeşinin muhafazası ve iaşesi vesair masrafları için Rodos şövalyelerine her sene 45.000 Venedik altını vermeyi kabul etti.

Deniz yolculuğu kırk yedi gün sürdü; şehzade Nis'te karaya çıkarıldı. Defterdar Haydar Bey bu şehri, "Mahbub ve mahbubesi çok, bağ ve bahçelerinin hesabı da yok" diye tarif ediyor ve orada geçirdikleri birkaç haftayı şöylece anlatıyor:

"Şehrin mahbube bâkirelerini şehzadenin huzuruna getirip oynatırlardı. Onların avretlerinde örtü yoktur, oyundan sonra yorulunca göğüsleri bağırları açık yabancı erkeklerin dizlerine oturup dinlenirlerdi. Aralarından gayet güzel bir kıza merhum alaka peyda etmişti."

Fakat şehzade şehirlerde oturtulmadı, altı sene şatodan şatoya dolaştırıldı, hatta birer bahaneyle sadık bendegânın da bir kısmı yanından alındı.

Esarette 2.000 gün kolay geçmez. Sultan Cem perişan oldu. Aklını, ancak sağlam iman sayesinde korudu. Günlerini ibadetle ve acı acı şiirler yazmakla geçirdi ve pek kısa bir zaman için bu kara günleri bir Fransız güzelinin aşkıyla süsledi. Bu kız Nis'teki mahbubesi gibi rakkase değildi, 1484'te Roşşinar Şatosu'nda otururken malikâne komşusu ile Sassönaj baronunun kızı Filipin-Helen'di. Kız da Türk şehzadesine gönül verdi, sık sık buluştular, baş başa, ağyar gözünden uzak kırlarda dolaştılar, buluşamadıkları zaman mektuplaştılar. Haydar Bey bu kız için "Bir mahbube-i la nazîr" diyor.

1489'da Rodos şövalyeleri Sultan Cem'i Papa VIII. İnosan'a sattılar ve Sultan Bayezid'e, bundan böyle kırk beş bin altının Papa'ya gönderilmesini bildirdiler. Sultan Cem Tulon Limanı'ndan bindirildiği gemiyle İtalya'ya götürüldü. Papa'yla buluştuğu gün ilk sözü şu oldu:

"Beni Osmanlı Devleti'ne karşı Hıristiyanların bir aleti olarak kullanamazsınız, bana Osmanlı tahtı değil, cihan saltanatı verilse milletime ve dinime bu ihaneti yapmam!.."

1492'de İnosan öldü, yerine VI. Aleksandr Borjiya papa oldu. Ahlaksızlığın en iğrenç çirkefinde gırtlağına kadar gömülü bir

adamdı, maddi hesaplarda da gayet pratikti; kendisinin ne kadar yaşayacağı belli değildi. Sultan Cem ile Sultan Bayezid de fani insanlardı, meseleyi toptan halletmek istedi. İstanbul'a yolladığı gizli bir elçiyle Sultan Bayezid'e kardeşi Cem'in cenazesini kaç altına alabileceğini sordu. O sırada Fransa Kralı VIII. Şarl Papa ile Napoli kralına karşı İtalyan seferine çıkmıştı, aynı zamanda müthiş bir Türk düşmanıydı. Almanlarla, Macarlarla birleşmek, Mısır sultanı ve İran şahıyla da anlaşarak her taraftan Osmanlı Devleti'ne saldırıp bu Türk devletini ortadan kaldırmak hülyasındaydı. Sultan Cem'i de Papa'nın elinden alacak, Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki ülkesini içinden parçalamak için bir alet etmek üzere Mısır sultanına teslim edecekti. Fakat Sultan II. Bayezid Papa'yla daha evvel anlaştı, Aleksandr Borjiya'ya peşin 80.000 duka altını gönderdi, cenazenin kendisine tesliminde de 300.000 duka verecekti. 1494 yılı sonlarında Fransa kralı İtalya'ya girdi, Roma'yı zapt etti. Papa'ya imzalattırdığı muahedede Cem'in kendisine teslimini şart koştu. Cem Fransızlara teslim edildi. Fakat az sonra hastalandı. Hastalığın ne olduğunu en hazık hekimler anlayamadılar, daima yanında bulunmuş olan Haydar Bey, "Yüzü, gözü, boynu şişti, ama kendisini bilirdi, konuşurdu" diyor. VIII. Şarl'ın Napoli'yi zapt ettiği sırada Sultan Cem öldü. Tarihi 1495 yılının 24/25 Şubat gecesidir.

Her hamama girişinde başını usturayla tıraş ettirirdi. Hizmetinde tellak oğlanın, Sultan Bayezid tarafından Roma'ya gönderilen Kapıcıbaşı Mustafa Bey tarafından elde edildiği ve bu delikanlının, adam zehirlemede ihtisas sahibi olan Papa'nın verdiği zehir sürülmüş bir ustura kullandığı söylenir. Zehrin içtiği şerbete karıştırıldığı da rivayet edilir.

Sultan Cem, Fatih Sultan Mehmed'in oğluna layık asaletle öldü. Başucunda toplanmış olan adamlarına son sözleri şunlar oldu:

"Ne yaparsanız yapınız, ölüm haberimi memleketimizde yayınız, olmaya ki bu kâfir adımı kullanarak İslam üzerine huruç eder... Kardeşim Sultan Bayezid'e de söyleyin, naaşımı küffar elinde bırakmasın, sizin bana gösterdiğiniz sadakati de takdir etsin, ben sizlere bir şey yapamadım, beni minnet altında komasın."

Sultan Bayezid bedbaht kardeşinin vasiyetine hürmetle riayet etti. Ölüm haberi gelince evvela bütün memleketlerinde üç gün ma-

tem ilan etti. Fakat Sultan Cem'in tahnit edilmiş olan cesedi ancak dört sene sonra, 1499'da alınabildi. Fransızlar önce vermediler, ikinci bir elçiye 50.000 altına satabileceklerini bildirdiler. Napoli Kralı Frederik Fransızları memleketinden kovunca üçüncü bir elçi geldi. Frederik de 5.000 altın istedi. Bunun üzerine Sultan Bayezid dördüncü elçisini göndererek hiç beklenmeyen dille konuştu:

"Kardeşimin naaşını versin, yoksa donanmayı gönderiyorum, tahtını kafasına geçiririm!.."

Türk padişahı tehdidi yapacak kudrete sahipti. Cem'in kurşun tabutu bir Napoli gemisiyle Avlonya'ya getirildi, bu limanda bekleyen Türk donanmasına teslim edildi. Donanma tarafından askeri merasimle Mudanya'ya çıkarılan cenaze Bursa'ya götürüldü, Muradiye'de büyük kardeşi Şehzade Mustafa'nın türbesine defnedildi.

Sultan Bayezid'in Abdullah, Şehinşah, Ahmed, Alemşah, Korkud, Mahmud ve Selim adında yedi oğlu olmuştu. Bu yedi oğuldan da sekiz oğlan torunu vardı.

Şehinşah'ın oğlu Mehmed, Ahmed'in oğulları Murad, Alaeddin, Osman, Mahmud'un oğulları Orhan, Emir, Musa, Selim'in oğlu Süleyman, Abdullah'ın çocukları kız doğmuştu. Yalnız Korkud'un çocuğu olmamıştı, galiba hiç evlenmemişti de. Oğullarından Abdullah, Alemşah, Mahmud ve Şehinşah babalarından evvel öldüler. Önündeki iki büyüğü ölünce Şehzade Ahmed tahtın müstakbel sahibi muamelesi görmeye başladı. Ahmed Amasya, Korkud Manisa, Selim de Trabzon valisiydiler; Sultan Bayezid Selim'in dokuz yaşındaki oğlu Süleyman'a Bolu sancakbeyliğini verince Ahmed:

"Bu oğlanın benim yolumun üzerinde ne işi var?.." diye itiraz etti, çocuğu derhal Kefe valiliğiyle Kırım'a gönderdiler. Manisa'dan İstanbul'a gelmek Amasya'ya nazaran daha kolaydı. Yine Ahmed'in arzusuyla Şehzade Korkud da Manisa'dan Tekeeli'ne yollandı.

Korkud ile Selim büyük kardeşlerinin bu gidişinden kuşkulandılar. Babalarının yerine tahta geçtiği gün akıbetlerinin çok elim olacağını gördüler. Amcaları Sultan Cem'in hazin akıbeti önlerinde bir ibret sahnesi olarak duruyordu. Ahmed tahta oturduktan sonra baş kaygısına düşüp saltanat davasına kalkmak beyhude olacaktı; bu davayı Sultan Bayezid'in hal-i hayatında yapmak, babalarının ölümünü beklemeden Osmanlı tahtını ele geçirme yolunu aramak

lazımdı. Korkud ile Selim mektuplaşarak gizlice anlaştılar, taht ikisinden birine nasip olursa, Fatih'in, Âl-i Osman Kanunnamesi'nde kardeş katline cevaz veren o meşum maddeyi unutarak, birbirlerinin hatırını hoş tutacaklardı. İlk çıban başını 1509'da Şehzade Korkud kopardı. Babasına acı bir lisanla bir şikâyetname gönderdi ve tekrar Manisa'ya iadesini istedi; tahsisatı bir misli artırıldı, fakat isteği reddedildi. Çok hassas, çabuk kırılır adamdı, son derecede meyus oldu. Antalya limanına indi, "Bana saltanat gerekmez..." diyerek en yakın adamlarıyla ve yüze yakın kölesiyle bir gemiye bindi, "Hacca giderim..." diyerek İskenderiye'ye doğru yola çıktı. Tekeeli'ni başsız, yüzüstü bırakmış, padişah babasından izin almaya lüzum görmemişti. Tam kırk yaşındaydı, kemal çağının başında, geniş bilgi sahibi, mahbub dost ve içli bir şairdi. Dedesinin ölümünde on iki yaşındayken on yedi gün padişah vekilliği yapmıştı, saltanatın tadı damağından gitmemişti, tahta kavuşma ümidini kaybedince derin bedbinlikle ne yaptığını bilmediği muhakkaktı. Haber İstanbul'da hem hayret hem de ciddi bir endişe uyandırdı. Mısır'da ancak bir hükümdara yapılabilecek merasimle karşılandı. Mısır sultanı ihtiyar Kansu Gurî (Gavri) şehzadeye bir manevi baba tavrı aldı, bir hacının sahip olması gereken faziletlerle hükümdarlık sanatının asla bağdaşamayacağını söyledi, bir gün tahta çıkması ihtimaline karşı hacca gitmesine mâni oldu ve Sultan Bayezid'le bozuşmak istemediğini söyleyerek Korkud'dan babasına hitaben bir af dileknamesi aldı, şehzadeyi affettirdikten sonra bir Mısır gemisiyle Antalya'ya iade etti.

Şehzade Korkud meselesi tatlıya bağlanır bağlanmaz 1511'de Şehzade Selim meselesi çıktı. Bayezid'in bu en küçük oğlu kendisinin Rumeli'de bir valiliğe naklini istedi, reddedildi, o da babasından izin almadan Trabzon'dan bir gemiye atladı, sekiz on gemiye de eyaleti askerlerini bindirdi, "Oğlumu ziyarete giderim..." diyerek bir kadırga filosuyla Kırım'dan, Kefe'ye kaçtı. İstanbul'dan arabulucu elçiler geldi. Selim:

"Babamla yüz be yüz konuşacağım!" diyerek her türlü tavassutu reddetti. Hem oğlundan hem de Kırım hanından yardım görerek yine deniz yoluyla ve askerleriyle Karadeniz sahilinde Burgaz civarında bir yerde Rumeli'ye çıktı ve Edirne üzerine yürüdü. Edirne ci-

varında Akpınar mevkiine konmuştu ki Sultan Bayezid de ordusuyla gelerek Çukurçayır'a kondu. Baba oğul pazarlığı cenge tercih ettiler. Merkezi Semendire olmak üzere büyük bir eyalet teşkil edildi ve valiliği Şehzade Selim'e verildi.

Şehzade Korkud vakasının çıktığı yıl, 1509'da, Eylül ayının on dördüncü cuma günü İstanbul'da, tarih kitaplarına "Küçük Kıyamet" diye geçen müthiş bir zelzele olmuştu. Büyükşehir bir harabezara döndü, tarihi surların mühim bir kısmı ile büyüklü küçüklü yüzden fazla cami, birçok han, hamam, medrese, mektep, 3.000'e yakın ev yıkıldı ve 5.000 kişi enkaz altında kalarak öldü. Halk bunu bir işaret-i ilahiye gibi gördü, babasına asi evlat olan Korkud'a bir uğursuzluk giydirildi. Şehzadelerin hepsinin çocukları olurken onun kısırlığı da Allah'ın ona gazabından bilindi. "Meyvesiz ağaçtır, ayağını bastığı yerde bet bereket olmaz, Âl-i Osman tahtı onun için değildir" dediler.

Küçük sarsıntılar haftalarca devam etmişti, padişah İstanbul'un elim manzarasına tahammül edemeyerek Edirne'ye gitti, oradan İstanbul'un tamiri için süratli ve esaslı karar aldı, bütün imparatorluktan ev başına 20 akçe yardım parası, gönüllü olarak çalışacak 77.000 amele ile 3.000 usta toplandı, bu 80.000 işçinin eli, çökmüş İstanbul'u bir yıl içinde ayağa kaldırdı.

Sultan Bayezid İstanbul'a döner dönmez yeni ve büyük bir tehlikeyle karşılaştı. Yıllardan beri Anadolu'da Şiiliğin sinsi sinsi yayıldığı biliniyordu. İran şahı hesabına çalışan Şii misyonerlerinin köy köy dolaşarak nifak tohumu ektikleri Sultan Bayezid ile devleti erkânının çoktan nazarı dikkatini çekmişti. Fakat ortada bir vaka yoktu ve Sultan Bayezid birtakım masum halkı Şiilik töhmetiyle ezerek bu bozguncu misyonerlere gözdağı verecek hükümdar değildi. Şehzade Korkud'un vilayetini başsız bırakıp Mısır'a gitmesi Tekeeli Kızılbaşlarını daha hummalı faaliyete geçirdi.

Mısır'dan dönen şehzade, vilayetinin isyankâr havasından ürktü. Küçük kardeşi Selim'in Kefe'ye kaçtığı haberi gelince daha fazla duramadı ve yine babasına sormadan Manisa'ya geldi, eski vilayetinin idaresini eline aldı. Korkud Tekeeli'nden çıkar çıkmaz büyük bir Kızılbaş kıyamı harlayıverdi. Şah İsmail'in Karabıyıkoğlu Hasan adındaki bir halifesi "Şahkulu" unvanıyla kıyamın başına geçti.

Sultan Bayezid iki oğlunun isyankâr hareketlerinden evvel elini bu tehlike üzerine koydu. Sadrazamı büyük asker ve devlet adamı Hadım Ali Paşa'yı Kızılbaşların amansız tenkiline memur etti. Osmanlı müverrihlerinin haklı olarak "Şeytankulu" dedikleri Hasan, Gökçay Muharebesi'nde sadrazamın şahadet kanı pahasına ağır darbeyle ezildi. İsyan sahasında dökülen Kızılbaş kanı nehir misali aktı. Halk bu kanın vebalini de Korkud'a yükledi.

İşte bu vakanın tezinedir ki, Şehzade Selim Kırım'dan Rumeli'ye geçmiş bulunuyordu. Padişah altmış üç yaşındaydı, saltanattan bıkmıştı. Bütün korkusu, ölümü üzerine oğullarının birbirine girecekleri hakikatiydi. Selim'le pazarlığa girişmesi bu elim buhranı önlemek içindi. Niyeti, daima muti ve sevgili oğlu Ahmed'i Amasya'dan İstanbul'a getirmek ve tahtını kendi eliyle ona bırakmaktı. Kendisi hayatta olduğu için kardeşleri yeni padişaha başkaldıramayacaklardı; başlarından emin, vilayetlerinde oturacaklardı, her geçen yıl da Ahmed'in yerini takviye edecekti. Muvaffak olamadı. İstanbul'a gelir gelmez Selim'in Semendire yolunda dönüp Edirne'yi bir baskınla zapt ettiğini öğrendi, ordusunun başında ters yüzüne Edirne'ye döndü. Artık yeni uzlaşma imkânı kalmamıştı. Baba oğul Çorlu civarında Uğraş Deresi denilen yerde karşılıklı kılıç çektiler. Selim müthiş bir bozguna uğradı, "Karabulut" adındaki meşhur atının sayesinde kurtuldu, Ahyolu iskelesinde beklettiği donanmasına kaçtı, yola dökülen askerlerinin bir kısmını toplayarak gemilere bindirdi ve tekrar Kırım'da Kefe'ye, oğlunun yanına döndü.

Sultan Bayezid Şehzade Ahmed'i artık rahatça tahta oturtabilirdi; İstanbul'da topladığı bir saltanat divanında bu arzusunu açığa vurdu. Şehzade Ahmed'in İstanbul'a gelmesi için davetname yazıldı. Devlet erkânı arasında yekdiğerinin ikbalini çekemeyenler çoktu, saltanat tebeddülünde mevkiini tehlikede görenlerden biri mağlup Selim sahneden silindiği için, bu daveti gizlice ve süratle Korkud'a haber verdi. Korkud da tebdil-i kıyafet ederek ve yalnız üç sadık bendesiyle gizlice İstanbul'a geldi. Yeniçeri Ocağı'na iltica etti, bu asker ocağının erkânına parlak vaatlerde bulunarak, çekilmeye karar vermiş babasının yerine tahta oturtulmasına yardım etmelerini istedi. Yeniçeriler mülteci şehzadeye son derecede hürmet gösterdiler, fakat kendi aralarında "Bunun ayağında uğur yoktur, tahta layık de-

ğildir" dediler, arzusuna uymadılar, "O ki bize sığınmıştır kılına hata getirmeyiz, ocağımız himayesindedir" diyerek babasına götürdüler, el öptürüp baba ile oğulu barıştırdılar. Fakat bir meçhul şahıs Sultan Ahmed'in taht yolunu kapayıverdi, Nur Ali adında bir Kızılbaş tam o sırada Şehzade Ahmed'in vilayetinde yeni bir isyan çıkartmış, vilayet merkezi Amasya'nın köy ve kasabaları da dahil Tokat, Niksar ve Şarkîkarahisar bölgesini tamamen ayaklandırmıştı. Şehzade Ahmed ise bu isyanı bastırmaya uğraşacak yerde İstanbul yolunu tutmuş, Maltepe'ye gelmişti. Yeniçeriler ayaklandı:

"Mademki padişahımız saltanatı bırakmaya niyet etmiştir, tahta layık olan Şehzade Selim'dir, bize şecaatte yekta kılıç eri yavuz padişah gerektir, Şehzade Ahmed'in İstanbul'a girmesini istemeyiz ve illa iş başka renk alır!.." dediler.

Sultan Selim'e "Yavuz" lakabı işte o gün asker tarafından verilmiş oldu. Yeniçerilerin bu ağır tehdidi taht yolunu Sultan Selim'e açtı. Ahmed Maltepe'den Amasya'ya döndürülürken Kefe'deki Yavuz'a süratle İstanbul'a gelmesi için davetname gönderildi.

Yavuz Selim Kırım'dan İstanbul'a gelinceye kadar pürsilah ayaklanmış olan yeniçeriler kışlalarına girmediler; şehrin içinde Yenibahçe Çayırı'nda bir açık ordugâh ve bu ordugâhta da şehzade için bir otağ kurdular. O günler için hiç tereddütsüz, İstanbul'da kansız bir askeri ihtilal günleridir diyebiliriz. Sultan Bayezid ve devlet erkânı askerin nezareti altına girdi. Büyük şehirde herkesin ağzında Selim'in kahramanlık menkıbeleri dolaşmaya başladı. Bu hikâyelerin en güzellerinden biri şudur:

Şehzade Selim Kızılbaş tehlikesini daha Trabzon'da valiyken, yıllarca evvel sezmişti. İran ahvalini yakından öğrenmek için de tebdil-i kıyafet etmiş, "abapuş bir derviş" olup Tebriz'e gitmiş, gayet güzel satranç oynadığı için şöhreti derhal yayılmış ve bir gün satranç meraklısı Şah İsmail tarafından saraya getirilmiş, şehzade Şah'ı da mat etmiş. Şah İsmail eliyle Sultan Selim'in arkasına vurarak:

"Bre konkay âşık, hiç şah olanlar mat edilir mi? Senin edebin yok imiş, saltanat adabın bilmezsin!.." demiş ve şehzadeye bir kese içinde bin altın ihsan etmiş. Ertesi gün şah bu seyyah dervişle tekrar çarpışmak istemiş, fakat Tebriz'de o kadar arandığı halde buluna-

mamış, meğer o, şahı görüp tıynetini anladıktan sonra o gece kaçmış. Şah İsmail'in bir nedimi:

"O adam derviş değil, Âl-i Osman şehzadesi Sultan Selim'di, bir zamanlar Trabzon'da bulundum, çok görmüşlüğüm vardır" demiş, Şah İsmail:

"Bre oğlan, ya niçin beni o zaman agâh etmedin?" diye sorunca nedim oğlan:

"Şehzadenin yüzünde öyle bir mehabet vardı ki, korktum şahım!.." demiş.

Bu hikâye Sultan Selim'in Çaldıran Seferi'nde Tebriz'i zaptından sonra biraz daha süslenmiştir:

Şehzade, Şah İsmail'den aldığı bin altını saraydan çıkınca kimseye göstermeden binektaşının altına koymuş. Pazısı da o koca taşı kaldıracak kadar kuvvetliymiş. Tebriz'e bir fatih olarak girdiği gün doğruca Şah İsmail'in sarayına gitmiş ve Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa'ya binektaşını göstererek:

"Şunun altına vaktiyle bin altın koymuştum, kaldır bak duruyor mu? Durursa sana ihsan ettim..." demiş.

Âdem ejderhası pehlivan olan Balyemez Osman Ağa taşı güçlükle kaldırmış, kesesi çürümüş altınları bulmuş.

Kefe'den süratle İstanbul'a gelen Yavuz Sultan Selim büyük şehirde asker ve halk tarafından pek parlak şekilde karşılandı, hatta rivayet edilir ki, kardeşi Korkud da karşılayanlar arasında bulundu. İki kardeş kucaklaşıp öpüşmüşler ve eski ahitlerini tazelemişler. Selim, "Kardaş" demiş, "vilayetin olan Manisa'da sefayı hatır ile hükümet et, benden sana ziyan ihtimali yoktur."

Sultan Selim doğruca Yenibahçe Çayırı'ndaki otağa götürüldü. Yavuz askerin önüne çatık bir yüzle çıktı ve askerle açık, merdane konuştu:

"Beni padişahlığa istediniz! Bilmiş olun ki, ben babama benzemem... Benim devrim din ve devletimizin selameti uğrunda cihat devri olacaktır. Büyük seferlerin ağır yorgunluklarına katlanabilecek iseniz beni padişah yapın!.." dedi.

Asker de:

"Biz dahi seni bu yavuzluğun için padişahımız görmek isteriz!" dedi.

Yavuz Selim İstanbul'a 1512 yılı Nisan'ının on dokuzuncu pazartesi günü gelmişti. Sarayda asker nezareti altında bulunan babasıyla saltanattan feragat şartlarının konuşulması altı gün sürdü. Sultan Bayezid'in üzerinde ısrarla durduğu tek şartı, Selim'in kardeşlerine kıymamasıydı. Yavuz, "Nifak yolunda başkaldırmazlarsa onlara ve evlatlarına asla dokunmayacağına" yemin etti. Sultan Bayezid'a inzivagâh olarak hangi şehri istediği soruldu, Dimetoka'yı sevdiğini söyledi. Feragat merasimi 24 Nisan Cumartesi sabahı yapıldı. Asker ve büyük bir halk kitlesi saray meydanında toplandı. Sultan Bayezid çok yorgun bir yüzle ayak divanına çıktı:

"Oğlum Sultan Selim Han'ı yerime padişah nasbettim, Allah mübarek eyleye!" dedi.

Feragatten sonra Sultan Selim saraya gelerek babasının elini öptü. Sultan Bayezid bir ay kadar İstanbul'da kendi adını taşıyan semtte ve sanat şaheseri olan camiinin karşısındaki Eski Saray'da yol hazırlığı gördü. 23 Mayıs Pazar günü arabayla Dimetoka'ya doğru yola çıktı, fakat seyahatinin üçüncü günü Edirne civarında Söğütlü Dere'de ani olarak hastalandı ve öldü.

Bütün müverrihler oğlu Sultan Selim tarafından zehirlendiğinde müttefiktir. Hatta Sultan Bayezid'in zehirli şerbeti bile bile içtiğini söyleyenler de vardır; şerbeti içmiş ve Selim'e gıyaben hitap ederek:

"Oğul!.. Kılıcın keskin olsun ama ömrün kısa olsun!" diye beddua etmiş. Sultan Bayezid Han'ın veliliğine inananlar Sultan Selim'in ancak dokuz yıl süren kısa saltanatına asla şaşmamışlardır.

Bayezid-i Veli'nin ölümü İstanbul'da teessürle karşılandı. Şehirde bir korku havası belirdi. Bu ölümü şehzadelerin felaketi takip edeceğini herkes görür gibi oldu. Yavuz Selim babasının cenazesini matem esvabıyla şehir dışından karşıladı. Cenaze namazı Fatih Camii'nde kılındı. Beyazıt'taki türbesine defnedildi.

Sultan II. Bayezid için babası Fatih Sultan Mehmed ile oğlu Yavuz Sultan Selim arasında sönük bir simadır diyenler vardır. Bu hükmü verenler büyük hükümdarları sadece göz kamaştıran zafer haleleri içinde görmek isteyenlerdir. Veya memleketinin her sahada kalkınması yolunda çalışanları arayanlardır.

Sultan Bayezid'in tahta oturmasıyla karşılaştığı Cem gailesi kü-

çümsenir mesele değildir. Bu taht kavgasında Bayezid'in çok ağır basması hükümdarlık şahsiyetinin kıymetini belirtmek için kâfidir.

Sultan Bayezid'e otuz yılı aşan saltanatı boyunca parlak zafer fırsatı zuhur etmedi, fakat ecdadı gibi yerinde o da kılıç adamıydı. Cem'den kurtulur kurtulmaz Morava Seferi'ne çıktı, Hersek ülkesini kati olarak ilhak etti; 1484'te ordusunun başında Boğdan'a gitti, Tuna ağzının kilit noktaları Kili ve Akkirman kaleleri fetholundu. Yunan seferini yaptı. Adriyatik sahilinde İnebahtı ile Mora'nın müstahkem limanlarından Koron ve Modon alındı. Osmanlı donanması Akdeniz'de asırlar boyunca bir şöhret olagelmiş Venedik donanmasına karşı ilk büyük deniz zaferini kazandı. Akıncı Bali Bey İstirya'ya akınlar yaptı. Saltanatının son yıllarında Tekeeli'ndeki Kızılbaş kıyamı kahhar bir darbeyle ezildi ve nihayet kendisine karşı kılıç çeken oğlu Sultan Selim'i Uğraş Deresi Muharebesi'nde hezimete uğrattı.

Meclis adamıydı, seçkin ulemayla en nazik meseleleri konuşabilecek kültüre sahipti. "Adlî" mahlasıyla yazdığı şiirlerden bir kısmı edebiyat tarihimizde asrının en güzel eserleri arasına konulabilir:

Göreli ol sanemin kaşlarını yay gözüm
Kaldı cevr oklarına sinesiper vay gözüm
Dimedim mi sana ben bakma ana hay gözüm
Gözüm, ey vay gözüm, vay gözüm, ey vay gözüm.

Daima cevr kılur ben kuluna şah nidem
Şeb-i hecrimde tulû eylemez ol mah nidem
Gözlerim görmez ise gün yüzünü ah nidem
Gözüm, ey vay gözüm, vay gözüm, ey vay gözüm.

Babasının aldığı İstanbul'u geniş ölçüde imar etti. "Küçük Kıyamet" denilecek kadar müthiş bir zelzelenin harabezare döndürdüğü büyük şehri bir yıl içinde yeniden hayati ve medeni ihtiyacı olan bol suya kavuşturdu. Daha şehzadeliği zamanında Amasya'da bir güzel cami, bir büyük medrese ve bir sıbyan mektebi yaptırmıştı ki, hanedanının hiçbir prensi hatırasını bu ölçüde hayır eserleriyle tezyin etmesini bilememiştir. Osmancık kasabası civarında Kızılırmak, Geyve kasabası civarında da Sakarya üzerinde birer büyük köprü yaptır-

dı. Bugün İstanbul şehrinin göbeğinde en şerefli bir yer onun adını taşımaktadır. Muhteşem camii, karşısında medresesi, az ötede hamamı, beri tarafta imareti, kervansarayı, mektebiyle Sultan Bayezid Han Külliyesi Türk yapı sanatı tarihinde 15. asrı pek şanlı kapamıştır.

Mahremiyetinde ise iffet ve ismet timsaliydi.

Bu adama sönük ve silik denilir mi? Osmanlı tahtı otuz bir sene bir silik ve sönük adamın elinde kalmış olsaydı ne Yavuz Selim Şarki Anadolu ile Suriye ve Mısır'ın fatihi olabilir, ne de Kanuni Sultan Süleyman şarkta Bağdat'a, garpta Viyana önüne kadar gidebilirlerdi.

Erenler, evliyalar fevkalbeşer kudret ve kuvvet sahibi fanilerdir. Sultan II. Bayezid'e hal-i hayatındayken tebaası tarafından "Veli" unvanının verilmesi, onun hükümdarlık sanatını pek iyi bilmesinden gayri bir mana ifade etmez.

Ne güzel bir halk masalıdır:

Bir gün Boğaziçi'nde saltanat kadırgasıyla dolaşırken alamanalardan denize ağ atan balıkçılara rastlar:

"Balık çok çıkar mı?" diye sorar.

"Baht işidir padişahım..." derler.

"Benim bahtıma da bir ağ atın..." der.

Balıkçılar padişahın bahtına ağ atar, bir şey çıkmaz, tekrar atarlar, yine boş, nihayet üçüncü seferde ağın içinden bir denizkızı çıkar. Sultan Bayezid:

"Bahtım olan bu kızı İstanbulum'da gezdirin, nerede ne söylerse gelin bana haber verin..." der.

Denizkızını İstanbul'da gezdirirler. Bir meydanda gaipten haber veren ve "Ben define bulucuyum..." diyen bir falcıyı görür, güler. Padişaha haber verirler. Sultan Bayezid:

"Orada niçin güldün, ey güzel bahtım?" diye sorar.

Denizkızı:

"Ona güldüm ki, padişahım" der, "bir adam define bulucuyum diye çıkmış, halbuki altında hazine vardır, haberi yok..."

Kızın gösterdiği yeri kazarlar, bir koca mermer havuz dolusu altın bulunur. Her sikkenin üstünde padişahın turası vardır. Sultan Bayezid, camii ile sair hayratını o meydanda bu parayla yaptırır. Havuzun üstü daima açık durur, başına bekçi koymaz. İnşaatta çalışan ustalara, amelelere:

"Gündelik haklarınızı akşamları gidin, oradan kendi elinizle alın..." derler.

Hakkından fazlasını alanın avucunda fazla aldığı altın taş olur, havuza atınca yine altın olur. Bu çalınamaz sihirli altınlar için, "Padişahın kerametidir" denilir.

Yavuz Sultan Selim
(Sultan I. Selim)

Yavuz Sultan Selim'in doğum tarihi olarak 1467 ve 1470 yılları gösterilir; Osmanlı tahtına ya kırk beş yahut kırk iki yaşında oturmuş olması lazımdır. Anası Dulkadiroğulları Hanedanı'ndan Ayşe Hatun'dur. Fatih Sultan Mehmed bu kızı oğlu Bayezid'e siyasi hesaplarla almış olacaktır, Sultan Bayezid'in ayrıca aşk bağıyla bağlandığı da söylenemez.

Yavuz orta boylu, tıknaz vücutlu, vücudu pehlivan yapısında, buğday benizli ve koyu kumral saçlıydı, sakal salıvermemişti, padişah olduktan sonra da sakalını tıraş etti. Yeniçerilerin sakal salıvermesi yasaktı; tahta çıktığı gün ocak defterini getirtmiş, adını birinci tabura 1 numaralı nefer olarak yazdırmıştı ki, bu anane ocağın lağvına kadar üç yüz sene sürecektir, her Osmanlı padişahı Yeniçeri Asker Ocağı'nın 1 numaralı neferi olacaktır. Yavuz'un sakalını tıraş ettirmesi ocak disiplini üzerinde son derecede titiz dikkatle durmasının eseridir. Pazılı, pençeli adamdı. Pehlivan çalımı, aslan adımıyla levendane yürürdü; çok güzel konuşur, bilhassa kalabalığa, askere hitap ettiği zaman sesi de arslan gibi kükrerdi. Sağlam tahsil görmüştü, Arapça ile Farsçayı anadili gibi konuşur, yazardı, hatta Farsçaya, mirası arasında bir şiir divanı bırakacak kadar vâkıftı. En yakın, en mahrem dostlarına karşı dahi gayet ciddi, bir tebessümü büyük iltifat bilinirdi. Mahremiyetinde ağladığı çok olmuş, güldüğü hiç görülmemiştir, gözpınarlarını kurutmamış bahtiyar insanlardandır. Gazabı amansızdı, hata değil, kusurları dahi affetmezdi. So-

lakzade "Âyan-ı devlet birbirine beddua etseler, 'Sultan Selim'e vezir olasın' derlerdi" diyor, bu beddua nazım diline de geçmiştir:

Rakibin ölmesine çare yoktur
Meğer vezir ola Sultan Selim'e...

Hayatına tek kadın ismi karışmıştır. Trabzon'da valiyken güzelliği dillere destan olmuş Ayşe Hafsa Hatun'la evlenmiş ve ondan bir oğlu, istikbalin Kanuni Sultan Süleyman'ı doğmuştu. Herhalde İran edebiyatıyla fazla meşgul olmasından, güzel delikanlıların sevgisini kadına tercih etmişti, fakat, gayelerine giden yollarda bütün engelleri yıkan çelik iradesi bu vadide de hâkim olmuş, sadece göz lezzetiyle iktifa edip daima tertemiz kalmıştı. Şu güzel kıta kendisinindir derler:

Merdüm-i dideme bilmem ne füsun etti felek
Giryemi kıldı füzun, eşkimi hun etti felek
Şirler pençe-i kahrımda olurken lerzan
Beni bir gözleri ahuya zebun etti felek.

Pençesinin altında aslanları titreten Sultan Selim'i zebun etmiş ahu gözlülerden biri has nedimlerinden Hemdem'dir. Bu genci henüz on dokuz yaşlarında bir taze civanken vezirleri arasına yükseltmişti. Çaldıran Seferi'nde yorgun asker geri dönmek istediğinde, padişahın sonsuz sevgisini bildikleri için Hemdem Paşa'yı ileri sürdü, o biçare de askerin arzusunu arz etmek üzere otağ-ı hümayuna girdi, fakat padişahın otağından genç vezirin yalnız kesik başı çıktı.

İşte Yavuz Sultan Selim'i iki yıldırım zaferine ulaştıran, onu Şarkî Anadolu'nun, Azerbaycan'ın ve Mısır'ın fatihi yapan tılsım, bu çelik iradedir. Ahu gözlere zebun oluşu kâğıt üzerinde bir mısra olarak kalmıştır.

İçki de kullanırdı, hem çok içerdi. Pek asilane itiraf ediyor:

Ey felek, dokuz dolu cam içmeyince Han Selim
Dehr içinde olmadı hergiz ayaktaşım benim.

Pençesinin altında aslanları titreten ve dokuz dolu cam içemeyenlerin kendisine kadeh arkadaşlığı yapamadıkları Yavuz Sultan Selim Han'ı da titreten bir korku vardı, o da Allah korkusuydu. Kısa saltanatında çok kan dökecekti, fakat yaradılışı hunhar değildi. Oturduğu tahtın otoritesi ve temsil ettiği devletin kudreti için yaptığı işlerin ahret muhasebesini bir an unutmamış, mücrim olduğunu bilmişti. Beş namaz vaktinde Hak huzurunda alnını secdeye koyduğu zaman seccadesini gözyaşlarıyla ıslatırdı.

Gözlerimden aktı deryalar gibi yaşım benim
Dostlar çok nesne gördü unmadık başım benim...

diyen bu hükümdar sanatını o kadar iyi biliyordu ki, vazifesi uğruna kendisini feda etti. Son nefesini toy bir çocuk olan nedimi Hasan Can'ın kolları arasında verdi.

"Hasan, bu ne haldir?.." diye sordu, Hasan:

"Padişahım" dedi, "Cenab-ı Hakk'a teveccüh edecek zamandır..."

Yavuz yüzünde acı bir tebessümle:

"Çocuk, sen beni bunca zamandır kiminle bilirdin?.." dedi.

Ona "Sultan Selim kahhar" dediler, "Kahraman-ı Âl-i Osman" dediler. Kahhar olsun, kahraman olsun Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda yaptığı iş çok azametlidir. Şair onu evvela asrının güneşine benzetiyor, "asır" Arapçada ikindi zamanı manasına da gelir. İkindi zamanında güneşin ömrü kısa, fakat gölgeleri uzun olur; Yavuz şanındaki şu beyit bu bakımdan pek manalıdır:

Şems-i asr idi, asırda şemsin
Zıllı memdud olur, ömrü kasîr...

Yavuz Sultan Selim Mısır Seferi'ne hazırlanırken Yeniçeri Ocağı'nın söz sahibi ihtiyarlarını toplamış, İran üzerine yürüdüğü zaman, Çaldıran Seferi'ndeki serkeşliklerini hatırlatmış:

"Ben devletimiz uğruna uykumu, rahatımı terk ettim, padişahlığı da bu hizmet için istemiş, kabul etmiştim, bu uğurdadır ki, kardeşlerimi ve kardeşlerimin oğullarını feda ettim" demişti.

Mısır fatihi olarak döndüğü zaman da Sadrazam Pirî Mehmed Paşa'ya:

"Babasını ve kardeşlerini öldürdü diye halk benden nefret etmektedir, bunların devlete hizmet yolunda yapılmış olduğunu artık anlamış olmalıdırlar..." demişti.

1512 ve 1513 yılında olanlar hakikaten halkın da, Sultan Selim'in de unutamayacağı müthiş sahnelerdir.

Osmanlı tahtına oturtulmak üzere babası tarafından İstanbul'a çağrılan Şehzade Ahmed yeniçerilerin ayaklanmasıyla Maltepe'den geri döndürülmüştü. Taht yolunun kapandığını gören Ahmed eyaleti olan Amasya'ya dönecek yerde Konya üzerine yürüdü ve orada padişahlığını ilan etti; büyük oğlu Alaeddin de Bursa'yı zapt ederek bu eski taht şehrinde hutbeyi Sultan Ahmed adına okuttu. Sultan Bayezid'in Konya'ya gönderdiği bir nasihatçi elçi isyan okunu yaydan çıkarttı, Ahmed'in emriyle idam edildi.

Bu vakadan sonradır ki, Sultan Bayezid padişahlığı Yavuz'a bırakmak mecburiyetinde kalmıştı.

Bayezid'in ölümü üzerine Sultan Selim'in ilk işi büyük kardeşinin üzerine yürümek oldu. Padişahın 70.000 kişilik bir kuvvetle Anadolu seferine çıktığını öğrenen Alaeddin Bursa'dan babasının yanına kaçtı. Yavuz evvela Ahmed'e Amasya yolunu kapadı. Ümeradan Mustafa Bey adında birini Amasya sancakbeyi tayin etti. Malkoçoğlu Ali Bey'i de Şehzade Ahmed'e karşı gönderdi ve kendisi kışı geçirmek üzere Bursa'ya gitti. Şehzade Ahmed Kemah'a kaçtı, orada oğulları Murad ile Osman'ı İran Şahı İsmail Safevi'ye göndererek yardım istedi, bir name de Mısır Sultanı Kansu Gurî'ye yolladı, ikisi de pek dostane vaatlerde bulundu.

Sultan Selim'e hizmetin çok güç olacağını anlamış bulunan Sadrazam Koca Mustafa Paşa da tehlikeli bir oyun oynadı, Şehzade Ahmed'e gizli mektuplar gönderdi, bu mektuplarda devlet erkânının padişahı sevmediğini, Sultan Selim'e yeniçeri tazyikiyle biat edildiğini, Anadolu halkının da peşine takılacağını yazdı. Şehzade Ahmed Kemah'tan Niksar'a geldi. Hakikaten bir miktar taraftar buldu, Amasya'ya bir baskın yaptı. Sancakbeyi Mustafa Bey şehri teslim ederek Şehzade Ahmed'e iltihak etti. Fakat ihanet mektuplarından biri ele geçen sadrazam idam olundu.

İşte bu ihanettir ki, Yavuz Sultan Selim'i beş masum yeğeninin ölüm emrini vermeye sürüklemiştir.

Anadolu'da yaşları yedi ile yirmi arasında beş tane babasız, yetim şehzade vardı, Şehinşah'ın oğlu yedi yaşındaki Mehmed Niğde sancakbeyi, Alemşah'ın oğlu yirmi yaşındaki Osman Çankırı sancakbeyiydi, Mahmud'un oğulları Orhan, Emir ve Musa da birer sancaktaydılar; amcalarının kılıçları arasında şaşırdılar ve Sultan Selim'in dedeleri Sultan Bayezid'e verdiği yemini hatırlayarak onun yanını daha emin buldular. Bu beş şehzade 16 Aralık 1512'de, bir perşembe günüydü ki Bursa Sarayı'nda idam olundu. Yavuz'un o gün, son derece üzgün, yalnız saraydan değil, şehirden de kaçarak kıra gittiğini ve yeğenleri için pek samimi olarak ağladığını söylerler.

Cellatlar ellerinde yağlı kementlerle odaya girdiği zaman küçücük Mehmed:

"Bana kıymayın!.. Amcama günde bir akçeyle uşak olayım" diye yalvarmış, çırpınmış. Yirmi yaşındaki Osman ise hançerini çekmiş, üzerine saldıranlardan birini ağırca yaralamış, kemendi boynuna güçlükle geçirmişler.

Beş şehzade Bursa'da Muradiye haziresine defnedildi.

Fakat aydın bir hakikattir ki, devletin vahdeti için bu şehzadelerin her biri Bursa'daki saray faciasının azameti ölçüsünde bir tehlikeydi. Küçük bir zaaf, büyük yaralar açabilir, henüz yarım asırlık imparatorluğun inkişafını belki tamamen felce uğratabilirdi.

Anadolu'da yeni bir Şii kıyamı her zaman beklenebilirdi. Sultan Bayezid'in saltanat divanında hükümdarlığı kararlaştırılmış Şehzade Ahmed'in asker tarafından reddi sebeplerinden biri böyle bir tehlike karşısında bu şehzadenin celadet ve metanetinden şüphe edilmesiydi. Yavuz Sultan Selim daha tahta oturmadan askere uzun ve yorucu haberlerden bahsetmişti. Memleketinin iç huzurunu bozan yabancı nifakını, Türkiye'nin hudutları dışındaki kaynağında kurutacaktı. Ordusunun başında Şah İsmail Safevi üzerine yürürken arkasında sinsi ihtiraslara alet olabilecek yeğenler ve kardeşler bırakamazdı.

Beş yeğen şehzadenin kabirlerinde belki de daha kefenleri sararmadan Şehzade Korkud idam edildi.

Yavuz Sultan Selim, Osmanlı tahtına yeniçeri kılıçlarının açtığı yoldan çıkmıştı. O yeniçeriler ki daha evvel ocaklarına sığınmış olan Şehzade Korkud'u padişahlığa layık görmemişler, fakat kılına hata getirtmeyeceklerine de söz vermişlerdi. Kefe'den İstanbul'a gelen Yavuz, kardeşi Korkud'u kendisini karşılayan dostlar arasında bulmuştu.

Yeniçerilerin tahta layık görmediği bu prens hanedanının güzide simasıdır. Manisa'daki ilk valiliği bu eyalet için parlak bir devir olmuştur. Sarayı edebiyat ve sanat mahfili, ilim ve irfan ocağıydı. Âlim, fazıl, milli duyguları olgun ve coşkun; ihsanı, lütfu, mürüvveti bol, şair ve güzellik âşığı bir şehzadeydi. Midillili Sipahi Yakub Bey oğullarını denizciliğe teşvik eden ve bir gün bunların içinden bir Barbaros Hayreddin Paşa'nın yetişmesine yol açan odur. 16. asır muharrirlerinden Sehî Bey Korkud hakkında şu satırları yazıyor: "Kemalatına nihayet yoktu. İslam hukuku üzerine *Korkudiye* adıyla bir risale telif etti, kadılar arasında makbul eserlerden olmuştu. Musiki ilminde derin bilgi sahibiydi, her nevi sazı çalardı, hatta kendisi Gıdayıruh adında da bir saz yapmıştı, ehli elinde sesi hoştu. Şiirlerinde Harîmî mahlasını kullanırdı" diyor, şiirlerinden örnek olarak da bir âşığın halini tasvir eden şu beyti kaydediyor:

Hasret-i vird-i ruhunla lale-i numanı gör
Baş açık abdal olub beline yaprak bağlanur...

İstanbul'dan Manisa'ya dönerken Osmanlı tahtı ebediyen kaybettiği Leyla'sı olmuştu, kendisi de uryan Mecnun halindeydi. Fakat hayatı için emindi. Sultan Selim'in Bursa'ya geldiğini öğrenince telaşa düşmemişti. Hatta beş yetim şehzadenin amcalarına sığındıkları halde idamı dahi onu ürkütmemişti. Selim'le birbirlerine kıymayacaklarına dair karşılıklı sözleri vardı, üstelik yeniçeriler de bu yolda ayrıca söz vermişlerdi.

Sultan Selim bir gün avlanma bahanesiyle Bursa'dan çıktı ve ılgarla Manisa yoluna düştü. Bu macerayı Solakzade'den dinleyelim:

"Şehzadeyi Manisa Sarayı'nda gafil avladılar. Sultan Korkud şaşırdı. Piyale adında bir içoğlanı, hemdemi, mahremi bir genç vardı, onunla beraber yanlarına bir miktar altın alıp ve bir yahşi atın sırtı-

na düşüp saray bahçesinin küçük kapısını açtılar ve gözleri gördüğü yere dek kaçtılar. Saraya girenler Şehzade Korkud'dan nam ve nişan bulamadı. Sultan Selim ardından atlılar çıkardı, fakat nereye gittiği bilinemedi. Padişah Bursa'ya döndü, ama bütün yollar, derbentler tutuldu, kuş uçmak muhaldi.

Şehzade Korkud natüvan düştü. Piyale'yle akla gelmez bir mağaraya girdi. Yirmi gün o mağarada gizlendiler. Akıbet yâri garı ve vefadarı Piyale ile müşavere idüp Teke İli'ne gitmeye ve oradan bir gemi tedarik idüp Firengistan'a kaçmaya karar verdiler. Bir gece mağaradan çıkıp yola düştüler. Şehzade evvelce Teke İli'nde beylik yapmıştı, bütün yolları bilirlerdi. Teke İli'ne vardılar, orada da evvela bir ıssız mağaraya sığındılar, yatakları toprak, yastıkları taş oldu, çok sıkıntı çektiler ve aç kaldılar. Bir gün Piyale şehzadenin atına binip mağaradan çıktı, yolda bir köylü buldu bu adamı mahremi esrar edinip yiyecek tedariki için yardım istedi, atı köylüye verdi. Adam hizmeti can ve baş ile kabul etti. Birkaç gün o mağaraya bulduğu nimetleri getirdi. Sonra gemi tedarikini konuştular. Köylü bu işi de üzerine aldı. Fakat sahile inip aşağı yukarı sorup soruştururken nazarı dikkati çekti. Başına üştüler, attan yıkıp suale tuttular:

"Şehzade Korkud kandedir, söyle?.." diye korkuttular. Biçareye muhkem işkence idüp nihayet söylettiler, hemen Teke Beyi Kasım Bey'e haber verildi. Kasım Bey de padişaha haber uçurdu. Sultan Selim çok üzüldü, ağlamaya başladı.

"Mağarada yakalanan şehzade, Piyale'si ile beraber Bursa'ya doğru yola çıkarıldı. Padişah da beri taraftan Kapıcıbaşı Sinan Ağa'yı gönderdi. Sinan Ağa yolda Şehzade Korkud'u selamlayıp teselli etti, mülayim sözlerle yareli hatırına merhem urdu. Korkud ile Piyale dertleşip ağlaştılar.

Halimiz n'olur deyu ağlaştılar
Cuş idüp nâr-i gamla taştılar...

Bir konak yerinde şehzadenin uykusu geldi. Amma Piyale Bey göz yummadı, baş ucunda mum gibi durdu. Biri gelip:

'Seni Sinan Ağa ister!..' dedi. Sadık Piyale gaflete düşüp gitti. Sinan Ağa onu sohbet ile oyalarken elleri kementli bir nice ehremen

şehzadeyi uykuda basıp boğdular. Piyale dönüp de efendisini o halde görünce feryat ve figana başladı, iki eline taş alıp bağrını dövdü. Sinan Ağa Piyale Bey'i tekrar çağırıp teselli etti. Fakat bu sadık ve vefakâr bendenin gözlerinin yaşı artık dinmedi. Korkud'un naaşını Bursa'ya götürüp Orhan Gazi'nin türbesine defnettiler. Piyale Bey de o türbeye türbedar olarak kapandı. Sultan Selim kardeşinin bu sadık bendesine şanına layık bir sancak vermek istedi, kabul etmedi:

'Bu hizmet bana ömrüm boyunca kâfidir...' dedi."

Yavuz'un büyük işlerine başlayabilmesi için karşısında son engel, Şehzade Ahmed ile üç oğlu kalmıştı. O gaileyi de 1513 Nisan'ının on yedinci pazar günü Yenişehir Muharebesi'yle kaldırdı; bu kardeş cengi çok kanlı oldu, vakanüvis, "Yalınkılıçlar altında canlar hiçe sayıldı" diyor.

Ordusu bozguna uğrayan Şehzade Ahmed kaçacağı sırada atından düştü, sadık bendeleri sarsılmış maneviyatı ile ayağı tutmayan şehzadeyi atına bindiremediler, Yavuz'un askerleri tarafından yakalandı. Padişahın emriyle üstüne hemen bir çadır kuruldu ve çadırın içinde idam olundu; naaşı Bursa'ya götürülerek Muradiye'de diğer şehzadelerin yanına defnedildi. Oğullarına gelince, üçü de kaçmaya muvaffak oldu, geceleri gündüzlere katıp at sürdüler, Alaeddin ile Osman Mısır sultanına, Murad da İran şahına sığındılar. Mısır'a giden iki şehzade pek az sonra orada hastalıktan öldü; İran'a kaçan Murad'ın ise ancak dört sene sonra, 1517'de, Yavuz'un Mısır Seferi dönüşü sıralarında haber alındı: Bir gün odasında maktul bulunmuş, katili belli olmamış.

Zengin bir muhayyilenin besleyeceği kalemle bu Şehzade Murad'ın hayatı bir roman olabilir:

1519 yılında, "Şehzade Murad'ın İran'da katli yalanmış, Amasya'ya gelip gizlenmiş, yanına nice eşkıya toplanmış, yakında büyük bir fitne çıkacakmış" diye bir haber yayıldı. Sultan Selim meselenin tahkiki için mahremlerinden birini Amasya'ya gönderdi. Gayet gizli yapılan tahkikatın sonunda meselenin ucu bir nalbanda dayandı, adam tevkif olunarak İstanbul'a gönderildi, padişahın huzurunda inkâra mecali olmayıp vakayı şöylece anlattı:

Bir gün dükkânında işiyle meşgulken bir derviş gelmiş, dükkânı

karşısında durup kâh ah eder, kâh ondan yana bakarmış; birkaç gün böylece gelip gitmiş, nalbant merak etmiş:

"Ey âşık!.. Bir sevgili yârinden ayrı mı düştün?" diye sormuş. Dervişin gözlerinden yaş yerine kan dökülüp:

"Bir canımdan azizim, yâr-i garım ve munis-i vefakârım var; hasta düştü, yastığa baş koyalıdan beri bağırım kan doldu, bilmem ki ne çare ideyim; senin garibdost olduğunu ve mertlikte sabitkadem olduğunu işittim, senden mürüvvet ve şefkat ümidi ile geldim... Hasta olduğunu bahsettiğim nevcivan Şehzade Ahmed'in oğlu Şehzade Murad'dır ki babasını severlerden yardım ümidi ile diyarı Acem'den memleketine geldi, ne çare ki gayet hasta ve zaif olup ciğerim deldi..." demiş. Nalbant da varıp ol civanı bimecali yatağında görmüş, garibnüvazlık idüp hatırını sormuş, istediği yemekleri hazırlatıp o dervişle göndermiş. Delikanlı ayağa kalkmış, vilayetin zenginlerinden Sabuncu İbrahim de kendisine riayet etmiş, bütün ihtiyaçlarını temin etmişler, bir müddet sonra şehzade kaybolmuş, ne oldu nereye gitti, bilmiyormuş.

Bu itiraf üzerine Sabuncu İbrahim de İstanbul'a getirildi, bizzat Sultan Selim tarafından sorguya çekildi:

"Şehzade Murad dedikleri gencin yanında birkaç bendesi vardı, bütün ihtiyaçlarını temin ettim, bana 'İstanbul'a gidiyoruz' diyerek veda ettiler, gerisini bilmem..." dedi ve o adamların kılık ve kıyafetlerini, yüzlerinin şekillerini tarif etti. Bu sefer İstanbul'da bir araştırma yapıldı, derviş de dahil, hepsi Üsküdar'da bir handa bulunup yakalandılar, bunlar da:

"Şehzade öleli beş gün oluyor!.." dediler ve gömüldüğü yeri gösterdiler. Şehzade Ahmedlilerden Murad'ı yakından tanıyan başka bir adam bulundu, Murad'ın bir alamet-i farikası olup olmadığı soruldu, "Başında içine ceviz girecek kadar bir çukur vardır" dedi. Sultan Selim'in emriyle bir gece Üsküdar'daki kabir açıldı, genç şehzadenin başı cesedinden kesilip alındı, kafatasında hakikaten derin bir çukur vardı. Delikanlının Şehzade Murad olduğu doğru çıktı, kesik baş tekrar kabre bırakılarak hem mezar, hem de hadise kapanmış oldu. Vakaya karışmış olanlar hayatlarından ümitlerini kesmişlerdi. Sultan Selim hepsini affetti. Bu vakayı nakleden Sultan Selim'in nedimi Hasan Can'dır, ki yüz yaşında, dimağı zinde olarak ölmüştür.

Yine o 1519 yılında, Anadolu'da büyük bir ayaklanma oldu. Bozoklu Şeyh Celal adında yalınayaklı bir kalender serseri Tokat civarında bir mağaraya girerek etrafa "Mehdi'nin çıkmasını bekliyorum" haberini yaydı. Kısa bir zaman içinde başına eşkıya güruhundan pek çok adam toplandı, orada "gizli sohbetler ve şeytani cemiyetler" kuruldu; Celal'e, "meczub-i ilahi"dir diye fevkalade hürmet gösterildi. Nihayet Bozoklu Celal, "Mehdi benim!.." diyerek devlete karşı isyan bayrağını çekti, kuvveti 20.000 kişiyi buldu, kendilerine "Celali" adını verdiler, yalınayaklı serseriye de "Şah Veli" dediler. Kıyam sürat ve şiddetle bastırıldı, Celaliler amansız kılıçtan geçirildi. Şah Veli de İran'a kaçarken yakalandı, kesik başı İstanbul'a gönderilip gövdesi kıymık kıymık doğrandı. Bu vakadan sonradır ki Anadolu'da devlete karşı isyan edenler ile adi dağ haydutlarına "Celali" denilmek âdet oldu.

Bir serseri meczubun 20.000 kişiyi kolaylıkla peşine takabildiği bir devirde bir şehzade kıyamının ne kıyametler koparabileceğini, Sultan Selim'in kardeşleri ile kardeş çocukları hakkındaki amansız siyasetinde, zulüm ve gadir de olsa, cinayettir de denilse ne kadar haklı olduğunu bu vaka aydın olarak gösterir.

"Kahraman-ı Âl-i Osman"ın İran ve Mısır seferlerini, bu seferlerde zincirleme sıraladığı Çaldıran, Mercidabık ve Ridaniye meydan muharebelerindeki yıldırım zaferlerini nakledelim.

Bu iki büyük sefer, bir faninin cihangirlik davasıyla atıldığı maceralardan değildir. Bir devlet programının tahakkuku yolunda bütün tehlikeleriyle göze alınması Yavuz Sultan Selim'e düşmüş iki büyük iştir.

Anadolu kıtası bir Türk ülkesiydi, fakat doğu bölgesi İran tahtında oturan Safevi Hanedanı ile Dulkadiroğullarının elindeydi. Anadolu Türk birliğinin en kesin ve sağlam coğrafi hudutlar içinde tamamlanması lazımdı. Karadeniz ve Akdeniz boğazlarına hâkim bir devletin istikbaldeki huzuru, ticari ve iktisadi gelişmesi için de Doğu Akdeniz'in bir Türk denizi haline getirilmesi, Suriye ile Mısır'ın Osmanlı topraklarına ilhakı lazımdı.

Yavuz Selim evvela İran üzerine yürüdü. Oğlu Süleyman'ı İstanbul'da padişah vekili bırakarak ordusunun başında 1514 yılı Nisan'ının sonlarında Üsküdar'dan hareket etti. Temmuz ortasında

100.000 kılıçla hududu geçti. O tarihte Türkiye-İran hududu Sivas ile Erzincan arasından akan Gaysu Çayı'ydı.

Şah İsmail'e harp ilanı namesi çok ağır bir lisanla yazılmış ve yakalanan bir İranlı casusla gönderilmişti. Şah verdiği cevapta harbe hazır olduğunu, fakat harp sebebinin ne olduğunu anlayamadığını bildirdi ve "Herhalde afyonsuz kalmış esrarkeş kâtipler yazmış, keyif tazelemeleri için gönderiyorum" diyerek namesiyle beraber bir kâse afyon macunu gönderdi. Fakat alay etmesini bildiği halde bir meydan muharebesi kabul etmedi, memleketini tahrip ederek geri çekildi. Afyon macunu hokkasını getiren elçi eli boş dönmedi; "Erkek hükümdar düşmanını sınırda karşılar, sen neredesin?.. Kıyafetini gönderdiğim şeylerle tebdil et..." diyerek bir kadın entarisi ile bir kadın donu yolladı.

Türk ordusu Erzincan'ı geçtikten sonra yiyecek sıkıntısı çekmeye başladı; padişaha askerin geri dönmek istediğini söylemek cesaretini gösteren Hemdem Paşa daha sözünü tamamlamadan başını cellada verdi. Ağustosun on dördüncü günüydü. Eleşkirt'in Sakallu köyünde yeniçeriler, "Daha gitmeyiz!.." diye bağrıştılar. Yavuz otağından bir ateş kütlesi halinde fırladı:

"Rahatını seven, karı isteyen geri dönsün!.. Mert olan, beni isteyen peşimden gelsin!.." diye bağırdı ve atına bindi. Ordu yekpare bir vücut halinde peşine takıldı.

Nihayet 23 Ağustos Salı günü İran Azerbaycanı'nda Hoy kasabasının şimal-i garbisindeki Çaldıran Ovası'nda Şah İsmail kumandasındaki İran Ordusu'yla karşılaşıldı. Kuvvetler denkti, tek fark, Türk Ordusu'nun dört aydan beri cebri yürüyüşle gelmiş, son derecede yorgun olmasındaydı. Meydan muharebesi ertesi çarşamba günü şafakla beraber başladı, on saat sürdü, sahra bir kan gölü haline geldi ve Safevi ordusu imha denilebilecek hezimete uğradı. Şah İsmail canını güçlükle kurtarabildi, otağı, haremi halkı, hazinesi, bütün ağırlıkları Türklerin eline geçti. Yavuz 6 Eylül'de İran'ın taht şehri Tebriz'e girdi. Oradan Karabağ'a gitti, niyeti kışı bu İran şehrinde geçirmekti, fakat askerin şiddetle ayak diremesi üzerine Amasya'ya döndü. 1514-1515 kışını orada geçirdi. Ertesi yıl Dulkadiroğulları Beyliği'ni ilhak etti. Bu sıradadır ki Mısır sultanının elçisi gelerek bu beyliğin Mısır himayesinde olduğunu söyledi ve:

"Hutbelerde sultanımızın adı okunan memleketleri iade ediniz!.." dedi.

Yavuz:

"Sultanınıza söyleyin, hutbede ve sikkede adının muhafazasını bizim memleketimiz olan Anadolu'da değil, Mısır'da düşünsün..." cevabını verdi.

Elçi:

"Ben sultanımıza bunları söyleyemem, bir elçi gönderin..." deyince de:

"Elçiye lüzum yok, Mısır'a ben geliyorum..." dedi.

İran Seferi'nde Hemdem Paşa'dan sonra, vazifesini ve askerin inzibatını ihmalden Sadrazam Dukakinoğlu Ahmed Paşa Amasya'da idam edilmişti, sefer dönüşünde de aynı suçtan Vezir İskender Paşa, Kadıasker Tacibeyzade Cafer Çelebi ve Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa İstanbul'da cellada verildiler. Birinci seferin hesabını bu ağır cezalarla kapayan Yavuz ikinci seferinin hazırlığına başladı.

Mısır, zengin Hint ticareti yolunun Akdeniz'e bağlandığı yerdi. Batılı Avrupalılar bu ticaret yoluna hâkim olmak için Atlas Okyanusu'na açılarak koca Afrika kıtasını dolaşırken Önasya'da rakipsiz kuvvete sahip Osmanlı İmparatorluğu'nun Suriye ve Filistin üzerinden Mısır'a el atması hayati ve tarihi zaruretti. Mısır sultanlarının Osmanlı Devleti'ne karşı husumeti Fatih'in İstanbul'u almasıyla başlamıştı, zira iki kıtanın birleştiği noktada İstanbul, bir cihan imparatorluğunun kilit noktasıydı. Ona sahip olanlar er veya geç Mısır'a el atmaya mecburdular. Yavuz hem bunu gören hükümdar, hem de elindeki kuvveti bu uğurda maharetle kullanmasını bilen serdardı.

Yavuz Sultan Selim Mısır fethi niyetiyle İstanbul'dan 1516 Haziran'ının başında yola çıktı. 60.000 kılıç ve 500 topla gidiyordu. Mısır sultanına tabi olan Adana ve havalisi hükümdarı Ramazanoğlu Mehmed Bey küçücük ordusuyla Yavuz'a iltihak etti ve hükümdarlıktan feragat ettiğini arz etti, kendisine kayd-ı hayat şartıyla memleketinin valiliği verildi. Temmuz sonlarına doğru Mısır hududu geçildi. O devirdeki hudut Malatya topraklarından akan Sultan Suyu'ydu.

Bu uzun ve tehlikeli seferin ilk meydan muharebesi 24 Ağustos Pazar günü, Halep'e dört fersah mesafede Mercidabık'ta (Dabık Ça-

yırı) oldu. Mısır sultanı ihtiyar Kansu Gurî 80.000 kişilik kölemen ordusuyla Yavuz'u bekliyordu; kölemenler yaman cengâverlerdi, yalnız tüfekleri ve bir tane dahi topları yoktu. Güneş doğarken başlayan muharebe ikindiye doğru Sultan Selim'in zaferiyle sona erdi. Memluklar çok ağır kayıp verdiler. Sultan Gurî de ölüler arasında bulundu. Bu zaferden sonra Yavuz Halep'e girdi. Mısır sultanının Mercidabık'taki otağında ve Halep'te 100 kantar külçe altın, 200 kantar külçe gümüş ve 1.000.000 Mısır altınından ve bu altınlarla gümüşlerin değerinin kat kat üstünde mücevherattan mürekkep hazinesi Yavuz'a teslim edildi; padişaha:

"Sizi yendikten sonra İstanbul'u alacağını umuyordu, bu muazzam hazineyi İstanbul'a götürüyordu..." dediler.

Yavuz eylül sonunda Şam'a girdi. Orada, artık Türkiye'ye ilhak edilmiş olan Suriye'nin mülki teşkilatıyla meşgul oldu, Mısır'a girmek için geçmeye mecbur olduğu Tih ve Sina çölleri için hazırlık yaptı. 1517 ocağında Kudüs geçildi. Bir konak yerinde vezirlerden Hasan Paşa:

"Çölde susuzluktan..." derken Yavuz:

"Cellat!.." diye bağırdı, paşanın başı uçuverdi.

Mısır seferine hazırlanırken yalnız asker ve silah düşünmemişti. Geçeceği yollar ve memleketler, oraların iklimi ve halkı hakkında geniş bilgi toplamıştı, onun içindir ki, çölleri geçmek için en uygun mevsimi seçmişti. Yağmurlar başlamış, kum pekişmiş, Türk ordusu çölü bütün ağırlıklarıyla hiç sıkıntı çekmeden geçmişti. Yeni Mısır sultanı Meliküleşref Tumanbay'la ikinci meydan muharebesi 20 Ocak 1517'de bir perşembe günü Ridaniye'de yapıldı. Kölemenler 25.000 ölü ve yaralı vererek mağlup oldu. Mısır fethedilmişti.

Pek kısa satırlar içinde topladığımız bu seferin vakayii arasından Yavuz'un şanındaki fıkraları nakledeceğiz:

Ridaniye'de Sadrazam Sinan Paşa şehit olmuştu. Yavuz bu devlet adamı askerin kıymetini fethettiği ülkeyle tarttı:

"Mısır'ı aldık ama ne yazık ki, Sinan'ı kaybettik..." dedi.

Devrin seçkin ulemasından Kemalpaşazade Ahmed Şemseddin Efendi'nin atının ayağından Mısır fatihinin kaftanına bir çamur parçası sıçradı. Yavuz, ilim adamının kıymetini de muzaffer bir hükümdarın şevketiyle tarttı:

"Bu kaftanı böylece saklayın, ulema atının ayağından sıçrayan çamur bizim için ziynettir, öldüğüm zaman tabutumun üstüne sersinler!.." dedi.

Gelibolu Tersanesi'nde Sultan Selim'in himmetiyle kurulmuş Türklerin ilk Akdeniz donanması da İskenderiye'ye gelmişti. Mısır'daki Abbasi Halifesi III. Mütevekkil'i donanmayla İstanbul'a gönderdi. Kendisi bir sene kadar Mısır'da kalmak, bu büyük ülkenin yeni idari nizamını kurmak istiyordu. Bir gün askerlerinin söylediği hazin bir türkü işitti:

Gel ahi gidelim Rumelleri'ne!..

Kölemenlerden sadakatine güvendiği Hayırbay'ı Mısır valisi tayin etti ve ağustos sonunda İstanbul'a doğru yola çıktı. Sadrazam Yunus Paşa Mısır valiliğinin kendisine verileceğini zannetmişti, büyük ihtirasları tatmin edecek mevkiydi, bir hükümdarlıktan farksızdı:

"Bu kadar askeri kuma gömdük... Sonunda Mısır'ın asi bir kölemene bırakılacağını bilseydi kullarınız peşinize düşüp buralara kadar gelmezdi" dedi. Derhal boynu vuruldu.

Mısır'ın fethi 1512-1513 yıllarının elim hatıralarını halkın hafızasından tamamen sildi. O yılların Kahhar Selim'i olmasaydı bu kahraman Selim'e zafer yolları açılmayacaktı.

1519 yılında Cezayir Hükümdarı Hızır Bey'den elçi geldi. Kardeşi Korkud'un himayesiyle yetişmiş olan, korsanlıktan Cezayir hükümdarlığına yükselen bu namlı amiral Yavuz'a itaatini arz etti. "Cezayir Âl-i Osman ülkesinin bir parçasıdır, izin verin, tahtınızın eşiğine yüz sürmeye geleyim..." diyordu. Bu asil iltihak layık olduğu ehemmiyetle karşılandı, fakat iki büyük adam karşılaşamadılar. 1520 Eylül'ünde Yavuz Sultan Selim Edirne'ye hareket etti. Bu büyük sabit ordugâhta yeni bir seferin hazırlığını yapacaktı. Tekrar İran'a gidecek, Rodos Seferi'ne çıkacak, Macarlara karşı Belgrad üzerine yürüyecek deniliyordu.

Edirne'ye hareket edeceği sıralardaydı, Yavuz Sultan Selim bir gün İstanbul Sarayı'nın bahçesinde dolaşırken nedimi Hasan Can'a:

"Arkamda güya bir diken var, batar canımı yakar, şuna bakıver..." dedi.

Genç nedim efendisinin sırtına baktı, etrafı kızarmış bir küçük çıban gördü, merhem sürülmesini söyledi, padişah:

"Biz senin gibi çelebi değiliz..." diyerek ertesi gün hamama girdi, olgunlaşmamış çıbanı sıktırttı, zedeletti. Bu çıban o devir hekimlerinin "yanıkara" yahut "şirpençe" dedikleri habis çıbandı, derhal azdı. Sultan Selim'in ıstırabı arttı, öyle ki:

"Hasan Can, sözünle amel etmedik, kendimizi galiba ihlak ettik..." dedi.

Buna rağmen Edirne'ye gitmekten vazgeçmedi, hekimler araba tavsiye ettiler, o ata bindi. Çorlu'ya yaklaşırken tamamen takatten düştü, Muratlı'nın Sırt köyünde durdu. Bu köy, Selim'in vaktiyle babası Sultan Bayezid'e karşı kılıç çektiği yerdi.

Mısır fatihi 1520 yılının 21 / 22 Eylül Cuma/ Cumartesi gecesi orada vefat etti.

Büyük padişahın ruh teslim ettiği ana kadar başucunda bulunan Can, oğlu müverrih Hoca Sadeddin Efendi'ye tevdi ettiği zengin tarihi hatıraları arasında bu ölüm sahnesini tafsilatıyla anlatmışlar. Ölmek üzere olduğunu anlayan hasta:

"Yasin-i şerif oku" demiş ve nedimiyle beraber kendisi de tilavete başlamış, bütün sureyi okumuşlar, tekrar başlamışlar, ikinci seferde "Selam" ayetine geldiklerinde Yavuz Sultan Selim teslimi ruh etmiş.

Arkasında tek erkek evlat bırakmıştı. Manisa valisi bulunan Şehzade Süleyman Osmanlı tahtının rakipsiz vârisiydi, buna rağmen o İstanbul'a gelip tahta oturuncaya kadar ölümünü askerden gizlediler.

Ölümü Hicri takvimde 926 senesindedir; ebced hesabıyla Hicri takvim üzerine vefatı yılını gösteren şu mısra ne kadar manalıdır:

Ehl-i iman ruhu için Fatiha...

Ahreti unutmamış olan bu dünya adamı kısa zaman içinde devletini öylesine büyütmüştü ki, halk onda beşeri takatin üstünde bir kudret görmüştü. Yavuz Sultan Selim ölümünden sonra erenlere, evliyalara karıştırıldı.

Naaşını gasledenler, "Mübarek sağ elleriyle iki defa setr-i avret eyledi, cümlemize hayret galebe etti" dediler. "Mübarek vücutlarında

yedi adet ben saydık..." dediler ve halk muhayyilesi elli yıllık bir geçmişe kolaylıkla döndü:

Doğumunda saray kapısına bir derviş gelmiş, "Bugün Âl-i Osman'dan bir oğlan doğacak, yedi sultan üstüne muzaffer olacak..." demiş. Vücudundaki yedi ben, galebe çalacağı işte o yedi sultana nişanmış: Sultan Bayezid, Şehzade Ahmed, Şehzade Korkud, Dulkadiroğlu Alâüddevle, Şah İsmail, Sultan Kansu Gurî, Sultan Tumanbay...

Has nedimi Hasan Can anlatıyor:

Bir kış gecesi sabah namazını kıldıktan sonra Sultan Selim'in hizmetine koşmuş, padişah:

"Hasan bu gece ne rüya gördün?" deyince:

"Böyle uzun geceler rüyasız geçmez, benden saklama..." diye ısrar etmiş. Hasan yemin edince garipsemiş ve bir müddet sonra onu bir iş için Kapıağası Hasan Ağa'ya göndermiş. Mütedeyyin bir adam olan Hasan Ağa başı aşağıda gayet düşünceliymiş ve sakin sakin ağlarmış. Hasan Can:

"Ağa hazretleri, kalbiniz gamnak, çeşminiz nemnak, ne vardır?" diye sorunca:

"Bu gece bir rüya gördüm..." demiş.

Hasan Can Sultan Selim'e koşarak, "Padişahım..." demiş, "rüyayı gören bu kulunuz değil. Sarayağası Hasan Ağa kulunuzmuş..."

Rüya şudur:

Arap simasında nurani kimseler ellerinde bayraklarla serapa müsellah saray kapısına gelmişler, içlerinden biri Hasan Ağa'ya:

"Ben Ali bin Ebu Talib'im... Bunlar da Peygamberimiz'in cümle eshabıdır, en önde gördüklerin de Hazreti Ebubekir, Ömer ve Osman'dır... Var git, Selim Han'a haber ver, Haremeyn hizmeti ona sipariş olundu!" demiş...

Yavuz, Hasan Can'a dönmüş:

"Çocuk... Ben sana demez miyim ki, ecdadım bir yere memur olmayınca hareket etmezdi, velayet-i kerametten behremend idiler, onlara yalnız ben benzemedim, Mısır seferimin rüyasını işte bu salih kulum gördü..." demiş ve o sabah sefer hazırlığına başlamış.

Gayet sade giyinirdi. Nefsini köreltmiş adamdı, iki büyük ve yorucu seferinde askerlerinin çektiği meşakkati paylaşmış, günlerce bir kuru peksimet yemişti.

Şanına yakışan fıkralardandır:

Mısır Seferi'ne hazırlanırken bir gün paraya şiddetle ihtiyacı olmuş, Edirne'de zengin bir tüccardan bin altın borç almış, fakat bir hafta sonra tüccar ölmüş, iki evladına muazzam bir servet bırakmış. Defterdar hadiseyi padişaha arz etmiş, veresenin bin altın borcun ödenmesine ihtiyaçları olmadığını, bilakis kendilerine kalan mirasın bir kısmının hazine adına müsaderesinin uygun olacağını yazmış. Sultan Selim maliyecinin teklifini tiksintiyle reddederek sunulan arizanın altına şunları yazmış: "Ölüye rahmet, malına bereket, evladına afiyet, gammaza lanet..."

Osmanlı Sarayı'ndaki Hazine-i Hassa'nın kapısı her kim padişah ise onun mührüyle mühürlenip kapanırdı. O hazineyi kıymetine paha biçilmez muhteşem servetle dolduran Yavuz Sultan Selim'dir. Kendisinden sonra Osmanlı tahtına oturan yirmi yedi padişah o hazinenin kapısında mühürlerini kullanmaya utandılar, Hazine-i Hassa'nın kilidi üstünde dört asır Yavuz'un mührü kullanıldı.

Kanuni Sultan Süleyman
(Sultan II. Süleyman)

Kanuni Sultan Süleyman Garp müverrihlerinin kalemiyle "Muhteşem Süleyman" diye anılır; kendisine hakikaten yaraşan unvandır. Osmanlı İmparatorluğu tahtında kırk altı yıl oturdu, yarım asır boyunca Şark'ın ve Garp'ın bütün hükümdarları onun haşmet ve kudreti karşısında gölgede kalmıştır. Sağlam manasıyla büyük adamdır. Asrının en kuvvetli devletinin sahibi olmakla kalmamış, şahsi meziyetleriyle pek yüksek makamına şeref vererek 16. Miladi asrın efendisi olmuştur.

27 Nisan 1495'te babasının vali bulunduğu Trabzon'da doğdu. Ana ve baba bu tek evlatlarının terbiyesi üzerinde çok dikkatli olmuşlardı, baba tarafından hakiki sevginin sert disiplini altında yetiştirildi. Güzelliğiyle meşhur olan anası Ayşe Hafsa Hatun ise, Yavuz'dan sadece saygı görmüştü, ruhunun aşk gıdasını mücadele adamı olan kocasında bulamayınca oğluna aşırı muhabbetle bağlanmıştı, ananın elleri de Sultan Süleyman'ın gönül binasını kurdu; manevi büyüklüğünü, tebaasına karşı olan adalet ve muhabbet duygusunu ona borçludur.

On beş yaşlarındayken Bolu sancakbeyi olmuştu, oradan Kırım'daki Kefe sancağına gönderildi. Hafsa Hatun Bolu'ya da, Kırım'a da oğluyla beraber gitti; Yavuz tahta çıkınca İstanbul'a geldiler ve yine beraber Manisa'ya gittiler.

Osmanlı tahtına 1520 yılı Eylül'ünün otuzuncu pazar günü oturdu, ertesi gün de İstanbul'a Yavuz'un cenazesi geldi. Sultan Süleyman babasının tabutunu Edirnekapı dışından karşıladı, cenaze na-

mazı Fatih Camii'nde kılınan Sultan Selim, Haliç'e nazır bir tepe üstünde o zamanlar "Mirza Sarayı" denilen bir arsaya defnedildi. Sultan Süleyman'ın emriyle merkadinin üstüne bir türbe ve türbenin yanına da iki minareli bir cami, bir imaret, bir mektep inşa edildi; semt de Sultanselim adını aldı. Bir müddet sonra Yavuz'un türbesi yanına ikinci bir türbe yapıldı, yaptıran, Kahraman-ı Âl-i Osman'ın arkasından en samimi gözyaşları döken Ayşe Hafsa Hatun'du; hayatının büyük kısmı kocasından uzakta geçmiş olan bu kadın hiç olmazsa ebedi uykusunda onunla kabir komşusu olarak yatmak istemişti.

Osmanlı tahtına yirmi beş yaşında bir genç olarak oturduğu halde saltanat devrini adalet ve ihsanla hâkimane açtı. Sultan Mısır'dan altı yüz hane sürgün getirmişti, İstanbul'da perişan sürünüyorlardı, evvela onlar için, "İsteyen vatanına gitsin..." dedi. Sultan Selim İran'la ticareti yasak etmişti, tüccarın elinde İran'a sevk edilecek veya oradan getirtilmiş ne kadar mal varsa müsadere ettirmişti, "İran'la ticaret yasak edilebilir, fakat tüccar müsadereyle kahredilmez" dedi; gördükleri zararın tazminatını da vererek ambarlarda duran malları sahiplerine iade ettirdi. Zulümden nefretini de iki idam cezasıyla ilan etti; Yavuz'un kaptanıderyası Cafer Bey halk arasında Kanlı Cafer diye anılırdı. Sultan Süleyman'a mezalimi hakkında koca bir defter sunuldu; muhakemesinde hakikaten mücrim olduğu, nahak yere nice masum kanı döktüğü sabit oldu. Tersane önünde de bir şaki gibi asılarak idam olundu. Pirzirin sancakbeyi de birtakım fukaranın eli ayağı düzgün, kaşı gözü yerinde oğullarını ana baba ocağından cebren ve kahren alarak köle diye esir pazarında sattırmış, bu oğlanlardan müstesna güzellerini de İstanbul'daki vüzeraya hediye olarak göndermişti.

Sultan Süleyman'a arz edildi, ılgarla gönderilen cellatlar bey ile kâhyasının kafalarını keserek konağı önündeki binektaşına koydular.

Müverrih Peçevili İbrahim Efendi, "Bütün mazlumlar bu sefer sefalarından ağlaştılar ve Sultan Süleyman'a öyle dua ettiler ki, ömri şeriflerinin uzun ve iki cihanda berhudar olacağına kimsenin şüphesi kalmadı" diyor ve şunları ilave ediyor: "Onun zamanında valilere, sancakbeylerine, hâkimlere azil yoktu, herkes yerinden emindi. Azil ancak ağır töhmetle olurdu ve bir atılan bir daha devlet kapısına alınmazdı."

Mısır'ın fethinden sonra bu eyaletin devlet hazinesine ilk yıllık vergisini 800.000 duka altını olarak Hadım Süleyman Paşa göndermişti. Hüsrev Paşa Mısır valisi olunca eyaletinin vergisini 1.200.000 altın olarak yolladı. Sultan Süleyman:

"Süleyman Paşa çalmaz, Hüsrev Paşa hakkında tahkikat açın! Birkaç yıl içinde bir memlekette 500.000 altınlık vergi fazlası olmaz, bu adamın halka zulmettiği aşikârdır!" dedi.

Sultan Süleyman'ın adaleti yalnız sulh adaleti değildi; o mukaddes terazi cenk zamanlarında da aksamadı. Şark'ta ve Garp'ta büyük seferler yaptı, 250.000-300.000 kılıç ordularla sadece zaferler kazandı; bir çobanın, bir garip köylünün burnunu dahi kanatmadı, gittiği yere mal, can, ırz ve namus güveni götürdü, çapul ve yağma şöyle dursun, yoldan ayrılıp atını sahibi meçhul bir tarlaya sürenin, atına bir tutam ekin yedirenin başı vuruldu.

Namlı akıncı beylerinde Gazi Bali Bey'e gönderdiği uzun bir mektupta şu satırlar okunuyor:

"Her iyiliğin kaynağı adalettir, adil olmayanın elinden çıkan iş kötü iştir. Peygamberimiz, 'Bir günün adaleti yetmiş yıllık ibadetten üstündür' buyurmuştur. Öyle insanlar vardır ki, ellerinde fırsat yokken salih, âbid ve zahid görünürler, ellerine fırsat geçince nemrut kesilirler. Hizmetinde kullandığın adamların dış haline aldanma, mala muhabbet edeni devlet hizmetinde kullanma, zira o adamlardır ki, Allah'ın bana emanet ettiği halkı ezerler. Ruz-i cezada sorumlu benim. Ey Gazi Bali Bey, mansıbımın geliri masrafıma yetmez diye gam çekme, ne dileğin varsa benden iste. Sana emanet ettiğim askerlerimin ve tebaamın gençlerini evlat, ihtiyarlarını baba, yaşıtlarını da kardeş bil. Bilhassa fukaraya şefkat ve muhabbetle ihsan kapılarını aç."

Tarih kaynaklarımız Kanuni Sultan Süleyman'ın eşkâlini şöyle çiziyor:

Uzun boylu, geniş omuzluydu; boynu da öyle karar ve latif bir uzunluktaydı ki, başın duruşuna bir azamet ve ihtişam vermişti. Karaya yakın koyu kumral saçlı, buğday benizli, koyu ela gözlü ve büyük dedesi gibi doğan burunluydu; yetmiş bir yaşındayken çıktığı son gazası Zigetvar Seferi'ne kadar da, babası gibi sakal salıverme-

mişti, pos bıyıklı, fakat bıyığı gür değil, köseçimsi, tel teldi, yüzüne kendine has bir mana, şirinlik vermişti. Kelimeleri tane tane telaffuz ederek konuşur, son derece nazik, zarif, nüktedandı. Âlimlere, şairlere, her hüner ve marifet erbabına karşı hürmetkâr, mültefitti; ömrü boyunca ilmin ve sanatın cömert hamisi oldu.

Daha çocukluğunda kuyumculuğa heves etmişti; zamanla bu sanatta namlı ustalar arasında sayıldığı söylenir. Dünyanın en zengin hazinelerinden birine sahip bir hükümdar için herhalde pek tatlı meşgaledir.

Şiir söylemek, yazmak hanedanının kültür ananesi olmuştu; şiirlerinde "Muhibbî" mahlasını kullandı. Üç kıta üzerinde yayılmış muazzam bir devletin kalbi tebaasına karşı muhabbetle dolu şair imparatora yakışan isimdir, Baki'nin ve Fuzulî'nin muasırı olan Muhibbî hiç şüphesiz ki, Türk divan edebiyatının ön safta bir simasi değildir, fakat, şuara tezkirelerinde o asrın şöhretleri arasında zikredilenlerin çoğundan, lisanıyla ve duygusuyla, kat kat üstün şairdir.

Herhalde Irakeyn Seferi'ne çıkarken gördüğü bir sipahizade olacaktır. Cenge giden atlı bir nevcivanı tasvir yollu yazdığı şu mısralar ne kadar renkli, hareketlidir:

Ah ol libası zerkeş, bindüğü atı serkeş
Bağlandı tir ü tirkeş, azmi Irak'a düştü.
Gözyaşların Muhibbî döksen aceb değil
Ol servkadde nâgâh bu dide bakadüştü...

Mahmud Gaznevî ile dilber sakisi Ayaz'ı hatırlayarak bir güzel şanında da şöyle konuşuyor:

Didim: Aşkuna düştüm, pürniyazım
Didi: Baştan başa ben dahi nazım!
Didim: Dil mürgini benden ayırma
Didi: Bilmez misin kim şahbazım!
Didim: Bâlâ mıdır kaddin, ya Tuba?
Didi: Andan yüce ben serefrazım!
Didim: Mahmud'un olmuştur bu Muhibbî
Didi: Hüsn ile ben dahi Ayaz'ım!

Bir beyti atasözleri arasına karışmış, yüz binlerce Türk'ün hafızasındadır:

Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi.

Hayli yaşlı ve nikristen mustaripken yazdığı bu gazelin divanında kalmış bir beyti vardır ki, Kanuni Sultan Süleyman'ın dünya hayatına verdiği kıymet bakımından pek güzeldir; gökyüzü kubbesini kum saatine benzetiyor ve onun altındaki fani insan ömrünü, bin yıl da yaşansa ancak tadımlık buluyor:

Olsa kumlar sağışınca ömrüne hadd ü aded
Gelmeye bu şişe-i çarh içre bir saat gibi!

Saray dilinde "haseki" denilen nikâhlı zevcelerinden Hürrem Sultan'a şahane bir aşkla bağlandı. Osmanlı Sarayı'na esir pazarından bir cariye olarak girmiş olan bu güzel kadın Rusya ovalarında yaşayan Slav ırkının Roksolan boyundandı; Garp müverrihleri onu kabilesinin adıyla "Roksolan Sultan" diye tanır, bazen de yine buradan bozma "Roza" adını verirler. Büyük padişahın seferlere çıktığı zaman karşılıklı yollanmış muhabbetli mektupları Topkapı Sarayı Müzesi'nin evrak hazinesindedir.

Sultan Süleyman Hürrem'den gelen her mektubu açtığı zaman en tatlı hitaplarla karşılaşmış, sefer yorgunluklarını mahbubesinin dilbaz yazılarıyla gidermişti. "Canım paresi sultanım padişahım... Devletimin güneşi, saadetimin sermayesi hazreti sultanım... Mübarek ayaklarını öptüğüm sultanım hazretleri... Yüz bin firakı hasretiyle ellerine ayaklarına kapandığım padişahım..." diye söze başlayan güzel kadın, şair kocasına beyitler düzüp gönderecek kadar zarifti:

Ey saba!.. Sultanıma zâr ü perişan diyesin
Gül yüzünsüz işi bülbül gibi efgan diyesin.

Sultan Süleyman bu mektuplara aynı hararetle cevaplar yazdı, yazılarına beyitler, kıtalar kattı ve her mektubunun yanı sıra paha biçilmez hediyeler gönderdi.

İstanbul Sarayı'nın bir numaralı kadını valide Hafsa Sultan'dı. Sultan Süleyman anasını, toprağa verinceye kadar baş tacı yaptı. Valideden sonra gelen ikinci sima, saray ananesince, padişaha ilk şehzadesi Sultan Mustafa'yı doğuran Mahidevran Sultan'dı, bu kadının adı için "Gülbahar" da derler. Padişahın gönül tahtında oturduğu ve ona Mehmed, Selim, Bayezid ve Cihangir adında dört oğlan ile Mihrimah adında bir kız evlat doğurduğu halde Hürrem bir müddet bu iki kadının gölgesinde kaldı; fakat Osmanlı tahtına Şehzade Mustafa'nın yerine kendi oğlu Mehmed'i çıkartmak için çalışmaktan da kalmadı. Mehmed, Sultan Süleyman'ın en güzel ve en sevgili oğluydu, padişah ona daima "şehzadeler güzidesi" derdi. Padişahın Mehmed'i veliaht ilan edeceği anlaşılınca bir gün harem-i hümayunda büyük bir rezalet koptu; Mahidevran, narin yapılı Hürrem'e tecavüz ederek dayak attı, hatta saçlarından tutup yerde sürükledi ve yüzünü tırnak yaraları içinde bıraktı. Vakayı duyan ve çok üzülen padişah gönlünü almak için Hürrem'i huzura çağırdı, dildade, "Bende bakılacak yüz kalmadı..." diye haber yollayarak gitmedi. Bu vakadan sonra Mahidevran gözden tamamen düştü. Manisa'da bulunan oğlunun yanına gönderildi. 1533-1534 arasında Hafsa Sultan da ölünce harem-i hümayunun baş kadını Hürrem oldu. Mahidevran'ın oğlu Mustafa'nın padişahlığı Hürrem'in felaketi demekti, güzel kadın amansız bir kinle bu şehzadenin vücudunu ortadan kaldırmayı kendisine tek iş bildi ve zincirleme entrikalarla emelinde muvaffak oldu.

Büyük padişahın yarım asır süren saltanatının ilk on beş yılını Sadrazam Pargalı İbrahim Paşa doldurur. Bu adam padişahın yalnız veziri değil, şehzadeliğinden nedimi, en mahrem dostuydu.

Memleketinin bir beyzadesiymiş; yalınayaklı bir balıkçı, kayıkçı oğludur diyenler de vardır. Melekler kadar güzelmiş, on üç yaşlarındayken Maltız bir korsan tarafından kaçırılmış, bir yıl kadar deniz haydudunun mahkûmu olmuş, sonra Türk korsanların eline düşmüş, İzmir veyahut Çeşme'ye getirilip satılmış, alan da sünnet ettirip İbrahim adını verdikten sonra Manisa'da Şehzade Süleyman'a hediye etmiş, pek makbule geçtiği için şehzadenin sarayında "Makbul İbrahim" diye şöhret bulmuş. Güzel olduğu kadar zeki, şehzadeye ne-

dimlik için gereken tahsil ve terbiyeyi çabuk kavramış, geceleri şehzadenin yatak odasında başını onun ayak ucuna koyarak yatacak kadar mahremi, mutemedi olmuş.

Sultan Süleyman padişah olunca Makbul İbrahim'ini sarayda has odabaşı yapmıştı; Rodos Adası fethinden dönüşünün tezine, 1523, padişah bir gün veziriazamı Pirî Mehmed Paşa'ya:

"Lala, pek sevdiğim bir kuluma devlet hizmetinde gayet mühim bir yer vermek istiyorum, sen hangi mansıbı münasip görürsün?" diye sordu, yaşlı ve kibar vezir:

"Öyle kulunuza münasip olan benim makamımdır..." diyerek mühr-i hümayunu teslim etti; Sultan Süleyman da Mehmed Paşa'yı sadrazamlıktaki tahsisatıyla tekaüt etti. İbrahim Paşa sadrazam oldu, henüz yirmi altı yaşındaydı. Kanuni'nin en azametli, şevketli devri, saltanatının en mesut yılları onun sadaretinde geçen on üç senedir. Mohaç Meydan Muharebesi ve zaferi, Viyana muhasarası, Alman Seferi, Macaristan'ın ilhakı, Irakeyn Seferi, Bağdat'ın zaptı bu yıllar içindedir. Bu yıllar içindedir ki Sultan Süleyman bu adil padişahtır. Ne kıymetleri ne de hizmetleri inkâr edilir; Macaristan'dan getirdiği heykelleri Atmeydanı'ndaki sarayının önüne diktirtecek kadar da Garplıdır. Osmanlı Devleti'ni daha 16. asrın başında Garp medeniyeti camiasına sokmak istediği aydın bir hakikattir. Bundan ötürüdür ki bazı müverrihlerimiz ona "Frenk İbrahim Paşa" der, düşmanları da gâvurluk ve putperestlikle ittihama kadar varmışlardı.

Osmanlı Devleti'nde sadrazamlar padişahların geniş salahiyetli vekilleridir; sadrazamlık alameti de kendilerine emaneten teslim edilen padişahın mührüdür. Bunun içindir ki padişah sadrazama resmen hitap ederken fermanlarında "Benim vekil-i mutlakım" ibaresini kullanır. İşte bu vekâleti hakkıyla ifa eden Makbul İbrahim Paşa olmuştur, bir elçiye, "Padişah demek, ben demeğim!.." diyecek kadar cesur olmuş, Irakeyn Seferi'nde de serdarlık unvanının yanına bir "Sultan" kelimesi eklemişti, ikbalini çekemeyenler imzasının üstündeki bu unvanı "Serasker-i Sultan" okuyacak yerde "Serasker Sultan İbrahim" diye okumuşlar, "Herif saltanat iddiasındadır..." demişlerdi.

Bağdat Halifesi Harun ür-Reşid'in Cafer Bermekî'sine benzer. Tıpkı onun gibi, vezir olduktan sonra padişahın kız kardeşi Hatice

Sultan'la evlenmişti; sarayda, harem-i hümayunda bir dairesi vardı, bazı geceler Sultan Süleyman'la geç vakitlere kadar oturur, devlet işlerini baş başa konuşurlar ve paşa, saraydaki odasında yatardı. Felaketi de Cafer'e benzedi. 1536 yılı Mart'ının 21-22'nci çarşamba gecesi, ki Hicri 942 yılının ramazanına rastlar, sahur yemeğini padişahla beraber yedikten sonra oruca niyet edip yattı, derin uykusundayken cellat kemendiyle boğuldu. Yalnız, Sultan Süleyman Harun'a benzemedi, idam ettirdiği yakın dostunun naaşına hakaret ettirmedi.

İbrahim Paşa Manisa valisi bulunan büyük şehzade Mustafa'yı Hürrem'in kinine karşı koruyan tek kuvvetti. Ölümü bu güzel kadının padişah üzerindeki nüfuzu ve örülüş tarzı gizli kalmış entrikalarıyla izah olunabilir. Büyük şehzadenin hamisini ortadan kaldırdıktan sonra padişahı Mustafa aleyhine tahrik kalıyordu ki bunu da ancak bir sadrazamın Hürrem'le ittifakı temin edebilirdi. Hürrem'in şehzadesi Mehmed, Sultan Süleyman'ın en sevgili oğluydu, fakat bu sevgi onu veliaht ilan ettirmek için kâfi bir sebep değildi. İbrahim Paşa imparatorluk efkâr-ı umumiyesini Şehzade Mustafa için öylesine hazırlamıştı ki Mustafa'ya bir suç isnadı için hükümet başındaki adamın elde edilmesi lazımdı. Hürrem Sultan müttefik olarak Hırvat Rüstem Paşa'yı seçti, Sultan Süleyman'ı, saraydan yetişmiş gayet yakışıklı genç bir vezir olan Rüstem Paşa'yı damat edinmeye ikna etti ve ona kızı Mihrimah Sultan'ı verdirtti.

1536'dan 1544 yılına kadar Ayas Paşa, Lütfi ve Hadım Süleyman Paşa'nın sadaret yılları Rüstem'in mühr-i hümayunu koynuna koyması için bir hazırlık devresi oldu.

Yine bu yıllar içindedir ki Mustafa Manisa'dan Amasya'ya nakledilerek Manisa valiliği Şehzade Mehmed'e verildi. Bu değişiklik hem Şehzade Mustafa'yı hem de kesif bir halk kitlesini endişeye düşürdü.

Osmanlı tahtının etrafında bir facia sahnesi hazırlanıyordu.

Beklenmedik hadiseler perdenin açılmasını 1553 yılına kadar geciktirdi; fakat, bir yerine iki trajedi sahneye kondu, Kanuni o muhteşem adam, Koca Gazi Sultan Süleyman Han ömrünün son yıllarında iki oğlunu ve dört torununu öldürttü.

Sultan Süleyman'ın sekiz oğlu olmuştu: Mustafa, Mehmed, Selim, Bayezid, Cihangir, Murad, Mahmud, Abdullah. Bir de kızı dünyaya geldi: Mihrimah Sultan. En büyük Şehzade Mustafa'nın anası Mahidevran yahut Gülbahar, Mehmed, Selim, Bayezid ve Cihangir ile Mihrimah'ın anaları da Hürrem Sultan'dır. Murad, Mahmud ve Abdullah küçücükken öldüler, analarının adı bilinmiyor.

1543 yılı Kasım'ında padişah onuncu gazası olan Estergon Seferi'nden yeni dönmüştü, feleğin ilk sillesini yedi, Manisa Valisi Şehzade Mehmed'in ölüm haberini aldı. Henüz 22-23 yaşlarında bulunan bu en güzel ve en sevgili oğlunun kaybı Sultan Süleyman'ı çok sarstı, şair imparator ebced hesabıyla Hicri takvim üzerine ölüm tarihini, yüreğinden kopmuş şu mısrayla tespit etti:

Şehzadeler güzidesi Sultan Mehmedim...

Naaşı İstanbul'a getirilerek Vezneciler ile Saraçhane arasında "Eski Odalar" denilen yeniçeri kışlasının karşısına defnedildi. O tarihte devlet başmimarı bulunan Koca Sinan Ağa'ya bu kabrin üstüne bir türbe, türbenin yanına da şehzadenin ruhunu şad etmek için büyük bir cami, bir medrese ve bir imaret yapması emredildi. Türk İstanbulu tezyin eden abidelerimizden Şehzade Camii'nin temeli 1544'te atıldı, semt de o tarihten itibaren Şehzadebaşı adını aldı. Türbe tamamlanınca Hürrem Sultan'ın arzusu ve padişahın da tensibiyle güzel prensin makberine, sandukasının üzerine bir taht kondu.

Bu ağır darbeden sonra Sultan Süleyman bütün sevgisini o tarihte on iki-on üç yaşlarında bulunan en küçük oğlu Cihangir'e verdi. Yanından, dizinin dibinden, gözünün önünden bir an bile ayırmaz oldu. Öyle ki 1548'de çıktığı ikinci İran Seferi'ne beraber götürdü: On dokuzuna basmış olan nevcivan şehzade Türk ordusunun göz kamaştıran bir süsü oldu ve tam bir sene sekiz ay, at üstünde ülkeler dolaştı.

Hürrem Sultan ise Mehmed'i kaybedince üçüncü oğlu Bayezid'e bağlandı; Mehmed'e temin edemediği Osmanlı tahtını ona temin için çalıştı. 1544'te damadı Rüstem Paşa sadrazam oldu. Taht yolunda en önde bulunan Şehzade Mustafa'yı babasına ezdirtmek için entrika ağını ustalıkla ördüler. Mustafa mert, cesur, yakışıklı, bilgili,

fakat çok saftı; kapıkulları arasına sokulmuş olan birtakım satılmış vicdansızlar şehzadenin mahremiyetine girmeye muvaffak oldular, safiyetinden istifade ederek onu şaşırtacak telkinlerde bulundular.

1533'te başlayan İran Seferi'ne, ki tarihimizde Nahcivan Seferi diye anılır, evvela serdarlıkla Sadrazam Rüstem Paşa memur edilmişti. Kapısındaki münafıklar Şehzade Mustafa'ya:

"Babanız kocaldı; seferden ve hareketten kaldı, tahtı size bırakacakları muhakkaktır, mâni olan Rüstem Paşa'dır, varıp başını kesseniz ve askerin önüne düşseniz, cümle asker sizi ister, Koca Padişah bakiye-i ömrünü Dimetoka saraylarında ibadetle geçirsinler..." dediler, etrafa da bu sözleri şehzadeden çıkmış gibi yaydılar; "Padişah-ı âlempenah gayetle kocaldı, pirlik vücuduna zaaf verip sefer ve hareketten kaldı, tahtı büyük şehzadesi Mustafa'ya bırakacaktır ama Rüstem Paşa mâni olur, şehzadenin niyeti vezirin başını kesip askerin önüne düşüp İstanbul'a gitmek ve babasından tahtı almaktır" dediler. Dedikodu İstanbul'da Sultan Süleyman'ın kulağına ulaştırıldı, padişah:

"Hâşâ... Oğlum Mustafa Han'ım bu küstahlığa cüret etmez!.. Benim hayatımda böyle namakul işler yapmaz!.. Bunlar müfsit sözüdür... Bana bir daha böyle şeyler söylemeyin!.." dedi, fakat babası Yavuz'u hatırlayınca ürktü, Mustafa onu taklit edebilirdi. Yirmi iki yaşına basmış olan sevgili Cihangir'ini yanına alan padişah Rüstem Paşa kumandasındaki orduya iltihak etmek üzere İstanbul'dan hareket etti. Amasya'da bulunan Şehzade Mustafa'ya da vilayeti askeriyle gelmesi için bir ferman yolladı. Sadrazamla buluştuktan sonra 5 Ekim 1553 perşembe günü Ordu-yı Hümayun'la Konya Ereğlisi'nde Aktepe menziline geldiğinde Mustafa'nın da ordusuyla gelip konmuş, kendisini bekler olduğunu gördü. Ertesi cuma günü şehzade ananevi merasimle babasının elini öpmeye geldi. Otağa yaklaşınca atından indi, yüz adım kadar yürüdü, fakat otağa girer girmez cellatlar tarafından sarılarak boğuldu. Otuz sekiz yaşında güçlü, kuvvetli adamdı, idam hükmünün infazının çok güç olduğu, cellatlarla hayli boğuştuğu, babasından istimdat ile feryat ettiği, nihayet Enderun halkından ve Hürrem Sultan'a satılmışlardan dev yapılı Zal Mahmud Ağa'nın kollarını tutması üzerine boynuna kement geçirilebildiği söylenir. Otağ önüne kadar şehzadelerine refa-

kat etmiş olan baş mirahuru ile bir ağasının da hemen başları vuruldu, şehzadenin idamı orduya bu kanlı nümayişle ilan edildi. Facianın uyandırdığı teessür çok büyük oldu. Bunun en canlı şahidi o gün orduda bulunan asrın seçkin şairi Taşlıcalı Yahya Bey'in yazdığı "Sultan Mustafa Mersiyesi"dir. Türk divan edebiyatının şaheserleri arasına giren bu mersiye bir anda bütün orduya yayılmış, yüz binlerce insanı hüngür hüngür ağlatmıştı. Sultan Süleyman'ın da ıstırapla kıvrandığı muhakkaktır.

Şehzade Mustafa'nın naaşı defnedilmek üzere Bursa'ya götürüldü, orduya da derhal hareket emri verildi. Padişah sadrazamı azletti, bu suretle cinayetin vebali Rüstem Paşa'nın boynuna dolanmış oldu. Manalı tesadüflerdendir, "Mekr-i Rüstem" (Rüstem'in hilesi) sözü ebced hesabı ve Hicri takvimle bu faciaya tarih düşmüştür.

Taşlıcalı Yahya Bey'in Sultan Mustafa mersiyesi şöyle başlar:

Medet, medet, bu cihanın yıkıldı bir yanı
Ecel celalîleri aldı Mustafa Han'ı
Tolundu mihr-i cemali, bozuldu erkânı
Vebale koydular al ile Âl-i Osman'ı.
Yalancının kuru bühtanı, buğz-i pinhanı
Akıttı yaşımızı, yaktı nâr-ı hicranı!..
N'olaydı görmeyeydi bu macerayı gözüm...

Şehzadenin seçkin şahsiyetini methederken bu siyasi cinayet karşısındaki nefretini saklamayan şair, facianın perdeler arkasına gizlenmiş faillerini çok ağır mısralarla ittiham ediyor, onları telin ediyor, onlara beddua ediyor:

Getürdü arkasını yire Zal-i devr-i zaman
Vücuduna sitem-i Rüstem ile irdi ziyan
Diri kala ne revadır fesat iden şeytan
Nesim-i subh gibi yerde koma ahımızı
Hakaret eylediler nesl-i padişahımızı
Hatası gayr-ı muayyen, günahı namalum
O mahı anca hayal ile ittiler madum.

Kanuni Süleyman'ı da affedemiyor:

Bunun gibi işi kim gördü, kim işitti aceb
Ki oğluna kıya bir server-i Ömer meşreb.

dedikten sonra mersiyesini şehzadeye ve padişaha bir duayla bağlıyor:

İlahi!.. Cennet-i firdevs ona durağ olsun
Nizam-ı âlem olan padişah sağ olsun!..

Bu mersiyenin bir hikâyesi vardır. Müverrih Gelibolulu Mustafa Âli Bey şaire sormuş. "Padişahın gazabından korkmadın mı ki böyle nazma cüret ettin?" demiş. Yahya Bey de anlatmış:

"Şehzadenin firakı mecnun ve mecbur etmişti, ama yaymayacaktım, ölümünden sonra meydana çıkacaktı. Bir dostum çadırıma gelmiş, beni uyur bulmuş, teklifimiz olmadığından cüzdanımı karıştırıp müsveddesini görmüş, bir suretini yazıp gitmiş... Ertesi gün ordu seyrine gittim, köşe köşe okunur, kimini ağlar, kimini Yahya Bey'in sebebi mağfiretidir diye ah ider gördüm. İnkâr ettim, faydası olmadı. Rüstem Paşa'nın ise mücerret şair olduğum için adaveti vardı, azledilmişti, ne olsa gerek deyüb itiraf ettim. Ama iki sene sonra tekrar sadrazam oldu. Katlime yürümüş, nizam-ı âlem için bunun vücudunu yok etmek gerektir diye padişaha arz etmiş, ama Sultan Süleyman intikam kasdın etme diye izin vermemiş."

Büyük vakaydı. Aktepe menzilinden kalkan ordu ağır bir matem bulutunun boşluğu altında yürümeye başladı. Şehzade Cihangir o kadar ürkmüştü ki konak yerlerinde babasının otağına çağrıldığı zaman asabi bir buhrana kapılıyordu, en sevgili oğlu olduğu halde Sultan Süleyman'dan kaçar olmuştu. Ordu Halep kışlağına geldiğinde, 27 Kasım bir pazartesi günü cinnete yakın bir kriz geçirdi ve öldü. Cihangir'in ölümü Kanuni'ye müthiş bir darbe oldu. Bu şehzadenin naaşı da İstanbul'a gönderildi ve on yıl kadar evvel ölmüş bulunan büyük kardeşi Mehmed'in türbesine defnedildi. Ruhunu şad etmek için de Tophane'nin üstünde yine Mimar Sinan'a bir cami yaptırıldı ve o semt Cihangir adını aldı.

İlkbaharda Halep'ten İran'a doğru hareket edildiğinde Sultan Süleyman ordunun nabzının yoklamak kastıyla bir harp divanı topladı, bu seferin uzunluğundan ve yollarda çekilecek meşakkatlerden bahsetti. Yeniçeri ağası:

"Hind'e ve Sind'e götürsen gideriz... Kaf Dağı'na sefer etsen yüz çevirmeyiz. Padişahım, biz senin uğruna baş koymuşuzdur" dedi.

Asker, ölümüne ağladığı Şehzade Mustafa'nın kan vebalini Sultan Süleyman'ın boynuna dolamıştı.

İki sene sonra, 1555'te, Rumeli'de Selanik'te Şehzade Mustafa olduğunu iddia eden bir adam türedi. Yalınayağın yarım papuçlu ayaktakımından bir serseriydi, meyhanelerde îş ü işret havasında gezer takımındandı. Birkaç kişi kendisini şehzadeye benzetmişler, o da evvela latife yollu:

"Aman sırrımı halka ifşa etmeyin, beni dile düşürmeyin, başımı zaten güç kurtardım, her şeyin zamanı var..." demiş, sonra şeytana uyup işi ciddiye dökmüş, şehzadeliği benimsemiş ve etrafına inandırmış.

Nahcivan Seferi'nin uzaması bu Düzmece Mustafa'ya fırsat vermişti. Başına o tarafların leventlerinden, akıncılarından ve dimağı fesatta olan eşkıyasından on bin kadar adam toplanıverdi; devleti içinden yıkmak için fırsat gözleyen Şeyh Bedreddin Simavî sofularının döküntüleri de serseriyi destekleyince Selanik'ten Dobruca'ya kadar geniş bir saha üzerinde büyük bir isyan çıktı. Sahte şehzade tımarlar, sancaklar dağıtmaya başladı. Uyuldoğdu Bey adında bir akıncıyı da sadrazam tayin etti. Fakat isyan kendi içinden bastırıldı. Bir gün Edirne muhafızı olan Şehzade Bayezid'e Uyuldoğdu Bey'den gizli bir mektup geldi, akıncı, "Ben padişahımın sadık bir kuluyum. Bu herife devlete hizmet için uydum, ilk fırsatta yakalayıp size teslim edeceğim..." diyordu. Dediğini de yaptı, gözü pek akıncılarıyla bir gece Düzmece Mustafa'yı otağından kaldırıp Edirne'ye kaçırdı, Şehzade Bayezid'e teslim etti, o da İstanbul'a gönderdi. Padişahlık davasına kalkan serseri, Sultan Süleyman'ın şark seferinden Üsküdar'a döndüğü gün işkenceyle idam edildi; elleri, ayakları, kulakları, burnu kesildi, uyuz bir at üstünde halka teşhirden sonra asıldı.

Kanuni Sultan Süleyman'ın 1550 yılında temelleri atılan muazzam ve muhteşem hayır yapıları 1557 yılında tamamlanmıştı. Koca

Mimar Sinan Ağa dört minareli büyük bir caminin etrafında bir darülhadis, dört medrese, bir darüşşifa, bir imaret, bir tabhane, bir tıp medresesi, bir hamam, bir mektep, caminin mihrap duvarı önünde de padişah ile sevgili hasekisi Hürrem Sultan için iki türbe yapmıştı. Bu abideler Türk İstanbul'da o devrin kudret ve ihtişamını kıyamete kadar temsil edecektir.

İkinci türbe sahibini çok beklemedi, Hürrem Sultan 1558'de öldü. Altmış üç yaşında bulunan Sultan Süleyman için bu kadının ölümü muhakkak ki, çok büyük acıydı, fakat aile hayatındaki acılarının sonuncusu değildi, çilesi henüz dolmamıştı. Hemen ertesi yıl, 1559'da, yeni bir facianın birinci perdesi Anadolu'nun göbeğinde sahneye kondu, ikinci perdesi iki sene sonra, 1561'de İran'da Kazvin şehrinde oynanacaktı.

Sekiz şehzadesinden hayatta kalmış olan son ikisi, Selim ile Bayezid, babalarının gözü önünde Osmanlı Hanedanı tarihinin son taht cengini yaptılar. Facianın aktörleri arasında şeytan rolündeki müfsit de Lala Mustafa Paşa oldu.

İki şehzade arasında yaş farkı azdı, 1559'da Selim otuz beş, Bayezid otuz üç yaşındaydı; fakat karakter ayrılığı geniş ve derindi.

Büyük şehzade son derece zeki, kalender meşreb, zevk ve sefasına düşkün, ayyaş, gayetle munis, güzel yüzlü, tatlı dilli bir meclis adamıydı. Babasının saltanatını ebedi kabul etmiş, taht düşüncesini kafasından atmış, Manisa Sarayı'nda günlük hayatının lezzetini azamî ölçüde tadıyordu.

Bayezid ise asabi, hırçın, hatta kavgacı; muhakkak ki, çok hassas, şair, fakat saftı, her söze, her tahrike kolay kanabilen yaradılıştaydı ve Osmanlı tahtı hayat yolunun tek hedefi olmuştu. Büyük kardeşi Selim'i bu yolun üzerinden kaldırması lazım bir engel görüyordu. Babasının da lüzumundan fazla yaşamakta olduğunu kabul etmişti. Vali olarak bulunduğu Kütahya'da daimi bir huzursuzluk içindeydi.

Sultan Süleyman büyük oğluna "muti evladım", küçük oğluna da "asi evladım" diyordu ve tahtı Selim'e bırakmaya kesin olarak karar vermişti. Bir gün Sadrazam Rüstem Paşa cenkten nefret eden Selim'in asker tarafından tutulmadığını söyleyecek olmuş, padişah:

"Bu madde için bana söz açma, dilini tut Rüstem!.." diye bağırmıştı.

Sözlerinin doğruluğuyla tanınmış, bir müddet Şehzade Selim'e nedimlik, kâtiplik yapmış ve uzun yıllar Lala Mustafa Paşa'nın sır kâtipliğinde bulunmuş müverrih Gelibolulu Mustafa Âli Bey anlatıyor:

Şehzade Selim'e 1558'de lala tayin edilen Mustafa Paşa vaktiyle Şehzade Bayezid'in kapısında bulunmuştu, yeni hizmetine giderken eski velinimetine bir mektup göndermiş, "Bizim Şehzade Selim yanında bulunmamız size hizmet içindir" demişti. Selim'e ise her gün, "Devletli şehzadem, gözünü aç. Sadrazam Rüstem Paşa Şehzade Bayezid'e taraftardır, îş ü işretinizden bahsederek sizi padişahımızın gözünden düşürmek isterler... Babanız vefat ederse hal kötü olur, gaflet ile saltanat müyesser olmaz" demeye başlamıştı. Bir gün Şehzade Selim:

"Lala... Ya buna çare nedir?" diye sormuş, o da anlatmış:

"Kolaydır" demiş. "Şehzade Bayezid benim sözlerime inanır, babanız hayattayken onu iğfal edip isyan ettirebilirsek maksadımız hasıl olur, izin verin mektup yazayım, ateşi isyanını alevlendireyim."

İzin aldıktan sonra tezvir ağını örmeye başlayan Lala Paşa, Bayezid'e şu mealde bir mektup yazmış: "Sultan Selim gaflet uykusunda, elinden gece ve gündüz şarap kâsesi düşmez, mest yatar, mest kalkar, ılgar ile gelip bassanız işini bitirmek kolaydır..."

Bu mektuba şöyle bir cevap gelmiş: "Lalacığım, hemen gönül yardımın benimle beraber olsun, gelip Selim'i basıp işini bitiririm..." Lala Mustafa ikinci mektubunda tam şeytan olmuş: "Harami usulü basmak yarın padişah olacak siz şehzademe yakışmaz. Kadın eşyaları gönderip kardeşinize hakaret edin, Selim Han'ı meydana davet edin, bayrak çekip üzerine askerle yürüyün o zaman ben de size nice yardım ederim, görürsünüz..."

Bayezid Selim'e ağır bir mektup yazdı, türlü sefahat ve rezaletle ittiham etti ve bir bohça içinde bir kadın entarisi ile bir kadın donu gönderdi. Lala Mustafa tarafından talim edilen Selim de bu mektup ile bohçayı babasına yolladı; "Kardeşimin hali malumunuz olsun, şerrinden sizin himayenize sığınıyorum" dedi. Sultan Süleyman çok müteessir oldu. Bayezid'e, "Hayır duamı almak istiyor isen nifak ve şikakı bırak, kardeşinle iyi geçin" diye bir mektup yolladı. Fakat mektubu götüren ulak çavuş Lala Mustafa'nın yollarda pusuya koy-

duğu adamlar tarafından öldürüldü. İhtarı almayan Bayezid Selim'e hakaret mektuplarında devam etti, dolayısıyla padişahın nazarında baba sözüne kulak asmaz asi oldu. Üstelik Selim tarafından, padişaha gönderilen bir mektupta ulak çavuşun Bayezid tarafından öldürtüldüğü, name-i padişahının da yakıldığı bildirildi. Nihayet bir gün Sultan Süleyman Divan-ı Hümayun'da derin bir teessür içinde resmi ağızla:

"Büyük kardeşiyle iyi geçin diye yalvarıp minnetler eylediğim halde namemizi ateşe yakan asi evlat üzerine askerle yürümemiz lazım geldi!.." dedi.

Sultan Süleyman Şehzade Bayezid'in Kütahya'da bulunmasını tehlikeli görerek Amasya valiliğine kaldırdı, kendisinden şüphe edildiğini belli etmemek için de Şehzade Selim'i veliahtlara verilegelen Manisa'dan çekip Konya valisi tayin etti. Bayezid buna rağmen ayak diredi, "Kütahya vatanım olmuştur, burada kurulmuş yuvamı nasıl bozayım, beni yerimde bırakın" diye fermana itiraz etti, Selim ise, emre itaatle Manisa'dan kalkıp Bursa'ya geldi ve oradan, "Bayezid yolumun üzerinde, Konya'ya giderken Kütahya'dan geçeceğim, bana muhakkak ki, tecavüz edecektir, emniyetimi temin edin" diye haber yolladı. Bayezid nasihatçi olarak gönderilen dördüncü vezir Pertev Paşa'yı da huşunetle karşıladı, bağırdı, haksızlığa uğradığından şikâyet etti, Amasya'ya gitmek için paşa tarafından güçlükle ikna edildi.

Şehzade Bayezid'in lalası Kuduz Ferhad ile nedimlerinden Aksak Seyfeddin ve alaybeyi Mestan da bulanık suda balık avlamak isteyen serseri ruhlu adamlardı; "Amasya'ya geldik, padişahın emrine itaat edildi, Konya üzerine gidip Şehzade Selim ile cenk etmekte ne mâni vardır" diye Bayezid'i tamamen çileden çıkardılar, hemen sefer hazırlığı yapıldı, hayli para saçıldı, on beş binden ziyade adam toplandı; bu asker, başıbozuk, türlü kılık kıyafette, çoğu da dağdan inmiş, derbentten çıkmış eşkıyaydı.

Padişahın Amasya'daki casusları keyfiyeti derhal İstanbul'a bildirdiler. Sultan Süleyman Ordu-yı Hümayun'la Üsküdar'a geçti ve oradan Anadolu, Karaman ve Adana beylerbeylerine vilayetleri askerleriyle Şehzade Selim'in yardımına koşmalarını emretti. Kon-

ya Ovası'na giren Bayezid karşısında bu büyük kuvveti görünce şaşırdı. Lala Mustafa Paşa'nın ne kadar korkunç bir tuzağına düştüğünü ancak orada fark etti, artık geri dönemezdi. İki kardeş kılıcı 1559 yılı Mayıs'ının otuzuncu salı günü Konya Ovası'nda çarpıştı. Bayezid müthiş bir bozguna uğradı, at sırtına düştü, geceleri gündüze katıp Amasya'ya güç kaçtı. Oradan, Üsküdar'da bulunan babasına, isyana nasıl teşvik edildiğini bütün tafsilatıyla bildirdi ve af diledi. Fakat mektubunu götüren ulak yolda pusuda bekleyen Şehzade Selimliler tarafından öldürüldü. Evladının mektubunu alamayan Sultan Süleyman'dan af haberi çıkmayınca Bayezid taht davasını bırakıp baş kaygısına düştü; hazinesini, dört oğlunu, maceraperest yâranını, başlarından korkan taraftarlarını ve bozgun döküntüsü askerlerini alarak, on iki bin kişiyle 7 Temmuz cuma günü sabah namazını kıldıktan sonra, vakanüvisin tabiriyle, "Kandesin Acem diyarı deyup Amasya'dan çekip gitti." Şiddetle takip edildi, çevrilemedi; hududu geçerek İran Şahı Tahmasb'a iltica etti. Son derece dostane karşılandı, yanındaki kalabalıkla, Kazvin'de yerleştirildi, kendisine mükellef bir saray tahsis edildi. Şahın tavassutuyla babasından tekrar af diledi, elçiler gidip geldi, bir anlaşma imkânı bulunur gibi oldu; son yazdığı mektup manzumdu, şu kıtayla başlamıştı:

Ey seraser âleme sultan Süleymanım baba
Tende canım, canımın içinde cananım baba
Bayezid'ine kıyar mısın benim canım baba
Bigünahım, Hak bilir, devletli sultanım baba.

Bu meseldir söylenür kul günah itse n'ola
Bayezid'in suçun bağışla, kıyma bu kula
Bigünahım, Hak bilir, devletli sultanım baba.

Baba da şairdi, içli adamdı, büyük adamdı, manzum mektuba aynı vezin ve edayla manzum cevap geldi, Sultan Süleyman da şöyle başlıyordu:

Ey demadem mazhar-ı tuğyan-ı isyanım oğul
Takmayan boynuna hergiz tavk-ı fermanım oğul

Ben kıyar mıydım sana ey Bayezid Han'ım oğul
Bigünahım dime, bari tövbe kıl canım oğul.

ve şöyle bitiriyordu:

Tutalım iki elin baştan başa kanda ola
Çün ki istiğfar idersin, biz de affetsek n'ola
Bayezidim suçunu bağışlarım gelsen yola
Bigünahım dime, bari tövbe kıl canım oğul.

Bu mektup manzum bir af fermanıydı. Fakat o sırada, 1561, Sadrazam Rüstem Paşa öldü, şehzadenin düşmanları vaziyete tamamen hâkim oldular, dönen entrikalar karanlık içindedir. Affedilen şehzadeyi almaya gelen olmadı; Kazvin'de ise, maiyetindeki serserilerin yüzünden şehzade ile şahın arası açıldı, Bayezid, mülukane bir hayat sürerken hapsedildi. O mahbesteyken İstanbul'dan bir heyet geldi, fakat Şah Tahmasb ile Bayezid'in idamı pazarlığını yaptı, uyuşma kolay oldu. Tahmasb elçilere:

"Şehzadeyi vechen tanır mısınız?" diye sordu, içlerinden yalnız biri:

"Tüysüz bir nevcivanken hizmetinde bulundum, ayağına yüz sürdüm, aradan bunca yıl geçti ama yine tanırım" dedi.

Şah bu sözü şehzadeye hakaret için fırsat bildi, onu elçilerin huzuruna sakalını bıyığını tıraş ettirerek tüysüz çıkardı. Başında kaba ve adi bir entari, üstüne avam harcı adi yeşil softan bir kaftan giydirilmişti, uşak takımının giydiği pabuçlar içinde ayakları çıplaktı; fakat gözleri yaşlı olan bu genç adamın duruşunda öyle bir vakar vardı ki, kim görse bu bir şehzadedir derdi. Türk elçilerinden biri dayanamadı, Hint filozofu Beydeba'nın bir sözünü hiç çekinmeden söyledi:

"Şahım, alçaklığın miyarı zebunküşlüktür!.." dedi.

Bayezid ile dört oğlu elçilere teslim edildi. Kazvin'de ikametlerine tahsis edilen konakta İstanbul'dan gelmiş cellatlar tarafından idam edildiler. Tahnit edilen cesetler tahtırevanlar üstünde Türkiye yolunu tuttu. İdam haberi daha evvel yola çıkarılmıştı, İstanbul'dan, "Bu fermanı aldığınız yerde defnedin" emri verildi. Ferman tabutları Sivas'ta karşıladı, beş şehzadeyi şehir dışında bir yere defnettiler.

Ey taht! Senin için ne cinayetler işlenmiştir...

Sultan Süleyman'ın kırk altı yıl sürmüş olan haşmetli devrine kuş-bakışı göz atanlar, Şehzade Mustafa ile Şehzade Bayezid vakalarının kara bulutları arasından pek çabuk sıyrılırlar: Bu iki aile faciası tarihimizin o altın devrini ve o koca gazi hakanın necip simasını asla karartamaz.

Padişahlığının ilk yıllarında Cezayir'in Türk hükümdarı Hızır Bey İstanbul'a gelerek memleketini Osmanlı ülkesine ilhak etmiş, "Barbaros Hayreddin Paşa" unvanıyla impatorluğunun büyükamiralliğini müstakil bir sultanlıktan çok daha üstün görmüştü. Son yıllarında da Sumatra ve Cava'nın Müslüman sultanları hutbelerde Sultan Süleyman'ın adını okutarak Hint Okyanusu'nun bir ucundaki zengin adalarını Türkiye'nin bir parçası ilan etmişlerdi.

On üç defa sefere çıkmıştı; her seferinden başında bir zafer halesiyle dönmüştü. Şark'ta ve Garp'ta karşısındaki hükümdarlar onunla bir meydan muharebesini kabule cesaret edemedikleri için bu seferlerin çoğu azametli bir askeri cevelan olarak kalmıştı. Alman Seferi'nde İmparator Şarlken'e gönderdiği name ne şahane vesikadır:

"Bu kadar zaman erlik davasın eder, merd-i merdanım dersin, şimdiye değin kaç keredir üzerine geliyorum ve mülküne dilediğim gibi tasarruf ediyorum, ne senden ne kardeşinden nam ve nişan yok. Size saltanat ve erlik davası haramdır. Askerinden, belki avradından dahi utanmaz mısın, belki avratta gayret var, sende yoktur. Er isen meydana gelesin. Hak Teala Hazretleri'nin takdiri ne ise yerine gelse gerek: Seninle saltanatı Beç (Viyana) Sahrası'nda üleşelim, reaya fukarası dahi asude olsun, yoksa meydanı arslandan, hâli buldukça tilki gibi fırsatla şikâr almayı erlik sayma. Bu kerre dahi meydana gelmezsen avratlar gibi iğ ve çıkırık alup dahi padişahlık tacını urunmayasın ve erlik adın diline getirmeyesin."

Seferlerinin tarihçesi bu yazı zincirinin dışında azametli bir mevzudur; salahiyetli ve hüner sahibi bir kalem Gazi Sultan Süleyman Han'la beraber dolaşırken hamaset destanlarının yaprakları öylesine yığılır ki, Türk'üm diyen, o hatıraların karşısında huşuyla eğilir. Biz burada Kanuni Sultan Süleyman'ın on üç seferinin yalnız isimlerini ve tarihlerini kaydediyoruz:

1. 1521'de 26 yaşındayken Belgrad Seferi; 5 ay, 3 gün sürdü.
2. 1522'de 27 yaşındayken Rodos Seferi; 7 ay, 13 gün sürdü.
3. 1526'da 31 yaşındayken Mohaç Seferi; 6 ay, 11 gün sürdü.
4. 1529'da 34 yaşındayken Beç (Viyana) Seferi; 7 ay, 7 gün sürdü.
5. 1532'de 37 yaşındayken Alman Seferi; 6 ay, 26 gün sürdü.
6. 1534-1536'da 39-40 yaşlarındayken Irakeyn (1. İran) Seferi; 1 sene, 6 ay, 27 gün sürdü.
7. 1537'de 42 yaşındayken Pulya (Adriyatik) Seferi; 6 ay, 6 gün sürdü.
8. 1538'de 43 yaşındayken Karaboğdan Seferi; 4 ay, 20 gün sürdü.
9. 1541'de 46 yaşındayken Budin Seferi; 5 ay, 7 gün sürdü.
10. 1543'te 48 yaşındayken Estergon Seferi; 6 ay, 23 gün sürdü.
11. 1548'de 53 yaşındayken 2. İran Seferi; 1 sene, 8 ay, 23 gün sürdü.
12. 1553-1555'te 58-60 yaşındayken Nahcivan (3. İran) Seferi; 1 sene, 11 ay, 23 gün sürdü.
13. 1566'da 71 yaşındayken Zigetvar Seferi; 4 ay, 6 gün sürdü ve büyük padişahın son gazası oldu. Sefere hasta olarak çıkmıştı, bu kaleyi sarmış olan Türk ordusunun karargâhındaki otağında vefat etti, öldüğü gecenin sabahı, 7 Eylül Cumartesi, Zigetvar Kalesi Türkler tarafından fethedildi.

Seferlerin süre rakamları, takvim doğruluğu bakımından itimat edilir kaynak olan Danişmend kronolojisinden alınmıştır.

Aynı kronolojinin verdiği rakamlardandır:

Koca Gazi Sultan Süleyman Han'ın 45 sene, 11 ay, 7 gün sürmüş olan padişahlığının 10 sene, 3 ay, 5 günü seferlerde geçmiştir.

16. asrın büyük Türk şairi Baki, Gazi Süleyman için yazdığı şaheser mersiyede onun ölmez hatırasını, bu gazaların şanına denk belagatla yâd ediyor:

Dest-i fenâda mürg-i hevâ durmayup döner
Tigin Hüda yolunda sebil etti kanları

Şemşir gibi ruy-i zemine taraf taraf
Saldın demir kuşaklı cihan pehlivanları

Aldın hezâr bütgedeyi mescid eyledin
Nakus yerlerinde okuttun ezanları

Ahir çalındı kûs-i rahil, ittin irtihal
Evvel konağın oldu cinan bustanları

Minnet Huda'ya, iki cihanda kılub said
Nam-ı şerifin eyledi hem gazi hem şehid...

Her yürekten kopan söz gibi Baki'nin "Gazi Sultan Süleyman Han" mersiyesi ölmez eserlerindendir. Büyük şairin mısralarda yer yer ağlayan ve yer yer gürleyen sesi soruyor:

Gün doğdu, şah-ı âlem uyanmaz mı hâbdan!..

16. asrın efendisi kırk altı yıllık saltanatı boyunca bir ayağı daima atının üzengisinde bulunmuş olan o yetmiş iki yaşındaki imparator 1566 yılının 6 / 7 Eylül Cuma / Cumartesi gecesi Orta Macar topraklarındaki Zigetvar Kalesi önünde kurulmuş otağ-ı hümayununda son uykusuna daldı.

Ölüm yılı Hicri takvimle 974'tür; basit bir tesadüf mü diyelim, yoksa harflerde ve kelimelerde çözemeyeceğimiz bir sır mı arayalım, şu söz, Hicri takvim üzerine ebced hesabıyla ölümüne tarihtir:

Şehid-i rah-i Hak Sultan Süleyman.

Kanuni Sultan Süleyman'ın son sadrazamı Türkiye tarihinin en büyük vezirlerinden Sokullu Mehmed Paşa olmuştu. İş başına 1565'te getirilmişti, o yüksek makamda büyük imparatora ancak bir sene hizmet etti, fakat o makamda 1580 yılına kadar on beş yıl kaldı, koynuna üç padişah mührü koydu ve üçüncü mühr-i hümayun koynundayken bir meczup dervişin eliyle şehit edildi.

O 7 Eylül sabahı gün doğdu, şah-ı âlem uyanmadı, fakat o gün Zigetvar fethedildi. Sokullu Mehmed Paşa padişahın ölümünü askerden tam kırk sekiz gün gizli tuttu. Kütahya'da bulunan Şehzade Selim'i, tahtın rakipsiz vârisini Belgrad'a çağırdı. Düşman ülkesinde ordunun maneviyatının sarsılmasından korkmuştu. Sultan Selim gelinceye kadar zapt edilen kalenin tamiri bahanesiyle Zigetvar'da oyalandı.

O günlerin hatıralarını Sokullu Mehmed Paşa'nın kapı halkından müverrih Selanikli Hafız Mustafa Efendi şöylece anlatıyor:

"Padişahımızın hekimi Kaysunizade, başimamı Derviş Efendi, Rikâbdar Mustafa Ağa, Musa Ağa, Hasan Ağa cümle on iki nefer kimse mübarek cesedini gaslettiler, tekfin ettiler, cenaze namazını da kıldılar, sadrazamın gizlice yaptırtıp gönderdiği tabuta koyup otağ-ı hümayunda taht altında gizlediler. Bütün işler tamamlandıktan sonra ordu tellalları:

'İstanbul'a göçtür!..' diye bağırdı. Kadimden beri saltanat kanunu üzere tuğlar çıktı, müzeyyen ve mükemmel saltanat arabasının etrafında peykler ve solaklar, önü sıra da vezirler, erkân-ı devlet ve saltanat yürürken çavuşlar alkış tuttu, tabl ve nakkarelerin, nefirlerin sesi ayyuka velvele saldı, sancaklar açılıp İstanbul yoluna çıkıldı.

Sarayın emektar ihtiyarlarından Has Odalı Bosnalı Hasan Ağa uzun boylu, ak yüzlü, doğan burunlu köseç sakallı, padişahımıza benzerdi; hasta mizaçlı ve boynu da sargılıydı. Arabadan sağa ve sola selam verirdi, kimse şüphe etmezdi.

Zigetvar'dan çıkıldığının altıncı gününde bu seferde alınan yerlerden çıkılıp kendi topraklarımıza girdik. Belgrad'a dört menzil yaklaşmıştık ki, bir gece sadrazam hazretleri biz hafızları çağırıp tembih etti:

'Arabanın yanına gidin, Yasin Suresi'ni ve kâh Fetih Suresi'ni okuyun. Kuran-ı Azîm'den her ne olursa okuyun, zikredin ve ilahiler de okuyun ki, merhum padişahımız ziyadesiyle hazzederdi' dedi, ben:

'Ferman sultanım hazretlerinindir' dedim, 'ama araba yanı aziz yerdir, bizim gibi fukarayı oraya koymazlar, ağaların her biri, Kimdir bunlar? diseler gerektir..'

'Ben Kapıcıbaşı Sinan Ağa'ya tembih ederim, kimseyi söyletmez, sizi gözetir' dedi.

Sabaha dört saat kalmıştı. Altı hafız yoldaştık, Hafız Küçük Mahmud, Müezzin Murad Paşa, Sipahizade Molla Kasım, Sipahi Ahmed, sağ ulufeci Hafız Ahmed ve ben, arabanın yanına gittik. Solaklar:

'Siz burada yürüyecek adamlar değilsiniz!..' diyecek oldular, cevap vermedik, zikre başladık. Gece bir orman kenarı yerdi, gayet müessir düştü. Gerçi orduda Sultan Süleyman'ın öldüğünü bilmez adam

kalmamıştı, kırk sekiz gündür zahiren gizli tutulmuştu, fakat kırk sekiz yıldan beri, gözümüzü açıp tahtta bulduğumuz padişahın ölümünün Kuran ile ve zikrullah ile resmen ilanı ona karşı birden öyle bir hasret uyandırdı ki, gökyüzüne bir ah ü figan yükseldi:

'Hay Sultan Süleyman Han!' diye feryada başladılar, ağlaşmaktan ordu durdu. Vezirler toplanıp keşke evvelki hal ile gidilseydi dediler. Nihayet Veziriazam Mehmed Paşa geldi:

'Kardeşler, yoldaşlar, niçin yürümezsiniz?.. Bunca yıllık İslam padişahıdır. Kuran-ı Azîm ile tazim edelim, bu kadar gazalar idip Engürüs vilayetini dâr-ı İslam eyledi, cümlemizi nimetli ihsanı ile besledi, mübarek cesedini başımız üstünde taşımak borcumuzdur, oğlu padişahımız Sultan Selim Belgrad'a geldi, on yedi gündür sizi bekler, hafızlar durmayın, Kuran okuyup yürüyelim, din ve imanımız Kuran'dır, iman ile Kuran ile gidelim!..' dedi.

Sabaha yakın Serem Sahrası'na geldik. Taraf taraf cemaatle sabah namazları kılındı, Hakk'a niyaz olundu."

Kanuni'nin naaşı Zigetvar'daki otağında tahnit edilmişti. Çıkarılan ahşası altın bir çekmece içine konularak otağın içinde kazılan bir kabre defnedildi. Sonra otağın bulunduğu yere de o ahşa için bir türbe inşa edildi, "Meşhed-i Sultan Süleyman" diye anılan o türbe de bir buçuk asır serhat gazilerinin bir ziyaretgâhı oldu.

Müverrih Solakzade Hemdemî Mehmed Efendi de cenazenin Belgrad'da karşılanışını şöylece anlatıyor:

"Yeni padişah ile maiyeti erkânı ve kapıkulları ile beraber siyah matem esvapları giymiş bütün Belgrad halkı Sultan Süleyman'ı karşılamaya çıkmıştı. Arabanın örtüsü kaldırılıp kavuğunda mücevherli sorguçla tabut görününce sahrada bir hıçkırık tufanı çalkandı. Bakaasız dünyanın işlerine herkes bir kere daha hayran oldu. Sultan Selim'in hocası Ataullah Efendi imam oldu, saadetli padişah ile vüzera vesair erkân, ümera, zabitan ve asker saf saf dizilip müezzinler er kişi niyetine diye tekbir getirip cenaze namazı kılındı. Bu ikinci cenaze namazıydı, ilki Zigetvar'da on iki mahrem bendesi tarafından gizlice kılınmıştı. Belgrad Sahrası'ndaki namazında ise otuz beş bin kişilik bir cemaati kübra bulundu."

Sultan Süleyman beyaz rengi pek severdi. Günlük hayatında ter-

cihan daima beyazlar giyerdi; başına da ekseriya altın sırmalı bir kavuk üzerine yusufi destar sarardı. Peçevili İbrahim Efendi, "Yusufi destar güzellik nümayişinde eşsizdir" diyor. Son seferine de bir beyaz atın üstünde beyazlarla çıkmıştı. Selanikli Hafız Mustafa Efendi şöylece anlatır: "Ak libaslar giyip cenk aletleri ile donanmış atının üstünde uzun boyu ile nurdan minare gibiydi. İstanbul halkı geçeceği yollara dökülmüş, Sultan Süleyman Han sağına soluna selam verdikçe halkın, 'Allah mansur ve muzaffer eylesin' sesi semaye yükselirdi..."

İhtiyardı, yetmiş iki yaşındaydı, sıhhatinin de yerinde olmadığı biliniyordu, fakat İstanbullular onu son görüşleri olacağını asla hatırlarına getirmemişlerdi. Büyük şehir büyük hükümdarın ölüm haberini yeni padişahın Anadolu'dan tahta oturmak için İstanbul'a gittiği gün öğrendi. O gün devlet tellalları semt semt, sokak sokak:

"Devrî sultan Selim Han'dır!.. Devrî sultan Selim Han'dır!.." diye bağırarak dolaşmış, şehr-i şehîrin üstüne ağır bir matem havası çökmüştü.

Kırk altı yıldır onun kanadı altında, adaletinin huzuru içinde yaşanıyordu, yeni bir devre girmek herhalde kolay değildi.

Cenaze 400 kişilik bir muhafız kıtasıyla Belgrad'dan ılgarla yola çıkarılmıştı. Yeni padişah, sadrazam, devlet adamları ve ordu arkadan ağır ağır gelecekti.

"Cenaze Belgrad'dan yola çıkmış" haberi geldi. İstanbul şöyle bir titredi. "Edirne'yi geçmiş" haberi gelince şehir yavaş yavaş boşalmaya başladı. O tarihte İstanbul'un nüfusu sekiz yüz bin ile bir milyon arasında tahmin olunabilir, şehirde yalnız kadınlar, sabiler, hastalar kaldı, Müslim, gayrimüslim bütün İstanbullular, takatlerine göre, Çekmeceler'e, Silivri'ye kadar büyük padişahlarının mübarek naaşını karşılamak için yoluna döküldü.

Şeyhülislam Ebussuud Efendi, bütün ulema ve şeyhler Küçükçekmece'den karşılamıştı. Oradan İstanbul'a Kuran ile tekbir ve tehlil ile gayet ağır gelindi. Mevsim tam kış ağzı 1566 yılı Kasım'ının yirmi sekizinci perşembe günü tabut Süleymaniye Camii'nin musalla taşına kondu. Ulema arasında kısa bir münakaşa oldu; bir cenaze namazı Zigetvar'da, ikinci cenaze namazı Belgrad'da kılınmıştı, İstanbul'da namaz kılınacak mıydı? Cenaze

namazının tekrarı caiz miydi? Şeyhülislam Efendi, hiç tereddüt etmedi, "Caizdir..." dedi ve hemen imamet mevkiine geçti, büyük padişahın üçüncü defa olarak İstanbul'da da namazı kılındı.

Öyle bir namaz ki, cemaati şehrin bütün Müslümanlarıydı. En az üç yüz bin kişi tahmin olunabilir. Süleymaniye Camii avlusu, geriye doğru ne kadar sokak varsa bin bir ayak bir ayak üstündeydi. Bu namazda yer yer beş binden fazla müezzinin kamet getirdiği söylenir. Macaristan fatihi Sultan Süleyman Han Türk mimarisinin haşmet timsali camiinin mihrap duvarı önündeki türbesine defnedildi. Ve sonra günlerce, defalarca, aylarca hep ondan bahsedildi; fıkralar, menkıbeler, hikâyeler anlatıldı.

Fatih Sultan Mehmed'e Acem şahı gayet kıymetli yakut bir pazıbent göndermiş, miras olarak Sultan Süleyman'a kadar gelmiş, o da pazısında taşırmış.

Bir gün hamama girerken çıkarmış, gömleğinin üzerine koymuş, içoğlanlarından biri aceleyle farkına varamamış, gömleği devşireyim derken yere düşürüp kırmış. Oğlana, "İşte peymane-i ömrün bugün tamam oldu" demişler. Padişah hamamdan çıkmış, herkesin yüzünde bir perişanlık görünce, "Bir bed haber mi aldınız?" diye sormuş, kazayı anlatmışlar:

"Aman ne iyi olmuş, müjde isteseydiniz" demiş; "o pazıbendi ulu dedem, dedem, babam kollarında taşıdılar, cümlesini yedi, bari şimdi ben onu yiyeyim."

Ve kıran oğlana ummadığı ihsanda bulunmuş.

Süleymaniye Camii yapılırken Mimar Sinan bir ara inşaata fasıla vermiş. Bunu haber alan İran şahı bir çekmece dolusu elmas yakut ve zümrüt göndermiş:

"Sultan-ı İklim-i Rum'un hazinesi kalmadığı için camiin yarıda kaldığını söylediler, bunları sattırıp inşaata devam etsin, o hayratta bizim de hissemiz bulunsun!" demiş. Sultan Süleyman da Mimar Sinan'ı çağırtıp elçinin önünde mücevher çekmecesini ona vermiş:

"Şah kardeşim hayratımda hissesi bulunmasını istiyor, bu mücevherleri caminin bir minaresinin yapı taşları arasına koy!.." demiş.

Süleymaniye Camii'nin doğu tarafındaki büyük minaresi işte o cevahirli minareymiş.

Gazabında dahi haşmetliydi, ne güzel fıkradır:

Ulemadan Şeyh Ebusaid Efendi, şeri ve maddi bir temizlik hastasıydı ve ilminden ötürü çok mağrurdu. Bekârdı, kadın için, nefsi kirletir derdi. Konağında her şey dokuz defa şartlanarak yıkanırdı.

Kimsenin elini üstüne değdirtmezdi ve kendi elini canlı bir mahluk üstüne sürmezdi; kapısındaki hizmetkârları, efendinin şüphelendiği anda hamama girip gusül aptesti alırlardı, her bir günde en az beş altı sefer yıkanırlardı, konağın hamamı gece gündüz durmadan yanardı.

Sadrazam Semiz Ali Paşa, bu adamın ahvalini padişaha naklettiğinde, Sultan Süleyman:

"Şunu çağırın göreyim" dedi.

Vezir:

"Gelmez padişahım... Saraya gelince, teşrifat icabı, koltuklanacak, huzurunuzda saçak öpecek, lütfederseniz elinizi öpecek; yapamaz..." dedi.

Sultan Süleyman, Ebusaid Efendi için bütün teşrifatı kaldırdı; efendi, huzura çıktığında iltifatta bulundu:

"Allah sizden razı olsun, gençleri ilminizin feyziyle nurlandırıyorsunuz" dedi.

Sonra vezire sordu:

"Efendinin yevmiyesi kaç akçedir?"

"Yüz akçedir, padişahım."

"Yetmez..." dedi. "Yüz akçe de benden sabun parası ilave ediniz, biraz da yüreğindeki vehim ve vesvese çirkefini temizlesin!.."

Bu şahane hakaret üzerine şeyh efendi, padişahın ayaklarına kapandı, af diledi ve o temizlik vesvesesini terk etti.

Osmanlı Hanedanı tarihinin ilk yapraklarından birini, Osman Gazi'nin gördüğü bir rüya süsler; genç cengâvere büyük bir devletin kuruculuğu müjdelenmişti. Tarihimize geçmiş ikinci rüyayı da, Kanuni Sultan Süleyman, Irakeyn Seferi'nde Bağdat'ta görmüştür.

Başdefterdar İskender Çelebi, büyük imparatorun ilk yıllarındaki devlet ricali arasında en parlak simalardan biriydi. Padişah, has gözdesi ve sadrazam Pargalı İbrahim Paşa'ya:

"Sana muhkem tembihimdir, her işinde İskender Çelebi'yle müşavere edip, onun göstereceği yoldan şaşma..." demişti.

İbrahim Paşa da, efendisinin hatırı için, bu yaşlı ve tecrübeli devlet adamına "Baba" diye hitap ederdi.

İskender Çelebi, hem çok zengin adamdı, hem de servetine denk ihtişam içinde yaşardı. Kapısı halkının bin iki yüz kişi olduğu söylenir; yalnız şahsi hizmetinde yüz nefer içoğlanı vardır ki, seçme güzellikleri, terbiyeleri, altın sırmalar içinde göz kamaştıran esvaplarıyla dillere destan olmuştu.

Hareminde de bir o kadar hasna ve müstesna cariyesi vardı. Ayrıca yüz on nefer de şahbaz ve şehlevent seçme silahşoru vardı, onları da zengin esvaplar ve kıymetli silahlarla donatmıştı; nümayişi muhakkak ki mülukâneydi. Her sene Trabzon'dan bir gemi dolusu bez gelir, İskender Çelebi kullarının don ve gömleklerine yetmez, çarşıdan da bir miktar bez alınırdı.

İbrahim Paşa, 1535'te Irakeyn Seferi'ne çıkarken, İskender Çelebi'nin o seçme silahşorlarını istedi. Çelebi, hepsini vermeye her nedense kıyamadı, içlerinden ancak otuz genci ayırdı, hariçten ırgat makulesi tüvana delikanlılardan seksen kişi buldurttu, onları da aynı şekilde giydirip kuşattı ve yüz on silahşoru bu suretle yolladı; fakat paşa, gelenleri şöyle bir teftiş edince ırgatları tavır ve hareketlerinden hemen ayırt etti, bunu bir hakaret saydı:

"Bu ne cüzî şeydir ki, babam bize göndermede tereddüt etmiştir" dedi.

Evvela bu maddeden vezir ile defterdarın arası açıldı. Seferde ordu tellalları, paşanın emirlerini, "Serasker sultanın emridir" diye bağırırlardı.

İskender Çelebi ise onları çevirip, "Öyle söylemeyin. Serdar hazretlerinin emri budur deyin" diye tembih ederdi.

Paşa, defterdara tamamen kin bağladı. Nihayet padişah üzerindeki nüfuzu ile, İskender Çelebi'yi Bağdat'ta Sultan Süleyman'ın gazabına uğrattı ve astırttı; zengin adamın bütün emlaki, eşyası, hazinesi ve o güzel köleleri ve cariyeleri müsadere edildi. İşte o idam vakası gününün gecesinde, Sultan Süleyman bir rüya gördü:

İskender Çelebi:

"Bre zalim! Ben bigünahı bir müfsidin sözüyle nasıl astın? Bu kadar zamandan beri hizmetimi neden unuttun?" diyerek elindeki sahi bir destarı padişahın boynuna dolayarak boğmaya başladı.

Sultan Süleyman, feryat ederek uyandı ve:

"İbrahim... Allah'tan dilerim ki, sen dahi yılına varmadan katle sezavar olasın..." diye sadrazama beddua etti.

Irakeyn Seferi dönüşünün tezindedir ki, İbrahim Paşa idam olunmuştu.

İskender Çelebi'nin İstanbul'da, Marmara sahilinde güzel bir av ve eğlence köşkü ile bir korusu vardı ki, zamanımızda Florya adını taşıyan meşhur plaj ile arkasındaki arazidir.

Orası da miri adına müsadere olunmuştu. Aradan uzun yıllar geçti. Kanuni Sultan Süleyman, Zigetvar Seferi'ne çıkmazdan iki sene evvel, 1563'te eylül sonlarında bir gün Halkalı Pınarı taraflarında ava gitmişti, hava birdenbire bozdu, kara bulutlarla gün ortasında gece oldu. Süratle deniz kenarındaki İskender Çelebi Köşkü'ne sığındı. Padişahın ardından tufanı andıran bir yağmur başladı. Bir gece durmadan devam etti, Köşkte İskender Çelebi'nin hayali her an gözünün önüne gelen padişah, son derecede mustarip oldu, köşkün etrafına yetmiş dört yıldırım indi ve müthiş bir sel geldi, köşkü bastı, bina sallanmaya başladı, su, adam boyuna yaklaştı, içoğlanlarından tüvana bir genç, padişahı sırtına alıp bir musandıra üstüne çıkarmak suretiyle kurtardı.

Sultan Süleyman bu vakayı ölümünün yaklaştığına manevi işaret saydı. Hakikatte de öyle oldu. Sultan Süleyman, Hicri takvim ile yetmiş dört yaşında, o gün inen yıldırımların sayısındaki yaşta öldü.

Hayır ve imar yolunda altını su yerine akıtmış olan Sultan Süleyman'ın benzeri bir hükümdar cihan tarihinde yoktur. Devrinin yapı ve imar işlerinin başında bulunmuş ve büyük hükümdarın adını taşıyan eserlerin hepsi istisnasız elinden çıkmış olan Mimar Sinan Ağa'nın Gazi Sultan Süleyman Han şanında güzel hatıraları vardır. Bunları da sanatkârın manevi oğlu şair Mustafa Sai'nin kaleminden ve Sinan'ın ağzından okuyalım:

"Padişahı devran Sultan Süleyman Han'ın ve şehzadelerinin, kızının ve hasekisi sultanın ve devri vüzerasının, âyanının resimlerini çizip bina ettiğim hayır eserleri İstanbul'da, Rumeli'de ve Anadolu'da seksen bir camii şerif, dört yüzden fazla mescit, yirmi altı darülkurra ve türbe, on yedi imaret, üç darüşşifa, on beş büyük su-

kemeri, sekiz büyük köprü, on altı kervansaray, otuç üz saray, otuz iki hamamdır."

Bana ol şah istihsanlar etti
Nice ummadığım ihsanlar etti...

Bir sabah atlanıp İstanbul'da Kâğıthane arkasındaki dağlarda, ormanlarda dolaşmış. Bir çimenzara gelmiş ki, sular şarıl şarıl akar ama kara toprak arasında kaybolur. Cihanı gören gözleri bu kaçkın suya şöyle bir dalmış, "İstanbul'a akıtılması zor olmasa gerek" demiş. Bu hayır niyetle atına binip sarayına dönmüş.

"Emir aldım, ben de gittim, gördüm; sonra gelip:

'Saadetli padişahım' dedim, 'o gördüğüm suyun İstanbul'a gelmesi senin emrine bağlıdır, emret, yollarını, bentlerini, kemerlerini yapıp getireyim...'

'Masrafı ne olur?..' diye sordu.

'Kullarınıza emir buyurun, her biri hizmetinize can verir, masrafsız gelir. Ama çalışan ameleye hak ettikleri ücretleri ödenirse hazineler gider padişahım' dedim.

'Tedbir ikincisidir; kaynaklarından İstanbul şehrine kadar altın keselerini o suyun yoluna dizeceğim, mimar, suyu kimsenin hatırını rencide etmeden getir; şehrin her mahallesinde revane olsun. Pir ve zaif ve dul kadınlar ve uşacık oğlancıklar testilerini, güğümlerini doldurup bana dua eyleyeler' dedi.

Süleymaniye Camii'ni yaptığım sıralarda inşaata ara vermiştim. Bazı müfsitler padişahımıza benim için, 'Binayı kara çamurdan çıkarmaya kadir değilken kubbenin nasıl durduğuna kendisi dahi şaşar... Kubbenin duracağı şüpheli; hemen gününü geçirir, sevda galebesiyle cünun vadisine varmıştır' demişler. Ben ise bunlardan bihaber mermercilerde mihrap ile minberin nakışlarını tarh ve tanzimle meşguldüm. Bir gün merhum çıkageldi; yüzünden gazaplı olduğunu anladım.

'Bu bina ne zaman tamam olur, tiz haber ver!' dedi.

Allah'ın kudreti, dilime geleni söyledim:

'Saadetli padişahımın devletinde iki ayda tamam olur!' dedim. Israr ile tekrar sordu, yine:

'İki ay tamam olunca bu camii şerif de tamam olur padişahım' dedim.

'Mimar, hele iki ayda bitmesin, seninle o zaman konuşuruz!..' deyip gitti. Sarayda hazinedarbaşı ile sair ağalara:

'Camii şerifin daha nice yıllık işi vardır, mimarbaşı korkusundan aklını oynattı, iki ayda biter dedi' demiş.

Bütün işçileri topladım, geceleri gündüzlere kattım, camii şerifi söz verdiğim zamanda bitirdim, kapılarını kapayıp bitti diye haber gönderdim.

Camiin açılacağı gün anahtarlarını eline verdim. Sultan Süleyman Has odabaşı ağaya:

'Cami-i şerifin kapısını açmaya layık olan kimdir?..' diye sordu, o da:

'Padişahım, mimar ağa bendeniz bir pir-i azizdir, bu hizmete layıktır' deyince anahtarı tekrar bana uzattı:

'Bu bina eylediğin beytullahı sıdk ve sefa ve dua ile yine sen aç!' dedi, 'Ya Fettah' deyip açtım. Hak garîki rahmet eylesin.

Yine onunla Büyükçekmece Köprüsü'ne başlamıştım.

Yolu oraya düşmüş, halkın Çekmece Geçidi'nden pek güçlükle geçtiğini görmüş, 'Buraya köprü yapılmaz mı?' diye sormuş. 'Köprü tutturamıyorlar' demişler. Beni çağırttı:

'Padişahım, dedim, köprü yapılır... Şimdiye kadar tutturamadıklarının sebebi batak içine yapmak istemelerinden, batakta köprü ayağı tutturulmaz, emret, köprüyü derya tarafına yapalım, hem sağ, hem sığ yerdir..'

Resmini çizip gösterdiğimde pek beğenmişti. Zigetvar Seferi'ne giderken yapı yerine uğradı:

'Aferin mimar, aferin! Pek güzel oluyor' dedi.

Son hayır eserinin bittiğini görmedi, ikmali oğlu Sultan Selim'e nasip oldu."

Nice dua ile yâd itmeye o sultanı
Bakardı hal-i reayaya aynı şefkatle...

Sultan II. Selim

16. asrın büyük müverrihi Gelibolulu Mustafa Âli Bey nevcivanlık çağında bir melek kadar güzelmiş ve evvela şair olarak tanınmış, şöhreti de öylesine yayılmış ki, 1560'ta on dokuz yaşında bulunan bu melek yüzlü genç şairi Şehzade Sultan Selim Kütahya'ya davet etmiş, kendisini divan kâtibi yapmış.

Âli Bey anlatıyor:

Bir kış günü ava çıkılmıştı. Şehzade mutadı üzere çakırkeyifti, at üstünde, kolunda şahini, genç şaire dönmüş:

"Beni bir beyt ile şöylece tasvir et!.." demişti.

Mustafa Âli de o anda şu beyti söylemişti:

Şahbaz-ı himmetin destinde olsun berkarar
Olur elbet de hüma-yı saltanat bir gün şikâr!..

Sultan Selim fevkalade hoşnut olarak divan kâtibine yüz altın ihsan etmişti.

Saltanat hümasını avlamak için çok beklemedi. Babası Sultan Süleyman'ın ölüm haberini yine sayd ü şikâr ve bu vesile ile îş ü nuş için gittiği kırlarda almıştı. Sokullu tahtın bu rakipsiz vârisine hadiseyi mahrem bir mektupla bildirmişti, mektubu götüren ulak bile içinde ne olduğunu bilmiyordu. Öylesine ılgarla gelmişti ki, Zigetvar'dan Kütahya'yı sekiz günde almıştı. Kütahya'ya vardığında şehzade için avda dediler, kırda aradı buldu, mektubu verdi:

"Zigetvar Kalesi'nin fethi müjdesidir, paşa hazretlerinin siz sultanıma ağız haberidir ki, padişahımız gayetle sıhhatte olup kale-

yi tamam istihkâm üzere yapmayınca İstanbul'a hareket buyurmazlar" dedi.

Mektubu okuyan şehzade ulağa renk vermedi. Onu ihsanla savdıktan sonra hocası Ataullah Efendi'yi, lalası Hüseyin Paşa'yı ve musahiplerinden Celal Çelebi'yi çağırttı ve bu mahrem yakınlarıyla istişareden sonra derhal İstanbul'a gitmeye karar verdi. Yol hazırlığı için kasabaya döndüklerinde Kütahya'nın ilim ve faziletiyle tanınmış Hisar Camii'nin hatibi Feyzullah Efendi'ye rastladılar, şehzade, bir cihan saltanatı müjdesiyle mest, sır tutamadı:

"Babamız rahmet-i rahmana vasıl oldu, hutbede bizim namımıza dua ile cemaat-i Müslimine bildiresin!" dedi.

O geceyi bile Kütahya'da geçiremedi, gece yarısından sonra yukarıda adı geçen yakınlarıyla İstanbul yoluna düştü. Bir seher vakti Kadıköy'e geldiler. Oradan da Üsküdar'a kadar sabredemedi, kendisi Üsküdar'a giderken bir adamını Kadıköy'den kayıkla İstanbul muhafızı İskender Paşa'ya yolladı. Paşa şaşırdı:

"Sultan Süleyman Han'ın vefatını bize bildirmediler, sakın şehzade hazretleri kendiliklerinden kalkıp gelmiş olmasınlar, böyle hareketten kim hayır gördü ki, kendileri hayır görsün" dedi.

Paşanın sözleri şehzadeye arz edildi, Sultan Selim:

"Böyle haberler açık yazılmaz, elbet kendilerine de mektup gelmiştir, tekrar okuyup karineyle anlaşsınlar, aptallığı bırakıp gözünü açsın!" diye haber yolladı.

Hakikatte de bostancıbaşıya Sokullu'dan bir mektup gelmişti. Sadrazam, "Saray-ı âmire ağası ile uyanık durun, öte tarafa göz kulak tutun, sarayı temizleyip sahibi geldikte teslim edin" diyordu. Bostancıbaşı hazırlanmıştı. Gün doğmadan has kayığı donatmış, hamlacılar kürek başında hareket için işaret bekliyordu. İskender Paşa kayığı hemen Üsküdar'a yolladı. Saltanat kayığının geldiğini gören Sultan Selim saraydaki has ahırda bulunan mirahuru Hüsrev Ağa'ya, "Benim kula atımı murassa eyerim ve incili abai ile kusursuz donatıp ve cevahirli örtüsünü örtüp sahilde köşk önündeki kapıya yanaştırıp beni beklesin" diye haber gönderdi.

1566 Eylül'ünün otuzuncu pazartesi günüydü, saltanat kayığı Üsküdar'dan Topkapı Sarayı'na doğru ağır ağır geçerken yeni padişahı evvela Kızkulesi'nin topları selamladı. Sarayda ise Hüsrev Ağa

donanmış kula atı sahildeki köşk iskelesine getirdi, bekçi bostancılar koşuşup:

"Siz kimsiniz? Bu at nedir? Bura ne yerdir bilir misiniz?.." diye bağrıştılar. Hüsrev Ağa:

"Belî bilirim, Sultan Selim Han bin Süleyman Han'ın sarayıdır!" dedi, "ben dahi onun mirahuruyum..."

"Babası nice oldu?.." diye sordular.

"İşte kayıkla gelir, kendisinden sorup öğrenin..."

Hemen o gün Osmanlı tahtına oturan Sultan II. Selim biat merasiminden sonra evvela Eyüp Sultan'a giderek Hazreti Halid'in, sonra da Yavuz'un, Fatih'in, II. Bayezid'in türbelerini ziyaret etti. Cülusu müteakip büyük ecdadın türbelerini ziyaret Osmanlı Hanedanı'nda ondan kalarak ananeleşti ve asırlar boyunca devam etti. Her birinde otuzar bin akçe sadaka dağıttı. Kütahya'dan gelirken yanına fazla para almadığı için kız kardeşi Mihrimah Sultan'dan elli bin altın ödünç almıştı. İstanbul'da ancak dört gün kalarak yine o mahrem yakınlarıyla ve ılgarla Belgrad'a doğru yola çıktı.

Eski vakanüvislerin Sultan Selim-i Halim dedikleri Sultan II. Selim'e Cumhuriyet devrinin bazı tarih yazarları "Sarı" ve "Sarhoş" lakaplarını takmışlardır.

Sarı değil, kumraldı ve sarhoş değil, ayyaştı. 1524'te, babasının dördüncü saltanat yılında doğmuştu. Osmanlı tahtına oturduğunda kırk iki yaşında bulunuyordu; orta boylu, gri ela gözlü, vücut yapısı iri kemikli, pazılı, pençeli adamdı. Nevcivanlık çağlarında sadece bir spor olarak kemankeşlikle meşgul olmuş, değme pehlivanlar çektiği yayı çekemezdi. Veçhen güzel adamdı.

Padişahlığı kısa, ancak sekiz yıl beş ay kadar sürdü. Babasının son sadrazamı Sokullu Mehmed Paşa, kızı İsmihan Sultan'ın kocası, damadıydı; Sultan Süleyman'ın mührünü alıp hazineye koyarken kendi mührünü hiç tereddüt etmeden yine bu büyük devlet adamına verdi ve ölümüne kadar hükümet başına başka adam aramadı, o koca devlet gemisini bu usta kaptanın eline bırakarak kendisi göz kamaştıran bir ihtişamla yaşamasını bildi. Vezirinin işlerine ne kendisi müdahale etti, ne de yakınlarına ve mahremlerine müdahale imkânını verdi.

Sevdi; bilhassa zevcelerinden Nurbanu Sultan'a büyük bir aşkla bağlandı.

Gece ve gündüz içti. Hazinesinden altın ve mücevher taşan bir imparatorun o zevk meclisleri zamanımızın muhayyel sınırları ötesinde, bir peri masalı hayatıdır. Peçevili İbrahim Efendi, "Bu Sultan Selim'e el veren îş ü işret ve levazımı zevk ü muhabbet Cem ve Cemşid'e dahi müyesser olmamıştır" diyor.

Ve "Selimî" mahlasıyla şiirler söyledi; yalnız şu beyti şairin adını ebedileştirmek için kâfidir:

Biz bülbül-i muhrikdemi gülzar-ı firakız
Ateş kesilir geçse saba gülşenimizden...

Saltanat yılları Osmanlı tarihinde kansız bir adalet devri oldu.

Bu adama herhalde büyük hükümdar denilir.

Kıbrıs Adası ile Yemen onun devrinde fethedildi. Venediklilerle müttefikleri tarafından donanmamızın mahvedildiği Lepanto (İnebahtı) faciası da onun zamanında oldu. Ellerinden Kıbrıs'ı aldığımız Venediklilerin İstanbul'a yolladıkları elçiye Sokullu'nun verdiği cevap Sultan II. Selim devrini ne güzel anlatır; koca vezir:

"Siz donanmamızı mahvetmekle sakalımızı tıraş ettiniz, biz Kıbrıs'ı almakla kolunuzu kestik... Kesilen kol yerine gelmez, tıraş edilen sakal daha gür biter... Bu devlet, gemilerinin yelkenlerini atlastan, halatlarının iplerini sırmadan ve lengerlerini altından yaptıracak kadar zengindir!.."

Sultan Selim hanedanının ananesi olan hayır işlerini de unutmadı. Jüstinyen'in Ayasofyası çökmek üzereydi, Mimar Sinan'a restore ettirdi ve bu abideyi benimseyerek türbesini de onun avlusuna yaptırttı. İstanbul'da şanına ve haşmetine layık bir cami yapılacak yer kalmamıştı, üstat Sinan'ın teklifini hiç tereddüt etmeden kabul etti, şahane camiini Edirne'de yaptırttı. Bugün Edirne'nin başında bir sanat tacı gibi duran Müslüman-Türk'ün büyük abidesi Selimiye onun yadigârıdır.

Riyadan nefret ederdi; o asırda medeni cesaretin ne parlak misalidir, babası Sultan Süleyman gençlik zamanlarında yazdığı bir gazelinde:

Rindler bezminde saki bir aceb nam eyledim
Mescidin kandilini meyhanede cam eyledim...

diyecek kadar taassuptan sıyrılmışken son yıllarında sofumeşrep olmuş, üç kıta üzerindeki imparatorluğunda bir içki yasağı ilan ederek bütün meyhaneleri kapatmıştı. Muasırı Nevî'nin bu beyti, Sultan Süleyman'ın yasağıyla çöken kasvet havasına karşı ne kadar nezih ve masum bir şikâyet feryadıdır:

Kalb-i âşık gibi viran ettiler meyhaneyi
Bivefalar ahdine döndürdüler peymaneyi...

Şiirleriyle asrını temsil eden Baki, bilahara Rumeli kadıaskerliğine kadar yükselecek olan bu riyasız din bilgini de:

Şarab-ı nabdan humlar tehî, meyhaneler tenha
Acep hâliliğin buldu riya ehli bu meydanın...

diyerek meydanın ham sofulara kaldığından dert yanmıştı.

Yeni padişahın ayyaşlığı şehzadeliğinden dillere düşmüştü. Baki'nin tabiriyle o riya ehlinden iki zat, Rumeli ve Anadolu kadıaskerleri, Hamid Efendi ile Perviz Efendi, Belgrad'dan Sultan Süleyman'ın naaşını karşılamadan dönerken Sultan Selim'e:

"Şarabı babanız merhum kaldırmışlardı, bulayki sizin zaman-ı şerifinizde dahi memnu ola..." dediler.

Sultan Selim İstanbul'a kadar sabredemedi, ilk konakta ikisini de azletti. Bu azillerle de içki yasağı kalkmış oldu.

Kimin, hangi hadisenin tesiri altında kalmıştır, bilinmiyor, 1574 yılında birden içkiye tövbe etti. Bünyesi alkolikti, sıhhatinde şiddetli bir tepki yaptı, hekimler:

"Vücudunuz itiyadı olan şaraba muhtaçtır..." dedikleri halde yeminini bozmadı. O sırada Saray-ı Hümayun'da Mimar Sinan'a muhteşem bir hamam yaptırıyordu, yapıyı görmeye gitti, başı dönerek mermer üzerine düştü, vücudu ağır hırpalandı, birkaç gün sonra da öldü. Ölüm tarihi 15 Aralık Çarşamba günüdür, Hicri takvim ile 982 ramazanının ilk gününe rastlar.

Hamama yıkanmak için girdiğinde düştüğünü rivayet ederler, hatta bu kazanın hamamda sazlı köçekli bir âlem esnasında olduğunu yakıştıranlar da vardır.

Arkasında altı evlat bırakmıştı. Ölümü, Manisa valisi bulunan büyük oğlu Şehzade Murad İstanbul'a gelinceye kadar askerden ve halktan gizlendi.

İstanbul'da ölen ilk Osmanlı padişahı bu Sultan II. Selim'dir.

Sultan III. Murad

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'a getirdiği Osmanlı tahtında, devletin kurucularının, seçkin cengâverlerin torunları olarak büyük hükümdarlar görmeye alışmış olan göz, Sultan III. Murad'ı yadırgayacaktır.

İstanbul tahtına 1574 yılı Aralık ayının yirmi ikinci çarşamba günü yirmi sekiz yaşında oturan bu genç adam, bir hükümdara gereken tahsil ve terbiyeyi görmüş olmasına rağmen ruhen pespayeydi; aşağılık duygusu içinde, zillet ile sonsuz bir gurur arasında dolaştı, en bayağı manasıyla servet ve nefis lezzeti, şehvet hırsıyla yoğrularak hem padişahlık şanını, şerefini, hem de sıhhatini zedeledi. Yirmi yıl süren saltanatında sağlam devlet çarklarını aksattı, hükümdarlık ehliyet ve liyakatinden mahrum olduğu için devlet adamlarında da bu kıymetleri aramadı, riya ve tabasbus ehlini vakar ve namus sahiplerine tercih etti; kendisine güzel bakireler hediye eden anası Nurbanu ve kız kardeşi İsmihan sultanlarla serapa naz ve cilve, harlı kor parçası halinde gözde hasekisi Safiye Sultan'ın ellerinde oyuncak oldu; yalnız en ön saftaki bu sultanlar değil, Harem-i Hümayun'da padişahın koynuna giren bütün müstefreşeler rüşvetle mansıp alanların hacet kapısı oldu, kadın elleri devlet işlerine karıştı, onlara Enderun'daki gözdeler, musahipler, dalkavuklar da katıldı. Milyonlarca insanın mal ve can güveni bir Osmanlı padişahının iki dudağı arasından çıkacak emre bağlıydı; en zengin devlet hazinesi de elinin altındayken amiyane zevkleri ve israflarına para yetiştirmek için kendisi de rüşvet almaya tenezzül edince Sultan III. Murad'a makamının ve şahsının şerefini koruyacak vezirlik yapmak çok güç oldu.

Yeniçeri Asker Ocağı'nın ananevi disiplinini, tımarlı sipahilerin hakka dayanan nizamını da bu Sultan III. Murad bozdu.

1546 yılında babasının vali olarak bulunduğu Kütahya'da doğmuştu. Çocukluğu İstanbul Sarayı'nda, Kanuni Sultan Süleyman'ın yanında geçti. 1561'de on beş yaşındayken Manisa'ya vali tayin edildi, orada babasının ölümüne kadar on üç sene kaldı. Dışardan mazbut bir genç görünüyordu, okuyordu, şiirler yazıyordu, bunlar bazen âşıkane:

Kaçan derd-i firaka uğrasa dil
Hayalin derdine derman olubdur...

bazen de mutasavvıfane:

Bugün âşıkların esrarına agâh olan gelsün
Bu meydan-ı muhabbette fenâ fillah olan gelsün
İki dünyayı terk eden, bu yola baş açık giden
İşi dildarı şevkinden demadem ah olan gelsün.

güzel terennümlerdi.

Henüz on sekiz-on dokuz yaşlarındaydı, şehzadeye İstanbul'dan bir gönül eğlencesi, Safiye gönderildi. On beş yaşında Venedikli bir İtalyan dilberiydi, Cumhuriyet'in asalet defterinde kayıtlı Baffo ailesindendi; babası Korfu valisiyken Adriyatik korsanları tarafından kaçırılmış ve hanedanın bir gün tahta oturacak bu nevcivan şehzadesine layık görülmüştü. Esmer, kara gözlü, kara saçlı; Akdeniz ikliminin müsekkin sıcaklığıyla prensi öylesine büyüledi ki, Sultan Murad'a yıllarca başka kadın aratmadı.

Babası Sultan Selim Osmanlı tahtına oturmak için İstanbul'a giderken yanında sadık bendeler götürmüştü; fakat Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa devlet idaresinin selametini sağlamak için kısa bir zaman içinde bu adamları padişahın yanından uzaklaştırmıştı. Şehzade Murad'ın Manisa'daki bendeleri dillerine dolamışlar:

"Sokullu Paşa sadrazamken şehzademizin cülusunu istemeyiz, zira Selim Hanlılara yaptığı gibi her birimizi bir tarafa sürer..." derlerdi.

Bu endişelerini şehzadelerine de açmışlardı, Sultan Murad da

onları vezire hırpalatmayacağına söz vermişti. Yalnız söz vermekle de kalmamıştı, içinde babasının büyük vezirine karşı bir nefret duygusu yerleşmişti, Mehmed Paşa'nın otoriter simasını tahayyül ettiği zaman ürküyordu. Sokullu'nun zamanında padişah olmayı muhakkak ki kendisi de istemiyordu. Fakat taht davetnamesi, hiç beklemediği anda Mehmed Paşa'nın elyazısıyla geldi. Hocası Sadeddin Efendi, şeyhi Şüca Efendi, akhadımı Gazanfer Ağa, silahtar, çuhadar, rikâbdar, iç ve dış halkından kalabalık bir maiyetle derhal atlanıp yola çıktı. Kanije müdafii koca gazi Tiryaki Hasan Paşa da o zaman Sultan Murad'ın kapısı halkından ve bu kalabalığın arasındaydı, hatırasını Peçevili İbrahim Efendi şöylece nakletmiştir:

"Hicri 982 ramazan-ı şerifinin sekizinci çarşamba gecesi Mudanya iskelesine geldik; İstanbul'dan gönderilen kadırgayı bulamadık, meğer başka iskelede bekliyormuş. Nişancı Feridun Bey'in on sekiz oturak (18 çifte kürek; tek küreğini 3 kişi çeken, 108 kürekçisi olan bir gemi) buz kayığıyla yola çıktık, müthiş bir fırtına geçtik; herkesi deniz tuttu, yalı oğlanı olduğum için ancak ben salim kaldım. Padişah başını dizime koydu, muttasıl başını ovar, yüzünü silerdim. Fırtına sükûn buldu, gece yarısından evvel Ahırkapı'ya geldik, kapının açılması için bağırdık, kapıcılar:

'Kadırga gelirse Bahçekapı'ya göndermemizi ferman ettiler..' dedi.

Bahçekapı'ya yanaştık. Çok geçmedi sadrazam da kayıkla geldi, yalıya çıktı, hemen bir seccade yaydırıp padişaha buyurun dedi. Padişahın kalbi emin değildi, İstanbul Sarayı'nda beş kardeşi daha vardı, olmaya ki, onlardan biri tahta çıkarılmıştır diye endişedeydi, gemiden çıkınca Mehmed Paşa'nın elini öpmek için eğildi, paşa mâni olup kendisi padişahın elini öptü. İşte o gece sadrazamın elini öpme derecesine inhina göstermesi gitgide yüreğine işledi, Mehmed Paşa'ya gayzının başlıca sebebi budur."

III. Murad'ın saltanatı bir saray faciasıyla başladı.

22 Aralık 1574 Çarşamba sabahı, mübarek ramazan günü, devlet erkânı, saray protokolüne dahil vezirler, ulema ve şeyh efendiler, İstanbul eşrafı sabah namazını Ayasofya'da kıldıktan sonra cülus için saraya gittiler. Yeni padişahın tahta oturma merasimi öğleye kadar sürdü. Öğle namazından sonra siyah matem esvaplarıyla tekrar sa-

raya geldiler, Sultan Selim'in cenazesi kaldırıldı, Ayasofya avlusundaki türbesine defnedildi. Kalabalık dağılmak üzereydi ki, saraydan kapıcılar kethüdası ağa geldi, sadrazama:

"Sizi ve burada bulunanların cümlesini padişahımız Saray-ı Hümayun'a ister" dedi. Sokullu'nun yüzü bembeyaz oldu; herkes bu vakitsiz ve yersiz davete verdiği manayı yakın dostuna söylemeye cesaret edemeyerek saraya dönüldü, yürek sızlatan bir manzarayla karşılaştılar, Divan-ı Hümayun önünde beş tabut duruyordu, Sultan Murad beş erkek kardeşini boğdurtmuştu. Er kişi niyetine beş cenaze namazı daha kılındı. Tabutlar Bab-ı Hümayun'dan çıkınca İstanbul halkının teessürü o kadar şiddetli oldu ki, müverrih, "Feryadını arş-ı azîmdeki melaikelere dinlettiler" diyor. Masum şehzadeler de babalarının türbesine defnedildiler.

Şehzadeler faciasını padişahın büyük devlet adamı Sokullu'ya karşı kindar ve garazkâr muameleleri, türlü küçüklükleri, Harem-i Hümayun'da da gözde haseki Safiye Sultan ile Valide Nurbanu Sultan'ın nüfuz mücadelesi takip etti.

Sultan Murad, Sokullu'yu azletme cesaretini gösteremedi; vezir de devleti ehliyetsiz ellere bırakıp çekilemedi. Huzur-ı hümayuna her çıkışında padişahı ahlak salabeti ve vakarıyla ezen Mehmed Paşa bir meczup dilenci eliyle kahpece vurulup şehit edildiği güne kadar, beş yıl daha iktidarda kaldı. Tutar eli ve görür gözü yerinde Nişancı Feridun Bey'i azlettiler, kendisini sürgüne gönderip kâhyasını astılar; paşanın amcazadesi ve Budin valisi şanlı bir vezir olan Mustafa Paşa, Budin baruthanesinin yıldırım isabetiyle infilakından mesul tutulup idam olundu. Mehmed Paşa bu alçaklıklar karşısındaki tiksintisini asil bir sükût ile gösterdi. En yakın adamlarının tımarları, zeametleri ellerinden alındı, yine ses çıkarmadı. Fakat bütün dünya şahadeti tarihi olan 1579 yılına kadar Âl-i Osman Devleti'nin tek kudretli temsilcisi olarak Sokullu Mehmed Paşa'yı tanıdı.

Haremdeki sultanlar mücadelesinde Valide Nurbanu, Safiye Haseki'yi gölgede bırakmak için, padişaha her gün bir dilber bakire takdim ediyordu; Sultan Murad bu yeryüzü hurilerine evvela kayıtsız kaldı. Safiye'nin mütemadiyen artan nüfuzu karşısında padişahın kız kardeşi ve Sokullu'nun zevcesi İsmihan Sultan da valide hazretleri tarafına geçti; bir gün bahçesine gelen Sultan Murad'ın hu-

zuruna "İki mehpare-i bihemta, iki bakire-i rana" çıkardı, kızlar saz çaldılar, şarkı söylediler, raks ettiler, padişah alaka gösterince İsmihan Sultan cariyeleri hemen kendisine hediye etti, elmaslarla donatıp Saray-ı Hümayun'a gönderdi. Fakat o gece kızların vasıllarından kâm almak isteyen Sultan Murad muradına nail olamadı, son derece üzgün, derdini anasına açtı; valide sultan hiç tereddüt etmedi, "Bir cadının oyunudur!" dedi. Cadıdan kasdi Safiye Sultan'dı; padişahtan izin aldı, gözde hasekinin cariyeleri haremin kara hadımağaları elinde işkenceye verildi. Kızlar, genç padişahın Safiye Sultan'dan başkasını görmemesi için büyülü olduğunu söylediler, yapılan büyü bulundu, erbabı eliyle çözüldü, Sultan Murad'ın düğümü açıldı, azgın bir genç boğa oldu. Esirciler Saray-ı Hümayun'a kız yetiştiremediler, iki yüz altınlık cariyelerin fiyatı bin altına çıktı. Zaman oldu ki, sarayın beş altı odasında şehzade ve sultan beşikleri sallandı; yirmi sene süren padişahlığı boyunca 135 evladı dünyaya geldi. Hepsi yaşamadı, öldüğü zaman arkasından 26 sultan ile 20 şehzade bırakacaktı.

Venedikli Safiye istikbalin valide sultanıydı, rakibelerine ehemmiyet vermedi, padişah kocasına her istediğini yaptırıyordu; haremdeki ve dışarıdaki rüşvet elleriyle altın ve mücevher toplamaya başlamıştı. Bir gün sarayda büyük bir rezalet oldu. Zülüflü baltacılarından Rıdvan Bey adında son derece yakışıklı bir delikanlının delaletiyle iki parça kıymetli mücevher getiren zengin bir elmas tüccarı Yahudi haremde pazarlık uymayıp dönerken sarayda kayboldu. Birkaç gün sonra cesedini birinci avludaki odun ambarında buldular. Güzel baltacıdan şüphe edildi, mücevherlerden biri üstünde bulundu, Sadrazam Koca Sinan Paşa tarafından bizzat sorguya çekilerek ikinci parçanın nerede ve kimde olduğu sorulduğunda pervasız ve küstah, "Ağzımı açtırmayın!" diye tehdide kalktı. Rıdvan'ın nüfuzlu saray kadınlarının gönül eğlencesi olduğu da aşikârdı; rezalet ve cinayet, bostancılar koğuşunda bahsedilen güzel delikanlının bir gece boğularak cesedinin denize atılmasıyla kapatıldı.

Bu vakayı Yenikapı batakhanesi rezaleti takip etti. Sultan Murad'ın Manisa'dan getirdiği Halil adında bir içoğlanı vardı, efendisi tarafından son derece şımartılmıştı, geçimsizliğinden "Forsa" lakabı verilmişti. Rezaletleri bir hale vardı ki, padişah güzel delikan-

lısını saraydan çıkarmaya mecbur oldu, fakat münasebetini kesmedi, Forsa Halil Ağa, padişahın dışarıdaki rüşvet ellerinden biri oldu. Yenikapı'da bir konak yaptırdı, içine güzel kızlar ve oğlanlar doldurdu, bunlar vasıtasıyla zengin dul kadınları, zendostları, mahbub dostları avladı, konağa giren bir daha dışarı çıkamadı, batakhane basıldığı zaman kör kuyulara doldurulmuş kırk kadar ceset bulundu. İstintakında Forsa Halil de pervasız konuştu; "Ağzımı açtırmayın!" dedi. Bu mesele de kirli delikanlılardan birkaçının idamı, kızların zindana atılması, Halil'in de gizlice boğulmasıyla kapatıldı.

Sultan III. Murad'ı rüşvete alıştıran Kızılahmedli Şemsi Paşa olmuştu. Hanedanının istiklal ile beyliğine Osmanlılar tarafından son verilmiş İsfendiyaroğullarındandı; saray müteferrikalığından yetişmiş, Rumeli beylerbeyliğine kadar yükselmiş, doğancılıkta mahir bir avcıydı. Sohbeti tatlı, bulunduğu meclisi daima şenlendirir kimselerden olduğu için Sultan Süleyman'a, Sultan Selim'e ve Sultan Murad'a nedimlik yapmıştı; fakat Osmanoğullarına karşı müthiş bir kini vardı, Âl-i Osman Devleti'nin şevket ve kudretini temsil ettiği için Sokullu'nun da can düşmanı olmuştu. Müverrih Mustafa Âli Bey vakayı şöylece anlatıyor:

"Bir gün Şemsi Paşa'nın sarayındaydım, padişahın yanından gelmiş, gayet sevinçliydi, kâhyasına:

'Bugün Kızılahmetli'nin intikamını Âl-i Osman'dan aldım!.. Onlar bizim ocağımızı söndürdükleri gibi ben de onların ocağını söndürecek bir mukaddime tertip ettim' dedi.

'Ne veçhile?' diye sordular.

'Rüşvet almaya dadandırdım, kırk bin altın bir büyücek lokmaydı, padişaha yutturdum, artık rüşvet almaktan el çekmezler, irtişa ile de devletleri sebat bulmaz' dedi."

Sultan III. Murad'ın en faal rüşvet eli Şeyh Şüca Efendi olmuştu. Bu adam Manisa'da Ümmî Sinan sofularından bir derbederdi, sine uryan, yalınayak bağ bekçiliği yapar, kadına, kıza, oğlana şirinlik muskası yazar ve çok isabetli olarak rüya tabir ederdi. Sultan Murad Manisa'dayken bir rüya görmüştü: Yirmi-otuz basamaklık bir merdiven çıkar, sonra dört basamak inip durur...

Şehzade rüyasını harem kethüdası Raziye Hatun'a anlatmış, o da

tabiri için Şeyh Şüca'ya gitmiş, şeyh de, "Müjdesi ya dört güne yahut dört haftaya kadar gelir. Şehzademiz padişah olacak ve yirmi yıldan ziyade saltanat sürecektir" demişti. Tam dört hafta sonra padişahlık müjdesi gelince Şeyh Şüca, Sultan Murad'ın gözünde fevkalade büyümüş, İstanbul'a maiyetinde getirmiş ve vezirane bir saray hediye etmişti. İstanbul'da "padişah şeyhi" diye öylesine bir şöhret kazandı ki başı daralan ona koştu, hediye ve rüşvet değirmen deresi gibi aktı, Şeyh Şüca az zamanda müteaddit bahçeler, irat mahzenler, kayıkhaneler edindi, hatta çok para getirdiği ve nevcivanlar saydı için dalyan vazifesi gören mükellef kahvehaneler ve meyhaneler yaptırdı. Boğaziçi'nin yâr ve ağyar gözünden gizli yerlerinde İstanbul'un en namlı civanlarının ve nazenin nigârlarının sefasını sürdü, hakkında türlü dedikodu oldu, uluorta dile düştü, padişaha duyuruldu; "Şeyh hazretleri bugün filan bahçesinde civan sefasında, falan bağında nigâr sefasında felekten kâm almaktadır, itimat buyurulmazsa mutemet adamlar gönderip tahkik buyurun" diye mektuplar gönderildi. Sultan Murad, "Şeyh halkın bildiği gibi değildir. Pakdamendir" diye dedikodulara ehemmiyet vermedi. Peçevili pek açık yazıyor; "Şeyh Şüca padişahla her buluştuğunda gördüğü işlerin hasılatından birer ikişer kese florin getirirdi" diyor.

Sultan III. Murad'a en büyük rüşveti Sadrazam Koca Sinan Paşa vermişti. Topkapı Sarayı'nda, deniz kenarında kale duvarı üzerinde Anadolu kıyısına nazır "İncili Köşk"ü yaptırmıştı. Mimar Sinan'ın en değerli çırağı Mimar Davud Ağa'nın bu şaheseri ne kadar yazıktır ki zamanımıza kadar intikal edememiştir.

Padişaha gayrimeşru bir kazanç yolunu da nedimlerden Mehmed Paşa göstermiş, devlet hazinesini sahibine, askeri başkumandanına, halkı da hükümdarına soydurmuştu. Mehmed Paşa Ermeni dönmesiydi, doğancılıkta üstat bilinen Manisalı Beşinoğlu Kaya Bey'in içoğlanlarındandı. Mehmed'e avcılık hünerliğini kemaliyle öğretmiş ve ava düşkün olan Sultan Murad'a şehzadeliğinde hediye etmişti. Velinimeti padişah olunca Doğancı Mehmed de Rumeli beylerbeyliğine kadar yükselmişti. Kaşı gözü yerinde, sesi güzel, kayabaşı türküleri okumada mahir, meclise sıklet vermez, bilakis hoşsohbet bir has nedimdi. Mehmed Paşa'nın Sultan Murad'a pek beğendirdiği ve kabul ettirdiği mali teklif şuydu:

Darphanede 1.000 dirhem gümüşten 500 akçe kesilirdi, ayar bozulup 1.000 akçe kesildiği takdirde askere dağıtılacak aylıktan şu kadar bin yük akçelik gümüş padişaha kalacaktı. Ayarı bozuk yeni paralar basıldı ve askere dağıtıldı. Fakat çarşılı bu parayı geri çevirdi, bir akçelik mala iki akçe istedi. 1589 yılı Nisan'ının ikinci günüydü, kapıkulu sipahisi bölükleri halkından dört bin kişi Divan-ı Hümayun'u bastı:

"Bu fesadı çıkaran Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın başını isteriz!.." dedi.

Padişah nedimini vermek istemeyince sesin tonu değişti:

"Vermezse biz de onun yerine padişah buluruz!.." dediler.

Osmanlı İmparatorluğu tarihinde ilk defa olarak asker bir padişah elinden vezir başı aldı ve o baş, Saray-ı Hümayun'da Orta Kapı'dan Bab-ı Hümayun'a, saray dışında da Atmeydanı'na kadar ayaktan ayağa top gibi yuvarlanarak götürüldü.

Bu vakada bedbaht Mehmed Paşa'dan ziyade Sultan III. Murad'ın seciyesi üzerinde durmalıdır, dalkavuk ve şaklabanlarından Cüce Cafer Ağa anlatmıştır: "Vakanın ertesi günü hanendelar, sazendeler ve soytarılarıyla eğlence meclisini kurdu. Öyle bir zevk ü sefa ettiler ki, 'Dün bir miktar elem çekmiştik... Fakat felek her zaman murat üzere dönmez, işte o elemi bu zevkle def ettik' dedi."

Ecdadı ilim ve sanat hamisi olagelmiş III. Murad Osmanlı tahtında adi bir mirasyedi oldu, yalnız, bir cihan imparatorluğunun şevket ve servetine dayanmıştı, ömrü boyunca malını tüketemeyecek, yalınayak, yarı çıplak bir hamam külhanında değil, dünyanın en zengin sarayında ölecekti.

Günlük meclislerine topladıkları, şirin tabir müverrih Peçevili İbrahim Efendi'nindir, "laklakaî lisana sahip" kimselerdi, yıpranmış nüktelerle şehir oğlanı ağzı laubali konuşurlardı. Bu yârana katılan diğer simalar güzel sesli hanendeler, mümtaz sazendeler, meddahlar, masalcılar, çengiler, köçekler, kafalarına yumruk, burunlarına fiske vurulan, merdivenden yuvarlanan, kuyruğu dışarda kalmak şartıyla ağızlarına fındık sıçanı kapatılan bayağı dalkavuklar, külahları zilli soytarılar, yüzleri boyalı soytarılardı. Avuç avuç altını bu adamlara dağıtırdı.

Nişancı Feridun Bey yıllarca hazine-i evrakta çalışmış, göz nuru dökerek büyük Osmanlı padişahlarının mektup ve fermanlarını toplamış, *Münşeat üs-Selatin* adıyla bu padişaha arz ve takdim etmişti, şanlı ecdadının hatıraları şanına denk ihsanda bulunmak şöyle dursun, teşekkür bile etmedi, üstelik "Bu da bir iş midir?" diye istiskal etti.

Bir âlim, Emir Muhammed ibni Hasan üs-Suudî *Tarih-i Hind-i Garbî* adı altında bir Amerikan tarihi sundu; eserinin mukaddimesinde, Avrupalıların bu yeni kıtayı zengin Hint yolunu ararken bulduklarını söylüyordu. Hindistan'ın, Endonezya'nın zengin ticaretinin Garplılar eline geçtiğini, Afrika'yı dolaşarak Batı Avrupa'ya bağlandığını, Akdeniz'in cihan ticaretinde bir yol olmaktan çıktığını yana yakıla anlatıyor, tez elden Süveyş berzahında bir kanal açılmasını teklif ederek bu muazzam işi başaracak imkânlara sahip olduğunu söylüyordu. Kitaba şöyle bir göz bile atmadı. Bir Süveyş kanalının açılması yolunda sarf edilecek parayı, 1582 yılında mayıs, haziran ve temmuz aylarında, on yedi yaşında bulunan büyük oğlu Şehzade Mehmed'in elli üç gün elli üç gece süren sünnet düğününde harcadı. Astronomik düğün masrafının bir küçücük maddesidir, ameliyatı yapan Cerrah Mehmed Paşa'ya 10.000 altın verdi ve ayrıca cerrahın ellerini yıkamak için kullanılan on okka ağırlığında som altın leğen ibriği hediye etti, her biri en azdan bin altın değerinde beş hilatı üst üste giydirdi, evine de ağır altın sırma ve inci işlemeli otuz top kumaş gönderdi.

Düğün yeri olarak şehrin göbeğinde Atmeydanı seçilmişti. Padişahın, saray halkının, devlet erkânının düğün seyri yerlerinin yapı ve döşeme masrafı üç Mısır hazinesi tuttu. Halka meydan ziyafetleri verildi, kurulan sofralarda her gün dokuz çeşit yemek çıkarıldı, padişahın arzusuyla, sofralardaki gümüş ve çini yemek kapları düğün hatırası olarak halk tarafından yağma edildi.

Bir saray ananesiydi, düğünlerde devrin en seçkin ilim ve fikir adamları padişahın riyasetinde toplanıp birkaç saat arifane, edibane konuşulurdu. Sultan Murad bu ananeyi de bozdu, arifane meclislere riyaset şöyle dursun, seçkin davetlileri huzuruna bile kabul etmedi, her gün sabahtan akşama, esnaf alayları, cambaz, hokkabaz, perendebaz seyretti, yakınlığı onlara gösterdi, mümessillerini, usta-

larını, üstatlarını huzuruna çağırdı, isteklerini sordu, kimi yeniçerilik, kimi sipahilik istedi, derhal kabul etti. Soyu sopu meçhul, çoğu "anasının ipliğini pazarda satmış, hamam külhanında yatmış, ar ve namustan soyunup batağa batmış" cambaz, hokkabaz, köçekler yeniçeri ve kapıkulu sipahisi oldular, bu iki disiplinli asker ocağına o hezele ve hayta güruhuyla, şenaat ve fesat tohumları girdi ve pek çabuk yeşerdi.

Orta boylu, tıknaz, ela gözlü, kumral saç ve sakallı bu küçük adam, sadrazamlarının devlet işleri üzerine gönderdikleri arz tezkirelerine, telhislerine:

Bu arzı bir dahi tetkike himmet
İdersen elbet eylersin isabet...

yahut:

Bu tensibin mukarindir murade
Anınçün eyledim icra irade...

gibi soğuk soğuk manzum cevaplar yazarak Osmanlı tahtında yirmi yıl oturdu.

1595 yılı Ocak ayının başında hastalandı. Bir gün İncili Köşk'e gitmişti. Mutadı üzere hanendeler, sazendeler, köçek oğlanları toplanmıştı. Okunacak, çalınacak şeyleri daima kendisi emrederdi:

"Bimarım ey ecel bu gice bekle canım al" şarkısını istedi.

O esnada İskenderiye'den gelen iki kadırga limana giriyordu, âdet üzere Saray-ı Hümayun önünde selam topları attılar. İki gemi değil, koca donanma sarayı selamlardı da bir şey olmazdı, o gün bu toplardan, padişahın önünde oturduğu pencerenin camları kırıldı, köşk zangır zangır titreyerek duvarların altın nakışlı sıvaları döküldü, herkesi bir dehşet aldı. Sultan Murad:

"Bu kâfir yoksa yıkılır mı?" dedi.

Bir müddet düşünceye daldı, sonra:

"Bizim bu köşke son gelişimize işaret olsa gerek" diyerek ağlamaya başladı.

Hakikatte de son gelişi oldu, hekimler derdine deva bulamadılar,

aynı ayın 15/16'ncı Pazar / Pazartesi gecesi öldü. Kırk dokuz yaşındaydı. Ayasofya avlusuna defnedilerek üzerine bilahare bir türbe yapıldı.

İslam takviminin Viladet, Miraç, Regaib ve Berat isimleriyle anılan dört mübarek gecesinde cami minarelerinin kandillerle donatılması âdeti bu Sultan Murad'dan kalmış tek güzel hatıradır.

Şehzadeliğinde Manisa'da bir cami ile bir medrese yaptırmıştı. 1583'te ölen anası Nurbanu Sultan da Üsküdar'da Toptaşı'nda bugün Eskivalide (Valide-i Atik) adını taşıyan hayratın sahibidir. Türk yapı sanatının büyük kıymetleri olan bu eserler de sahiplerine tek rahmet kaynakları olmuştur.

Sultan III. Mehmed

Sultan III. Murad Osmanlı tahtını oğlu III. Mehmed'e 1593'te açılmış bir Avusturya harbi gailesiyle beraber bırakmıştı.

Sultan Mehmed 1566'da Manisa'da doğmuş, babasının padişah olmasıyla sekiz yaşında İstanbul'a getirilmiş, on yedi yaşında, Osmanlı Hanedanı tarihinin en tantanalı düğünüyle sünnet edilmiş, az sonra da Manisa'ya vali tayin edilmişti. İstanbul'a, nasip olursa padişah olarak dönecekti. Anası Safiye Sultan veda gününde küçücük bir gümüş tas göstermişti:

"Oğlum" demişti, "bu tası görmeyince, benim ağzımdan da gelmiş olsa babanın ölüm haberine inanma, Manisa'dan çıkmayıp uyanık dur..."

Sultan III. Mehmed şehzadeliğinde valilik yapmış padişahların sonuncusudur.

Anası Venedikli sultan, devlet erkânı ve bilhassa asker ve halk tarafından hiç sevilmediğini biliyordu. Başında bulunduğu rüşvet şebekesinin hikâyeleri herkesin ağzında çürük sakız gibi dolaşıyordu. Mücevherci Yahudi cinayetinin kan lekesi Baltacı güzeli Rıdvan Bey'in alnına vurulmuş olmasına rağmen bu vakada Safiye Sultan'ın adı temize çıkarılmamıştı. Üstelik, kan gayreti ve vatan bağlılığı, İstanbul'daki Venedik elçisiyle gizli temasları olduğu, küffara casusluk ettiği söyleniyordu. Sultan Murad'ın on dokuz erkek evladı daha vardı, bunların dördü, Mustafa, Bayezid, Osman ve Abdullah yirmi ile yirmi beş yaş arasında yetişkin gençlerdi. En büyükleri Mustafa ise uzun boylu, güzellikte bir içim su bir delikanlıydı. Ve çok zeki ve çok hassas olduğu anlatılıyordu. Hiçbir meziyeti olmasa, sadece Safiye

Sultan'ın valide sultan olmaması tahta çıkarılmasına kâfi bir sebepti.

Safiye Sultan kocasının ölümünü on bir gün son derecede muvaffakiyetle gizledi. Pek sadık birkaç kişi müstesna saray bile öğrenememişti. Bu durum karşısında erbabına tahnit ettirilemeyeceği düşünülürse cesedin taaffün etmiş olduğu tahmin edilebilir. Safiye Sultan'ın Manisa'daki oğluna davet mektubunu o birkaç sadık adamdan Bostancıbaşı Ferhad Ağa götürdü. Kıyafetini tebdille yola çıkan bu ulak, koynunda mahut gümüş tası da götürdü. Sultan Mehmed bostancıbaşıya müjde bahşişi olarak 20.000 altınla Mısır valiliğini verdi, Ferhad Ağa valiliği kabul etmedi:

"İzin ver padişahım, bostancıbaşı kullarınla Saray-ı Hümayun'un muhafazasında kalayım" dedi. Kaydıhayat şartıyla bostancıbaşılıkta bırakıldı.

Kış, yollar dizboyu kar, çamur, bataktı. Manisa'dan Mudanya'ya ılgarla geldiler, oradan da Kırkık Ali Reis'in kadırgasına bindiler. Sultan Mehmed yolda, Mudanya'ya kadar 20.000 florin saltanat sadakası dağıtmıştı. Kadırganın kaptanı Ali Reis'i Kıbrıs valisi tayin etti, geminin yirmi beş çifte küreğini çeken zincirlere çakılı 225 forsasını esaretten azat etti; yelkencisini, dümencisini, leventlerini ki altmış nefer gemiciydi, istekleri üzerine tersane hizmetine aldı. Kadırga, pusarık, buzlu bir hava altında sürat rekorunu kırarak İstanbul'a geldi, Saray-ı Hümayun'da Sultan Bayezid Köşkü rıhtımına yanaştı, 27 Ocak 1595 Cuma günü kuşluk vaktiydi, yeni padişah Bab'üssaade önüne çıkarılan imparatorluk tahtına oturduğunda yüz bir pare cülus topları atılmaya başladı. Artık devlet ve saltanat Sultan III. Mehmed Han'ındı.

Hükümet erkânı dahi Sultan Murad'ın öldüğünü Ferhad Ağa'nın attırdığı bu toplardan öğrendiler. Biat merasimi cuma namazından sonra yapıldı, Sultan Murad'ın cenazesi de ikindi namazında kaldırıldı.

Ertesi gün 1574'teki facia pek katmerli olarak tekerrür etti; Divan-ı Hümayun avlusuna, üzerlerinde kıymetli şallar ve mücevher sorguçlu kavuklarla büyüklü küçüklü on dokuz şehzade tabutu konmuştu. Venedikli anasının her emrine daima boyun eğecek olan Sultan III. Mehmed bütün erkek kardeşlerini saraydaki dilsizlere boğdurtmuştu, cellatlar en küçüklerini analarının memesinden veya be-

şiklerinden çekip almışlardı. Tüyler ürperten bu emrivaki karşısında boyun eğildi. O hazin kış gününde saraydan turna katarı gibi çıkan şehzade tabutlarını gören İstanbul halkı yeni padişah ile anasına can ve yürekten lanet etti. Şehzadeler babalarının ayakucuna gömüldüler. O günler içinde anlatılmış fıkralardandır:

On dokuz şehidin en büyüğü Şehzade Mustafa babasının öldüğünü öğrenince hayattan ümidini kesmiş bir kâğıt üzerine şu beyti yazarak hocası Nevî Efendi'ye hatıra olarak yollamış:

Nasiyemde kâtib-i kudret ne yazdı bilmedim
Ah kim bu gülşen-i âlemde bir gez gülmedim...

Bir halk tekerlemesi vardır, "Elif çekilince nokta koyan çok olur"; yine o günlerde dolaşmış dedikodulardandır:

"On nefer gebe cariyeleri de geceleyin boğup denize atmışlardır..." dediler.

Rivayet edilir ki, facianın kırkıncı günü İstanbul cami ve mescitlerinde şehzadelerin ruhları için 85.000 hatmi şerifin duaları okunmuştu.

Taht şehri halkının vicdanına çöken kasvet ile İstanbulluların 28 yaşında tahta oturan genç padişaha giydirdiği lanet kisvesini kaldırmak lazımdı. Bunun çaresinin de saltanatının on sekizinci ayında Sadrazam Damat İbrahim Paşa buldu. Ayşe Sultan'ın zevci, padişahın da eniştesi olan İbrahim Paşa valide sultanı kolaylıkla ikna ederek Sultan Mehmed'i Ordu-yı Hümayun'un başında Engürüs Seferi'ne götürdü. Sultan Mehmed gitmemek için ayak diremiş ise de muvaffak olamamıştı. Kardeş kanlarının ağır lekesi gaza pınarında yıkanacaktı.

Çok nazik ve çelebi Osmanlı müverrihleri ve vakanüvisleri Sultan III. Mehmed için "halim, selim, kerim, edip" sıfatlarını kullanıyorlar; fakat kaleme aldıkları vakayinamelerde böyle bir adama rastlanmıyor, bu padişah doğruya güç inanan, eğri söze pek çabuk kanan, her türlü tezvire alet olan bir aptal, bön adamdır. Son derecede korkak, kuvvetli rüzgâr ne taraftan eserse ona göre döner, dostluğuna güvenilmez, sözüne inanılmazdı.

Otuz yaşında genç bir hükümdarın altın yaldızlı zırh içinde, altın miğferinde murassa sorguç ve yine altın sırmalı, elmaslı incili murassa eğer ve elmaslı sorguçla süslenmiş bir "saba reftar" ata binerek elmaslı, yakutlu, zümrütlü kılıcı, kalkanı, kemanı, tirkeşi ile kudret ve haşmeti dillere destan olmuş bir ordunun noktası olarak harbe çıkması büyük şehir halkına 27 Ocak faciasını unutturacak bir sahnedir.

Sultan III. Mehmed bu Engürüs Seferi'nden Eğri (Evlav) Kalesi'nin fatihi unvanı ve Haçova (Kerestez) Meydan Muharebesi'nin zafer halesiyle döndü. Aslında ise bir zoraki kahramandı. Giderken, Eğri'ye kadar her gün orduyu bırakıp İstanbul'a dönmeyi düşünmüştü, hatta Eğri Kalesi fethedilip Haçova'daki düşman ordusu üzerine yürünürken bir sabah eniştesi Sadrazam İbrahim Paşa'ya bir hatt-ı hümayun göndermiş, "Sen ki, lalamsın, seni serdar-ı askeri zaferşiar yapıp ben buradan İstanbul'a dönsem olmaz mı?.." diye sormuştu. Padişahın meydan muharebesinden kaçar gibi dönüşü, peşi sıra ordunun düşman yüzü görmeden bozguna uğraması için kâfiydi. İbrahim Paşa genç hükümdarı bu cebinane ve eblehane kararından güçlükle vazgeçirdi.

Haçova Meydan Muharebesi'nin en nazik bir safhasında da kaçıyordu. O zaman da sefere beraberinde götürdüğü babasının hocası Sadeddin Efendi mâni oldu. Bu cenk sahnesini kısaca anlatmak gerekir:

Haçova'da Türklerin karşısına 150.000 kılıçla çıkan Avusturya, İspanya, Floransa, Papalık, Transilvanya ve Polonya askerleri ile Fransız şövalyelerinden mürekkep bir Haçlı ordusudur. Kumandası Avusturya Arşidükası Maksimilyen ile Transilvanya Kralı Sikizmond Batori'nin elindedir. Türk ordusu 110.000 kılıçtır. Meydan muharebesi 1596 yılı Ekim ayının yirmi altıncı cumartesi günü şafakla beraber başladı. Ertesi pazartesi günü bir bataklık geçmek mecburiyetinde kalan Türk Ordusu'nun Anadolu askeri kanadında bir kaynaşma oldu ve Anadolu eyaletleri askeri firara başladı. Bu vaziyet karşısında İbrahim Paşa kumandasındaki merkez ile Rumeli eyaletleri askerinin teşkil ettiği diğer kanat da intizamla geri çekilmeye mecbur oldu.

Kaçan Anadolu askerini önüne katıp ilerleyen düşman batak-

lığı aşıp, geride, nöbetçilerden başka kuvvet bulunmayan Türk çadırlı ordugâhına girdi ve yağmaya başladı. Padişahın ve sadrazamın muhteşem otağları ile zengin kumanda çadırları ve bu arada Türk ordusunun hazine çadırları düşman askerlerini bir anda büyüleyivermişti. Altın sandıklarının üstüne çıkarak hora tepmeye başladılar.

Serasere denilen sırma işlemeli ağır kumaştan kaftanları ve altın üsküfleriyle padişahın içoğlanlarından otağ-ı hümayun bekçisi olan otuz kadar genç bu muhasara karşısında dehşete kapılarak at sırtına düşmüş ve kaçmıştı. Bu oğlanlara:

"Padişah nerede?" diye soranlara da hiç tereddüt etmeden:

"Bir koçuya bindi, gitti..." demişlerdi.

Bu haber de artçı kuvvetleri bozguna uğratmıştı. Halbuki padişah Sancak-ı Şerif'le beraber daha gerilerde bir tepedeydi. Sultan Mehmed at üzerinde, şaşırmış, Hoca Sadeddin Efendi'ye:

"Efendi, şimdengerü ne çare etmek gerek?" diye sordu. Hoca Efendi metin ve cesur:

"Padişahım, lazım olan yerinizde sabit ve berkarar olmaktır! Cenk hali budur, ecdad-ı izamınız zamanında da ekseriya böyle olagelmiştir, mucizat-ı Muhammediye'yle inşallah zafer ehl-i İslam'ındır, hatırı şerifinizi hoş tutun!" dedi.

Rivayet ederler ki, Sultan Mehmed atının başını geriye çevirmek isterken Hoca Efendi hemen atlamış, padişahın atının gemlerinden tutarak bırakmamış.

İşte o andadır ki, cenk havası birden değişiverdi. Boş gibi duran Türk çadırlı ordugâhında atoğlanı, deveci, katırcı, hamal, aşçı, aşçı yamağı vesaire horende takımından on-on beş bin kişilik bir kalabalık vardı, bunlar otağ-ı hümayunun tehlikede olduğunu ve hazine sandıklarını da düşman ayağı altında görünce bir oğurdan düşmana yürüdüler, kiminde pala, kiminde kılıç, kiminde çadır kazması, odun yarması, balta, satır, ocakların altından çekilmiş ucu ateşli odunlar, demir gelberiler, büyük ve ağır kazan kepçeleri, Türk ordugâhını yağmaya koyulmuş düşmana ani olarak öyle bir çullandılar ki, birkaç dakika içinde büyük bir kısmını yok ettiler, baş kurtarıp kaçanlar da kendi alaylarını birbirine kattı. Kumandanlardan Çağalzade Sinan Paşa bu durumu görünce fırsatı kaçırmadı, intizamla geri çekilirken birden hücum emri verdi, Haçlı ordusu paniğe uğradı, Maksimil-

yen ile Batori canlarını zor kurtardılar, 100 topla bütün ağırlıklarını ve hazinelerini bırakıp kaçtılar, cenk sahrasında 50.000 düşman ölüsü yatıyordu.

Sultan III. Mehmed seferden parlak bir zafer alayıyla döndü; fatihlik unvanının yüz akı alnındaki on dokuz kardeş kanı lekesini silememişti ama örtmüştü.

Safiye Sultan ise oğlunun gazasından sonra Harem-i Hümayun'un rüşvet kapısını ardına kadar açtı; haremin tek hâkimiydi, bön oğlunun haseki sultanlarına adi cariyelermiş gibi bakıyordu, "naçiz bir hediye" adıyla yahut uluorta açık artırmayla mücevher, "nadide tuhaf-ı tefarik" denilen kıymetli antikalar ve altın gürül gürül kayıp geliyordu. Başlıca elleri Kapıağası Gazanfer Ağa, Kızlarağası Osman Ağa, Raziye Hatun ve İstanbul gümrükleri mültezimi Fatma Hatun denilen bir Yahudi dönmesi, Dona Ester Kira'ydı.

Safiye Sultan kurnaz kadındı. 1598'de İstanbul'da deniz kenarında büyük bir caminin temelini attırdı, Türk yapı sanatının bir şaheseri olacak bu azametli bina bütün kötü işlerini göstermeyecek uhrevi bir perde, siperdi. Fakat halkı aldatamadı, rüşvet parasıyla yapıldığı için, bugün sadece "Yeni Cami" dediğimiz abideye "Zulmiye" adı verildi. Bir cilve-i ilahiyedir ki bu caminin ikmali Safiye Sultan'a nasip olmadı, Venedikli, Osmanlı Hanedanı tarihinde büyük bir hayır eseriyle anılacak sima değildi.

Safiye Sultan 1600 senesinde rüşvet ellerinden evvela Ester Kira'yı kaybetti. O tarihte Kira kadın altmış-altmış beş yaşlarındaydı, Harem-i Hümayun'a Kanuni devrinde hulul etmiş, en son da Safiye Sultan'a çatmıştı, gece ve gündüz valide sultanın yanındaydı. Hatta Safiye ile İstanbul'daki Venedik elçisi arasında gizli muhabere vasıtası olduğu söylenir. Mansıp temini için verilen rüşvetleri Kira'nın büyük oğlu İlya, nam-ı diğer İlyas Efendi alırdı. Kira'nın asıl büyük kazancı gümrük resmi üzerindeki hilekârlığıydı: Piyasadan kırkık, silik, ayarsız paraları üzerindeki kıymetten çok aşağıya toplatır, devlete senelik gümrük iltizam bedelini bu paralarla öderdi, aradaki muazzam farkın aslan payını da valide sultan hazretlerine takdim ederdi. Defterdarlık meselenin içyüzünü bildiği için ses çıkaramazdı. 1600 yılı ramazanında aylıklarını bu ayarı bozuk pa-

ralarla alan kapılı sipahiler Kira'ya diş bileyen fakat Safiye Sultan'ın kanadı altında olduğu için diş geçiremeyen defterdarlık tarafından ayaklanmaya teşvik edildi:

"Bizden duymuş olmayın, Harem-i Hümayun'un makbulü gümrükçü Yahudi karısının akçesidir!.." denildi.

Sipahilerin ileri gelenleri şeyhülislama çıktılar:

"Kılıcımız ve pazımız kuvvetiyle bu paraları esnafa kabul ettirirsek aldığımız şey helal olur mu?" diye sordular.

Şeyhülislam:

"Olmaz!.." dedi.

Bu fetvayı alan sipahiler Kira ile oğlunu istediler, suçlular saklandıkları yerde yakalandı, Paşakapı'ya getirilirken sipahiler tarafından linç edildiler. Kira'nın cesedini anadan doğma soydular, parça parça doğradılar, en mahrem uzuvlarına varıncaya kadar parçasını onlara rüşvet vererek mansıp almış olanların sokak kapılarına mıhladılar.

Üç sene sonra İstanbul yeni bir askeri kıyama sahne oldu, saray basıldı. Sultan Mehmed ayak divanına çıkarıldı ve padişahtan "türlü suiistimallerin başı, izaleleri vacip hainler" olarak kızlarağası ile kapıağasının kelleleri istendi. Her kuvvete boyun eğen Sultan Mehmed istenilen adamları derhal verdi, Safiye Sultan'ın iki sadık ve mahrem ortağı idam olundu. Bir Macar dönmesi olan akhadım Gazanfer Ağa ile zenci Osman Ağa'nın başları, biri beyaz biri kara iki kelle siyaset meydanına yuvarlandı. İstanbul'da Bozdoğan Kemeri'nin altında bugün Belediye Müzesi olan güzel medrese bu Gazanfer Ağa'nın hayır eseridir, vesile-i rahmet oluyor.

III. Mehmed'in, bu iradesiz başın saltanatı ancak sekiz yıl sürdü, fakat bu kısa zaman memlekette büyük yaraların açılması için kâfi geldi.

Haçova Meydan Muharebesi zaferinden sonra bir ordu yoklaması yapılmıştı. Kaçan Anadolu askeri, bu ülkenin tımarlı sipahileriydi, isimleriyle tespit edildi, tımar defterlerinden silindiler, nerede ele geçerse idam edilecekleri ilan olundu.

Anadolu yirmi yıldan beri rüşvetle mansıp almış valilerin, sancakbeylerinin ve kadıların elinde, imparatorluğun her köşesi gibi inim inim inlemekteydi. Para diye yakasına yapışanlara canından başka verecek şeyi kalmayanlar silahını alıp dağa çıkıyordu. Şekavet dal dal ge-

nişlerken baş kaygısına düşmüş olan Haçova firarileri de katılıverince Anadolu ülkesi baştan başa Osmanlı saltanatına asi oldu. İstanbul hükümeti tarafından "Celaliler" adı altında toplanmış olan bu kıyam, Sultan III. Mehmed'in halefine bırakacağı saltanat mirası arasında, aczi, idari ehliyetsizlik ve liyakatsizlik, suiistimaller ve zulümler yüzünden yüz binlerce vatandaş kanının dereler gibi aktığı büyük yaradır.

Sultan III. Mehmed 1603 yılı Aralık ayının 20/21 Pazar gecesi kalp sektesinden öldü. Otuz sekiz yaşındaydı. Ayasofya avlusuna defnedildi, kabrinin üstüne bir türbe yapıldı.

Sultan III. Mehmed'in sekiz yıllık kısa saltanatı kanlı bir herc ü merç devridir. Bu iradesiz, her tezvire alet olan adam sekiz sene içinde on üç defa sadrazam değiştirdi, bunların arasında eniştesi İbrahim Paşa üç defa sadrazam olarak, tutarı üç yıl on ayla iktidar rekoru kırdı.

Hanedanının ananesine uyarak şiirle meşgul olmuştu, şiirlerinde de "Adlî" mahlasını kullanmıştı. Hazin tezattır, devrinde adalet mefhumu, bu hükümdarın yalnız bu takma adında kalmıştı.

Kervan basan, adamlarına, gasp ettiği parayı kalkanla ve kıymetli kumaşları kılıçla ölçüp üleştiren şaki Deli Hüseyin'e sancakbeyliği verip masum halkın başına asumani bela gibi yollamıştı; çünkü bu haydudun "dünya duralı görülmemiş kimi çırılçıplak, arkasında hamailvari ikişer dizi ziller asılı, kimi kaba baş, kimi avrat gibi uzun saçlı, ayağı baldırı çıplak, ellerinde kargı mızrak, uçlarında ikişer karış bezden bayrak" zehri katil gibi 35.000 askeri vardı, kolu bükülememişti.

Rüşvetle tayin edilen valilerin ve kadıların elinde halkın çektiği ıstıraba tahammül edemeyerek isyan etmiş namuslu bir vezir olan Hüseyin Paşa ise kahpece ihanetle ele geçirilince işkenceye verildi; çırılçıplak soyulup bir eli ile ayağı balta tersiyle kırıldı, çarmıha gerilip ensesinin derisi yüzüldü ve bu yaraya mum dikildi, bir at üstünde İstanbul halkına teşhir edildikten sonra Odunkapı'da çengele vuruldu. Şair Adlî'nin soğuk ağızla:

Yoktur zulme rızamız, adle biz mailleriz
Gözleriz Hakk'ın rızasın emrine kailleriz...

demesine acı acı gülünür.

Makamının ehli olmayan bütün insanlar gibi vehim içinde yaşayan Sultan III. Mehmed saltanat devrini on dokuz erkek kardeşinin katli faciasıyla açmıştı, bu kötü devri evlat katili olarak kapadı.

Büyük oğlu Şehzade Mahmud 1603 senesinde yirmi bir yaşında ateşin bir delikanlıydı. Vakanüvisler "bir şeci ve gayur şehzadeydi" diyor. Babasının Anadolu'daki Celalilere karşı gönderdiği orduların üst üste uğradıkları bozgunlar üzerine Sultan Mehmed'e sık sık:

"Hey hünkârım. Celalilerin üzerine beni serdar yapıp gönder, onların hepsine sana baş eğdirteyim" derdi.

Bu sözler babaya ferahlık verecek yerde sıkıntı verirdi. Bir gün:

"Ne yaparsın?.." diye sordu.

Şehzade:

"Kimini kılıçla kahrederim, kimini de sözle yola getiririm" dedi.

Şehzade Mahmud'un cevabı sarayda herkesin ağzında dolaşmaya başlayınca valide sultan bön oğlunun kulağını büktü, uğrunda on dokuz kardeş boğdurttuğu tahtını oğluna kaptıracaktı. Ne saray halkına, ne de devlet erkânına güven olurdu, kahramanlıkla nam alan şehzadeyi tahta çıkarıverirlerdi. Sultan Mehmed otuz sekiz yaşındaydı, bir odaya kapatılıp ömrünü dört duvar arasında geçirme ihtimali padişahı titretti.

Safiye Sultan'ın mukadderatı da Sultan Mehmed'in saltanatına bağlıydı, bu haris kadın, kuklası olan padişahın şahsında kendi istikbalini düşünüyordu.

Bir gün kızlarağası sarayda Şehzade Mahmud'un anasına bir şeyh tarafından gönderilmiş bir tılsım-muska yakaladı, getiren adamı işkenceye verip söyletti. Tılsım, padişahın ölümü için yapılmıştı. Haziran ayının yedinci cumartesi günüydü, Şehzade Mahmud'u sabah namazı vakti yatağında gecelik entarisiyle, yalınayak, başı açık olarak boğdular, namazı birkaç kişiyle kılınıp vicdanını satmış adamların omzunda Şehzade Camii haziresine götürülüp defnedildi. Tabutun üstünde sadece bir şal örtülüydü, yolda:

"Kimdir?" diye soranlara, "Bir taze yiğittir" dediler.

Şehzadenin anası, tılsımı yapan şeyh ve getiren ulak da idam edilip cesetleri denize atıldı.

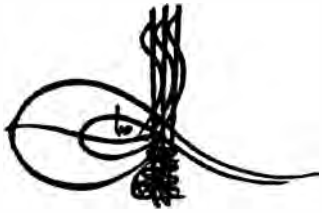
Padişahlığı zamanında Sultan I. Ahmed anlatmıştır: "Kardeşime her zaman ihtar ederdim, böyle söyleme derdim, zira babamızın

onun sözlerinden son derecede mustarip olduğunu görürdüm, sözümü dinletemedim."

Fakat tılsım işini gördü, bu cinayetten sonra Sultan III. Mehmed çok yaşamadı. Bir gün şehir içinde gezintiden saraya dönerken yolun üzerine bir meczup derviş çıktı:

"Elli altı gün sonra bir hadise-i azîme zuhur ediyor, gafil olma padişahım!" dedi. Bu sözleri işiten halk hayret ve meraka düştü, günleri saymaya başladılar, tam elli altıncı günü, yüz bir pare cülus topları atılmaya başladı. Sultan Mehmed o gece ölmüştü.

Beş vakit namazını daima cemaatle kıldığı, peygamberimiz Hazreti Muhammed ile dört yârinin isimleri anıldığı zaman daima ve hemen ayağa kalktığı söylenir. Kavuğunda taşıdığı kıymetine paha biçilmez murassa sorguç padişahlık şahsiyetine ne kadar ışık verebilmiş ise, bu halleri de insanlık tarafını o kadar süsleyebilir. Boğdurttuğu büyük oğlu Mahmud'dan başka muhtelif kadınlardan dört oğlu dünyaya gelmişti: Selim, Cihangir, Ahmed, Mustafa. Osmanlı tahtı arkasında bıraktığı iki şehzadenin büyüğü ve Handan Haseki'nin oğlu Ahmed'e kaldı. 1590'da Manisa'da doğmuştu, on dört yaşındaydı ve henüz sünnet edilmemişti. Karakter bakımından babasına hiç benzemiyordu, içi ve dışı güzel bir başa sahipti; zeki ve dilber çocuktu. Bu Şehzade Ahmed'in, Mustafa'dan iki sene evvel doğmuş olmasını Osmanlı İmparatorluğu için bir baht işi kabul etmelidir. Şehzade Mustafa, bön babanın erken bunamış, tımarhanelik hasta bir oğluydu.

Sultan I. Ahmed

Osmanlı tahtına on dört yaşında bir çocuk olarak oturan Sultan I. Ahmed, cihan tarihinin en büyük hanedanlarından olan Âl-i Osman kanının bozulmadığını gösterdi; ağaç, kurtlu ve çürük. III. Murad ile III. Mehmed'den sonra sağlam meyvesini vermişti, erken inkişaf etmiş zekâsıyla padişahlık sanatını süratle kavradı.

Sekiz yıl arayla ölen padişah ardından birinde beş, öbüründe on dokuz, yeni padişahın boğdurttuğu kardeşlerinin cenaze namazlarının kılınmasına alışılmıştı. Sultan Ahmed'in de bir kardeşi vardı, Sultan III. Mehmed'i kabrine bırakanlar hemen dağılmadılar, bir müddet Şehzade Mustafa'nın cenazesi için davetçi beklediler. Ertesi gün de bu yolda bir haber gelmeyince evvela hayret edildi, sonra büyük şehre bir huzur havası yayıldı. İstanbul halkı kardeşini boğdurtmayan bu nevcivan padişahı tahta çıktığı gün sevdi.

Buğday beniz üzerine koyu kumral, gözleri de siyaha yakın koyu kestane rengindeydi. Vücut yapısı çelimsizdi, büyüdüğü zaman ortanın üstünde uzunca boylu, eli ayağı büyükçe bir delikanlı oldu. Hanedanının ananesine uyarak yazdığı şiirlerde kullandığı "Bahtî" mahlası için, velinimetinin şanında küçük bir risale kaleme almış Has Odalı Yusuf Ağa bir fıkra naklediyor. Aptes alırken suyu o dökermiş, kışın en şiddetli günlerinde dahi soğuk su istermiş, bir gün, "Ayaklarım hamal ayağı gibidir" demiş. Yusuf Ağa, "Padişahım" demiş, "meşhur meseldir, ayağı büyük olanın bahtı açık olur..." Gülmüş, "Beli, bilürim, 'Bahtî' mahlasın ol sebepten aldım" demiş.

Küçücükken ve bilhassa anasından sağlam bir dini terbiye almıştı. Fakat oğullarını tahtı için rakip gören babası tarafından tahsili

ihmal edilmiş, büyükana Safiye Sultan'ın şerrinden korkan Handan Haseki de oğlunun tahsiliyle meşgul olamamıştı. Çocuğa sadece okuma yazma öğretilmişti. Kargacık burgacık bir elyazısı vardı. On dördüne bastığı halde sünnet ettirilmemişti. Osmanlı tarihinde ilk defa olarak tahta sünnetsiz bir padişah çıkmıştı. Sultan I. Ahmed'in ilk işi kendisini sünnet ettirmek oldu. Sünnet çocuğu olarak halka görünmek istemediğinden ananevi meydan düğünü yaptırmadı, halktan gizlemedi de; bir cuma günü namazı Süleymaniye'de kıldı, saraya dönünce cerrah çağırdı. İstanbul halkı sevgili padişahının bu mürüvveti için üç gün üç gece donanma ve şehrayin yaptı. Haberler su halkaları gibi yayıldı. Osmanlı ülkesinde şenlikler aylarca sürdü.

Sonra yazı meşkine başladı, bir padişaha lüzumlu bilgiye sahip olmak gerekirdi, gece gündüz okuması lazımdı. Harem-i Hümayun'da içine kapanabileceği bir kütüphane yaptırdı. Bugün bu salon, Topkapı Sarayı'nda 17. asrın en güzel yapılarından biridir.

Genç ve güzel bir padişaha aşk da lazımdı; koynuna evvela Mahifiruz'u koydular, on üç yaşındaki bu nigâr, adının lügat manası "muzaffer ay" olduğu halde padişahının gönlünü fethedemedi, zaferi Mahpeyker kazandı, işve ve cilve fenninde üstat Rum ırkındandı, şehvet ve garam mabudesi Afroditi Olimpos'tan yeryüzüne inmiş, Osmanlı Sarayı'nda cariye olmuştu. Sultan Ahmed maşukasına "başta, önde giden" manasına "Kösem" lakabını verdi:

Babasından murassa altın tahtın yanında Anadolu'nun Celaliler gailesi, Doğu'da İran ve Batı'da Avusturya'yla iki cenk kalmıştı. Cülusunun tezineydi, Avusturyalıların zapt etmiş olduğu Peşte şehri geri alındı, çocuk padişah hemen kaleme sarılıp bir gazel yazdı:

Şükr ü hamdim anadır can ü gönülden ki Şekûr
Ehl-i İslam'ın olup yaveri kılmış mansur

Peşte'nin fethi Budin ehline canbahş oldu
Bu beşaret haberi kıldı cihanı mesrur

Lik kaani değilim ben buna Hak'tan umarım
Engürüs'ün haber-i fethi dahi ide zuhur

Ahmeda zulmet-i küfri giderüb ol Hâdi
Mihr-i iman ile küffar iline doldura nur

Coştu, bir gazel de Türk askerleri şanında yazdı:

Ey uranlar kılıcı heybet ile küffare
Can ü dilden sizi ısmarlamışım Settar'e

Eyledim size dua ile selamım irsal
Siz selamette olun düşman ola biçare

Cenkte nam-ı Hüda'yı komayın hiç dilden
Avn-i Hakk'ı dileyüb yalvarınız Gaffar'e

Umarım Hazreti Hak'tan iki kıral-ı bedhal
Hep vire şehr ü hisarın gelüb yalvare

Ahmeda hayr dua eyle guzate her dem
Diler isen ki muin ola Hüda anlare

Bu şiirlerin güzelliği vezinde, kafiyede, sanat işçiliğinde değil, henüz on dört yaşında güzel bir çocuğun temiz duygusunda, samimi heyecanındadır.

Bu Sultan Ahmed'in zamanındadır ki, Cezayir'in deniz akıncıları Cebelitarık Boğazı'ndan Atlas Okyanusu'na çıkmışlar, Kanarya Adaları'nı, İrlanda'yı dolaşarak Şimal Denizi'ne varmışlar, Norveç fiyortlarına girip çıkmışlar, İzlanda'ya gitmişler, oradan da Şimali Amerika'da Ternöv sularına kadar uzanmışlardı. Bu akınların birinde esir edilen küçük bir İspanyol prensi de İstanbul Sarayı'ndaki çocuk padişaha köle olarak gönderilmişti.

Ne güzelliğine, ne gençliğine ve ne de padişahlığı ile aşkına doyabildi, on dört yaşında tahta çıkan Sultan I. Ahmed'in hükümdarlığı ancak on dört yıl sürdü, 1617 yılı Kasım ayının yirmi ikinci çarşamba gecesi henüz yirmi sekiz yaşında bir taze civanken öldü.

Bu yılların muhasebesi bu genç padişahı sanatında muvaffak ol-

muş hükümdarlar arasına koyar; Celaliler, ihtiyar Vezir Kuyucu Murad Paşa'nın devlet adamı himmetine dayanan amansız şiddetiyle ezildi. Anadolu asayiş ve emniyete kavuştu. 1606'da Avusturya ve 1612'de İran sulhları imzalandı.

İlk işlerinden biri büyük anası Safiye Sultan'ı İstanbul'un Beyazıt semtindeki Eski Saray'a kapatmak olmuştu. Venedikli'nin "Zulmiye"si yarım kaldı, kendisi de pek çabuk unutuldu.

Sonsuz hürmet gösterdiği anası Handan Valide Sultan ile gönlünün tahtına oturttuğu Kösem Sultan'ını ve diğer sevgili haseki sultanlarını, her varlığını kendisinden bekleyen kadınlar yaptı. Harem-i Hümayun'un rüşvete kirlenmiş eşiği temizlendi, kapıları iffet ve ismetle kapandı.

Osmanlı İmparatorluğu tarihinde en haris kadın hatırası bırakmış olan Kösem Sultan kocasının zamanında billurdan bir gül gibiydi; valide ve büyük valide sultanlığı zamanlarındadır ki, elini rüşvete uzattı ve kirlendi; yapışkan bataktan kurtulamayınca caniyane entrikalara kadar sürüklendi, billur gül herkesin nefret ettiği haşmetli bir cadı oldu.

Askerlerine ve serdarlarına hamasi gazeller yazan Sultan I. Ahmed sefere çıkmadı; başkumandanlığı bizzat üzerine almayacak ise, çekirdekten asker olarak yetişmemiş ise veya pek hususi zaruret yok ise, bir padişahın sefere çıkması harp masrafını bir misli kabartan bir nümayişten başka şey olamazdı. Ata pek iyi binerdi ve güzel cirit oynardı, fakat ne harp görgüsü vardı, ne de yaşı serdarlığa müsaitti, kendisini nümayişe kaptırmadı.

Avı pek sevdiği halde, padişahların ava çıkması da ağır masraflı olduğundan on dört yıl içinde ancak dört beş sefer ava çıktı. On altı yaşındayken Edirne'ye ve Bursa'ya gitti, ecdat yadigârı abideleri ve o şanlı ecdadın türbelerini ziyaret etti, Bursa'da ancak üç gün kaplıca sefası yaptı. 1612 ve 1614'te pek sevdiği Edirne'ye iki sefer daha gitti, son seyahatinde Gelibolu Yarımadası'nda Kilidülbahr'e kadar uzandı, Boğaz'ı ve Boğaz kalelerini gördü. Rumeli'ye ilk geçen büyük Türk Süleyman Paşa'nın kabrini ziyaret etti. Asrının namlı şairi Nefi:

Edirne şehri mi bu ya gülşen-i meva mıdır

diye başlayan meşhur kasidesini Sultan Ahmed'in bu son seyahati münasebetiyle yazmıştı.

Dini heyecanları coşkun bir padişah olarak tanınır. Her cuma gecesi on iki hafız getirtir, hepsine birer aşîr okuturdu; ağzına dininin haram dediği şeyi koymadı. Peygamberimiz'in ayağının izi resminde murassa bir sorguç yaptırmış, ortasına da mavi mine üzerine altınla kendisinin şu kıtasını yazdırmıştı:

N'ola tacım gibi başımda götürsem daim
Kadem-i resmini ol Hazret-i Şah-i Resul'ün
Gül-i gülzarı nübüvvet o kadem sahibidir
Ahmeda durma yüzün sür kademine o gülün

Ulemanın nasihat yollu sözlerini daima hürmetle dinledi. Devrinin büyük din adamı ve bir demokrasi mübeşşiri Şeyh Abdülmecid Sivasî bu hükümdara bir manzumesinde şöyle hitap etmiştir ki, Sultan Ahmed'den başka bir padişah tahammül edemezdi ve şeyhi en hafifinden sürgüne gönderirdi:

Şahsa mansıp mı gerek, mansıba âdem mi gerek
Din ü devlete layık nedir ey fahr-i kiram?

Biri bu, cahile hiç maslahat ısmarlama kim
Geçe eshab-ı maarif önüne ola imam!

Ulema zeynine girdi cühela at saldı
Budürür saha-i dini bozan ey fahr-i izam

Küfr ile mülk durub, zulm ile durmasa gerek
Sakın ey şah-i cihaniyan ü cihandar müdam

Tişe-i hikmet ile mezraa-i madelete
Meşveret tohmunu saç, sula dümu ile müdam!

Devrinin diğer büyük bir şeyhi ve şairi Üsküdarlı Aziz Mahmud Hüdaî Efendi'ye ise "pederim" diyecek kadar bağlanmıştı. On beş

yaşındaydı, bir gün şeyh efendi sarayda aptes alırken suyunu bizzat dökmüştü ve anasına peşkir tutturmuştu. Şirin fıkradır, yine o gün efendiye, "Bir keramet gösterseniz" demiş, Hüdaî de, "Şevketli hünkâr" demiş, "aptes alırken suyu padişah döker ve valide sultan da peşkir tutarsa, size gösterilecek bundan büyük kerametim ne olabilir?.."

Bu genç padişahı ölüm döşeğine yatıran bir mide iltihabı oldu, hastalığı yirmi gün sürdü. Bütün sağlam iman sahipleri gibi ölümden korkmadı, son demlerinin yaklaştığını hissedince Aziz Mahmud Efendi tarafından gasledilmesini vasiyet etti, fakat efendi, "Pek severdim, dayanamam ve hem çok ihtiyarım, bu hizmetinde bulunamam" diyerek müritlerinden Şaban Dede'yi gönderdi.

İstanbul'da Atmeydanı'nda altı narin minaresiyle Türk mimarisinin bedialarından Sultanahmet Camii Şerif'i bu padişahın yadigârıdır, mimarı Sedefkâr Mehmed Ağa'dır. Temeli 1610 yılında atılmış, resmi küşadı da banisinin ölümünden az evvel, 1617 yılı Haziran'ının dokuzuncu cuma günü yapılmıştı. Camiinin yanındaki türbesi ise sahibi defnedildikten sonra tamamlandı. Hanedanının on altıncı padişahıydı, caminin altı minaresindeki 16 şerefe buna işaret bilinir. Emir Süleyman ile Musa Çelebi'yi padişahlar arasında saymayanlar da 14'üncü padişahtır, 14 yaşında padişah oldu. 14 sene padişahlık yaptı, 14x2 yaşında öldü derler.

Arkasında Osman, Mehmed, Murad, Bayezid, Süleyman, Kasım ve İbrahim adında yedi erkek evlat bırakmıştı. En büyükleri Şehzade Osman on dört yaşındaydı.

Sultan I. Mustafa
(Deli Mustafa)

Sultan I. Ahmed ölüm döşeğindeyken hanedanının taht veraseti ananesini değiştirmiş, şifahi bir vasiyetnameyle padişahlığın bundan böyle babadan büyük oğula değil, deli olmamak şartıyla, hanedanın yaşça en büyük erkeğine kalacağını söylemişti. Bu değişikliğe tek sebep olarak Sultan Ahmed'in, genç yaşında dul bırakacağı sevgili hasekisi Kösem Mahpeyker'e, uzak bir ihtimal de olsa, bir gün valide sultanlığı sağlamak arzusu gösterilir. Kösem üçüncü oğlunun anasıydı, veraset kanununda bu değişiklik, adı Murad olan bu şehzadeye taht yolu için çok zayıf da olsa bir ümit şulesiydi.

Vasiyetname tutuldu. Osmanlı tahtına, Sultan Ahmed'in on dört yaşındaki büyük oğlu Osman'ın yerine yirmi beş yaşındaki kardeşi Mustafa çıkarıldı.

Sultan I. Mustafa 1591-1592 arasında Manisa'da doğmuştu. Babasının ölümünde on bir yaşındaydı, kardeşi Sultan Ahmed tarafından hayatı bağışlanmış, fakat Harem-i Hümayun'da şehzadeler dairesinin bir odasında kapatılmış, on dört yıldan beri o dört duvar arasında yaşıyordu.

İstanbul Sarayı'nın "Kafes" denilen zindan hücresinin ilk misafiri işte bu Şehzade Mustafa olmuştu. Kaç gün ağladı?.. Üzerine kilitlenen kapının ardında ayak sesleri duyuldukça cellat korkusuyla nasıl titredi?.. Sona ereceği tarih meçhul o mezar hayatını benimseyinceye kadar geçen zamanın uzunluğu nedir?..

On bir yaşındaki çocuk şehzade Mustafa hakkında en küçük bilgimiz yoktur, Kafes'ten Osmanlı padişahlarının on yedincisi olarak çıkarılan yirmi beş yaşındaki I. Mustafa erken bunamış bir delikanlı,

bir deliydi. Kaybettiği yalnız akli muvazenesi de değildi, Kafes'teyken zaman zaman yanına konulan kızların hepsi oradan bakire olarak çıkmışlardı. Dimağında hatıra ve bilgi adına hiçbir nakış yoktu, adını bile güç hatırlıyordu. Yakışıklı bir vücut yapısına ve dilber bir yüze sahipti, buğday benizli, koyu kumral saç ve sakallıydı. Kalabalıktan, sesten ürküyordu, başı mütemadiyen hareket ederek etrafına bakınıyor, bazen de gözleri bir noktaya saplanıp kalıyor, o zaman da etrafını tamamen unutuyordu. Hiç konuşmuyordu, ağzından ender olarak "gel, git, al, ver, su, ekmek" gibi iki heceli emirler çıkıyordu. Yüzü donmuş, bir taş gibiydi. Hüzün, elem, ıstırap, zevk, haz, meserret çizgileri yoktu.

Sultan Ahmed vasiyetnamesini yaparken bu adamın tahta çıkarılacağına muhakkak ki asla ihtimal vermemişti. Fakat Sultan Mustafa'nın ahvalini hatta saray halkı bile bilmiyordu. Bu aile sırrına vâkıf tek adam kızlarağası Hacı Mustafa Ağa'ydı; zeki, devlet yolunda hamiyet sahibi, saltanat müessesesine sadık bir zenciydi; Sultan Ahmed ölünce durumu Sadaret Kaymakamı Sofu Mehmed Paşa ile Şeyhülislam Esad Efendi'ye gizlice anlattı, on dört yaşında ve aklı başında Şehzade Osman dururken bir mecnunun tahta çıkarılmasının doğru olmayacağını söyledi, fakat vezir ile müftü vasiyet üzerinde ısrarla durdular; kızlarağası ile kapıağası saray halkını, kaymakam paşa vüzerayı ve devlet erkânını, şeyhülislam da ulema efendiler ile şeyh efendileri hazırladı: "Sultan Mustafa'nın aklında bir miktar hafiflik görülmüştür, uzun zaman hapis sebebindendir, zaman ile kâmil ve rütbe-i tasarrufa nail olur" dediler. Resmi cülus merasimi kaptı kaçtı işi yapıldı.

Halk yeni padişahını kılıç kuşanma alayında görecekti. Ananeye göre padişah kayıkla Eyüp'e gidecek, Hazreti Halid'in türbesini ziyaret edecek, orada padişahlık alameti kılıç kuşanacak, sonra at üzerinde muhteşem bir alayla şehre girecekti. Evvela Fatih'in, sonra Yavuz'un ve Kanuni'nin türbelerini ziyaret ederek sarayına dönecekti. Yoluna dökülecek halka sadakalar dağıtılacak, türbelerde kurbanlar kesilecekti.

Kılıç alayı hastanın kolay tedavi edilemeyeceğini gösterdi. Eyüp'te iskele ile türbe arasında kendisini alkışlayacak halka dağıtması için iki cebine altın doldurulmuştu, bu altınları kayıkta avuç avuç de-

nize attı. Kayıktan çıkmak istemedi, zorla çıkardılar, ata binemedi, güçlükle bindirdiler, at üzerinde duramadı, solaklar ve peykler tutup düşmesini önlediler. Dönüş daha güç, daha sıkıntılı oldu. Yollardaki halk ve asker kalabalığından ürktü, görmemek için yüzünü kâh elleriyle, kâh kollarıyla kapadı, bu arada belki gördüğü bazı hayalleri def etmek için acayip hareketler yaptı. Halk da, asker de yeni padişahı beğenmedi. Mecnun olduğu aşikâr olan bu Sultan Mustafa'nın tahta çıkarılmasından maksat neydi? Türlü dedikodu daha o gün büyük şehre yayılıverdi. Saltanat kayığının hamlacıları da denize atılan altınları anlattılar. Acıyıp korumak isteyenler de oldu:

"Cezbe-i ilahiye galip gelmiş yiğittir..."

"Sahib-i keramet bir nevcivanmış..." dediler.

Kalabalık arasında vazifeliler de vardı, onlar da:

"Şu kadar zaman mahbeste kalmıştır, halkla ihtilat etmemiştir, giderek açılır bir merhametli, şefkatli, deryadil padişah-ı âlişandır..." dediler.

Hekimler ise, "Padişahımızın bu cezbe vadisinden halasına ilmimizin eli yetmez, bu şifa bulmaz derdinin devası bizde yoktur" dediler.

Sultan Mustafa giderek açıldı. Mesela, at üstünde duramazken mükemmel at sürmeye başladı, hatta bir gün atlanıp saraydan doludizgin kaçtı, geçtiği yollarda halkı dehşet içinde bıraktı; kaba taş döşeli sokaklarda atının nallarından kıvılcımlar çıkarken avuç avuç altın saçıyordu. Elim bir kaza olmadan peşine düşenler tarafından güçlükle yakalandı. Tarihler arz odasında huzura giren vezirlere "evza-ı garibe iderdi" diyor. Bu evza-ı garibenin en basiti dil çıkarma ve bazı el hareketleri olsa gerektir. Fakat bir gün etek öpmek üzere eğilen bir vezirin kafasına tekme attı, başından kavuğunu yuvarladı.

Altın saçmada Sultan Mustafa'nın anası da oğluyla atbaşı gidiyordu, fakat, hazineyi denize ve sokaklara değil, hekimlerden ümidini kesmiş, şeyhlere, nefes sahibi okuyuculara akıtıyordu, tılsımlar yapılıyor, muskalar yazılıyor, bir taraftan da, şeyh köçekleri halk arasında Sultan Mustafa'nın evliyalık propagandasını yapıyordu: "Sabah namazlarını Bedir şehitleriyle kılarmış; Seyyid Battal Gazi her gün ziyaretine gelirmiş. Bu Sultan Mustafa'da yedi padişah kuvveti varmış, onun zamanında küffar başkaldırmayacakmış..."

Bütün fermanlar mecnunun adına valide sultan dairesinden çıkıyordu.

Kızlarağası Mustafa devlete hizmet yolunda kelleyi koltuğuna aldı, bir taraftan valide sultana son derecede sadık göründü, öbür taraftan da gizlice devlet erkânını Şehzade Osman'ı tahta çıkarmak için iknaya çalıştı. Bu hamiyet ve gayret sahibi zenci, hakikati halk arasında yaymayı da vazife bildi, sarayda ne olursa halkın diline düşüyordu. Sultan Mustafa cezbe ve keramet sahibi değil, düpedüz deliydi. Mesela bir gün oturmuş, karşısına Enderun oğlanlarından iki çocuk almış, sabahtan akşama kadar sakalının tellerine inci dizdirtmişti. Dinle, ibadetle alakası yoktu, yediğini, içtiğini bilmiyordu.

Mustafa Ağa'nın faaliyeti, altın madenini elden kaçırmak istemeyen şeyhler tarafından valide sultana ihbar edildi; adı meçhul kalmış bir şeyh efendi de padişahın saltanat emniyeti için Kafes'te bulunan Sultan Ahmed'in yedi oğlunun ortadan kaldırtılmasını tavsiye etti. Valide sultan dilbaz bir adam olan kızlarağasının sadakatine öylesine inanmıştı ki, hakkındaki ihbarlarla caniyane teklifi kendisinden gizlemedi.

Bunun üzerine Mustafa Ağa vezir ile müftüye "Şehzadeleri katledecekler, Âl-i Osman nesli de bu deli ile münkarız olacak, koca bir devlet çökecek" diye son müthiş haberini yolladı. Ancak o zaman kan başlarına sıçrayan devlet erkânı Sultan Mustafa'nın tahttan indirilmesine karar verdi, Mustafa Ağa'ya cülus için sarayda gereken hazırlığı yapması bildirildi. 1618 yılı Şubat'ının yirmi altıncı pazartesi günü sarayda Divan-ı Hümayun avlusunda askerin üç aylık ücreti dağıtılacaktı. Davetli olanlar anane gereğince sabah namazını Ayasofya'da kıldılar, oradan saraya gittiler. Hacı Mustafa Ağa ise sabah ezanından çok evvel kalkmış, zenci hadımları silahlandırmış, valide sultan dairesinin kapısını kilitlemiş, Sultan Mustafa'yı da yatağından kaldırıp eski mahbesine kapamıştı. Şehzade Osman'ı da Kafes'ten çıkarmışlar, giydirip kuşatmışlar, hazineden çıkarılan taht da Babü's-saade'nin önüne konmuştu. Delinin her gün saçtığı altınları kapmaya alışmış Enderunlulara "Padişahımızın ayak divanı vardır" denilmişti. Kızlarağasının hazır haberini alınca kaymakam paşa sarayında haber bekleyen şeyhülislama davetçi gönderdi, o da gelince Divan-ı Hümayun'da bulunan devlet erkânı ile avludaki askere

cülus olacağı tebliğ edildi. Erken bunamış bir deli yerine on dört yaşında, yalnız aklı değil, güzellik tacı da başında bir nevcivanın tahta oturduğunu görenler candan yürekten alkış tuttular.

Sultan Mustafa'nın bu ilk padişahlığı 96 gün sürmüştü. Fakat ikinci mahbusiyeti de uzun olmadı. 4 sene, 2 ay, 21 gün sonra, herkesin nefretini kazanmış olan Sultan II. Osman'a karşı çıkan askeri ihtilalde adının bir kerecik ağıza alınması tekrar tahta çıkarılması için kâfi geldi; hem bu sefer, deli olduğu bilinerek padişah oldu.

1622 yılı Mayıs'ının on dokuzuncu perşembe günü sarayı basan yeniçeriler, kapıkulu sipahileri ve İstanbul halkı, Sultan Osman'ı saray muhiti de istemediği için, muhafızlarının açık bıraktığı Bab-ı Hümayun, Babü's-selam ve Babü's-saade adındaki üç büyük kapıdan kolaylıkla geçmiş, sarayın harimi olan Enderun-ı Hümayun'a kadar girmişti. İşte o sırada o mahşeri kalabalığın içinden:

"Sultan Mustafa'yı isteriz!" diye gür bir ses yükseldi.

Bağıran, Sultan Mustafa devrinin nimetlerine doyamamış şeyh efendilerden birinin bir sofusuydu denilebilir. Asker ve halk bu sese bir ağızdan uydu. Artık hiçbir kuvvet selin önüne geçemezdi, bu kararı bozamazdı. Enderunun zülüflü oğlanlarından biri de harem kapıları üstünde bir kubbe gösterdi, "İstediğiniz oradadır!" dedi.

Mahbes haremdeydi, Sultan Mustafa'yı çıkarıp almak kolay değildi. Harem kapısı öbür kapılara benzemezdi, onlar gibi kanatları kendiliğinden açılsa dahi, ihtilalciler arasında eşiğinden içeriye adım atma cesaretini gösterecek tek adam çıkamazdı.

Hemen uzun sırıklar bulundu, yeniçerilerden sekiz on şahbaz yiğit bunlara tırmanıp dama çıktı; mutfaklardan alınan küskü ve baltalarla Sultan Mustafa'nın hapsedildiği odanın kubbesini deldiler. Bu arada zenci haremağaları yeniçerilere ok atarak mâni olmak istediğinden iki zenci tüfekle vurulup öldürüldü.

Kubbede açılan delikten odaya iple inen yeniçeriler Sultan Mustafa'yı bir minder üstünde oturur buldu. Gürültüye ve odasına tepeden inen adamlara kayıtsızdı. İki cariyesi yanında ayakta duruyordu. Yeniçeriler yer öpüp:

"Padişahım, dışarda asker sizi bekler!" dediler.

Cevap vermedi. Söylenileni belki de anlamadı:

"Su!.." diye mırıldandı.

Üç günden beri aç ve susuz bırakılmıştı. Damdakiler telatin denilen meşin bir matarayla su sarkıttılar, bağrına akıta akıta, kana kana içti.

Sultan Mustafa'nın ikinci padişahlığı askerin yalınkılıçla tehdidi altında ilan edildi.

Mahbesinin delinen kubbesinden sırtında bir entari, başında takke ve çıplak ayaklarında terlikle çıkarılan mecnun damdan yere indirilip bir yeniçerinin sırtında arz odasına götürüldü, sırtına bir ferace bulunamadı, başına bir kavuk istendi, getiren olmadı.

Sultan Mustafa'nın asker tarafından çıkarılması, ihtilal idarecileri tarafından Divan-ı Hümayun'a getirilmiş olan vüzera ile ulemayı şaşırttı. Yeniçeriler Sultan Mustafa'yı da Divanhane'ye (Kubbealtı) götürmek istedi. Şeyhülislamın atını çektiler, fakat üç gündür aç olan genç deli ata binmedi, koltuklarına girip götürdüler ve sadrazamın makamına oturttular. Başta şeyhülislam, ulemaya biat etmeleri söylendi. Müftü efendi:

"Sultan Osman henüz padişahtır, biat caiz değildir!" dedi.

Bir efendi daha cesur davrandı:

"Sultan Osman'a biz kefil olalım, bu Sultan Mustafa'yı aldığınız yere koyun, sonra nadim olursunuz!" dedi. Münakaşa bir saat kadar uzadı, nihayet sabrı tükenen asker:

"Evvelden de padişahımız Sultan Mustafa'ydı, yine odur! Tiz biat isteriz!" diyerek kılıçlarını kınlarından sıyırdılar. Sultan Mustafa'ya yalınkılıçlar altında biat edildi. Sahne öylesine tüyler ürperticiydi ki, ulemadan Kavzade Efendi korkusundan oracıkta öldü.

Biattan sonra asker, "Emniyetimiz yoktur, padişahımızı burada bırakmayız" diyerek bir cariyesi ve Derviş adında bir içoğlanıyla sarayın hasta arabasına koydular, anasının bulunduğu Beyazıt'taki Eski Saray'a götürdüler. O gün ikindiye doğruydu "Sultan Osman bostancılarla Eski Saray'ı basıp Sultan Mustafa'yı alacakmış" şayiası çıktı. Bu sefer anasıyla beraber bir saray arabasına bindirdiler ve Aksaray'daki Yeniçeri Kışlası'nın orta avlusundaki Orta Cami'ye götürdüler. Sultan Mustafa ile anası, birkaç cariye ve zülüflü içoğlanıyla beraber o geceyi Kışla Camii'nde geçirdiler.

Ertesi cuma günü, yeniçerilere teslim olan Sultan Osman da Orta

Cami'ye getirildi. Sultan Osman'ın ele geçirilmesi, o sıralarda otuz-otuz bir yaşlarında bulunan mecnun Mustafa'nın ikinci padişahlığını tam güven altına koymuştu. Fakat anası, delinin ölçüye gelmez hareketlerle askeri ilk kararından caydırır korkusuyla biraz ihtiyatlı bulunmak istedi. Caminin mihrabı önüne oturtulmuş olan oğlunun sırtına gayet büyük bir kürk giydirmişti, elleri kol yenlerinin içinde kalıyordu, yayılan etekleri üstüne de, yerinden fırlayıp kalkmaması için iki cariye oturmuştu. Bir ara kışla avlusunu dolduran askerin uğultusundan ürkerek öyle müthiş bir kuvvetle silkinip fırladı ki, eteklerindeki cariyeleri devirdi ve caminin bir penceresine koşarak demirlere sarıldı, yuvalarından fırlamış gözleriyle dışarıya bakmaya başladı. Onu pencerede gören asker tekbir getirmeye başlayınca, daha fazla ürktü, pencere önünden ancak anası, "Aslanım, gel otur" diye yalvararak güçlükle alabildi.

Teslim olduğu ağa kapısından perişan bir halde Orta Cami'ye getirilen Sultan Osman bir ara dayanamadı, caminin içindeki yeniçeri zabitlerine:

"Allah aşkına, bir şu padişah yaptığınız adama bakın, bir de bana!.. Vallah, bu devletin inkırazına sebep olursunuz, kendi ocağınızı söndürürsünüz!" dedi.

O cuma günü İstanbul camilerinde hutbe Sultan Mustafa'nın adına okundu. İkindiye doğru deli padişah yine arabayla ve muazzam bir kalabalığın ortasında Saray-ı Hümayun'a götürüldü. Biat merasiminde tahta oturtulamadığı için ananenin tamamlanması maksadıyla Babü's-saade önüne çıkarılan imparatorluk tahtına oturtuldu, saray halkı da biat etti.

Sultan Osman da Yedikule Zindanı'na götürülerek o akşam feci bir şekilde öldürüldü.

Sultan I. Mustafa'nın ikinci padişahlığı 1 sene, 3 ay, 22 gün sürdü ve sözün ayağa düştüğü, eclaf ve erazilin meydanı boş bulup her türlü şenaat, rezalet ve habaseti uluorta yaptığı korkunç bir anarşi devri oldu.

Üç beş kişinin eseri olan Yedikule faciası öylesine nefretle karşılandı ki, Sultan Mustafalıları, "Elimizden kurtulursa bizi sağ komaz" dedikleri yine o Sultan Osman kahretti; artık hiçbir kuvvetin yenemeyeceği bir "şehid-i mazlum"du, kan davası büyük oldu.

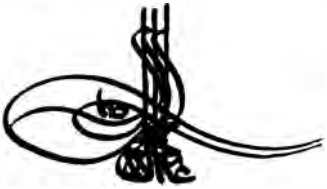
Evvela, deli padişah ile anasının himaye edemedikleri katiller birer birer yakalanıp idam olundu, sonra sıra Sultan Mustafa'ya geldi.

1623 yılı Eylül'ünün onuncu pazar günü anasıyla beraber şehir dışında Davutpaşa Sarayı'nda bulunuyordu, Sadrazam Kemankeş Ali Paşa bir divan toplantısını bahane ederek deliyi aldı, Saray-ı Hümayun'a götürüp Kafes'e kapadı, anasını da Eski Saray'da hapsettiler ve şehre dağıtılan tellallarla halka ilan edildi:

"Devlet ve memleket Sultan Murad Han'ındır!.."

Sultan Mustafa'nın üçüncü mahbusiyeti oldukça uzun sürdü, on altı yıl...

Sultan IV. Murad'ın Bağdat fetihnamesinin İstanbul'a gelmesinden iki gün sonra, fetih şenlikleri yapılırken, 1639 yılı Ocak ayının yirminci perşembe günü öldü. Kırk yedi-kırk sekiz yaşlarındaydı; bu ölüm halk üzerinde en küçük bir ilgi uyandırmadı. Ayasofya avlusuna gömüldü ve kabri üzerine bir türbe yapıldı. İki kardeşini Revan Seferi'ne çıktıktan sonra, bir kardeşini de Bağdat Seferi'ne çıkacağı sırada boğdurtan Sultan IV. Murad'ın Bağdat fethi şenlikleri arasında da mecnun amcasının vücudunu ortadan kaldırtmış olduğunu, Sultan Mustafa'nın da cellat kemendiyle boğulduğunu söyleyenler vardır. İnanılır tahmindir.

Sultan II. Osman
(Genç Osman)

Osmanlı hanedanının on sekizinci padişahı olan Sultan II. Osman, İstanbul tahtına oturduğu zaman on dört yaşındaydı. 3 Kasım 1604'te Mahifiruz Sultan'dan dünyaya gelmişti. Bu kadının, oğlunun padişahlığını görmeden öldüğü söylenir.

Hükümdarlığı pek kısa, ancak dört sene sürdü, askeri bir ihtilalde tahttan indirilerek on sekiz yaşında bir nevcivanken feci bir şekilde öldürüldü. Halk ağzında "Genç Osman" diye meşhurdur.

Tahsili ihmal edilmiş olan I. Ahmed, geceleri gündüze katarak padişahlık şanına layık olan bilgiyi otodidakt olarak edinmişti, bundan ötürüdür ki oğullarını çok iyi yetiştirmek istemişti. Sultan Osman on dört yaşındayken Farsça ve Arapçayı ana dili kadar biliyordu, hatta Latince, Yunanca ve İtalyanca da öğrendiği söylenir. Bir hükümdara yeter derecede ansiklopedik bilgi sahibiydi.

Saçlarının içi koyu kumral, dışı altın sarısı, zekâ ışığıyla parıl parıl gözleri ejderha kabuğu renginde, mavi üzerine lacivert nakışlı, pek güzel çocuktu. Vücut yapısı da güzel başının içi gibi gelişmiş, serpilmiş, civelek bir pehlivan yapısındaydı, on sekiz yaşındayken, bir padişah olmayıp da soyunsa ve er meydanına çıksaydı, yaşça akranlarının üstünde şahbazların sırtını yere getirebilecek pazıya ve pençeye sahipti.

Belindeki kılıcı süs değildi, kabzasına el atınca kullanmasını da pek iyi bilirdi. Kemankeşlikte de pişkindi, okları hedefini bulur, bir noktaya sekiz on ok mıhlayabilirdi. Ata çılgın gibi düşkün iyi bir biniciydi; o kadar ki "Sisli Kır" adındaki sevgili bir atı ölmüş, Üsküdar

Sarayı bahçesine defnettirerek başucuna, kendi kaleminden çıkmış şu manzum kitabeyle bir taş diktirmişti:

Zıll-ı Hak Hazret-i Osman Han'ın
Sisli Kır nam atı övülmüştür
Emr-i Yezdanî'yle mevt irişicek
Bu makam içre o gömülmüştür.

Sonraları bu mezar bir at evliya makamı olmuş, asırlar boyunca sancılı hayvanlara ziyaret ettirilmiş, Sisli Kır'dan şifa, deva, medet umulmuştur.

Âl-i Osman'dandı, şiirle meşgul olacaktı, divan edebiyatı ananesince mahlasını, takma adını da süvari manasına "Faris" aldı; bu ismi vezin icabı bazen "Farsî", "Farisî" olarak da kullanmıştır, on beş yaşlarındayken yazdığı şiirler pek güzeldir. Devrinin şairlerinde bu samimi duygu, bu pürüzsüz dil, bu kolay söyleyiş olmadığı için başkaları tarafından yazılıp çocuk padişaha mal edildiği iddia edilemez:

Gönlümü aldı bir ruh-i sade
Ben-i âdem değil perizade
Defterine yazar nice uşşak
Unutulmuş heman ben üftade.

Bir başka kıta:

Merhem-i vaslına gönül muhtaç
Derdmende anınla eyle ilaç
Bastığın toprağı kodum cana
Âşıkın başına mücevher taç.

Bu da bir gazeli:

Gördüğüm gibi seni oldu gönül avare
Nice arz eyleyeyim aşkımı sen hünkâre

Yola doğru gider iken nideyim ol fettan
Sineme urdu anın kirpiği mühlik yâre

Yüzü gül, goncedehen bir taze nihal
Nice kul olmayayım ol şehe ben biçare

Farsî değme güzel sevmez iken neyleyeyim
Âşık itti beni bu devr-i kühen ol yâre.

Devletine hizmet yolunda büyük işler başaracağına inanmıştı. Fakat gençliğinin ve tecrübesizliğinin yadırganan hareketleri ve bazı ahlaki kusurları kendisini hükümdarlık makamında öyle aksattı ki pek kısa zamanda, birkaç bendesi müstesna, herkesi kendisine düşman yaptı.

Son derecede mağrurdu; tecrübeli devlet adamlarını hiçbir zaman dinlemedi. İlerisini düşünmeden verdiği kararlarda inatla ısrar ederdi. Gazabında amansız ve merhametsizdi. Müsrif değildi; fakat cömertlik, unvanı ne olursa olsun bir devlet reisine her yerde her zaman şeref verir. Sultan Osman bilakis, kötü bir cimriydi. Bu zayıf noktası pek çabuk keşfedildi, itimadını namus ve ehliyet sahipleri değil, kendisine nadide kıymetli hediyeler ve altın verenler kazandı; tek hürmet ettiği adam hocası Ömer Efendi'ydi, hakikaten âlim adamdı, fakat kindar, haris ve talebesi gibi inatçıydı, padişahının itimadını suiistimal etti, kapısını rüşvete açtı, ulemayı ezdi, küçük düşürmek ve düşman kazandırmakla velinimetine en büyük kötülükte bulundu.

Taht üzerinde bir hatıra tesis etmeden, tebası tarafından hakkında henüz bir kıymet hükmü verilmemişken ve nihayet tüysüz bir çocukken hanedanının asırlar boyunca devam edegelmiş ananelerini değiştirmeye kalktı. Padişahlar resmi merasimde, atının murassa sorgucuna varınca ihtişam içinde görülegelmişti, ihtişamı terk etti. İstanbul halkından zengin bir delikanlı gibi giyindi, alelade eğer vurulmuş atlara bindi. Başka padişahların tebdil gezerken taşıdıkları kılık ve kıyafet onun mutat giyim kuşamı oldu.

Haremde bir sürü cariye, odalık ve müstefreşeyi anlamıyordu, herkes gibi teli duvağıyla bir gelin kız bulup evlenmek istiyordu, sarayda hakiki bir aile yuvası kurulmalıydı.

Bunlar muhakkak ki güzel hareketler, güzel duygulardı, fakat yadırgandı, fazilet bir nakise olarak görüldü ve genç padişah küçümsendi, halk ve asker tarafından "Osman Çelebi" lakabı takıldı.

Alnına bir de kardeş kanı lekesi bulayınca, lanetlendi.

Sultan I. Ahmed son zamanlarında bir içki yasağı ilan etmişti, Deli Mustafa'nın doksan günlük padişahlığında bu yasak kendiliğinden kalkmıştı. Sultan Osman hükümdarlık icraatına buradan başladı, yanına bostancıbaşı ile bostancıları alıp bizzat meyhane meyhane teftişe çıktı ve pek tabii ayaktakımıyla yüz göz olma durumuna düştü. Hamal, tellak, kayıkçı, salapuryacı, ırgat bekâr uşaklarından, yeniçerilerden, sipahilerden sarhoş yakaladıklarını taş kayıklarına doldurttu, geceleyin ayaklarına taş bağlatarak denize attırdı. Şehir halkından sarhoşları da tersane gemilerinde küreğe vurdurttu. Padişaha karşı ayaktakımında ve bilhassa yeniçerilerde sonsuz bir nefret uyandı.

1621 yılı Ocak ayının on ikinci salı günüydü, kendisinden dört ay küçük, on yedi yaşındaki kardeşi Şehzade Mehmed'i boğdurttu, sebep bir dedikoduydu: Bir muhbiri sadık (!) asker arasında, "Osman Çelebi bize padişah olmaz, bize Şehzade Sultan Mehmed gibi padişah lazımdır ki siması latif ve hem dahi merhametlidir" yollu bir söz işitmişti. Sultan Osman ise o sırada Lehistan'a karşı sefere hazırlanıyordu, "fitne dağdağasını" önlemeye mecburdu, idam fetvasını Şeyhülislam Esad Efendi'den istemiş, vermeyince Rumeli kadıaskerinden almıştı. Bu vaka üzerine de hem sarayın hem halkın nefretini, hatta lanetini giyindi. Anlatılan sahne pek hazindir, odasına cellatlar girdiği zaman genç ve güzel şehzade:

"Osman!.. Allah'tan dilerim ki ömrün ve devletin berbat olup beni hayatımdan nice mahrum ettin ise sen dahi behremend olmayasın!.." diye bağırmış.

Müverrih Naima, "Gaddarlık etti. Şehzadenin bedduası da tuttu, az zamanda cezası zuhur etti" diyor.

Sultan Osman beş ay sonra Lehistan Seferi'ne çıktı. Orduda ağır hizmetlerde kullanılmak üzere İran şahının hediyesi dört tane de fil vardı. Tuna kenarında İsakçı menzilinde Kaptan Paşa 300 Kazak korsanı getirdi, bunların cezalarını da Sultan Osman tayin etti. Bir kısmını fillere çiğnetti, bir kısmını kazığa, bir kısmını çengele vurdurdu, bazılarını belinden ikiye böldürdü, birkaçını da direklere bağlatıp ok talimi yaparak kendi eliyle öldürdü. Kumandanlardan neferlere varınca orduda herkes kesin olarak anladı ki bu dilber yüzlü delikanlının içinde bir canavar yatıyordu, "Allah buna fırsat vermeye" denildi.

Sultan II. Osman'ın Lehistan Seferi sekiz ay sürdü, Hotin Kalesi yirmi beş gün muhasara edildi, kaleye altı defa yürüyüş yapıldı ise de alınamadı, padişah Lehlilerin sulh teklifini kabule mecbur oldu. Bu muvaffakiyetsizliği askerin, bilhassa yeniçerilerin gayretsizliğinde gören Sultan Osman sefer dönüşünde yeni bir asker ocağı kurmaya kati olarak karar verdi, kendi mesuliyet hissini göremedi: Kahramanlık gösterenleri layık oldukları ihsanlarla taltif etmemiş, kelle ve esir getirenlere sadaka kabilinden bir şeyler vererek askerin gayret ve şevkini kırmış, askere sık sık haysiyet kırıcı hitaplarda bulunmuş, yüzden fazla yeniçeriyi de, cezası en fazla dayak olan küçük suçlardan idam ettirmişti. Asker de, "Hele bir yol selametle İstanbul'a dönelim" diyerek Sultan Osman'a diş bilemeye başlamıştı.

Hotin'den dönüşünün tezine Şeyhülislam Esad Efendi'nin güzelliği dillere destan olmuş kızı Âkile Hatun'la evlendi, saray ananeleri hilafına 600.000 altın üzerine nikâh kıyılarak İstanbul âdetlerince bir düğün yapıldı. Bu gelin kızın adı için "Ukayle" diyenler de vardır. Düğünden sonra ortaya bir hac meselesi çıktı. Mısır'ı fethetmiş, Hicaz'ı ülkelerine ilhak etmiş ve hilafeti Osmanlı Hanedanı'na almış Yavuz Sultan Selim bile hacı olmamıştı. Yeniçeriler, "Âl-i Osman'dan hacı yoktur, bunca diyarlar fetheden Gazi Selim ve Gazi Süleyman Han dahi Kâbe'ye gitmemiştir, bu Osman Çelebi'nin muradı haccı bahane edinüp Halep'ten, Şam'dan, Mısır'dan asker yazıp ocağımızı söndürmektir, gitmesine rızamız yoktur" dediler. Askerin ilk defa olarak sert bir ihtarıyla karşılaşan padişah yine ilk defa olarak bir kararını tatbikte tereddüde düştü.

1622 yılı Mayıs'ının ortalarına doğruydu, bir gece acayip bir rüya gördü:

Taht üzerinde oturuyor ve Kuran okuyormuş. Hazreti Muhammed gelmiş, elinden Mushaf'ı ve sırtından cüppesini almış, suratına bir tokat atarak tahtından yere devirmiş. Peygamber'in ayaklarını öpmek istemiş, öpememiş.

Bu müthiş rüyayı evvela hocası Ömer Efendi'ye anlattı, hoca efendi, "Hacc-ı şerife olan niyetinizde tereddüde düştünüz, size tevbihtir, ayağına yüz sürmek rüyada nasip olmadı ise inşallah merkad-i münevverlerine yüz sürersiniz" dedi. Bu tabir Sultan Osman'ı tatmin etmedi, Üsküdar'da Şeyh Aziz Mahmud Hüdaî

Efendi'ye gitti, büyük şeyh, "Kelam-ı Kadim şer'î şerifin hükmüdür, cüppe âlem-i vücuttur, bilüb bilmediğiniz harekâtınızdan tövbe ve peşimanlık üzere olun padişahım" dedi.

Müthiş rüyasının iki türlü tabirinden sonra Sultan Osman ne yapacağını şaşırmıştı. Evvela Aziz Mahmud Efendi'nin sözüne uyarak tövbe ve istiğfar yolunda İstanbul'daki evliya türbelerini dolaşmaya başladı. Eyüb Sultan'ı ziyaretinde, padişahı halk gözünde kötülemek için suret-i mahsusada tertip edilmiş gibi çirkin bir vaka oldu; Sultan Osman kurbanlar kesilmesini emretmişti, bostancılara, "Şu kadar koyun ve şu kadar sığır bulun" denildi; koyunları buldular, sığır için de etrafa dağılan bostancı neferleri şehir kapılarında ve Karagümrük'te rastladıkları arabaların öküzlerini alıp götürdüler, sahiplerinin şikâyetine, feryadına bakılmadı, değerlerinin de dörtte biri kadar para verdiler. Herkes padişaha beddua etti.

Sonra hocası Ömer Efendi'ye inanı galebe çaldı; 1622 yılı Mayıs'ının on sekizinci çarşamba günü sabahı hac yolculuğu için otağını ve tuğlarını Üsküdar'a geçirdi, aynı gün, Sultan II. Osman'a karşı askeri ihtilal başladı.

Kaynatası Şeyhülislam Esad Efendi padişahın kati kararını öğrenince fetvaya benzer bir mektup gönderdi: "Padişahlara hac lazım değildir, yerinde oturup icra-i adalet eylemek haccın üstündedir." Bir mektup da Aziz Mahmud Efendi'den geldi, o da, "Caizdir ki, bir fitne-i azime zuhur edecektir" diyerek otağı ve tuğları derhal geri aldırtmasını tavsiye etti.

Sultan Osman yanında ancak 500 yeniçeri ile 1.000 kapıkulu sipahisi götürüyordu. Halbuki padişahlar ava çıksalar en az 5.000 yeniçeriyle giderlerdi. Bu seyahat için seçilenlerin zabitlerine Üsküdar'a geçmek için emir gelince iki asker ocağının ileri gelenleri Fatih Camii'nde toplandılar, kararları şu oldu: "Nizam-ı âlem için padişahlar haccı terk edegelmişlerdir. Osman Çelebi'nin garazı mücerret bizden nefret ile onlardan asker toplamak ve ocaklarımızı kaldırmaktır, rızamız yoktur, hacdan vazgeçecektir." Büyük bir kalabalık oradan Atmeydanı'na yürüdü, bu yürüyüşe halktan da on binlerce kişi iştirak etti. Meydan toplantısında, "Padişahı baştan çıkarıp ve bu sevdaya düşürüp abes yere beytülmalı itlaf ve fesada sebep olanlar hakkın-

da şer'an ne lazım gelir?" diye bir fetva sureti yazıldı ve şeyhülislama gönderildi, askerin isteyecekleri kellelerin başında Hoca Ömer Efendi bulunduğu için şeyhülislam hiç tereddüt etmeden "Katli lazım gelir" diye fetva verdi. Hoca Ömer Efendi ile Sadrazam Dilaver Paşa kaçmışlardı, sarayları yağma edildi. Bunu haber alan Sultan Osman ulemanın ileri gelenlerini saraya davet etti, efendiler:

"Asker sizin Anadolu'ya geçmenizi istemiyor, hoca efendinin, kızlarağasının, sadrazamın ve başdefterdarın azillerini istiyor..." dediler.

Sultan Osman:

"Varın söyleyin hacdan vazgeçtim, fakat onları azletmem" dedi.

Bu haber askere ulaştırıldığında gün kavuşmuş, akşam olmuştu, ihtilali idare edenler, "Fatih Sultan Mehmed Camii'ne gelin, yarın orada görüşürüz" dediler. Ertesi perşembe sabahı Fatih Camii'nde toplanıldı, fakat ulemanın ileri gelenleri Sultanahmet Camii'ne gittiler ve "Burada toplanalım" diye haber yolladılar. İhtilal havasını alevlendirme bakımından bu yer değiştirmede büyük bir kasıt olduğu muhakkaktır. Atmeydanı'na doğru bir insan seli aktı. Asker isimlerini tespit ettiği kimselerin başlarını istemede ayak diredi, kibar ulemadan seçilen bir heyet saraya gitti:

"Padişahım ısrar etmeyin, şerrin ehvenini ihtiyar buyurun" dediler.

Sultan Osman:

"Siz bu meseleyle meşgul olmayın, onlar başsız askerdir, tez dağılır" dedi.

"Padişahım asker taifesi toplandıkta istediklerini alagelmiştir" denilince genç hükümdar parladı:

"Bu fitne erbabını siz tahrik etmişe benziyorsunuz. Evvela sizi kırarım, sonra onları!" diye bağırdı.

Huzurdan çıkan ulemaya saraydan ayrılmaları için izin verilmedi, Babü's-saade içinde alıkonuldular, onlar da, "Böyle bir günde biz zaten padişahımızı yalnız bırakmayız" dediler. Sultan Osman'ın muamelesine karşı ağır cevaptı. Ulema heyetinin saraydan dönmediğini gören ihtilalciler heyecan içindeydi. Ayasofya Camii minarelerinden saray tarassut edildi. "Bostancılardan eser görünmez!" denilince saraya hücum edildi. Bostancılar Sultan Osman'a ihanet etmiş, Bab-ı Hümayun'u açık bırakmışlardı, Orta Kapı'ya kadar sarayın birinci avlusu bir anda yeniçeri, sipahi ve halkın ayaktakımıyla doldu.

Orta Kapı da kanatlarını açınca Divan Avlusu istila edildi, Sultan Osman'a bütün saray ihanet ediyordu. İhtilal Babü's-saade'ye dayanmıştı. Bu kapının ötesi "Enderun-ı Hümayun"du, sarayın harimiydi, eşiğinden bir padişahın ancak ismen davet ettikleri geçebilirdi, sadrazam dahi hodbehod giremezdi. İhtilalciler padişaha gönderilen heyeti orada buldu, Nakibüleşraf Efendi:

"Biz söz geçiremedik, varın Sultan Osman'la kendiniz söyleşin!" dedi.

Bu kapının muhafızları akhadım ağalar da korkup kaçınca ihtilalciler Saray-ı Hümayun'un harimine akmaya başladı. Manzara mahşer yerinden örnekti. O sırada kalabalığın içinden, "Sultan Mustafa'yı isteriz!" diye bir ses yükseldi. Bunu on binlerce ağız tekrar etti. Sultan Osman tahtını işte on anda "İsteriz!.." gürlemesiyle kaybetmişti.

Sultan Mustafa'nın asker tarafından mahbesinden çıkarıldığını öğrenen Sultan Osman pek geç olarak Sadrazam Dilaver Paşa ile Kızlarağası Süleyman Ağa'yı ihtilalcilere teslim etti ve Ohrili Hüseyin Paşa'yı sadrazam tayin etti. Dilaver Paşa ile Süleyman Ağa derhal paralandılar. Ulema efendiler bunu fırsat bilerek saraya girmek istedi:

"Yoldaşlar, padişahımız istediklerinizi verdi, daha kimi isterseniz gidip alalım" dediler.

Asker, "Biz padişahımızı bulduk, bundan sonra istediklerimizi ondan alırız" cevabını verdi.

Harem-i Hümayun'da bulunan Sultan Osman Bostancıbaşı Hacı Mahmud Ağa'yı çağırttı:

"Bir kayık hazırlat. Bir miktar hazine yükleyip Üsküdar'a geçeceğim, oradan Bursa'ya gidip ecdadımın tahtına oturacağım, beni isteyen oraya gelir. Tutalım Sultan Mustafa padişah olmuş, birkaç gün mürurunda mahiyeti malum olacaktır" dedi.

Bizi Allah korumuştur diyeceğiz; o anda hepsi de elinde bulunan beş erkek kardeşini öldürtmek aklından geçmemiştir, geçseydi, Şehzade Mehmed'i boğdurtan Genç Osman, taht uğrunda bu katmerli cinayeti de irtikap edecek yaradılıştaydı. Birkaç gün geçince mahiyeti malum olacak Sultan Mustafa'nın yerine bir padişah aranacağı zaman, o tarihte on yaşında bulunan küçük kardeşi Sultan Murad

dururken askerin "Osman Çelebi"yi Bursa'dan davet etmeyeceğini pekâlâ tahmin ederdi. Askerin eline geçen Deli Mustafa bilmeyerek beş masum yeğeninin hayatını kurtarmış oluyordu.

Bostancıbaşı:

"Neferden kimse kalmadı, Saray-ı Hümayun'daki bütün kayıkları alıp kaçmışlardır!" deyince şaşırdı. Yeni veziri Ohrili Hüseyin Paşa:

"Padişahım" dedi, "Sultan Mustafa'yı yeniçeriler Etmeydanı'ndaki kışlalarına götürdüler, maslahat budur ki, biz dahi ağa kapısına gidelim, ocaklarına geldiğinizi öğrenince size zarar gelmez."

Sultan Osman bu teklifi kabulde evvela tereddüt etti:

"Beni istemeyen yalnız yeniçeri olsaydı bu tedbir ile söz geçirebilirdik, ulema da var, hemen Anadolu tarafına can atmak gerektir..." dedi.

Şüphesiz ki, düşünüyordu. Fakat Anadolu yakasına ancak yüzerek veya uçarak geçmek kalmıştı. Yalnız saray kayıkları kaçırılmış değil, limanda tek kayık yoktu. Bütün kayıkçı, peremeci, salapuryacı takımı, şehrin hamal, tellak, manav gibi ayaktakımıyla beraber ihtilalci askere karışmıştı. Üstelik tersaneliler de ihtilale karışmıştı. Sultan Osman bir amme nefreti karşısında yapayalnızdı. Çaresiz vezirin teklifini kabul etti. Bostancıbaşıyla beraber yanlarına on kese altın alarak ikindi vakti sarayın bir oğrun kapısından çıktı ve Süleymaniye'deki yeniçeri ağalık sarayına iltica etti. Ve yeniçeri ağası Ali Ağa'yı, askere büyük bahşişler ve rütbe terakkileri vaatleriyle Etmeydanı'ndaki kışlaya gönderdi, söyleyeceği sözleri de talim etti; "Sultan Osman bize sığındı, ocağımızın namusu vardır, kendisini tekrar padişahlığa kabul edin" diyecekti. Ali kışlada, evvela, efratla en sıkı teması olan odabaşılarla konuştu ve sözlerini, "Yoldaşları Sultan Osman tarafına döndürün" diye bağladı. Odabaşılar:

"Akşam oldu, sabah gelin, yoldaşları toplayalım, siz kendiniz söyleyin, biz de makuldür diyelim. Hüda'nın yazdığı ne ise o olur" dediler.

Ağayı savdıktan sonra hepsi kendi ortasının, taburunun neferlerini topladı ve büyük ağanın kışlaya ne maksatla geldiğini anlattı; "Yarınki gün söyletmeyin, vurun" diye tembih ettiler.

Sultan Osman o perşembe-cuma gecesini ağa kapısında geçirdi, gözüne uyku girdi mi, bilinemez. Aynı geceyi Sultan Mustafa ile anası Etmeydanı kışlasındaki Orta Cami'de geçirmişlerdi. Valide sul-

tan oğlunun vasiyyesi sıfatıyla sadrazamlığa kızının kocasını, Sultan Mustafa'nın enişte si Kara Davud Paşa'yı tayin etmişti. Böyle ihtilal zamanlarında her türlü melaneti irtikap edebilecek tıynette adamdı.

20 Mayıs 1622 Cuma, ihtilalin üçüncü ve sonuncu günü, yeniçeri ağası erkenden, misafiri sayılan Sultan Osman'ın huzuruna çıktı. On sekiz yaşındaki güzel delikanlı sabah namazını kılmış, fakat giyinmemişti; başı açık, üzerinde beyaz bir gecelik entarisi, belinde hafif bir kuşak vardı, ayakları çıplaktı. Ağa teselli yollu birkaç söz söyledi, yeniçerileri elde edince sipahilerle halkın ve ulemanın ehemmiyeti olmadığını anlattı, ocak namusu üzerinde son derecede hassas olan yeniçerilerin de kendilerine sığınmış bir padişaha sadakatten ayrılmayacaklarına emin olduğunu bildirdi. Sonra atına binip Etmeydanı'ndaki kışlaya gitti. Odabaşılar askeri kışla meydanına toplamış, kendisini bekliyorlardı, ağa bir merdiven başına çıktı, evvela duaya başladı, sonra, "Sultan Osman da ağa kapısına geldi..." dedi, fakat askere olan vaatlerini söylemeye bırakmadılar, bir, "Vurun, söyletmeyin!.." sedası yükseldi, bir yeniçeri eteğinden çekip aşağı düşürdü ve hemen kılıç üşürüp paraladılar, cesedini ayağından sürüyüp Aksaray'da dört yol ağzına attılar. Sonra kışladan boşandılar, Sultan Osman'ı almaya gidiyorlardı. Her adımda katılan sipahiler ve halkla, kalabalık bir çığ gibi büyüyordu. İhtilal en korkunç saatlerini yaşıyordu.

20 Mayıs 1622 Cuma günü, Sultan II. Osman'ın hayat takviminin son yaprağı oldu; delikanlıya belki yıl gibi uzun gelmiştir, belki de bir saat kadar kısa, bilemeyiz.

Süleymaniye'deki ağa kapısı (şimdi İstanbul Müftülüğü ile Biyoloji Enstitüsü'nün bulunduğu yerde yeniçeri ağalarına mahsus miri saray), bin bir ayak bir ayak üstünde mahşer yerinden örnek olmuştu. Sultan Osman henüz giyinmemişti, kaçıp saklandığı yerden o beyaz gecelik entarisiyle başı açık ve yalınayak çıkardılar. Bir sipahi acıdı, başından tülbenti kirlice keçe külahını çıkarıp padişahın başına koydu, bir yeniçeri de ayaklarından kaba asker yemenilerini çıkarıp padişahın çıplak ayaklarına geçirdi. Aşağı tabakadan bir adamın çul eyerli atına bindirdiler.

Süleymaniye'den Aksaray'a yeniçeri, sipahi ve halkın ar ve edep bilmez it güruhunun dil ve elle en ağır hakaret ve tecavüzleriyle ge-

tirildi. Vakanüvislerin tespit ettikleri sözler ve hareketler şunlardır:

"Canım Osman Çelebi! Meyhaneleri basmak olur muydu?"

"Meyhane basıp yeniçeri ve sipahiyi taş gemisine doldurmak olur muydu?"

"Yeniçeri ve sipahiyi denize atmak olur muydu?"

"Ecdadın bu kadar memleketi bostancılarla mı zapt etti?" dediler.

Altıncıoğlu adında bir serseri güzel delikanlının baldırlarını, kaba etlerini sıkıştırarak edepten hariç laflar söyledi. Sultan Osman:

"Bre habis melun!" diye bağırdı.

At üzerinde vücudunu, uzanan mütecaviz ellerden korumaya çalışırken:

"Padişahınız değil miyim? Nedir bu ettiğiniz cefa! Yapman!.." diyordu ve ağlıyordu.

Orta Cami'ye getirildi. Sultan Mustafa ile anası da oradaydı. Cuma günüydü, müezzinler sala vermeye başlayınca kışla avlusundaki asker Sultan Osman'ın camide idam edildiğini zannetti:

"Katle rızamız yoktur! Katledeni paralarız!" diye bir gulgule koptu. Caminin içindeki zabitler Sultan Osman'ı pencereye getirip askere göstermeye mecbur oldular.

Bir ara başındaki keçe külahı kirli tülbendi attı, başı açık ağlamaya başladı; kuvvet karşısında zillete düştü ve yalvarmaya başladı:

"Ağalar, bilmezlik ile size cefa ettimse affedin, benim ettiğimi siz etmeyin, dün sabah padişah idim, bakın, başım açık, ayağım çıplak, şimdi üryan kaldım, halimden ibret alıp merhamet edin, dünya size dahi kalmaz... Hangi padişahın kulları padişahlarına bu ihaneti yaptılar?.." dedi.

Camidekilerin gözleri yaşardı, Yeniçeri Ocağı'nın büyük ağalarından turnacıbaşı ağa başından tülbendini çıkarıp:

"Padişahım, temizdir, mübarek başınızı sarın..." dedi.

Önce almak istemedi, sonra alıp sardı. O sırada Sadrazam Kara Davud Paşa, cebecibaşı yaptığı bir bendesiyle camiye geldi, paşanın işaretiyle bu adam Sultan Osman'ı boğmak için kement attı, delikanlı atik davranıp kemendi tuttu, bütün ocak ağaları koştu:

"Neylersiniz?.. Bu yaptığınız dışarı aksetse asker cümlemizi kırar..." dediler. Sultan Osman Davud Paşa'ya döndü:

"Bre zalim, ben sana neyledim?.. İki defa mucib-i katil cürmünü

affettim, mansıp verdim, bana adavetin nedir alçak!.." dedi ve yeniçeri zabitlerine:

"Bu zalim beni komaz, öldürür!.." dedi.

Ocak ağaları:

"Yok padişahım. Sizi kimse öldüremez. Hatırınızı hoş tutun, ortalık bir miktar sükûn bulsun, padişahımız yine sizsiniz..." diye teselli ettiler.

Bu sırada mihrap önünde oğlunun yanında oturan valide sultanın mırıldanarak şunları söylediği tespit edilmiştir: "Siz bilmezsiniz bu ne sarı yılandır... Buradan sağ kurtulursa sizden ve bizden kimseyi komaz, öldürür..."

Sultan Osman askere hitap etmek için izin istedi, caminin avluya bakan penceresini açtılar, delikanlı askere de yalvardı:

"Benim sipahi ağalarım ve yeniçeri ihtiyarları babalarım... Tazelik belasıyla münafık sözüne uydum, beni buraya hakaretle getirmeden ise n'olaydı orada öldürseydiniz!.. Beni istemez misiniz?.." dedi.

Avluyu dolduran asker bir uğurdan:

"Seni padişahlığa kabul etmeyiz, katline dahi rızamız yoktur!.." diye bağırdı.

Tekrar ağlamaya başlayan Sultan Osman camideki zabitlere, "Çünkü beni katle razı değilsiniz, Sultan Mustafa'nın odasına hapsedin" dedi.

Sultan Osman'ın saraydan çıkarken yanına aldığı on kese altın, ağa kapısındaki zabitlerin elinde kalmıştı. O sırada cami avlusundaki asker arasında bir adam, "Sultan Osman kapıya flori getirmiş" diye bir laf atınca bir kaynaşma oldu, kalabalık bir kafile ağa kapısına koştu, "Osman'ın getirdiği flori kandedir?" dediler. Koca saray talan edilecekti, ortaya bir kesesini çıkarıp attılar, "İşte getirdiği flori budur!.." dediler. Kese derhal paralandı; altın, sarı çiçek gibi meydana yayıldı ve hemen yağma edildi. Geri kalan dokuz kese altını da irice lokma yutmasını bilenler iç etmişti.

Sultan Osman, ağa kapısına son sadrazamı Ohrili Hüseyin Paşa ve Bostancıbaşı Hacı Mahmud Ağa'yla beraber sığınmıştı, padişahlarıyla beraber tevkif edildiler, paşa öldürüldü, ağa kurtuldu, akıbetleri ibretle okunmaya değer.

Hotin Seferi'nde lüzumsuz bir hücum emri verdiği zaman Yeniçeri Ocağı ihtiyarları bu Hüseyin Paşa'ya, "Sultanım, kulu beyhude kırdırırsınız..." deyince:

"Padişaha kul mu eksik olur, eşek yerine at bağlarız!" diye bağırmıştı.

Asker bu sözü unutmamıştı. Ağa kapısında yakalanınca Sultan Osman'la beraber kışlaya götürülüyorlar. Tüyler ürpertici alay hareket edeceği sırada Hüseyin Paşa nasılsa kurtulup kaçmaya başladı, ardından yetişip kılıç çaldılar, içinde zırh vardı tesir etmedi. Paşa koşuyor, hem de:

"Padişahımız ocağınıza sığındı, mürüvvet edin, hakarete layık görmeyin!" diye bağırıyordu.

Elhak sadakattir. Nihayet Sakaçeşmesi önünde öldürüldü, başı gövdesinden ayrılıp Orta Cami'ye götürüldü. Sultan Osman'ı da Sakaçeşmesi önünden geçirmişler ve vezirinin cesedini göstermişlerdi, genç padişahın orada: "Bu mazlum bigünahtı, her zaman kul hakkında bana iyilik söylerdi, eğer onun sözüyle amil olsaydım başıma bu hal gelmezdi, beni baştan çıkaran hoca efendi ile kızlarağasıdır" dediği rivayet olunur. Hakikat şudur ki, paşanın evvela sokak ortasındaki başsız cesedi ve sonra camide bir mızrak üstündeki kesik başı Sultan Osman'ı kendi akıbeti için dehşet içinde bırakmış ve yeniçerilere ağlayarak yalvarmaya kadar düşürmüştü.

Bostancıbaşı Hacı Mahmud Ağa'yı hemen oracıkta paralamak isterlerken yeniçerilerin erazil güruhundan otuz kırk zıpır etrafını sarmış ve siper olmuşlardı; "Osman Çelebi bizi meyhaneden çıkarıp taş gemisine koyup denize atmak için bu ağaya teslim ettikte bu bizim hayatımızı bağışlamış, kaçırmıştır, bizim gibi daha nice yiğitleri kurtarmıştır, ölürüz, bunu öldürtmeyiz" demişlerdi.

Sultan Mustafa ile anasını saraya götürdükten sonra Sultan Osman'ı da Yedikule Zindanı'na götürdüler. Yine muazzam bir kalabalığın ortasında, ağır ve şenî hakaret ve tecavüzlere maruz kaldı. Bu sefer at yerine üstü açık bir yük arabasına bindirmişlerdi, yanına da subaşı kethüdası olan lakabı üstünde bir nursuz, imansız adam, "Kilindir Oğrusu" binmişti. Hırsızlığı lakap olmuş bir adamın ahlak ve edeple hiçbir ilgisi olmadığı açıktır.

Bir tahttan düşmüş olan delikanlı akıbetini artık kesin olarak

görmüştü. Son saatlerinde, camide düştüğü zilletten sıyrılıp bir gün evvel oturduğu tahtın şanına layık vakara yükseliverdi. Arabada, hakaret ve tecavüzler karşısında sessiz, taş gibi durdu. Herhalde lüzumu kalmadığı için, Yedikule Zindanı'ndaki küçücük bir hücreye sırtından entarisi alınarak bir don ve gömlekle konuldu.

Bu zindan odası, bugün müze olan kalede hiç değişmemiş olarak durmaktadır. Kemerli kapısı dar ve alçak, tavanı da ancak bir adam boyunda dört duvardan ibarettir, penceresi yoktur.

Sultan Osman'ı getiren kalabalık geri döndü, Yedikule'de zindancıların yanında Kilindir Oğrusu kaldı. İkindiye doğruydu, Sadrazam Kara Davud Paşa sadık adamlarıyla beraber Yedikule'ye geldi, Kilindir Oğrusu'nu da alarak Sultan Osman'ın kapatıldığı kuleye girdiler ve içerden kilitlediler.

Sultan Osman can pazarında cellatlarına koyun itaatıyla teslim olmadı, on sekiz yaşında ve pehlivan yapısındaki vücudunun acı kuvvetiyle aslan yavrusu gibi korundu. Davut Paşalılar bir kişinin ancak geçebileceği dar ve alçak zindan kapısından içeriye uzunca bir müddet giremediler. Ellerinde meşaleler vardı, fakat kapı önüne biri geldi mi içerisi yine zifiri karanlık oluyordu; delikanlının yumruğunu veya tekmesini yiyen balyoz yemiş gibi çöküyordu; elinde bir bıçak, hatta kalınca bir sopa olsaydı o beş altı adamın hepsini yere cansız sereceği muhakkaktı. Nihayet Kilindir Oğrusu içeri dalmaya muvaffak oldu ve bir tekme atmak isterken Sultan Osman'ın husyelerini yakaladı ve var kuvvetiyle burdu, bedbaht genç acı bir feryatla dizleri üzerine çöktü, cebecibaşı da kemendini atarak boğdu. Müverrihin tabiriyle, "cebecibaşı denilen bu melun-ı bidin" teslim-i ruh etmiş olan Sultan Osman'ın sağ kulağını kesti, emredilen hizmeti gördüğünü ispat için Sultan Mustafa'nın anasına nişan götürecekti.

Naaşına da hakaret ettiler gece, yine bir yük arabasının içine uzatarak üstüne bir hasır attılar ve Saray-ı Hümayun'a götürdüler. Fakat ertesi gün cenazesi padişahlara yapılagelen merasimle kaldırıldı. Atmeydanı'nda babası Sultan Ahmed'in türbesine defnedildi. Tesadüfler gariptir, Arap harfleriyle, "Oldu şehid Osman" sözü ebced hesabı ve Hicri takvimle ölümüne tarihtir. Şanında söylemiş bir destan-mersiyedir:

Bir şah-ı âli şan iken
Şah-ı cihana kıydılar
Gayretli genç arslan iken
Şah-ı cihana kıydılar

Gazi bahadır han idi
Âli nesep sultan idi
Namıyla Osman Han idi
Şah-ı cihana kıydılar

Hükmetmeye kadir iken
Emr-i Hakk'a nâzır iken
Haccetmeye hazır iken
Şah-ı cihana kıydılar

Nevî ciğerler oldu hun
Derdim bir iken oldu on
Kan ağladı ehl-i fünun
Şah-ı cihana kıydılar

Sultan IV. Murad

10 Eylül 1623 Pazar günü amcası Deli Mustafa'dan sonra imparatorluk tahtına on iki yaşında bir çocukken oturan ve Miladi takvim ile 16 sene, 4 ay, 29 gün padişahlık yapan, yirmi sekiz yaşında ölen Sultan IV. Murad, Osmanlı padişahlarının Cesare Borgia'sıdır, Machiavelli nazariyesine göre büyük hükümdardır.

Padişahlığının ilk dokuz yılı korkunç bir anarşi devri oldu. Ancak yirmi iki yaşındayken fırtına göbeğinde, yelkenleri yırtılmış, direği kırılmış, teknesi çatırdayan devlet gemisinin kaptan köşküne çıkabildi ve o gemiyi selamet sahiline ulaştırdı.

O devirde devlet demek padişah demekti. Temsil ettiği devletin şan ve şevketini dünya karşısında kudret ve liyakatle korudu; dahilde ise arzu ve iradesinin karşısında hiçbir engel tanımadı; her fırsattan istifade etmesini bilen, her fırsatta baskısını artıran, en ağır manasıyla kanlı bir müstebit oldu. Amansız yasakları, halkın ve askerin içindeki hayta, zorba güruhunu sindirdi; ulema efendilere siyaset olmazdı, gördükleri en ağır ceza sürgündü, can kaygısı olmadığından dilleri uzun uzun olurdu, hiç tereddüt etmeden İstanbul'da şeyhülislam efendiyi boğdurttu, İznik'te ve Şam'da kadıları kale kapılarına astırttı. Diyarbekir'de oturan, şöhreti bütün şarkı tutmuş, bir işaretiyle beş yüz bin kişiyi ayaklandırabilecek, kerametine inanılmış Hazreti Koç Şeyh Mahmud, cellatbaşı Kara Ali'nin kemendinde can verdi. Dört kardeşinden üçünü boğdurttu.

Batıda Avusturya bu demir pençeli hükümdarla dostluk siyasetine dikkat etti. Akdeniz'de donanmasıyla bir kuvvet olan Venedik Cumhuriyeti'nin Türklere karşı siyasetini de Sultan Murad tayin

etti; bir gün Venedik elçisine, "Girit Adası, Şarki Akdeniz'e hâkim olan devletimiz için hem askeri hem de ticari emniyet bakımından bir gün topraklarımıza katılacaktır!" demişti; bu tehdit, Akdeniz'deki korsanlık vakalarını önlemek için kâfi gelmişti. Şarkta iki defa İran seferine çıktı, birinden "Revan Fatihi" öbüründen de "Bağdat Fatihi" olarak döndü ve Kasrışirin Muahedesi'yle Türkiye-İran sınırını en makul çizgiyle tespit etti.

Bir yaz günü, 27 Temmuz 1612 Cuma, Boğaziçi'nde Çengelköy'de Kule Bahçesi Kasrı'nda dünyaya gelmişti, anası Kösem Mahpeyker Sultan, Sultan I. Ahmed'in baş tâcı sevgili zevcesiydi; her yere yanında götürdüğü için bu doğum bu bülbül yuvası gibi kasırda olmuştu.

Sultan Ahmed'in bütün oğulları gibi afet-i devran denilecek kadar güzeldi. Kumral saçlı, zekâ ışığıyla pırıl pırıl gri ela gözlü on iki yaşında melek yüzlü çocukken, bunamış sarsak bir delinin yerine tahta oturduğu gün, altın kaplamasına gömülmüş elmaslar, yakutlar, zümrütlerle göz kamaştıran o devlet koltuğuna muhakkak ki, pek yaraşmıştı. Narin çocuk vücudunun serpilip gelişmesi için iki üç yıl kâfi geldi; şahbaz ve şehlevent bir delikanlı oldu. Kendisini yakından tanımış olan büyük seyyah ve muharrir Evliya Çelebi dilaverlik, yiğitlik, pehlivanlık ve silahşorluk yolundaki kabiliyet ve hünerlerini uzun uzadıya methederken anlatıyor:

"... Kullarından Melek Ahmed Ağa ile Musa Ağa ejderha misal pehlivanlardı, bir gün kuşaklarından birini sağ, diğerini sol eline alıp havaya kaldırdı ve havada bir elinde gürz dolaştırır gibi dolaştırdı. Bir gün de Beyazıt Camii'nin minaresi alemine konmuş bir kargaya Beyazıt'taki Eski Saray avlusunda Nogayelçisi adındaki atının üstünden bir cirit attı, bir ok menzili mesafededir, kargayı düşürdü. Bir gün, incir kökünden yapılmış dokuz Arnavut kalkanını dizip bir cirit attı, sekizi delen cirit dokuzundan iki karış yalman gösterdi. Soyunup, pehlivanlar ile güreş tutuşurdu, güreşte kırk fen, yetmiş bent, yüz kırk hava bilirdi, hasmının sırtını muhakkak yere getirirdi."

Tahsiline son derece itina gösterilmişti. On iki yaşındayken Arapça ve Farsçayı anadili gibi konuşuyordu. Elyazısı hattat denilecek kadar güzeldi. Osmanlı ülkesinin coğrafyasını ve Osmanlı tarihini, İslam tarihini iyi biliyordu. Tahta çıktığı o küçücük yaşından başlayarak hususi hayatı sefihane ve hatta rezilane geçti, fakat uyku-

sunu kitaba feda etti, İslami ilimlerde seçkin ulemayla sohbet edebilecek ve kadıları imtihana çekecek salahiyete sahip oldu. Güzel konuşurdu, fikirlerini de son derecede düzgün bir ifadeyle kalem diline verirdi. Saltanatının ilk yıllarında bile güzide münevverlerin toplandığı mülukâne meclisler kurmasını, sanat ve ilim erbabını himaye etmesini bildi; kendisine sadakatle bağlananlar için güvenilir ve cömert velinimet oldu.

İçli, duygulu adamdı. Şark musikisine hakkıyla vâkıftı; hanedanının şair hükümdarları arasında ilk hatırlanacak simalardandır. Bağdat üzerine gönderdiği sadrazam ve serdar Hafız Paşa aciz kalıp kendisinden,

Aldı etrafı adüv, imdada asker yok mudur?
Din yolunda baş verir bir merd-i server yok mudur?

Bir aceb girdaba düştük, çaresiz kaldık medet
Aşinalar zümresinden bir şinaver yok mudur?

Cenkte hempamız olub baş virüb baş almaya
Arsa-yı âlemde bir merd-i hünerver yok mudur?

diye yardım istediğinde, vezire aynı vezin ve kafiyeyle şu manzum cevabı yolladığında henüz on üç yaşındaydı.

Hafizâ, Bağdat'a imdat etmeye er yok mudur?
Bizden istimdat edersin, sende asker yok mudur?

Düşmeni mat etmeye ferzaneyim ben der idin
Hasma karşı şimdi at oynatmaya yer yok mudur?

Gerçi laf ırmakta yoktur sana hempa bilürüm
Lik senden dâd alan bir dâdgüster yok mudur?

Bu kudretli, enerjik ve kanlı genç hükümdar hususi hayatında bir cinsi sapıktı. Tesadüfen koynuna girdiği ve belki de oğlan yapılı birkaç kadından çocukları oldu fakat şehzadeleri küçükken öldüler.

Ömrü boyunca erkek yüzü çizgilerinin ve erkek vücudu yapısının hayranı oldu. Burada anası Kösem Sultan'ın terbiyesi üzerinde durmak lazımdır. Osmanlı Sarayı hareminin rakipsiz valide sultanı kalmak isteyen bu kadın on iki yaşında tahta oturtulan güzel oğlunun bir kıza gönül vermesinden ve bir gün karşısına gözde bir hasekinin çıkmasından korkmuş, çocuğu mütemadiyen, Enderun-ı Hümayun'un güzel güzel oğlanlarıyla düşüp kalkmaya teşvik etmişti, "Aslanım... Padişahlar sureti ve siyreti mahbup nedimlerle badesi gülfama iltifat edegelmiştir" diyerek önüne içki sofraları kurdurtmuş, divan edebiyatının mey ve mahbup terennümleri de Sultan Murad'ı o küçük yaşından büyüleyivermişti. Mahmud Gaznevî'nin Ayvaz'ı şöyle dursun, dağ padişahı Köroğlu'nun bile Ayvaz'ı vardı. Asrının seçkin din bilgini ve büyük şairi ve kendisinin şeyhülislamı Yahya Efendi gazellerinde oğlanların ayağını öpüyordu.

Sultan Murad'ın ilk gözdesi Musa Melek Çelebi oldu. Kendisinden bir veya iki yaş kadar büyüktü. O sıralarda İngiliz elçisinin müsteşarı olarak İstanbul'da bulunmuş Sir Ricaut'ın kaydına göre bu güzel genci sarayının mehter, çalgıcı oğlanları arasında görmüş, sevmiş ve nedim olarak mahremiyetine almıştı, bir Ermeni dönmesiydi.

Musa Melek Çelebi üzerine bir fıkradır; bir gün Beykoz'un arkasında ormanlar içindeki Tokat Kasrı'nda bir îş ü işret âleminde Musa Çelebi'yi bir köşeye çekilmiş ve başını avucuna yaslanmış düşünür görmüş, ortaya muamma yollu bir mısra atmış:

Dirahşan oldu gördüm beş hilal üzre bir hurşid...

Meclisinde bulunanlardan bir şair etrafa şöyle bir göz gezdirince padişahın muammasını şu mısrayla çözmüş:

Meğer kim pençe-i simine ol mehpare yaslanmış...

Musa Melek Çelebi sultanının ilk devrinde çıkan 1632 ihtilalinde bu fitnenin körükçüsü Topal Receb Paşa tarafından elinden hileyle alınmış ve ihtilalcilere teslim edilerek feci bir şekilde öldürülmüştür. Genç padişah o zamanda şu türküyü yazmıştı:

Yola düşüp giden dilber
Musam eğlendi, gelmedi
Aceb yolda yol mu şaştı
Musam eğlendi gelmedi...

İkinci gözdesi, henüz yirmi beş yaşında toy bir gençken en munisi kurt ve çakal yeniçerilere ağa tayin ettiği Hasan Halife'dir; bir şehir uşağıydı. Padişaha intisabı şöyle anlatılır: Nedimleri arasında bulunan şair Nef'i'yle tebdil gezerken demirciler içinde balyozla demir döven harikulade güzel bir delikanlı görür, ateş karşısında çıplak gövdesinde terleri gümüş tırtıllar gibi oynaşan ve balyozunu her indirişinde etrafa kıvılcımlar saçan demirciye hayran olur:

Düştü dâmen-i dile bir şerer-i sûzefgen...

der; Nef'i de hemen ikinci mısrayla beyti tamamlar:

Aşk ahengeri zencir-i cünun işler iken...

İşte rivayet edilir ki bu tunç heykel gibi demirci güzeli saraya alınmış ve pek az sonra da yeniçeri ağası tayin edilmiştir. Hasan Halife için narin yapılı bir çelebiydi diyenler de vardır, fakat yeniçeri ağalığına yaraşan, demirci balyozuyla tavlanmış pazılara sahip oluşudur. Onu da 1632 Mart ihtilalinde paralamışlardır.

Diğer bir gözdesi Abaza Mehmed Paşa oldu. Bu adam gençliğinde namlı Celalilerden Canbuladoğlu'nun mahbubu ve hazinedarıydı, hayatı bir roman mevzuudur. Sultan Murad'la tanıştığı zaman yaşı kırkını aşkındı, fakat son derecede yakışıklıydı, tuvana ve çalak bir erkek vücuduna yaraşan esvap kesimleri icat edecek kadar da tuvaletine düşkündü. Evvela genç padişah Abaza Paşa gibi giyinip kuşanmaya başladı, padişahı da bütün İstanbul gençleri taklit etti, büyük şehirde Abaza kesimi esvaplar moda oldu. Sultan Murad, Mehmed Paşa'yı Bosnalı Mustafa'ya feda etti.

Mustafa yaşça kendisinden küçük ilk gözdesidir. Hacı Sinan adında Bosna'nın en zengin tüccarlarından birinin oğluydu. Güzelliğinin şöhreti İstanbul'a aksetmiş ve hemen getirilmişti. Abaza Pa-

şa Bosna valisiyken altın sızdırmak için Sinan bezirgâna çok eziyet etmişti, adam ondan intikam aldırma kastıyla oğlunu Sultan Murad'a tereddüt etmeden göndermişti. Padişahın baş tacı olan bu güzel çocuk intikamını aldı; evvela padişahın Abaza'ya olan teveccühünü kırdı ve nihayet bir gece, Anadoluhisarı'nda bostancıbaşının bahçesinde bir işret sofrasında paşanın yeni bir rüşvet kepazeliğini ihbar etti. Sultan Murad'ı gazaba getirerek Mehmed Paşa'yı idam ettirdi. Pişmanlık mıdır, hatıralara hürmet midir bilemeyiz, Sultan Murad, Abaza Paşa'ya muazzam cenaze alayı yaptırttı ve namazında bizzat bulundu.

İçki sofrası ve hamam sefaları yâranı arasında sarayın zülüflü oğlanlarından da büyük şöhretler vardır. Melek Ahmed, Musa, Siyavuş, Deli Hüseyin gibi. Hepsi Apollon başlı birer Herkül'dü, hepsi vezir oldular, Melek Ahmed'ine ise Kaya Sultan'ını verdi, damat edindi.

Bu zevk sapığı genç imparatorun mahrem meclislerine uygunsuz güruhundan adi ve müptezel köçek oğlanları da getirildi: Dimitraki, Neferaki, Can Memi Şah, Zalim Şah, Fitne Şah, Mirza Şah, Aslan Şah, Şahin Şah, Küpeli Ayvaz Şah, Saçlı Ramazan Şah gibi. Kimi Sakız mahbubu, kimi mukassır şehir oğlanı, kimi Abaza, Megril ve Çerkez gulamıydı.

Kanlı müstebit sapık zevklerinin yolunda ölüm döşeğine uzanıncaya kadar pervasız yürümüştü; ne zamanın dedikodusundan çekinmiş, ne de tarihin kaleminden korkmuştu. "Aslana ok deymiş, yelesinden..." diye bir atasözü vardır, Sultan Murad'ı terzil için ilk dil uzatan bir nedimi, asrın büyük hiciv şairi ve Türk divan edebiyatının kaside üstadı Nef'i oldu.

1630 yılı Haziran'ının yirmi beşinci salı günü padişah Beşiktaş Sarayı'nda babasının yaptırdığı Çinili Köşk'te Nef'i'nin *Siham-ı Kaza* (Kaza Okları) adındaki hiciv mecmuasını okuyordu, çoğu gayet ağır, hatta küfür dolu manzumelerdi. Ani bir fırtına koptu, padişahın tahtının hemen yanı başına yıldırım düştü, hizmetindeki Enderun oğlanları korkudan yere kapandılar, o tarihte on sekiz yaşında bulunan Sultan Murad da dehşet içinde kaldı ve elindeki şiir mecmuasının kenarına,

Gökten nazire indi Siham-ı Kaza'sına
Nef'i diliyle uğradı Hakk'ın belasına...

diye yazarak şairi hiciv söylemekten men etti.

Dili zehirli nedimi yalnız padişaha değil, padişahın "Bâd-ı Saba", "Evren", "Saçlı Doru", "Mercan", "Celali", "Guzi", "Edhem", "Hüma", "Kapıağası Dursun", "Cebeli Doru", "Kayışoğlu Dorusu", "Ağa Alacası", "Şam Alacası", "Aşkâr-ı Behram", "Dağlar Delisi" gibi hepsi ayrı güzellikte sevgili atları için bile "Rahşiye" adıyla kaside yazıp sunmuş adamdı, padişahın büyük ihsanlarını, lütuflarını görmüştü.

1635'te ilk defa İran Seferi'ne çıkacağı sıradaydı, hazin ruhlu şairin tekdir ettiği bir uşak, efendisinin padişah hakkında yazdığı bir hiciv kıtasını gizlediği yerden çalarak Sultan Murad'a götürdü. Şiir genç hükümdarı ahlaksızlıkla yerin dibine sokuyordu fakat Sultan Murad'ı gazaba getiren hicivden ziyade şairin nankörlüğüydü. Nef'i'yi çağırtarak yüzüne tükürdü ve idamını ferman etti. Vakaya kendi adının karışmaması için yine o sıralarda Sadrazam Bayram Paşa hakkında söylenip halk ağzına düşmüş diğer bir hicviyesi idamına sebep olarak gösterildi. Sarayın odun ambarında boğulan Nef'i'nin cesedi denize atıldı.

Seferden Revan Fatihi olarak dönerken yanında İranlı bir prens getirdi, adı Yusuf Han'dı, zevki zevkine, meşrebi meşrebine uygundu; kültürlü, zarif bir meclis adamıydı, yaratıcı bir zevk muhayyilesine sahipti. İran şahının Revan valisiyken bu Osmanlı padişahının kendisinden evvel gelen şöhreti üzerine kaleyi Sultan Murad'a teslim etmişti. Yeni efendisine yeryüzünün en güzel ve muhteşem beldesi olan İstanbul'da peri masalları hayatı yaşatacağını vaat etmişti. Vaadini tuttu, Kâğıthane'de kendisine ihsan edilen miri bir koruda İrankâri bir köşk ve köşkün yanında gül gülistan içinde dört duvarı billurdan bir hamam yaptırdı; dışında gül ve yasemin dalları arasında bülbül yuvaları vardı, içine de bülbülleri doldurdu.

Kalender şairler şekerci güzeli, börekçi güzeli, terzi güzeli, attar güzeli, bakkal güzeli, berber güzeli türlü isimler altında zamanlarının esnaf civanlarını medih yollu manzumeler yazıp bırakmışlardı. Yusuf Han denilen bu insan suretindeki şeytan-ı lain padişahının nazar-ı dikkatini bu eserler üzerine çekti ve izin alarak İstanbul'un

esnaf civanlarının bir defterini yaptırdı, rızalarıyla veya cebren ve kahren her gece birini veya birkaçını yattıkları bekâr odalarından, hanlarından yahut evlerinden hünkârın işret meclisine getirdi. Bunlardan bir kısmı, mesela Kasımpaşalı Yemenici Mustafa, Şehreminli Tayyarzade Kâtip Mehmed, o asrın meddahları ağzında, Sultan Murad'ın ölümünden sonra hikâye kahramanları olmuşlardır.

Sultan Murad, Yusuf Han'a resmen "mutahassıs has nedim" unvanını verdi; fakat İstanbul halkı ondan daha evvel bu melun adama layık olduğu lakabı takmış, "Emir-i Kûn" demişti; kûn kelimesinin manası için Farsça lügate bakmalıdır. Pek edepli vakanüvisler bu lakabı "Emirgûne", "Emirgûneoğlu" şekillerine çevirdiler. Yusuf Han'a kirli hizmetleri karşılığı verilen yerlerden Boğaziçi'nde Rumelihisarı civarında leb-i deryada güzelliği dille ve kalemle tarif edilemez bir koru da "Emirgûne Bahçesi" dediler, giderek bu isim halk arasında pek isabetli bir tahrif ile Emirgan oldu. Yusuf Han şeriri padişahı öldüğünde bir semti meçhule firar etmek üzereyken Sultan İbrahim'in emriyle idam olundu.

Etrafına yâran toplayan hükümdarların zamanında kaçınılmaz bataktır; geniş bir suiistimal şebekesi kuruldu. Padişahın içki sofrası ve sefahat arkadaşları imparatorluğun en büyük iş sahalarına el attılar, adamlarının adına ticarete sermaye yatırdılar. Et, ekmek, erzak, kereste, manifatura, deri, iğneye ipliğe varınca her şey fiyat istikrarını kaybetti, ölçüsüz kârlarla hayat ateş pahasına çıktı. Bu arada mesela Valide Kösem Sultan durmadan kabaran servetini manifatura ticaretinde işletiyordu, Çamkacılar Yokuşu'nda şeddadi bir işhanı yaptırmıştı. Devlet iltizamları da yâran bendegânının inhisarındaydı.

Sultan IV. Murad anarşi fırtınasının göbeğinden kurtardığı devlet gemisini selamet sahiline çıkarmış, fakat limana sokamamıştı. Kayalar arasında dolaşıyordu, kayalara bindirdi bindirecekti.

Bu genç adamı temiz duygularla seven erbab-ı namusa kıran girmemişti, mesela bu devirde birbiri ardından sadrazamlığa kadar yükselmiş Bayram Paşa, Tayyar Mehmed Paşa, Kemankeş Kara Mustafa Paşa, bu temiz yüzlerdendir. Sultan Murad'ı yâranından ayırmak imkânsızdı, onu tahttan indirmeye gitmek ise ancak askeri bir ihtilalle, teşbikle olabilirdi, bu ise sözü tekrar ayağa düşürmek, yeni bir anarşi devri yaratmak olacaktı, eşkıyanın kış geçirmiş yılan

gibi başkaldırması, bu kanlı Sultan Murad'ı mumla aratacaktı. Bu temiz adamlar ateşle oynamadılar, bilakis, padişah yâranının suiistimalleri karşısında bir ihtilalin kopmasını önlemeye çalıştılar.

Sultan Murad'ın pulad yapılı pehlivan vücudu işret ve sefahatla içinden çürümüş bir genç çınar gibiydi, bir gün birden devrilecekti. Dinini ve devletini sevenler bir ihtilali değil, işte o günü bekliyorlardı.

Biraz gerilere dönelim; IV. Murad'ın tahta çıktığı devri Evliya Çelebi kısa fakat canlı şöyle tasvir ediyor: "Zorbalar elinde ehil ve iyal hamamlara, çarşıya, pazara çıkamazlardı. Falan ağanın hanesini basalım diye alenen konuşulurdu. Sultan Murad tahta çıktı, Celaliküş, eşkıyaküş, askerküş bihakkın hunhar padişah oldu" diyor. Fakat bu cümlenin iki parçası arasında tam on yıl kadar vardır, Sultan Murad yeniçeri, sipahi ve ayaktakımı zorbalarını, şehir eşkıyasını ancak 1632'de tepeledi.

İstanbul'un taht şehri olmasından sonra yerleşmiş bir ananeydi, bir yeni padişah tahta oturunca askere cülus bahşişi dağıtılırdı. 17. asrın başında bu bahşiş ortalama 3 milyon altın tutuyordu. Evvela Sultan I. Ahmed'in yerine mecnun I. Mustafa'nın tahta oturtulması gafleti, üç ay sonra Genç Osman'ın padişah ilan edilmesi zaruretiyle hazineden 3 yerine 6 milyon altın çıkartılmıştı. II. Osman'ı deviren askeri ihtilalde şifa bulmasından ümit kesilmiş delinin ahvali bilinerek tekrar padişah yapılması devlet hazinesine ağır bir ihanetti, tahtta ne kadar tutulabileceği meşkûk, fakat saltanatının pek kısa süreceği de bir hakikat olan adam için bir 3 milyon daha dağıtılmıştı. Delinin eski yerine kapatılmasına ve Sultan Murad'ın iclasına karar veren devlet erkânı asker ocaklarının söz sahiplerini de artık bahşiş istememeye ikna etmişlerdi. Fakat söz verildiği halde iki gün sonra bahşiş diye ayak direndi. Enderun hazinesindeki altın ve gümüş kaplar darphanede eritilerek para kesildi, 3 milyon da Sultan Murad için verildi. Zorba güruhu artık her akıllarına gelen rezaleti yapmada kendilerini meydan sahibi görüyorlardı.

Anadolu'da Abaza Mehmed Paşa, Genç Osman'ın kan davasını güderek isyan bayrağı açmıştı. Bekir Subaşı adında bir serseri Bağdat'ın elden çıkmasına, İran şahı tarafından zaptına sebep olmuştu. Anadolu ve Rumeli yollarını, derbentlerini eşkıya tutmuş, kesmişti.

Kazak korsanlar Karadeniz Boğazı'ndan girmiş, Sarıyer'i ve Yeniköy'ü yağma etmişlerdi. Karadeniz'deki Kazak korsanlar kahredilircesine tepelendi, Anadolu ve Rumeli'deki eşkıya tenkil edildi. Abaza Paşa da amanla teslim oldu. Gaile olarak, Bağdat yüzünden çıkan İran harbiyle Osmanlı tahtına padişah çıkarıp indirmeye alışmış askerin serkeşlik, zorbalık ruhu ve her askeri kıyamda tabanı yarık yalınayaklarını askere uyduran İstanbul'un eclaf ve hayta takımı kaldı.

Yıllar geçerken saray duvarlarından sızan dedikodular da yeniçeri, sipahi ve şehir eşkıyasına cesaret vermekteydi, nevcivan padişahları da kendi levendane meşreplerine denk yaşıyordu. Bir gün genç adamın silkinip eline şarap tası yerine beyinlerini ezecek bir gürz kavrayacağını asla düşünmemişlerdi.

1631 yılı sonunda Sultan Murad, âleme tedhiş siyasetiyle düzen vereceğini zanneden cahil ve kan dökücü ve hususi hayatında ahlaksız bir adam olan, şark seferinde de hiçbir iş başaramayan Sadrazam Hüsrev Paşa'yı azletti; âlim, şair ve namus timsali Hafız Paşa'yı sadrazam yaptı. Bu azil ve tayin en basit haklarındandı, fakat ayak başa müdahale etti, gözü padişahın mühründe haris bir Topal Receb Paşa'nın tahriki, yeniçerilerle sefer dönüşü İstanbul'u doldurmuş sipahileri ayaklandırmak için kâfi geldi. 1632 yılı Şubat'ının sekizinci pazar günü Sultan Murad bir ihtilalle karşılaştı. Bir defter verildi, en başta Şeyhülislam Yahya Efendi'nin ve gözde musahip Musa Melek Çelebi'nin isimleri yazılı on yedi kişinin kelleleri istendi:

"Hüsrev Paşa gibi heybetli veziri azlettiren bu adamları bize ver, paralayalım!.." dediler. Çarşılar açılmadı, ırz ehli de evlerine kapandı. Saray da sustu.

İhtilalin üçüncü günü, 10 Şubat Salı, kar yağıyordu, saraya hücum edildi. Saray muhafızları, bostancılar ve zülüflü baltacılar, Enderun halkı Sultan Osman vakasından yılgındı, saray kapıları açıldı. Sultan Murad, Hafız Paşa'yı azletmeye ve mührünü ikinci vezir Receb Paşa'ya vermeye mecbur oldu. İhtilalciler o sırada yirmi yaşında bulunan Sultan Murad'ı ayak divanına çağırdılar. Sultan Osman vakasındaki facia havası esiyordu. Receb Paşa genç padişahın ihtilalciler karşısında cesaretini kırmak için:

"Padişahım, aptes alın, ayak divanına öyle çıkın!" diyecek kadar küstahlaştı.

Ölüm, hem de paralanarak feci bir ölüm ihtimalinin ihtar eden bu söz Sultan Murad'a çok tesir etti. Son derecede cesur olmasına rağmen elleri ayakları titreyerek aptes aldı. Babü's-saade önünde saf saf ihtilalci askere karşı konulmuş olan tahta bembeyaz, kanı çekilmiş bir yüzle çıkıp oturdu. Karşısındaki bütün gözlerin bakışında vahşet vardı. Divanda pervasızca tehdit edildi:

"İstediklerimizi elbet ki verirsin, yoksa iş gayri renk alır!" dediler.

O müthiş anda Hafız Paşa kahramanlığın ve fedakârlığın şahikasına yükseldi:

"Padişahım, yoluna bin Hafız feda, yalnız beni sen katletme, ko bu zalimler şehit etsinler!" dedi ve aç kurt sürüsüne aslan gibi yürüdü. Padişahın gözleri önünde paralandı. Sultan Murad yüzünü çevresiyle kapayarak tahtından fırladı:

"Bre Allah'tan korkmaz, Peygamber'den utanmaz, padişaha itaat etmez zalimler!" diye bağırdı. Yanındaki bendeleri işitmiştir:

"Hemen Allah bana kudret versin, sizden intikam nice alınır, görürsünüz!" diyerek Babü's-saade'den içeri girdi.

Taht kaldırıldı, divan dağıldı, Hafız Paşa'nın kanıyla gözlerini doyuran ihtilalciler sarayı terk ettiler. Şeyhülislam Yahya Efendi'nin azliyle yerine Ahizade Hüseyin Efendi'nin getirilmesi fitne ateşini tamamen tavsattı. Fakat yeni Sadrazam Receb Paşa, defterli olup da o gün kellelerini kurtaranların ilk fırsatta kendisini padişaha tepeleteceklerini biliyordu. Tavsayan ateşi uyandırmak lazımdı.

1632 İhtilalinin mart ayındaki ikinci dalgası kanlı oldu; fakat fitne ateşini uyandırmak isteyen Receb Paşa'ya körüğü Sultan Murad verdi; eski Sadrazam Hüsrev Paşa'yı oturmakta olduğu Tokat şehrinde idam ettirdi ve kesik başını İstanbul'a getirtti.

12 Mart Cuma günü sabahı büyük şehir yine karıştı. Karlı bir gündü, asker sarayı bastı ve padişahı ayak divanına çağırdı:

"Padişahım, sen ne için Hüsrev Paşa gibi vücudu elzem bir veziri katlettirdin? Devletini kendi elinle rahnedar ettin! Şimdi sen de bize Hasan Halife'yi, defterdar paşayı ver, paralayalım!" dediler.

Bir yeniçeri pervasız ve küstah:

"Saraydaki şehzadeler bizim efendimiz oğullarıdır, gayri sana itimadımız kalmadı, Hüsrev Paşa'ya kıydın, şehzadelere de kıyarsın!" dedi.

Bir sipahi de aynı edayla:

"Şehzadeleri çıkar, bize göster!" diye bağırdı.

Ve nihayet ağız birliğiyle son tehdit savruldu:

"Dediklerimizi yapmazsan sen bize padişahlığa lazım değilsin!.."

Padişahın Bayezid, Süleyman, Kasım ve İbrahim adındaki dört kardeşi Babü's-saade'den çıkarılıp ihtilalcilere gösterildi. En büyükleri olan Şehzade Bayezid şişman bir gençti, padişahına ayaklanmış askere:

"Bizden ne istersiniz? Köşeye çekilmiş kendi halimizle meşgulken bizi niçin dile düşürürsünüz? Allah'tan korkmayıp padişah hazretlerinden utanmayıp böyle tuğyan edersiniz, Allah aşkına bizi kendi halimize koyun, siz kim olursunuz ki, bizi himaye edersiniz!" dedi.

Fakat ihtilalciler daha ileriye vardılar, Sultan Murad'a:

"Bizim sana itimadımız yok, bu efendilere zarar etmeyeceğine kefil ver!" dediler.

Hava o kadar gerildi ki, Şeyhülislam Ahizade Efendi ile Receb Paşa Sultan Murad'a bir suikast yapılmasından korkarak:

"Biz kefiliz!" dediler.

Ayak divanı dağıldı; kar durmadan yağıyordu. İhtilalciler kahvehanelere, hanlara, hamamlara çekilip kapanmışlardı, ama fitne ateşi sönmüş değildi. Ertesi gün saraya yeni bir hücum beklenebilir, hatta Sultan Murad tahttan dahi indirilebilirdi. Receb Paşa vücuduna zarar eriştirmeyeceğine söz vererek Musa Çelebi'yi padişahtan alıp kendi sarayına gönderdi, ihtilalcilere, "Padişahımız aşırı sevdikleri Musa Çelebi'yi bana teslim etmiştir, siz de padişahımızın hatırına riayet edip ona dokunmayın... Eğer diğer istedikleriniz sarayda olsaydı elbet ki onları da verirdi" diyecekti; halbuki ihtilalin zorba başılarına "Musa Çelebi burada, gelip alın" diye haber yolladı. Hasan Halife ile Mustafa Paşa da şehirde saklandıkları yerlerde bulundular. Üçü de feci bir şekilde öldürüldü. Çırılçıplak soyulan cesetleri Atmeydanı'ndaki çınarların altına atıldı, kar kefenleri oldu.

İki ay kadar sonraydı, mayısın on sekizinci salı günü sabahı, Sadrazam Receb Paşa saraya, Divan-ı Hümayun'a gelmişti, huzura çağrıldı, Sultan Murad'ı kaşları çatık, gazaplı görünce şaşırdı; padişah:

"Gel beri topal zorba başı!" diye hitap edince can başına sıçradı:

"Hâşâ padişahım! Vallah billah sen padişahımızın rızasından dışarı zerre miktar çıkmış değilim!" dedi.

Sultan Murad ilk ayak divanı günündeki ihtarını unutmamıştı:

"Bre kâfir aptes al!" diye bağırdı.

O ihtilal gününde padişah da, padişah uğrunda nefsini feda eden Hafız Paşa da aptes almışlardı, fakat Sultan Murad'ın karşısında dizlerinin bağı çözülen Receb Paşa aptes alamadı, zilletle yere çökerken Murad, "Tiz başın kesin!.." diye gürledi. Cellat hazır değildi, bir zülüflü baltacı oğlan kement atarak paşayı boğdu. Bir hasır üstüne konulan cesedi Bab-ı Hümayun önüne bırakıldığı zaman haber büyük şehirde yıldırım süratiyle yayıldı. Yeniçeriler, sipahiler ve onların peyki eclaf ve erazil ne yapacaklarını bilemediler.

Sultan Murad 8 Haziran Salı günü sarayda deniz kenarındaki İncili Köşk'ün önünde büyük bir ayak divanı kurdu, ulema efendileri, yeniçerilerin söz sahibi zabitlerini ve sipahilerin ihtiyarlarını topladığı bu divana saray surlarını oğrun kapılarından kesif bir de halk kitlesi alındı.

Evvela yeniçerilere hitap etti. Kuran'dan ayetler okudu, tercüme ve tefsir etti, asi ve şakinin ahirette çekeceklerini anlattı, geçen vakaları hatırlattı, kendisine karşı gösterilen pervasız küstahlıktan şikâyet etti. Yeniçeri Ocağı'nı temsil edenler:

"Devletli padişahım, bizim sana bir veçhile muhalefetimiz yoktur, dostuna dost, düşmanına düşmanız!" dediler.

Fırsatı kaçırmadı, "Bilirim" dedi, "fakat bu sadakatinizi Kuran üzerine yeminle teyit edin..." Mushaflar getirildi, yeniçeriler Kuran üzerine el basıp sadakat yemini verdiler. Yemin hemen tescil edildi ve vesika divanda bulunan ulema ile vezirlere mühürletildi. Genç padişah ikinci bir hamle yaptı:

"İçinizde bana karşı tuğyan edenler oldu, işte o şakilerdir ki, sizi dahi iki cihanda bednam etmişlerdir, benim düşmanım onlardır, şakileri himayeden el çekin, onları katlile devletimizi sarsan madde-i fesadı kökünden kaldıralım" dedi.

Yeniçeriler, "Biz eşkıyayı himaye etmeyiz, padişahımıza gerekmeyenler bize dahi gerekmez" dediler. Bu sözler de tescil edildi. Sonra sipahilerle daha rahat ve daha sert konuştu, onlardan da aralarındaki erazili ve müfsitleri korumayacaklarına dair yemin aldı, söz aldı ve bunları tescil ettirdi. En son ulemaya döndü; zaman zaman ihtilalcilerin önüne düşmekle çok elim hadiselere sebep oldukları-

nı, erazil ve eşkıyaya cüret ve cesaret verdiklerini acı bir lisanla tenkit etti, vazifelerinin mektep ve medreselerde talim ve tedris, mahkemelerde adaleti temsil olduğunu hatırlattı, bunun dışına çıkanlara karşı ayaktakımından bir serseri muamelesi yapacağını ihtar etti.

IV. Murad'ın kanlı istibdat devri işte o 8 Haziran Salı günü İncili Köşk ayak divanıyla başladı.

"Sizden intikam nasıl alınır, görürsünüz" diyen Sultan Murad temizliğe sipahi zorbalarından başladı. Şu satırları vakanüvis Naima yazıyor:

"En namlılardan bir kısmı yakalanıp boğuldular, ta ki sair erazil öğrenip de firar etmesinler diye laşeleri gizlice deryaya atıldı. Hetk-i namus ve katl-i nüfus ile tuğyan ve şenaat eyleyen ol güruh-i fitneengiz cümleten kılıçtan geçip cezalarını buldular, firar eden ve saklananlar da zamanla ele geçti, defterleri tanzim edilip yegân yegân katlolundu, zorba namı unutuldu, eşkıyanın fitne ateşi siyaset kılıcının suyuyla söndürüldü. Sipahide, yeniçeride iki kişi bir yere gelecek kuvvet ve kudret bırakmadı."

1633 Eylül'ünün ikinci cuma günü Cibali Kapısı'nda bir kalafat yerinden yangın çıktı, şiddetli poyrazla derhal büyüdü, otuz altı saat devam eden bir afet oldu, şehrin beşte birini yaktı; perişan olan halk kahvehanelerde dedikoduya başladı; "Bu kaza-i asumani ahlaksızlığın alıp yürümesindendir" denildi, padişahtan bahsetmeye kimse cesaret edemedi ama "İstanbullular Lut kavmi gibi yerin dibine geçse gerek" denildi. Sultan Murad, aleyhindeki imadan istifade fırsatını kaçırmadı, iki hafta sonra yine bir cuma günü tütünü ve kahveyi cezası idam olmak üzere yasak etti, yasak fermanı cuma namazından sonra cami ve mescitlerde ilan edildi, padişah aynı silahı kullanıyordu: "Afet olan yangın ahlaksızlığın alıp yürümesi karşısında semavi bir silledir, ahlaksız ve uygunsuz güruhunun fisk, fuhuş ve şenaat yolunda ülfet ettikleri yerler kahvehanelerdir!" Yasak Türkiye'nin her tarafına bildirildi, İstanbul'da ne kadar kahvehane varsa, ki çoğu pek mükellef yapılardı, hepsi bir gün içinde kapatıldı, kimi bekâr odalarına kalb edildi, kimi de temelinden yıktırıldı.

Kahve ve tütün yasağını her türlü toplantı yasağı ve yatsıdan son-

ra fenersiz sokağa çıkma yasağı takip etti, bunlara riayet etmeyenler de idam edilecekti.

Geceleri içki sofrasından kalkıp, peşinde bostancıbaşı ve cellatlar İstanbul sokaklarında dolaştı, fenersizi aman vermeden katlettirdi, fenerliyi de "Irz ehlinin bu vakit sokakta ne işi olur" diyerek yine katlettirdi. Evlerin, dükkânların, bekâr odalarının damlarına adamlar çıkarttı bacaları koklattı, tütün kokusu alınan yerleri bastı, ev ise erkeğini, bekâr menzili ise içindekilerin hepsini kapılarının önünde idam ettirdi; halk dehşet içinde kaldı.

Bir gece Hocapaşa Mahallesi'nden geçiyordu, imamın taze yiğit oğlu camide geç kalmış, evleri yakın olduğundan fenersiz gidivereyim derken Sultan Murad'la karşılaşmıştı. Padişah:

"Sen benim tembihimi işitmedin mi?" diye sordu.

Delikanlı korkusundan dili tutulup cevap veremedi, "Boğun!" dedi. O asrın adamı Mehmed Halife *Tarih-i Gılmani*'de yazıyor: "Hocapaşa semtinde misafirdim, bir gece aman verilmeyip katledilen imamın oğlunu sabahleyin gözümle gördüm, sokakta yeşil kaftanlı bir taze yiğit yatıyordu."

Naima da, "Her sabah İstanbul sokaklarında birer ikişer laşe-i maktul bulundukça halkın kalbine bir mertebede korku istila etti ki, tabir olunmaz" diyor.

Asılan yahut kafaları kesilen tütün içiciler, çubukları ağızlarına verilerek teşhir edildiler. İstanbul mesireleri ıssız çöllere döndü, hamamlarda iki kişi bir halvete girip yıkanamadı, "Baş başa fitne maddesi konuştular" diye bühtan atıldı mı, ölümden kurtuluş yoktu. O devirde yaşamış bir şairin kelleyi koltuğa alıp yazdığı beyittir:

Zararsız bir duhan hakkında neyler bunca dikkatler
Duhan-ı ah-i mazlumanı men et hüner oldur!..

Sultan Murad'ın nerede olduğunu bilmek kolaydı, ardında kanlı bir iz bırakıyordu.

1634 yılı İkincikânun'unun başında muhabbet meclisleri ile can sohbetlerinin methini dinlediği kaplıcaları için karadan atla bir Bursa seyahatine çıktı. Yollar berbat, çamur yatağıydı. Önden konakçılar gidiyordu, yol boyu kasabalarındaki kadılar halkı amele bö-

lükleri gibi kaldırıp giriş ve çıkış yollarını birer konak temizletiyordu. İzmit'ten İznik'e ılgarla gitti, yolu yarı temizlenmiş bulunca:

"Kadıyı kale kapısına asın!" emrini verdi.

Adamcağız feryada başladı:

"Benim günahım yok, geleceklerini dün haber aldık, cümle şehir halkını yol temizlemeye çıkardım, iş bitmeden teşrif ettiler" dedi.

Etrafındakiler de o kadar yılgındı ki, İznik kadısına şefaat için kimse ağzını açamadı, hemen bütün İznik halkı titreşerek hükmün infazını seyre çıktı, kadı efendi asılırken:

"Müslümanlar! Nahak yere zulümle gidiyorum, Hak huzurunda bu padişahtan davacıyım, sizden şahadet isterim!" diye bağırdı. Cesedi üç gün kale kapısında asılı kaldı.

Bursa'da beş gün beş gece kaplıcalarda kapandı. Terennüm Evliya Çelebi'nindir:

Bursa kaplıcasında
Su melekleri oynar!..

Meşum tesadüf, o sıralarda Şeyhülislam Ahizade Hüseyin Efendi'nin ulemaya verdiği bir ziyafet Kösem Sultan'a, "İznik kadısı meselesini konuştular, müftü Sultan Murad'ı tahttan indirecek" diye aksettirildi, o da Bursa'ya mektup yazdı, derhal İstanbul'a dönen padişah bir akşam Ahizade'yi Kıbrıs'a sürgündür diye gemiye koydurttu, ertesi gün de Florya kumsalına çıkartıp boğdurttu.

Bu vakanın tezinedir ki, Lehistan'a sefere çıktı, fakat Edirne'ye vardığında Türk şartları kabul edildiğinden bu devletle olan sulh muahedesi yenilendi. Naima İstanbul'dan çıkış için, "Şevket ve mehabetleri bir derecedeydi ki, yüzlerine bakanın heybetinden yüreği kopardı" diyor. Henüz yirmi iki yaşındaydı, güzel yüzüne ve müheykel vücuduna cengâver kıyafeti muhakkak ki, pek yaraşmıştı. Aynı kalem Edirne'den dönüşü için de şu satırları yazıyor: "İstanbul uleması ve âyanı padişahı cihanı üç günlük yol olan Silivri'den karşıladılar. Bir şevket ve mehabet üzere geldiler ki, İskender görse serseme dönerdi."

Bir şeyhülislam idamından sonra yerinde ve parlak bir kuvvet gösterisiydi.

1634'te Edirne dönüşündedir ki, cezası idam olmak üzere içkiyi yasak etti. Başta İstanbul'dakiler, meyhaneleri yıktırttı ve tütünde olduğu gibi tebdil gezerek sarhoş takibine çıktı, rastladığını öldürttü. Garip olanı, kendisinin ayık zamanı olmayışıdır. İstanbul'da ayyaşların piri bilinen Bekrî Mustafa da ölmez şöhretini bu padişahın zamanında ve bu amansız içki yasağı devrinde yapmıştır.

1635'te Revan Seferi'ne çıktı, ardında yine kanlı bir iz bıraktı. Üsküdar'dan Revan Kalesi önüne beş ayda vardı, bu beş ayın her gününde orduda mekkârecilerden ve neferlerden sancakbeylerine ve eyalet paşalarına varınca, uğradığı kasaba ve şehirlerde de âyan, eşraf, kadı ve naib en az beş on kişi idam olundu. Serkeşlik, zorbalık, zulüm, tütün ve içki, suç isnadı kolaydı ve bir ihbar kâfiydi; hatta cezası çekilmiş veya affedilmiş eski suçlar ile ileride bir suç işleyebileceği zannı da ölüm için kâfi bir sebepti. Sultan Murad'ın bu seferde kıydığı canları kaydetmeye bu sütunlar yetmez; birkaç fıkra nakledelim:

Konya eşrafından Karayılanoğlu Sefer Bey'i şahsi garazla Konya kadısı serkeştir diye gammazlamıştı; ortada vaka yoktu, padişahın zihni soyadına takıldı; "Karayılanoğlu!" dedi, "lakaplar boş yere konmaz, ecdadından bir meluna benzemeden kafasını ezmeli!" Sefer Bey güneşe ya doğ ya doğayım diyen erkek güzellerindendi, padişahın böyle gençlere teveccühünü de işitmişti, yakalanıp huzura çıkarılırken soyunmaya başladı, çıplak gövdesi en namlı pehlivanları imrendirecek yapıdaydı, fakat Sultan Murad bir bölük ağasına iki parmağıyla katlini işaret etti, söyletmeyip çökerttiler, başını vurdular.

Erzurumlu Sipahi Âşık Yahya adında bir yiğit de huzurunda at üstünde kılıç oyunu göstermek gafletinde bulundu, elhak seyrine doyum olmaz bir sahneydi, biçare delikanlı ihsan umarken atından yıktılar, başını kestiler, ona da, "Böyle kılıç oynatanların aklı zorbalıktadır" demişti.

O devrin mahpushaneleri kasaba ve şehirlerdeki kalelerin zindanlarıydı; sefer yolu boyundaki kaleleri gezdi, şeriatın takdirine göre hüküm yiyerek zindanlarda yatanların hepsini idam ettirip cesetlerini sokaklara attırdı.

Kâtip Çelebi, "Âl-i Osman askeriyle on sene seferde dolaştım, bu

Revan Seferi'ndeki kalabalığı görmedim. Fakat Erzurum'dan sonra her gece ordudan pek çok asker kaçmaya başladı, padişahın huşunetinden o kadar ürkülmüştü" diyor.

Sultan Murad Revan'ı aldıktan sonra İran topraklarında Tebriz'e kadar gitti. İstanbul'a Revan fetihnamesiyle beraber dört kardeşinin büyükleri olan Şehzade Bayezid ile Süleyman'ın idam fermanlarını göndermişti. İstanbullular yedi gün yedi gece donanma ve şehrayinle eğlenirken bu iki kara bahtlı genç cellat kemendinde çırpındılar. Gece, halktan gizlenerek babaları Sultan Ahmed'in türbesine defnedildiler.

Revan Seferi'ndedir ki, hastalığının ilk alameti belirmişti. Bacaklarında ve ayaklarında sızı ve tahammül edilmez bir kaşıntı vardı. Hekimbaşı Emir Çelebi asrının hazık bir doktoruydu; Sultan Murad'ın hastalığının adı o asırda henüz konmamıştı, "teşemmü-i kebed (siroz)", içki yüzünden karaciğerin mumlaşmasıydı. Fakat Emir Çelebi, çok sert içkiler kullanan Hintlilerin içkiden mütevellit hastalıklara karşı "anberiye menkuu" kullandıklarını biliyordu. Anberiye Himalayalar'ın 6.000 metreden yukarı tepelerindeki buzlu kayalarda biten ve pek nadir bulunan bir ottu; bu değerli hekimin hazine gibi ecza sandığında bin zorlukla tedarik olunmuş bir miktar da anberiye vardı, hükümdarında bu ilacı tecrübe etti, azıcık da perhiz tavsiye etti. Menkuu içen padişahta sızı ve kaşıntı kalmadı, perhiz tavsiyesine riayet etmedi. Sefer dönüşünde sızılar ve kaşıntılar tekrar başladı, orduyu İzmit'te bırakıp kendisi yâranı ve yeni nedimi İranlı Yusuf Han'la İstanbul'a saltanat kadırgasıyla gitti.

Müellifi meçhul "Kassamkâtibizade Ebruli Mustafa ile Nigâr Hanımsultan" adındaki bir meddah hikâyesinde şu satırlar yazılıdır:

"Ebruli Mustafa, ki zamanımızda Üsküdarımızın güzelleri arasında o bir tanedir, pederi İznikli kassam kâtibiyken mahdum-i pakize Sultan Murad Han-ı Gazi merhuma Revan Seferi'nden avdet-i hümayunlarında keşide olunup İstanbul'a iptidai vürudu ol şiri gazubun nazar-ı teveccühünde kınalı kuzu misali kadırga-i hümayun ile olmuştur."

İranlı Yusuf Han'ın yeni dekorlarla ve her gece değişen yeni simalarla kurduğu meclisler Sultan Murad'ı öylesine mest etti ki sızı ve kaşıntılara ehemmiyet vermedi, pek fazla mustarip olduğu za-

man devayı, ayaklarını ovuşturan sine bülbüllerinin nermin ellerinde aradı.

İdam ettirdiği sofu Ahizade'nin yerine tekrar şeyhülislam tayin ettiği rint Yahya Efendi, o büyük şair de padişahı şanına yazdığı gazelde,

Zaman-ı işreti fevt itmek olmaz fırsat eldeyken
Hemişe meclis amade, hemişe elde cam olmaz

diyordu.

Sultan Murad 1638 Şubat'ında içki sofrasında verdiği bir kararla üçüncü ve öz kardeşi Şehzade Kasım'ı öldürttü. Kösem Sultan ortanca oğlunu büyük oğlunun kanlı pençesinden kurtaramadı.

Genç padişah artık bir içki delisi olmuştu. Can uçurmak her yeni günün tadılacak lezzetleri arasına girmişti; neredeyse uluhiyet davasına kalkacaktı.

Sultan Murad'ın oğlu yoktu, hanedanında erkek olarak en küçük kardeşi İbrahim ile amcası Deli Mustafa kalmıştı. Mustafa yaşar ölüydü, İbrahim'e de bir hal olursa Osmanlı Hanedanı münkarız olacaktı. Kasım'ın idamı üzerine padişahla arası açılan valide sultan yalnız Şehzade İbrahim'in değil kendi hayatının da tehlikede olduğunu gördü. Haremde ayda yılda bir gece dahi kalmayan, harem eşiğinden atlamayan Sultan Murad'ı bir cinsi sapık yapmaktaki hatasını ancak o zaman anladı. Herhangi bir ricasını arz etmek üzere hünkâra gönderdiği ağaları istiskal görüyordu; valide sultanlık nüfuzu karşısında hiçbir haseki sultan oğlan simsarı İranlı Yusuf Han ve gözde mahbup silahtar Bosnalı Mustafa Paşa kadar tehlikeli olamazdı. Revan Seferi dönüşünden sonra valide sultan kapısından mansıp isteyen kalmamıştı, rüşvet keseleri Yusuf Han ile Mustafa Paşa'ya götürülüyordu.

Şehzade Kasım'ın ölümünden sonra valide sultanın her tehlikeyi ve hatta ölümü göze alıp Yeniçeri Ocağı'nın en büyük ağalarıyla gizlice temas ederek Sultan Murad'ı tahttan indirmeyi tasarladığını söylemek hayal olmaz. Harem-i Hümayun'da Şehzade İbrahim'i ve kendisini padişahın cellatlarına karşı korumak için bazı tedbirler aldığı-

nı da söyleyebiliriz. Yarım saatlik mukavemet yeniçerilerin kendilerini koruma yolunda müdahalesi için kâfiydi. Mushaf üzerine el basarak verilen yemin ancak bir valide sultanın ocaktan istimdadıyla bozulabilirdi ve ulema efendiler de buna şeran cevaz vermekte tereddüt etmeyeceklerdi. O zaman, tarih yapraklarında görülen bütün emsali gibi, bu kanlı müstebit de, aciz ve zelil, bütün yâranıyla yıkılacaktı.

1638 yılının sonlarında, 24 Aralık Cuma günü, Sultan Murad Bağdat'ın fethi niyetiyle ikinci İran Seferi'ne çıktı. Cengâver nümayişi yine yerindeydi, altın yaldızlı Arapkâri demir miğferine kırmızı şal sarık sarmış, al esvaplar giymiş, beyaz bir ata binmişti: Naima "Bu kıyafeti ile kendisini sahabe-i kirama benzetmek istemişti" diyor.

İstanbul'dan Bağdat'a, Bağdat'tan İstanbul'a yollar yine kana bulandı. Kendi mukadderatıyla ilgisi olduğu için burada yalnız bir ölüm hikâyesi nakledeceğiz: Hekimbaşı Emir Çelebi'nin gaddarane öldürülmesi.

Afyon tiryakisi olan üstadın silahtar paşayla arası açıktı. Paşa, Emir Çelebi'nin afyonunu altın bir kutucuk içinde entarisinin gizli bir cebine sakladığını öğrendi. İçki gibi, keyf için afyon yutmak da yasaktı, padişaha ihbar etti. Ordu Nizip'te konakladığı zaman Sultan Murad hekimbaşıyla satranç oynarken kutuyu çıkarttı, içinde on dirhem kadar afyon vardı:

"Bu nedir?" diye sordu.

"Gençliğimden itiyadım olmuş yutarım, afyondur padişahım."

"Ye bakalım da görelim."

Hekimbaşı bir iki parça yuttu:

"Hepsini, hepsini ye..." dedi.

"On dirhem afyondur padişahım, panzehir olsa öldürür."

"Sen hekim-i hazıksın, zararını def edersin!" diyerek hepsini yedirdi.

Hekimbaşının sahneye şahit olan şakirtleri hemen çadırına koştular, kusturucu ilaç hazırladılar. Fakat gaddar padişah bırakmadı, tamam üç oyun da satranç oynattı; ta ki, zehir tesir edip Emir Çelebi yıkılınca çadırına götürülmesine izin verdi; üstat şakirtlerinin verdiği ilacı reddetti, hasta padişahın yegâne devası olan elindeki anberiyeyi imha etti ve sonra, bilakis zehirin tesirini artıracak karlı buzlu bir şerbet içti, öldü.

1638 yılının son günlerinde Bağdat İranlılardan geri alındı, Türkiye tarihinde şarkın bu tarihi beldesinin ikinci fatihi olan Sultan IV. Murad'ın İstanbul'a yolladığı fetihname büyük şehre 18 Ocak'ta geldi, iki gün sonra da deli sultan Mustafa öldü. Ağır istibdat baskısı altında bunalmış olup zafer şenliklerini fırsat bilerek eğlenen İstanbullular bu ölüme kayıtsız kaldılar. Mecnunun mevut eceliyle öldüğü söylemek safdillik olur, şenlikler arasında celladın kaza kemendiyle göçtüğü aşikârdır.

Sultan Murad 1 sene, 2 ay ve 4 gün süren Bağdat Seferi'nden İstanbul'a 12 Temmuz'da hasta döndü; dört ay kadar içkiden el çekti. Hicri 1049 ramazanında (1640 Ocak ayı) ağırlaştı; fakat bayrama doğru bir miktar sıhhat bularak bayram günü tahta oturdu ve ananevi merasimle tebrikleri kabul etti. Sarayın kale duvarı üstünde, deniz kenarında pek sevdiği İncili Köşk'e gitti, cambaz seyretti, ata bindi. Bosnalı Mustafa Paşa'nın Atmeydanı'ndaki sarayına giderek şehrin bu meşhur meydanındaki bayram yerini seyretti. Beyit "Hocam" diye hitap ettiği Şeyhülislam Yahya Efendi'nindir:

Semend-i naz ile yüğrük civanlar seyre çıksunlar
Pür olsun hûblerle Atmeydanı Stanbul'un...

Mustafa Paşa ve "bazı mahreman-ı sohbet-i dilara" padişahlarının şevkini tahrik için "ayine-i camı gülfama nigâhendaz olmalarını rica ve niyaz ettiler", tabir yine vakanüvis efendinindir, "nefsani kuvvetlerine ferahlık geldi", çekilen sagare ve sakiye iltifat etti. Fakat sarayına döner dönmez yatağa düştü, iki gün sonra komaya girdi ve valide sultan hastayı Harem-i Hümayun'da Şehzade Kasım'ını boğdurttuğu odaya naklettirdi. Sultan IV. Murad bu meşum odada 1640 yılı Şubat'ının 8 / 9 Çarşamba/ Perşembe gecesi öldü.

Sultan Murad babası Sultan I. Ahmed'in türbesine defnedildi; pek sevdiği üç atı, ters eyerlenerek tabutu önünde cenaze alayına iştirak ettirildi; hazin manzaradır.

İstibdadının başlangıcı olan İncili Köşk ayak divanından bu ölüm gecesine kadar Sultan Murad, hanedanının kendisinden evvel gelmiş bütün hükümdarlarının öldürttüğü insandan fazla cana kıydı ve kendisinden sonra Âl-i Osman'dan bir benzeri çıkmadı.

Sultan İbrahim

Ölümünün üzerinden üç asır geçti; ondan bahseden bütün kalem sahipleri bu bahtsız hükümdarın hakiki simasını göremediler, hakkında yazılanlar idamı için verilen fetva kadar zalimanedir. Süregelen hatalı görüşün "Deli ve Gaddar İbrahim"i yerine hırslı ve hisli politikacıların kurbanı olmuş "Mağdur, mazlum ve temiz İbrahim"i koymak lazımdır. Halkın, ölümüne yanıp ağladığı adamdır.

1640 yılı Şubat'ının dokuzuncu perşembe günü sabahı sokaklara yayılan devlet tellallarının:

"Memleket ve devlet Sultan İbrahim Han'ındır!.." diye yükselen sesleriyle atılan yüz bir pare cülus topları İstanbul'un üzerinden öyle ağır, kanlı bir istibdat havası kaldırmıştı ki, şehir halkı, kafesleri açılıp azat edilen kuşlar gibi evlerinden sokaklara ve meydanlara döküldüler. Bu kadar kahhar bir adamın bu kadar genç ve böyle birkaç ay içinde apar topar ölümü inanılacak şey değildi. Nitekim Sultan Murad'ın ölümüne Osmanlı tahtının biricik vârisi kalmış Sultan İbrahim de inanmamıştı; gece saat 10-12 arasında, valide sultanın gönderdiği kapıağası odasına gelip,

"Şehzadem, mübarek başınız sağ olsun, biraderiniz Sultan Murad dâr-ı bekaya gitti, tahtı saltanat sizindir, buyurun!.." dediğinde:

"Siz bana mekr ü al idersiniz, bana taht ve saltanat gerekmez, karındaşım sağ olsun, benden ne istersiniz?.." demişti.

Yedi yıldan beri gece ve gündüz, mahbesinin kapısı önünde ayak sesleri işittiği zaman cellat korkusuyla titremişti, boğulan üç kardeşinin feryatları hâlâ kulaklarındaydı. Bu davet, tahtta gözü olup olmadığını anlamak için Sultan Murad'ın hilesi olabilirdi. Şehzade-

yi ikna edemeyen kapıağası valide sultanı getirmiş, Kösem de, "Aslanım!.. Başın sağ olsun, korkma, gel, çık!" diye yalvarmış, yeminler etmiş, çıkmamakta yine ısrar edince, "Kendiniz varın, görün" diyerek kapıağasıyla beraber koltuklarından tutmuşlar, odasından zorla, adeta sürükleyerek çıkarmışlardı. Sultan Murad'ın ölüm döşeği önüne geldikleri zaman dahi şüphe içindeydi, yüzünü örten tülbentin kaldırılmasını işaret etti, yüzünü açtılar, tasvir Naima'nındır: "Gördüler ki ömr-i biraderi şir savlet tamam olmuş, nergisleri pejmürde ve endam-ı nazenini efsürde, âlemlere benim diyen şehriyarı İskender vakar hükm-i melik-i cebbar ile mürde olmuş", yine emretti tülbenti örttüler. Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa ile Enderun-ı Hümayun'un ileri gelen ağaları da oradaydılar:

"Hak teala o yerde yattıkça size ömür vire, taht ve saltanat mübarek olsun padişahım..." dediler.

Osmanlı padişahları "Mağrur olma padişahım senden büyük Allah var!.." diye alkışlanırlardı; baht ve tesadüflerle siyasi kudrete sahip olmuş insanları gaflet uykusuna daldırmamak için ne büyük bir ihtardı. Sultan İbrahim Allah'ını unutmuş, zalim, gaddar, kanlı müstebidin yüzünü bir daha görmek istedi, taht odasına gitmek üzereyken kapıdan geri döndü. Kâfurîli balmumlarının ışığı altında o donmuş yüz, tahtın eşiğindeki yeni hükümdar için hakikaten ibretle temaşaya değerdi.

Taht odasında "Bismillah!.." diyerek Hazreti Ömer el-Faruk'un mübarek emanetler arasında bulunan imamesini getirdiler. Bu sarık, adalet timsali İslam büyüğünün kendi elleriyle sarıldığı gibi durmaktaydı, tam bin yıldan beri bir kıvrımına dahi dokunulmamıştı. Sultan İbrahim başındakini çıkardı ve bu tarihi imameyi giydi. Sonra imparatorluk tahtının önünde kısa bir tereddüt anı geçirdi.

Yirmi beş yaşında genç bir adamdı ve son derecede güzel adamdı. Kesimi ihmal edilmiş koyu kumral sakalın çerçevelediği dilber yüzünün rengi soluktu, nasıl solmasın ki üç yaşından beri dört duvar arasında yaşıyordu. Ağır bir sinir hastasıydı, tıp ilmi bu hükümdarın hastalığının adını asrımızda koymuş, "elem-i asabî" demiştir, içinde bazen soluk aldırtmayacak kadar ağır bir sıkıntı, bunalma; iç çekmelerini, kısa, kesik ıstırap sayhalarını, baygınlıklar takip ediyordu. Buluğ çağına girdiğinde bu elem-i asabîyle erkeklik kudreti pek

kısa sürmüş, bir fecr-i kâzip olmuş, on altı-on yedi yaşında tığ gibi bir nevcivanın odasına konulan güzel bir cariye karşısındaki aczi de hastalığını gün günden ilerletmişti. Tahsili ihmal edilmişti, ihmal edilmese dahi kendisinin tahsile takati yoktu, ancak okuma yazma öğrenebilmişti, elyazısı da ruh hastalığının grafik çizgisi gibiydi, karışık, okunması güç bir çalı yazısıydı; kelimeleri zincirleme telaffuz ederek, arada bazı heceleri yutarak çabuk çabuk konuşuyordu. Yüreğine gelince, elmas gibiydi. Hırs, kin, gurur lekeleri yoktu; hile, kurnazlık bilmiyordu, çocuk gibi saftı, ama bir melek değildi. İtimat ettiklerinin ve itimadını şer yolunda suiistimal edenlerin tahrikiyle yahut şiddetli bir asabi buhranla şuurunu kaybederek o da zalim oldu, gaddar oldu; bazen yaptığını unuttu, bazen de yaptığından utandı, vicdan azabı çekti. Sultan İbrahim'in şahsiyeti hakkında en isabetli hükmü ancak bir ruh hekimi verebilir.

Evet, o gece oturacağı tahtın önünde kısa bir tereddüt anı geçirdi, sonra ellerini açarak:

"Ya Rab!.. Bencileyin abd-i zaifi bu makama layık gördün, şu tahta oturduktan sonra yeryüzünde irademin önüne geçecek kuvvet bulunmayacak, koca bir devletin ülkelerinde yaşayan insanların mal ve can emniyeti iki dudağımın arasından çıkacak emre bağlı kalacak, eğer ben zulüm ve gadir ile onlara bir kâbus olursam, Ya Rab, işte o zaman kudretini göster ve beni kahret!.." dedi.

Dinleyenleri hayretler içinde bırakan bu dua, akabe-i kibriyaya karşı bu kısa hitabe vazifesinin mesuliyetini idrak etmiş hükümdar sözüydü. Tahta oturduktan sonra da:

"Ya Rab!.. Zamanımda ümmet-i Muhammedi hoşhal eyle!.. Birbirimizden hoşnut eyle!.." dedi.

Sultan İbrahim'in ilk işi halkın huzur ve refahı yolunda İstanbul'dan başlayarak hayatı ucuzlatmak oldu. Sultan Murad devrinin geniş suiistimallerinin mesullerini aramadı, fakat kendi devrinde, bilhassa halkın gıda maddeleriyle oynayarak şahsi menfaat temin edenlerin amansızca kahredileceğini İstanbul kadısına gönderdiği bir fermanla ilan etti. Sultan Murad'ın paralarının ayarı bozuktu, yeni padişahın ayarı namuslu parası kesildi, piyasaya güven sağlandı.

Sık sık gelen ve bazen de çok şiddetli olan elem-i asabî buhran-

ları kendisini tahammül edilmez ıstıraplarla kıvrandırırken saray ve devlet erkânını da ciddi olarak ürkütüyordu; bu buhranların birinde ölebilirdi, hatta belki de intihar edebilirdi. Sultan Murad kıranından canını kurtarmış hanedanın tek erkeğiydi, erkeklik kudreti de düğümlüydü, o düğüm çözülemez, Sultan İbrahim'den oğul dölü alınamazsa Osmanoğulları münkarız olacaktı.

Hekimler ve hocalar elbirliğiyle çalıştılar; 17. asırda yalnız Türkiye'de değil, dünyanın her tarafında ruhani ilaçlara büyük kıymet verilirdi. Bütün büyük şehirlerde olduğu gibi İstanbul'da da hastalara okuyan ve onları huzura, sıhhate kavuşturan nefes sahipleri vardı. Sultan İbrahim'e onları çağırdılar, hatta bu gurursuz padişah bazılarının ayaklarına kadar gitti ve her okunuşunda azıcık rahata kavuştu; nihayet bu hocalardan biri, Safranbolulu Hüseyin Efendi, Sultan İbrahim'e devamlı, uzun huzuru temine muvaffak oldu; padişah tarafından da kendisine bir saray ihsan edildi, ilmi liyakati olmadığı halde kadıaskerliğe kadar yükseldi; ikbalini çekemeyen muasırı ulema efendiler kendisine "Cinci Hoca" lakabını taktılar.

Valide sultanın, saray ve devlet erkânının cevahirle süsleyerek takdim ettikleri biri öbüründen güzel bakirelerle münebbih ve muharrik macunlar da meşum düğümü çözdüler, tabir üstat Ahmed Refik merhumundur: "Nihayet Osmanlı horozu da öttü." Padişaha ilk şehzadesi Mehmed'i, 1642 yılının ikinci gecesi (12 Ocak gecesi), Tuna boyu valilerinden Süleyman Paşa'nın hediyesi Hatice Turhan Sultan, ikinci şehzadesi Süleyman'ı şubatın on beşinde Saliha Dilaşub Sultan, üçüncü şehzadesi Ahmed'i de şubatın yirmi beşinde Hatice Muazzez Sultan doğurdular; bu doğumları diğer şehzadelerle, sultanlar takip etti; isimlerini kaydettiğimiz üç prens, Sultan İbrahim oğullarından Osmanlı tahtına oturacak olanlar, istikbalin üç padişahıdır.

Sultan İbrahim'in saltanatı kısa, ancak sekiz yıl sürdü. Tahta çıktığında sadaret mevkiinde bulduğu Kemankeş Kara Mustafa Paşa'yı makamında bıraktı ve eline geniş salahiyet verdi. Neferlikten yetişme, cahil fakat çalışkan ve namuslu adamdı; son derece toksözlüydü. Bir divan günü Sultan İbrahim, veziri çağırarak,

"Kâhya kadına verilmesini ferman ettiğim odun niçin verilmedi?" diye sormuştu, Mustafa Paşa hemen,

"Padişahım, ben senin vezirinim, divanı bunun için mi bozdurttun?.. Bana kâhya kadının odununu sorma, hazine ahvalini sor, serhatler ahvalini sor!.." demişti. Kendisi için de "Ben bu makama layık değilim ama adam kıtlığında tayin ettiler" derdi. Kara Mustafa Paşa'nın, İranlı Yusuf Han ve Bosnalı Mustafa Paşa'yla arası açıktı; Sultan Murad'ın mutahassıs has nedimi Türkiye'den kaçmaya hazırlanırken idam edildi; kanlı müstebidin baş tacı mahbubu, silahtarı ve ikinci veziri Bosnalı ise evvela Macaristan'da Tameşvar valiliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırıldı; sadrazam onun hudutsuz suiistimallerini arz ederek Sultan İbrahim'den idamına ferman aldı; bütün malları müsadere edilen eski gözdenin astronomik rakamlarla kıymetlendirilebilecek serveti çıktı, bu arada, velinimeti Sultan Murad tarafından hediye edilmiş hanedan hazinesine ait paha biçilmez tarihi yadigârlar bulundu.

Enderun ağaları arasından bir makbul silahtarı da Sultan İbrahim buldu: Dalmaçyalı Yusuf. Melek kadar güzel olan bu genç ikinci vezirlik verildi, kısa zamanda padişahın sonsuz itimadını kazandı. Cinci Hoca ile bu Yusuf Paşa'yı istiklal ile hareketine engel olarak gören Sadrazam Mustafa Paşa tehlikeli bir oyuna girişti. Yeniçerileri parayla elde ederek divan günü çorba içmemeye, sebebi sorulduğu zaman da Cinci ile Yusuf Paşa'nın, padişah yanından uzaklaştırılmasını istemeye tahriki tasarladı. Fakat Yeniçeri Ocağı ağaları sadrazamın parasını ve teklifini reddetmekle kalmayıp hadiseyi Sultan İbrahim'e bildirdiler, padişahlığının dördüncü yılı başındaydı, 1644 Ocak ayı, Kemankeş Kara Mustafa Paşa idam edildi, suçu muhakkak ki çok ağırdı.

Cehlini itiraf eden bu vezirin yerine sadrazam olan "Civankapıcıbaşı" lakabıyla meşhur okuryazar Sultanzade Mehmed Paşa'nın ise huzur-ı hümayunda ağzı var dili yoktu. Bir gün padişah dayanamadı sordu:

"Lalam Mustafa Paşa bana bazen itiraz ederdi, bu iş namakuldür derdi, senden onun gibi bir söz işitmedim!.."

Mehmed Paşa:

"Siz halifesiniz, yeryüzünde Allah'ın gölgesisiniz, sizden hata çıkmaz, namakul gibi görünen şeylerde dahi bir hikmet-i ilahiye vardır!.." cevabını verdi.

Bir memleketi âlimlerin müdahenesi harap eder derler, doğrudur. Sultan İbrahim'in hükümdar ahlakı üzerine Sultanzade'nin bu sözlerinin bozucu tesiri büyüktür. Padişah bu adama gönderdiği bir hatt-ı hümayununda, "Bre mütevelli yapılı kodoş, bre karpuz kafalı pezevenk!" diye hitap etmişti. Bir padişahtan hata çıkmayacağına göre Mehmed Paşa'nın bu hakareti hazmetmesi lazımdı, elbet ki bunda da bir hikmet-i ilahiye gizliydi...

Sultan İbrahim devrinin en mühim vakası, Venedik Cumhuriyeti'nin elinde bulunan Girit Adası'nı almak için bu devlete karşı 1645 yılında harp açılmasıdır. Bu harp karada ve denizde çok kanlı çarpışmalarla yirmi beş yıl sürecek ve İbrahim'in oğlu Sultan IV. Mehmed zamanında parlak bir Türk zaferiyle sona erecektir.

Girit Seferi Sultan İbrahim ile gözde silahtarı Yusuf Paşa'nın müşterek eseridir. Doğu Akdeniz'in bütün kıyılarına sahip olan Osmanlı Devleti için bu adanın zaptı hem siyasi ve askeri hem de ticari emniyet bakımından zaruretti; harp açmak için zaman da uygundu, Türk ordusu ve donanmasını çok uğraştıracak olan bu Akdeniz harbinde imparatorluğun doğu ve batı sınırlarının tam emniyette bulunması şarttı. O tarihte doğu komşumuz İran iç kargaşalıklarıyla meşgul, batı komşumuz Avusturya da Otuz Yıl Harbi içinde, yenik ve yorgundu.

Girit Harbi'nin açılması körlemesine atılmış bir taşın hedefe tam isabeti değildir; tasarlanmış, tasarısı son derece gizli tutulmuş ve harbe sebep bulmak için Akdeniz'de eksik olmayan bir korsanlık vakasından mükemmelen istifade edilmiştir; şurası bir hakikattir ki, Sultan İbrahim'in hükümdar şahsiyeti layık olduğu ehemmiyetle henüz mütalaa edilmemiştir.

Sultan İbrahim'in harp sebebi olarak ele aldığı korsanlık vakası da emsalinden farklı, bu hükümdarın hususî hayatıyla ilgilidir:

Kızlarağası Sünbül Ağa, Sultan İbrahim'e takdim etmek üzere Zafire adında dünya güzeli bir cariye satın almıştı, bir Gürcü kızıydı. Fakat bu güzeller güzeli kız sarayda padişahın koynuna konulacağını öğrenince dev yapılı hadım zencinin ayaklarına kapandı ve özrünü itiraf etti, bakire değildi, üstelik de gebeydi. Sünbül Ağa, Kösem Sultan'ın yetiştirmesiydi, hadımdı ama gönül sahibiydi, kı-

za acıdı, meseleyi valide sultana arz etti ve onun müsaadesiyle Zafire sarayda kaldı, 1641 yılının Aralık ayında bir oğlan doğurdu, çocuğa Osman adı kondu, fakat adıyla beraber lakabı da takıldı, "Kızlarağasının Piçi" denildi, dedikodusu da saraydan şehre yayıldı. Padişahın ilk şehzadesi Sultan Mehmed de Piç Osman'dan bir ay sonra dünyaya geldi, anası Ukraynalı Turhan Sultan henüz on dört yaşında, narin yapılı bir kızdı, sütü yetmedi. Zafire, şehzadeye sütnine oldu.

Sultan İbrahim Turhan Haseki'yle bir daha hiç alakadar olmadı; padişah, şen ve şatır, fıkırdak, oynak kadınlardan zevk alıyordu, daimi iç sıkıntısını onlar dağıtıyordu.

Çocuklar üçer yaşına geldiler. Bir gün Turhan Sultan, Hırka-i Saadet dairesi ile Bağdat Köşkü arasındaki havuzlu taşlığa çıktığında şöyle bir manzarayla karşılaştı:

Padişah bu taşlıkta yaptırttığı iftariye kameriyesinde oturmuş, Piç Osman dizinde, sütnineyi okşayıp öpüyordu; şehzade ise yerde, kendi kendine oynuyordu. Analık ve başhasekilik gururu şahlandı, oğlunu yerden alıp,

"Padişahım, kadın istiyorsan işte ben, sevecek çocuk istiyorsan işte şehzaden!.." diyerek prensi uzattı.

Zafire belki de şirretlenmiştir. "Sus! padişahlara öyle söylenir mi?" demiştir, asabi bir buhranla yerinden fırlayan İbrahim oğlunu Turhan'ın elinden kaptı ve mermer havuza fırlattı. Çocuğun başı mucize eseri olarak parçalanmadı, mesut tesadüf, Hırka-i Saadet dairesinin zülüflü ağalarından biri vakayı gördü, hemen havuza atladı ve küçük prensi boğulmaktan kurtardı.

Bu rezalet üzerine Sünbül Ağa azledildi. Kış ağzı, deniz yolculuğu mevsimi geçmiş olmasına rağmen, zenci hadım, Zafire'yi, piçini, bütün cariyelerini, kölelerini ve kıymetli atlarını, hazinesini alarak bir kalyona bindi, sürgün edildiği Mısır'ın yolunu tuttu. Gemi Rodos açıklarında Malta korsanları tarafından yakalandı, Sünbül Ağa da dahil içindeki bütün erkekler dövüşe dövüşe şehit oldular. Ağanın hazinesi, atları, cariyeleri, Zafire ve Piç Osman korsanların eline geçti.

Bu vaka üzerinedir ki, Sultan İbrahim Venedik Cumhuriyeti'ni Girit gibi bir adaya sahip olduğu halde Akdeniz'de asayişi temin edememekle itham etmişti.

Maltız korsanları kızlarağasının piçine bir Osmanlı şehzadesi olarak baktılar; böyle bir yakıştırmaya çocuğun adı da müsaitti: Osman İbrahim'in büyük oğluydu, bu padişahtan sonra taht onun hakkıydı, fakat bir saray entrikası saltanat hakkından mahrum edilmişti. Cem Sultan'ın hatırası tazelendi ve Türklere karşı bir silah olarak kullanılması yolları araştırıldı.

Gürcü Zafire vakadan dört ay sonra Malta'da öldü, Sümbül'ün on yeni cariyesinden beşi Hıristiyan oldu, dantela örmekteki fevkalade maharetlerinden ötürü İspanya kraliçesine gönderildiler. Diğer on ikisini Malta'da esir bulunan bir Türk amirali Karabatak Mustafa Bey kendi hürriyetiyle beraber satın aldı.

Kızlarağasının piçi on iki yaşına kadar bir manastıra kapatıldı, on iki yaşında Daminik dö sen Toma adıyla vaftiz edildi, fakat Hıristiyan olduktan sonra da ondan adıyla bahsedilmedi, herkes "Osmanlı Papazı" dedi. İspanya'nın Salamank Üniversitesi'nde ilahiyat tahsil etti. Roma'da felsefe okudu. Siması o kadar güzeldi ki her görenin üzerinde cazip tesir bırakıyordu. Girit cenginin son yıllarında adaya gönderildi, muhasara altındaki Kandiye Kalesi'nden Türk serdarı Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa'ya bir mektup yolladı, hakkı olan Osmanlı tahtını kendisine temin ederse Müslüman olacaktı, devletini ikiye bölecekti. İstanbul ile Rumeli topraklarını kendi alacak, Asya ile Afrika'daki bütün memleketlerinin padişahlığını Ahmed Paşa'ya verecekti.

Bu mektuba kaleyi şiddetle döven Türk topları cevap verdi.

Osmanlı Papazı 1675'te otuz dört yaşında Malta'da veremden öldü.

Sultan İbrahim'e şehzadeler ve sultanlar doğuran hasekiler on üç, on dört, on beş yaşında körpe, toy kızlardır; padişahın koynunda yatmışlar, gebe kalmışlar, çocuk emzirip beşik sallamışlardır; imparator onları nadiren aramıştır.

Sultan İbrahim'i her gün eğlendiren, yüreğindeki sıkıntıyı kaldırarak onun çok cömert ellerinin saçtığı altın ve mücevher sağanağından sandık ve çekmecelerini ağızla bir dolduranlar yaşları yirmi ile yirmi beş arasında kolbaşı, çengi, mukallit, masalcı gibi şehri yosmalar olmuştu; tuttukları yolun ananesindendi, hepsi birer takma isim alır, asıl adları unutulurdu; bu nazenin nigârlardan Sultan İbrahim'in

etrafında Osmanlı tarihine geçenler Hobyar, Şekerpare, Şekerbolu, Voyvoda Kızı, Saçbaşı ve Şivekâr hatunlardır. Padişahın bunlardan hiçbiriyle gönül macerası olmamıştır, yakınlarına ve rüşvetlerini aldıkları kimselere mansıplar temin eden dilbaz dalkavuklardır, mesela Şivekâr Hatun, 140 okkalık bir Ermeni kızıydı, coşkun neşesiyle tek başına bir oyuncu kolu halindeydi, bir sabah yatağında ölü bulundu, "Başın sağ olsun padişahım... Yüreğini yağ bürümüş, öldü" dediler, o anda unuttu. Şen, şuh ve işvebaz Şekerpare, padişahın tevecccühü arttıkça şımardı, rüşvet rezaletleri halk ağzına düştü, bir gün de valide sultanla kavga edecek kadar küstahlaştı, Kösem'den mükemmel bir dayak yedi ve Sultan İbrahim dalkavuğunu anasına feda etti, Şekerpare'yi, yanına bir akçe harçlık aldırtmadan konağından kaldırdılar, gemiye koyup Sudan'da İbrim'e sürdüler, konağı eşyasıyla beraber müsadere olundu, rüşvet vasıtaları olup kendileri de Karun kadar zengin olan Sebzeci İbrahim Çelebi ve Süleyman Dede adında iki adamı tevkif olundu, onların delaletiyle Şekerpare'nin Çakmakçılar'da Kösem Sultan'ın şeddadi işhanının bir odasındaki gizli hazinesi meydana çıkarıldı, burada on yedi sandık bulundu, her biri ağzına kadar inci, elmas, yakut, zümrüt, altın ve kıymetli antika eşyayla doluydu. Sultan İbrahim'e getirdiler, padişah,

"Hay kâfir!.. Bakın neleri çıkmış... Bana akşama ekmek param yoktur diye yeminler ederdi, bunların hepsi benim malımdır..." dedi.

Konağında ise, bulunan kıymetli kürkleriyle birkaç kürkçü dükkânı açılabilirdi, sade yatak ambarında sıvama inci ve sarma işlemeli iki yüz yorgan çıktı. Şekerpare'nin serveti, bir padişahın dalkavuklarına ihsan adı altında yapabileceği israfa pek parlak misaldir.

Düğün eğlencesini çok severdi, üçer, beşer, yedişer yaşındaki kızlarını vezirlerle evlendirerek on beş gün, yirmi gün süren ve her biri ağır masraflara mal olan zincirleme düğünler yaptı. Bu arada bir muhteşem düğün de kendisine yaptı, hakikaten gönül verdiği tek kadın olan Hümaşah adındaki cariyesini, masallarda olduğu gibi, kırk gün kırk gece süren bir düğünle sekizinci zevce olarak aldı ve bu güzel kadının adı Osmanlı tarihine "Telli Haseki" diye geçti. Masalcısı Eyüplü Voyvoda Kızı'ndan dinlediği bir dekoru hakikat yaptı, samur saçlı ve saçları gelin telli Hümaşah için Atmeydanı'ndaki miri İbrahimpaşa Sarayı'nda bir samurlu salon dö-

şetti, minderler, perdeler samur postlarındandı, kapılar, duvarlar samur kaplıydı ve yere halı üzerine samur serilmişti. El, ayak ve ten samurla temas edince insanın içine, iliklerini titreten esrarengiz bir hararet yayılıyordu.

O devrin vakalarını Sultan İbrahim'in can düşmanlarına satılmış bir kalem sahibi görünen Şarihülnemarzade Ahmed Efendi'den naklederek anlatan Naima, "O mahut kâşaneyi döşeyip dayamak için geceleri bedestenleri, mahzenleri, hanları açtılar, kıymetli antika eşyayı sahibinin izni varsa hoş, yok ise, bedelini sonra miriden almak üzere cebren ve kahren kaldırdılar. Tüccar, bedestenli ve çarşılı bu diyardan emniyet kalktı diye aşikâre söylendiler ve mallarını dükkânlardan, mahzenlere kaçırıp gizlediler" diyor ki, ileride anlatacağız, Sultan İbrahim tahttan indirilip öldürüldükten sonra, aleyhinde pek çok şeyler uydurulup yazdırılmış bedbaht bir hükümdardır.

Amber tiryakisiydi, bu nadir ve pahalı madde hem asabına sükûnet veriyor, hem de düğümü güçlükle çözülmüş kudret-i recüliyesini takviye ediyordu. Yine aynı kaynağa göre amber de samur gibi toplanmıştır. Devrin ricalinden, vüzera ve kibar ulemasından ve valiler vasıtasıyla da taşra âyan ve eşrafından da samur ve amber istenilmiştir.

Sultan İbrahim devrinde hakikat olan yolsuzluk, mansıp temini için rüşvet toplama, hısım ve akrabayı bir mansıpa kayırmada dalkavuk kadınların devlet işlerine karışmasıdır; sancakbeyleri, valiler ve kadılar dama taşları gibi durmadan değiştirilmiş, herkes makamından emin olmadığı için verdiği rüşveti gittiği yerde halktan fazlasıyla çıkarmaya çalışmış, bu suretle memleketi zulüm kaplamıştır. Devleti sarsan ve âlemi ihtilale veren bu işler de Sultan İbrahim'in safiyet ve emniyetini suiistimal edilerek yapılmıştır, padişaha aksetmesinden daima çekinilmiştir; bilhassa Şekerpare hadisesinden sonra.

Sultan İbrahim'in affedilmez büyük suçu safiyeti ve herkese karşı emniyetidir, omuzlarında mesuliyeti taşıyanlar için öyle bir nakisedir ki, felaketinin sebebi de bu oldu. Temiz ruhlu zavallı genç adam, felaketinin eşiğinde bile gaflet içindeydi ve tahtından emindi.

Sekiz sene süren padişahlığında Sultan İbrahim yalnız iki ölüm vakasında hakikaten zalim ve gaddar olmuştur; 1646'da kaptanıderya ve ikinci vezir, Girit serdarı ve Hanya fatihi Silahtar Yusuf Pa-

şa ve 1647'de Sadrazam Salih Paşa bu padişahın çok şiddetli sinir buhranının kurbanları olup idam edilmişlerdir. Bu iki masum ve çok kıymetli devlet adamının ölüm vebali Sultan İbrahim'in boynundadır, hatırasının üzerinde silinmez iki lekedir.

Yusuf Paşa Girit'ten Hanya fatihi olarak dönerken, başta valide sultan, Saray-ı Hümayun erkânı ile İstanbul'daki sair davetliler gaza ganimetlerinden zengin hediyeler beklemişlerdi. Halbuki Yusuf Paşa Hanya'yı aman ile almış, söz namusunu çiğnememiş, İstanbul'a eli boş dönmüştü; yalnız padişaha bir Eskiçağ harabesinden gayet kıymetli kırmızı porfirden iki sütun getirmişti. Hanya'nın fethi Girit cenginde ilk adımdı, bu büyük adanın Rum olan halkı Venediklilerin sömürücü idaresinden bezgindi; Hanya'da Yusuf Paşa'nın adaleti görününce, Türk askeri adanın her tarafında bir halaskâr gibi beklenecekti; yerli Rumların müzaheretini kaybeden Venediklier mağlubiyete mahkûmdular. Uzun sürecek olan bu cenk birtakım zengin şehirlerin çapulu, yağması için değil, bir ülke fethi için açılmıştı. Paşadan umduklarını göremeyenler aleyhinde fesat ve tezvire koyuldular:

"Padişahıma iki taş direk getirmiş, bu kadar bin kese cenk masrafına karşı belki de cevahirdir, biz farkında değiliz" dediler.

Yusuf Paşa padişahı ikna etti. Bu sefer müfsitler ellerini karaya buladılar:

"Bu kadar Venedikliyi mallarıyla salıvermiş... Hepsi Karun hazinelerine sahip bezirgânlardır, elbet ki, rüşvetlerini almıştır, hazineyi padişahımızdan saklar" dediler.

Padişahın içine şüphe düştü. Ocak ayının yirmi ikinci pazartesi günüydü, Sultan İbrahim gayet asabi:

"Yusuf, şimdi kalk git, Girit'in tamamını al!" dedi.

Padişah emriydi ama çocuk safiyetiyle verilmişti, Yusuf Paşa yer öpüp:

"Padişahım, fermanın başım üzere ama deniz seferi mevsimi değildir, gidilmez..." dedi.

Sultan İbrahim içine konulan fesat maddesini açığa vurdu:

"Kendini bir hizmet mi ettin sanırsın, bu kadar hazinemi sarf ettin, bir alay melunu katliam etmeyip hazineleriyle diyarlarına gönderdin..." dedi.

Yusuf Paşa da sözünü sakınmadı:

"Hazine sarf ettim ama koca bir kale aldım, onlara verdiğim aman sözü senin namusundu, katliam, gasp, yağma bir iş değildi, lakin din ve devlet namusu çiğnenirdi, ben uğrunda bu kadar hizmet edebilirim padişahım, bir başka kulun da varıp benim kadar hizmet etsin..."

Padişah cevap bulamayınca:

"Ne yaban yaban söyler... Sana var git dedim, durma git, yoksa seni katlederim!" diye bağırdı.

Yusuf Paşa da sertleşti:

"Şimdi vakti değildir, gidilmez!" dedi.

Bu karşılığı vermeyip de huzurdan çıkıp gitse bir şey olmayacaktı, sinir fırtınası geçecekti, Sultan İbrahim bostancıbaşıya:

"Kaldır şunu..." deyince gözde vezir de, gençlik, toyluk, padişahın kendisine olan sevgi ve itimadının sarsılmış olduğunu tahmin edemedi:

"Ne duruyorsun, hemen öldürt!" diye bağırdı.

Bu son celadeti sebeb-i mevti oldu. Bostancıbaşı'yla huzurdan çıkınca ardından idamı ferman olundu, Sadrazam Salih Paşa, Sultan İbrahim'in ayaklarına kapanarak yalvardı, kurtaramadı. Fakat Sultan İbrahim yaptığına o anda pişman oldu, hüngür hüngür ağladı, "Sebep olan münafiklar Allah'tan bulsun" diye beddua etti.

Kalemlerini Sultan İbrahim'in hatırasını tezlil için kullananlar bu asil nedamete de çirk karıştırmaktan çekinmemişlerdir, sıkılmadan şu satırları yazmışlardır: "Vezir-i merkumu boğdurttuktan sonra nadim olup meyyitini huzura getirtip nigâh-ı merhametle bakıp ne güzel kırmızı elma gibi yanakları varmış, yazık oldu ki kıydım deyu."

İftira sırıtıyor, Yusuf Paşa has nedimi, silahtarıydı, makbulü veziriydi, kaşını gözünü, yanağını, dudağını kara mı, kumral mı, ela mı, çakır mı, soluk mu, kırmızı mı bilmez miydi?

Garip hadiselerdendi, bostancıbaşı bir gece evvel Yusuf Paşa'yı rüyasında görmüş, iki elinde mezar taşı şeklinde iki kâğıt tabakası tutarmış, birinde "Yusuf bin Abdullah", öbüründe de "Cennetliksin inşallah" yazılıymış.

Hazin hatıradır, Yusuf Dalmaçya'da Nadin kasabası sancakbeyinin ahır uşağı on üç yaşlarında kimsesiz bir çocuktu, bir kış gü-

nü yalınayak su taşırken çocuğun soğuktan morarmış ayaklarına fakir bir dul kadın bir çift partal kundura vermişti. Oradan geçen bir kapıcıbaşı bu oğlanı görmüş, kir, pas altında harikulade güzelliğini keşfetmiş, İstanbul'a getirerek Saray-ı Hümayun'a takdim etmişti. Kaptan Paşa olunca Nadin'deki o dul kadına bir meşin torba göndermişti, torbadan içleri altınla doldurulmuş o partal papuçlar çıktı, bir kâğıtta da, "Çıplak ayakları soğuktan morarmış çocuk borcunu ödüyor anacığım" diye yazılıydı.

Sultan İbrahim arabayla, atla şehir içinde hemen her gün dolaşırdı; o devrin İstanbul'unun sokakları çok dardı, birkaç defa önüne araba çıkmış, geçmekte güçlük çekmiş, İstanbul içinde her çeşit arabayı yasak etmişti. 1647 yılı Eylül'ünün on altıncı yine bir pazartesi günü Davutpaşa'da bir imama okunmaya giderken bir yük arabası çıktı, deliye döndü. Sadrazam Salih Paşa'yı imamın evine çağırttı. İkindi divanına hazırlanmakta olan paşa çapkın bir ata atlayıp geldi, padişah,

"Benim tembihim niçin tutulmaz, ben padişah değil miyim, tiz boğun" diye bağırdı.

Vezir, araba yasağının teftişiyle kendi yüksek makamının ilgisi olmadığını anlatamadı, şefaatçi de çıkmadı, padişahın yanındaki bostancılar imamın evinde ellerine geçen bir kuyu urganıyla Salih Paşa'yı boğdular.

Sultan İbrahim'in dünya malına doymak bilmeyen anası kindar Kösem Sultan'ın Kafes ardından tahrik ettiğini bir yeniçeri ihtilali devirdi, ana ile oğlunun arasını da rüşvet ve suiistimal yolunda Kösem'i kendilerine rakip bilen Cinci Hoca ile padişahın son sadrazamı İstanbullu Ahmed Paşa açtılar. Cinci'nin ikbalini çekemeyen ulema efendiler de ihtilalci askerin önüne düşünce hazırlanan saltanat darbesi kolaylıkla indirildi.

Kösem, bu haris kadın kanlı bir müstebit olan oğlunun zamanında tahsisatı, rüşvet ve ticarette işlettiği parasıyla muazzam bir servet yapmıştı. Yıllarca her istediğini yaptırttığı Sultan Murad son zamanlarında anasını istiskal eder olmuştu, öyle ki, hayatını dahi tehlikede görmüş ve Yeniçeri Ocağı'nın büyük ağalarıyla anlaşarak hem kendisini hem de İbrahim'i koruyacak kuvveti temin etmişti. Müs-

tebidin yıldırımla vurulmuş gibi ölümü Kösem'e yeni bir ikbal devri açmıştı. Ocak ağalarıyla ittifakını devam ettirdi ve onlarla bu yeni devirde, yine rüşvet ve devlet nüfuzuna dayanan gayrimeşru ticaret için geniş bir şebeke kurdu. Sultan İbrahim'i her sözüne kuzu itaatiyle boyun eğecek zannetti. Yedi yıl dilediği gibi geçti, fakat 1647 sonlarında ana ile oğulun arası birden açıldı, Sadrazam Ahmed Paşa ile Cinci Hoca'nın her vesileden istifade ederek valide sultanın devlet işlerine müdahalesinden şikâyetler padişahı o kadar doldurmuştu ki, bir gün ani bir kararla Kösem'i Saray-ı Hümayun'dan Topkapı dışındaki bahçesine yolladı ve hariçle temasını yasak etti, hatta Rodos'a sürgün etmek isterken her nedense vazgeçerek bahçesine yolladığını söylerler. Hadise Yeniçeri Ocağı'nda derin bir infial uyandırdı, "Validesiz saray ve harem-i hümayun olmaz" diyen ocak ağalarının tazyiki üzerine Kösem Sultan saraya döndü, fakat, İbrahim'in ne olacağı bilinmeyen ikinci darbesini yemeden oğlunu tahttan indirtip henüz yedi yaşında bulunan torunu Şehzade Mehmed'i padişah ilan ettirerek bu sabinin ve toy anasının hamisi sıfatıyla devlete tahakkümünü ve saltanatının nine (büyük valide) sultanlıkla devamını tasarladı.

O sırada Sadrazam Ahmed Paşa'nın yeniçeri ocak ağaları aleyhine bir suikast teşebbüsü Kösem'in tasarısını bir yeniçeri ayaklanması halinde tahakkuk ettirdi.

Ahmed Paşa vazifesinin her şeyden evvel Sultan İbrahim'in her arzusunu yerine getirmek olduğunu kabul etmişti. Hatta bir gün valide sultan mahrem bir ağasıyla vezire haber yollamış, "Yusuf Paşa ile Salih Paşa'nın akıbetleri meydanda, Sultan İbrahim beni de, seni de sağ komaz, büyük şehzadeyi cülus ettir" demişti. Ahmed Paşa asil bir sadakatle, "Beni de öldürürse öldürsün, ben padişahıma suikastta bulunamam" cevabını vermişti. Kösem'in isbatı mümkün olmayan bu ihanetini padişaha açmadığı muhakkaktır. Altın dolu atlas keseleri yığmış, efendisine takdim edeceği hediyelerle sarayını bir kuyumcu-antikacı deposu haline getirmişti. Valide sultanın kapısı kapandığı için bütün mansıplar paşakapısında adeta müzayedeyle satılır, artıranın üzerinde kalır olmuştu. Girit'te ve Dalmaçya'da Venediklilerle harp ediliyordu, hele Girit'te, sel gibi akan kan gövdeyi götürüyordu. Sadrazam orduları, serdarları unutmuş, donanma mühimma-

tı, yeni asker, asker erzakı, cephane, barut değil, amber ile samur kürk düşünüyordu. Aslında ahvali âlemi bilir, söz anlar, malumatlı, gayretli, makamının hakikaten ehli adamdı; ikballe şaşırıvermişti.

1618 Temmuz'unda, sadrazam İstanbul'daki yüksek payeli ulema ile vezirlerden, âyan ve eşraftan ve Yeniçeri Ocağı'nın büyük ağalarından padişah için samur ve amber istetti. İlk itiraz sesini Girit cenginden dönmüş yeniçeri ağalarından Kara Murad Ağa yükseltti, hiddetinden, gözleri kan çanağına dönerek gelen memuru,

"Bende ince perdaht barut ile yağlı kurşun var, amber ve samur nedir bilmem, ismini işitirim!" diye bağırarak kovdu.

Büyük ocak ağalarının yeniçeri silahına dayanarak padişahtan kendisinin azlini isteyeceklerini öğrenen Ahmed Paşa daha evvel davranıp onların vücudunu ortadan kaldırmayı düşündü, suikast oğlunun düğününde vereceği ziyafette yapılacaktı. Yeniçeri ağaları paşanın suikastını düğün sofrasında öğrenerek ellerini yemeğe uzatmadan kalktılar. İşte bu kalkış ihtilalin başlangıcı oldu. Ulemayı da davet ederek Sultanahmet Camii'nde toplandılar, 7 Ağustos cuma günü, asker ayaklanınca sadrazam davayı kaybettiğini anladı ve kaçıp saklandı. Padişah Ahmed Paşa'yı azlederek, ihtilalcilerin ileri sürdüğü ihtiyar Sofu Mehmed Paşa'yı sadrazam tayin etti, fakat emniyet yine dağılmadı, Kösem'in tertibi üzere Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesine gidildi. Şehrin kale kapıları kapandı, hutbede padişahın adının okunmaması için o gün cuma namazı kılınmadı ve valide sultana "Şehzadeyi korusun!" diye haber yollandı. Ahmed Paşa'yı azlettiği halde cemiyetin dağılmadığını öğrenen Sultan İbrahim telaşa düştü:

"Bu cemiyetin aslı nedir? Niçin dağılmazlar? Benimle on bine yakın kul vardır, dağılmazlarsa hepsini kırarım!" diye haber yolladı.

Bu emri getiren mirahur ağaya:

"Bu cemiyet dağılmaz! Padişah bir zalimi âleme musallat etti, şeriat terk edildi, mal cem'i ve rüşvetle memleket perişan oldu, davamız büyüktür, yarınki gün Sultan İbrahim'den ayak divanı isteriz!" cevabı verildi.

Ocak ağaları:

"Bu gece dağılırsak bir daha toplanamayız, Sultan İbrahim de birimizi sağ komaz!" diyerek ulemayı bırakmadılar, efendiler o gece

Sultanahmet Camii'nde yattı, asker de sabaha kadar pürsilah nöbet bekledi.

Haziran başında İstanbul'da büyük bir zelzele olmuş, pek çok ev yıkılmıştı, halk arasında da "Haziranda gündüz zelzele olursa İklim-i Rum'da kan dökülüp bir padişah helakine delalet eder" diye dedikodu yayıldı. Evvelden tasarlanmış bir cinayetin faillerini aratmamak için pek ustaca yapılmış kehanettir.

8 Ağustos 1648 Cumartesi günü Sultan İbrahim saltanatının son günü oldu.

Kaçıp saklandığı yerde yakalanan Sadrazam Ahmed Paşa cellatbaşı Kara Ali eliyle idam edilmiş, çırılçıplak soyulan cesedi Atmeydanı'ndaki çınarlar altına atılmıştı. Yeniçerilerden bir şaki, paşanın cesedini bıçakla parça parça kesip doğramış, her parçasını cehil gılzeti içindeki ayaktakımına, mafsal ağrılarına insan yağı iyi gelir diye beşer onar akçeye satmıştı. Bundan ötürüdür ki, Sultan İbrahim'in bu sadrazamı ölümünden sonra Hezarpare (bin parça) lakabını aldı.

Sultan İbrahim, Ahmed Paşa'nın yakalanıp öldürülmesinden sonra da cemiyetin dağılmadığını öğrendiği zaman ocak ağaları ile ulema efendilerin kendisini istemediklerini anladı ve bostancıları silahlandırarak sarayda müdafaaya hazırlandı. Kendisinin istenilmemesi o tarihte henüz yedi yaşında bulunan büyük oğlu Şehzade Mehmed'in Osmanlı tahtına çıkarılması demekti, evlatlarını yok etmek elindeydi, fakat bu denaeti asla aklına bile getirmedi.

Yeniçerileri ayaklandıran ocak ağaları padişaha karşı sözü ulema efendilere ve onların başında bulunan Şeyhülislam Abdürrahim Efendi'ye bırakmışlardı. Abdürrahim Efendi, "Büyük şehzade Sultan Mehmed'i cülus için camii şerife göndersinler" diye valide sultana haber yolladı, Kösem de, "Camide cülus olmaz, saraya gelsinler" diye cevap verince bostancıbaşıya, "Padişahın tahttan indirilmesine ve şehzadenin cülusuna fetva verildi, kapıları açsın ve ümmet-i Muhammed'in arasına kılıç girmemesine dikkat etsin, dünyada ve ahirette vebali boynunadır" diye haber gönderildi. Bostancıbaşı da, "Bizden cumhura muhalefet olmaz" teminatını verince saraya gidildi. Bab-ı Hümayun ve Ortakapı açıktı.

Kösem Sultan efendilerle ağaları haremin İkinci Avlu'ya açılan

ve arabacılar kapısı denilen yerinde bekliyordu. Oğlunu kahretmeye azmetmiş kindar ve muhteris ve müfteri kadın başına siyah ibrişimden bir örtü atmıştı, bir zenci hadımağa da o sıcak ağustos gününde yelpaze sallıyordu. Danışıklı dövüş, sahte bir analık şefkati takındı, ocak ağalarıyla çoktan anlaşmıştı, nümayişi ulema efendilereydi:

"Bu yaptığınız doğru mu? Cümleniz bu hanedanın ihsanıyla beslenmiş kimseler değil misiniz?.." dedi.

Kötü yakınlarıyla, israf ve irtişayla, şer'i şerifi terk ederek âlemi perişan etmekle ittiham edilen Sultan İbrahim'i yarım ağızla müdafaa etti ve nihayet hakkı kabul ve teslim etti:

"İmdi varayım sancağın sardırıp şehzadeyi çıkarayım!" dedi.

Aslında şehzadeyi de, tahtı da hazırlatmıştı.

O gün yedi yaşındaki çocuğun Sultan IV. Mehmed unvanıyla tahta oturtulması merasiminin yangından mal kaçırır gibi yapıldığı muhakkaktır. Bu sahneyi ileride nakledeceğiz. O esnada Sultan İbrahim'in sarayın neresinde bulunduğu bilinmiyor; fakat vakanüvislerin anlatış tarzından, önüne tahtın kurulduğu Babü's-saade'den uzakça bir yerdedir, tahminimize göre iftariye kameriyesinde olması kuvvetle muhtemeldir. Vakanüvisler "Cülustan sonra küçük padişahın muhafazası bostancıbaşı ile Kösem Sultan'a sipariş edilip ulema ve ağalar İbrahim'in bulunduğu yere gitti" diyorlar. Bir çeşit ayak divanı olan bu sahne tafsilatlı yazılmıştır. Sultan İbrahim ile ulema ve yeniçeri ağaları arasında adeta bir ağız kavgası oldu, ulemadan Karaçelebizade Abdülaziz Efendi padişahın yüzüne karşı hakarette bulundu. "Bre hainler, bre filanlar bu ne asıl iştir? Ben her birinize ihsanlar etmedim mi?.. Şimdi havanıza tabi olmadığım için beni kaldırıp bacak kadar çocuğu padişah yapmaya kalkarsınız! Bu ne demektir, ben padişah değil miyim?" diye bağıran Sultan İbrahim'e Karaçelebizade:

"Hayır, padişah değilsin! Vaktini eğlence ve gafletle geçirdin, beytülmalı israf ettin, aklı kısa kadınlar sözüyle ortalığa rüşvet yaydın, devlet nizamını bozdun, halka muzırsın, nefsini ıslah edecek adam olmadığın için tahta layık değilsin..." dedi. Vakanüvis, "Daha öyle şeyler söyledi ki, edebimiz kaydetmeye mânidir" diyor.

Sultan İbrahim'e lisanen o kadar hücum edildi ki, kime cevap yetiştireceğini şaşırdı, nihayet mağlubiyeti kabul etti, ellerini kaldırarak,

"Ey Allahım! Bunları sana saldım, bu zalimlerin, gaddarların hakkından sen gel!" dedi.

Silahtar ve çuhadar ağalar koltuklarına girerek,

"Padişahım, bu nizaı def için şimdilik istirahat buyurun!" dediler.

Bu yanda münakaşa, ağız kavgası olurken Kösem Sultan oğlunu kapatacağı yeri hazırlatmıştı. Gerisinde bir gusülhane ile ayakyolu bulunan bir taş odanın bütün pencerelerini duvar gibi ördürterek kapatmış, yalnız bir pencerenin altında bir yemek sahanı girebilecek bir delik bıraktırmıştı; odaya bir kilim atılmış, bir yatak serilmiş, Sultan İbrahim'le birlikte çile dolduracak iki de cariye konmuştu. Sultan İbrahim bu zindan odanın kapısında,

"Başıma yazılan buymuş. Emir Allah'tan!" dedi.

Adımı eşikten içeriye atarken de,

"Hamdolsun... Şimdiden sonra gelecek padişahların ceddi oldum" diye ilave etti.

Üstüne odanın demir kapısı kapandıktan sonra büyük bir demir kilit astılar. Kösem bununla da kanaat etmedi, ebediyen açılmaması için, kilidin içine kurşun eritip döktürdü.

Hasta genç adam zindana girdikten sonra durmadan öylesine bağırmaya başladı ki, gece ve gündüz, derinden derinden akseden feryad ü figanı bütün Enderun halkını mateme gark etti. Azıcık duygusu olanlara uyku haram oldu.

Kösem Sultan'ın yeniçeri ile ulemaya dayanarak yaptığı saltanat darbesi karşısında Enderun-ı Hümayun ile İstanbul halkı kayıtsız kalmadı. Enderun'un zülüflü ağaları, hepsi tüvana, pençeli, pazılı gençler, seçkin kemankeşler, cündiler, pehlivanlar, grup grup toplanarak Sultan İbrahim'i konuşuyorlardı:

"Bir padişah-ı zişanı diri diri mezara koydular ve bir masumu tahta geçirdiler, Sultan İbrahim'in bunca nimetini, lütfunu gördük, şimdi mezarından feryad ü figan işitmektense uğurunda ölmek bize yektir, hemen ittifak edelim, dışarı çıkarıp tahtına oturtalım."

Şehirde ise evvela sipahilerin itiraz sesi yükseldi, "Bizim bu maddede ittifakımız yoktur, padişahımızı Sultan İbrahim biliriz" dediler. Halk da pervasızca konuşuyordu: "Padişahımız anasının mekrine uğradı, cümle ümmet-i Muhammed, Sultan İbrahim'den hoş-

nuttur. Sabiden padişah olur mu? Padişah koca valide sultandır. Âl-i Osman Devleti saçı uzun aklı kısa kadın kişi elinde... Bizdeki din ve devlet gayreti nerede?.." Bir kişinin "Kalkın, yürüyün" demesi, yeniçeri ile önlenemeyecek bir halk kıyamı için kâfiydi. Bu ayaklanma her an beklenebilirdi. Enderun'daki asabi havadan ürken Kösem, yeniçeri ağalarını ikaz etti, "İbrahim hayatta oldukça nizam-ı âlem müyesser olmaz, mahbesinden boşanabilir, tutmaya kadir değilim" diye haber yolladı. Sadrazam Sofu Mehmed Paşa, ocak ağaları, Şeyhülislam Abdurrahim Efendi ve ulema hemen toplandılar, evvela usulen idam fetvası hazırlandı:

"İlmiye ve seyfiye mansıplarını ehline vermeyip rüşvet ile naehline vermekle nizam-ı âlemi bozan padişahın hal'i ve izalesi caiz olur mu? Elcevap: Allah ü âlem bissevab, olur!.."

18 Ağustos 1648 Salı günü sabahı saraya gittiler. Salı divan günü olduğu için halk işin pek farkında olamadı. Divan-ı Hümayun azası olmayan şeyhülislamın kafilenin başında bulunması manalıydı, o da, yeni padişah bir sabidir, efendinin sabiye vekâleti uygun görülmüş olacak diye tefsir edildi.

Faciayı, Naima'dan nakledelim:

"Sultan İbrahim'in izalesi niyetiyle saraya vardıklarında bütün saray halkı taraf taraf kaçtı. Maazallah deyip bunların yanında kimse bulunmadı. Mahpushanenin kapısını müftü ile vezirin hizmetkârları yıktılar. Sultan İbrahim ise:

'Benim nan ve nimetimi yiyenlerden kimse yok mudur?.. Beni göz göre göre bu zalimler katlediyorlar... Aman... Aman... Aman...' diye feryat ediyordu.

Saray halkından padişahın sesini işiten ağlaşarak daha daha uzaklara kaçıyordu. Cellatbaşı Kara Ali'yi Sofu Mehmed Paşa yanında getirmişti, o da kaçtı, öyle bir hal oldu ki kaçışan saray halkının birden geri dönüp hücuma geçmesinden korkuldu, ihtiyar vezir, elinde asa, cellatbaşıyı bizzat aramaya çıktı:

'Bre kani şol melun?..' diye bağırmaya başladı.

Kara Ali vezirin ayaklarına düşüp kapandı:

'Devletli!.. Beni katleyle, korkumdan elim ayağım titrer, tutmaz..' diye yalvardıkça vezir elindeki asayı Kara Ali'nin başına gözüne indirmeye başladı. 'Gel bre melun. Gel bre melun' diye yamağı cellat

Hammal Ali'yle beraber kapısı yıkılan odaya soktu. Sultan İbrahim, sırtında al atlastan bir entari, başında takke, kırmızı çakşırının sırmalı uçkuru dışarı çıkıp sarkmış, yalınayak, sol elinde Mushaf-ı Şerif, müftü Abdurrahman Efendi'ye:

'Yusuf Paşa bana senin için bir fettan dinsizdir, tepele demişti, seni öldürmedim, meğer sen beni öldürecek imişsin... İşte Kitabullah, beni ne hüküm ile öldürürsünüz behey zalimler?..' diye bağırdı.

Cellatlar kement atıp kârını tamam ettiler. Unvanı tereddütsüz yazıyorum, şehit edildiğinde otuz üç yaşındaydı."

Sultan İbrahim'i böylece vahşiyane ifna edenler cinayetlerine meşruiyet kisvesi giydirmek için satın alacakları kalemler vasıtasıyla padişahlığa liyakatsizliğini gösterecek türlü şeyler yazdıracaklardı. Bu hayasız tecavüzlerine hemen o gün başladılar, kardeşi Sultan Murad gibi babasının yanına götürülmesi gerekirken Ayasofya avlusunda müseccel bir deli hükümdar olan Sultan I. Mustafa'nın türbesine defnettiler.

Sırıtan iftiralardandır:

1644: Sultan İbrahim tebdil-i hava kastıyla kışı geçirmek üzere Edirne'ye gider; İstanbul odununun ateşi daha güzel oluyor diye hamallar sırtında İstanbul'dan ta Edirne'ye kadar yaya olarak odun taşıtır.

Bu iftiraların iğrençleri de vardır:

1648: Sivas Valisi Vardar Ali Paşa'yı isyana götüren maddelerden biri de Sivas'ta oturan güzelliğiyle meşhur ırz ehli bir kadının, İbşir Paşa'nın nikâhlı zevcesinin padişah için kendisinden istenmesidir. Gariptir ki Ali Paşa'yı yakalayıp idam eden İbşir Paşa olur. Kendisini İbşir'in güzel karısından mahrum eden Ali Paşa'dan intikam almak isteyen Sultan İbrahim, bu sefer de Vardar'ın nikâhlı zevcesini ana doğması çırılçıplak soydurtarak ve balmumlarıyla çarmıha gerdirerek İstanbul halkına teşhir etmeye kalkar, o "zaife-i bigünahı" gazab-ı padişahiden Sadrazam Hezarpare Ahmed Paşa kurtarır.

Biz de naklettik, kadın, amber, samur hakkında yazılan her şeyi tereddütle, şüpheyle okumalıdır. Sultan İbrahim, hakiki siması, şahsiyeti iftira karanlığı içinde kalmış bir hükümdardır. Topkapı Sarayı arşivinde elyazısıyla tezkirelerinden doğru olarak bilinen tek şey hasta oluşudur; şuuru yerinde, elem-i asabîden mustariptir.

Sultan IV. Mehmed
(Avcı Sultan Mehmed)

Osmanlı tahtına 1648 yılında yedi yaşında bir sabiyken oturan Sultan IV. Mehmed'in saltanatı 39 sene, 3 ay, 1 gün sürdü ve 1687'de, Türklerin Viyana kapılarına dayanmışken uğradıkları büyük bozgun içinde kanlı bir askeri ihtilalle sona erdi. Osmanlı tarihi boyunca hiçbir padişah bir cihan imparatorluğunun tadını bu Sultan IV. Mehmed kadar tatmamıştır; onun sürdüğü göz kamaştıran saltanatı sürmemiştir. Bundan ötürüdür ki Garp tarihçileri ona "Büyük Sultan Mehmed" unvanını vermişlerdir; bizim tarihlerimizde ise, sonunda tahttan indirilmesine kadar varan çılgın av merakından dolayı "Avcı Sultan Mehmed" lakabıyla anılır.

Bir faninin hatırasını tezyin edecek kıymetlerden mahrumdu; sağlam tahsil görmemişti, hükümdarlık sanatını öğrenmeye hiçbir zaman heves etmedi, daha anasının vesayeti altındayken mühr-i hümayununu teslim ettiği Köprülülerin yirmi yedi yılı bulan iktidarında vezirlerinin işlerine hiç karışmadı, devlet işlerine kayıtsızlık itiyadını edindi, âlimlere, şairlere mülukâne meclisler kuramadı, ilim ve sanat hamisi olamadı; av peşinde haşmetli bir serseri oldu.

Balkanlar'da avlanmak için İstanbul'u terk etti. Edirne'de yerleşti. Divan-ı Hümayun'la beraber bütün devlet erkânı da oraya gitti. İstanbul sadece ismen devlet merkezi kaldı. Padişahlığının çocukluk yıllarında dalga dalga kanlı ihtilallere sahne olan bu büyük şehirden yılgın olduğu muhakkaktır. Tabiat güzelliği, Boğaz ve Haliç yalıları, bilhassa pek sevdiği İstavroz'un ve Çengelköy'ün kiraz bahçeleri için her sene bir veya iki defa geldi, zevk ü sefa sürüp yine Edirne'ye döndü. Bu yazlık, kışlık göçlerde oğullarını da götürüp getirdi, pe-

şinden hemen daima anası Turhan Sultan da gitti, o da yanı sıra üvey oğulları Şehzade Süleyman ile Ahmed'i taşıdı; bu iki prens de Edirne ve İstanbul saraylarındaki mahbesleri arasında tebdil-i hava yaptılar, seyahat safhaları da mahpushane hücresinden farksız bir arabada hırpalanmak oldu.

Ekseriya on bin, bazen de otuz bin kişiyle çıktığı, haftalarca, aylarca devam eden ve çok ağır masraflara mal olan büyük sürgün avlarından döndüğü zaman da tek düşüncesi Harem-i Hümayunda dilber bir kadının aguşunda dinlenmek oldu ve ekseriya o büyük sürgün avlarına çıkarken muhteşem ve ağır saray arabalarıyla, tekerleklerine varınca gümüş kaplı, içleri incili sırmalı en pahalı kumaşlarla döşenmiş arabalarla, başta gözde hasekisi Gülnuş Sultan, en sevdiği kadınları da peşi sıra sürükledi.

Gülnuş Haseki yeryüzünde bir melek denilecek kadar güzeldi, işvebaz ve dilbaz bir Rum kızıydı, Sultan Mehmed'den beş yaş kadar büyük olduğunu tahmin edebiliriz. 1646'da Girit Serdarı Deli Hüseyin Paşa adada Resmo şehrini zapt ettiği zaman henüz on yaşındayken esir düşmüş ve hüsn ü ânına hayran kalan paşa tarafından iki sene sonra, 1648'de tahta çıkan sabi padişaha hediye olarak gönderilmişti. Küçük padişah buluğ çağına onun kolları arasında girmişti. Bu padişahın saltanatı boyunca en sevgili kadını oldu, ona 1664'te Şehzade Mustafa'yı (istikbalin II. Mustafa'sı), 1673'te de Şehzade Ahmed'i (istikbalin Sultan III. Ahmed'i) doğurdu; fakat Sultan Mehmed'in Harem-i Hümayununda hepsi güzellikte yekta, yedi yüzden fazla müstefreşe cariyenin toplanmasına, bunların arasında da padişahı aşırı derecede meşgul eden Gülbeyaz, Gülnar ve Afife gibi harem yıldızlarının parlamasına mâni olamadı.

Hanedanının ananesi olan şiirle uğraşması da nadiren eline aldığı divanlardan ve mecmualardan basit nakiller, hatta aşırmalardan ileri gitmedi; mesela başcariye Afife Kadın'a bir gün 15. asrın büyük şairi Molla Hüsrev Mehmed'in bir gazelinden aşırarak şu kıtayı yazmıştı:

Beyazlar giydiğince bir dürr-i yektaya benzersin
Siyahlar giydiğince sen heman Leyla'ya benzersin
Yeşiller giydiğince tuti-i gûyaya benzersin

Benim hoşbu Afifem sen gül-i ranaya benzersin.

Eli kalem tutan Afife Kadın da intihalde hüner gösterdi ve padişahına şöyle cevap verdi:

Beyazlar giydiğince padişahım aya benzersin
Siyahlar giydiğince Kâbe-i Ulya'ya benzersin
Kızıllar giydiğince cevher-i hamraya benzersin
Benim heybetli hünkârım hemen deryaya benzersin.

Bu müşaarenin çalındığı kaynak Molla Hüsrev'in bir taze civan şanında söylenmiş şu güzel gazelidir:

Yeşiller giydiğince tuti-i gûyaya benzersin
Siyehpuş olduğunca Kâbe-i Ulya'ya benzersin

Kaçan kim naz ile aksade giysen ey semen sima
Sadefte hâsıl olmuş gevher-i yektaya benzersin

Giyüb bir kerre mai cameler azm-i çemen kılsan
Yem-i ahdarda Hıdr'a, gökteki İsa'ya benzersin

Libas-ı sürh ile cânâ yeşil ferace giydikçe
Taravet gülşeninde gonce-i ranaya benzersin

O gülruhsarı vasf ittin aceb rengin edalarla
Sözünde Hüsrevâ sen bülbül-i şeydaya benzersin.

Vücut yapısı ve yüz çizgileriyle güzel, çok güzel adamdı. Sağ şakağında güzelliğini bozmamış küçük bir yara izi vardı; üç yaşındayken babası tarafından mermer havuza fırlatıldığı faciasının hatırasıydı.

Kadınları arasındaki kıskançlıkların bir gün bir cinayete kadar gittiği söylenmiştir; iki şehzade anası Gülnuş Sultan, Kandilli Bahçesi rıhtımında dolaşan cariye Gülbeyaz'ı denize itmiş, dilber kadın akıntıda kaynayıp kaybolmuş.

Sultan IV. Mehmed'e en güzel doğum tarihini Şanî Çelebi söylemişti:

Şanîyâ gökte melekler didiler tarihini
Nurdur geldi Muhammed sulb-i İbrahim'den.

Henüz yedi yaşındayken padişah olduğu zaman da Cevrî Çelebi:

Cülus-ı Han Muhammed eyledi asude dünyayı

dedi. Şairin dünyadan kastı muhakkak ki, İstanbul'da, en geniş ölçüsüyle de o asrın Türkiye'si... Bağdat'tan, Basra'dan, Yemen'den, Macaristan'da Budin'e, Kanije'ye; Kırım'dan, Ukrayna'dan Afrika'da Mısır'a, Sudan'a, Cezayir'e kadar uzanan bir imparatorluk...

Büyük hükümdarların, büyük devlet adamlarının, sağlam cengâver kılıçlarının temsil ettikleri medeniyet ve cemiyet nizamı üstünlüğü ve disiplinli fedakâr orduların kahramanca dökülmüş kanıyla tahakkuk etmiş olan bu azametli devletin mukadderatı 8 Ağustos 1648 saltanat darbesiyle cahil ve haris Kösem Sultan ile hepsi neferlikten yükselme cahil ve haris Yeniçeri Ocağı ağalarının ellerine kalıyordu.

O gün saraya yürünürken, ön safta şeyhülislam ve ulema efendiler, yeniçerilerin kınlarından çıkmış kılıçları kapıları açtırmış ve Enderun halkını da sindirmişti. Taht, ananeye uyularak Babü's-saade önüne kurulmuştu. Kösem mini mini veliahdi kolundan tutarak haremin Babü's-saade tarafına açılan Kuşhane kapısından çıkarmıştı. Fakat Sultan İbrahim henüz tahttan indirilmediği için çocuğun tahta oturtulmasında tereddüt edildi. İbrahim'in oraya gelerek geceden silahlandırmış olduğu Enderun halkına bir işareti tahayyül edilemeyecek kadar müthiş bir faciaya sebep olabilirdi; öyle bir korku havası esmeye başladı ki, ağalarının peşinde saraya gelmiş yeniçeriler bile ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Ulemadan Karaçelebizade Abdülaziz Efendi cesurane ileri atıldı, çocuğu koltuklarından tutarak, "Bismillah padişahım..." dedi. Osmanlı tahtına oturtarak biat etti. Onu şeyhülislam efendi, sadrazam ve kadıaskerler ve ulemadan yüksek rütbeliler takip etti. Biat merasimi en azdan iki saat sürecekti; hiç şüphesiz bu zaman zarfında hadise Sultan İbrahim'e haber

verilecekti; tehlikeli durum devam ediyordu, şeyhülislam biat merasimini yarıda kestirdi:

"Masum kalabalıktan korkuyor, biat tamam!.." dedi.

Çocuk padişah büyük anası ile bostancıbaşıya emanet edilerek cemiyet, tahttan indirildiğini tebliğ etmek üzere İbrahim'in bulunduğu yere gitti. Tabir avam ağzıdır ama yeridir, Sultan IV. Mehmed tahta kaptıkaçtı oturtuldu.

Kösem Sultan, oğlu Sultan İbrahim'i sarayda zindandan farksız bir odaya kapayarak kapısındaki kilide de kurşun akıttırdıktan sonradır ki, rahat nefes aldı.

16 Ağustos pazar günü küçük padişaha ananevi kılıç kuşanma alayı yapıldı. Saltanat kayığıyla Eyüp'e götürülen çocuk karadan atla saraya döndü. Halkın muhabbetini toplaması için pek dikkatle, itinayla süslenmişti. Aslında güzel çocuktu, buğday benizli, kara saçlı, kara gözlüydü. İç esvabı kükürt sarısı ipekliden, inci işlemeliydi, üzerine benli erguvani kürk giymişti, başında üç sorguç vardı, tepe sorgucunda yarım tavuk yumurtası büyüklüğünde bir zümrüt bulunuyordu. Uzun kirpiklerine sürme çekilmiş, iki kaşının ortasına da, halka ve askere heybet telkin etmesi için siyah mürekkepten İsm-i Celal'in ilk harfi olan bir elif yazılmıştı.

Eyüp'ten Saray-ı Hümayun'a kadar sorguçlu ve murassa eyerli bir atın üzerinde şehri baştan başa kat ederken yoluna dökülen İstanbul halkının "Aleyke Avnullah!" duası gökyüzünü tuttu. Buna rağmen, yedi yaşında bir çocuktu; halkın da, askerin de gözünü doldurmadı ve anladılar ki, bu küçücük padişah ile yirmi iki yaşındaki zeki fakat tecrübesiz, toy anası Turhan Sultan büyük valide Kösem'in pençesinde birer oyuncak olacaklardı.

Sarayda Enderun-ı Hümayun'un sinirli havası ve şehirde sipahiler ile halkın bu saltanat tebeddülünden hoşnutsuzluğu, 8 Ağustos darbesini hazırlayanları sakıt hükümdarın vücudunu ortadan kaldırmaya götürdü. Kılıç alayıyla Sultan IV. Mehmed'e halkın ve askerin tam güvenini temin edemeyenler, bu alaydan iki gün sonra Sultan İbrahim'i idam ettiler, Sultan Mehmed'in padişahlığı bu emrivakiyle artık tam güven altına girmişti.

Dert bitmedi; askere cülus bahşişi verilecekti. Hazine tamtakırdı, son keseler Sultan İbrahim tarafından Tersane-i Amire'ye do-

nanma masrafı olarak gönderilmişti. Kösem Sultan için tahta oturttuğu torununun cülus bahşişini vermek muazzam servetinin hissedeceği sarsıntı değildi, hazineyi kendisine borçlandırmayı bile düşünmedi. Hezarpare Ahmed Paşa'nın altınları da0 Sadrazam Sofu Mehmed Paşa'nın Mevlevî külahı altında kaybolmuştu. Hatıra Sultan İbrahim'in Cinci Hoca'sı geldi, evvela güzellikle istendi; "Canım tendeyken bir akçe vermem" dedi; tazyik edildi, yine vermedi; kaçtı, tutuldu, hapsedildiği odaya cellat Kara Ali gelip işkence aletlerini yayarak, "Bu tedarikler sultanım içindir!" deyince, "Falan falan duvarların içinde ve falan falan merdivenlerin altında" diye gizli servetini söyledi. "On iki güğüm dolusu cümlesi tas gibi çukur çil ve berrak halis ül-ayar" altını çıktı; denk denk, sandık sandık, bohça bohça kıymetli eşyası, mücevheri, kumaşlar, kürkler, şallar müsadere olundu. Bütün servetinin tutarı iki milyon duka altınıydı. Sultan IV. Mehmed'in cülus bahşişi bu altınlarla karşılandı ve "Cinci Parası" adını aldı. Hiçbir padişahın cülusunda bahşiş, asker ile İstanbul halkının yüzünü bu Cinci Parası kadar güldürmemiştir.

Bu arada bir isim hatıra geliyor, Sultan İbrahim'in pek sevgilisi Hümaşah Sultan, Telli Haseki ne olmuştur? Ya Eski Saray'ın bir odasına atılarak o dilber yüzü orada sarardı, soldu, çürüdü yahut Kösem'in bir işaretiyle bir gece boğularak ayaklarına taş bağlanmış nazlı vücudu bir çuvalın içinde Marmara'ya atıldı.

Sultan IV. Mehmed'in otuz dokuz yılı aşacak olan saltanatının ilk sekiz senesi, 1656'da Köprülü Mehmed Paşa sadrazam oluncaya kadar geçen yıllar pek kanlı, pek korkunç bir anarşi devri oldu. Çocuk padişah birbiri ardından gelen ihtilal dalgaları arasında büyüdü. Padişahlığının dördüncü ayında evvela türlü haksızlıklara uğramış sipahiler ayaklandı; hem kendi haklarını hem de Sultan İbrahim'in kanını davayla, "Padişahımızı hangi hüccetle, senetle öldürdüler?" dediler; sadrazam ile şeyhülislamın padişah katili olarak başlarını istediler.

24 / 28 Ekim 1648, vaka beş gün sürdü, yeniçerilerle sipahiler arasında, iki düşman askeri gibi, kanlı bir şehir muharebesi oldu, Osmanlı tarihine "Atmeydanı Cengi" diye geçen bu ihtilal sel gibi akan sipahi kanıyla boğulup bastırıldı.

Bu sipahi kırımından sonra, vakanüvisin tabiriyle, "Kaldırım

müftüsü yobazlar" Sadrazam Sofu Mehmed Paşa'nın etrafını sardılar; "Kaçan sultan sagir olsa reaya bir vali-i azimüşşana biat eder, o da o çocuğa vekâletle hükümet eder, hakikatte sultan o vali-i azimdir" dediler; paşa kendinde bir kuvvet vehmetti, yeniçeri ağalarıyla Kösem'i istiklaline engel gördü, bir padişah ile padişahın anası varken büyük ana Kösem'in yeri Eski Saray'da inziva köşesi olmalıydı. Saraydaki bu direk kaldırılınca ocak ağaları kendiliğinden yıkılacaktı; fakat Kösem padişah üzerinde ağır bastı, Mehmed Paşa'nın evvela koynundaki mührü aldılar ve Malkara'ya sürdüler, orada da iki omuzu arasından başı alındı.

Artık Yeniçeri Ocağı ağalarının "Bıyıkları balta kesmez" olmuştu.

Sipahi ihtilali günlerindedir ki ilk defa olarak, "Sarayda bir valide sultan varken padişahın büyük anasını niçin Eski Saray'a göndermezler?.. Büyük valide ile yeniçeri ağaları sabi padişahın tahtının ortaklarıdır" denilmişti. Kösem'in casusları aynı sözleri Valide Turhan Sultan dairesinde de işittiler. Harem-i Hümayun'daki Turhan Sultanlı hadım ağalar da, "Padişahımızın kendi anası bir âkile sultan-ı âlişandır, padişahımız gayri vasiye muhtaç değildir, hem dahi büyük validenin Saray-ı Hümayun'da olması kanun değildir" diyorlardı.

Turhan Sultan'ın bir gün kendisine açıkça meydan okuyacağını gören Kösem, tehlikeyi önlemek için küçük padişahın vücudunu ortadan kaldırmaya karar verdi. Sultan Mehmed ölürse tahta yaşça birkaç aylık küçüğü, kardeşi Şehzade Süleyman geçecekti; Süleyman'ın anası Dilaşib Sultan da meczup bir kadındı, karşısında valide sultanlık davası güdecek meşrepte değildi.

Sultan Mehmed sünnet olmamıştı. 1649 Eylül'ünde bir hafta süren bir düğünle sünnet edildi. Saltanat ve tahakküm hırsı uğrunda bu güzel çocuğun vücudunu ortadan kaldırmaya karar vermiş olan Kösem ilk alçakça suikastı için bu fırsatı kaçırmadı. Şenaatine alet olarak da sadakatine güvendiği Kızlarağası Celali İbrahim Ağa'yı kullandı. Ameliyat bir cuma gecesi yapılmıştı. Cerrahbaşı işini görürken çocuğu Sadrazam Kara Murad Paşa tutmuştu, yaralı uzuv iyice sarıldıktan sonra padişah kızlarağasının kucağına verildi, o da götürüp yatağına yatırdı, yorganı örttü, ellerini yorgan altına sokarak:

"Padişahım, mübarek ayaklarını şöyle çek ve bacakların dahi dikçe dura" diyerek yorgan altında bir şeyler yaptı.

Enderun-ı Hümayun'un zülüflü oğlanları, koğuş koğuş, bu düğün için hazırlanmış türlü oyunlar gösterirken çocuk padişahın benzi sapsarı kesilerek bayılmış olduğu görüldü, üstünden yorganı kaldırdılar, kesilen uzvun bağları çözülmüş, yatak kan içindeydi, az daha gecikilmiş olsa çocuk kan kaybından ölecekti. Cerrahbaşının kusuru olmadığına sadrazam şahitti, ağır mesuliyet Kızlarağası Celali İbrahim Ağa'ya yüklendi, cezası idamdı, fakat Kösem Valide himaye etti, "Emektardır, azlolunsun, sürgüne gitsin" dedi.

Bu vakadan pek az sonra Sadrazam Kara Murad Paşa eski arkadaşları olan ocak ağaları tarafından istifaya zorlandı, mührü padişaha teslim ederken,

"Padişahım, bir memlekette mühür sahibi sadrazamdan gayri dört sadrazam olmaz!" dedi.

Turhan Sultan perde arkasından diğer sadrazamların kimler olduğunu sordu.

"Koca Bektaş Ağa, yeniçeri ağası Karaçavuş Mustafa Ağa, yeniçeri kethüdası Çelebi Mustafa Ağa..." dedi.

"Ya dördüncüsü kimdir?"

"Koca valide hazretleridir..." dedi ve ilave etti:

"Padişahım, mühr-i hümayununu zinhar Yeniçeri Ocağı'ndan kimseye verme, zeval-i devletine sebep olurlar..."

Mühr-i hümayun Melek Ahmed Paşa'ya verildi. Yeniçerilere dayanan Kösem Sultan'ın kuvveti ve amansız kini karşısında Turhan Sultan ile oğlu pek nazik bir durumdaydılar. Tek güvendikleri, Sultan İbrahim faciasından dolayı Kösem'e diş bileyen saray halkının kendilerine göstereceği sadakatti.

Ocak ağaları yeniçerilere her istediklerini yaptırabilmek için askerin günlük hayatında türlü rezalet ve kepazeliklerine göz yumuyorlardı. Söz tamamen ayağa düşmüştü.

İstanbul'un ve bütün imparatorluğun hali, Sultan IV. Murad'ın ilk saltanat yıllarındaki elim manzaranın aynıydı. İmparatorluğu anarşi girdabından yine ancak kanlı bir müstebit kurtarabilecekti. Fakat bu sefer bu tiran rolüne genç bir padişah değil, yetmişlik bir vezir, Köprülü Mehmed Paşa çıkacaktı. Onu buluncaya kadar geçecek beş yıl içinde de çocuk padişahın tahtı ve hayatı büyük tehlikeler atlatacaktı.

Gasp, rüşvet, zülum yoluyla hazine toplamakta maharet sahibi olan Melek Ahmed Paşa, Kösem Sultan ve ocak ağalarıyla pek çabuk bağdaştı; yalnız, Kösem'in kinine alet olarak mührünü koynunda taşıdığı padişahına suikastta bulunacak adam değildi. O sıralarda şeyhülislamlığa getirilmiş olan Karaçelebizade Abdülaziz Efendi de Sultan Mehmed'i koltuklarından tutup Osmanlı tahtına oturtan adamdı, ondan da Kösem'e hizmet yolunda padişaha ihanet beklenemezdi. Kösem Mahpeyker Sultan'a, tehlikeli düşman bildiği Turhan ile oğlunu devirmek için yeni fırsatlar beklemek kalıyordu.

Girit'teki cenk bütün dehşetiyle devam ediyordu. Kuvvetli Venedik donanması Türklerin adaya yeni kuvvetler sevk edememesi için Çanakkale Boğazı'nı ablukayla kapatmaya çalışıyordu. Mütemadiyen ağır kayıplara uğrayan donanma-yı hümayunun, dolayısıyla İstanbul tersanesinin masrafları çok ağırdı. Rüşvet kapılarını ardına kadar açmış olan Kösem ile ocak ağaları cengi unutmuş gibiydiler. İmparatorluğun her tarafı, İstanbul'daki devletlilere ayak uydurmuş zalim ve mürteşi valiler, sancakbeyleri ve kadılar elinde inlemekteydi. İstanbul da perişan bir haldeydi. O yıllarda İstanbul'da, Sultan IV. Mehmed'in sarayında yaşamış, Seferli Koğuşu'nun bir zülüflü oğlanı olarak bu padişahın sünnet düğününde velinimetini türlü oyunlarla eğlendirenler arasında bulunmuş Has Odalı Mehmed Halife *Tarih-i Gılmanî* adındaki eserinde büyük şehrin manzarasını şöyle tasvir ediyor:

"Fetihten beri İstanbul o derecede mamur olmuştu ki, cihan seyyahları dünyanın hiçbir yerinde buna benzer şehir görmemiştir. Sultanların ve vezirlerin sarayları yüz yirmiden fazla, her biri Şeddad'ın binasından numunedir. Devlet ricalinin ve bezirgânların sarayları hesaba gelmez. Bu şehrin büyüklüğüne ve halkının kesretine ve devletine göre mahzenler, dükkânlar, kervansaraylar, hanlar, hamamlar, tekkeler, medreseler, imaretler, mescitler ve camiler vardı ki, saymakla bitmez. İşte bu İstanbul böyle mamur oldukta halkı devletlerine mağrur oldu, hak yolunu bıraktı, daima birbirlerini aldatmaya, kötülük yapmaya, birbirinin elinde olanı almaya, iftiraya, ilim ehline itibar etmemeye, ulema da ilmiyle amel etmemeye, çarşılı alışverişte türlü türlü hileye başladı. Riya ve rüşvet aldı yürüdü, avam zinaya ve livataya düştü, yeniçeri tayfasının (ve yeniçeri geçinir erazilin)

tuğyan ve fesadı şu mertebedeydi ki, gündüz hamamdan peştemalla çıplak avrat çıkarır, camilerde çubuklarla tütün içer, köşelerde aşikâr ve ayak üzere zina ve livata eder, kan döker, evler basardı."

İmparatorluğun her tarafındaki zulme misal olarak halkının yüzde doksanı katıksız Türk olan Anadolu'nun halini de birkaç satırla anlatalım:

Vali paşaların sarıca ve levent adı altında besledikleri askerler yol kesen eşkıyayı hayırla andırıyordu. Köylüleri soyduktan sonra "Tiz bize kasık mancası çıkar!" diye kadın, kız, oğlan istiyorlardı. Vakanüvis naklediyor:

"Ocak ağalarının Anadolu'ya köylüden para toplamaya gönderdikleri adamları, erkekler sefaletten yalınayak, pelaspareler içinde dağlara kaçınca kadınları, kızları, sabi oğlanları yakaladılar, zincirlere vurup cebren dağlara, kocalarının, babalarının, kardeşlerinin yerlerini göstermeye sürüklediler, kadınların, kızların bir kısmı işkenceye dayanamayıp ölürdü, ölüleri bile zincirden çözmediler:

'Dirileri ölülerini taşısın, muazzep olsunlar ki, gizli paralarını çıkarıp versinler!..' dediler."

Daha nice misalleriyle büyük facia devridir. Köylerden kaçanlar İstanbul'a can atıyordu. İstanbul ise, yukarıda bahsettik, rezalet ve şenaat gayyası olmuştu. Geçim alabildiğine güçleşmişti, gasıp olamayana her şey ateş pahasınaydı, koca devleti pençelerine geçirmiş ocak ağaları utanmadan,

"Bura zengin şehirdir! Fukara gerekmez, aciz olan taşraya gitsin, bulgur bulamaç yesin!" diyorlardı.

1651 Ağustos'unda askere üç aylık ulufesi dağıtılacaktı, halbuki cebren ve kahren 1652 ve 1653 yıllarının vergileri de toplanmıştı, hazine bomboştu. Melek Ahmed Paşa'nın defterdarı dâhiyane hal çaresi buldu: Ağalar kendi keselerinden bir sermaye koyacaklardı, bununla Belgrad ve Bosna'daki adamlarına ayarı bozuk yeni para kestirecekti, meyhanecilerden de kızıl ve kırkık paralar toplanacaktı, hepsi İstanbul esnafına cebren dağıtılarak ayarı tam parayla değiştirilecekti, aradaki müthiş kâr askerin ulufesini karşılayacak, yani ulufe İstanbul esnafından çıkarılmış olacaktı. Hazırlanan kötü paralar torbalara konuldu, esnaf kâhyaları çağrılarak mesele anlatıldı. "İstanbul esnafı, hamiyeti icabı bu fedakârlığa katlanacaktı", kâhyalar,

"Maazallah! Bunu esnafa teklif edemeyiz!.." dediler.

Bütün İstanbul esnafı ayaklandı, vezire gittiler ve ocak ağalarının zulmünden şikâyet ettiler:

"Her gün gemiler dolusu malları gelir, değerinin bir misline bize zorla dağıtıp akçesini hemen alırlar, bu son teklif de ne demek, artık zulme tahammülümüz kalmadı!" dediler, Paşa hepsini kovdu:

"Yıkılın kâfirler, varın, tedarik edin!.." deyince isyan sesi yükseldi:

"Hâşâ!.. Ehl-i İslam'ız, küfrü kabul etmeyiz!.."

21 Ağustos Pazartesi sabahı, Hicri 1061 ramazanının dördüncü günü, bütün çarşılar kapandı, İstanbul halkı ve esnafı Yeniçeri Ocağı ağalarına karşı isyan etti.

İstanbul halkının ve esnafının 1651 ramazan ayaklanması saman alevi gibi oldu, ocak ağaları ile Kösem'i deviremedi ama halkın onlara olan nefretini ve çocuk padişah ile anası Turhan Sultan'a karşı da muhabbetini açığa vurdu.

Yirmi beş bin kişilik bir halk kitlesi Şeyhülislam Karaçelebizade'yi sarayından zorla kaldırıp önlerine kattı ve padişaha gitti. Turhan Valide Sultan ilk defa olarak sarayda hâkim bir tavır takındı, Kösem'in muhalefetine rağmen Babü's-saade önüne taht çıkartarak oğluna bir ayak divanı yaptırdı. Halk,

"Padişahım, zulme takatimiz kalmadı, hak aradık bize kâfir diye küfredildi, tek ümidimiz sensin?.." dedi.

Çocuk, anası tarafından talim edilmiş:

"Size böyle zulüm olduğuna rızam yoktur!" dedi.

Bunun üzerine dava açığa vuruldu:

"Padişahım, zulüm ile âlem harap oldu, ocak ağaları sana padişahlık yaptırmazlar, Âl-i Osman Devleti ocağa düşmüş yanıyor!.. Onların vücudunu kaldırmayınca fitne ve fesat kalkmaz, sana da, bize de rahat yoktur!.."

Ayak divanında hanedana hürmeten Kösem'in adı ağza alınmamıştı, fakat devlet haini olarak ocak ağaları ile kalburüstü ayaktaşlarının isimleri teker teker söylenmişti. O gün Melek Ahmed Paşa vezirlikten çekildi, kötü para - has para tebdili kepazeliği bir fermanla kaldırıldı. Ocak ağalarının mukadderatını tayin meselesi kalmıştı. Yeni sadrazam Siyavuş Paşa,

"İftar yaklaşıyor, herkes mekânlarına çekilsin, bu mübarek gecede sokaklarda perişan olmayın, yarın seher vakti bana gelin, geri kalanı görüşelim, padişahımız her istediğinizi yapacak!" dedi.

Halk dağıldı, fakat ocak ağaları gece bütün yeniçerileri pürsilah kola çıkardılar, şehrin ana geçit noktaları tutuldu, bilhassa Saray-ı Hümayun etrafına kuş uçurtulmadı.

Ağalar tarafından,

"Bizimle meşveret etmeden iş yapayım dersen vezirlik edemezsin" diye tehdit edilen Siyavuş Paşa,

"Ben padişahımdan ferman alırım, biz de siz de ona itaate mecburuz!" cevabını verdi.

Şehirde ve sarayda her an akla gelmedik korkunç vakalara yol açacak gergin hava ramazanın 16/17 Cumartesi/ Pazar gecesine kadar devam etti.

Kösem Sultan ocak ağalarıyla gizlice muhabere ederek o mübarek gece için çocuk padişaha karşı çifte suikast hazırlamıştı. Evvela sadık adamlarından Helvacıbaşı Üveys Ağa eliyle, iftarda zehirli şerbet verilecekti, içmez kurtulursa, yine sadık bendelerinden Bostancıbaşı Ali Ağa sarayın hasbahçe kapılarını gece açık bırakacaktı, ağalar, gece yarısından sonra yeniçerilerle sarayı basacaklar, padişahı, anası Turhan Sultan'ı ve saraydaki taraftarlarını katliam edeceklerdi, aklı kıt Dilaşub Haseki'nin oğlu Şehzade Süleyman da tahta çıkarılacaktı.

Kösem Sultan cariyelerine karşı çok lütufkârdı, fakat en küçük kusuru affetmez, cezada zalim, gaddardı. Aylarca evvel, kışın, dairesine odun getiren zülüflü baltacılardan tüvana ve güzel bir oğlana göründü diye Melekî adındaki bir cariyesini kırbaçlatmış, hakaret kastıyla da kızın saçlarını oğlan gibi kestirmişti; Kösem'e kin besleyen bu kız büyük validenin her hareketini dikkatle takip ediyordu, zehirli şerbetlerin helvacıbaşıya gönderildiğini gördü. Kösem'in, o gece için kendi harem ağalarına verdiği emirleri de işitti, akşama doğru bir fırsat bularak kaçtı ve suikastı Turhan Sultan'a ihbar edip döndü. Turhan'ın başlalası zenci Uzun Süleyman Ağa idaresinde padişahın hocalarından akhadım Reyhan Ağa, akhadım İbrahim Ağa, akhadım Musahip İsmail Ağa gayret kuşağını kuşandılar, saraydaki zülüflü ağaların koğuşlarını dolaştılar, her koğuştan, "Büyük

valide, masum ve pak padişahımızı boğduracak, razı mısınız?" sualine: "Hâşâ!.. Hemen emir buyurun padişahımız yolunda hizmette can verelim..." cevabını aldılar. Süleyman Ağa zülüflü baltacılardan yüz yirmi nefer tuvana ve şahbaz yiğit seçti, teravih namazından sonra buluşacakları yeri tespit etti. Yeniçeriler sarayı sahurdan sonra, derin uykuda basacaklardı, onlar daha evvel davranacaklar ve Kösem'in vücudunu ortadan kaldıracaklardı.

Helvacıbaşı Üveys Ağa, Kösem'in lütuflarını görmüş olmakla beraber vicdan sahibi adamdı, iki kavanoz zehirli şerbeti dökmüş ve Kösem'in şerrinden korktuğu için saraydan kaçmıştı.

O akşam ocak ağaları da iftar ziyafeti bahanesiyle Süleymaniye'de ağakapısında Tekeli Köşkü denilen yerde toplanmışlardı. Bu köşkün pencerelerinden Saray-ı Hümayun ve bilhassa büyük valide dairesi pek güzel görünüyordu. Teravihi kılmışlar, sohbet ederlerken bir ara yeniçeri ağası Karaçavuş Mustafa Ağa'nın gözleri saray tarafına iliştı, elebaşıları olan ocak emeklisi Koca Bektaş Ağa'ya,

"Birader, bu gece Saray-ı Hümayun'da vakitsiz ışıklar dolaşıyor, Allah bilir ne zuhur etmiştir..." dedi.

Bektaş da baktı,

"Acaba ne ola?.." dedi.

Merakları uzun sürmedi, samsuncubaşı ilk haberi getirdi:

"Kaziye duyulup Allah ü âlem büyük validenin işi bitti!" dedi, "Harem-i Hümayun'da kılıçlar üryan, tut kap sedası asumana çıkmıştır..."

Bıyıklarını balta kesmeyen ağalar buz gibi dondular. Yağlı cellat kemendini boyunlarında hissettiler.

Kösem Sultan'ın idamı Osmanlı Sarayı facialarının en dehşetlisidir. Teravih namazından sonra saray halkı koğuşlarına, dairelerine çekilmişlerdi. Başlala Süleyman Ağa'nın tayin ettiği saat gelince yüz yirmi zülüflü baltacı, ses çıkarmamak için hepsi yalınayak ve ellerinde yalınkılıçlar, kendilerine üçüncü avluda Has Oda civarında bekleyen başlalanın yanına geldiler, başlarında Kuşçu Mehmed adında dev yapılı müheykel bir genç vardı. Has Oda önünde içlerinden biri:

"Ağalar, ne yatarsınız, padişahımız elden gitti!" diye bağırdı.

Has Oda'nın zülüflü ağaları saray disiplinine uyarak namazdan

sonra soyunup yataklarına girmişler, fakat kulakları dışarda, işaret bekliyorlardı, hemen kılıçlarını kavrayıp dışarı fırladılar ve Süleyman Ağa'nın yanına geldiler. Onlara diğer aşağı koğuşlardaki oğlanlar da iltihak etti.

Enderun'un zülüflü ağalarından ve haremdeki zenci ve akhadımlardan Kösem Sultan'ın da üç yüz kadar taraftarı vardı. O akşam onlar da silahlanmışlardı, sarayı basacak yeniçerilere yol göstereceklerdi ve icap ederse Kösem'i koruyacaklardı. Birkaçı ellerinde yalınkılıç büyük valide dairesinin önünde nöbet tutuyordu.

Turhanlılar haremin bu üçüncü avluya açılan Kuşhane kapısı önüne geldiler. O sırada Kösem taraftarlarından Has Odabaşı ağa meydana çıktı, elinde bir değnek vardı, Has Odalı ağalarla diğer zülüflü oğlanları, gecelik kılığında fakat ellerinde yalınkılıç görünce,

"Ağalar ayıptır, hiç adam velinimeti üzerine huruç eder mi?.. Dağılın!.." dedi. O anda üzerine kılıç ve hançer üşüştürüldü, parçalandı.

Yine bir Kösemli olan başkapıoğlanı ağa birkaç nefer nöbetçiyle Kuşhane kapısı önünde duruyordu. Süleyman Ağa, "Urun şunları!" deyince başkapıoğlanı parçalandı, nöbetçiler kaçtılar. Uzun Süleyman Ağa yalnız yüz yirmi nefer zülüflü baltacıyla hareme girdi, valide taşlığına geldiklerinde, şap şap kalabalık ayak sesleri işiten Kösem, yeniçerilerin geldiğini zannetti, kapı ardından kendi nöbetçi ağalarına gayet yüksek sesle,

"Geldiler mi?" diye sordu.

Nöbetçiler kaçmış, Süleyman Ağa takımı da henüz kapı önüne gelmişti, zenci,

"Belî, geldiler!.." dedi.

Kösem, Süleyman Ağa'nın sesini muhakkak ki tanımış ve yıldırımla vurulmuş gibi olmuştur.

Büyük valide dairesinin kapısı her biri âdem ejderhası genç irisi baltacıların omuzlarına çok dayanamadı, başta Süleyman Ağa ile Kuşçu Mehmed içeri daldılar ve ancak o zaman beraberlerinde getirdikleri fenerleri yaktılar. Kösem'i bir yüklük içindeki gizli dolapta bulup yakasından, kolundan, eteğinden çeke çeke güçlükle ve hakaretle çıkardılar, Kuşçu Mehmed, bir padişahın baş tacı karısı, iki padişahın anası ve bir padişahın da büyükanası olan ve elli seneden beri Osmanlı Sarayı'nda saltanat süren ihtiyar sultanı müthiş pençe-

sinin ağır tokatlarıyla yere yıktı, pencerelerden birinin perde kordonunu söküp alarak boynuna doladı ve göğsü üstüne çökerek boğdu. Delikanlı cellat değildi, ihtiyar sultanı masum padişahının selameti için boğuyordu, uydurma kemendini usulüne göre geçiremediği için Kösem'in burnundan ve ağzından kan fışkırdı. Kuşçu Mehmed'in elleri, üstü başı kana bulandı. İşini gördükten sonra dışarıya bir deli gibi fırladığı, kanlı esvaplarını atıp yıkandıktan sonra da güçlükle kendine gelebildiği, diğer zülüflü baltacıların da Kösem Sultan dairesinde derhal nakli kabul ne kadar eşya ve mücevher varsa yağmayla kaldırdıktan sonra dağıldıkları söylenir. Bu toy gençlerin yalınayakları üzerinde yaptıkları yağma, Kösem'in servetinde deryadan bir katrecik dahi değildi.

Kösem Sultan'ın kıymetlerine paha biçilmez antika koleksiyonları ile mücevherlerinin defterlerini tanzimde muhasipler aciz kaldı. Çakmakçılar Yokuşu'ndaki şeddadi hanındaki odalarında yirmi adet büyük sandık ağızlarına kadar kor gibi altın doluydu. Altın sırma ve ince işlemeli yorganlar, çevreler, altın sofra takımları, sahanlar, sandıklar dolusu top top kıymetli kumaşlar, kadifeler, kürkler, şallar, muhayyile hududu dışında tuhaf-ı tefarik sahibinin ölümünden sonra tespitine memur edilenleri aylarca uğraştırdı.

Hayrat olarak Üsküdar'da Toptaşı civarındaki Çinili Cami'yi, yanında medresesini, mektebini, hamamını yaptırmıştı. Her sene recep ayında tebdil-i kıyafet edip Baba Cafer zindanına gider, borç yüzünden hapsedilmiş olanların defterini alır, borçlar yekûnu ne tutarsa öder, hepsini hürriyetine kavuştururdu. Cariyelerini üç seneden fazla hizmetinde tutmazdı, hepsinin çeyizini yapar, azat eder, saray emektarlarından veya dışardan bir münasip koca bulur, evini de alır, evlendirirdi. Yıllar geçtikçe sayısı kabarmış olan bu eski cariyelerine her sene mübarek günlerde cep harçlığı göndermeyi de ihmal etmemişti. Yine tebdil-i kıyafet ederek fukara mahallelerinde dolaşır, yetim kalmış bikes kızları sorar, bulur, çeyizlerini düzer, evini, ev eşyasını alır evlendirirdi.

Koca bir devletin ahlaki, siyasi ve iktisadi bünyesini suiistimallerle kemirerek yapılmış muazzam bir servetin hayrat ve hasenat yolundaki bu işleri ne dereceye kadar makbuldür, münakaşa etmeyeceğiz.

Kösem Mahpeyker Sultan bir yüzü altın, bir yüzü kara bakır bir

madalyadır, altın yüzünde muhakkak ki, bir melek tasviri vardır, bakır yüzünde de şeytan çöreklenip oturmuştur. Her iki yüzüyle de Âl-i Osman Hanedanı'nda benzeri çıkmayacak bir valide sultandır.

Hakaretle öldürüldü, fakat aşkına doyamadığı sevgili güzel kocası Sultan I. Ahmed'in türbesine şanına layık merasimle defnedildi.

Kösem Sultan mütegallibe yeniçeri ağalarının dayandıkları öyle bir direkti ki, yıkılınca, o gurur putu adamlar, vücudunu ortadan kaldırmak istedikleri on yaşındaki Sultan IV. Mehmed'in cellatlarına baş verdiler.

Büyük anasının kârı tamam olduğu haberini alan padişah, Sadrazam Siyavuş Paşa'yı saraya davet etti:

"Lala, ahval malumun olmuştur, sadakatle hizmette kaim ol, devletime hıyanet üzere olanların cezası verilsin!" dedi.

Çocuğun devlete ihanetle itham ettiği ocak ağalarıydı, idamları için fermanları yazıldı ve Sancak-ı Şerif çıkarılıp tellallarla İstanbul halkı yeniçerilere karşı padişaha yardıma çağrıldı. Yavuz Selim zamanından beri ancak din ve devlet uğrunda gazaya giden serdarlara verilen bu sancağın bir ihtilalde ilk defa olarak kullanılması Osmanlı tarihinde önemli vakadır, o sancağın altında cenk edegelmiş yeniçerileri şimdi ona karşı kılıç çektirmek kolay başarılacak iş değildir. Kösem Sultan'ın kanını dava ederek yeniçerileri Sultan IV. Mehmed'e karşı kıyama davet eden ağalarını asker reddetti:

"Sizler koca validenin mirasçıları mısınız?" diye sordular.

Ağaların hamallarla getirtip kışla meydanına döktürttüğü altın keselerine bakan bile olmadı, yeniçeriler de takım takım sancak altına koşmaya başladılar. Sadece fırsatın elvermesiyle yükseldikleri ve aslında asla layık olmadıkları ikbal devrinde bütün pespayeler gibi mağrur ve zalim ocak ağaları idbar erişince zelilane can kaygısına düştüler, taşrada verilen yeni mansıplarına peşlerinden gelecek celladın korkusundan gidemediler, kaçtılar, gizlendiler, yakalandılar, idam olundular.

Üç sene evvel şair Cevrî Çelebi "Bir sabinin tahta oturtulmasıyla devlet zorbalar elinde kaldı, memleket perişan oldu, masum halkın mal ve can güveni kalmadı" diyecek yerde,

Cülus-ı Han Muhammed eyledi asude dünyayı

demişti. Kösem ile ocak ağalarının tagallüp ve alabildiğine suiistimal devrine son verildiği halde çocuk padişah ile anası anarşiyi önleyemediler. Osmanlı tarihinin bu devrini tafsilatıyla okuyanların tüyleri diken diken olur. Cahil gözleri kara ve kalın bir bezle bağlamış, mevki, mansıp, servet ve tahakküm hırsını kamçılamış, cellat kementleriyle sıkılan boğazlar, cellat satırlarıyla yuvarlanan kelleler liyakatsiz devletlilere ibret sahneleri olmamıştır ve böylece 1656 yılına kadar beş sene daha geçmiştir.

Mütegallibe yeniçeri ağalarının yerini derhal saraydaki kara ve akhadımlar aldı. Evvela büyük hizmetine karşılık kızlarağası tayin edilen Uzun Süleyman Ağa devlet müsteşarı edası takındı, öyle bir nüfuza sahip oldu ki sadrazamların mevkilerini muhafazası bu zenciye boyun eğmeye bağlı kaldı. Azledildi, sürgüne gitti, yerini bir başka zenci tuttu. Saraydaki hadımağalar çocuk padişah ile anasının etrafını aşılmaz bir kale duvarı gibi sardı. Bu huzur uzun sürmedi, saray hadımları da ocak ağalarının yoluna saptılar. "Eski hamam eski tas, yalnız tellaklar değişti" sözü hakikat oldu. Bu beş yıl içinde IV. Mehmed'in mühr-i hümayunu sekiz sadrazamın koynuna girdi, çıktı. Nihayet 1656 Mart'ının dördüncü cumartesi günü başlayıp sekizinci çarşamba günü sona eren kanlı bir ihtilal de sarayın mütegallibe hadımağalarını devirdi; bu ihtilal Osmanlı tarihinde "Vaka-i Vakvakiye" yahut "Çınar Vakası" diye anılır.

Saray hadımlarına beslenilen kinin bir ihtilal ateşi olarak parlaması için Girit cenginden gelmiş baş açık ve yalınayak, sefil ve perişan iki yüz yeniçerinin feryadı kâfi geldi. Ağakapısına gittiler:

"Ol cezire-i biferyatta taş yastanup toprak döşendik, din-i mübin uğruna gaza ettik, yirmi yedi aydır bir akçe para yüzü görmedik!.." diye ağlaştılar.

"Bunları Boğazkesen Kalesi'ne götürün, orada hepsini boğup hakkından gelelim!" diye tehditle kovuldular.

Kışlalarına gidip İstanbul'daki yoldaşlarına dert yandılar, onlar,

"Ya bizim aldığımız para nedir ki..." dediler, "hep züyuf akçe, çarşıdan bir şey alırız, kesemizi boşaltırız, çarşılı ikrahla karıştırır, 'Bunların arasında geçer akçe yok' der, biz de, 'Çil akçeyi kande bu-

lalım?..' deriz, akçe tahtasını herifin kafasına vurup alacağımızı cebren, kahren kaldırıp gideriz, ama ciğerlerimize kan dolar..."

Yeniçerilere kapıkulu sipahisi de katıldı, iki askerin ağız birliği, "Padişahımızın bu zulme rızası yoktur, bütün bu işler âyan-ı devlet olan ve padişahımız ile anasını aldatan saraydaki azası noksan ağalar ile onların dışardaki ellerinin marifetidir, varalım, padişahımızı ayak divanına çıkarıp kendisinden o hainleri isteyelim, alıp paralayalım..." kararı oldu. Askerin peşine halk da katılınca İstanbul'un içi yine mahşere döndü.

Belki yüz bin kişi Saray-ı Hümayun'a, sarayı çevirmiş olan kale duvarlarına doğru çıkan bütün yolları tuttu. Sultan IV. Mehmed'in ilk ayak divanı Soğukçeşme'de kale duvarı üstündeki Alay Köşkü'nde oldu, taht bir pencere önüne konulmuştu. Halk yüzünü görmeye hasret kaldıkları padişahlarını, on beş yaşında ve güzellik tacı başında bir taze civanı karşısında bulunca büyük bir sevgi tezahürü oldu. İhtilalciler adına ortaya çıkan söz sahibi uzun bir duadan sonra bu kıyamın sebebini anlatan uzun bir nutuk irat etti, kanlı kanlı devam eden Girit cenginden bahsetti, memleketin ve halkın ıstırabını, bütün çıplaklığıyla anlattı. "Padişahım, artık büyüdün, civanbaht bahadır oldun, istiklal üzere padişahlık işlerini eline al" diye başladı. "İsimleri şu defterde yazılı otuz nefer devlet hainini de bize ver paralayalım" diye bitirdi.

İstediklerinin hepsi idam edildi, sarayın kale duvarlarından atılan cesetler çırılçıplak soyuldu, ayaklarına takılan iplerle Atmeydanı'na hakaretle sürüyerek götürüldüler, orada da, bir kısmı kara ve bir kısmı ak bu çıplak cesetleri yine ayaklarından ulu bir çınarın dallarına astılar.

Masallarda söylenirdi, bir memlekette bir acayip ağaç varmış, meyveleri insan şekil ve suretindenmiş "Vak... Vak..." diye de ses verirmiş, işte bundan o çınar ağacına "Vakvak Ağacı" adı verildi. Bu kanlı vaka üzerine şiir bile yazıldı:

Bağban-ı felek-i kinegüzarı seyret
Atmeydanı'na dikti Şecer-i Vakvak'ı.

Sultan IV. Mehmed ile anası Turhan Sultan, Çınar Vakası'ndan yedi ay sonradır ki, mühr-i hümayunu ihtiyar Köprülü Mehmed

Paşa'ya verdiler. İcraatına asla karışmayacaklarına ve kimseyi de karıştırmayacaklarına, aleyhinde yapılacak tezvirlere kulak vermeyeceklerine de söz verdiler ve sözlerini de tuttular.

O tarihte on beş yaşında bulunan bu nevcivan padişahın saltanatının, bu sekizinci yılında böylece yeni bir devir açıldı.

Sultan IV. Mehmed'in otuz dokuz yıl sürecek olan padişahlığının işte bu devri, yirmi yedi sene Osmanlı İmparatorluğu'nun pek şanlı, pek kudretli ve kuvvetli, hakikaten haşmetli bir devri oldu ve bu padişah, Garplıların ağzında "Büyük", Türklerin ağzında da "Avcı" lakaplarını bu devir içinde aldı.

Bu haşmet devrinin eşiğinde bir lahza duralım ve Sultan Mehmed'in veda etmek üzere olduğu çocukluk yıllarına ait bir iki şirin hatıra nakledelim.

Çınar Vakası ile Köprülü sadareti arasında geçen aylarda, sipahi ve yeniçeri zorbalarının sesleri yine, cenk davulları gibi, güm güm çıkmıştır.

İşte o günlerde geçmiş, hem şirin, hem de hazin bir vakayı masal havası içinde anlatmaya çalışmalıdır:

İstanbul'da, Divanyolu'nda "Manav Güzeli Yusuf" adında bir çocuk, büyük şehrin bir şöhreti olmuştu. Hakikaten Yusuf Peygamber'in güzellikte ikinci nüshası olan bu çocuğu görmek için, en ağırbaşlı kimseler dahi, dükkânına bir kere uğramışlardı. Güzel çocuğa yeniçeri erazilinin ve sipahi haytalarının musallat olmasından korkulurken, bir gün valide sultanın emriyle cebren saraya kaldırıldığı işitildi.

Turhan Sultan, genç ve güzel kadındı, pek afif biliniyordu, herkesin hürmetini kazanmıştı, hadiseyi kimse kötüye yormadı, ama, on beş - on altı yaşlarında, tığ gibi taze civan bir manav çırağının valide hazretleri tarafından kaldırılması da pek izah edilemedi.

Anasına son derecede bağlı, hürmetkâr olan padişah da sinirlendi. Halbuki valide sultan dairesinde, şöyle bir sahne geçti:

Turhan Sultan:

"Oğlum, senin memleketin neresi?" diye sormuş, Manav Güzeli,

"Çok uzaklarda sultanım, beni Tatarlar kaçırıp getirdiler..." demişti.

"Sağ bacağında bir nişanın var mı?"

"Belî sultanım vardır. Ben küçücükken, kurt ısırmış..."

"Ben senin ablanım!" diye feryat ederek, kollarını açan Turhan Sultan'ın haşmetlu aguşuna, Manav Güzeli atılmıştı.

Turhan Sultan, güzel kardeşinin yıllarca tahsil ve terbiyesiyle meşgul oldu, akil kadındı, onu devlet kapısına sokmadı. Evvela kendisinin hususi işlerinin kâhyası yaptı, sonra ticaret hayatına attı.

Yusuf Ağa, temiz ve kibar bir zengin hayatı sürdü. Evlenmedi, ablasının ölümünden beş ve IV. Mehmed'in hal'inden bir sene sonra 1688'de öldü. Servetini devlet hazinesine bıraktı.

Hadımağaların çocuk padişaha tahakkümü, beş yıl sürmüştü. Afrikalı zenci ve Macar, Hırvat, Boşnak akhadım, bu adamların en büyük korkuları, Sultan Mehmed'in Enderun-ı Hümayun'daki zülüflü içoğlanlarından bir gence ısınıp onu silahtar ve musahip adı altında, mahrem dost edinmesi, bu gözdenin de padişaha nüfuz ederek, bir gün hazinelerini dolduran rüşvet kanallarını, gayri meşru gelir kaynaklarını tıkaması ihtimaliydi.

Naima Efendi yazıyor:

Padişahların bayram geceleri Has Oda'da eğlenmesi, kadimden kalmış kanundu. Saray içoğlanları, latif yüzleri ve tertemiz süslü esvaplarıyla her biri güneş parçası, iffet ve ismet sahibi dilaverlerdi. Kimi iklim ve irfanla mümtaz, kimi şair ve edip, tatlı dilli, söz bilir veya bir hünere sahip, cennet gılmanları gibi. Elbet ki, padişah onların sohbet ve muhabbetlerinden lezzet alacaktır.

Padişahlarının yüzüne, meclisine hasret kalmışlardı. 1654 yılı ramazanının bayram gecesi, on üç yaşındaki padişahı sabaha kadar eğlendirmek için pek çok hazırlık yapmışlardı.

Fakat Hoca Reyhan Ağa, çok bilir bir akhadımdı. Kızlarağasına,

"Padişahımız henüz gözü bağlı bir şahbazdır. Av tutmamış aslandır, bizim baskımıza alışmıştır. Zülüflü ağalar ise, yüzleri, vücutları, tavırları, halleri, güzel güzel oğlanlardır. Padişahımızı cezbederler. Padişahımız da onlara meyil ve muhabbet eder. İçlerinden akıl ve zekâ sahipleri, kendilerini ahval-i âlemden haberdar eder, birini nedim ve musahip diye yanına aldı mı, bizden derhal yüz çevirir, ikbalimiz de çöker. Padişahı bu gece Has Oda'da bırakmayın" dedi.

Kızlarağası da Has Oda'ya gidip, padişaha göz işaretiyle, hareme geçmelerini bildirdi.

Sultan Mehmed:

"Ağa lala. Ecdadım, bayram geceleri Has Oda'da eğlenmişlerdir. Ben de bu ağalardan pek hoşlandım, uykum yok!.." dedi.

Zenci şahi davul gibi gürleyerek dışarı çıktı, valide sultana gitti. O da:

"Ağa, bayram gecesi bu, bırak aslanım matlubu üzere eğlensin, kanun-ı kadimdir!.."dedi.

Fakat kızlarağası bırakmadı, her şeyi göze alıp tekrar Has Oda'ya gitti. Yer öperek:

"İçeri buyurun..." dedi.

Çocuk kızdı:

"Bu gece, burada eğlenirim!" deyince, ağa gayet sert:

"Valide hazretleri istiyor, buyurmalısınız!" dedi.

Anasına son derecede hürmeti olan Sultan Mehmed, birden mahzunlaştı. Yaşça akranı ve emsali ve hepsi bendesi, kulları çocukların, gençlerin karşısında mahcup da oldu, boynunu büktü, hareme gitti.

Çınar Vakası'nda hadımları cellada verirken, en küçük bir teessür duymamıştı.

Sultan IV. Mehmed'in en mesut yılları on beş yaşından kırk iki yaşına kadar Köprülüler devrinde geçti, 1656 ile 1683 arasında bu yirmi yedi yılın vakayinamesi Osmanlı İmparatorluğu tarihinin son altın yapraklarıdır. Başlı başına uzun ve zengin sohbet mevzuudur. Biz burada Osmanlı padişahlarının portreleri galerisindeyiz, birkaç satır içinde ancak kuşbakışı göz gezdireceğiz.

Köprülü Mehmed Paşa 1656'da sadrazam olduğu zaman yetmiş beş, hatta bir rivayete göre seksen beş yaşındaydı, amansız şiddetli idaresiyle anarşinin, şekavetin, zorbalığın, rüşvetin, hırsızlığın, her türlü suiistimalin önüne geçti. Bu uğurda beş sene içinde vezirden serseriye, serdardan şakiye rütbe, sınıf, yaş gözetmeden 40.000 kişiyi idam ettirdi. Devlet otoritesi kesin olarak sağlandı, Çanakkale Boğazı'ndaki Venedik ablukası kaldırıldı. Girit'teki orduya yardım yolu açıldı, Macaristan'da Erdel'de çıkan isyan bastırıldı.

Mehmed Paşa'nın büyük oğlu, Türkiye tarihinin en büyük vezirlerinden Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa 1661'de yirmi beş yaşın-

da sadrazam oldu, sadareti Türk ordusunun başında seferlerde geçti ve 1676'da kırk yaşında veremden öldü. Erdel isyanı yüzünden çıkan Avusturya harbini 1664'te Vasvar Antlaşması'yla şerefli bir sulha bağladı, Uyvar ve Novugrad kaleleri alındı. Yeni ve büyük kuvvetlerle Girit Adası'na gitti. Venediklilerin son mukavemet noktası Kandiye Kalesi'ni aldı. 1669 Kandiye Muahedesi'yle bu büyük ada Türkiye'ye ilhak edildi, yirmi beş yıldan beri devam edegelen bir cenk sona erdi. 1672'de Lehistan'a harp açıldı, Bucac Muahedesi'yle Podolya eyaleti alındı. Osmanlı İmparatorluğu en büyük haritasını bu devirde çizdi.

Köprülü Mehmed Paşa'nın damadı, en büyük Türk vezirlerinden (1676-1683) Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Türk ordusunun başında Viyana'ya gitti ve kılıcını Orta Avrupa'nın merkezi olan büyük kalenin kapısına dayadı.

Sultan IV. Mehmed on beş yaşından kırk iki yaşına kadar devletinin bu kudret ve haşmet devrinde av ve kadından başka bir şey düşünmedi. Ordusunun yanı sıra seferlere çıktı, gazi unvanını almak için göz kamaştıran bir nümayişti, gaza yollarında da durmadan avlandı, kadınlarını da, bilhassa sevgilisi Gülnuş Sultan'ını yanında taşıdı, hatta 1672 Lehistan Seferi'nde güzel kadın gebeydi, ikinci oğlu Ahmed'i (istikbalin Sultan III. Ahmed'i) Hacıoğlupazarı kasabasında doğurdu.

Bu hükümdarın günlük hayatına en küçük bir fikir, sanat heyecanı, tebaasının neşe ve dert ortağı olma kaygısı katılmadı.

24 Temmuz 1661'de İstanbul'da büyük bir yangın oldu, üç gün, üç gece sürdü; 80.200 ev, 300 saray ve konak, 360 cami ve mescit, 100 han ve kervansaray, 100 mahzen, ardiye, 40 hamam ve çarşılarda 10.000'e yakın dükkân, bu arada hemen bütün fırınlar yandı. Şehri şehrin günlük hayatı felce uğradı. Yirmi yaşında bir delikanlıydı, kulaklarını feryad ü figana tıkadı, Edirne'ye gitti, ava çıktı.

1665'te Edirne'deydi, yine bir 24 Temmuz günü, bir cariyenin koyduğu kundakla İstanbul'da Topkapı Sarayı'nda Harem-i Hümayun'un büyük bir kısmı ile Kubbealtı, Babü's-saade, mutfaklar yandı, yerine konmaz hatıralar, eşyalar, vesikalar mahvoldu. Felaket arz edildiği zaman yüzünde en küçük bir teessür alameti görülmedi, Edirne'ye gönderilen kundakçı cariyeyi boğdurttu, cesedini Tunca'ya arttırdı, kendisi ava çıktı.

Zevkleri, heyecanları, daima amiyane oldu: bir bacağı ayak bileğinden dizkapağına kadar keçi postu gibi kıllı çoban çocuğunu görmek, ayak parmakları arasına kalem koydurtarak yazı yazan kolsuz hattatı görmek, recim cezasına çarptırılan fahişenin nasıl öleceğini görmek...

1680 yılında İstanbul'da Aksaray'da Muratpaşa Camii yanında kavaflık yapan yaşlı bir yeniçeri emeklisinin genç karısı, dükkânı evlerinin civarında genç ve güzel bir ipekçi Yahudi'ye âşık olur, bir gün "âlem-i ağyardan hali" sanıp delikanlıyı evine alır, fakat mahalleli görmüştür, evi basarlar, kadınla oğlanı yatakta çıplak yakalarlar. Şeriat bir gayrimüslimle zina eden kadının "recim" edilmesini emretmektedir. Recim, taşlayarak öldürmektir, fakat yine o şeriatın tarifine göre "Zina, kılıcı kında görmekle sabit olur." Baskını yapan şahitler yalan söylerler, öyle gördük derler; davaya bakan Rumeli Kadıaskeri Beyazîzade Ahmed Efendi bu şahadeti kâfi görüp kadının recmine hükmeder; diğer bütün ulema efendiler pek haklı olarak çok ağır olan bu linç kararına itiraz ederek, "Bu Müslümanların şahitliği makbul değildir, zira zinayı tarifi veçhile görmek imkânsızdır, böyle ahvalde hüküm zannı yakınla verilir, fahişe avretin adiyen katli gerekir" dediler. Padişah itirazları dinlemedi, hükmü tasdik etti ve heyecanla, "Aman ben de göreyim!" dedi.

Zalim hüküm Atmeydanı'nda Tunç Ejderha (Yılanlı Sütun, Burmalı Sütun) yanında infaz edildi. Evvela, işkenceyle ölümden kurtulmak için İslamiyet'i kabul eden genç Yahudi'nin başı kesildi, sonra zaniyeyi, gövdesi çıplak, kolları gövdesine bağlı, beline kadar bir çukura gömdüler. Bin bir ayak bir ayak üstünde kalabalıktı. Sultan Mehmed, İbrahimpaşa Sarayı'nın penceresinden seyrediyordu. Kadın ölüm yerine getirilirken padişahı gördü:

"İftiradır, bigünahım! Şehzadelerinin başı için bana kıyma!" diye bağırdı.

Avcı'nın yüreği bu kadına atılacak taşlar kadar sertti. "Mahalakallah, ruz-ı mahşerden nişan verir", ilk taşı zaniyenin erkek kardeşi attı, tabir müverrih Silahtar Mehmed Ağa'nındır, kadın hemen "keşkek" edilerek bir taş öbeği altında kayboldu.

Bugün tarih yapraklarında yüreklerimizi sızlatan bozgun devri de bu Sultan IV. Mehmed'in zamanında başladı.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa orduyla Viyana'ya giderken padişah da yollarda avlana avlana Belgrad'a kadar gitmişti, gümüş arabalar içinde sevgili Gülnuş'u ile Afife'sini de götürmüştü. Bozgun haberini alınca süratle Edirne'ye döndü ve ava çıktı.

Viyana bozgununa Merzifonlu'nun ikbalini çekemeyenler ile Kırım hanının alçakça ihaneti sebep olmuştu. Büyük vezir kötü durumu derhal düzeltecek kudret ve liyakatteydi, fakat üç can düşmanı da Edirne'de padişahın yanındaydı, rikâb kaymakamı Kara İbrahim Paşa, kızlarağası zenci Yusuf Ağa, başmirahur Sarı Süleyman Ağa bir av dönüşünde Merzifonlu'nun idam fermanını aldılar; devlet ve vatan sevgisi yoksulu, ruhları hırs batağında adamlardı, "Düşmanımızın başını yedik" diyerek çevrelerini çıkardılar, sevinçlerinden, köçek oğlanları gibi şakır şakır göbek attılar.

Büyük başını Belgrad'da cellat kemendine şanına layık metanet ve vakarla teslim eden Kara Mustafa Paşa'nın ölümünden sonra bozgunu durduracak bir serdar bulunamadı. Avusturyalıların yanında Venedikliler, Polonyalılar, Ruslar da Türklere karşı harbe girdi.

Her birinin fethi bir hamaset destanı olan kale ve şehirler, kahramanca dövüşen müdafileri kanlarının son damlasını verdikten sonra düşman eline geçiyordu. İçlerinde on dörder on beşer yaşında çocuklar bulunan gazilerin ve şehitlerin din ve devlet uğrundaki hayat istihkarını tafsilatıyla kaydeden müverrihler ve vakanüvisler, o ulvi menkıbelerin arasına "Reften padişah be sayd ü şikâr", "Azimet-i padişah be şikâr-ı hümayun" başlıklı bentler katıyordu. Harp felaketi karşısında bile sadece zevkini düşünen bir hükümdara o kalem sahipleri bundan daha ağır bir hakarette bulunamazlardı.

Nihayet 1686 yılı Eylül'ünün ikisinde düşman Budin'e girdi; orada da, bu namlı kalenin son müdafii olarak uzun ak sakallı kahraman Abdi Paşa'nın naaşının yanında Mehmed adında ve henüz on dört yaşında bir taze civan şehit yatıyordu. Asırlar boyunca unutulmayacak bir felaketti:

Çeşmelerde abdest alınmaz oldu
Camilerde namaz kılınmaz oldu
Mamur olan yerler hep harap oldu
Aldı Nemse bizim nazlı Budin'i!

Vicdan sahibi olan her Türk ve Müslüman ağladı, Sultan IV. Mehmed ava çıktı.

Devlet muhakkak ki, sahipsizdi. Camilerde huzur-ı kibriyada diz çöken, secdeye varan Muhammed ümmeti padişahlarının gaflet kâbusundan kurtulması için yalvarıyordu. Bir vaiz efendi cuma namazında hükümdarın yüzüne karşı,

"Devlet sahipsizdir, nedir bu av yollarında inip binme, nedir bu nefis emmaresi, bu hay ü huy?.. Gözlerimizin yaşından çemen bitinceye kadar başımızı yerden kaldırmayalım!.." dedi.

Caminin koca kubbesi halkın hıçkırıklarıyla inledi, padişah ulema efendilere artık ava gitmeyeceğine söz verdi. Ertesi gün cesur vaizi sürgüne yolladı, gecesi de kendisi ava çıktı.

Bu vicdansızlığa artık tahammül edemeyen ordu Belgrad kışlağındayken isyan etti, serdar ve sadrazam Süleyman Paşa'nın otağını başına yıktı ve kendisini kaçırtarak Edirne'ye doğru hareket etti. Sultan Mehmed asi orduya, "Bu fermanımın sizi karşıladığı yerde durun!" emrini vererek Edirne'den İstanbul'a kaçtı. Asker fermanı dinlemedi, "Biz ne yapacağımızı biliyoruz!" cevabını verdi.

İkinci bir ferman geldi, padişah artık sadece tahtını düşünüyordu:

"Her istediğinizi yapacağım! Kimin başını isterseniz vereceğim! Ciğergûşem oğlum Mustafa'yı da isterseniz vereceğim! Edirne'de kışlayın, oradan bu yana geçmeyin!.."

Asi orduya Edirne'deki asker de katıldı, İstanbul yolunu tuttular, üçüncü ferman geldi, Avcı Sultan Mehmed tahtı da unutmuş, can kaygısındaydı; zelilane yalvarıyordu:

"Fikriniz belli oldu, muradınız beni tahttan indirmek... Oğlum Mustafa size Allah emaneti olsun, yerime geçirin, küçük Ahmed'i de size Allah emaneti eyledim... Eğer canıma da kastınız varsa sizden Allah'a sığınırım..."

IV. Mehmed'in hayatını o sırada İstanbul kaymakamı bulunan Köprülü Mehmed Paşa'nın küçük oğlu Fazıl Mustafa Paşa kurtardı. 1687 yılı Kasım'ının sekizinci cumartesi günüydü, bütün ulemayı ve devlet erkânını sabah namazında Ayasofya'da topladı:

"Ordu Silivri'de... İstanbul'a girince kan gövdeyi götürecek. Sultan Mehmed'e büyük zarar olur... Ordu gelmeden tahttan biz indirelim, kardeşini padişah yapalım... Asi asker tahtta yeni padişahı

bulunca tuğyan belki biraz yatışır!" dedi.

Makul teklif ittifakla kabul edildi. Namazdan sonra saraya gittiler.

Fermanında sıkılmadan yazmıştı, Avcı Sultan Mehmed tahtı, nefsi uğruna her şeyi feda edebilecek adamdı, iki kardeşi ile iki oğlunu gözünü kırpmadan öldürtebilirdi ve kendisini hanedanının tek erkeği bırakabilirdi. Fakat sarayın akıl ve dirayet sahibi iki büyük amiri, kapı ağası akhadım Hacı İbrahim Ağa ile kızlarağası zenci Ali Ağa bu cülus işinin hadisesiz başarılmasını temin ettiler.

Avcı Sultan Mehmed sarayda Kafes yahut Şimşirlik denilen hanedan mahpushanesinde kardeşleri Süleyman ile Ahmed'in kırk yıldan beri çile doldurdukları odaya kapatıldı. Mustafa yirmi üç, Ahmed on dört yaşında iki oğlu da yanındaki odaya kondu. Tahttan indirildiğini kızlarağası tebliğ etmişti:

"Allah'ın muradı buymuş, buyurun hapishaneye!.." demişti.

Yerinden heyecanla fırlayarak, "Bize katil var mı?.." diye sormuş, Ali Ağa, "Hâşâ padişahım, Allah o günü göstermesin" diyerek yanına kadınlardan kimi istediğini sormuştu. Sultan Mehmed düşünmedi,

"Gülnuş ile Afife'yi!.." dedi.

Fakat isteği yerine getirilmedi. Tahtını bıraktığı adam kırk yıl inim inim inlettiği kardeşiydi.

Kırk yıllık bir saltanatın hatıraları kolay derlenip toplanmaz.

Sultan IV. Mehmed Osmanlı İmparatorluğu'nun mukadderatını tam güvenle ihtiyar Köprülü'ye teslim ettiği zaman on beş yaşında çocuktu; terbiye kabul edecek taze fidan çağındaydı. Köprülü Mehmed Paşa da, oğlu Fazıl Ahmed Paşa da bu güvene layık olduklarını devlete ve padişaha hizmet yolunda elhak ispat ettiler, fakat padişahlarına hükümdarlık sanatını öğretmediler, bilakis istiklalle vezirlik yapmak için, onu av peşinde koşturdular. Mühr-i hümayun damatları Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya verildiği zaman (1676), padişah otuz beş yaşındaydı ve padişahlığının yirmi sekizinci senesiydi, itiyatlarından, zevklerinden ayırmak, onu, hükümdarlığın başka kıymetleri, vasıfları olduğuna inandırmak imkânsızdı.

Avcı Sultan Mehmed'in padişahlık sanatındaki cehlini anası Turhan Sultan kapamıştı; bu kadın Osmanlı Hanedanı'nın mümtaz simalarındandır, Köprülüler devrinin azamet ve şevketinde hissesi

pek büyüktür; nifak ve fesada alet olmamış, vakarı ve aklıselimiyle vezirlere her işlerinde tahtın müzaheretini temin etmişti. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Viyana Kalesi duvarları önünde ve oğlu Sultan Mehmed de Belgrad'dayken, bozgundan bir ay kadar evvel Edirne'de öldü. Bu kayıp Kara Mustafa Paşa için büyük bir talihsizliktir, en büyük işler küçücük bir emrine bakan padişahla akıl, dirayet, kiyaset, anlayış ve güven bağı kopmuştu. Sultan IV. Mehmed anasının ölüm haberini aldığı zaman,

"Yazık!.. Devletin rükn-i âzamıydı, gitti..." demişti.

Valide sultan devletin rükn-i âzamı değil, kendisinin hükümdarlık sıfatıydı, Avcı Sultan Mehmed'in sultanlığı gitmiş, posbıyık, kaba pençe Avcı Mehmed kalmıştı, bu adam da iki alçağın ihanet esiri bir bozgunla harbin kaybedilmiş olmayacağını idrak edemezdi, öyle nazik bir anda, şerefli bir mazisi olan bir otoritenin yıkılmasıyla orduda manevi ve ahlaki büyük bir sarsıntı olacağını göremedi; indinde bir veziriazam ve serdarıekrem Kara Mustafa Paşa'yı idam ettirmek, karaca vurmak kadar basit olmuştu.

İstanbul'da büyük şehre limandan girerken haşmetli güzelliğine cihanın hayran kaldığı Yeni Cami, Turhan Sultan'ın hatırasını yâd ettiren bir sanat şaheseridir. Abideye Venedikli Safiye Sultan'ın adına başlanmıştı, evvelce de zikretmiş bir hikmet-i ilahiyedir demiştik, adı bir büyük camiyle beraber anılmaya layık değildi, yarım kaldı. Bu sanat şaheserini tamamlamak elli altı yıl sonra Turhan Sultan'a nasip oldu. Caminin yanında güzel bir kapalı çarşı (Mısır Çarşısı), bir muhteşem sebil (İş Bankası köşesindeki sebil) ve kendisine de büyük bir türbe yaptırdı. Bu hayratın tamamlanma tarihi 1664 yılıdır. Resmi küşadı 8 Şubat cuma günü yapıldı. Valide sultan cuma namazından sonra oğluna, ki Sultan Mehmed o tarihte yirmi üç yaşındaydı, kabzası yekpare zümrüt bir altın hançer, sıvama elmas kaplı bir kemer, sıvama elmasla kaplı bir gazi sorgucu, eğerleri altın sırma ve inci işlemeli, üzengileri altın ve alınlarında yakutlu, zümrütlü, elmaslı sorguçlarla on beş küheylan at hediye etti. Beş yüze yakın davetliye, bina eminine, mimarbaşı Mustafa Ağa'ya, caminin yapısında emeği geçenlere, caminin imam, müezzin, kayyumlarına ve merasime iştirak eden askerlere de mevkilerine ve rütbelerine göre samur kürkler, hilatlar giydirildi, atlas keseler içinde altınlar

ihsan olundu. O gün camide bulunan cemaate ve camiye giremeyip de etrafı doldurmuş olan halka, hünkâr mahfilinden, dış maksurelerden kendi eliyle avuç avuç altınlar saçtı.

Aşağıdaki destanı Sultan IV. Mehmed'in en sevdiği kadınlarından Afife Sultan yazmıştır:

Ahmedim'in figanına duramam
Mustafam'ın dahi yüzün göremem
Hatice Sultan'ın halin soramam
Bana hayf değil mi der Sultan Mehmed

Hasekimin tacın tahtın aldılar
Yüreğimi bölük bölük böldüler
Sultan Süleyman'a tahtım verdiler
Bana hayf değil mi der Sultan Mehmed

Sultan kardeşlerim hatırım sorsun
Sultan Süleyman'a taht mübarek olsun
Er olsun, arasın, hasmını bulsun
Bana hayf değil mi der Sultan Mehmed

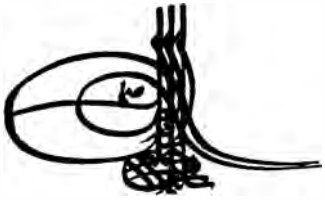
Barıştırdım tavşan ile tazıyı
Görsem gerek başta olan yazıyı
Cenge saldım nice yüz bin gaziyi
Bana hayf değil mi der Sultan Mehmed

Kâfirlere otağımı verdiler
Eski sarayıma ateş urdular
Anan öldü uğrun döndü dediler
Bana hayf değil mi der Sultan Mehmed

Söyleyin Gülnuş'a karalar bağlasın
Ah ettikçe ciğerimi dağlasın
Sultan Mehmed Şimşirlik'te ağlasın
Bana hayf değil mi der Sultan Mehmed

Afife Sultan bunu böyle söyledi
İnip aşkın deryasını boyladı
Tacını tahtını viran eyledi
Bana hayf değil mi der Sultan Mehmed.

Sultan Mehmed 6 Aralık 1693'te bir salı günü Edirne'de elli iki yaşında öldü, naaşı İstanbul'a götürülerek anasının türbesine defnedildi.

Sultan III. Süleyman

Aksak Timur akınından sonra yıllarca Osmanlı tahtında oturmuş ve veziri Çandarlı Ali Paşa'nın ölümüne kadar bu ülkede tek başına hükümran olmuş Emir Süleyman'ı Osmanlı padişahları arasında saymayan tarih yazarları vardır, bu hataya sathi bakış yüzünden düşmüşlerdir. Biz hakikate sadık kalarak Avcı Sultan Mehmed'in yerine tahta çıkarılan kardeşi Sultan Süleyman'ın adına nispetle unvanını III. Süleyman diye yazacağız.

Aciz bir sadrazam ve serdarı kaçırtarak cephe gerisinde isyan eden, ferman dinlemeyip dalkılıç İstanbul üzerine yürüyen ordunun kükremiş gayz ve kini karşısında hem Avcı Sultan Mehmed'in hayatını hem de Osmanlı tahtının şerefini kurtarmak için, asi asker yalınkılıç İstanbul'a girmeden padişahın değiştirilmesine karar verilmişti ve bu mühim karar, yerinde ve zamanında verilmişti, fakat Sultan Mehmed, kırk yıldan beri padişahlığın tadını öylesine almıştı ki, tiryakisi olmuştu; tahtında kalabilmek için kardeşlerini ve hatta oğullarını, hanedanının bütün erkeklerini bir emirle ortadan kaldırabilirdi. Onun içindir ki, böyle bir saray faciasını önlemek yolunda tedbir almak lazımdı. Sultan III. Süleyman'ın tahta oturtulmasında iki saray adamının, kapı ağası Hacı İbrahim Ağa ile kızlarağası Ali Ağa'nın yardımları çok büyük olmuştu. Çocukluğu ve gençliği IV. Mehmed zamanında Enderun-ı Hümayun'da geçmiş müverrih Fındıklılı Silahtar Mehmed Ağa bu vakayı tafsilatıyla anlatıyor, gözleriyle gördüğü sahnelerdendir:

"O tarihte Seferli Odası oğlanlarındandım ve kapı ağası Hacı İbrahim Ağa'nın maiyetinde anahtar şakirdiydim. Padişahtan emir al-

mış gibi Enderun koğuşlarına beni gönderdi:

'Şevketli padişahımız hazretleri cümle içoğlanı kullarına Feth-i şerif okusunlar diye ferman etmiş, odalarınızın kapılarını kapayıp kimse dışarı çıkmasın!..' diye tembih ettim.

O tarihte içoğlanları zapturapttan çıkmıştı, aralarında maarif erbabı kalmamıştı, sürgün avlarında inip binmeye, yiyip içmeye alışmışlardı; iplikleri pazara çıkmış, halk nazarında şeref ve itibarları kalmamış, Anadolu'da işi gücü şekavet olan sarıca ve sekbanlar gibi zabitlerini dinlemezlerdi, Saray-ı Hümayun bir alay gönlü büyük ve yakası kirli lobutçu ve cündi makulesiyle dolmuştu, eğer saraya dışardan silahlı bir yürüyüş olsaydı Sultan Mehmed'in uğruna kardeşlerini öldürürlerdi; ama Allah'ın da hikmeti o gün üzerlerine bir yılgınlık geldi ve odalarına kapandılar.

Hacı İbrahim Ağa sonra hazine kethüdasını çağırdı:

'Ayak divanı vardır, Babü's-saade önüne tahtı çıkar!..' dedi.

Taht çıkınca kızlarağası Ali Ağa da Has Odabaşıyla beraber Şehzade Süleyman'ın sarayda Şimşirlik denilen yerde mahpus olduğu odaya gitti. Şehzade idamına geldiklerini zannederek çok korktu, çıkmadı, kızlarağası,

'Benim şevketli padişahım, korkmayın, vallah billah zarar kasdine gelmedim, cümle vüzera, ulema ve ocaklı kulların sizi padişah yaptılar, taht çıktı, sizi beklerler..' dedi.

İnanmadı:

'İzalemiz emir olundu ise söyle, iki rekât namaz kılayım, sonra emri yerine getir! Çocukluğumdan beri kırk yıldır hapis çekerim, her gün ölmekten ise bir gün ölmek yektir!.. Bir can için ne bu çektiğimiz korku?..' diyerek ağlamaya başladı.

Kızlarağası padişahın ayağını öperek,

'Hâşâ ki, size bir kasıt ola, taht kurulmuş, cümle kulların size bakar...' dedi.

Aynı odada mahpus bulunan küçük kardeşi Sultan Ahmed de,

'Buyurun, korkmayın, ağa yalan söylemez..' deyince odadan çıktı.

Nice zamandan beri zelil ve sefil kalmış, üzerinde bir şey yok... Ancak arkasında kırmızı atlas entari, ayağında tomak vardı. Kızlarağası kendi erkân kürklerinden meneviş çuhaya kaplı bir samur erkân kürkü getirip entari üstüne giydirdi, koltuğuna girerek tazimle Sofa

Köşkü'ne çıkardı, havuz başındaki tahta oturttu. Orada silahtar ağa ile Has Odalılar tarafından karşılandı. Sofa Köşkü'nden arz odasına giderken karanlık bir yer olan Arslanhane'den geçilir, orada,

'Beni burada mı öldüreceksiniz?..' dedi.

Kızlarağası,

'Behey efendim, niçin böyle buyurursunuz, hâşâ ki, izaleniz emir olunmuş ola, tahta oturmaya gidersiniz, işte kapı ağası da kapı oğlanlarıyla istikbalinize gelmişler!' dedi.

Kapı ağası da selamlayıp sol koltuğuna girdi. Arz Odası'na götürdüler. İç hazinede saklanan Hazreti Yusuf'un sarığını getirdiler, başına koydular. Üzerine üç adet murassa sorguç sokuldu. Güneş henüz bir buçuk mızrak boyu yükselmişti ki, Babü's-saade önündeki Âl-i Osman tahtına cülus ettiler, biat merasimi başladı."

Cülus tam zamanında olmuştu. Asi ordu da o sabah İstanbul'a girmişti ve saray derhal askerle dolmuştu. İstanbul'da söz, isyanı idare eden asker zorbabaşılarındı. Ananelere aykırı olarak mataracıbaşılara kadar biat merasimine iştirak ettiler.

Sultan III. Süleyman'ın ilk işi kardeşi Şehzade Ahmed'in beraber çile doldurdukları odadan Harem-i Hümayun'da ferah bir yere naklini emretmek oldu. Kendilerinden boşalan mahut odaya da Avcı Sultan Mehmed kapatıldı.

Sultan III. Süleyman yedi yaşında bir sabiyken hapse konulmuştu, çilesi kırk altı yaşında doldu. Bütün çocukluğu ve gençliği dört duvar arasında heder olmuştu; ruhen çökmüş, sıhhati bozulmuş, görgüsüz, bilgisiz, yılgın adamdı. Miladi takvimle 3 sene, 7 ay ve 4 gün süren padişahlığında bu yılgınlıktan kurtulamadı. Her gün tahttan indirilmek korkusu içinde yaşadı, herkesten şüphe etti. Halbuki yaradılışında şefkatli, merhametli adamdı. Kendisini yakından tanımış müverrih Fındıklılı Mehmed Ağa, "Orta boylu, yassı bağırlı, siması latif, beyaz tenli, kara gözlü, doğan burunlu, siyah kaba sakallı, semiz vücutlu, vakarlı, heybetli padişahtı. Ağzından kaba söz çıkmamıştı, beş vakit namazını terk etmemiştir. Cömertti, kullarından biri altına, gümüşe, cevahire, esvaba müteallik bir şey istese vermem, yok dememiştir. Huzuruna çıkarılan suçlulara dahi gazapla hitap etmemiştir" diyor.

Padişahlığının ilk altı ayı, İstanbul'da asi asker ile askere katılmış erazil ve eclaf güruhunun her istediğini yaptırdığı, çarşıları pazarları yağma ettiği, ırz ehlinin karısına, kızına, oğluna alâmeleinnas tecavüz ettiği bir hercümerç devri oldu. Sultan III. Süleyman'ın ilk sadrazamı olan Siyavuş Paşa bu şehri eşkıyanın zorbabaşılarına alet olmadığı için sarayında bir baskına uğradı, silahla mukabelede bulunan paşa kurşunla vurularak şehit edildi, sarayı yağma ve tahrip edildi, öylesine ki, eşyadan başka paşanın taze civan oğullarını ve bakire kızlarını, cariyelerini, nevcivan kölelerini kaldırdılar, soydular, yalınayak, yarı çıplak sokaklarda "Esirdir!" diye sattılar. Siyavuş Paşa'nın zevcesi Köprülü Mehmed Paşa'nın küçük kızı Fatma Hanım'dı, şişman bir kadındı, korkudan düşüp bayılmış, onun bile parmaklarından yüzükleri, kolundan bilezikleri, kulaklarından küpeleri alınmıştı, baygın kadını da bir kilimin içine atıp bekâr odalarına kaldırırlarken bu ailenin nimetini görmüş birkaç zabit, "Burası Malta ceziresi midir? Bu yaptığınızı kâfir yapmaz bre kâfirden eşed kâfirler!" diye güçlükle kurtarmışlardı. Esir diye satılan evlatlarını da kırkar ellişer kuruşa satın alarak halas etmişlerdi.

Avusturya, Venedik, Polonya ve Rusya'yla harp ediliyordu. Orduyı hümayun zorbalar elinde İstanbul'da şekavetle meşguldü; şehirlerin, kalelerin müdafaası içindeki halkın ve muhafız askerlerin celadeti ile Allah'a kalmıştı, her gün bir felaket haberi geliyordu, 1688 Eylül'ünde Avusturyalılar Belgrad'ı aldılar.

Nihayet zorbalar tepelendi. Devlet erkânı orduya cenk şevki ve heyecanı vermek için padişahın bizzat sefere gitmesini uygun gördü. Halbuki padişahta istiska denilen hastalık başlamıştı, elleri, ayakları şişiyor, karnı su topluyordu; buna rağmen haftalarca at üzerinde yolculuğu göze aldı, İstanbul'dan Edirne'ye, oradan da Sofya'ya kadar gitti, fakat ileriden gelen kötü haberlerle Edirne'ye dönmeye mecbur oldu. Devlet himmet ve kudret sahibi bir vezire muhtaçtı. Padişahın riyasetinde toplanan bir saltanat şûrasında mühr-i hümayun, az evvel Avusturya üzerine serdar tayin edilmiş olan Köprülü Mehmed Paşa'nın küçük oğlu Fazıl Mustafa Paşa'ya verildi. Fazıl Mustafa Paşa Niş ve Belgrad kalelerini geri aldı. Viyana bozgunundan beri cepheden ilk defa zafer haberi geldi.

Sofya'dan Edirne'ye dönmüş olan Sultan Süleyman İstanbul'dan

korkuyordu, İstanbul'a gitmek istemedi. Saraydaki musahipleri de, "Padişahım, vezirlerine emniyet etme, kardeşin Edirne'den İstanbul'a gitti, tahttan indirdiler, şimdi seni indirirler, Sultan Mehmed'i tekrar padişah yaparlar" diyorlardı. Kararını ve korkusunu açıkça bildirdi:

"Bizim taht şehrimiz artık Edirne'dir, burada yazlarız, burada kışlarız!" dedi.

Devlet erkânı,

"Padişahım, cümle âlem senden hoşnuttur, senin gibi halim, selim, âbid ve zahid nereden buluruz!.. Münafık sözüne itimat etmeyin, iki yerde saray masrafı ağırdır, harp içindeyiz, hazinede darlık vardır..." diyerek güçlükle ikna ettiler.

Köprülüzade yeni sefer mevsimi için harp hazırlığına başladı; fakat İstanbul'da Sultan Süleyman'ın hastalığı ilerledi, gayretle dolaşıyordu. Halk arasında da dedikodu yayıldı: "Bu Sultan Süleyman kırk yıl hapis çekmiş adamdır, çürüyüp kalmış, padişahlık bilmez, âlem padişahsız kaldı. Halbuki kardeşi Sultan Mehmed kırk yıl padişahlık yapmış gazi hünkârdır, küffara ondan başkası karşı koyamaz..." deniliyordu. Ulema efendilerden bir kısmı ziyafet bahanesiyle toplandılar, bir saltanat darbesine karar verdiler, kızlarağası ve silahtarağayla anlaşarak sarayı basacaklar, Sultan IV. Mehmed'i tekrar tahta çıkaracaklardı. Gizli cemiyet Köprülüzade'ye ihbar edildi, o da ismen tespit ettiği ihtilalci efendileri bir akşam evlerinden toplatarak Rodos Adası'na kalebent olarak gönderdi.

Sadrazam bu sefer Budin üzerine yürüyecekti. Bu ulema hadisesinden sonra, orduyla sefere gittiğinde İstanbul'da bir ihtilal çıkmasından korktu, Sultan Süleyman'ın endişesine hak verdi, İstanbul'a zorla getirdikleri hükümdarı yine Edirne'ye götürmeye karar verdi:

"Padişahım, burada bir fitne zuhur ederse sen hünkârıma rahat vermezler, yol mübarektir, inşallah sıhhatiniz de avdet eder..." dedi.

Sultan Süleyman kütük gibi olmuş bacaklarını, kollarını gösterdi:

"Behey paşa!.. Gör bak ne haldeyim, nasıl yola çıkarım.. Dün gel, bugün git... Orada yerleşmişken ne diye kaldırıp getirdiniz?.." dedi.

Fakat ısrar etmedi, tahtırevanla Edirne yoluna düştü. Sultan IV. Mehmed ile iki oğlu ve en az kendisi kadar bedbaht küçük kardeşi Ahmed peşi sıra sürükleniyordu.

III. Süleyman Edirne'ye gelir gelmez yatağa düştü. Sadrazam ve serdar Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa ordu-yı hümayunuyla Edirne'den sefer yoluna çıkarken yatakta vedalaştı:

"Mustafam, seni Cenab-ı Hakk'a emanet eyledim, inşallah fütuhat-ı celileyle dönersin..." dedi ve ağladı.

Serdarın hareketinden birkaç gün sonra da, 1691 Haziran'ının yirmi ikinci ve Hicri 1102 yılı ramazanının yirmi beşinci cuma sabahı öldü.

Fazıl Mustafa Paşa'nın hareket ederken verdiği talimat üzerine kardeşi Sultan Ahmed tahta oturtuldu. Sultan Süleyman'ın naaşı, namazı kılındıktan sonra arabayla İstanbul'a gönderildi, havalar çok sıcaktı, kokmaması için tabutun içine buz doldurulmuştu. Yeni padişah Sultan II. Ahmed, kırk yıl boyunca gençliklerini bir odada beraber çürüttükleri kardeşini araba başında bir fatiha okuyarak uğurladı. Sultan III. Süleyman ölümünde ellinci yaşının içinde bulunuyordu. İstanbul'da büyük ceddi Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesine defnedildi.

Bir hanedan ananesiydi, Osmanlı padişahları Medine'de Ravza-i Mutahhare'ye kıymetli bir hediye gönderirlerdi. Sultan III. Süleyman da bir kandil yaptırıp yollamıştı. Fındıklılı Silahtar Mehmed Ağa şöyle tarif ediyor:

"Dört okka altından yapılmış ve üzerine elmaslar kakılmıştı, dibinde balık ağı şeklinde örülmüş bir inci yumağı vardı, onun nihayetine de tavuk yumurtasından büyük eski maden bir zümrüt konmuştu. Kandil üç altın zincirle üçgen şeklinde bir çembere asılmıştı, bu çemberden de yine balık ağı şeklinde örülmüş bir inci yumağı sarkıyordu ve onun da nihayetine evvelkisinden azıcık küçük bir zümrüt konmuştu. Kandilin etrafına siyah mine üzerine beyaz mine "Ya Rab Süleyman'ı kıl inayet, şefaat ya Resulullah şefaat. 1101" yazılmıştı.

Azametli ve zengin bir devletin aciz ve liyakatsiz ellerde zulümle düşüşü ve parçalanışı ne kadar hazindir.

Sultan II. Ahmed

Sultan III. Süleyman'ın hayatından ümit kesildiği zaman, sefere giden sadrazamın talimatına rağmen yerine kimin geçirileceği devlet ve saray erkânı arasında bir mesele olmuştu. Padişahın küçük kardeşi Sultan Ahmed kırk dokuz yaşındaydı, o da altı yedi yaşından beri mahbeste yaşıyordu, bu yaştan sonra hükümdarlık sanatını kavramasına imkân yoktu, musahiplerinin, vezirlerinin ihtiraslarına, tezvirlerine basit bir alet olacaktı. Halbuki Sultan IV. Mehmed hayattaydı, dört yıla yaklaşan mahpusluk, nefsini ıslah etmiş olmalıydı. IV. Mehmed'in büyük oğlu Şehzade Mustafa da yirmi altı yirmi yedi yaşlarında bir yiğitti, babasının zamanında yirmi üç yaşına kadar dünya ahvalini görerek, bilerek yetişmişti. Bilhassa ulema onun tahta çıkarılmasına taraftar göründü, fakat saray ve devlet erkânı, "Halen çekilen Sultan Mehmed'in uğursuzluğudur, padişahlığını hak ve kul hazmetmez, oğlu da yularsız aslan gibi büyümüştür, binüb inme, çeng ü çegâne öğrenmiştir" diyerek Sultan Süleyman göz yumar yummaz kardeşi Ahmed'i tahta oturtmuştu. Ulema çaresiz Sultan Ahmed'e biat eti. Yeni padişah son derecede hassas ve asabi adamdı, tahta oturunca ilk sözü şu oldu:

"Ben bu makamı ne istedim, ne de bekledim. Hak teala fazl ü kereminden bu aciz kuluna nasip etti, bu nimetin şükür borcunu ödeyemem..." dedi.

Ulemanın kendi hakkındaki düşüncesi meclisten meclise söz taşıyıcılar tarafından Sultan Ahmed'e nakledilmişti. Nakibüleşraf efendi biattan sonra cülus duasını okurken asabi padişah kendisini zapt edemedi, posbıyıklarını burarak müftü efendiye,

"Bre Allah'tan korkmaz, ak sakalından utanmaz adam! Beni bu hale koyuncaya hapsettiniz, şimdi de hakkımda saltanata layık değildir demenize acep sebep neydi?.." diye sordu.

Dua okuyan nakibüleşraf efendinin korkusundan dili tutuldu. Ulema bedbaht adamın bu haklı ve acı sualine cevap veremedi.

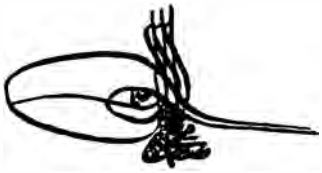
Sultan II. Ahmed İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı tahtına İstanbul'dan başka bir yerde oturmuş bir padişahtır. Hükümdarlığı III. Süleyman'dan ancak on gün fazla sürdü. 3 sene, 7 ay, 14 gün padişahlık yaptı.

Tahta çıktığının tezine, sadrazam ve serdar Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa'nın Slankmen Meydan Muharebesi'nde alnından vurularak şehit olduğu, onun şahadeti üzerine de Türk ordusunun yeni bir bozguna uğradığı haberi geldi. Devlet yine birtakım aciz, entrikacı, haris, zalim, gaddar, müfsit ve münafık vezirlerin eline kaldı. Padişahlığı hiç beklememiş, devletinin sahip olduğu ülkeler hakkında en basit malumatı olmayan, hazinenin gelirini giderini bilmeyen, iradesiz, bir söze kanan, kötülüğe kolayca alet olan Sultan II. Ahmed Osmanlı Hanedanı'nın silik, sönük bir siması oldu.

Sultan Süleyman gibi, İstanbul'dan daima korktu, padişahlığı boyunca büyük şehre hiç gitmedi, ananevi kılıç kuşanma merasimi dahi Edirne'de Eski Cami'de yapılmıştı.

6 Şubat 1695'te elli iki yaşında Edirne'de öldü; naaşı arabayla İstanbul'a götürülüp Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesinde, kardeşi Süleyman'ın yanına defnedildi. Zindan arkadaşları kabir komşusu da olmuşlardı.

Altı yedi yaşında bir sabiyken hapse konulmuştu, mahbesinden de Edirne'de halas olmuştu; Osmanlı padişahları arasında, Türk vatanının ziyneti olan İstanbul'un hiçbir yerini görmemiş, bilmemiş tek sima bu Sultan II. Ahmed'dir. Onun için İstanbul, Topkapı Sarayı'nın bir taş odasının dört duvarından ibaret kalmıştı.

Sultan II. Mustafa

Sultan II. Ahmed'in hastalığı pek kısa, birkaç gün sürmüştü; vücut yapısı sağlam adam değildi ama ölümü de beklenmiyordu. Son derecede ustalıkla zehirlenmiş olabilir.

6 Şubat 1695 Pazar sabahı Edirne Sarayı'nda Sadrazam Sürmeli Ali Paşa'nın riyasetinde Divan-ı Hümayun henüz toplanmıştı, kızlarağası geldi, vezirin kulağına,

"Padişahımız Hak rahmetine vardı..." dedi.

Ali Paşa şaşırdı, fakat ne yapılacağını düşünmeye hacet kalmadı, zenci hadım,

"Sultan Mustafa Han Hazretleri taht-ı hümayunu Has Oda'ya getirtip cülus buyurdular..." diye ilave etti.

Divan dağıldı. Sultan IV. Mehmed'in yularsız aslanı kendi işini kendi görmüştü. Sadrazam yeni padişahın fermanını beklemek üzere sarayına döndü.

Sultan II. Mustafa otuz bir yaşında bir gençti. Köprülülerin haşmet ve kudret devrinde doğmuş, göz kamaştıran bir saltanatın nimetleri arasında büyümüş, yirmi üç yaşlarındayken babasının tahttan indirilmesiyle hapsedilmiş, sekiz yıldan beri de istikbalinin ne olacağı endişesiyle yaşıyordu.

İşte padişah olmuştu, ne yapacaktı?..

Âl-i Osman Devleti dört düşmana karşı on iki yıldan beri harp ediyor, Tameşvar tamamen kaybedilmiş, Venedikliler bütün Mora Yarımadası'nı almışlar, Polonyalılar Podolya'yı, Ruslar Azak Kalesi ve havalisini istila etmişlerdi. Genç omuzları ağır devlet mesuliyetlerini taşıyabilecek miydi?..

Sadrazamı ve devlet erkânını biat merasimi için derhal saraya çağırdı, o iş de bittikten sonra İstanbul'da Beyazıt'taki Eski Saray'da menkûb oturan anası Gülnuş Sultan'ı düşündü, İstanbul'a saltanat müjdesiyle bir ulak göndererek valide sultanı davet etti. Bir ulak da Erzurum yoluna çıkardı; hocası Erzurumlu Feyzullah Efendi malumatlı, âkil, güngörmüş adamdı, kendisine güvenilir bir siyasi müşavir lazımdı, o da bu hoca efendi olacaktı.

Padişahlığının üçüncü günüydü, inci gibi elyazısıyla sadrazama bir hatt-ı hümayun gönderdi, ferman çok samimiydi:

"Cenab-ı Hak bu aciz, bu günahkâr kuluna bir cihan padişahlığı ihsan etti. Padişahların hangisi zevk ve safaya, kendi nefsinin rahatına düşmüşse, eli altındaki memleketlerinin ve tebaasının huzuru ve rahatı kaçmıştır. Biz bugünden zevki ve safayı ve rahatı kendimize haram kıldık. Pederimiz merhum Sultan Mehmed ve amcalarımız Sultan Süleyman ile Sultan Ahmed padişahlık vazifelerinde ihmal ve tekâsül gösterdiler, bu yüzden düşmanlar devletimizin dört yanını sardı, bunca Müslüman memleketleri istila edildi, ehl-i İslam'ın serveti yağma edildi ve kendileri kadınlarıyla çocuklarıyla esir oldular. Düşmana karşı ceddim Sultan Süleyman gibi kendim sefere çıkmaya kati niyet ettim. Sizler ki veziriazamım, vüzera, ulema, vükela ve ocak ağalarısınız, cümleniz bir yere gelip bu hatt-ı hümayunumu okuyup düşününüz, gazaya gitmem mi makul, yoksa Edirne'de oturup kalmamız mı münasip? Din ve devlet ve halka hangisi faydalı, Allah için söyleşip doğruyu bana bildiriniz vesselam!.."

Bu hatt-ı hümayun devlet erkânını, ulemayı, askeri ve halkı fevkalade heyecana getirdi. Kararmış gönüller ışıklandı. Genç padişah vazifesine ne güzel başlıyordu.

Toplanan saltanat şûrası, "Padişahımızın gazaya gitmesi hazineye ağır yüktür, hem de sefer meşakkatleriyle vücud-ı nazeninlerine zahmet erişir. Münasip olan sadrazam hazretlerinin serdar tayin edilip gönderilmesidir" kararını verdi. Fakat Sultan II. Mustafa sefer niyetinde ısrar etti ve ona göre hazırlık yapılmasını emretti.

Sürmeli Ali Paşa tenperver adamdı, açığa vurmamıştı ama şûranın da, padişahın da kararlarına muhalifti, ne müstakil serdar olarak, ne de padişahın yanında sefere gitmek istemiyordu, layık olmadığı makamından çekilme faziletini gösterecek şahsiyete de sahip

değildi, sefer hazırlığında elini ağır tuttu, azledildi. Mühr-i hümayun Elmas Mehmed Paşa'ya verildi. Yeni sadrazam Kastamonu'nun Cide kasabasından bir gemicinin oğluydu, yirmi dokuz otuz yaşlarında bir gençti; mert, cesur, taşıdığı Elmas adının şanına denk yüz güzelliğine ve ruh temizliğine sahipti.

Genç padişah ile genç veziri ilk Avusturya seferine 1695 yılında, cülustan beş ay sonra çıktılar, Lippa ve Lugos zaferleri kazanıldı.

1696'da ikinci Avusturya seferini yaptılar, ondan da Ulaş muzaffariyetiyle döndüler.

Fakat 1697'deki üçüncü seferleri tarihimize "Zenta Felaketi" diye geçen ağır bir mağlubiyetle sona erdi, Sadrazam Elmas Mehmed Paşa'yla beraber on üç beylerbeyi (paşa) ve 30.000 asker şehit oldu.

Sultan II. Mustafa kaybettiği genç vezirin yerine yaşlı ve tecrübeli bir sadrazam buldu, mührünü Köprülüler'den Amcazade Hüseyin Paşa'ya verdi.

Uzun harpten iki taraf da yorgun düşmüştü; Zenta felaketinden sonra artık mağlubiyeti kabul etmek lazımdı. Amcazade harpçi genç padişahı sulha ikna etti, yapılacak şey, büyük de olsa arazi fedakârlığını göze almak, sulha kavuşmak, sulh yıllarında da boş durmayıp, gaflete düşmeyip gereği gibi hazırlanmak, müttefik düşmanlara ayrı ayrı hücum ederek kaybedilen memleketleri geri almaktı. 1699'da Karlofça Muahedesi imzalandı, Avusturya, Tameşvar eyaleti müstesna, bütün Macaristan'ı, Venedik Mora Yarımadası ile Dalmaçya sahillerini, Polonya Podolya'yı, Rusya da Azak Kalesi'ni aldı.

Sultan II. Mustafa bir yalancı güneşti, sulh yıllarında memleketi üstünde feyyaz ışıkları beklenirken kararıverdi.

Sultan II. Mustafa'nın padişahlığı Miladi takvimle 8 sene, 6 ay 14 gün sürdü; tarihimize "Edirne Vakası" adıyla geçen askeri ihtilalin sonuncu günü, 22 Ağustos 1703'te tahttan indirildi.

Kendi hareketlerinin ve hocası Feyzullah Efendi'ye beslediği kör itimadın cezasını çekmişti.

Feyzullah Efendi'yi tahta çıkar çıkmaz memleketi olan Erzurum'dan davet etmiş ve şeyhülislam tayin etmişti; derin bilgisiyle bu makamı dolduracak simaydı, fakat padişahına destek, iyi siyasi

müşavir, devlet adamı olamadı. Genç hükümdarın hudutsuz itimadını suiistimal etti, tatmin edilmez hırs ve gururunun esiri oldu; kendisini yalnız şeyhülislam değil, padişahın manevi babası, devletin atabeyi gibi gördü, sadrazamları dahi küçümsedi, istiskal etti, devlet kapısında, mansıp yolunda hak, kıdem, liyakat, ehliyet aramadı, bunları kendi yakınları ile eteğini, ayağını zelilane öpenlere dağıttı.

Karlofça Muahedesi'nin imzasından sonra Feyzullah Efendi'nin tahakkümüne tahammül edemeyen Amcazade Hüseyin Paşa istifa etmişti. Namuskâr ellerin ülkeyi cennete döndürüp milleti refah ve saadete kavuşturacağı o sulh devrinde mühr-i hümayun neferlikten yetişme bir Daltaban Mustafa Paşa'ya verildi; bu adam şeyhülislam efendinin adi bir dalkavuğuydu, gençliğinde yalınayak kaldırım teptiğini pek çabuk unutarak velinimetine karşı vezirlik taslamaya kalkınca evvela azil, sonra da idam edildi. Sadrazamlık makamı öyle bir yerdi ki, Daltaban Paşa dahi tahakküm kabul etmeyeceğini idrak etmişti.

Şeyhülislam efendi mensup olduğu ulema sınıfını ise bilhassa türlü hakaretlerle ezdi; en yüksek mevkilere kendi evlatlarını ve yakınlarını tayin ederek ulemaya terfi yolunu tıkadı. Büyük oğlu şeyhülislamlık payesiyle nakibüleşraf, bir oğlu Anadolu kadıaskeri, bir oğlu Bursa kadısı, bir oğlu şehzade hocasıydı, genç genç adamlardı, mevkileri meslek yoluyla hakları değildi; amcazadesi Rumeli kadıaskeri, damatlarından biri İstanbul, biri Edirne kadısı, ulemadan olmayan bir paşa damadı da İstanbul kaymakamıydı; devleti ahtapot gibi sarmıştı.

Sultan Mustafa da tahta çıktığı gün halka büyük ümitler vermiş olan vaadini tutmadı, "Zevk ve safayı kendimize haram kıldık" diyen genç adam, sulha kavuşur kavuşmaz babasının mukallidi oldu, kadın ve avdan başka bir şey düşünmedi, zincirleme saray düğünleriyle israf ve sefahatteki hünerini de gösterdi. İstanbul'dan nefret ediyordu, "Orası fesat menbaıdır, benim şehrim Edirne'dir" diyordu.

Daltaban kalesi Rami Mehmed Paşa Karlofça Muahedesi'ni imzalamış olan diplomattı, Feyzullah Efendi durdukça devlete hizmet edilemezdi. Sultan II. Mustafa'yı da nefis havası yolundan döndürmek imkânsızdı, padişah ile hocasına karşı amme nefretinin için için kaynadığını gördü, o nefretten bir askeri ihtilal çıkarmada hiç tereddüt etmedi, en mahrem adamlarından birine talimatını vererek cebecibaşılıkla İstanbul'a yolladı. İki yüz cebeci neferinin gecikmiş

ulufelerini bahane ederek ayaklanması, birkaç gün içinde bütün ulemanın ve İstanbul halkının desteklediği bir askeri ihtilal oldu.

Yüz bin kişiyi aşan bir kalabalığın toplandığı Atmeydanı'nda ihtilalin asker arasından çıkmış cahil fakat demir pençeleri liderleri ulemayla beraber halk ve asker ağzından padişaha hitaben bir ariza, mahzar hazırladı, lisanı sert ve tehditkârdı:

"Şeyhülislam ile oğullarını azlet, cümlesiyle davamız var. İstanbul'a gönder, sen şevketli padişahımızın da hemen taht şehri olan İstanbul'a gelmeni rica ederiz, bu isteğimiz kabul olunursa ne âlâ, reddedilirse, İstanbul istediğini yaptırmak için Edirne üzerine yürüyecektir!"

Bu arizayı bir şeyh efendi, vaktiyle dalları devlet haini ilan edilmiş adamların çıplak cesetleriyle donatılmış olan Vakvak Ağacı'na çıkarak o kanlı çınarın bir dalı üstünden okudu, gökyüzünü tutan kabul gulgulesi arasında, cevap gelinceye kadar cuma namazlarının kılınmamasına karar verildi, hutbede padişahın adı anılmaması için bir tedbirdi. Edirne'ye gönderilen mahzar Feyzullah Efendi'nin eline geçti, padişaha gösterilmeden yakıldı, yok edildi. Cevap gelmeyince 9 Ağustos'ta 50.000 kişi Edirne yoluna çıktı. İhtilali çok geç öğrenen Sultan Mustafa silahla mukabeleye karar verdi, Edirne'deki askeri kendisine karşı kılıç çekmeyeceğine yemin ettirdikten sonra Çorlu'da yolu kapamaya gönderdi, fakat ihtilalciler, "Savulun!.." emrini verince savuldular, Havsa'ya kadar çekildiler, padişah da oraya gitti, İstanbul askerinin Babaeski'ye ulaştığı haberinin geldiği günün gecesi padişahın yanında kimse kalmadı, gün ağarınca davayı kaybettiğini gören Sultan Mustafa ılgarla Edirne'ye döndü, kardeşi Sultan Ahmed'e, "Padişahlık mübarek olsun, nefsimi ve oğullarımı evvel Allah'a, sonra da sana emanet ederim" dedi.

İhtilalciler Sultan Mustafa'yı değil, Feyzullah Efendi'yi aradılar. Efendi ve oğulları hapsedildi. Sipahi Karakaş Mustafa, Yeniçeri Toricanlı Ahmed ve Cebeci Küçük Ali adında üç ejderhanın elinde gizli servetlerini söylemek için ağır işkence ve hakaret gördükten sonra Feyzullah Efendi'nin idamına fetva alındı, mahbesten bir don gömlekle yalınayak başı açık çıkarılarak bir hamal beygirine bindirildi, Bitpazarı'na götürüldü, orada hançer üşüştürülerek katledildi. Vakanüvis Raşid Efendi'yi okuyalım:

"Bazı erazil efendinin ayağına taktıkları ipi zor ile üç yüz miktarı gayrimüslimin eline vererek ve önlerinde birkaç ruhban ile Hıristiyanlara mahsus cenaze ayini yaptırarak yeniçeri ordugâhına götürdüler, orada ayaklarına taş bağlayıp Tunca Nehri'ne attılar."

Mevki ve makam hırsı ve tahakküm hırsı bu değerli kafaya kalın ve simsiyah bir göz bağı olmuştu, yakın ve uzak maziden ibret almamıştı; hazindir ki, kendi feci akıbeti de başkalarına ibret sahnesi olmayacaktı. Edirne Vakası'yla açılan yeni devir de kanlı bir ihtilalle kapanacak, yine büyük bir baş, Nevşehirli İbrahim Paşa, kendi hatalarının tahakkümünün kurbanı olacaktı.

Sultan II. Mustafa hal'inden sonra ancak yüz kırk gün yaşadı; 29 Aralık 1703'te İstanbul Sarayı'nda öldü, kırk yaşındaydı, tahttan düşme acısına dayanamadı diyenler vardır, zehirlendiği de söylenir. Büyük anası Turhan Sultan'ın türbesine defnedildi.

Hocası Feyzullah Efendi'ye mutlak teslimiyeti hürmetle izah edilemez, gaflet denilse, hele bir padişah için asla meziyet değildir. Osmanlı Devleti tarihinde büyük suçlular arasında hatırlanan Feyzullah Efendi'nin bu padişahı geniş malumatının cazibesi, şairliği, zarafeti ve talakatıyla teshir ettiği bellidir. Karlofça sulhundan sonra kendisini ava ve kadına kaptırması, saray düğünleri, israfları gösterir ki, Sultan II. Mustafa iradesiz bir adamdır. Bir zamanlar kendisinden "Yularsız Aslan" diye bahsedilen bu hükümdara yularını Feyzullah Efendi takmış ve dilediği gibi yetmişti.

Sultan II. Mustafa için kadın belli bir yüz ve vücut güzelliği değildi, âşık olamadı, şıpsevdi oldu. Osmanlı ananesine uymuş, şiirle de meşgul olmuştu, mahlası da "İkbalî"ydi; bir gün bu halini hocasına şu samimi mısra ile açtı:

Başımızdan hiç hava-yı zülf-i yâr eksik değil!..

Feyzullah Efendi, has manasıyla şair, talebesini pek tatlı okşadı, hemen,

Mürtefi yerdir, anın çün rüzigâr eksik değil!..

dedi. Bir cihan imparatorluğunu temsil eden haşmet halesi içinde kalender padişah ağzı için ne güzel beyittir.

Oğullarından ikisi padişah oldu, bunlardan Şehzade Mahmud'u (Sultan I. Mahmud) 1696'da Saliha Sultan, Şehzade Osman'ı da (III. Osman) 1699'da Şehsüvar Sultan doğurmuşlardı. Simaları tarihin meçhulü kalmış kadınlardır. Hafize Sultan ise 1717-1718 yıllarında Edirne ve İstanbul'da bulunmuş İngiliz elçisinin zevcesi Lady Montagu, memleketindeki dostlarına gönderdiği Şark mektuplarından birinde hususiyetinin bütün cazibesiyle tasvir ediyor:

"Sultan Mustafa'nın gözdesi Hafize Sultan'ı ziyaret ettim. Rivayet edildiğine göre Mustafa tahttan indirildikten birkaç gün sonra zehirlenmiş, gözdesi de, devlet erkânı arasından kendisine bir koca seçmesi için emir almış, gidip Sultan III. Ahmed'in ayaklarına kapanmış, kardeşinin karısına bu suretle hakaretten ise öldürtmesini arz etmiş, hanedana beş şehzade verdikten sonra bu muameleye layık olmadığını söylemiş. Bu şehzadelerin hepsi kocasının saltanatında ölmüş, elinde bir kızı kalmış. Evlenmesinde amansızca ısrar edilmiş, çaresiz kalınca reisülküttap Bekir Efendi'yi seçmiş, bu suretle firaşına ikinci bir erkek almamak kararını anlatmış, henüz on yaşındayken kendisini Sultan Mustafa'ya takdim eden bu Bekir Efendi'ymiş. Şimdi Hafize Sultan daimi bir matem içinde yaşıyor, Bekir Efendi sadece ismen kocasıdır, ona bir sultanın hakkı olan hürmeti gösteriyor. Ben kendisini o kadar güzel bulmadım, yüzünde acılarla, kahırlarla solmuş eski bir hüznün izleri vardı.

Tuvaleti pek muhteşemdi, arkasında dolama vardı, bunun kaftandan farkı, kollarının daha uzun ve kol ağızlarının kıvrılmış, sıvanmış olmasıdır. Erguvan renginde bir kumaştandı ve eteği ayaklarına kadar iniyordu. Kollarının etrafı ve yakasından eteğine kadar iki yanı elmaslarla süslenmişti, her bir taş nohut büyüklüğündeydi. İç gömleğinin yakasında, düğme yerine, baklava biçiminde yontulmuş gayet iri bir elmas vardı. Çok geniş olan kemeri de sıvama elmas döşeliydi. Boynunda dizlerine kadar inen üç dizi vardı: Biri inci, ucunda hindi yumurtası büyüklüğünde muhteşem bir zümrüt sarkmış; ikincisi zümrüt, yeşili gayet tatlı iki yüz parça kıymetli taş; üçüncü diziye gelince, o da zümrüt, fakat küçük taşlar yusyuvarlak, çok güzel yontulmuş. Sultanın bu mücevherleri küpelerinin şaşaası altında siliniyor-

du: Armut biçiminde yontulmuş ve birer fındık büyüklüğünde iki elmastı. Serpuşunun etrafında üç dizi inci vardı ki, dünyanın en beyaz ve en güzel incileriydi. Başına iki mücevher gül iliştirmişti, her birinin göbeğine iri birer yakut oturtulmuştu, etraflarına da gayet kıymetli yirmi kadar elmas dizilmişti. Paha biçilmez şık elmaslı bileziklerini geçelim, parmaklarında en iri elmaslardan yapılmış beş yüzük vardı ki, İngiltere Başvekili M. Pitt'in yüzüklerini istisna edersem, hayatımda gördüğüm en büyük elmaslardır. O gün sultanın üzerindeki mücevherlerin kıymetini yüz bin İngiliz altınından fazla tahmin ettim, bu servetin yarısına malik Avrupa'da bir tek kraliçe yoktur.

Akşam yemeğine alıkoydu, sofrada Türk âdeti veçhile elli kap yemek çıkarıldı. Yemek masasının ihtişamı sultanın tuvaletine uygundu, altın bıçakların sapları elmas kakmalıydı, fakat beni hayran eden sofra örtüsü ile peşkirler oldu, altın sırma ve ipek işlemeli en güzel gaze bezindendi, tabii çiçekler taklit edilmiş işlemeler muhteşem; acıyarak, koklayarak kullandım. Şerbet çini kâselerle getirildi, kapakları kabartma altın çiçeklerle süslenmiş, yemekten sonra ellerimi altın leğen üstünde altın ibrikten dökülen suyla yıkadım, sofradaki peşkirler kadar zengin işlenmiş havluya kuruladım, havluyu, rencide etmeye kıyamayarak, mecburen kullandım. Kahve altın tabaklarda çini fincanlarla geldi.

Sultan bana neşeli görünmeye çalıştı, fevkalade bir nezaketle konuştu. Ricam üzerine saray hayatından bahsetti, evvela, Harem-i Hümayunu asla görmemiş seyyahların naklettiği gibi, padişahın arzu ettiği kızı ona bir çevre atarak seçmesinin tamamen uydurma olduğunu söyledi. Padişahın koynuna girme şerefine nail olacak kıza kızlarağasını gönderirmiş, öbür kızlar seçileni tebrik ederlermiş. Mahbube hemen hamama sokulur, yıkanır, güzel kokular sürünür, elmaslarla süslenir, güzelliğini artırdığına kani olduğu her şeyi yaparmış. Kızın padişahın yatağına dizleri üstünde sürünerek geldiği de yalanmış. Padişahın ilk haremi bir erkek evlat doğurmasa dahi diğerlerinden daima üstün tutulurmuş. Haremde müthiş bir kıskançlık varmış, gözde haseki sultanlar için öbür kadınlar içlerini kemiririlermiş, haremin bu tarafı bizim saraylarımıza pek benziyor..."

Sultan III. Ahmed

Sultan III. Ahmed otuz yaşında padişah oldu. Boyu ortanın üstünde, zarif bir vücut yapısı vardı, buğday benizli, kara gözlü, doğan burunluydu; hafif, bir el tutamı sakalı ve karanfil bıyıklarıyla erkek güzeliydi.

Osmanlı Hanedanı'nda sarayda veya bir kasr-ı hümayunda doğmamış tek simadır; ana rahminde Polonya seferine götürülmüş, Hacıoğlupazarı'nda bir bey konağında doğmuştu, çocukluğunun ilk yılları, on dört yaşına kadar Tunca boyunda geçti. Büyük kardeşiyle beraber Edirne'de yapılan sünnet düğünü Osmanlı Hanedanı tarihinde muhteşem saray düğünlerinden biri olmuştu. Bu düğün üzerine devrin seçkin şairi Nabi Efendi tarafından manzum bir surname-i hümayun kaleme alınmıştır ki, şairin diliyle:

Lule-i simden itti cereyan
Bade-i saf gibi hun-i revan

olduğu zaman küçük şehzade Ahmed henüz iki yaşındaydı. Yatağının üzerine ve etrafına bir yarı cihan imparatorluğunun vezirliği tarafından getirilen hediyeler bir hazinecik doldurabilirdi: zümrüt, yakut, elmaslarla şakır şakır murassa ciltler içinde İslam âleminin en namlı hattatlarının elinden çıkmış Mushaf-ı Şerif'ler, nadide yazma ve makbul eserler, minyatürler, murassa hançerler, top top kıymetli kumaşlar, altın sofra takımları, Çin, Japon porselenleri, fildişinden, zümrütlü, yakutlu satranç takımları, bir çırpıda hatırlanamayan bin bir antika sanat eseri... Yatağının ayakucunda da ziruh hediyeler, al-

tın sırmalı esvaplarıyla her biri bir gül goncesi taze gulam mahbublar duruyordu.

Yedi sekiz yaşlarındayken midilli koşturdu, "Babasının ciğergûşesi ve herkesin nur-i didesi"ydi, on yaşında ata bindi, kolunda şahini ava çıktı, haftalarca devam eden sürgün avlarına götürüldü.

On dört yaşına basmıştı ki, babası tahttan indirildi ve o körpe civelek çağında bir odaya kapatıldı. Cennet bahçesinde koşan avare çocuk bir kör kuyuya düşmüştü. Evvela iki amcasının padişahlıklarında, el ve ayak bileklerinde demir bukağı ile zinciri eksik, yedi yıl zindan hayatı... Alışıncaya kadar kaç gün ve kaç gece çırpındı ve ağladı, bilinemez. Öz kardeşi II. Mustafa tahta çıkınca valide Gülnuş Emetullah Sultan küçük oğluna azıcık hürriyet temin edebilmişti: bir havuz başında oturmak, şehzadeler mektebinde hoca huzuruna çıkmak, hat, yazı sanatı öğrenmek gibi... Muhakkak ki, bunlar da büyük lütuftu.

Hiç beklemediği bir anda kendisine padişahlık müjdesi verildiği zaman gözlerinin yaş pınarı, yüreğinin merhamet kaynağı kurumuş, vefa ve sadakat bilmez, dünya mal ve zevklerine susamış, som kendici bir genç adamdı. Fakat bu hırslarını tatmin için cesaret ve iradeden de mahrumdu. On yıldan fazla babasının Köprülüler'i ayarında vezirler aradı, 1703'ten 1717 yılına kadar mühr-i hümayununu tam on vezire verdi, aldı.

Doğrulardan daima şüphe etmiş, müzevir ve müfsitlerin sözlerini de dikkatle dinlemişti. Ecdadından Yavuz Selim ve IV. Murad gibi celalli ve kahhar padişahlara vezirlik yapmak zor olmuştu, içinden pazarlıklı bu III. Sultan Ahmed'e de vezirlik yapmak zor oldu; onlar kahrettiklerini kükreyip paralamışlardı. Sultan Ahmed'in gazapları öyle olmamıştır, idam fermanlarını arkadan, sinsi sükûneti göndermiştir. Suçlu veya masum pek çok cana kıyılmış kanlı yıllardır.

Bu yıllar içindedir ki, Rusya Çarı Deli Petro'ya Poltava mevkiinde mağlup olan İsveç Kralı Demirbaş Şarl ricat yolu kesildiğinden Türkiye'ye iltica etti ve onu takip eden Ruslar Türk topraklarına girdi. Padişahın çara harp ilanı için kâfi sebepti. 1711'de sadrazam ve serdar Baltacı Mehmed Paşa bizzat Petro'nun kumanda ettiği Rus ordusunu Prut Irmağı kenarında sıkıştırıp sardı. Baltacı Mehmed Paşa büyük devlet adamı ve cesur askerdi ve ahlak me-

tanetine sahipti; zincirleme ihtilallerde türlü şenaat ve fesadı itiyat edinmiş, kendi payitahtında masum halkın malına ve ırzına tecavüz etmiş, cephe gerisinde serdarlarının otağına başına yıkmış yeniçerilere güveni yoktu, üstelik Rus ordusu disiplinli ve çarlarına kör itaatle bağlıydı, Petro'nun Azak Kalesi'ni padişaha veren sulh teklifini hemen kabul etti.

Ne kadar yazıktır ki, milli şerefi ayak altına düşürdüğünü fark etmeyen izansız gayz ve kinin uydurduğu bir yalan hâlâ hakikatmiş gibi anlatılır:

Baltacı Mehmed Paşa, çadırına gelen Petro'nun karısı Katerina'nın kaşına gözüne ve etine buduna hayran olmuş, mücevheratına tamah etmiş, bu eski fahişenin bir gecelik visaline karşı Petro'yu ve Rus ordusunu esir almayıp serbest bırakmış...

Çorum'un Osmancık kasabasından ayağında çarıkla İstanbul'a gelerek namusuyla, iffetiyle, hizmetiyle yüksele yüksele veziriazam olmuş Baltacı Mehmed Paşa, Katerina'yı yatağına almak değil, yüzünü görmek değil, resmini dahi görmemiştir.

Prut'ta elli bir yaşında, dini salabet ve milli vakar sahibi vezirdi, birkaç erkek artığı Katerina için değil, peripeyker bakire için dahi altın adını bakır yapamazdı. Kaldı ki bugün aydın bilinen bir hakikattir. Türk düşmanlığında en önde bulunanlardan Deli Petro, Katerina'yı lakabına yaraşan çılgınlıkla has dostlarının gözlerinden kıskanmıştı; çariçeyi bir Türk serdarının otağına gece yarısı misafirliğine gönderecek adam değildi.

Prut sulhu, Karlofça Muahedesi'yle kaybedilen memleketleri geri alma yolunda ilk adım oldu. Baltacı Mehmed Paşa'nın gördüğü mükâfat da, şahsi düşmanlarının tezvirlerine alet olan nankör III. Ahmed'in emriyle boynuna geçirilen cellat kemendi oldu.

Sultan III. Ahmed 1713'te mühr-i hümayununu Silahtar Ali Paşa'ya verdi; Kanuni'nin Makbul İbrahim Paşa'sı gibi has gözdesiydi.

Ali Paşa Saray-ı Hümayun'a İznik'in bir köyünden küçük yaşta gelmişti. Son derecede güzel ve ateşin zekâya sahipti, hassas ve zarifti; Enderun'da mükemmel tahsil görmüştü.

Padişahın nazar-ı dikkatini çok eskiden çekmişti, 1686'da, Ali on

yedi yaşında, bir gün Edirne Sarayı'nda bir çeşme başında abdest alıyordu, Sultan Ahmed de o tarihte on üç yaşındaydı, kendisinden dört yaş büyük güzel zülüflüye adını ve koğuşunu sormuştu:

"Adım Ali'dir, hazineliyim şehzadem..." diyen genç ağaya, şüphesiz ki, çocukluk:

"İnşallah padişah olduğumda seni silahtar alayım..." demişti.

On yedi yıl sonra padişah olmuştu ve hazineli Ali Ağa'yı otuz dört yaşında Has Oda'da bulmuştu, vaadini tuttu, evvela çuhadar, bir sene sonra da silahtar yaptı ve karşısından ayırmadı. Dış çizgileri kadar içi de mamur olan güzel baş bu iltifat ve muhabbete layıktı: 1709'da kırk yaşındaki Ali'sine henüz beş yaşındaki kızı Fatma Sultan'ını verdi; gözdesini damat edindi, sonra ona sadaret yolunu açtı, kubbe vezirliğiyle saraydan çıkardı, ikinci vezir yaptı, 1713'te de sadrazam tayin etti. Aynı yıl içinde, padişahının izniyle kırk dört yaşındaki bu güzel adam dokuz yaşındaki sultanının kocası oldu. Artık tezvir ve fesat fırtınalarına karşı mevkii çelik direk gibi sağlamdı. Çok okuyan, ilim ve sanat erbabını himaye etmesini bilen, hükümdarını şan ve şevket içinde yaşatacak, bir imparatorun zevk ve sefa meclislerini saltanat şanına layık nezih ihtişamla kurduracak vezirdi. Köprülüler padişahının babasını av peşine salmışlardı, Silahtar Ali Paşa velinimetine kitabı sevdirdi, kütüphane kurmanın zevkini tattırdı, kitabın yanına çiçeği koydu, her biri üstat ellerde seksen sazın iştirak ettiği musiki meclislerinde yeni bir sanat eserini dinleme zevkini vermeye çalıştı. Kusursuz adam değildi, evvela, ikbal yolunu kapatmaya çalışmış ve muvaffak olamamış eski düşmanlarını ve makamı için rakip bildiklerine karşı amansız oldu, gaddar adamdı diyebiliriz, fakat hemen ilave etmelidir, mazurdu. Kendisini veziriazam yapan ve koynuna körpe kızını koyan velinimetinin ahlak metanetinden mahrum, nankör adam olduğunu biliyordu, mevkiine güvenemiyordu.

Karlofça Muahedesi'yle terk edilen memleketleri geri alma yolunda ikinci adımı bu Silahtar Ali Paşa attı. Mora Yarımadası'nın yeni sahipleri Venedikliler mutaassıp Katolikti, mutaassıp Ortodoks olan yerli Rumları zulüm ve hakaretle öylesine ezmeye başlamışlardı ki, Osmanlı idaresi Mora'da saadet devri olarak aranıyordu; 1715'te Mora Seferi'ne çıktı ve bu memleketi bir yıldırım harbiyle geri aldı.

Silahtar Ali Paşa'nın bu parlak muvaffakiyeti Venediklilerin müttefiki Avusturya'yla olan sulhu bozdu; büyük vezir 1716'da Avusturya üzerine yürüdü, fakat Petervaradin Muharebesi'nde alnından vurulup şehit olunca Türk ordusu bozuldu. Avusturyalılar Macaristan'daki son Türk eyaleti Tameşvar'ı istila ettiler, doğuya doğru da ilerleyerek Belgrad'ı aldılar.

Merzifonlu'nun Viyana bozgununu hatırlayan Sultan III. Ahmed telaşa düştü. Türkiye tarihinde artık Şehit Ali Paşa diye anılacak olan sevgili damadı ve has gözde vezirini başına bu harbi çıkarmış olmakla lanetleyerek vezirlerinden her ne pahasına olursa olsun sulh istedi. Padişahın istediği sulhu 1718'de Nevşehirli İbrahim Paşa yaptı, Pasarofça'da imzalanan iki muahedeyle Tameşvar, Şimali Bosna, Belgrad da dahil Şimali Sırbistan ve Batı Eflâk Avusturya'ya terk edildi, Mora Osmanlı İmpatorluğu'nda kalarak birkaç küçük adayı Venedik aldı.

Sultan III. Ahmed kendisini sulha kavuşturan Nevşehirli'yi evvela damatlıkla taltif etti; on iki yaşında dul kalmış ve henüz on dört yaşında bulunan kızı Fatma Sultan'ı bu sefer de elli altı yaşındaki İbrahim Paşa'ya verdi.

Paşa Ürgüp'ün Muşkara köyünde doğmuştu, genç yaşında İstanbul'a gelmiş, sarayın dış hizmet ocaklarından yetişmiş, Sultan Ahmed'in şehzadelik zamanında maiyetinde bulunmuş, kendisini küçük prense çok sevdirmişti, şehzadesi yıllarca sonra tahta çıkınca devlet hizmetine alınarak süratle yükseltilmişti, Ali Paşa şehit olunca sadrazam olacağı belli olmuştu. Parlak bir tahsili yoktu, fakat kafasının içi aydınlıktı. Taassuptan sıyrıldı, Müslüman Türkiye'den Hıristiyan Avrupa'nın medeniyetini görmek için ilk pencereyi o açtı, "umran ve maarifini dikkatle tetkik etmek" tembihiyle Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'yi Fransa'ya elçi gönderdi, bu zatın oğlu Said Mehmed Efendi ile Macar mühtedisi İbrahim Müteferrika'nın ilk Türk matbaasını açmalarına yardım etti, o zamanlar kuvveti asla küçümsenmeyecek olan koyu taassubun savletine siper olarak, Kuran ve dini eserler basılmamak şartıyla, matbaanın açılmasına fetva aldı; Yalova'da bir kâğıt imalathanesi açtırdı. İznik ve Kütahya'daki Türk çiniciliğini sönmek üzereyken ihya etti, yangınlara karşı Yeniçeri Ocağı'na bağlı bir Tulumbacı Ocağı kurdu, bu suretle Garp'a

da örnek olacak ilk itfaiyeyi vücuda getirmiş oldu. Tersaneyi, donanmayı ıslah etti, ilk defa olarak harp kalyonları yaptırdı, ordunun ıslahı için projeler hazırlattı. İstanbul'da büyük umran faaliyetine girişti; kendi köyünü bir mamur kasaba haline koydu. Muşkara bir yeni şehir, "Nevşehir" oldu, kendisi de pek haklı olarak "Nevşehirli" lakabını aldı. İstanbullulara şehirlerinin güzelliklerini, dünya nimetleriyle bu güzel beldede nasıl yaşayacağını gösterdi. Bu arada padişahına da saltanatının zevki safasını umduğundan fazlasıyla temin etti. Hem kendisi büyük bir ilim ve sanat hamisi oldu, hem de Sultan Ahmed'in adı, onun vezirlik şanını yerine getirmesiyle yükseldi.

Türk vezirlerinin en büyüklerinden biri, tarihimizin asil ve necip siması olan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın iktidarı on iki yıl sürdü.

İbrahim Paşa ülkeler verilerek girilmiş olan yeni sulh devrini Osmanlı Hanedanı tarihinin on beş gün on beş gece süren en tantanalı sünnet düğünlerinden biriyle açtı, 1719 yılı sonbaharında padişahın Süleyman, Mehmed, Mustafa ve Bayezid adında dört şehzadesi sünnet edildi. Düğün yeri olarak Okmeydanı seçildi ve burada on beş gün içinde şehzadelerle beraber sadrazamın oğlu Mehmed Bey ve 5.000 fakir çocuk sünnet edildi. Devrin seçkin şairlerinden Seyid Vehbî bu muhteşem düğünü tafsilatıyla nakleden manzum bir *Surname-i Hümayun* yazmıştır. Bir harpten mağlup olarak çıkmış ve etrafı, topraklarına göz koymuş düşmanlarla çevrili bir imparatorluğun sarılacak bin yarası varken bir sünnet düğünü yoluna neler yapıldığını ibretle okumak lazımdır.

Düğünde Enderunlu, sarayın dış hizmet ocakları efradı ve askerden 15.000 kişi hizmet etmiştir. Her gün semt semt İstanbul halkına ve taşradan düğün eğlenceleri seyrine gelenlere etrafı onar kişi alır büyük tahta sinilerle 10.000 sofra kurulmuştur. Bu halk sofraları için camcılara 10.000 şerbet kavanozu ve Okmeydanı'nın tenviri için 15.000 kandil yaptırılmıştır. Vüzera, ulema, âyan ve eşraf sofraları için 1.000 ördek, 2.000 hindi, 2.000 güvercin, 3.000 tavuk ve 8.000 kaz kesilmiştir. On beş gün içinde 200.000 lenger etli pilav ve zerde dağıtıldığına göre kesilen koyunun, istihlak olunan şekerin, yağın, pirincin miktarının hesabını aşçılara bırakmalıdır.

İmparatorluğun her tarafındaki oyuncu kolları, çengiler, köçekler İstanbul'a davet edildi. Şairlere bu düğünde okunmak üzere şarkılar, gazeller yazdırıldı. Başta padişahın ve sadrazamın muhteşem otağları, davetli obaları, vezir ve halk çadırlarıyla Okmeydanı muazzam bir ordugâha döndü. Geceleri deniz donanmaları seyri için Kasımpaşa'dan Beşiktaş'a kadar sahil boyunca salaşlar kuruldu.

Düğün devlet erkânı, rical ve âyanın tebrikleriyle başladı, padişaha ve şehzadelerine getirdikleri hediyelerin kıymet hesabı astronomik rakamları bulur.

Bu düğünü burada takvim yapraklarıyla anlatmak imkânsızdır. Cirit oyunları, ortaoyunları, bin bir hüner gösteren hokkabazlar, cambazlar, karada yürüyen gemiler, bu gemilerin Okmeydanı'nda deniz cenkleri, topçu hünerleri, kale cenkleri, geceleri meydanda ve denizden atılan havaî fişekleri... Her gece atılan fişek 5.000 ile 7.000 arasında olmuştu... Fişeklerle gökyüzüne türlü resimler çizildi, yazılar yazıldı...

Kasımpaşa'da Tersane Kasrı'ndan Beşiktaş Sahilsarayı'na kadar asker ocakları tarafından denize yüze yakın sal konmuştu. Bu sallarda rengârenk kandillerle aslan, fil, at, gemi, köşk, fıskıye, top, kale türlü şeyler yapılmıştı; dönme dolaplar, atlıkarıncalar, salıncaklar, mahyalar, çarkıfelekler kurulmuştu ve her gece her sal tezyin şeklini değiştirmişti, bir gece kandilinden gemi yüzdüren sal, ertesi gece yemyeşil ağaçlarıyla bir ada olmuş, üçüncü gece de muhteşem bir tavuskuşu yapmıştı.

Düğünün altıncı gününde esnaf alayları başladı, bütün İstanbul esnafı takım takım türlü hünerlerle alay gösterdiler ve düğün hediyelerini takdim ettiler. Düğünün sonuncu günü de Beyazıt'taki Eski Saray ile Topkapı Sarayı arasında şehzadelerin sünnet alayı oldu. Büyük şehzade Süleyman ata bindirildi, üç küçükler de mücevher toplu, gümüş kaplamalı muhteşem bir saray arabasına, gelen düğün hediyeleri de bu alayda muazzam nâkıllarla halka teşhir olundu. Alay Beyazıt, Şehzadebaşı, Horhor, Aksaray, Laleli, Beyazıt, Çarşıkapı, Sultanahmet, Ayasofya yolunu takip etti. Minare misali nâkılların geçebilmesi için konakların, evlerin, dükkânların cumba, şahnişin ve saçakları kesilmiş, düğünden sonra tamir bedelleri peşin olarak ödenmişti. Nâkıllarla beraber saray sünnet düğünleri-

nin ananesi olarak büyük gümüş sinilerde şeker bahçeleri geçirilmişti; her birini, başlarında el-Cezayir fesleri, bellerinde al kuşaklar, çıplak gövdelerinde al çuhadan sırma işlemeli yelekler, beyaz dimiden kısa Cezayir çakşırlı baldır bacak çıplak, yalınayaklarında kırmızı filalarla onar nefer tersaneli şahbaz taşımıştı, toprağı tarçın şekeri, taşları badem şekeri, gül, sümbül, zerrin, lale türlü türlü çiçekler de rengârenk akideden yapılmıştı.

Bu sünnet düğününün bugün ehemmiyetle anlatılması gereken bir hüneri düğünün on üçüncü günü gösterilmişti:

Padişah ile çocukları Aynalıkavak Sahilsarayı'ndaydı, deniz yüzü kayıklarla halı gibi kaplanmıştı. Birden denizin içinden koca bir timsah peyda oldu ve kayıklardan heyecanlı bir gulgule yükseldi. Canavar üç çifte bir piyade büyüklüğündeydi; üstçenesini açıp kapayarak Aynalıkavak Sarayı önüne kadar geldi, orada ağır ağır suya dalıp kayboldu ve tam bir saat sonra tekrar su yüzüne çıktı, bir müddet dolaştı ve ağzını açıp durdu; açılan ağzından rengârenk esvaplar giymiş gayet güzel beş köçek oğlan çıktı, timsahın sırtında raks etmeye başladı. Bu timsahı yapan devlet başmimarlığında bulunmuş İbrahim Efendi adında bir sanatkârdı.

Deniz yüzünde yürüyen, denize dalıp bir saat su içinde kaldıktan sonra tekrar çıkan bir timsah hiç tereddüt etmeyelim, denizaltı gemisinin ilk şekli, ilk modelidir. Ne yapan yaptığı işin azametinin farkındaydı, ne de seyreden padişah ile devletli vezirleri bu timsahın istikbalini görebilmişlerdi. Fakat biz bugün, 16. asırda dahi Leonardo da Vinci tarafından düşünülmüş ve ilk hesapları yapılmış denizaltı gemisinin evvela 1719 yılında bir Türk sanatkârı tarafından bir sünnet düğününde yapıldığını ve yüzdürüldüğünü söyleyebiliriz.

Sultan III. Ahmed'in böyle bir tantanalı düğünle sünnet edilen dört şehzadesinden üçü, Süleyman, Mehmed ve Bayezid 1719 ile 1730 arasında öldüler, Mustafa da ilerde Sultan III. Mustafa adıyla tahta çıktı.

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın on iki sene süren iktidarı Sultan III. Ahmed'in son padişahlık yılları oldu, bu yıllar tarihimizde "Lale Devri" diye anılır, çok yeni bir isimdir, yarım asırlık bir mazisi dahi yoktur. 1908 Meşrutiyeti'nden sonra büyük halk muharriri ve İstanbul Darülfünunu Türkiye Tarihi Kürsüsü profesörü mer-

hum Ahmed Refik Bey tarafından evvela tarihi bir tefrika ve sonra bir kitap adı olarak kullanılmış, bilhassa münevver tabaka tarafından benimsenmiş ve nihayet okul kitaplarına dahi girerek yerleşmiş, kalmıştır.

III. Ahmed'in zamanı, Şehit Ali Paşa ve Nevşehirli İbrahim Paşa gibi ilim ve sanat hamisi büyük vezirlerin cemiyet hayatına verdikleri ışık ilk Türk dilinde ve divan edebiyatında da yeni bir devir açmıştı, bu devrin en kuvvetli edebi mümessili de şair Nedim olmuştu. Tadımlık divanında (III. Ahmed'e, Ali Paşa'ya, İbrahim Paşa'ya kasideler, tarihler, 162 gazel ve 28 şarkı) günlük hayatı pek renkli, sesli, canlı mısralarla tasvir etti, anlattı. İşte İstanbul'un muhteşem panorama tablosundan birkaç mısra:

Bu şehr-i Stanbul ki bimisl ü bahadır
Bir sengine yekpare Acem mülkü fedadır

Bir gevher-i yekpare iki bahr arasında
Hurşid-i cihantab ile tartılsa sezadır

Altında mı üstünde midir cennet-i âlâ
Elhak bu ne halet bu ne boş âb u havadır

Her bağçesi bir çemenistan-ı letafet
Her gûşesi bir meclis-i pürfeyz ü safadır

Kâlâ-yı maarif satılır sûklarında
Bazar-ı hüner madeni ilm ü ulemadır

Camilerinin her biri bir kûh-i tecella
Ebru-yi melek andaki mihrab-i duadır

Mescitlerinin her biri bir lücce-i envar
Kandilleri meh gibi lebriz-i ziyadır.

Bu mamur muhteşem belde İbrahim Paşa devrinde III. Ahmed, paşanın kendisi ve yâranı için yapılan kâşanelerle bir kat daha tezyin

edilmişti, tamir ve ihya edilen ve yeniden yapılan sahilsaray ve kasırlarla havuzlarına, çiçek bahçelerine Sadabad, Hümayunabad, Asafabad, Şerefabad, Neşatabad, Mirabad gibi isimler kondu, hatta nadide çiçeklere, Sultan Ahmed'in pek sevdiği için herkesçe de makbul tutulan lalelere de eski geleneğe uyularak isimler verildi: katre-i yakut, erike-i lahut, nur-ı seher, kuzu, mahbub dediler; bir güzel lalenin tek soğanına avuçlar dolusu altınlar verildi. Devrin devletlileri Boğaziçi'nde, Göksu'da, Küçüksu'da, Haliç'te, Kâğıthane ve Alibey dereleri boylarında altın yaldızlı köşklü kayıklarla, bağ bahçe, mesire yollarında mücevherlerle müzeyyen arabalarla dolaştılar. Nedim'in bir şarkısında III. Ahmed'i Sadabad'da buluyoruz:

Gezermiş kasrın etrafında yer yer taze mehrular
Mükâhhal gözlü, Şirin sözlü, Leylî yüzlü ahular
Heman alkış sedasın andırırmış çağlayan sular
İderlermiş duasın padşah-ı madeletkârın...

Bir başka şarkıda Şerefabad'ı metheder ve padişahını çağırır:

Hangi gün teşrif ider şahım deyu can atmada
Gel Şerefabad'ı gör şevketli hünkârım hele...

Bir başka şarkısında şevketli hünkârı tıraş olur:

Tıraş oldun efendim afiyetler izz ü devletle...

Büyük şairin gözleri aşağı tabakadaki halkı görmemiştir, onun içindir ki *Nedim Divanı*'nda Sultan III. Ahmed'in İstanbul'u mesuttur. Yalnız eğlence ve sefasını düşünür, kışın helva sohbetlerinde, yazın çırağan âlemlerinde dolaşır, ince bir zevkle giyinir, kuşanır, süslenir, işte Nedim'in tasvir ettiği İstanbul civanları:

* Samurunu kaplat bu sene kırmızı şale...
* Servsin... Sana yeşil şali gerektir nimten...
* Gül yanaklı, gülgülî kerrakeli, mor hareli...
* Bir civankaşı sarık sarmış efendim başına...
* Zer kemerli beli hançerli civanan ande...

Bazen de soyar, güreştirir:

Seyretmedin mi dünkü feda-yi civanları
Gördün mü dün güreş tutuşan pehlivanları...

Yahut bir hamam-ı dilküşaya sokar:

Vücudu ham gümüşten beyaz, gülden nerm...

Halbuki İstanbul halkı mustaripti. İşte başka bir şairin, Osmanzade Taib'in acı terennümü, birkaç beytini bugünkü dilimizle nesre çevirip yazalım:

"Odun ateş pahasına çıktı, öd ağacı gibi dirhemle satılıyor... Ya kömür? Tozunu bulsak sürme diye gözümüze çekeceğiz. Bir gözde arpacık çıksa, adam kendisini arpa torbasına düşmüş gibi sevinecek... Kahveyi mezhebimize uydurduk, nohudu kavurup içiyoruz... Bu pahalılığın, kıtlığın sebebini anlayamıyorum, ortalıkta her şey de var. Liman gemilerle dolu, her taraftan zahire geliyor, mahzenlerde zahire koyacak yer yok. Buhranın sebebi, tüccarı sorar izler ortada kimsenin bulunmaması... Hâkimler tamaha düşmüş... Vezirlik vazifesini yap sultanım!.. Yap da bu halk sana sabah akşam dua etsin!.."

Bu mustarip aşağı ve orta tabaka halkın yanında, her devirde olduğu gibi, Nevşehirli İbrahim Paşa ile yâranının ikbalini çekemeyenler, onların göz kamaştıran hayatına uzaktan hasetle, kinle seyredenler ilk Türk matbaasını açtıran veziri dinsizlikle itham edenler de yer aldı. İbrahim Paşa bunları göremedi, görenlerin ikazına da ehemmiyet vermedi... Sonunda...

Lale Devri'nin padişahı, veziri, yâran ve bendegânı için rezilane bir sefahate dalmışlardı diyemeyiz; fakat o devrin başlıca iki eğlencesinde, yaz geceleri çırağan temaşasında, kış geceleri de helva toplantılarında diz dize, göz göze oturup masumane, edibane sohbet ettikleri de söylenemez. Bu meclislerde İstanbul'un namlı civan ve nigârlarının da bulunduğu muhakkaktır. Mesela Nedim,

İşte üç çifte kayık iskelede amade!..

dedikten sonra, Kâğıthane'de kurulmuş Sadabad mamuresinde yeni yapılan çeşmeden su içirmek, ağzından sular dökülen ejderhayı göstermek, büyük mermer havuz kenarında dolaştırmak ve "Kasr-ı Cinan"ı gezdirmek için, ekseriya itiraf ettiği gibi, henüz on dört yaşındaki körpecik sevgilisini,

İzn alup cuma namazına deyu maderden...

diye kandırmaktadır. Bu meclislerde işret sofraları kurulduğu da aşikârdır:

Ayağın sakınarak basma aman sultanım
Dökülen mey kırılan şişe-i rindan olsun...

Saki ve mey bulunan meydan-ı muhabbette rakkasın pembe topuğu da dolaşmıştır:

Yüreğim oynadı gördükçe o çengi güzeli...

ve sadece raks etmemişlerdir:

Rakkas! Bu halet senin oynunda mıdır
Âşıklarının günahı boynunda mıdır
Doymam şeb-i vaslına şeb-i ruze gibi
Ey sim beden sabah koynunda mıdır...

Helva kış geceleri toplantıları için bir bahane olsa gerektir; şairin,

Helvalara söz yok hepsi nazik ü şirin
Hoş cümlesi amma ki efendim leb-i dilber...

dediğine bakılırsa o meclislerin ağız tadı helvadan ziyade bir dilberin dudağı olmuştur.

Yaz gecelerinin çırağanını azıcık tarif etmek lazımdır. Lalele-

rin doruk zamanı, çiçeklerin dibine küçücük billur kandiller konur, kandillerin yanına billur menşurlar (prizmalar) dizilir, ışıklar o menşurlardan geçirilerek rengârenk minyatür projektörler halinde o rengârenk çiçeklere aksettirilir... Zamanımızda donanma geceleri abidelerin ışıklandırıldığı gibi...

Bir içki sofrası başında soyunmuş, dökünmüş, aguş-i muhabbetine de bir taze fidan sevgili çekmiş rint devletlilerin mahmur gözlerine her halde latif bir ziyafettir. Sultan III. Ahmed yüz ve vücut yapısı bakımından bu meclislere yakışan adamdı, kendisini pek yakından görmüş olan İngiliz edibesi Lady Montagu bir mektubunda, "Güzel adam, sert yüzlü, iri kara gözlü..." diyor. O devirde İstanbul'da bulunmuş Hollandalı Ressam Van Moor de Sultan Ahmed'in bir boy portresini yapmıştır. İngiliz muharririn dediği gibi uzunca boylu güzel adamdır, üzerinde bir haşmet ve vakar vardır.

Bugün Topkapı Sarayı'nda kendi adına nispetle anılan bir kütüphane, bir Ayasofya'da Bab-ı Hümayun karşısında, diğeri Üsküdar'da İskele Meydanı'nda iki meydan çeşmesi, Üsküdar'da anası Emettullah Gülnuş Sultan adına yaptırttığı büyük Yenivalide Camii, Sultan III. Ahmed'i daima hayırla andıracaklardır.

Ruhen ince, hassas değildi, fakat aile ananesi ve muhiti icabı şiirle uğraşmaktan zevk alırdı; şiir perisi de ekseriya ancak bir mısralık ilhamlar verirdi. Hoş fıkradır:

Bir gün Hasbahçe'de dolaşırken, üzerinde yavrularla dolu bir bülbül yuvası bulunan bir ağaca bir yılanın sarılıp çıkmakta olduğunu görmüş, yılanı öldürtmüş ve şairliği tutup,

Tırmanup çıktı diraht-i ömrüne mâr-i ecel...

demiş, fakat arkasını bir türlü toparlayamamış, derhal Nabi'nin (ölümü 1712) saraya çağrılmasını emretmiş, yolda gelirken vakayı öğrenen şair huzura çıkıp da padişahın ağzından tamamlanmasını istediği mısraı dinleyince,

Aşiyan-ı tende yatur bülbül-i can bihaber...

deyivermiş.

Bazen de kendisine,

Senindir hane, minnetin yoktur şevketlü hünkârım
Kerem kıl, sohbet-i helvaya gel ikbal ü şevketle...

yollu manzum davetnameler gönderen sadrazamına, şiire aşina olduğunu göstermek için,

Beni sen eyledin davet
Ne mümkün eylemem ben ret...

gibi çocukça ve soğuk cevaplar yazardı. Şiirdeki mahlası "Necib"di.

Devrinin büyük yazı üstadı Hafız Osman'dan yazı meşk etmişti. Mirahur Camii imamı Emir Efendi ve Hoca Mehmed Rasim Efendi gibi Türk yazı sanatının eşsiz büyük şöhretleri bu hükümdarın himayesini görmüşlerdi. Ayasofya Camii'ne bir "Res'ül hikmeti mehafetullah" levhası, Üsküdar'daki anasının camiine de bir "Elcennet ü tahte akdamül ümmehat" lehvası yazıp hediye etmişti. Şair Seyid Vehbî'nin tantanalı bir kasidesiyle tezyin edilmiş Bab-ı Hümayun önündeki meydan çeşmesinin asıl cephesinde boydan boya tek satır halinde tarih beytinin celî sülüs yazısı da bu hükümdarın elinden çıkmıştır ve altında imzası vardır, cidden pek güzel yazıdır:

Tarih-i Sultan Ahmed'in car-i zeban-ı lüleden
Aç besmeleyle iç suyu Han Ahmed'e eyle dua...

Tarih mısraı da kendisinindir. Bu mısraı,

Han Ahmed'e eyle dua aç besmeleyle iç suyu...

şeklinde yazmış ve devrin seçkin şairlerine bu tarih mısraının kafiyesinde bir kitabe-kaside yazılmasını emretmiş, fakat "suyu" kelimesi kafiye bulmakta şairleri çok üzmüş, Seyid Vehbî manayı bozmadan mısranın sonunu başına getirmiş ve "dua" gibi kafiye bakımından zengin bir kelime elde ederek kasideyi yazmaya muvaffak olmuş.

Yazdığı Mushaf-ı Şerif'lerden birini Kocamustafapaşa şeyhi Nureddin Efendi'ye, bir tanesini de Hafızpaşa Camii imamı Veliyüddin Efendi'ye hediye etmişti, iki Mushaf-ı Şerif'i de Ravza-i Mutahhare'ye göndermişti.

Bir tarih profesörü, Sayın Enver Ziya Karal, *İslam Ansiklopedisi*'ne yazdığı "Sultan III. Ahmed" maddesinde, "Pasarofça Muahedesi'nden sonra Osmanlı devlet adamlarında bir zihniyet değişikliği oldu, ahiretin mevut zevklerine dünya nimetlerini tercih etmeye başladılar. Lale Devri'nde cennetin dünyada arandığı görülür" diyor, devrin şairi olarak da Nedim'in gayet masum, ahireti unutmayla hiç ilgisi olmayan,

Gülelim, oynayalım, kâm alalım dünyadan...

mısraını misal olarak alıyor ve ilave ediyor: "İstanbul'un klasik dekorunda da değişiklikler oldu, cami, mescit ve türbe yerine güzel saraylar, köşkler, bahçeler yapıldı."

Biz öyle görmüyoruz. Evvela Nedim'in mısraı, cenneti dünyada arayan materyalist zihniyetin dili değildir, sadece şuhane bir terennümdür. Lale Devri'nden evvel on yedinci, on altıncı, on beşinci asırlarda taassubun küfür damgasını kolayca vurabileceği sözler hatta Osmanlı padişahlarının ağzından çıkmıştır:

Mescidin kandilini meyhanede cam eyledik!..

15. asır ortasında Fatih Sultan Mehmed bile Galatalı bir Frenk oğlanını methederken, "Galata'yı gören cennete gönül bağlamaz, o oğlanın içtiği şarabı içen Kevser şarabını aramaz, onun girdiği kiliseyi gören mescide varmaz!.." demişti. İslam'ın kılıcını arş-ı âlâya asan büyük Fatih'i bu kalenderane terennümünden ötürü küfürle ittiham edecek bir sersem çıkamaz; en ağır tenkidimiz, "O andaki duygusuna kalem diline vermeseydi ne olurdu..." demekten ibaret kalır. Türk divan edebiyatında dünya lezzet ve nimetlerini tatma yolunda Nedim'in mısraından kat kat coşkun, asırlar boyunca on binlerce şiir vardır.

Lale Devri'nde İstanbul'un klasik dekoru da değişmiştir. 17. ve 16. asırlarda saraylar ve kasırlar ve hatta kahvehaneler, Lale Devri'nin kâşaneleri yanında Şeddad'ın sarayları gibidir. Üstelik Lale Devri'nde İslami eserler de yapılmamış değildir, İbrahim Paşa Muşkara'yı Nevşehir yaparken imarına sanat şaheseri camiiyle başladı, İstanbul'da da Şehzadebaşı'nda bir cami, medrese, darülhadis yaptırmış, hayratının köşesinde kendisi için de açık bir hazire hazırlatmıştı, kapalı türbe istememek bu zarif adamdan bilakis beklenen şeydir. Zamanımızdaki Ortaköy Camii'nin yerinde İbrahim Paşa'nın damadı Kethüda Mehmed Paşa'nın Lale Devri'nde yapılmış güzel bir camii vardı ve nihayet devrin padişahı anası Gülnuş Emetullah Sultan'ın adına Üsküdar'da koca Yenivalide Camii'ni yaptırmıştır ki, klasik mimarisinin şaheseri arasındadır. İslami hayır eserlerinin arasında Lale Devri çeşmeleri İstanbul'da sayılamayacak kadar çoktur, hem de çeşmelerimizin en güzelleridir. Bu devirde bir yenilik de kaydedilmiş, 17. asır sonlarına doğru Valide Turhan Sultan'ın büyük çeşme-sebili örnek alınarak inkişaf ettirilmiş, abidevî meydan çeşmesi-sebili ibda edilmiştir; topu on iki yıl, İstanbul'un klasik dekoruna sadece Ayasofya'daki III. Ahmed çeşmesini vermesi kâfidir.

Osmanlı Devleti'nin şark komşusu İran bir anarşi devri yaşıyordu. İbrahim Paşa Avrupa'da kaybedilen topraklar yerine İran'dan arazi ilhakı için bu durumdan istifade etmek istedi, 1722'de Şiiler ile Sünniler arasındaki kanlı çarpışmaları bahane ederek İran sulhunu bozdu. Bidayette Türk orduları bir sıra zaferler kazandı, Hoy, Kirmanşah, Hemedan, Revan, Tebriz, Şiraz zapt edildi. Fakat Nadir Şah İran'da duruma hâkim oldu, zaferleri mağlubiyet takip etti, şark ordusundan gelen kötü haberler Lale Devri ricalini müşkül vaziyete soktu. Padişahın ve sadrazamın çırağan ve helva geceleri eğlencelerini bırakıp bizzat sefere gitmeleri istendi. Sultan Ahmed için İstanbul'dan ayrılmak ölümle birdi. İbrahim Paşa da yetmişine yaklaşmış bulunuyordu. İstanbul'daki halkı ve askeri sefer hazırlığıyla oyalayarak gizlice sulh yollarını aramaya başladı. 1730 Ağustos'unda İstanbul'da siyasi hava kararda. Padişah ile vezirinin kaleleri İran Şahı'na sattıkları yollu iğrenç bir dedikodu yapıldı. Eylül başında Hemedan muhafızı Abdurrahman Paşa'nın 60.000 askerini başsız

bırakıp kaçması, İranlıların bu şehirde ve Tebriz'deki Türk askerlerini ve Sünnileri kılıçtan geçirmesi ağzıkaralara yeni fırsat verdi, düşman tarafından kulakları, burunları, elleri, ayakları kesilmiş binlerce sipahi ve yeniçerinin Trabzon'dan gemilere doldurulduğu, kaptanların İbrahim Paşa tarafından satın alındığı, o malul gazilerle dolu gemilerin, faciayı İstanbul halkından gizlemek için, Karadeniz'de dipleri delinerek kasten batırıldığı söylendi.

Sefer için çıkarılmış tuğlar ve otağlar Üsküdar Sahrası'ndaydı, fakat sefere gidecek Lale Devri ricali, kulakları gelecek sulh haberinde, hâlâ yalılarından ayrılamıyorlardı, muhteşem bir alayla Üsküdar'a geçildikten sonra hepsi leb-i deryadaki kâşanelerine sıvışmışlardır. Onlar bu gaflet âlemindeyken 28 Eylül Perşembe günü sabahı İstanbullular bir ihtilal gulgulesiyle uyandı.

Ayaklanan büyük şehrin eclaf ve erazil güruhuydu ve hemen hepsi gayri Türk, yüzde sekseni Arnavut, geri kalanı da Boşnak, Laz, Kürt ve Çingene'ydi, hatta Bulgar, Hırvat, Rum, Ermeni ve Yahudilerin de ayaktakımı katılmış. "Din ve devlet hainleriyle davamız şeriat üzeredir" diye bağrışıyorlardı. Liderleri Beyazıt Hamamı tellaklarından Arnavut Patrona Halil, onun sağ ve sol elleri yerinde muavinleri de manav Kürt Muslu ile kahveci Çingene Ali'ydi.

Müheykel bir adam olan Patrona Halil o sabah belinden siyah tellak peştemalını atıp poturunu çekmiş, fakat ayağından fırlattığı nalının yerine geçirecek kundurası olmadığı için, elinde yalınkılıç, sokağa yalınayak fırlamıştı. Onu ve Kürt Muslu'yu yakından görmüş olan Hollandalı Ressam Van Moor yan yana portrelerini yapmıştır, bu kıymetli tarihi vesikada ikisinin de ayakları çıplaktır.

Sultan III. Ahmed, İbrahim Paşa ve yâranı o perşembe günü bu serseriler kıyamını küçümsediler, hatta önce inanmadılar, sonra çoğunun silahı bile bulunmayan baldırı çıplakların derhal dağılabileceğini sandılar. Cuma sabahı, Üsküdar'a geçirilmiş olan yeniçerilerin de İstanbul'a dönerek ihtilalcilere iltihak ettikleri öğrenilince durum birden ağırlaştı. Zindandaki mahpuslar da serbest bırakılmış, İstanbul şehri bir sarıcaarı yuvasına dönmüştü.

Evvela şehir içindeki konakların, sarayların yağmaları başlandı. Bütün çarşılar kapandı, ırz ehli, daima olduğu gibi, evlerine çekildiler.

30 Eylül Cumartesi günü ihtilal Saray-ı Hümayun'a dayandı, Sultan III. Ahmed'e bir defter gönderilerek, başta Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa ve iki damadı, Sadaret Kethüdası Mehmed Paşa ile Kaptanıderya Kaymak Mustafa Paşa, otuz yedi kişinin başı istendi. Tahtını tehlikede görünce Sultan III. Ahmed, o hiç kimseye vefası olmayan adam hiç tereddüt etmedi, o sözde sevgili damadı İbrahim Paşa ile Mehmed ve Mustafa paşaları evvela azletti ve tevkif ettirdi, ertesi 1 Ekim Pazar günü sabahı da her üçünü boğdurtarak bir don ve gömlekle soyulmuş cesetlerini saman arabaları içine yatırarak şenaat çirkefi içinden çıkmış Patrona ile ayaktaşlarına gönderdi, tahtta kalmak için, süfli heriflerin tabanıyarık ayaklarına yüzsuyu dökme zilletini gösterdi.

Başta liderleri, baldırı çıplaklar İbrahim Paşa'yı tanımıyordu, üç gün evveline kadar veziriazamın bir at oğlanına "Efendim..." diye el pençe divan duran serserilere, "Padişah damadını kaçırmıştır... Bu gönderdiği Kürkçübaşı Manol'dur!.." diye bir laf atılınca paşanın naaşını saraya iade ettiler, bu sefer saray bir kat daha alçaldı, naaş sünnetli olduğu görülmesi için tamamen üryan yollandı.

III. Ahmed'in kuru gözlerinden İbrahim Paşa için bir damla yaş dökülmemiştir denilirse hataya düşülmez. Bu asil ve necip Türk vezirine ağlayanlar, kursaklarında onun bir lokma nimeti bulunmayan fakat yüreklerinde vatan kaygısı olan insanlar olmuştur. O zaman söylenmiş bir destandır:

Perşembe günü koptu büyük galebe
Otağlarım cümle oldu harabe
Leşimi çıkardı beylik araba
Üryan olup kaldığıma ağlarım

On üç yıldır ben de ittim vezaret
Bunca evkaf yaptım ittim akaret
Layık mıdır bana bunca hakaret
Hakaretle öldüğüme ağlarım

Varın söylen oğlum giysin karayı
Çıraklarım gitsin beni arayı

Harap oldu Üsküdar'ın sarayı
Düşmanlara kaldığına ağlarım

İmdat edin bana kırklar yediler
İbrahim Paşa'ya maktul dediler
Leşimi cümle köpekler yediler
Namazım kılınmadığına ağlarım

Üsküdar'a geçüp üç ay oturdum
Divan sürüp cümle işim bitirdim
Zorbaları işittim aklım yetirdim
Fena dünyaya kaldığıma ağlarım

Sultan Ahmed girdi benim kanıma
İzni ile öldüğüme ağlarım!..

Ümmi bir halk şairinin havsalası bile paşanın Sultan III. Ahmed tarafından idam ettirilmesine isyan ediyor. Bu meçhul şairin destanında da belirttiği gibi çıplak cesetler Atmeydanı'nda üç dört gece kalmış, gece aç sokak köpekleri tarafından didiklenmiş, ihtilalin ilk parçalayıcı havası geçince, paşanın nimetini görenler tarafından bir gece kaldırılıp Şehzadebaşı'ndaki hayratının yanındaki hazireye defnedilmiştir.

Sultan III. Ahmed zilletine rağmen tahtında kalamadı, Patrona ve ayaktaşları padişahı da istemediklerini bildirdiler, tahttan çekilmediği takdirde bundan evvelki ihtilallerde olduğu gibi saraya hücum edileceğini söylediler. Sultan Ahmed bir zillet daha gösterdi, hamam tellağı ile ayaktaşlarından kendisi ile oğullarının hayatına dokunulmayacağına dair yemin istedi, baldırı çıplaklar da ömürleri boyunca açıp yüzünü görmedikleri Kuran üzerine yemin verdiler. Sultan Ahmed 12 Ekim Pazar/ Pazartesi gecesi padişahlığı kardeşi II. Mustafa'nın oğlu I. Mahmud'a bıraktı; şehzadeyi Kafes'ten çıkartıp yanına getirtmiş, gözlerinden öpmüş,

"Oğlum, işte benim akıbetim... Devletini vezir elinde bırakma!.." diyerek son yılları geçirdiği saray mahpushanesine kapanmıştı.

Sultan III. Ahmed'in saltanatı Miladi takvimle 27 sene, 1 ay, 11

gün sürmüştü. Tahttan indirildiğinde elli yedi yaşındaydı, altı sene daha yaşadı, 1 Temmuz 1736'da altmış üç yaşında öldü, büyük anası Turhan Sultan'ın türbesine defnedildi.

Serir-i pak-i firdevs olan Sultan Ahmed'e me'va...

mısraı ölümüne tarihtir. Kız ve erkek otuz bir evladı olmuş, çoğu küçük yaşlarda ölmüştür, oğullarından ikisi, 1717'de Mihrişah Sultan'ın doğurduğu Şehzade Mustafa ve 1725'te Rabia Şermi Sultan'ın doğurduğu Şehzade Abdülhamid, III. Mustafa ve I. Abdülhamid unvanlarıyla padişah oldular.

Sultan I. Mahmud

Osmanlı tahtına gece saat 9 ile 10 arasında oturan Sultan I. Mahmud otuz beş yaşındaydı. Onun da sekiz yaşından sonraki çocukluğu ve ilk gençlik çağları Kafes'te heder olmuştu. Fakat öz büyükanası Gülnuş Emetullah Sultan'ın sayesinde hoca yüzü görebilmiş, tarih okumuş, edebiyat ve şiirle meşgul olmuş, bilhassa musikiyle uğraşmış, hem besteler yapmış hem de üstatlara dinletebilecek derecede keman çalmasını öğrenmiş, yirmi yedi yıl sürmüş Kafes hayatının kasvetini böylece kısmen dağıtmıştı; amcası gibi kalbi taşlaşmamış, seciyesi kavşamamış, zekâsı da körelmemişti.

Siyasi bir dâhi değildi, ne kahraman bir asker ruhuna ne de bir evliya faziletine sahipti, sadece devletini ve tebaasını düşündü, günlük hayatının hükümdarlık şanına denk zevk ve sefasından en küçük bir fedakârlık yapmaya lüzum kalmadan 24 sene, 2 ay ve 12 gün süren padişahlığı Osmanlı tarihinde harice karşı şerefli, dahilde de mesut bir devir oldu. Hükümdarlık sanatını bildi.

Padişahlığının ilk on dört günü Nevşehirli İbrahim Paşa devrini kapayan tellak Patrona Halil ve baldırı çıplaklar ihtilalinin devamı oldu. Namus, ahlak, iffet adına en küçük bilgisi, kaygısı olmayan ve korku bilmeyen üç binden fazla serserinin İstanbul'a hâkim olduğu günlerdir; hudutsuz cüret ve küstahlıkla tecavüz ve şenaatleri tüyler ürpertir. İstanbul Babil Hükümdarı Buhtunnasr'ın askerlerinin ayakları altındaki Kudüs şehrine benzemişti; o zamanlar Ermiya Peygamber'in meşhur Kudüs mersiyesinde tasvir ettiği gibi, Patrona ve çetesi masum halkın kınalı, boyalı, kokulu ve şerbetli salkım salkım üzümlere benzeyen kız ve oğlan güzel güzel evlatlarını behimi-

yetlerinin cenderesinde ezerek suyunu içtiler, posalarını da anaların babaların önüne atıverdiler. Irz ehli evlerine kapanmıştı. Tecavüze uğrayan yerlerden yükselen feryat ve figan, mütecavizler ganimetlerini alıp gittikten sonra kendi hıçkırıklarıyla boğuluyordu.

Büyük şair Nedim bu müthiş günlerin birinde öldü, zayıf bir rivayete göre evi basılmış, damdan dama kaçarken başı üstüne sokağa düşmüştü. Velinimetlerinin feci akıbetinden sonra kendisinin de arandığı vehmine kapılmış, kaçıp saklandığı yerde korkudan gelen bir cinnet darbesiyle ölmüştü.

Çarşılar, pazarlar kapalıydı. İlk yağma eşyasıyla kılığını değiştiren serseriler facia ortasında soytarılara benziyordu, başında molla sarığı, ayağında işlemeli avrat şalvarıyla dolaşanlar vardı; birinin ayağı yalın, sırtında samur kürk, öbürü posbıyıklarını elmas, yakut veya zümrüt küpeler sallanan kulaklarının ardına atmış...

Asker olarak Tersane'de kayıtlı, aynı zamanda patrona sınıfından kalyon neferi olan ihtilal lideri tellak Arnavut Halil, şabb-ı emred kız oğlan şakirdiyle Defterdar İzzet Ali Paşa'nın konağında yerleşmişti. Kürt Muslu ve kahveci Çingene Ali de içinden sahiplerini atarak, cariyeleri, köleleri, uşakları halayıklarıyla birer mükellef konak sahibi olmuşlardı. Peşlerinde üçer yüz pürsilah zehir gibi haydut, "Devlet müşteşarıyız" diyerek her gün Divan-ı Hümayun'a gidiyorlardı; Halil askere cülus bahşişi dağıtılırken üç binden fazla baldırı çıplağa da askermiş gibi bahşişi almıştı. Kendisine ara sıra veresiye et veren kasap yazıcısı Yanaki'yi Boğdan voyvodası tayin ettirmiş, davasının şer'i olduğuna ilk kaldırım fetvasını veren yobaz Deli İbrahim'i de İstanbul kadısı yaptırmıştı; bu serserinin İstanbul kadısı olarak ilk işi de Sultan III. Ahmed zamanında yapılmış yüz yirmiden fazla kasrın yakılmasına cevaz kararı vermek oldu, yeni padişah Sultan I. Mahmud'un sesi de evvela bu barbar hükme karşı yükseldi; vakanüvis, "Yakılmasın, yıkılsın..." dediğini yazıyor. İleride anlatacağız, kayıtlarla göstereceğiz ki, Sultan Mahmud o mamureleri baldırı çıplakların tahripkâr ellerinden tamamen kurtarmıştır.

Sonra Patrona ile avenesinden ihtilal havasına son verilmesini istedi; türedi tellak başları korkusundan ayakta olduklarını bildirince 11 Ekim'de verilen bir fetvayla ihtilalci serserilerin bütün suçları affedildi, üç gün sonra da çarşıların açılması için ferman çıktı. Büyük

şehir, heyecan içinde günlük tabii hayatına döner gibi oldu, ortada Halil, Muslu ve Ali ile fedaileri kaldı.

Sultan Mahmud Kızlarağası Beşir Ağa vasıtasıyla Yeniçeri Ocağı ağalarına 5.000 altın ile selam-ı şahanesini yolladı, "Düğün değil, bayram değil, eniştem beni niye öptü?.." diye bir halk tekerlemesi vardır, ocak ağaları bu altın ile selamın manasını anlayacak kadar zeki adamlardı:

"Devlet ırzını ayak altına alanları biz dahi istemeyiz, padişahımız ferman etsin, öl dediği yerde ölelim..." dediler.

15 Kasım 1730 Cumartesi günü, ihtilal gulgulesi arasında yüzüstü bırakılmış İran harbi, serhat ahvali konuşulmak üzere sarayda Bağdat Köşkü'nde bir saltanat şûrası toplandı, devlet müsteşarı türedi ağalar da toplantıya davet edildi. Peşlerinde fedaileriyle geldiler. Fakat Babü's-saade önünde, "Irzı padişahidir, bu eşikten asker ayağı atlamaz..." denildi, adamlarını orada bırakıp içeri girdiler. Bağdat Köşkü'ndeki mecliste amirane azametle oturdular. Meclise riyaset edecek olan padişah bekleniyordu ki, güya kahve ve şerbet ikramıyla ortada dolaşan Enderun ağalarından sekiz on nefer pazı sahibi şahbaz yiğit, palalarına el atmaya meydan vermeden üç serserinin üzerine birdenbire çullandılar, hakaretle çekip sürükleyerek meclisten çıkardılar, Bağdat Köşkü kemerleri altında gizlenmiş cellatlara teslim ettiler.

Boğuk cesetler ayaklarından sürünerek Babü's-saade önüne atılınca dokuz yüz kadar baldırı çıplak fedaileri kendi başları kaygısına düştü, birbirlerini çiğneyerek Orta Kapı'dan dışarı çıkmak isterken onlardan da yüzlercesi katledildi. Tellak Patrona Halil ile ayaktaşlarının tahakküm devri kırk dokuz gün sürmüştü.

Sultan I. Mahmud'un hakiki saltanatı o 15 Kasım günü başladı.

Patrona'nın idamından iki buçuk ay kadar sonra, 28 Ocak 1731 Pazar günü, başta yine tellak, natır ve külhancı Arnavut hamam uşakları, yanlarında sair eclaf ve eylül ihtilalinin zindan kaçkınları, İstanbul'da bir baldırı çıplaklar ayaklanması daha oldu; vakanüvis bu serseriler için pek zarifane, "Kefere-i Müslimnüma" diyor. Sultan I. Mahmud'a karşı tellak Halil'in kan davasına kalkmışlardı.

Padişah, Nevşehirli'nin düştüğü gaflete düşmedi, öl dediği yer-

de öleceklerini söyleyen yeniçerilerine de güvenmedi, ırzı ve namusu hezele ve hayta güruhunun mülevves ayakları altında çiğnenmiş İstanbul halkına dayanarak Sancak-ı Şerif'i çıkarttı, halkın padişahlarını müdafaa yolunda kükremesiyle bir gün içinde İstanbul sokaklarına 15.000 serseri ölüsü serildi; cesetlerin hepsi denize atıldı.

Bu vakadan sonradır ki, Sultan Mahmud bir fermanla tellak, natır, külhancı, İstanbul hamamlarına Arnavut taifesinden uşak alınmasını şiddetle yasak etti. Bu yasak Meşrutiyet'in ilanına, 19. asra kadar yürürlükte kaldı. İstanbul hamamlarında Anadolu uşaklarının çalışması Sultan Mahmud'un bu fermanıyla başlar.

Yeni bir huzur devri başlamıştı. Türkiye hizmetine giren ve İslamiyet'i kabul ederek Humbaracı Ahmed Paşa adını alan fen adamı bir Fransız askeri ve asilzadesi Kont de Bonneval'den istifade edilerek Humbarahane ıslah edildi, değerli topçu zabitleri yetiştirildi.

1736'da İran'la eski hudut üzerinden sulh yapıldı, fakat aynı yıl içinde Rusya'yla, ertesi sene de Avusturya'yla yeni bir harp başladı. Türk ordusunun başında büyük asker denilecek kumandanlar bulunmamasına rağmen Rus cephesinde iyi bir müdafaa harbi yapıldı. Avusturya cephesinde galebe Türklerde kaldı, Sadrazam Yeğen Mahmud Paşa'nın kılıcıyla Belgrad geri alındı; Fransa'nın arabuluculuğuyla 1739'da Belgrad Muahedesi imzalandı; 1718'de Pasarofça sulhunda verilen yerler Tameşvar hariç, geri alındı, Rusya da Karadeniz'de harp gemisi bulundurmayacaktı.

1743'te İran Şahı Nadir sulhu bozarak Irak'a tecavüz etti, fakat üç sene süren ve boş yere kan dökülmesine sebep olan bu harp de 1746'da yine eski hudutla sulha bağlandı. Sultan I. Mahmud padişahlığının ancak son sekiz yılında devamlı bir sulh görebildi.

Memleketin imarıyla meşgul oldu, bu arada İstanbul'da kendi adına Tophane'de, anası Saliha Sultan adına Azeb Kapısı'nda, Türk yapı sanatının şaheserleri arasında anılan iki büyük meydan çeşmesi yaptırdı; Çemberlitaş arkasında da büyük bir cami ile medrese başlandı. Ayasofya Camii'nin içinde bir umumi vakıf kütüphane tesis etti. Devrinde İstanbul'da yangınlar oldu, zelzeleler oldu, halkın ıstırabını samimiyetle paylaştı, yanan yıkılan yerlerin ihyası için büyük nakdi yardımlarda bulundu; 1730 ihtilalinde kapanan Türk matbaa-

sını tekrar açtırttı, İbrahim Müteferrika asıl faaliyetini onun zamanında gösterdi. Halk tarafından sevilen, sevgiyle hürmet edilen padişah oldu.

Hususi hayatında, baldırı çıplak zorbaları tepeledikten sonra amcası Sultan III. Ahmed'in zamanındaki zevk ü sefa âlemlerini ihya etti; büyük ve güzel İstanbul'u sevdi, sevdiği beldede şahane eğlenmesini de bildi.

Sarayburnu'nda Topkapı denilen yerde İncili Köşk'ün altına kadar uzanan muhteşem bir ahşap sahilsaray yaptırdı, "Topkapı Sarayı" adı verildi; bu güzel bina ileride yanacaktır, fakat ismi bütün Saray-ı Hümayun'a alem olup kalacak, Fatih'ten beri "Saray-ı Cedid-i Amire" (Yeni Saray) denilegelen İstanbul'daki bu binalar mecmuasına Topkapı Sarayı denilecektir.

Lale Devri'nin âlim, edip, şair, musikişinas, hanende, sazende, rakkase bütün şöhretleri (zavallı Nedim ölmüş) I. Mahmud'un meclislerinde de hazır bulundular. Bugün Sultan I. Mahmud devri Nevşehirli İbrahim Paşa ile III. Ahmed zamanındaki göz kamaştıran sahnelerle aksedemiyorsa, tek sebebi, muasırlarının "bülbül-i şeyda" (deli bülbül) dedikleri o taze dilli şair Nedim'in yokluğudur.

Sultan Mahmud Sadabad'a gitti, sıkılmadan okumaya çalışalım:

"Eyyam-ı serma güzaran ve mevsim-i rebi' namîye bahş-i çemenistan olduğuna binaen teneşşuk-i hava ve mütalea-i sun'i Hüda daiyeleri tab'i hümayunda hüveyda olup bu eyyamda sahra-yi pehnası nümune nümayi nakş-i bukalemun ve ezhar-i canfezası rengâreng ü gûnagûn olan Sadabad'e nakl-i hümayun vuku bulup o mahalli dilkeşte birkaç gün tenezzüh..."

III. Ahmed de Sadabad'a gitmişti:

O tıfl-ı nazı gördüm ruyine hurşid eser itmiş
Haberdar olmamıştım, sonra bildim, neylemiş, netmiş
Meğer zalim kaçup tenhaca Sadabad'e dek gitmiş
Temaşa eylemiş alayını şevketlu hünkârın...

Gevelenen keçiboynuzunun yanında bir gümüş tas dolusu buzlu şerbet!..

Sultan I. Mahmud'un son iki yılı hastalıkla geçti. 13 Aralık 1754

Cuma günü, hasta hasta ata güçlükle binerek Ayasofya'ya cuma namazına çıktı, soğukça bir gündü. Dönüşte saray kapısından girerken at üzerinde öldü. Elli dokuz yaşındaydı, çok istediği halde evladı olmamıştı, yerine kardeşi III. Osman padişah oldu. Sultan Mahmud'u alelacele gasil, tekfin ve teçhiz ederek ikindi namazında kaldırdılar. Bahçekapı'da Turhan Sultan'ın türbesine defnettiler. Ancak III. Osman'ın ölümünden sonra saraydan yayılmış bir rivayettir:

O gece türbede Kuran okumak üzere bir hafız bırakılmış, adamcağız gece yarısından sonra derinden derine Sultan Mahmud'un feryadını işitmiş, dehşet içinde kalarak saraya koşmuş, "Mühim maruzatım vardır" diyerek kızlarağasını bulmuş, keyfiyeti anlatmış; "Sultan Mahmud ölmemiş, diri gömülmüş, feryat ediyor, kurtarın!.." demiş. Kızlarağası da Sultan Osman'ı uyandırıp arz etmiş.

Kardeş, kardeş ama yıllardır saltanat hırsıyla kıvranan kardeş... "Herifi yok edin!.." demiş. Hafızcık da sarayda kayıplara karışmış.

Sultan III. Osman

Sultan III. Osman elli altı yaşında padişah oldu. Sultan II. Mustafa'nın aslı Rus olduğu söylenen Şehsüvar Haseki'den doğmuş oğluydu, hemen bütün ömrü Kafes'te geçmişti. Padişahlığı Miladi takvimle ancak 2 sene 10 ay, 18 gün sürdü. Orta boylu, etine dolgun, göbekli, yüzce de çok çirkin adamdı ve bir omzu da eğriydi. Herhalde uzun mahpusluk hayatının eseri olacak son derece asabi, gayet süratli konuşurdu, muhatapları ekseriya sözlerini takip edemezlerdi, şifahi emirlerini telakkide çok zorluk çekilirdi. Pek tez canlıydı, yapılması, tahakkuku uzun zamana bağlı işlerde dahi emrinin hemen yerine getirilmesini isterdi. Saf, hile ve yalan bilmez, müspet ve menfi duygularını saklayamaz, toksözlüydü. Yalancıdan, hırsızdan, mürteşiden ve bir de kadından nefret ederdi. Günün erken saatlerinde haremden çıkar ve ancak yatmak için dönerdi. Harem-i Hümayun'da altı yüzden fazla peripeyker cariye küçük bir iltifat-ı şahanesine can atarken, o bilakis, yoluna çıkıp görünmelerini dahi yasak etmişti, hatta ayak sesini işitip kaçmaları için kunduralarının altına gümüş kabaralar çaktırmıştı. Fakat bu aşırı kadın düşmanlığının yanında mahbup dostluğu da söylenmez, Enderun-ı Hümayun'un seçme güzel oğlanlarından bir gözdesi, maşuku olmamıştır.

En çok sevdiği şey tebdil-i kıyafet ederek halk arasına girmek, kendisinin padişah olduğunu bilmeyenlerle memleket ahvalini konuşmak, mahalle kahvehanelerinde gayet basit, amiyane konferanslar vermekti; bir devletin ancak rüşvetle, vazifesini suiistimal eden hırsız memurlarla battığını söyler, "Kadına inan olmaz, ama kabahat avradının namusuna mukayyet olmayan erkektedir" der ve ilave

ederdi: "Koca zaptında olan avrat kötülük yoluna sapamaz, bekâr taifesinin aç gözlerini tahrik ve şahbaz nefislerini azdırmak için açık saçık sokağa çıkamaz." Kadınlara ince yaşmak tutunmayı, yakası mutadından fazla açık, erkeğin nazarını hemen çekebilecek şekilde sırma işlemeli, süslü ferace giymeyi, sokak aşırı misafirlikleri, arabalarla, kayıklarla mesirelere gitmeyi şiddetle yasak etmişti; padişah yasağını dinlemeyen İstanbul'un hafifmeşrep nigârlarından pek çoğunu toplattığı, geceleyin bostancı kayıklarına doldurtup Marmara açıklarında boğdurtarak denize attırdığı söylenir. İnanmıyoruz, bu padişahın kadın düşmanlığına yakıştırılmış fıkra olsa gerektir, yahut ki, pek namlı bir iki fahişenin bu şekilde idamından çıkmıştır. Zira fukaraya, düşkünlere acıyan, onlara karşı daima çok cömert, şefkatli olmuş adamdı, bu gaddarlığı gösteremezdi. Ölümünden sonra hizmetinde bulunanlar anlatmıştır, bir haksızlık yaptığını anlarsa hemen tamir edermiş, tamir imkânı yoksa günlerce nedamet duygusuyla kıvranır ağlarmış.

Yine bir saray dedikodusudur, yakınları padişahın o gün nerelerde tebdil gezeceğini eşe dosta haber verirlermiş, onlar da o semtlere gidip kahvehanelerde otururlar, saf adamı beklerler, geldiği zaman güya tanımazlar, kadın mevzuunu açarlar, padişahın fikirlerine uygun konuşurlar, rüşvetin, hırsızlığın şiddetle aleyhinde bulunurlar, kendisini daima gayet zengin "Topkapılı Osman Ağa" diye takdim eden hükümdarın cömertçe ihsanını alırlardı, bir müşkülleri, dertleri, istekleri varsa derhal hallini, tahakkukunu sağlarlardı.

İtiraza tahammülü yoktu, kızar parlardı. Bir gün Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'ya kızmış,

"Şimdi seni azlederim, hamallar kâhyası Ali Usta'yı vezir yaparım!.." demişti.

Vakar sahibi devlet adamı,

"Yaparsınız padişahım!.. Ama bana Hekimoğlu Ali Paşa derler, ona da Hamal Ali Paşa!.." cevabını verince büsbütün çileden çıkmış veziri azletmişti.

İki yıl içinde yedi defa sadrazam değiştirmişti, herhalde bağdaşılması güç adamdı.

O halkı sevdiği halde, halk bu Sultan III. Osman'ı sevmemişti, hele İstanbullular, "Tabanı uğursuz, Âl-i Osman tahtına ayağına attı

atalı kaza, bela, afet eksik değil..." diyordu, haksız da değillerdi, o kısa padişahlığında bir taun salgını, iki büyük yangın oldu, biri otuz altı saat sürdü, İstanbul'un üçte ikisi kül oldu, şehrin geri kalan kısmını da kırk sekiz saat devam eden ikinci ateş yuttu. İstanbul mahvoldu.

Tarihin kaydettiği en katı kışlardan biri de onun zamanına rastlar, 1755'te (Hicri 1168) Haliç donması, Defterdar ile Sütlüce arasında yaya gidip gelenler olmuştu:

Buz üstünden geçen geldi, bana yaz dedi tarihin
Deniz altmış sekizde dondu, buzdan bendeniz geçtim...

Garip tesadüftür, İstanbul'un Haliç'in, hatta Boğaz'ın donduğu müthiş bir kış da yine aynı adı taşıyan bir padişahın, II. Osman'ın zamanında olmuştu, halk onun da ayağının uğursuz olduğunu söylerdi.

İstanbul'da Çemberlitaş arkasında Sultan I. Mahmud'un yaptırdığı büyük cami ile medrese 1755'te bu padişahın zamanında bitti, kardeşinin hayır eserini benimsemekten çekinmedi, camiye "Nur-i Osmani" adı verildi.

Sultan III. Osman'ın hayır eseri liman ağzında yaptırdığı Ahırkapı Deniz Feneri'dir; "Nur-i Osmani" adını hakiki ve mecazi manalarda taşıması gereken de bu fenerdir.

Topkapı Sarayı'nda da Harem-i Hümayun'da, pencereleri Hasbahçe Korusu'na (Gülhane Parkı'na) bakan ve kendi adını taşıyan bir mükellef odası vardır.

Ölümüne koltuğu altında çıkan köpekmemesi sebep oldu. Tez canlı olduğu için merhemle tedaviye cerrah bıçağını tercih etti, kanı zehirlendi. 29/30 Ekim 1757 Cumartesi/ Pazar gecesi, akşamla yatsı arası öldü. Kabri Valide Turhan Sultan'ın türbesindedir.

Sultan III. Mustafa

Sultan III. Osman'dan sonra Osmanlı tahtına oturan Sultan III. Mustafa kırk yaşındaydı; III. Ahmed ile Mihrişah Sultan'ın oğluydu. 1730'da baldırı çıplaklar ihtilalinde on üç yaşındayken şehzadeler dairesinde kardeşi Abdülhamid'le beraber hapsedilmişti. Yirmi dört sene padişahlık yapan Sultan I. Mahmud yeğenlerine karşı gaddar olmamıştı, eğer alınlarına yazılmış ise bir gün devlet tahtına oturacak bu prenslerin tahsiline izin vermiş, imkân bahşetmişti. Şehzade Mustafa muhtasar bir İslam tarihi, muhtasar bir Osmanlı tarihi okumuş, edebiyata karşı bir gün kendisini hanedanının şair padişahları arasında andıracak büyük bir istidat göstermişti. Bir ara bahtının ne olduğunu öğrenmek için müneccimliğe heves etti, bu eski çağ ilmine inandı; yıldızı parlaktı, fakat kaza ölümüne karşı dikkatli olmalıydı, bu sefer tıp ilminin zehirler bahsine daldı, bir insan vücudunun en kuvvetli zehirlere karşı nasıl korunacağını öğrendi ve kendi vücudunda tatbik etti.

Lale Devri'nin büyük şairi Nedim velinimeti Sultan III. Ahmed'in şehzadelerini metih yolunda yazdığı bir kasidesine bu Sultan Mustafa için, ki o zaman prens on on bir yaşlarında bir çocuktu,

Şehzade Sultan Mustafa
Gülgonce-i bağ-ı âlâ...

demişti, işte o gül goncesini, türlü zorluklarla tedarik edip azar azar aldığı çeşitli zehirler soldurdu, benzi kara sarı bir renk aldı.

Parlak bir zekâya sahip değildi, fakat son derece çalışkan ve kavrayışlıydı.

Belden aşağısı gövdesinin üst kısmına nispetle kısaydı, at üstünde uzun boylu görünür, inince kısalıverirdi; yüz çizgilerini tarif edenler, "Alnı gayet dar, gözleri birbirine yakın ve neredeyse tepesi hizasındaydı, güçlükle görür, okurdu. Burnu yassı, ağzı büyük, dudakları etli ve kulakları da büyüktü" diyor. Kara sarı rengi ilave edilirse bu çehreye bakan gözlerin mustarip olacağı muhakkaktır. Fakat dile geldiği zaman karşısındakiler onun çirkin yüzünü ve o çirkin yüzün kasvetli rengini değil, pırıl pırıl içini görürlerdi; hamiyetli, gayretli, tertemiz bir yüreğe sahipti, 29/30 Ekim 1757 Cumartesi/ Pazar gecesi, akşamla yatsı arası oturduğu Osmanlı tahtını dolduruverdi.

Hakim bir şair olan Koca Ragıb Paşa'yı sadrazamlık mevkiinde bulmuştu. Sultan Osman'ın öldüğü bildirilerek saraya davet edilen vezir,

"Sabah ola hayır ola..." cevabını verdi.

Ertesi sabah sadrazam, şeyhülislam, vezirler, ulema, âyan ve eşraf ve asker ocakları ağaları sabah namazını Ayasofya'da kılıp saraya geldiler. Sünnet odasına alındılar. Sabah kahvesi ikramından sonra Sultan Mustafa geldi; vaktinden çok evvel ağarmış sakalını siyaha boyamış hükümdar çirkin yüzünde samimi bir tebessümle,

"Sabahlar hayır ola efendim!.." dedi.

Hakim ve şair sadrazam ile dirayetli ve şair hükümdar o anda anlaştılar ve bağdaştılar.

Babü's-saade önünde saatlerce süren cülus merasiminden sonradır ki yeni padişahın altın mührü kazılıp hazırlanabilmişti. Sultan Mustafa Ragıb Paşa'ya mühr-i hümayununu kendi eliyle verdi ve baş başa bir devlet sohbeti yaptılar. Servet kaynakları çok ve zengin bir devlet, Garp'ın yıldırım süratiyle gelişen yükselmesine ayak uyduramamış, cehil ve taassupla kösteklenmişti. O günlerdedir ki padişah kendi görüşünü sadrazama gayet samimi ve son derece açık ve acı bir lisanla dört mısra içinde toplayıp bildirdi:

Yıkılıbdur bu cihan sanma ki bizde düzele
Devleti çarh-i denî verdi kamu müptezele
Şimdi ebvab-ı saadette gezen hep hazele
İşimiz kaldı hemen merhamet-i lemyezele...

Ehliyetsizlik ve liyakatsizlik cahil mağrur ve haris mümessilleriyle devlet müessesesini keçeleşmiş örümcek ağları gibi sarmıştı, büyük ümitlere düşmemek lazımdı, sulhu dikkatle koruyarak elden gelebildiği kadar çalışılacaktı.

Sultan III. Mustafa'nın padişahlığı 16 sene, 2 ay, 26 gün sürdü; bu saltanatın 1757'den 1763'e kadar geçen ilk altı yılında devleti Koca Ragıb Mehmed Paşa idare etti. Padişahın kendisine o kadar hürmet ve itimadı vardı ki pek sevdiği ablası Saliha Sultan'ı da zevce olarak vermişti. Bu münevver sadrazam belki de haklıydı, taassubun kara kuvvetinden ve o kara kuvvetin kılıcı olan asi yeniçerilerden daima korktu, sulhtan faydalanarak devletin ve bilhassa ordunun muhtaç olduğu ıslahata girişemedi. Böyle bir inkılaba yaşı da, gördüğü muhafazakâr terbiye de müsait değildi, "Mevcut ahengi bozar isek korkarım ki sonra eski düzeni de veremeyiz..." diyordu. Çok büyük işlere girişmemek için demagojik mazerettir.

Polonyalı bir mülteci olup Türkiye hizmetine giren Baron de Tott'un himmetiyle topçulukta, istihkâmcılıkta ıslahat yapıldı. Avrupa ordularındaki yeni topların benzerleri dökülerek "sürat topçuları" adıyla yeni bir sınıf asker yetiştirildi. Donanma neferlikten yetişmiş zabitlerin ve kaptanların elindeydi; III. Mustafa'nın emriyle Kasımpaşa'da "Mühendishane-i Bahri-i Hümayun" adı altında bir bahriye mektebi kuruldu. Yeniçerilerin tüfeklerine süngü konuldu, fakat yeniçerilere sulh yıllarında askerlik talimleri yaptırılmasına cesaret edilemedi.

Koca Ragıb Mehmed Paşa bir gün Sultan III. Mustafa'ya:

"Âl-i Osman Devleti tırnakları kopuk ihtiyar bir aslandır, uzaktan heybetli görünür, düşmanına yaklaşmamalıdır ki tırnaksız pençeleri meydana çıkmasın!.." demişti.

Bu söze sulhseverlik diyemeyiz, harp korkusudur. Hiç şüphesiz ki harbe körlemesine yürünmez, fakat harbin davetsiz misafir olarak kapı çaldığı da çok olmuştur, Ragıb Paşa, bilhassa kendi asrında, sulhun harbe hazırlanmakla korunduğunu bilmeyen adam değildi, iktidarını bu yönden değerlendiremedi. Avrupa'da "Yedi Yıl Harbi" (1756-1763) tam onun sadrazamlık zamanına rastlar, İngiltere ile Prusya ittifak ederek Fransa, Avusturya ve Rusya'yla çarpıştılar, pençeleri tırnaksız aslan Prusya ile İngiltere'nin yanında yer al-

saydı, bilfiil harbe gitmeden, tehditle, uzaktan heybetli görünüşüyle pek çok menfaat sağlayabilirdi.

18. asır başında küçük bir devlet olan Prusya, bu asrın ortalarından Avrupa siyasi muvazenesinde mühim rol oynayan askeri kuvvet olmuştu. Sultan III. Mustafa Prusya Kralı Büyük Friedrich ile dostluk muahedesini çok geç imzaladı; "ilm-i nücum"la meşgul olan padişah, Ahmed Resmî Efendi'yi Berlin'e elçi gönderirken,

"Dostumuz krala söyle, memleketini kalkındırmak için kendisine akıl verip yol gösteren müneccimlerini bana yollasın..." demişti.

Müneccimlik 20. asrın ortasında ve müspet ilimlerin doğup geliştiği memleketlerde dahi hâlâ zihinleri meşgul etmektedir. Bizde de günlük büyük siyasi gazeteler bile fanilerin doğum tarihleri ile gökyüzündeki burçların arasındaki münasebetler üzerine bentler neşrederler, okuyucuları arasında en ciddi kimseler vardır. Pek hazindir ki bazı tarih yazarlarımız, hatta okul kitapları müellifleri Sultan III. Mustafa'nın Friedrich'ten müneccim istemesini garabet eseri olarak naklederler. Bu sözün ilm-i nücumla uğraşmış bir hükümdarın Berlin'e yolladığı elçi efendiye nükteli bir siparişi olduğunu kabul etmemize hiçbir engel yoktur, aslı da budur; nitekim hükümdarının sözünü aynen bildiren Ahmed Resmî Efendi'ye Büyük Friedrich'in verdiği cevap nükteyi kavramış zekânın ciddi sözleridir:

"Üç müneccimim var" demişti, "biri tarih, biri para, biri de sulh zamanında orduyu harbe hazırlama..."

Sultan Mustafa'nın tarih bilgisi de vardı, parası da, fakat sulh zamanında orduyla uğraşmaya gereği gibi fırsat bulamadı. Koca Ragıb Paşa'nın ölümünden beş sene sonra 1768'de Rus Harbi başladı. Harbin sebebi Rusya çariçesi taçlı fahişe II. Katerina'nın Lehistan tahtına o memleketin asilzadelerinden olup yatak odasına aldığı bir delikanlıyı oturtması, jigolosunu Rus ordularıyla himayesi, Leh milliyetperverlerinin isyanı, bu isyanın da yeni Rus kuvvetleriyle kanlı bir şekilde bastırılması, milliyetperverlerden bir kısmının Türkiye'ye kaçması, takipleri sırasında Rusların Türk sınırını tecavüzü, yakalayabildikleri Lehlilerle beraber Türk köylülerinin katledilmesiydi. Pervasız fahişe, padişahın protestosuna cevap vermeye bile tenezzül etmedi. Sultan Mustafa'nın topladığı Saltanat Şûrası harbe karar verdi.

Her iki tarafın ordusunda da teşkilat bozuk ve teçhizat noksandı. Harbin ilk seneleri kati netice alınmayan müsademelerle geçti, fakat 1770'te cenk havası Rusya lehine birden değişiverdi. Rusya'nın Baltık donanması İngilizlerin kılavuzluğuyla Akdeniz'e girdi, 6 / 7 Temmuz gecesi Çeşme Limanı'nda demir üstünde bulunan Türk donanmasını bir baskınla yaktı; 1 Ağustos'ta da Türk ordusu bugünkü Romanya topraklarında Kartal Sahrası'nda 50.000 şehit vererek ağır bir bozguna uğradı. Ertesi yıl, 1771'de Kırım Ruslar tarafından istila edildi.

Yüreğinde temiz vatan sevgisi olan Sultan III. Mustafa denizde ve karada iki ağır mağlubiyet ile Kırım'ın istilasından duyduğu teessürle hastalandı. Hastalığı ağır bir hunnak, nefes darlığıydı. 1773'te birbiri ardından Rusçuk'ta, Silistire'de, Varna'da Ruslara karşı üç zafer kazanıldı, hamiyetli padişah hekimlerinin mutlak istirahat tavsiyesini dinlemeyerek harbe bizzat gitmeye hazırlanırken 21 Ocak 1774 Cuma günü öğleden sonra gelen bir krizden kurtulamadı. Ölümünde elli yedi yaşındaydı.

Türk İstanbul'u süsleyen ecdat yadigârlarından Laleli Camii ile Üsküdar'daki Ayazma Camii bu padişahın hayır eserleridir. Laleli Camii'nin yanına yaptırttığı türbesine defnedildi.

Bir gün bir devlet sohbeti arasında:

"Şu harp gailesini atlatalım, bu memlekette ciddi ıslahata evvela oturduğum şu tahttan başlayalım, devletimizin selameti ve bekası meşveret idaresinin kurulmasındadır!.." demişti.

Bir başka gün de:

"Şu harp gailesini atlatalım, niyetim Süveyş berzahında kanal açtırıp Akdeniz ile Kızıldeniz'i ve Hint Denizi'ni birleştirmektir, bu kanalla devletimizin sağlayacağı servet, kazanacağı kudret bir yarı cihan fethetme gibidir..." demişti.

Bu sözleri söyleyen büyük hükümdar, Prusya kralının göndereceği müneccimlerle devlet idare edecek olan bön adam olmasa gerektir, mahut fıkraya nükte demekte yerden göğe hakkımız vardır.

Eski Türk harfleriyle "âzam-ı selatin" (sultanların en büyüğü) lafz-ı ebced hesabıyla 1171 rakamını tutar ki Hicri takvimle bu padişahın tahta oturduğu yıldır, sultanların en büyüğü olmasa dahi büyüklerinden biridir.

Kadınlarının içinde en sevgilisi Mihrişah Sultan olmuştu, anasının adaşı olan bu kadından 1761'de hayırlı bir oğul, tarihimizin büyük ve necip bir siması, büyük inkılap şehidi Sultan III. Selim doğdu.

İstanbul tarihinin kaydettiği en müthiş zelzelelerden biri de 22 Mayıs 1766'da bu padişahın devrinde olmuştur ki o gün Fatih Sultan Mehmed'in camii de yerle bir yıkılmıştı; bugünkü Fatih Camii, Sultan III. Mustafa tarafından yaptırılmıştır.

Sultan I. Abdülhamid

Sultan III. Mustafa'dan sonra padişah olan kardeşi Sultan I. Abdülhamid kırk dokuz yaşındaydı; fakat bedeni de, ruhu da çökmüştü, en az altmış yaşında görünüyordu. Hatta kudret-i recüliyesini hekimbaşı efendinin suret-i mahsusada hazırladığı muharrik ve mukavvi macunlarla destekleyerek muhafaza edebildiği için iradesi kavşamış, nefis güvenini kaybetmişti; şefkatli, merhametli, dindar, son derece saf adamdı. Miladi takvimle 15 sene, 2 ay, 17 gün süren hükümdarlığında Müslim ve gayrimüslim bütün tebaası tarafından sevildi, hatta evliyadır diyenler oldu; camilerle beraber kilise ve sinagoglarda sıhhatine dualar edilirdi.

Devleti harp içinde bulmuştu; Çeşme ve Kartal felaketlerinden sonra müdafaa muharebeleriyle düşmana galebe edilemeyeceği kesin bir hakikatti. Rusların aşağı Tuna boyunu ele geçirmesi Avusturya'yı, Prusya'yı ve hatta daha batıda Fransa'yı endişeye düşürdü. Prusya Kralı Büyük Friedrich, Katerina'nın ihtiraslarını Lehistan üzerine çevirmeye muvaffak oldu; Osmanlı Devleti'nden arazi ilhak etmemek, girdiği Türk topraklarından çıkmak şartıyla Lehistan'ın Rusya, Prusya ve Avusturya arasında taksimini teklif etti, bu suretle Sultan Abdülhamid'in cülusunun yedinci ayında (21 Temmuz 1774) Rusya'yla Küçük Kaynarca Muahedesi imzalandı.

İki devlet arasında sulhu kuran bu siyasi vesika ancak birkaç saat süren kısa müzakereyle imzalanmıştı. Rus diplomatları tarafından hazırlanmış olan metni, ileride çeşitli pürüzler çıkarmak için kasten muğlak, karışıktı. Girdikleri yerlerden çıkan Ruslar bu karışık metin içinde şu şartları kabul ettirmişlerdi:

Eflâk ve Boğdan voyvodalarının azil ve nasıplarında Rusya'ya danışılacak; bu içişlerimize bir müdahaleydi.

Kırım'a istiklal verilecekti; bu da Rusların bu memleketi ilerde ilhak etmek üzere attıkları bir adımdı.

Rusya, Türkiye'nin neresi olursa olsun dilediği yerde konsoloslar bulundurabilecekti. Bu madde de, padişahın İslav ırkından veya Ortodoks mezhebinden tebaasıyla meskûn memleketlerinde birer fesat ocağı kurmayı temin ediyordu, ihtilal ve isyan kundakçılığıydı.

Murahhaslarımız bu maddeleri nasıl kabul etmişlerdi diye hayret etmelidir; vesika hazırlanmış, imzalanmak üzereydi, murahhaslarımızdan İbrahim Münib Efendi kırılasıca çenesini açtı:

"Gelelim harp tazminatı meselesine!.." dedi.

Bu kadar ağır maddeleri karmakarışık metin içinde, çetrefil cümlelerle yangından mal kaçırır gibi kabul ettirmeye çalışan Rus diplomatları bir de harp tazminatı istemeyi düşünmemişlerdi, fırsatı kaçırmadılar ve hemen 4.5 milyon rublelik bir de harp tazminatı yüklediler. Bir Avrupalı diplomat Münib Efendi'nin bu gevezeliğine "Siyasi tarihte eşi görülmemiş belahet..." diyor, biz "Eşi görülmemiş belahatin ihaneti" diyeceğiz.

I. Abdülhamid'in on beş senelik saltanatı türlü gailelerle geçti. Memlekette asayişten eser kalmamıştı, Anadolu'da ve Rumeli'de âyanlar padişah istiklaliyle yaşıyorlardı; dağlar, derbentler, eşkıya elindeydi, o devirde şekavette dolaşanlar 400.000 kişi tahmin edilmiştir.

1776'da İranlılar Basra'yı bir baskınla zapt ettiler, geri alındı ama üç yıl uğraşıldı.

1782'de İstanbul'da büyük bir yangın oldu, 20.000 ev yandı.

1783'te Ruslar Kırım'ı ilhak etti; ertesi yıl Sultan Abdülhamid hüngür hüngür ağlayarak bu ilhakı tasdik mecburiyetinde kaldı.

1787'de Rusya'yla, 1788'de Avusturya'yla iki harp birden başladı. Ruslar bu harpte tüyler ürperten dehşet gösterdiler, Rus generalleri harp esirlerini, girdikleri şehirlerin Müslüman halkını, ihtiyar, kadın, çocuk caniyane kestiler.

17 Aralık 1788'de Özü'yü aldılar, burada da 25.000 Türk'ü kılıçtan geçirdiler. Cinayetin mufassal raporu İstanbul'a 6 Nisan 1789 Pazartesi günü geldi. Hazin sahneyi o sırada Sultan I.

Abdülhamid'in yanında bulunmuş olan Şehrî İsmail Efendi'den dinleyelim:

"Abdülhamid Han cepheden gelen acı haberlerle o kadar mustaripti ki, hastalanmış, ata binip inmekten kalmıştı. O gün Sarık Odası'na teşrif etti. Dört yaşındaki küçük oğlu Sultan Mahmud'u bir kenara çekerek veda suretiyle ağladı ve,

'Oğlum Mahmud, seni Cenab-ı Mevla'ya emanet eyledim, onun yardımıyla iki cihanda yüzün kara olmaya...' dedi.

Hareket mecali olmadığından Kahvecibaşı Bihzadzade Mustafa Ağa ile Berberbaşı Mustafa Ağa koltuklarına girerek ağır ağır Şimşirlik'e nazır köşke gelip henüz oturmuşlardı ki, Serdarıekrem Koca Yusuf Paşa tarafından Kaymakam Salih Paşa'ya gelip onun da padişaha göndermiş olduğu mektubu karakulak ağa köşke getirdi, Başçuhadar Benli Abdullah Ağa mektubu alıp padişahın eline sundukta nazar buyurup Özü Kalesi'nin ahvaline dair olan yere gelince yürek paralayıcı bir ah edip fevkalade elemle inledi, derhal bir şiddetli nüzul isabet ettiğinden Hekimbaşı Gevrekzade Hasan Efendi gelip nabzını eline alarak,

'Efendim, Allah'a emanet bir şey yoktur, fakat bir parça nezleniz hareket eylemiş..' dedi.

Nüzulü nezleyle tevil ederek teselli vermek istediğinde padişah melul melul Hasan Efendi'nin yüzüne baktı:

'Hasan Efendi, ahir hizmetindir, güzelce bak, efendini elinden aldırdın...' dedi.

Hekimbaşı kendini tutamayarak huzurdan ağlayarak çıktı, başçuhadara ümitsiz olduğunu söyledi ve filvaki sabaha karşı teslim-i ruh eylediler."

Altmış beş yaşındaydı. Vatan aşkı ile milletine olan şefkati yolunda can veren bu ihtiyar hükümdara hakkı olan "Şehit" unvanını vermekte tereddüt etmiyorum.

Sultan I. Abdülhamid'in muhtelif kadınlardan onu erkek, on ikisi kız yirmi iki evladı olmuştu; on yedisi küçük yaşlarda ölmüşlerdi, arkasında üç sultan ile iki şehzade bıraktı; ikisi de padişah olan şehzadelerinden Mustafa'yı (Sultan IV. Mustafa) 1779'da Ayşe Sineperver Sultan, Mahmud'u da (Sultan II. Mahmud) 1785'te Nakşi-

dil Sultan doğurmuşlardı. Sultan Mustafa'nın anası için başka bir kadın, Nüketseza Sultan da gösterilir. Çocuklarının hepsi cülusundan sonra dünyaya gelmişti, bundan da I. Abdülhamid'in kırk dokuz yaşına kadar kadından mahrum yaşadığı anlaşılıyor. Bu padişah için saray hekimleri tarafından suret-i mahsusada kaleme alınmış bir eser fevkalade şayan-ı dikkattir; Arapça adını "İhtiyarın Gençliğe Dönüşü" diye tercüme edebileceğimiz büyük bir kitaptır ve galiba tek nüshadır. Çarşamba'da Muratmolla Kütüphanesi'ndedir. Üç fasla ayrılmıştır, birinci faslı basın kanununca neşri müstehcen antika bir takvimdir, yılın 365 gününün her saatinde şevketli hünkâra azami lezzetin nasıl tadılacağını tarif etmişlerdir. 8.760 maddelik bir tavsiyenamedir. İkinci faslı bir erkeğin kudretini muhafaza yolunda alacağı tedbirleri, üçüncü faslı da kudret ve kuvvet ilaçlarını ihtiva etmektedir.

Adı bilinen diğer zevceleri Binnaz, Neveser, Fatma Şebsafa, Hümaşah ve Hatice haseki sultanlardı. I. Abdülhamid'in bu sekiz haseki sultana aşkla bağlandığı söylenemez, fakat bugün Topkapı Sarayı Müzesi arşivinde bulunan kendi elyazısıyla birkaç mektubu vardır ki, hem davetname hem de feryatname olan bu kıymetli vesikalar yaşlı hükümdarın Ruhşah adındaki bir kadına çılgın bir aşkla tutkun olduğunu göstermektedir. Bir padişahın sarayda gönül verdiği bir kızı istediği anda aguşuna çekivereceği, kızlar tarafından da padişahlara naz yapılamayacağı zannedilir. Belki de hakikat budur, fakat muhakkak ki, çok nazik, ipek gibi bir ruha sahip olan Sultan I. Abdülhamid'e maşukası Ruhşah'ın son derece eza ve cefa etmiş olduğu görülüyor. Ruhşah'ın milliyeti meçhuldür, hakkındaki malumat, padişahın mektuplarında geçen adından ibarettir. Pek güzel olduğu muhakkaktır, işveli, cilveli denilemez, hırçın, mağrur, hatta şımarık inatçı demek lazımdır; belki de saçlarını koluna dolayarak yerde sürükleye sürükleye götürülecek bir baldırı çıplak âşığı, dev yapılı bir kayıkçıyı, hamalı bir kibar padişaha tercih edecek yaradılıştaydı. Bakınız bir imparator nasıl yalvarıyor:

"Abdülhamid'in canı Ruhşah,

Kuşça canım, efendim yoluna kurban olsun. Hak Teala'nın birliği hakkı için kademin türabına yüz sürerim..."

Bir başka feryatname:

"Efendim,

Hamid sana kurban olsun. Bu gece teşrifin ile kulunu ihya eyle. Billahi sabra mecalim kalmadı. Hem ayın iptida gecesidir, kerem senindir. Bu gece kendimi güç ile zapt ettim, ayağını öpeyim, Allah Teala aşkına beni bu gece mahzun eyleme efendim, sana kul ve kurban olayım efendim..."

Bir başka davetname:

"Ruhşahım, Hamidin sana kurban ola.

Cenab-ı Hallâk-ı Âlem cemi mahlukatın halikıdır, bir kusur ile azap eylemez.

Efendim, sana bende olmuş bir kulunum, ister darp eyle, ister öldür, sana teslimim. Bu gece gel, niyazımdır. Billahi sebebi illetim ve belki mevtim olursun. Ayağın altına yüzüm gözüm sürerek reca ederim. Kendimi zapt edemiyorum billahilazim..."

Uzunca bir mektubunda da şunları yazıyor:

"...Bu gece de gelmezsen bilirim ki, bana muhabbetin yoktur. Benim bu halime düşmanım bile rahmeder. Akşam ve sabah gelip bir lahza oturmak iş değildir. Kulun ayağına gider, yüzünü sürerdi, istemezsin diye gitmedim. Ölürsem sen ne olursun diye düşünüyorum. Sen de böyle edince ölüm bana hayır geliyor..."

Sultan I. Abdülhamid'e kendi tabiriyle hayır olan ölüm geldikten sonra Ruhşah ne olmuştur?

Bir hiç.

Osmanlı Sarayı'nın muazzam hareminde alelade bir sima oluverdi. Bir padişahın gözyaşları dökerek ayaklarına kapandığı bu anut ve nankör kadın başını taştan taşa vurabilirdi.

Boğaziçi'nin Anadolu sahilinde Beylerbeyi Camii ile yanındaki mektep ve hamam, Rumeli yakasında da Emirgân Camii ve hamamı bu padişahın hayır eserleridir. Beylerbeyi yapılarını anası Rabia Şermi Sultan adına, Emirgân'dakileri de zevcelerinden Hümaşah Haseki ile bu kadından doğmuş oğlu Şehzade Mehmed'in adına yaptırmıştı. Kendi adına hayır eseri olarak da Bahçekapı'da büyük bir imaret, bir medrese, bir kütüphane yaptırmış, bir köşesine de türbesini yerleştirmişti, ölümünde oraya gömüldü.

İmareti Meşrutiyet'in ilanında yıkıldı, yerine Dördüncü Vakıf Hanı yapıldı; medresesi bugün zahire borsası olan binadır. Yıkılan

imaretin köşesindeki güzel bir sebili de Soğukçeşme'de Gülhane Parkı'nın kapısı karşısına nakledilmiştir.

Sadrazamlarının içinde tek değerli sima Halil Hamid Paşa olmuştu. Bu vezir, Sultan III. Mustafa'nın başlayıp da harp karşısında devam edemediği askeri ıslahat işini ele aldı, sürat topçularını çoğaltttı, yeni bir harp ihtimaline karşı devletin erzak ve cephane ambarlarını doldurdu, maliyeye nizam vererek geniş hırsızlıkları önlemek istedi, pek çok düşman kazandı. Bir gün meclisinde bulunanlardan biri,

"İstanbul'da saray masrafı ağır, padişahımız efendimiz bir müddet Bursa'da veya Edirne'de otursalar..." diye münasebetsiz bir laf etti. Halil Hamid Paşa da boş bulundu,

"Münasip olur ama padişahımız ihtiyardır..." dedi.

Bu söz sebeb-i felaketi oldu. Müfsitler Abdülhamid'e, "Daima ihtiyarlığınızdan bahsediyor, niyeti Bursa'ya seyahat bahanesiyle yollayıp Sultan Mustafa'nın şehzadesi Sultan Selim'i padişah yapmaktır" dediler. Halil Hamid Paşa azledildi ve sürgün olarak gönderildiği Bozcaada'da idam olundu. Bu kan lekesini güzel ölümüyle sildi.

Sultan III. Selim

Amcası I. Abdülhamid'den sonra Osmanlı tahtına oturan Sultan III. Selim (III. Mustafa'nın oğlu) yirmi sekiz yaşında bir genç adamdı. Anası Mihrişah Sultan için bir Gürcü dilberi olduğu söylenir; melek kadar güzel yüzünün çizgileri ile koyu kumral saçının rengini anasından almıştı, vücut yapısı babasına benziyordu, belden yukarı kısmı altından uzundu, otururken ve at üstünde levent heybeti kayboluyordu.

Padişah babasından on üç yaşında öksüz kalmıştı, fakat amcasından şefkat ve muhabbet görmüş, meşum Kafes'te (Şimşirlik) hapsedilmemişti, Harem-i Hümayun'da baba zamanında işgal ettiği kâşane denilecek odada oturmuş, dilediği zaman, maiyetini teşkil eden belli kimselerle, halkla temas etmemek şartıyla, bir miri yalıya, koruya gitmiş, çok okumuş, elyazısının güzel olmasına çalışmış, mayası Âl-i Osman kanından, "İlhamî" mahlasıyla şiirler yazmış ve bilhassa musikiyle uğraşmıştı. Bütün bu meşgalenin ortasında da kafasına, bir gün padişah olursa, babasının başlayıp da tahakkuk ettiremediği ıslahata başlamayı yerleştirmişti.

Denizde ve karada mağlubiyete cehlin ve geriliğin sebep olduğunu görerek bir an evvel iş başına geçmek için çırpınmış, acz içinde mustarip amcasına samimi olarak acımış, koca bir İslam ülkesi Kırım'ın Ruslar tarafından ilhakına onunla beraber ağlamıştı; hem gözleriyle hem kalemiyle, şu satırları yazdığında yirmi iki yaşındaydı:

Yüz tuttum Cenab-ı Kibriya'ya
Resul'ün zikrin aldım iptidaya

Gidelim ceyş-i küffara gazaya
Bizim bu memleket kalsın mı böyle?

Olaydım ölmeden bir gez seferber
Hüda emriyle olursak muzaffer
İanet etmez mi Halik ruz-i mahşer
Kalalım mı kılıç altında böyle?

Kılıç adâya elbette sezadır
Bu dinin uğruna canım fedadır
Bizim yardımcımız Bâr-ı Hüda'dır
Kalalım mı hicap altında böyle?

Hele Osmanlı'yı cenge salayım
O kâfir düşmana satur çalayım
Varub Moskof'tan öcüm alayım
Gözüm açık benim kalsun mu böyle?

Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı ıslahatçı Halil Hamid Paşa'nın sadrazamlığında tasdik edilmişti. Paşanın Şehzade Selim'i tahta çıkarmak niyetinde olduğu iftirasıyla azil ve idamında, bir sureti müfsitlerin eline geçmiş ise, şehzadenin bu hamasi şiiri de paşa aleyhine bir vesika olarak kullanılmış olabilir. Halil Hamid Paşa'nın idamından sonradır ki, Şehzade Selim'in de hürriyeti kaldırıldı, 1785'te Kafes'e kapatıldı. Dört sene süren bu mahpusluk çok ağır geldi, bilhassa dertleşecek yârandan ayrıldığına üzüldü:

Hayli demdir ki, dönüp külbe-i ahzane Kafes
Bâis oldu bize bu mertebe ahzane Kafes

N'ola rahmetse felekler bana feryadımdan
Oldu bülbül gibi mürg-i dilime lane Kafes...

Şimdi şehbaz-ı dil ister ki adûsile cidal
Fırsat elvermiyor amma bize meydane Kafes

Şimdi İlhâmî n'ola şiirin olursa mahfî
Görmeye virmez aman nazmını yârane Kafes...

I. Abdülhamid'in ölümünü görmüş olan Şehrî İsmail Efendi, Sultan III. Selim'in 7 Nisan 1789 Salı günü sabahı cülusunu da şöyle anlatıyor:

"Kızlarağası İdris Ağa seher vakti Harem-i Hümayun'a gidip Sultan Selim'in dairesine girdi, yer öptü:

'Ey şah-i âlibaht!.. Cenab-ı Hak ecdadınızın mirası olan taht-ı hümayunu sana ihsan kıldı, buyurun iptida amcanızın naaşını ziyaret edin, sonra Hırka-i Şerif Odası'nı teşrif buyurursunuz...' dedikten sonra kadim âdet üzere Sultan Selim'i alıp Şimşirlik'e bakan köşke geldiklerinde odanın kapısını açarak, 'Buyurun efendim..' diye içeriye girdiler, naaşın üzerindeki örtüyü açınca Sultan Selim'e bir korku ve dehşet geldi, geri dönmek istedi, İdris Ağa,

'Ey padişah!.. Bu ölü amcanız sizden evvel bir hükümdardı, akıbet bu gaddar feleğin elinden ecel şerbetini içti, efendim, ibret gözüyle bak, bu dünya baki değildir, baki olan ancak Hüda'dır, gece ve gündüz Allah'tan korku üzere ol, halka merhamet eyle, adaletin gölgesinde bütün âlem hoşhal olsun, Allah'tan medet iste, Rabbim selamet versin...' dedi."

Sultan Selim Babü's-saade önünde kurulmuş Osmanlı tahtına oturup resmi biat merasimi yapılırken yüz bir pare cülus topları atılmaya başlanmıştı. Bir genç adam kötü bir devirde ağır mesuliyetler yükleniyordu.

Cihan bir hanedir ârâyişi çok
İçine girenin asayişi yok
Düşer derviş ise, teşviş-i nane
Ve ger sultan ise fikr-i cihane...

Sultan III. Selim Rusya ve Avusturya'yla yapılmakta olan harbin aleyhimize geliştiği sıralarda tahta oturmuştu. Padişahlığı Miladi takvimle 18 sene, 1 ay, 22 gün sürdü ve dahili, harici türlü gailelerle dolu geçti. Bu devrin gayet muhtasar vakayinamesi dahi ko-

ca cilt olur. Biz bu tarihi geçidi köprüden değil, atlama taşlarına basarak aşmaya çalışalım:

20.000'den fazla şehit verilen Buza bozgunundan sonra Ruslar Bükreş'e, Avusturyalılar Belgrad'a girdiler. 30.000 şehitle Tuna ağzında İsmail Kalesi düştü.

Sultan Selim'in tahta oturduğu yıl, 1789 Fransız Büyük İhtilali'nin başlangıcıdır; Fransız milleti kanını sel gibi akıtarak müstebit krallığı devirdi, Cumhuriyet'i ilan etti. Bütün Avrupa'ya hürriyet ve milliyet fikirleri yayılmaya başlayınca müstebit hükümdarlar tarafından idare edilen Avrupa devletleri Fransa'ya karşı birleşmeye mecbur oldular; bu arada Rusya ve Avusturya da Türkiye'yle hemen sulh yapmaya mecbur kaldı. Avusturya ile 1791 Ağustos'unda Ziştovi Muahedesi imzalandı, Belgrad da dahil aldıkları yerleri geri verdiler. Rusya'yla 1792 Ocak'ında Yaş Muahedesi imzalandı, Dinyester Nehri hudut kesildi, suyun ötesindeki topraklar Rusya'ya terk edildi, Ruslar sair yerlerden çıktılar, bu nehir ile Tuna arasındaki topraklar kurtarıldı.

Sulha kavuşan Sultan Selim hemen ıslahat işine başladı; Osmanlı Devleti'nin ordusu, mali ve iktisadi bünyesi, adli ve idari müesseseleri, milletin fikri seviyesi, cemiyet hayatı Müslüman Avrupalı olarak yeniden tanzim edilecekti.

Hakiki yahut yalancı şöhret, evvela kendi sahasında salahiyet sahibi bilinenlerden birer ıslahat raporu (layihası) istedi. Bunları bizzat okudu, ayıkladı ve işe ordudan başladı. Bir "Umur-ı Cihadiye Nazırlığı" kurdu, bu nazırlık "talimli asker"le meşgul olacaktı. Yeniçeriler talim kabul etmedikleri için bu ocağın artık kaldırılması lazımdı, fakat mantıkla değil, kuvvetle yapılabilecek işti. Onların mukadderatını istikbale bıraktı; 1793'te, padişahın ve sarayın ve İstanbul'un civarındaki miri emlakin ve kasırların muhafızları olan Bostancı Ocağı'na bağlı bir "Bostancı Tüfekçisi Ocağı" kurdu; Fransa'dan ve İsveç'ten zabitler getirterek yalnız 1.600 kişiyle işe başladı; bunlara "Nizam-ı Cedit askeri" denildi. Bu talimli askere 1794'te biri Üsküdar'da (Selimiye), biri de Levent Çiftliği'nde iki kışla yapıldı. Nizam-ı Cedit askeri için 12.000 neferlik bir kadro yapıldı. Serpuş olarak bostancı külahı kabul edilmişti; üniforma olarak, zamanımızda köylülerimizin giydiği külot pantolonları andırır

çuha çakşır, beli kemerli ceket giydirildi. Ellerine de o devrin en yeni süngülü tüfekleri verildi.

Yeniçerilerin Eski Odalar ve Yeni Odalar diye anılan kışlalarında hayat başıboş bekâr uşaklarının han hayatından farksızdı, Nizam-ı Cedit kışlalarında tam asker disiplini kuruldu, hatta Avrupa ordularının örnek alabilecekleri iki kışla oldu.

Bu yeni askerin masrafını karşılamak için de "irad-ı cedit" adıyla yeni vergiler konmuş, Nizam-ı Cedit'in mali işleri bir "irad-ı cedit defterdarlığı"na verilmişti.

Yeniçeriler, Bostancı Ocağı'na bağlı Nizam-ı Cedit askerinin kâfi derecede çoğaldıktan sonra padişahın talimli muhafızları olmaktan çıkarılarak asıl orduyu teşkil edeceğini, köhne ocaklarının da kaldırılacağını sezmişlerdi ve Nizam-ı Cedit askerine düşmanmış gibi bakmaya başlamışlardı; fakat Nizam-ı Cedit'in ummadıkları süratle 12.000 tüfeğe yükselmesi karşısında bir fırsat zuhuruna kadar sinmiş bulunuyorlardı.

Bu arada padişah ulemanın durumunu da ele aldı. Medreselerde ilimle meşgul olan müderris efendiler ile mahkemelerde adaleti temsil eden kadı efendilerin çoğu bir cüppe ve kavuktan ibaret, cahildi, "silsile" dedikleri bir kıdem usulü tutulmuş, yukarıdaki mevkiler boşaldıkça aşağıdakiler yükseliyordu, ilim ile ehliyet aranmıyordu. Aralarında, kendi kendilerini yetiştirmiş kıymetler vardı. Gittikleri medreseler ışıldar, kadı oldukları yerlere adaletin huzuru gelirdi. Sultan Selim bundan böyle ilmiye tayinlerinin imtihanla olmasını emretti ve pek tabii ulemanın çoğunluğu bu genç ve münevver padişahın düşmanı oldu ve ellerini katrana batırdılar, damgayı bastılar: "Gâvur padişah..."

"Müslümanların şahbaz dilaver evlatlarının Frenk kamçısı altında talimi ne revadır!.. Talim gâvur işidir!.." dediler.

Bir cuma günü Ayasofya Camii'nde sünnetler kılınırken mihrap tarafındaki cemaatin içinden bir meczup Mağribî ayağa kalktı, Arapça birtakım küfürler savurarak cebinden çıkardığı demir bir gülleyi hünkâr mahfilinin kafesine fırlattı, ikinci gülleyi atmak üzereydi, cemaat tarafından tutuldu ve zabıtaya teslim edildi, mahfilde bulunan Sultan Selim'in emriyle Mağribî'yi camiden çıkarıp Bab-ı Hümayun önünde başını vurarak idam ettiler.

Bu suikast nümayişi Sultan Selim'i yolundan çeviremedi. Sıkı disiplin altına alınan tersanede hummalı bir faaliyet başladı. Heybeliada'da güverte zabiti yetiştirecek bir Bahriye Mektebi açıldı, kara ordusunun fen adamlarını yetiştirecek bir Mühendishane-i Berri-i Hümayun açıldı, topçu, humbaracı, lağımcı ocakları yeniden nizama kondu. Kurulan asker okullarında okutulmak üzere Garp dillerinden fen kitapları tercüme edildi ve bütün bu yapılan işler bizzat padişahın huzurunda karar altına alındı. Kafası Garp medeniyetinin hayranı ve yüreği temiz Müslüman genç büyük adam yerli sanayii de korumak istedi, tebaasına örnek olmak istedi, esvaplarında, o zamanlar pek moda olan Venedik ve Fransız kumaşlarına yerli kumaşları tercih etti.

Şehzadeliğinde yazdığı bir şiirine sadık kaldığını gösteriyordu:

Layık olursa cihanda bana taht-ı devlet
Eylemek mahz-ı sefadır bana nâse hizmet...

İş için, "Yapana çok, yapmayana yoktur" demişler.

Geniş ıslahatla devlete yeni bir nizam verme davasına atılmış olan Sultan III. Selim'in gailesi o kadar büyüktü ki, babasının bir mısraını dilinden düşürmemesi lazımdı:

İşimiz kaldı hemen merhamet-i lemyezele!..

Anadolu ve Rumeli mütegallibe âyan pençesinde ve eşkıya ayağı altındaydı; Pazvandoğlu, Sırıkoğlu, Tirsiniklioğlu, Gâvur İmam, Macar Ali, Ramo Bayraktar gibi yüzlerce isim... Her birinin hayatı maceralarla dolu, cinayetler, aşk menkıbeleriyle yoğrulmuş, meddah ağızlarına düşerek İstanbul kahvehanelerinde, gazete tefrikaları gibi, günlerce sürerek anlatılmaktaydı. Halk şairleri şekavet destanları yazıyordu.

Garp Ocakları denilen Cezayir, Tunus, Trablusgarp ferman dinlemez olmuştu. Bağdat ve Mısır'da kölemen beyleri, Suriye ve Lübnan'da aşiret reisleri aynı vaziyetteydi. Arabistan'da Vehabî gailesi...

1798'de de Fransız Generali Bonapart Mısır'ı bir baskınla ele geçirdi. İngiltere, Fransa'yla harp halindeydi, İngiliz Amirali Nelson,

Ebukir Limanı'nda Fransız donanmasını yaktı. Fransa'ya harp ilan eden Sultan Selim bu İngiliz amiraline üzerinde 2.000 parça elmas bulunan ve nişan gibi göğse takılacak olan bir sorguç hediye etti. Bu sorguca ilk Osmanlı nişanı diyebiliriz.

Aynı yıl içinde Rusya ve İngiltere'yle Fransa'ya karşı bir ittifak muahedesi imzalandı, Boğazlar açıldı, Rusya'nın Karadeniz donanması Akdeniz'e çıktı. Bu hadise de Boğazlar yolunun Ruslara ilk açılışıdır.

Bonapart Suriye'de muvaffakiyetsiz bir seferden sonra ordusunu Mısır'da bırakarak Fransa'ya kaçtı, bir hükümet darbesiyle iktidarı eline geçirdi.

Bu Mısır meselesi ancak 1802 yılında imzalanan muahedelerle kapandı, Fransız ordusunun enkazı İngilizler tarafından Fransa'ya götürüldü. Fakat Fransızların Mısır'ı işgalinden Sultan Selim'i mesul tutan Benli Halime adındaki bir kızın destanı İstanbul'un ayaktakımı ağzında kahvehanelerde ve hanlarda yıllarca söylendi:

Suçumuz ne idi bilmedik kusur
Kız gelin kalmadı çekildi esir
Fransız elinde kaldıysa Mısır
Taç ve tahtını terk et gel padişahım...

Hacı Bektaş ocakları uyansın
Dalkılıçlar Fransız'a dayansın
Nil-i Mübarek al kanlara boyansın
Dini bütün vezir sal padişahım...

Üç kız idik bir araya dürüldük
Gece gündüz kementlere vurulduk
İmdat diye bir Mevla'ya sarıldık
Koma hakkımızı al padişahım...

Adımı sorarsan Benli Halime
Mevlam kail olur mu böyle zulüme
Bizden selam edin Sultan Selim'e
Taç ve tahtını terk et gel padişahım...

Biz öyle zannediyoruz ki, Sultan Selim'i tahttan çekilmeye davet eden Nizam-ı Cedit'in hiçbir iş görmediğini, ordunun dinsiz vezirler elinde kaldığını, Fransızlara kılıç çalacak olan bahadırların yine yeniçeriler olduğunu söyleyen bu destan, taassup ve cehli kaldırmaya çalışan inkılapçı padişaha karşı sinsi bir faaliyetin eserlerinden biridir ve Benli Halime bir takma isimdir; Fransızların şeni tecavüzüne uğramış gelin kız Benli Halime'nin saçları perişan ve zencirbent elleriyle imdat isteyen dilber hayalinin arkasında irticaın şeytani gözleri parlamakta ve paralayıcı dişleri sırıtmaktadır.

1804'te Napolyon Bonapart'ın imparatorluğunu ilan ederek Avrupa'yı kasıp kavurmaya başladığı sırada Mısır'da Kavalalı Mehmed Ali sergerdesi türedi, bu zengin ülkeyi ele geçirdi. Aynı yıl içinde Rusların teşvikiyle Kara Yorgi adında ikinci bir sergerde Sırpları ayaklandırdı. Yine Rus konsoloslarının eseri olarak Karadağ'da isyan çıktı. Yine o meşum 1804'te İstanbul'da Sultan Selim'in büyük emekler verdiği Tophane kundaklandı, yandı.

Ruslarla ve İngilizlerle harp eden Napolyon, Sultan Selim'in dostluğunu kazanmaya çalışıyordu. Bir Türk-Rus harbi Fransızların yükünü çok hafifletecekti. Ortodoks tebaasını ayaklandıran Ruslara karşı bu durum Sultan Selim için de fırsattı, fakat Akdeniz'e hâkim İngilizlerle bozuşmak istemiyordu, İngiltere'nin arzusuyla Türk-Rus ittifakı yenilendi, fakat Ruslar bu sefer ittifaka rağmen Rumenleri isyana teşvik ettiler, padişah bu memleketin başındaki voyvodaları azledince Kaynarca sulhuna aykırı harekettir diyerek hududu tecavüz ettiler. Bu suretle 1805'te ittifak muahedesinin mürekkebi kurumadan bir Türk-Rus harbi başladı.

Napolyon'un İstanbul'daki elçisi General Sebastiani hemen ananevi Türk-Fransız dostluğundan bahsetmeye başladı. Sultan Selim Rusların dostu İngilizlere Ruslarla harp eden Fransızların dostluğunu tercih edecek görünüyordu. İstanbul'daki İngiliz elçisi padişahtan Sebastiani'nin Türkiye'den çıkarılmasını istedi, Sultan Selim'den ret cevabı alınca Çanakkale Boğazı ağzında Bozcaada'ya gelmiş bulunan İngiliz donanmasına gitti. Hicri 1220 Kurban Bayramı günü (Şubat 1807) Boğaz kaleleri muhafızlarının bayram namazında bulunmalarından istifade eden İngiliz amirali donanmadan ayırdığı bir filoyla Marmara'ya girdi, İstanbul'u ve Sultan Selim'i gemilerin

toplarıyla tehdit ederek Ruslarla derhal sulh yapmasını isteyeceklerdi. Elçi de, amiral de İstanbul önünden hacalet içinde çekileceklerini hiç düşünmemişlerdi.

Fethedildiği günden beri Türk İstanbul, karşısında ilk defa düşman silahı görüyordu, fethinin 353'üncü yılıydı.

Boğaz ağzında Bozcaada sularına demirlenmiş pek azametli İngiliz donanmasından ayrılan on bir gemiden mürekkep bir filonun Boğaz'ı geçip İstanbul'a doğru gelmekte olduğu haberi büyük şehri heyecanla ayağa kaldırdı. Padişah şaşırdı, etrafındaki Nizam-ı Cedit erkânının hepsi İngiliz dostuydu, dünya nizamını ve cemiyet hayatını değiştirmekte olan fikir hareketlerini idrakten aciz, fakat Avrupalının teknik üstünlüğünü gözleriyle görmede, amiyane bir aşağılık duygusuyla, "Fransız düşmanlığından bize zarar gelmez, fakat Akdeniz'e hâkim olan İngilizleri gücendirirsek büyük zararlar göreceğimiz aşikâr. İngiliz ittifakından ayrılmazsak onlar Rusların tecavüzünü durdurur..." diyorlardı.

İngiliz donanması Baruthane açıklarından geçerek Hayırsız adalarla Kınalı ve Burgaz adaları açıklarında demir attı, İngiliz elçisi Babıâli'ye bir nota göndererek donanma-yı hümayunun emaneten kendilerine teslimini, Rusya'yla hemen sulh yapılmasını istedi, bir gün mühlet verdi, ret cevabı alırsa şehri topa tutacaktı!..

İngiliz donanmasına giden Divan-ı Hümayun tercümanı mühleti üç güne çıkarttı, fakat yazılı notaya şifahi bir şart daha kondu: İstanbul'daki Fransız Elçisi General Sebastiani derhal kovulacaktı. Sultan Selim'in İngiliz dostu nazırları Fransız elçisine İstanbul'u terk etmesini nazikane tebliğ ettiler. Sebastiani reisülküttap efendiye (dışişleri bakanına),

"Böyle beş on gemiye payitaht teslim edilmez. Âl-i Osman Devleti'nin ne istiklali ne de tamamiyet-i mülkiyesi kalır, gelen donanmada asker yok ki karaya döküp memleket zapt etsin... Sahillere birkaç top koysanız İngiliz gemilerini mahvetmek için kâfidir, tehlikede olan İstanbul değil, İngiliz gemileridir, hem sizin toplar, hem deniz, hem rüzgâr, burada her şey onların düşmanıdır. Farz edelim galebe ettiler, ne yapacaklar?.. İstanbul'un birkaç mahallesi yanacak... Sık sık bu kadar yangın oluyor, farz ediniz ki yine büyük

bir yangın oldu... Yanan yerler yapılır, fakat devlet namusu esasından yıkılırsa yapılmaz!.." diyerek o sıralarda Lehistan'a girmiş olan Napolyon'un Vistül kenarından Sultan Selim'e gönderdiği bir mektubu verdi. Bir tesadüf eseri İstanbul'a o gün gelmiş olan bu namede imparator,

"Ey Sultan Selim!.. Hazreti Muhammed'in halifesi olduğunu ispat et... İşte seni esir eden ahitnamelerden kurtulacak zaman gelmiştir... Sana yaklaştım, eski dostum olan Lehistan Devleti'nin ihyasıyla meşgulüm. Ordularımdan birisi Tuna yalısına inmek üzere hazırdır, sen Moskofları cephelerinden vurduğun vakit benim ordum da arkalarını çevirecektir. Donanmalarımdan bir kısmı da Toulon'dan çıkıp payitahtını ve Karadeniz'i koruyacaktır... Artık cesaretlen, zira bir daha devletin kuvvetlendirecek ve seni ebediyen şöhretlendirecek böyle bir fırsat vakti bulamazsın..." diyordu.

Sultan Selim tereddütten kurtuldu. İngiliz elçisinin ve amiralinin tehdidine baş eğmeyecekti, Divan tercümanını mühleti, imkân ölçüsünde uzattırmaya memur etti ve Üsküdar'dan Maltepe'ye, Sarayburnu'ndan Baruthane'ye kadar büyük şehrin bütün Marmara sahillerine toplar yerleştirilmesini ve istihkâmlar yapılmasını emretti.

İngilizler on gün muvaffakiyetle oyalandı, elçi Arbuthnot her gün, "İstanbul'u topa tutacağım!.." tehdidini tekrar etti, fakat tercümanın zekâsı karşısında örümcek ağına tutulmuş eşek arısına döndü, sadece vızladı.

İngiliz donanması haberiyle sokaklara dökülmüş, Marmara kıyısına yığılan İstanbul halkı evvela ürkmüş, ürpermişti, fakat bu hal pek kısa sürdü, İngilizlere karşı derin bir nefret duyuldu, padişahın cenk emri üzerine İstanbullular tek vücut halinde bir celadet timsali oldu. İstanbul'a gelmiş olan İngiliz donanmasını o devrin harp gemilerine verilen isimlerle "2 üç ambarlı, 5 kapak, 2 firkateyn ve 2 korvet" diye gösteren *Tarih-i Cevdet* bu cenk hazırlığını da şöyle tasvir ediyor:

"Müdafaa hazırlığına General Sebastiani memur oldu, o da Dalmaçya'dan gelen ve maiyetinde bulunan Fransız zabitlerini yapılacak tabyalara dağıttı, iki yüz kadar Fransız ve halk ile iş ilerledi. Padişahın her din ve mezhepte olan tebaası, ihtiyar adamlara ve kü-

çük çocuklara varınca toprak ve demet taşırlardı. İstihkâmlar süratle yapıldı. Sultan Selim Hazretleri dahi istihkâm yerlerini dolaşarak cümleyi teşvik ediyordu. Bir gün Ahırkapı sahilinde denizcilerden Cezayirli Seyyidî Ali Bey'e rastladı.

'Şu hale ne dersin?..' diye sordu.

Ali Bey,

'Efendim, o kadar ürkecek şey değil... Bu kuluna birkaç gemi ver, İngiliz donanmasını sen efendimin gözü önünde yakıp hakkından geleyim...' dedi.

Sultan Selim, Seyyidî Ali Bey'e tersanedeki kalyon, firkateyn ve korvetlerden yirmi gemi verdi. Bu gemilere serdengeçti dalkılıçlar lazımdı. Yeniçeri ağası Pehlivan Ağa'yı çağırdı.

'Ağa, sen ne dersin, düşmanlar bizden İstanbul'u istiyor!..' deyince Pehlivan Ağa'nın gözleri hem yaşardı, hem parladı.

'Şevketlü padişahım!.. Uğrunda sade bütün ocaklı kulların değil, bütün İstanbul halkı yok olmadıkça bu şehrin bir kaldırım taşını bile alamazlar!..' dedi.

Padişah,

'Öyleyse, dedi, bugün Seyyidî Ali Bey'e verdiğim gemilere dalkılıç fedailer yazın!'

O gün 7.500 yeniçeri dalkılıç olup gemilere bindi.

Dokuzuncu günün akşamıydı. Anadolu'da Maltepe'den Rumeli'den Baruthane'ye kadar İstanbul'un sahillerindeki istihkâmlara 2.500'den fazla top yerleştirilmiş bulunuyordu.

Konuşma sırası İstanbul padişahına gelmişti."

İngiliz donanması Adalar açığında on gün demir üstünde dururken İstanbul panoraması rahat seyredilemedi. Bir gün Fenerbahçe'den kayıklarla Kınalıada'ya geçen bir miktar asker, bu adaya su almaya gelen birkaç İngiliz sandalını içindeki bahriyelilerle yakaladılar, alınan esirler arasında "amiralin şabb-ı emred oğlu" da vardı; amiralzadeyi Saray-ı Hümayun'a takdim ettiler. Sultan Selim bu askerlere kırkar altın ihsan etti ve çocuğu kaptanpaşaya yolladı, bilinmez ki ne düşünmüştür, görünüşe göre padişah hâlâ korku içindedir, "Halka ve askere duyurmadan bu oğlanı gizlice babasına aşırın..." emrini verdi.

Halk ve asker arasında ise günlerden beri devlet erkânını ağır şekilde kötüleyen bir rivayet dolaşıyordu: Padişah Rusların müttefiki olan İngilizlere güvenemiyordu, fakat kendisini sarmış olan Nizam-ı Ceditçiler İngiliz dostuydu, Sultan Selim'in Fransız İmparatoru Bonapart'la anlaşmasına mâni olmak için İngiliz donanmasını İstanbul'a çağıran onlardı, İngiliz elçisine, "Sizler donanmayla bir suret-i dehşetnümada Boğaz'dan geçip İstanbul önüne gelirseniz padişah korkar, İngiliz ittifakından ayrılmaz" diye akıl öğreten o hain heriflerdi. Bunu Fransız elçisi, Pehlivan Ağa'ya çıtlatmıştı. Pehlivan Ağa cahil adamdı, devlet esrarını bildiğini göstermekle övünecekti, halk ve asker arasında uluorta konuştu:

"İngiliz ile Moskof bizim içimizdeymiş, şevketlü padişahımız beyhude telaş ve ıstıraba düştü... Bunlar İstanbul'u düşmanlara verdikte zahir kendileri kral olacaktır..." dedi.

İstanbul'daki İngiliz elçisi memurları da bu fırsatı kaçırmamışlardı, kendilerini sevmeyen Sultan Selim'i halk ve asker nazarında küçültmek için bu dedikoduyu azıcık değiştirip benimsediler, onlardan da, "Yalnız bizi değil Rusları da çağırdılar, Karadeniz'den de Rus donanması gelecektir, padişahın asıl maksadı İngiliz ve Rus donanmalarına dayanarak Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmaktı, ama ocaklının bahtından muvaffak olamadı..." diye bir tezvir tohumu atıldı.

Sultan Selim'in tembihine rağmen, asker tarafından yakalanmış amiralzadenin babasına kaçırıldığı da öğrenildi. Sultan III. Selim ile Nizam-ı Cedit'e karşı yeniçerilerin ihtilal kazanı İngiliz donanmasının İstanbul karşısında bulunduğu günlerdedir ki fitne ateşine kondu.

İngilizler ise gemiden gemiye geçemez olmuşlardı, İstanbul'un balıkçı kayıkları tarafından sarılmış olan donanmanın bir gece bu cesur adamlar eliyle yakılması dahi beklenebilirdi. Sultan Selim'den kesin ret cevabı geldiği gün İngiliz elçisi "Şehri topa tutacağım!.." tehdidini savuramadı; kendi casusları da Çanakkale istihkâmlarının tahkim edildiğini, İstanbul önünde bir hadise çıkmadan dönüldüğü takdirde Boğaz'dan çıkılabileceğini haber vermişlerdi, aksi takdirde İngiliz gemileri Marmara'da mahvolmaya mahkûmdu. 1807 Mart'ının birinci pazar günü sabahı demir alan İngiliz gemileri İstanbul önünde birkaç saat volta vurdu, İngiliz gururu bu nümayişle

tatmin edilerek müsait bir poyraz rüzgârı yelkenleri doldurdu. Boğaz yolunu tuttular. Bu hacilane ricattan yirmi gün sonra da bir baskınla Mısır'da İskenderiye'yi zapt ettiler, bu vaka üzerine Sultan Selim İngilizlere de harp ilan etti.

İstanbul esnafı, ayaktakımı, bu arada günün kahramanı olan İstanbul balıkçıları da Yeniçeri Ocağı'nda kayıtlıydı; hepsi pazılarında veya baldırlarında dövme yeniçeri nişanlarıyla övünürdü. İngiliz donanması gittikten sonra meydan bu yeniçerileri dilaverlerine kaldı. Nizam-ı Cedit erkânının ikbalini çekemeyenlerle Garplılaşmayı dinsizlik gibi gören mutaassıp bir çoğunluk da yeniçerileri ellerinden gelebildiği kadar devlet için sonu vahim ağır sarsıntı olacaktı, fakat bir hakikattir ki Sultan III. Selim ile etrafındakiler de düşmanlarının zehirli dillerini haklı gösterecek şekilde yaşıyorlardı.

Sultan Selim şair, musikişinas, yüzü güzel, ruhu ipek, memleketinin ve devletinin tealisine çalışan münevver bir padişahtı, fakat bir inkılapçı olarak büyük kusurlara sahipti, evvela cesur değildi. İş başına getirdiği adamlarının hatta uşakları yerinde bendegânının üzerinde otoritesi yoktu. Dün geçim sıkıntısı çekerken bugün lüks içinde yaşayan Nizam-ı Cedit devletlilerinin servetlerini nereden bulduklarını düşünmüyordu; kendisi de tenezzühe, eğlenceye, yâranla sohbete ve nevcivanlarla ülfet ve muhabbete düşkündü. Müverrih Ahmed Cevdet Paşa'nın şu satırları yürek sızlatıyor:

"Nizam-ı Cedit ricali de kendi servetlerini yapmakla meşgul oldular, irad-ı cedit sanki onların servet yapması için konmuştu, yalnız kendileri değil uşakları, hademeleri bile sefihane yaşıyordu, vergiler çoğalınca hayat pahalılaştı, geçim güçleşti, şikâyet sesleri yükselince o gafil devletlilerden kimi, 'Bizim de istediğimiz bu, halk kendi derdine düşsün, kulağını, gözünü, dilini bizden çeksin', kimi de, 'İstanbul zengin beldesidir, buraya fukara yakışık almaz!..' dedi.

Sadaret Kethüdası İbrahim Efendi bir gün birine bir at hediye etmiş,

'Tavlada altmış atım kaldı, bundan sonra babam mezardan çıksa at istese vermem!' demişti.

Pek küçük yaştayken kaybettiği öz babasının fakir bir imam, üvey babasının da saray arabacıbaşısı olduğu cümlenin malumuydu.

Padişahın sır kâtibi Ahmed Efendi'nin aylık mutfak masrafı

50.000 kuruştu. O zaman için büyük paraydı. O da fakir bir okçunun oğluydu, çocukluğunda Okmeydanı'nda yalınayak koşarak kemankeşlerin oklarını toplardı, bir kemankeş olan padişah da bu münasebetle görmüş, sevmiş, yanına alıp yükseltmişti. Bunlar göze batıyordu, halk devrilmesini istiyordu."

Ricalin hepsi içkiye düşkündü, devlet sırları içki meclislerinden halk ağzına düşüyordu. Enderun-ı Hümayun'da disiplin namına bir şey kalmamış, o güzel güzel çocuklar, ter bıyıklı delikanlılar sırmalı saray esvaplarıyla sokaklarda laubaliyane dolaşıyorlar, kayıkçı, tulumbacı kahvelerine giriyorlar, yeniçerilerle, kalyoncularla, uygunsuz güruhundan baldırı çıplaklarla diz dize, omuz omuza oturuyorlar, hatta o haşaratın kucaklarında dolaşıyorlardı. Padişahın mahremiyeti sokağa düşmüştü, erbab-ı namus pek haklı olarak, "Sultan Selim nerede? Böyle hamiyetsizlik olur mu?" diyordu.

İstanbul'un üzerindeki hava İngiliz donanması gittikten sonra büsbütün karardı. Fırtına 25 Mayıs 1807 Pazartesi günü koptu.

Sultan III. Selim ile Nizam-ı Cedit ricaline karşı Karadeniz Boğazı istihkâmlarındaki "yamak" adı verilen askerin isyanıyla başlayan ihtilale müverrih Cevdet Paşa "Kabakçı Mustafa Vakası" diyor, daha uygun olarak "Vaka-i Selimiye" diyenler de vardır. İhtilale takaddüm eden yıllarda, aylarda, günlerde azıcık daha dolaşalım.

Enderun-ı Hümayun'daki şabb-ı emred çocuklar ile nevhat civanların kahvehanelerde uygunsuz takımıyla ülfet ve muhabbet edebilecekleri kadar serbest bırakıldığı bir devirde, halkın ve yeniçeriler ile İstanbul esafil ve eclafının hürriyeti hiç şüphesiz ki, çok daha geniş olacaktır. Cevdet Paşa o devirdeki İstanbul hayatının panoramasını şöylece tasvir ediyor:

"Bendeleri Sultan Selim'i daima seyri sahra ve zevk ü sefaya sevk ettiler. Geceleri mehtap eğlenceleri Sultan III. Ahmed zamanındaki çırağan eğlencelerini kat kat geçti. Padişah şiire, musiki fennine rağbet ettiğinden zürefa ve şuara meydan aldı, musiki fevkalade revaç buldu. Kâğıthane, Boğaziçi, Çamlıca mesireleri seyircilerle dolup taştı. Geceleri kayıklara binip hanendeler, sazendeler, kadeh keşide eden sakilerle mehtap seyrine gittiler, kış geceleri helva sohbetleri yapıldı. Hiç müdahalede bulunmadı. Rintler taifesi şöyle dursun

nice eli öpülecek şeyh efendiler, sofu geçinenler bile gülçehre sakiler elindeki badeye el attı."

Sultan Selim cülusundan 1807 yılına kadar on defa sadrazam değiştirdi, Cevdet Paşa onlar için de "Hepsi amelimanda adamlardı, mevkilerinde kalabilmek için padişahın etrafını almış olan Nizam-ı Cedit ricaline kavuk salladılar" diyor. Padişahın anası Mihrişah Sultan cahil bir kadındı, her yeni sadrazama "Üzüntülü işler, haberlerle arslanımın zihnine keder vermeyin, vükela kendi aranızda konuşup halledin" diye haber yollardı, beyit müverrih paşanındır:

Şah vâkıf gerektir ahvale
Vükelaya kalırsa vay hale!..

Bir ara Enderunlu oğlanlar ağzından ayaktakımı haşarat ağzına bir dedikodu yayıldı; "Sultan Selim'in aklında noksanlık vardır, kendisini cin taifesi zapt etmiştir" denildi. "Yok, padişahı cin zapt etmemiştir..." dediler, "Kâfir büyüsüdür ki, çözülmez, Sultan Selim şifa bulmaz..."

İstanbul saraylarına, konaklarına alafranga eşya girdi; sedirler kalktı, masalar, kanepeler, koltuklar kondu. Fakat Nizam-ı Cedit ricali temiz bir Müslümanın mazbut hayatını gerilik telakki eden şımarıklığı da alafrangalık zannettiler, namaz kılmamayı medeni uyanıklık sandılar, padişahın cuma namazı alaylarına teşrifat icabı katıldılar, itikadı sağlam temiz bir Müslüman olan padişahı da "dinsiz" diye dile düşürdüler.

Padişahın ifrat derecede yumuşaklığı ve merhameti de ceza ve siyaset korkusunu kaldırdığı için düşmanlarını, bu arada yeniçerileri de gem almaz hale getirmişti. Kendisi, etrafı ve Nizam-ı Cedit askeri hakkında "dinsiz" lafını dillerinden hiç düşürmedikleri halde ceza gören, takip edilen olmuyordu, bu da gayri memnunlardaki cüret ve cesareti gün günden artırıyordu.

İngiliz donanması gittikten sonra Sadrazam Ağa İbrahim Paşa serdar olup ordu-yı hümayunla Rus cephesine hareket etmiş, İstanbul'da sadaret kaymakamlığına Köse Musa Paşa tayin edilmişti. Topal Ataullah Efendi de yine o sıralarda şeyhülislam olmuştu. Her ikisi de Nizam-ı Cedit aleyhtarlığını kurnazca gizlemiş "içi

düşman, yüzü dost" adamlardı. Ordu hareket ettikten sonra yeni dedikodular çıktı:

"Sultan Selim, ben yeniçeriyi Moskof'a kırdıracağım demiş..."

"Nizam-ı Ceditçiler İstanbul'da kaldı, hepsi Moskof'la danışıklı... Yeniçeriyi gönderip İstanbul'daki yeniçeri kışlalarını da Nizam-ı Cedit'e verecekler..."

"Nizam-ı Cedit askeri geceleyin İstanbul'a girip kışlalarda ve kolluklarda kalan yeniçeriyi kılıçtan geçirecekmiş, orduyla gidenleri de serdar paşa idam edecekmiş..."

"Cuma selamlığına hünkâr bundan sonra Nizam-ı Cedit esvabıyla çıkacakmış..."

"Frenk esvabından sonra şapka da giyilecekmiş..."

Kahvehanelerde yüksek seslerle söylenilen bu laflar devletlilerin kulağına kadar gitti, ehemmiyet vermediler. Bir gün Enderun-ı Hümayun'un Seferli Koğuşu'ndan İskete Murat adında bir oğlan Çardak İskelesi'ndeki yeniçeri kahvehanesinde filika-yı hümayun hamlacılarından Kara Ahmed adındaki tutkunu baldırı çıplak kayıkçıya, "Kulağımla işittim ağam" diyerek bir vaka anlattı:

Sultan Selim Bostancıbaşı Şakir Bey'e,

"Sen bostancı neferlerine Nizam-ı Cedit esvabı giydirebilir misin?" diye sormuş, Nizam-ı Ceditçilerin ileri gelenlerinden olan Şakir Bey de,

"Emrederseniz şapka bile giydiririm padişahım..." demişti.

Dedikodular uydurulmuyordu, mahrem hasbıhaller yavşan ağızlardan halk kulağına aksediyor, ağızdan ağıza da naklin kuruntusuna göre şeklini değiştiriyordu. Bir gün de padişah İstanbul'da yeniçeri ağası vekili olarak kalmış Sekbanbaşı Arif Ağa'ya,

"Ağa, ordu gittikten sonra kolluklarda yeniçeri azaldı, şehrin asayişi için her kolluğa Nizam-ı Cedit askerinden üçer beşer adam koysak münasip olur mu?" diye sormuş, Arif Ağa,

"Emir ve ferman efendimizindir, lakin ben burada ağa vekiliyim, irade buyurun, bu hususu orduya, yeniçeri ağasına yazayım..." deyince padişah,

"Yok yok, yazma, dursun, istemem..." demişti.

Bu da ehemmiyetsiz gibi görünen, fakat düşmanlarına cesaret veren bir hadisedir.

Cehlin ve taassubun galiz zulmet içinde inkıraza doğru sürüklenen milletleri nura kavuşturmak isteyen başlar kangren ameliyatı yapacak operatörlere benzerler; şefkat ve merhamet çelik gibi iradeyle çürümüş uzvu çekip atarak gövdeyi kurtarmıştır. Sultan III. Selim'in elleri operatör bıçağı değil, karşısındakine batırmak için bir topluiğne dahi tutmaya muktedir değildi.

Köse Paşa ile Topal Müftü, iki müfsit baş başa verdiler, Sultan Selim ile Nizam-ı Cedit'e karşı irtica ihtilalini Karadeniz Boğazı kalelerinde tutuşturdular, ateş, İstanbul'un içine oradan atladı. Ve bu kanlı ihtilal kendi kuvvetiyle değil, biçare Sultan Selim'in temiz kalbinin zaafından muvaffak oldu. Padişahın Nizam-ı Cedit askeri, elindeki en güzel silahları kullanmaya dahi lüzum kalmadan, ihtilali, başlangıcında, sopayla, tokatla bastırabilecek bir kuvvetti. Sultan Selim ilk anlarda Musa Paşa tarafından pek kurnazca aldatıldı, vaka büyüyünce de padişah askerine yürü emrini verme cesaretini gösteremedi, dökülecek kanların vebalini yüklenemedi.

Karadeniz Boğazı ağzındaki kalelerde "yamak" adı verilen askerin hepsi kara zıpkalı, kara başlıklı Karadeniz yalısının Laz uşaklarıydı; cahil, mutaassıp, anut, kavgacıydılar; Boğaz'ın iki yakasında iskân edilmişler, ev, tarla, bağ ve bahçe sahibiydiler; karıları, çocuklarıyla gül gibi yaşıyorlardı, devletten de bir miktar yevmiyeleri vardı, buna karşılık Boğaz muhafızlığı yapıyorlardı, Yeniçeri Asker Ocağı'na yardımcı (yamak) olarak kabul edilmişlerdi, "yamak" adını taşımaları bu münasebetledir.

Sultan Selim Rusların İngilizleri taklidinden korkmuş, Karadeniz Boğazı'na bir Rus tecavüzüne karşı bir miktar Nizam-ı Cedit askerini Boğaz'a göndermiş, Anadolu ve Rumeli kaleleri civarında çadırlara yerleştirmişti. 1807 Mayıs'ının başlarında yine Laz uşaklarından ve yine yamak adı altında 2.000 şahbaz ve şehlevent delikanlı getirtmiş, onları da çadırlarla kaleler civarında yerleştirmişti. Bu 2.000 yeni yamağın ücreti, irad-ı cedit hazinesinden ödenecek, Boğaz'daki Nizam-ı Cedit askeriyle ihtilat ettirilip Nizam-ı Cedit esvabı giydirilecek, Boğaz kalelerinin talimli muhafızları olacaklardı. Eski yamaklar Boğaz'da çadırlarla yerleşen Nizam-ı Cedit askerine düşman gözüyle baktılar, 2.000 genç hemşerilerinin gelmesini de

hoş karşılamadılar, zira onlar Nizam-ı Cedit esvabı giyerlerse, kendileri de kara zıpkayı ve kara poşuyu atmak zorunda kalacaklardı.

Yamaklar Boğaz nazırının emrindeydi, o sırada Boğaz nazırı da Nizam-ı Ceditçilerden İngiliz Mahmud Efendi'ydi; İngilizliği bu dili bilmesinden ötürü takılmış bir lakap. Yine Nizam-ı Ceditçilerin ileri gelenlerinden Bostancıbaşı Şakir Bey bir gün kayıkla Rumelikavağı Kalesi'ne gitmiş, eski yamaklardan bazıları mahremane konuşmuş:

"Behey canım, sizin bu yerlerde evleriniz, bağınız, bostanınız, külli alakanız var, rahatça geçiniyorsunuz, Nizam-ı Cedit esvabı giyseniz ne olur? Yevmiyeleriniz de irad-ı cedit hazinesinden verilecek, mükemmel tayinatınız olacak, eski geliriniz de yine elinizde bir misli rahat edeceksiniz!.." demişti ve konuştuklarını ikna eder gibi olmuştu.

Bu mülakatı mevkii icabı haber alan Köse Musa Paşa yamaklara derhal bir kundak koydu; "Sizler yeniçerilerden sayılırsınız, Frenk kıyafetine girip de dininden çıkmış askerle ihtilatınız yakışık almaz..." diye haber yolladı. Eskiler de genç hemşerilerini zehirlediler; "Biz eba en ced yeniçeriyiz, Nizam-ı Cedit elbisesi giymeyiz..." diyerek onları da kendilerine uydurdular. Müfsit Köse kundağı koyduktan sonra fitili yerleştirip tutuşturdu; sadrazam kaymakamı olarak Boğaz Nazırı Mahmud Efendi'ye Nizam-ı Cedit esvabı giydirilmesini emretti.

25 Mayıs 1807 Pazartesi sabahı yamaklar isyan etti, Nizam-ı Cedit taraftarı Macar Tabyası zabiti Halil Haseki'yi paraladılar, Nazır İngiliz Mahmud Efendi iskeleden bir kayığa atlayıp kaçtı, onu da takip ettiler, Büyükdere'de yakaladılar ve öldürdüler.

Vakayı haber alan padişah, Musa Paşa'ya katillerin hemen teczıyesini emretti, fitne başı Köse, "Meseleyi büyütmeyelim, olan olmuş, işi hakimane yatıştırırız" dedi.

Salı günü Boğaz'a Yeniçeri Ocağı'ndan güya nasihatçiler gönderildi, gidenler nasihat verecek yerde ayak direnmesini tavsiye etti. O gün Musa Paşa ile Nizam-ı Ceditçi Sadaret Kethüdası İbrahim Efendi ve Yeniçeri Ocağı'nda ağa vekili sekbanbaşı Babıâli'de toplandılar. Sekbanbaşı gayet namuslu konuştu.

"İşittiğime göre yamakların dimağında fesat varmış, İstanbul'a gelip bir büyük fitne çıkarmak niyetindeymişler..." dedi.

Kethüda efendi gözünü açacak yerde kızdı.

"O makule hezelenin cemiyeti karga derneğidir, sözle yola gelmezlerse sopayla dağıtılır!.." dedi.

Aynı salı günü yamaklar da Büyükdere Çayırı'nda toplanmışlardı. Bu toplantıda Kabakçı Mustafa Çavuş başbuğ seçildi, "Enam"a el basarak ve yere konulan bir kılıcın üstünden atlayarak yemin ettiler:

Müslüman, Hıristiyan, kimsenin malına, canına, ırzına tecavüz edilmeyecekti, dokunan olursa idam olunacaktı.

Şeyhülislam efendinin tasdik etmeyeceği bir şeyi istemeyeceklerdi.

İstanbul'da Etmeydanı'nda toplanılacak ve istekleri yerine getirilinceye kadar cemiyetleri dağılmayacaktı.

Büyükdere Çayırı toplantısında yalnız 400 yamak bulunmuştu. Yeminden sonra sahil yoluyla İstanbul'a doğru yürümeye başladılar. Yolda rastladıkları serseri, baldırı çıplakları, kayıkçı, hamal makulesini, hamamlardan çıkardıkları tellakları kafilelerine katmaya başladılar. Her an Nizam-ı Cedit askerinin hücumuna uğrayacaklarını düşünerek müthiş bir korkuyla yürüyorlardı, arada bir küçük gürültüden ürküp kaçıyorlar, sonra toparlanıp yine ilerliyorlardı. Tek güvendikleri Sadaret Kaymakamı Musa Paşa'nın kendileriyle birlik olduğunu bilmeleriydi.

Levent Çiftliği'ndeki Nizam-ı Cedit askerinin tek bir taburunun Baltalimanı'nda veya Bebek'te yollarını kesmesi, birkaç dakikada hepsinin kırılması için kâfiydi. Vakayı öğrenen zabitler askeri hazırlamışlar, kaymakam paşadan emir bekliyorlardı. Paşa bu emri vermedi.

Sultan Selim hayretler içindeydi, Musa Paşa'yı saraya çağırdı.

"Paşa bu ne haldir? Bu Karadeniz Boğazı'ndaki fitne neden dağılmıyor?.." diye sordu. Musa Paşa bin dereden su getirdi, padişah sözünü kesti.

"Hiçbiri değil, dedi, bunun tek sebebi benim yumuşaklığım..."

Tabir müverrih Cevdet Paşa'nındır: "Sadaret kaymakamı padişaha her ne dediyse dedi, huzurdan çıkıp fesat aşını pişirmek için Babıâli'ye döndü."

Zavallı Sultan Selim, şiir ve musikinin yanında azıcık da atasözleriyle meşgul olsaydı, "Adı Musa, boyu kısa, sakalı köse" bir adama asla güvenilemeyeceğini bilseydi.

Nizam-ı Cedit askerinin silahına müracaat etmemesi için rikkat ve şefkat sahibi padişahı asi yamakların nasihatle yola getirileceğini söyleyerek oyalayan Köse Musa Paşa'nın Babıâli'de pişirdiği fesat aşının tuzu biberi de kazancı Laz Hacı Mustafa Ağa oldu. Bu adam bakırcılık ve kazancılıkta büyük servet yapmıştı; Yeniçeri Ocağı'nda da 25. Bölük'ün mütevellisiydi, mutaassıp bir Nizam-ı Cedit düşmanıydı; Babıâli'ye çağrıldı, hemcinsi olan Lazları geri çevirmek için nasihatçi seçilip yollandı. Kazancı Mustafa, Kabakçı Mustafa'nın peşindeki güruha Yeniköy'de rastladı.

"Korkman, yürüyün, gâvurların gözü bağlıdır, meydan bizimdir!.." dedi.

Yeniköy'den Rumelihisarı'na önlerinde çığırtkanlarla yürümeye başladılar:

"Ya ibadullah!.. Bizim meramımız Nizam-ı Cedit belasını kaldırmaktır, başka niyetimiz yoktur! Müslüman olanlar, kendilerini ocaklı bilenler bizimle beraber gelsin!"

Haşarat güruhuyla her adımda çoğalarak gece yarısına yakın Tophane'ye geldiler.

Topçu Ocağı inzibat altında askerdi, zabitleri yamakların yolunu kesmeye hazırlanmış, emir bekliyorlardı, tek yaylım ateşte hepsini çil yavrusu gibi dağıtacaklardı... Emir, Musa Paşa'dan geldi: "Sakınıp muhalefet etmesinler... Bu iş cümlesinin ittifakı iledir!.." Zabitler çekildi, topçu neferleri de kazanlarını kışladan çıkarıp Kabakçı Mustafa'ya iltihak ettiler.

Musa Paşa gece yarısı gidip topçuların yamaklara katıldığını padişaha arz etti. Sultan III. Selim'e karşısındaki adamdan tiksinti geldi, kafasını gövdesinden ayırtması bir küçük işaretine bağlıydı, acı bir tebessümle:

"Bu kumaşı pek usta eller dokuyor, var ne bilirsen onu yap... Ben askeri birbirine çatıştırıp kan döktürmeyeceğim!.." dedi.

Musa Paşa huzurdan bu büyüklük karşısında en küçük bir hicap duygusuyla kızarmadan çıktı. Müverrih Cevdet Paşa çırpınıyor: "Eğer Paşa'nın boynunu vursaydı, Ataullah Efendi'nin de sarığını boğazına geçirip assaydı, kendisi de işinin başına geçip Nizam-ı Cedit askerinin..."

Saraydan geniş salahiyetle dönen Musa Paşa hemen şeyhülisla-

mı, kadıasker efendileri ve vezirleri Babıâli'ye davet etti. O sırada ihtilalciler de Tophane'den kayıklara dolmuşlar, takım takım İstanbul tarafı iskelelerine geçiyorlardı; Galata ve Üsküdar taraflarından da kayıkçı, hamal, tellak, bekâr uşağı amele, rençber ve serseri güruhu kayıklarla gelip ihtilalcilere katılıyordu. Tersaneden de iki yüze yakın kalyoncu neferi gelmişti. İskelelere ayak basanlara, "Yürüyün, durman, Etmeydanı'na!.." deniliyordu.

27 Mayıs Çarşamba sabahı şeyhülislam ve ulemanın iştirakiyle ağakapısında bir toplantı yapıldı, "İhtilalin define çare" aranacaktı; halbuki o sırada Kabakçı Mustafa'nın yamakları ve peşlerindeki sefil kalabalık Etmeydanı'ndaki yeniçeri kışlasına girmiş ve yeniçeri kazanları da meydana çıkarılmıştı.

Köse Musa Paşa fesat ilminde elhak üstat olduğunu ispat etti; halk evlerinden çıkmamış, semt semt tellallar çıkardı, "Dükkânlar açılsın!.. Bu cemiyet halkın rahatı ve devletin nizamı içindir!.." diye bağırttı. Etmeydanı seyirciler, satıcılarla doldu. Paşa bu oyunuyla padişaha şunu anlatmış oluyordu: "Yamaklar, yeniçeriler, topçular, kalyoncularla beraber Nizam-ı Cedit'i halk da istemiyordu!.." Nizam-ı Cedit askeri, Sultan Selim'in 13.000 güzide askeri koca İstanbul'la çarpışa çarpışa mı öleceki?..

Sultan Selim Babıâli'ye bir ferman göndererek Nizam-ı Cedit askerini lağvettiğini bildirdi.

Bütün bu gulguleye, mahşeri kalabalığa, meydana çıkan kazanlara rağmen ihtilalciler Nizam-ı Cedit askerinin korkusuyla titremekteydi. Sultan Selim'in fermanı gelince başlar birdenbire dikildi. Musa Paşa tarafından hazırlanıp gizlice Kabakçı'ya gönderilmiş olan bir defter ortaya çıktı, Laz Çavuş,

"Bu defterde olan on bir kimse Âl-i Osman Devleti'ni harap etti; ölü, diri, bunları padişahımızdan isteriz!.." dedi.

Etmeydanı'ndan saraya gelen deftere padişah melul melul baktı:

Sadaret Kethüdası İbrahim Efendi, Bahriye Nazırı Hacı İbrahim Efendi, Rikab-ı Hümayun Kethüdası Memiş Efendi, Reisülküttap Vekili Safî Ahmed Efendi, İrad-ı Cedit Defterdarı Ahmed Bey, Darphane Emini Bekir Efendi, Valide Sultan Kâhyası Yusuf Ağa, ulemadan Lütfullah Efendi... Üçü de saray ricalindendi: Sır Kâtibi Ahmed Efendi, Mabeyinci Ahmed Bey, Bostancıbaşı Şakir Bey...

Sözü müverrih Cevdet Paşa'ya bırakıyorum: "Fitne ve fesat çıkaranların canına kıyamazken canı gibi sevdiği kimselerin idamına müsaade etti..."

Meşum defteri eline aldığı anda yapacağı tek iş padişahlıktan çekilmekti, Sultan III. Selim o büyüklüğü gösteremedi, tahttan indirilmesini bekledi.

Şefkatinin, rikkatinin, ipek gibi ruhunun safiyetinden asla şüphe edilemez, fakat "Son derece korkaktı, Kabakçı vakasında da şiddet göstermemesinin tek sebebi olan korkaklığını bu meziyetlerle sarmış, gizlemiştir" diyenler de tenkit edilemez. Her gün dizinin dibinde ve önünde bulundurduğu sevgilisi Sır Kâtibi Ahmed Efendi ile Mabeyinci Ahmed Bey'e son sözü,

"Sizi de istiyorlar, benim elimden alırlar, varın başınızın çaresini görün!.." demek olmuştur ki, büyük adam ağzına yakışmaz.

Şu satırları yazarken hükmümde en küçük tereddüdüm yoktur, ileride tafsilatıyla nakledeceğiz; tarihimizin bu necip siması eğer şehit edilmemiş olsaydı, İstanbul'a gelerek bir saltanat darbesi yapan Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa, Sultan III. Selim'i tekrar tahta oturtmakla büyük hataya düşecekti.

Saray-ı Hümayun Etmeydanı'nın karşısında her an küçülüyordu; Sultan III. Selim Nizam-ı Cedit askerini kaldırdıktan sonra irad-ı cedit denilen vergiyi de kaldırdı, bu münasebetle Musa Paşa'ya gönderdiği yazı son derece şayan-ı dikkatti; "İrad-ı cedidi kaldırdım ve lanet ettim. Meydana haber gönderip sokak ve pazarlara tellallar çıkarsın!.." diyordu.

Artık hakikat çırılçıplaktır, Sultan III. Selim her ne pahasına olursa olsun tahtında kalmak arzusundadır. "Lanet ettim!.." demekle, irad-ı cedit vergisinin kendisi aldatılarak konduğunu söylemek istiyor...

İrad-ı cedit vergileri kalktıktan sonra da Etmeydanı'ndaki kazanlar kalkmadı, bilakis altındaki fitne ateşine yeni dal odunlar atıldı...

28 Mayıs Perşembe günü Şeyhülislam Topal Ataullah Efendi ile ulema efendiler ihtilalci askerlerle konuşmak üzere meydana geldi; Kabakçı Çavuş koynundan saatini çıkararak,

"Efendiler, padişahımız işte bu saat gibidir, daima çarhı yoluyla

döner, hariçten içine bir nice böcek girip hareketine mâni oldular!.." dedi.

İhtilal lideri Sultan Selim'i ittiham etmiyordu.

Aralarında softa kılıklı birtakım adamlar dolaşmaya başladıktan sonradır ki, yamaklarla yeniçeriler dillendiler;

"Padişahın evladı yoktur, Âl-i Osman'da Sultan Mustafa ile Sultan Mahmud ancak iki nefer şehzade vardır, bunların muhafazası her şeyden mühimdir!.. Kimseye itimadımız yok, yanlarına tarafımızdan muhafızlar koyacağız!.." dediler.

O gün ikindiye doğru Etmeydanı'nın bu arzusu da padişaha arz edildi. Sultan Selim bu hareketten son derece müteessir oldu, fakat tahammül etti, Musa Paşa'ya gönderdiği hatt-ı hümayunda, "Benim zürriyetim yok, şehzadeler evladım, gözüm nurudur. Onlara ben mi suikastta bulunacağım?.. Âl-i Osman Hanedanı'nın inkırazına, Devle-ti Osmaniye'nin izmihlaline ben mi alet olacağım?.. Allah o günleri göstermesin! İkisinin de ömürleri uzun olsun!" diyerek ulemadan bir efendi ile ocaklıdan bir adamın şehzadeler muhafızı olarak saraya gönderilmesini bildirdi. Hassas bir adam için bu hareket padişahlıktan çekilmek için kâfi sebepti, çekilemedi.

29 Mayıs 1807 Cuma günü sabahı yamaklar ile yeniçerilerden bir kalabalık, müverrihin tabiriyle "bir güruh-ı eşkıya" Atmeydanı civarında bulunan şeyhülislamın konağına gitti, sergerdeler huzura çıkıp Ataullah Efendi'ye,

"Sultan Selim, devleti birtakım zalimlerin ellerine bıraktı, kendi ezvak-ı nefsani hava-i şehvaniyle meşgul oldu..." dedikten sonra, "Hilafet ve saltanatının devamı şer'an doğru mu, değil mi?" diye fetva istediler. Sahne mürettepti. O esnada şeyhülislamın meclisinde bulunan ulemadan birkaç kişi usulen ihtilalcilerle münakaşa etti;

"Bu layık değildir, padişah her istediğinizi yaptı, artık tahttan indirme sevdasından vazgeçin!.." denildi.

Kabakçı Çavuş'un ayaktaşlarından Bayburtlu Süleyman,

"Padişah ile kul arasına nefsaniyet girdi, şimdiden sonra ne o bize padişahlık edebilir, ne de biz ona kulluk edebiliriz, hemen bu maddeye bir rabıta verelim!.." dedi.

Bu açık ifade üzerine Ataullah Efendi, Sultan Selim'in tahttan indirilme fetvasını verdi. Sahne figüran bakımından da zengindi,

müftü efendinin konağı etrafı ile Atmeydanı'nı doldurmuş olan ihtilalci asker daha fetva yazılırken bir softayı yüksekçe bir yere çıkartıp Şehzade Mustafa'nın cülusuna Fatiha okuttular ve bir ağızdan, "Amin..." dediler.

Tahttan indirildiğini padişaha tebliğ edecek olan şeyhülislam korktu;

"Ben yalnız gidemem, asker isterim..." dedi.

"Beş yüz adam olsun mu?"

"Daha ziyade olsun..."

"Pek güzel, maiyetinize iki bin asker katalım, buradan saraya varınca yirmi bin adam olur..."

Şeyhülislam ile meclisindekileri evvela Babıâli'ye götürdüler. Köse Paşa, Topal Müftü'yü sevincinden etekleri zil çalarak karşıladı. Fakat şeyhülislam orada saraya bizzat gitmekten vazgeçti, alnındaki hicap damarı Köse'ninki kadar çatlamamıştı, ulemadan Münib Efendi'ye,

"Sekbanbaşı Ağa ile Enderun-ı Hümayun'a varıp Sultan Selim Efendimiz'i görüp cümle kullarının Sultan Mustafa Efendimiz'in padişahlığını ifade edin" dedi.

Münib Efendi de Nizam-ı Cedit aleyhtarlarındandı, fakat Sultan Selim'den iltifat görmüş adamdı.

"Lütfedin, kerem edin, beni bu hizmetten affedin..."dedi.

Tebliğ vazifesini,

"Alel resü vel ayn!.." diyerek Anadolu Kadıaskeri Hafid Efendi üzerine aldı, sekbanbaşıyla saraya gitti. Bab-ı Hümayun kapalıydı, açtıramadılar, geri döndüler. Bunun üzerine, "Sultan Mustafa cülus edip kendisine biat olunmayınca asker dağılmayacaktır" diye kızlarağasına bir tezkere yazıldı, kâğıdı Musa Paşa'nın bir adamı götürüp sarayın Soğukçeşme kapısından içeri yolladı, kızlarağası tezkerenin mührünü dahi sökmeden o sırada Sünnet Odası'nda oturan Sultan Selim'in eline verdi, padişah gayet sakin,

"Zâlike takdir ül-aziz ül-alim..." diyerek kalktı.

"Sultan Mustafa'yı çıkarın, taht kendisine mübarek olsun" dedi.

Harem-i Hümayun'a çekildi. Kafes'te kendisini oyalayacak kitaplarını toplayacaktı. Kırk altı yaşındaydı.

Sultan III. Selim'in Kafes çilesi uzun sürmedi, tahttan indirildikten bir sene iki ay sonra 28 Temmuz 1808 perşembe günü, Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa'nın kendisini tekrar tahta oturtmak üzere 20.000 askeriyle Topkapı Sarayı'nı bastığında Sultan IV. Mustafa'nın Enderun'daki sadık bendeleri tarafından şehit edildi.

Bu bir yıllık mahpusiyetinin ancak iki küçük hatırası vardır:

Enfiye tiryakisiydi, bir ara enfiyesi tükenmiş, istemiş, vermemişlerdi... Bir gün Başlala Tayyar Ağa'ya Kafes'in kaba temizlik işlerinde çalışan bir bostancı neferi korka korka yaklaştı ve eline bir kâğıt sıkıştırıp kaçtı, kâğıttan Sultan Selim'in güzelliği meşhur talik el yazısıyla şu satırlar vardı: "Benim muhlis-i sadıkım Tayyar Efendi, mecburu olduğum karota enfiye hitama reside olduğunda serian bir az enfiye tedarik ve irsalini memul ederim..." Tayyar Ağa gözyaşlarını tutamadı, en nefis Fransız enfiyesi buldurarak son hayat demine kadar velinimetini enfiyesiz bırakmadı.

Bir de şiirleri... Şahadetinden sonra evrak-ı perişanı arasından çıkmıştı; mesela şu mısralar, Ruslarla harp halindeyken müfsitlerin çıkardığı ihtilalin devlet bünyesinde açtığı yaradan ve bunca emeklerle kurduğu talimli asker ocağını dağıtmaktan duyduğu teessürle yazıldığı belliydi:

Cünbüşünden duyarız vaz-ı sitempişesini
Biz feragatle fakat meşgaleden mesruruz
Millet ü devlete layık mı bu vaz-ı nasaz
Bunun encamını tefhime Selim, mecburuz...

Sultan III. Selim'in şahadeti Topkapı Sarayı'nda taht uğrunda işlenmiş cinayetlerin en müthişidir; asır boyunca şehzadeler, bir padişah (Sultan İbrahim) ve bir valide sultan (Kösem Sultan) hep cellat kemendiyle boğulmuşlarken Sultan Selim insan suretinde canavar katillerin kılıç ve hançer üşüştürmesiyle vahşiyane paralanmıştır.

Alemdar Mustafa Paşa sadrazamı tevkif ettirerek İstanbul'a hâkim olduktan sonra sarayı bastığında Babü's-saade'ye dayanmış, kendilerini karşılayan Mercan Ağa'ya Rumeli ağzıyla,

"A be ağa, tekmil devletliler, Rumeli ağaları ve Anadolu hanedanları Sultan Selim Efendimiz'in tekrar cülusunu isterler, buraya

onuçtan geldik, tez var Sultan Selim Efendimiz'i çıkarın!.." demişti.

Şeyhülislam Arabzade Arif Efendi'ye de,

"Haydi efendi, sen de var Sultan Mustafa'ya anlat!.." emrini vermişti.

Kızlarağası Sultan Selim'i mahbesinden çıkaracak yerde korkusundan dairesine kapanmıştı. Sultan Mustafa da şeyhülislamı,

"Bu fesada sen de paşayla müttefiksin, önüne düşüp beni tahttan indirmeye geldin, şimdi seni pare pare ederim!.. Yıkıl git bre kalleş herif, bu derneği dağıt!" diye huzurundan kovmuştu.

Şeyhülislam çıkınca Sultan Mustafa yakınlarını topladı, onlar da ittifakla,

"Padişahım, sizin tahtta kalmanız için Alemdar'ın tahta çıkacak kimseyi bulamaması lazımdır, hemen ruhsat verin, Harem-i Hümayun'a girip Sultan Selim ile biraderiniz Sultan Mahmud'u idam edelim..." dediler.

Sultan IV. Mustafa kanlı teklifi kabul etti.

Huzurdan kovulan şeyhülislam efendi Alemdar'ın yanına döndü, korkudan dili tutulmuştu, Sultan Mustafa'nın sözlerini bir türlü derleyip toparlayıp anlatamadı, Alemdar gazaba gelip,

"Bre münafık herif... Sen içerde işi başka kalıba döktün!.. Var bu işe bir suret ver!" diye bağırınca büsbütün şaşırdı, tekrar Babü's-saade'den içeri girdi, o içeri girer girmez de Sultan Mustafa'nın emriyle kapının büyük demir kanatları kapandı.

Alemdar sarayın harimine hürmet ederek askerleriyle bu kapıdan geçmediğine pişman oldu.

"Bre kapıyı yıkın!.." diye bağırdı.

Saraydaki Sultan Selim taraftarları Bostancı Ocağı'ndan ve mutfaklardan demir külünkler ve kazmalar getirdiler, fakat kalın demir kanatların sökülüp yıkılması kolay değildi. Alemdar Paşa gür sesiyle,

"Hey... Açın yoksa..." diye bağırıyor, arkasındaki kalabalığın da "Sultan Selim'i isteriz!.." avazesi gökyüzünü tutuyordu.

Sultan Mustafalılardan çifte cinayeti üzerlerine alanlar Sırp dönmesi kölelerden Hazine Kâhyası Ebe Selim, Başçuhadar Gürcü Abdülfettah, Hazine Vekili Zenci Nezir, Mirahur Kör Mehmet, Akhadım Cevher, Haseki Bağdatlı Hacı Ali, avadan bostancıları ondabaşısı Deli Mustafa'ydı. Deli Mustafa hemen koştu, bostancılardan ve

zülüflü bostancılardan on iki nefer ejderha misali adam buldu... On dokuz kişi olmuşlardı.

Haremin Kuşhane Kapısı'na doğru girerlerken Başlala Tayyar Ağa'ya rastladılar. Sultan Selim'in bu sadık dostu Sultan Mustafalıların maksatlarını derhal sezdi, önlerine çıktı;

"Ağalar... Ağalar... Bu kâr-ı mekruhtan vazgeçin!.." diye bağırdı.

Gözü dönmüş Ebe Selim kılıcını çekti;

"İptida şu Sultan Selimlileri bitirelim, sonra işimizi görelim..." dedi ve Tayyar Ağa'nın üzerine yürüdü, fakat Zenci Nezir,

"İşimize gidelim, kaybedecek vaktimiz yok, bunları sonra temizleriz..." diyerek Selim'in kolundan çekti. Dehşet içinde kalan Tayyar Ağa kaçtı, Sultan Selim ile Şehzade Mahmud'u müdafaa için adam aramaya başladı.

Kızlarağası dairesine kapandığı için katiller Kuşhane Kapısı'ndan hareme kolaylıkla girdiler. Evvela Sultan Selim'i, sonra Şehzade Mahmud'u öldüreceklerdi, fakat hepsi hareme ilk defa ayak basıyordu, yolları, aradıklarının bulundukları daireleri bilmiyorlardı. Karşılarına Sultan IV. Mustafa'nın müstefreşe cariyelerinden Peykidil çıktı;

"Gelin ağalar!.." deyip öne düştü.

Sultan III. Selim'in yanında en sevgili zevcesi Refet Kadın ile iki cariye vardı; bu kızlardan birinin adı Pakize'dir, öbürünün ismi unutulmuştur. Oturduğu yer haremin şimal kısmında iki katlı bir daireydi. O gün Sultan Selim, Refet Kadın'la beraber alt kattaki bir odada bulunuyordu, cariyeler üst katta, günlük temizlik işleriyle meşguldüler.

Padişahın başında avare sarılmış ağabani sarık, arkasında yeşil yollu ipekli entari, nafe posta kaplı kısa bir kürk, ayaklarında da mest vardı.

Refet Kadın birkaç gecedir gördüğü ve istemeyerek kötüye yorduğu rüyaların heyecanı içindeydi; Sultan Selim metin ve sakin onu teselliye çalışıyordu.

Haremden kadın feryatları işittiler, merak ettiler. O sırada üst katta bulunan iki cariyeden adı unutulmuş olan kız telaş içinde yanlarına geldi;

"Birkaç ağa yalınkılıç Sedefli Sofa'dan geçtiler, bu tarafa doğru

geliyorlar!.." dedi.

Sultan Selim oturduğu daireden fırlayarak kalktı. Pakize kız da geldi;

"Birçok ağalar kapı önüne geldi!.." dedi.

Dört kişi manalı baktılar. Sultan Selim arkadaki küçük odaya çekilmek isterken kapı açıldı, önde Zenci Nezir ile Gürcü Fettah ve arkalarında diğer ayaktaşları, bostancılar ile baltacılar göründü. Şaşıran kadınlar başlarını örtmek için bir namaz bezi, yemeni araştırırlarken katillerin hepsi odaya doldu. Sultan Selim'in benzi bembeyaz olmuştu, fakat sakin, metin ve vakurdu, gözleri yalınkılıçlarda ve hançerlerde, sağ elini şal kuşağının bir kıvrımına sokarak, ne kadar metin olsa da can pazarı, titrek bir sesle,

"Cellat mısınız?.." diye sordu.

Zenci Nezir,

"Fitne sizin başınızdan kopuyor... Kader böyleymiş..." diyerek yanındaki bostancı ve baltacılara:

"Ne durursunuz?.." diye bağırdı.

Bu söz üzerine üç kadının canhıraş feryadı işitildi. Pakize katillerle padişahın arasına atılarak,

"Kıymayın efendime!.." diye bağırdı.

Öbür cariye korkusundan bayılmıştı, Refet Kadın saçlarını yolarak çırpınıyordu. İlk savrulan kılıçları Pakize'nin elleri tuttu, kızın elleri kan içinde kaldı. Bir bostancı neferi bu cesur kızı saçlarından tutarak çekti, sürükledi. Bu sefer siper olarak Refet Kadın atıldı, onu da yumruklarla sedirin üstüne devirdiler. Üzerinde nefsini müdafaa için silah bulunmayan Sultan Selim yüksek sesle tekbir getirmeye başlamıştı, yüzüne inen ilk kılıç sağ yanağını sakalıyla beraber devirdi; gözlerini kapadı ve başına, gövdesine durmadan inen kılıç ve hançerlerin altında teslim-i ruh ederek yıkıldı.

Cinayet o kadar süratle işlenmişti ki yumruklarla sedirin üstüne devrilen Refet Kadın toparlanıp kalktığında muhterem zevcini yerde biruh olarak gördü ve hıçkırıklarla Sultan Selim'in naaşı üzerine kapandı.

1865 yılına kadar yaşamış ve doksan yaşını aşmış olarak ölmüş bu Refet Kadın faciayı anlatırken,

"Evvela yine korkulu bir rüya görüyorum sandım. Başımı kaldı-

rıp baktığımda Zenci Nezir ile Ebe Selim'in kan sıçramış menhus yüzlerini görünce hakikati anladım. Bir de hiç unutamam, katillerin arasında yanımıza kadar sokulmuş Sultan Mustafa müstefreşelerinden Peykidil'in müstehzi nazarlarıyla karşılaştım..." dermiş.

Katiller oradan çıkıp Şehzade Sultan Mahmud'u öldürmeye koştular. İçeride dört bostancı neferi ile haseki Bağdatlı Hacı Ali kaldı. Yürütmek için lazım gelen cesaret ve celadete sahip olmadığı için Garplılaşma inkılabının uğruna şehit olan Sultan III. Selim'in mübarek naaşını sedirden çekip aldıkları bir şilteye yatırdılar, dört ucundan dört bostancı tuttu, alıp götürdüler.

Odada kalan üç perişan biçare kadınla saatlerce kimse meşgul olmadı, dudaklarına bir yudum su verecek kimse bulunmadı.

Katiller Sultan Selim'in naaşını, Alemdar'ın askerleri tarafından devrilmek üzere bulunan Babü's-saade'nin iç kapısı ile Arz Odası arasındaki taşlığa bırakıp kaçtılar.

Katillerin öbür kafilesi Şehzade Mahmud'un dairesine saldırmış, fakat şikârı ele geçirememişlerdi, sadık bendeleri tarafından kahramanca müdafaa edilen genç şehzade bir bacadan dama çıkarılarak kaçırılmıştı. O sırada Babü's-saade'nin demir kanatları koparak Alemdar Paşa da içeri girmiş bulunduğundan katiller kendi başları kaygısına düşerek işledikleri cinayetin ağırlığı altında titreyerek dağıldılar; kaçtılar.

Alemdar Paşa arkasında 20.000 askerle Enderun'a girerken Sultan Selim'in paralanmış naaşıyla karşılaştı. Padişahın melih yüzü kan içinde, tanınmayacak haldeydi, entarisi yırtılmış, delik deşik olmuştu. Paşa yıldırımla vurulmuşa döndü, gür sesiyle:

"Vay!.." diye bağırdı.

Diz çöktü,

"Efendim... Efendim... Cülusun için bu kadar yerden geleyim de gözlerim seni bu halde mi görsün?.. Şu saray halkını bitirmez miyim?.." diyerek hüngür hüngür ağlamaya başladı.

Sultan IV. Mustafa'nın yerine padişah olan Sultan II. Mahmud mühr-i hümayununu Alemdar Mustafa Paşa'ya verdi.

Sultan Selim'in naaşı İkinci Avlu'da Kubbealtı önüne kurulan mükellef bir çadır altına nakledilerek ertesi cuma günü muazzam bir cenaze alayıyla kaldırıldı. Facia İstanbul'da çok büyük bir teessür

uyandırmıştı, cenaze alayına bütün şehir halkı katıldı. Yeni ve genç padişah amcasının tabutu arkasından Bab-ı Hümayun'a kadar yürüdü. Alemdar Paşa ile devlet erkânı ise kabre kadar yürüdüler. İnkılap şehidi, Laleli Camii yanında babası III. Mustafa'nın türbesine defnedildi.

Sultan III. Selim'in yalnız katilleri değil, onların muinleri, müşevvikleri, faciayı önlemek ellerindeyken herhangi sebeple vazifesini yapmamış, korkmuş, kaçmış olanlar, daha evvel Kabakçı vakasına karışanlar, askerden ve halktan zorbalıkla tanınmış bulunanlar şiddetle takip edildiler ve idam olundular. Alemdar Mustafa Paşa'nın ancak 3 ay 18 gün süren sadrazamlığında idam olunanlar 3.000 kişiden fazladır.

Vücudu ilk kaldırılan Kabakçı Mustafa olmuştu. Hizmetine mükâfat olarak Boğaz'ın Rumeli kaleleri nazırı tayin edilmişti, Rumelikavağı'nda oturuyordu. Alemdar daha İstanbul'a girmeden Pınarhisar Âyanı Uzun Ali Ağa'yı bir miktar askerle oraya göndermiş, yamakların sergerdesi gece yarısından sonra yatağında basılarak kafası kesilmişti. Kabakçı'nın o gün evlendiği, gerdek gecesi olduğu, gelin kadının koynunda boğazlandığı söylenir.

Sultan II. Mahmud'un cülusundan sonra ilk idam edilen de Kızlarağası Mercan Ağa olmuştu; suçu ağırdı. Alemdar'ın emrini yerine getirmeyip dairesine kapanması, katillerin hareme kolaylıkla girmelerine sebep olmuştu.

Başta Peykidil, Sultan Mustafa cariyelerinden on genç kadın, katillere haremde kılavuzluk yaptıklarından bir kayığa doldurularak Kızkulesi'ne götürüldü, orada boğularak cesetleri gece denize atıldı.

İlk şaşkınlık ve kargaşalıktan faydalanan katillerin hepsi saraydan kaçmışlardı, fakat hem Alemdar'ın heybetinden, hem de vakanın dehşetinden canileri en yakın dostları dahi saklayamadı. Cumartesi günü sığındıkları yerlerde yakalandılar, kendilerine lanet eden halkın gözü önünde başları vuruldu.

Pazar günü de Bab-ı Hümayun önüne Köse Musa Paşa'nın menfasında kesilip getirilen melun kellesi kondu.

Sultan Selim'in katilleri arasında en cüretkârı aslen Sırp Hazine Kâhyası Ebe Selim Ağa'ydı. Bu adam cinayetten sonra elini yüzü-

nü yıkayarak hiçbir şey olmamış gibi vazifesi başına gitmiş. Sultan II. Mahmud'a biat merasiminde bulunmuş, merasimden sonra padişahın hazine malı ağır kıymetteki murassa sorgucunu, diğer bazı mücevherat-ı şahaneyi çalarak kaftancısı olup aralarında çirkin münasebetler bulunan Nasfet oğlanla beraber Fındıklı'da bir dostunun evinde saklanmış, sonra Sırbistan'a gitmek hülyasıyla İstanbul'dan çıkmışlar, fakat Davutpaşa'da yakalanarak mahbubuyla beraber Alay Köşkü önünde başları kesilmişti. Bostancı katillerden birini de vakadan üç dört sene sonra bizzat Sultan Mahmud yakalamıştı. Sultan Mahmud'un insan yüzü bellemede hafızası çok kuvvetliydi; bir gün filika-i hümayunla bir deniz gezintisinde hamlacılardan biri gözüne çarptı, vardığı yerde bostancıbaşıya, "Şu herifi sorguya çek, amcamın katillerindendir" dedi. Hamlacı suçunu itiraf etti, hemen idam olundu. Beş nefer zülüflü baltacı da yine birkaç sene sonra memleketleri olan Kastamonu'da teşhis ve idam edildiler.

Başta Şeyhülislam Topal Ataullah Efendi, Sultan Selim'in aleyhinde çalışan ulemanın hepsi sürgüne gönderildi, bir daha İstanbul'u göremediler, gittikleri yerlerde ahalinin menfuru olarak öldüler.

Sultan Selim'in şahadeti İstanbul'da öylesine derin bir teessür uyandırmıştı ki her eli kalem tutan ve azıcık vezinden kafiyeden anlayan bu padişaha bir mersiye yazmıştır. Aşağıdaki mısralar bunların en güzellerinden biridir, devrin seçkin şairlerinden Ayıntaplı Aynî Efendi'nin uzun mersiyesinin ilk kıtasıdır:

Aksine devreylesün şimden gerü çarh-ı anid
Asuman geçsin zemine, encüm olsun nabedid
Ebr-i zulmette kalup gün görmesin eyyam-ı id
Matem itsün, kareler giysün şeb-i kadr-i said
Kalp ola dûd-i siyaha pertev-i nur-i sefid
Atlas-ı çarh-ı kühen sâl olmasun asla cedid
Bir dahi sen de cihana bakma ey çeşm-i ümmid
Dembedem kan ağla kim Sultan Selim oldu şehid...

Şu beyit de eski Türk harflerinin ebced hesabı ve Hicri takvimle ölümüne tarihtir, Keçecizade İzzet Molla'nındır:

Tarih-i irtihalin eşk ile yazdı İzzet
'Oldu revan cinana Sultan Selim-i Salis'.

Tarih mücevherdir, yani Hicri takvimle ölüm yılını bulmak için tarih mısraının yalnız noktalı harfleri nazarı dikkate alınacaktır, işareti de şairin, "eşk ile (yani gözyaşıyla) yazdım" demesidir, gözyaşı elmasa, mücevhere benzer mısradaki dokuz noktalı harf 1223 rakamını verir ki Sultan III. Selim'in şahadeti yılıdır.

Garip ve hazin tesadüflerdendir, padişahın evrak-ı perişanı arasında çıkan şu kıta son şiiridir:

Kimdir ol kim mey-i şadiyle olup şirinkâm
Ana hamyaze-i gam olmaya ârız encam
Mest-i sahba-i meserret olanın hali budur
Kâh peymane çeker kâh humar-ı âlâm...

Bu kıtanın kenarına "Kelamım hatmoldu" diye yazmış. Bu ibareyi bir meraklı ebced hesabı üzerinden yoklamış, 1222 rakamını bulmuş ki Hicri takvimle tahttan indirildiği yıldır.

Şu beyit,

Kendi elimle yâre kesüp verdiğim kalem
Fetva-i hun-i nahakkımı yazdı iptida...

şahadetinde entarisinin cebinde bulunmuştu.

Müverrih Cevdet Paşa, Sultan III. Selim şanında, "Bazı âsar-ı celile ve evsaf-ı cemillerini beyan edelim" diyerek şu satırları yazıyor:

"Eba Eyyubi Ensarî Hazretleri'nin türbesi etrafına halis gümüşten bir şebeke yaptırdı, türbeyi altın kandillerle tezyin etti, Fatih Sultan Mehmed binası olan Eyüp Camii'ni yenilercesine tamir ettirdi. Topçu ve toparabacı neferleri için Tophane'de ve Beyoğlu'nda, Nizam-ı Cedit askeri için Levend Çiftliği'nde ve Üsküdar'da kışlalar, tersanede büyük bir havuz yanında kalyoncular için bir kışla, Hasköy'de hendesehane, Üsküdar'da büyük miri ambarlar yaptırdı. Kumbarahane Kışlası'nın içinde ve Üsküdar Kışlası'nın karşısında-

ki camiler de onun hayır eserleridir. Sair hayır ve miri binaları pek çoktur. Top dökümü, gemi inşası, Avrupakâri barut imali, kara ve deniz kuvvetlerinin silah ve teçhizatının tamamlanma ve tekâmülü yolundaki himmetleri pek büyüktür. Yabancı kumaşlara muhtaç olmamak için Üsküdar'da kumaş dokumahaneleri kurdurdu, ilim ve maarifin neşri için bir matbaa kurdu (Devlet Matbaası) ve matbaacılığın terakkisine yardım etti. Riyazi ilimlerin ilerlemesi için değerli hocaları himaye etti, bilhassa hendesehanenin ders programlarıyla bizzat meşgul oldu. Devletinin, vatanının saadeti hali için himmetine nihayet yoktu."

Üsküdar Kışlası, "Selimiye" diye bu padişahın temiz adını taşımaktadır. Alemdar Paşa'ya karşı çıkan yeniçeri ihtilalinde tamamen yandı. Sultan II. Mahmud bugün gördüğümüz şekilde yeniden yaptırdı, fakat üstünden muhterem amcasının adını almadı, Sultan Selim, Nizam-ı Cedit askeri için yaptırdığı bu büyük kışlaya, Üsküdar Saray-ı Hümayununu feda etmişti. Sarayın bir kısım arazisini de parselletmiş, Nizam-ı Cedit kumandanları ile zabitlerine mesken arsası olarak ihsan etmişti. Zamanımızda "İhsaniye" diye anılan Üsküdar'ın Marmara'ya ve İstanbul'a bakan en güzel semtidir. Üsküdar Sarayı'nın Harem-i Hümayun kayıklarının iskelesi de etrafında yapılan evlerle bir mahalle olmuş, fakat hâlâ "Harem İskelesi" adını taşımaktadır.

Mevlana Celaleddin Rumî'nin hayranlarından âlicenap bir Mevlevî dostuydu; asrının büyük şairi Şeyh Galib'in hamisi oldu. Galata Mevlevihanesi'ni yeniden yaptırdı ve bir saray ihtişamıyla döşetti. Kasımpaşa Mevlevihanesi'ni de anası Mihrişah Sultan'ın adına yeniden yapılırcasına tamir ettirdi. Göksu ile Küçüksu arasında deniz kenarında büyük ve güzel meydan çeşmesini de babası Sultan III. Mustafa'nın ruhunu şad etmek için o yaptırmıştı.

Cevdet Paşa "Ulemaya, şuaraya ziyade riayet eylerdi, pek güzel talik yazı yazardı, fenn-i musikide behresi vardı" diyor; biz behre (nasip, hisse) kelimesiyle iktifa etmeyeceğiz. Sultan III. Selim bir musiki bilgini, devrinin seçkin bir bestekârıydı.

En başta Hammamizade İsmail Dede Efendi, devrinin musiki üstatları bu asil ve necip padişahlarının musiki fennindeki tam salahiyetini kabul etmişlerdi. *Enderun Tarihi* müellifi Tayyarzade Ata

Bey, "Suzidilara faslında iki bestesi ile semaisi, rastıceditte bir bestesi; pesendidede bir beste, bir semaisi; mahur, arezbar, şehnaz, şehnazbuselik, muhayyersünbüle, hüzzam, saba, şevkitarab ve şevkefza fasıllarında şarkıları vardır" diyor.

Fakat ne kadar yazıktır ki, bilhassa şarkılarında güfteleri metin yazı, ince şiir olarak seçmemiştir, o güzel nağmelere yalabuk yüzlü gençlere, taze oğlanlara hitap eden pek amiyane sözler refakat etmektedir; mesela bu bir hüzzam şarkısıdır:

Gönül verdim bir civane
Derdinden oldum divane
Gel efendim girme kane
Ben seni virmem cihane...

Bu da muhayyersünbüleden bir şarkısı:

Bir yosma şuh dilrüba
Seyridüp oldum müptela
Her bir cefası püreda
Her bir nigâhı canfeza...

Şu şarkısı da arazbardan:

Firkatinle nevcivanım
Kalmadı tab ü tüvanım
Tende oldukça bu canım
Sarmadan geçmek ne kabil...

Fakat ah... Yaşasaydı, yaşasaydı... Ve Garplılaşma yolunda alçakça kurulan irtica tuzaklarıyla tökezlenip düşürülmeseydi, musiki vadisinde söz salahiyetim yoktur ama, en büyük inkılabı musikimizde yapacaktı diyebilirim. Garp musikisinin ve Garp raksının hayranıydı. Çengi kızla köçek oğlanın topuk vurmasına, göğüs titretip göbek çalkamasına tahammül edememiş, haremde cariyelerine, Enderun'da zülüflü oğlanlara valsler, polkalar, kadriller oynatmıştı. "Tavşan" adı verilen ve hemen hepsi yüz güzelliği ve vücut tena-

sübüyle meşhur Sakız Adalı Rum çocukları olan rakkaslar Sultan Selim'in huzurunda seyredenleri mest eden bale gösterileri yapmışlardı. Onun devrindedir ki, Osmanlı saraylarına harp ve piyano girmiştir.

Sultan Selim kendisine "Gâvur padişah" diyenlerin anlayabileceği bir sima değildi; aslında ise Müslümanlıkta bu Sultan Selim'in kesip attığı ayağı tırnağı dahi olmayan o adamların en şöhretlisi Aygır İmam lakabıyla meşhur Derviş Mehmed Efendi'dir; arkasında bıraktığı tek hatıra, bir gün bir okka pastırma üstüne kırk yumurta kırdırıp yemesi ve mide fesadından ölmesidir.

Sultan III. Selim'i sevenlerin çoğu da onu anlayamamışlardır. Mesela gün gibi aydın bir hakikattir, adil padişahtı; iyi bir biniciydi, pazı kuvvetine sahipti, mükemmel ok atar, kılıç kullanırdı. Onun bu kıymetlerini, meziyetlerini belirtmek için bu dostlar dar görüş ve kısır muhayyileyle şöyle fıkra uydurmuşlar, fakat sevgili muhterem padişahlarını küçülttüklerini idrak edememişlerdi. Sultan Selim'in sadık bendesi Başlala Tayyar Ağa'nın oğlu Tayyarzade Ata Bey anlatıyor:

"Bir gün kıyafet değiştirmiş dolaşıyordu, kendisi başında içi külahlı fes üzerine lahur şal sarmış, belinde tabanca ve yatağan bıçağı tersane kethüdası olmuş, maiyetindekiler kalyoncu neferi esvapları giymişler, Sultanahmet Cami-i Şerif'i civarında Sokullumehmetpaşa Camii yokuşundaki tenha yerlerden aşağı inerken yeniçeri eşkıyasından arsız, namussuz, rezil bir tulumbacı neferinin kendi halinde evine gitmekte olan ırz ehli bir hatunun peşine düşüp çevirerek bir viraneye yahut şenaatini icra edebileceği bir yere cebren götürmek istediğini gördü. Tulumbacının eli yatağan bıçağının kabzasında, kadın itaat etmediğinde cerh ve katledeceğini söyleyerek,

'Dön bre avrat!' derdi.

Hatun ise,

'Karındaşım, ben ırz ehliyim, evim Küçükayasofya'dadır, çocuğum hasta, tabibe gitmiştim, eczacı dükkânından ilaç aldım, işte elimde, evime gidiyorum, inanmazsan gel mahalleme sor, bana ilişme!..' dedikçe zikri müstehcen elfazı galizeyle zorladı. Hatun padişahı görünce,

'Aman kaptan ve kalyoncu din kardeşlerim, Tanrı Teala Hazretleri aşkına olsun beni bu adamın pençesi zulmünden halas edin!..' dedi.

Tulumbacı da şeran memnu, küfür ve dalaleti ilan eden ve belki ağzına alanı idam ettirecek galiz küfürlerle belindeki bıçağı çekti, ama bıçak kınından yarısına kadar çıkmadan Sultan Selim belindeki yatağanı göz ermez süratle çekip tulumbacıya çaldığında şakiyi ikiye böldü, kadını himayesine alıp evine götürdü, atiye ve ihsanla korkusunu giderdi. Saray-ı Hümayuna döndüğünde Babıâli'ye, 'Sokullumehmetpaşa Camii yokuşunda maktul olan tulumbacının katili meşruu benim, veresesi varsa murafaa-i şeriyesine hazırım...' ibare-i adilanesiyle bir hatt-ı hümayun gönderdi..."

Irz ehli bir kadını kurtarma yolunda nefsini müdafaa için dahi olsa Sultan III. Selim, eliyle adam öldürecek insan değildir. Kaldı ki, şaki dahi olsa, bir imparatorun kendi eliyle kan dökmesi de adalet değildir.

Kalyoncu neferi kıyafetinde yanında bulunanların tek vazifeleri padişahlarını korumaktır, tulumbacı bıçağını çekerken nefis müdafaasını padişaha bırakmayacakları muhakkaktır. Sultan Selim'in, "Ben padişahım!.." demesi şeririn dizlerinin bağı çözülüp oracıkta yıkılması için kâfidir. Padişaha lüzum yok, tulumbacının karşısına tersane kethüdasının çıkması herifin her şeyi unutup başı kaygısıyla yalın tabanını kaldırarak kaçmasına kâfi bir heybettir. Yukarıda da söyledik bu fıkra avam muhayyilesi mahsulüdür.

Bu faslı "İlhamî"nin şiirleriyle kapayalım:

Ruz-i şeb didelerim derdin ile kan ağlar
Vâkıf olan benim esrarıma her an ağlar

Dağ-ı sinem göricek hun ile alude beni
Rahm idüp halime ezhar-ı gülistan ağlar

Yine rahm eylemedi asla bana ol afet-i can
Böyle bimar görüp halime yâran ağlar

Gördü çün derd-i dil-i zârımı rahm itti tabib
Didi ey haste-i hicran sana derman ağlar...

* * *

Hele hercayilik ol şuh-i cihanda bulunur
Cümle bigânelik ol afet-i canda bulunur
Kân-ı dilde kurulup çün muhabbet bezmi
Dilberin cevher-i aşkı o dükkânda bulunur...

* * *

Çeşm-i dikkatle beğendim bir güzel canparesin
Kirpiği geçti ciğerde açtı aşkın yâresin

Bâd-ı subh estikce yârin zülfü müşkefşan olur
Seyrit ol hercayinin keysu-yi anberparesin

Söyle ol şuh-i sitemkâre cevr itmesün
Kılmasun bitakat öyle âşık-ı biçaresin

Bir niyazım var sana lütfet ey bâd-ı saba
Gûşine yârin götür ah-ı dil-i avaresin

Ehl-i irfana yeter ta haşre dek seyritmeye
Şah İlhamî'nin işte şi'r-i ateşparesin...

* * *

Bakmasun mirata ol ruhsar-ı âlin görmesin
Âşık olur hüsnüne kendi cemalin görmesin
Yaktı hicran ateşine oldu bize olacak
Yanmasun bari o meh kendi hayalin görmesin...

* * *

Sevda-yı muhabbet hele ta baştan âşıktır
Zira ki gönül kâkülü yâre dolaşıktır
Lütfeyle medet kılma hazer benden efendim
Dilberler ile yıldızımız pek barışıktır...

* * *

Teal Allah nasip etti bu bir taht-ı Süleyman'dır
Uyan ki hâb-ı gafletten ki zira mülk perişandır

Hüda âsân ider her müşkilatı olsa da mâsur
Müyesser eyleyen tevfik-i Rab yüsr-i Sübhan'dır

Cihana kılma rağbet meyl idüp de mekr-i şeytana
Emanet eyleme naehle halkı Hak nigehbandır

Serir-i saltanatta olma gafil bir an İlhamî
Sana da baki kalmaz çünki bu bir çarh-ı devrandır...

Sultan IV. Mustafa

20 Mayıs 1807 Cuma günü Kabakçı Mustafa Çavuş ve Laz yamaklar ihtilalinin Osmanlı tahtına oturttuğu Sultan IV. Mustafa, 28 Temmuz 1808 Perşembe gününe kadar ancak 1 sene 2 ay padişahlık yaptı. Cülusunda yirmi sekiz yaşındaydı.

Topkapı Sarayı'nda bulunan bir resmi eğer karşısından yapılmış ise kara kaşlı, kara gözlü, kara sakallı güzel adamdır. Şahsiyeti, hükümdarlığa liyakati hakkındaki bir kıymet hükmü verilemez; Osmanlı tahtının etrafında hadiseler öylesine bağlanarak cereyan eylemiştir ki, bu Sultan Mustafa'nın yerinde kim olursa olsun alın yazısı aynı olacaktı.

Ordu sefere çıkmış, Nizam-ı Ceditçilerin İstanbul'da kalanları gururun gafleti içinde, şeyhülislam ile sadrazam vekili, Sultan Selim'i devirmek için anlaşmışlar, padişahın burada ancak aciz ve korkaklık diyebileceğimiz yumuşaklığı ve şefkati ve hükümeti temsil eden adamın ihaneti ile Boğaz yamaklarının ayaklanması dört günde bir askeri ihtilale kalp olmuş, Sultan Selim tahtından çekilmiş, veliaht olan Sultan Mustafa'ya da, "Buyurun saltanat nöbeti sizindir!.." demişler. Kardeşinden bir gün sonra doğmuş olsaydı Sultan Mahmud'u padişah ilan edeceklerdi, Mustafa'nın başına gelenler onun nasibi olacaktı.

O sırada Fransa İmparatoru Napolyon'un Rusya çarıyla akdettiği Tilsit Muahedesi'nin Türkiye'ye ait maddeleri gereğince Rusya ile Türkiye arasında da bir mütareke imzalanmıştı.

Nizam-ı Ceditçilerin orduyla beraber gidenleri Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa'nın yanına kaçtılar; Alemdar Paşa genç, cahil fakat cesur ve Sultan Selim'e karşı kalbinde samimi bir sevgi ta-

şımaktaydı. Sultan Selim'i tekrar tahta çıkarmak için kolaylıkla ikna edildi. Alemdar Paşa da yakın dostluğu olan diğer Rumeli âyanlarını askerleriyle beraber topladı, maksatlarını bönce bir adam olan Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'dan gizlediler, İstanbul'da ihtilal dolayısıyla sözün ayağa düştüğünü, Sultan Mustafa'nın zorbalar pençesinden kurtarılması gerektiğini söyleyerek, emir beklemeden orduyu İstanbul'a doğru yola çıkardılar.

İstanbul'da sözün ayağa düştüğü bir hakikatti. Fakat Sultan IV. Mustafa'nın, yeniçeri zorbaları ile Kabakçı vakasını çıkaranların tahakkümüne saltanatı boyunca tahammül edecek bir kukla hükümdar olacağını kimse söyleyemez. Nitekim ilk işlerinden biri kendisini tahta çıkaran iki müfsit devletliyi, Köse Musa Paşa ile Topal Ataullah Efendi'yi azletmek olmuştu. Musa Paşa Bursa'ya sürülmüş, Ataullah Efendi de Yeniçeri Ocağı'na sığınmış, askerin ısrarı karşısında makamına iade edilmek zarureti hasıl olmuştu.

Alemdar'ın etrafında toplanan Sultan Selim taraftarları "Rusçuk Yâranı" adını almışlardı. Sultan IV. Mustafa'yı tahttan indirip Sultan III. Selim'i tahta oturtmak kafalarına sabit fikir olarak yerleşmeseydi ve inkılap yolunda samimi adamlar olsalardı, ki samimi olmadıkları Alemdar'ın kısa sadaretinde bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmıştır. IV. Mustafa'yla anlaşabilirdi gibi görünür. Alemdar bu imkânı Sultan Mustafa'ya asla vermemiştir. "Mustafa da münevver adamdı, inkılap yolunda belki Sultan Selim'den daha cesurane adımlarla yürüyecekti" diyenler tenkit edilemez.

Alemdar mutlaka Sultan Selim'i tahta oturtma azminde olunca genç padişah da tahtta kalmak için son çare olarak kan vebalini göze almış, amcası ile kardeşinin vücutlarını ortadan kaldırmak için bendelerine izin vermişti. Katiller Şehzade Sultan Mahmud'u ellerinden kaçırınca da Rusçuk âyanının İstanbul'a hâkim silahı karşısında Sultan Mustafa davayı kaybetmişti.

Bir hadiseyi insafla hatırlayalım: Köse Musa Paşa ihtilalciler tarafından başları istenilen on bir yakının adı yazılı defteri Sultan Selim'e verdiği zaman, bu şefkatli ve merhametli adam en küçük ciddi bir mukavemet göstermeden hepsini feda etmişti. Onlardan iki bedbahta da, evvelce de kaydettik, "Başınızın çaresine bakın" demişti. Bu adamların ahlak nakiseleriyle yaptıkları büyük suiistimal-

ler vardı, fakat suçlarını Sultan Selim'in kanatları altında işlemişlerdi. Bir ihtilal gününde velinimetleri tarafından terk edilmeleri, bu inkılapçı hükümdara, bugün sadece kafasını sevdiğimiz bu inkılapçı hükümdara karşı gönül bağlarımızın baskısından kurtulursak, III. Selim'in tahtta kalmak hırsından başka neyle izah edilebilir?

Yine tahtta kalmak hırsı IV. Mustafa'ya ancak iki kişiyi feda ettiriyor. Âl-i Osman tahtı oturan için kolay bırakılacak bir makam değildir; kolayca bırakmamak bir hırs, hırs da bir ahlak nakisesi ise o nakiseyle Sultan Selim de maluldür.

Tarih için bir mahkeme-i kübradır derler, hükümlerde adil olmak lazımdır.

Hadiseleri daha yakından takip edelim:

Askeri ihtilaller bir saltanat tebeddülüyle sona erdiği zaman, yeni padişahlar askeri ayaklandıranların saltanat makamına karşı kıyam suçunu evvela daima affetmişler, sonra ilk iş olarak o adamların vücutlarını ortadan kaldırmışlardı; en yakın misali Patrona Halil ile ayaktaşlarının başlarına gelendi. Bu sefer padişahtan yazılı ve turalı af senedi istendi. Sultan IV. Mustafa vermeye mecbur olduğunu gördüğü bu senedi yeniçeriler için de taahhütname şekline koydu:

Padişah Kabakçı Mustafa vakasında bir suç görmüyordu, ileride bu meseleden dolayı kimse takip edilemeyecekti.

Yeniçeriler de devlet işlerine, hükümet icraatına müdahale etmeyeceklerdi.

İki nüsha olarak yazılan ahitnamenin tuğralı nüshasını Sultan Mustafa mühürledi, öbür nüshaya ocak erkânı mühürlerini bastılar. Bu münasebetle bir alay tertip edilerek anlaşma adeta tesit edildi.

Bu hadise evvela Sultan IV. Mustafa'nın o günlerde ne kadar ağır baskı altında bulunduğunu gösterir. Sonra yeniçerilerin kendisine güvenmediklerini, Kabakçı vakasında müşevvik olmadığını, elinden böyle bir senet almaya mecbur kaldıklarını ispat eder.

Padişahın yazılı sözüne ne zamana kadar sadık kalacağı belli değildi, fakat yeniçeri zorbaları daha ertesi gün hükümet icraatına müdahalede bulundular. Karşılıklı anlaşma zorbalar tarafından bozulmuştu, padişah bunu beyan etmek ve kendilerini tepelemek için fırsat gözleyecekti. Vakit bırakmadılar. Biçare genç adam bir sabit fikrin kurbanı oldu.

Sultan IV. Mustafa şehzadeliğinde sakalsızdı, cülusunun haftasında mutat dua merasimiyle sakal bıraktı. Eski Saray'da bulunan anası Ayşe Sineperver yahut Nüketsiz Sultan ananevi "valide alayı"yla Topkapı Sarayı'na getirildi; padişah anasını Orta Kapı'da karşıladı. Ana oğul pek sevişirlerdi.

1807 Haziran'ının on birinci perşembe günü de Eyüpsultan'da kılıç kuşandı. Asırlardan beri Osmanlı padişahları Yavuz Selim'in kılıcını kuşanırlarken Sultan IV. Mustafa hazinedeki yadigârlar arasında en ulu ceddi Osman Gazi'ye ait olduğu söylenen kılıcı kuşandı.

Müttefik düşmanları olan Rusya, Avusturya, Prusya ve İngiltere'ye karşı Avrupa kıtasında zincirleme zaferler kazanan ve Avrupa'nın siyasi haritasını değiştiren Fransa İmparatoru Napolyon'un bir an evvel sulha kavuşmaya çalıştığı ve Türkiye'nin de Rusya'yla harp halinde bulunduğu buhranlı bir devirde böylece başlayan IV. Mustafa devrinin siyasi olayları ve devletin iç durumunun tafsilatı bu yazıların çerçevesi dışındadır. Yalnız birkaç satırla kaydetmek lazımdır ki, memleket mütegallibe âyan elindedir, bunlar "sekban" adı verilen askerler beslemektedirler, âyan sekbanları disiplinli, efendilerine tam itaat ve sadakatle bağlı askerlerdir. Padişahın Yeniçeri Asker Ocağı ise bir haşarat yatağı olmuştur, bilhassa İstanbul'da it ve hayta güruhu, erazil ve eclaf yeniçerilik davasındadır. Orduya nizam vermek isteyen, âyanların sekbanları gibi "Nizam-ı Cedit askeri" adıyla talimli bir asker ocağı kurmuş olan Sultan III. Selim büyük emek verdiği bu yeni askeri kaldırmaya mecbur olup kendisi tahttan indirilince devlet ayağa düşmüştür.

Sultan Selim İngiltere ve Rusya'nın müttefiki bulunurken Rusların tecavüzü karşısında bu ittifaktan ayrılmaya mecbur kalmış, Ruslarla harbe başlamıştı. Napolyon, Sultan Selim'e gönderdiği namelerde zaferlerinden bilhassa Türklerin istifade edeceğini yazmıştı. Fakat Tilsit'te Rusya Çarı Aleksandr'la bulunan düşmanını müttefik olarak yanına almayı düşününce bu yeni ittifaka Türkiye'yi feda etmeyi asla düşünmedi, iki imparator Osmanlı Devleti'nin taksimini açıkça ve küstahça konuştular; yalnız tek noktada anlaşamadılar: İstanbul...

Napolyon harita üzerinde elini İstanbul'un üzerine koymuş ve çara karşı,

"İstanbul!.. İstanbul!.. Seni hiçbir vakit bırakmam, sen merkez-i hükümet-i âlemsin!.." diye bağırmıştı.

IV. Mustafa'yı tahta çıkaran kuvvet irtica ve cehlin kara kuvvetiydi; yapıcı değil, yıkıcı kuvvetti. Osmanlı Devleti'ni selamete çıkaracak tek mucize ise Garplılaşma yolunda süratle ilerlemekti; herhalde bunu görmüş olacaktır, görebilmek için bir hükümdarın gereken zekâya sahip olması lazımdır, yine padişah bir gün hiç çekinmeden,

"Amcam Sultan Selim'in ricalinden Sır Kâtibi Ahmed Efendi veya Bahriye Nazırı Hacı İbrahim Efendi gibi bir yakınım olsaydı sadrazam yapardım..." demişti.

Bu sözün üzerinde ehemmiyetle durmak lazımdır; Sultan Mustafa'nın, sadık bendeleri arasında yüksek hükümet makamlarına layık adamlar göremediği, kendisine taht yolunu açmış olan Kabakçı Mustafa Çavuş ve ayaktaşlarını hükümet işlerine zorba kafasıyla müdahalelerinden de bizar olduğu aşikârdır.

Sultan III. Selim devrinin Nizam-ı Ceditçi ricalinden Ramiz Efendi, Behiç Efendi, Refik Efendi, Galib Efendi ve Tahsin Efendi ordu-yı hümayunda mühim vazifelerle sefere gitmişlerdir. Kabakçı Mustafa vakasında bunların da ortadan kaldırılması düşünülmüş, fakat Sultan Mustafa razı olmamıştı.

Bu efendiler Rusçuk'ta Sultan Selim'le muhabbeti olduğunu bildikleri Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa'ya sığındılar, orada âyan paşanın etrafında Sultan Selim'i tekrar tahta oturtmak gayesiyle gizli bir cemiyet kurdular; tekrar edeceğiz, tarihimizde "Rusçuk Yâranı" denilen bu zevat için Sultan Selim'i tahta çıkarmak bir sabit fikir oldu. Sultan Mustafa kendilerine yaklaşmak istediği halde kararlarından ayrılmadılar. Hatta genç padişahın teveccühünü ve itimadını kazandılar ve o teveccüh ve itimada namerdane ihanet ettiler. Sultan Mustafa'yı aldattılar, gayelerinin tahakkuku yolunda entrika ağlarını kurnazca ördüler, en küçük fırsatı kaçırmadılar; Sultan Selim'in şahadeti de dahil bütün hadiseler Rusçuk Yâranı'nın bu sabit fikri etrafında gelişti.

IV. Mustafa'nın müsteşarları yerinde saray adamları ile bu padişahın devlet hizmetindeki sadık dostları da bir sabit fikre sahiptiler. "Sultan Selim hayatta oldukça Sultan Mustafa rahat yüzü görmez" diyorlardı.

Hakikat göz önündedir: Nizam-ı Cedit askerinin kaldırılması fermanını kurucusunun elinden almaya muvaffak olan Köse Musa Paşa, Sultan Mustafa'yı bir sünnet düğünü hokkabazı gibi "Oldu da bitti maşallah..." alkışıyla tahta çıkarmıştı. Sultan Selim'in arkasında on sekiz yıllık saltanat hatırası vardı. Türkiye'nin sözde müttefiki Fransa imparatoruna yeni padişahın cülusunu tebliğ eden elçi Muhib Efendi'ye Napolyon bile,

"Sultan Selim halis dostumdu..." diye teessürünü beyandan sonra,

"Yeni padişahınız cülusunu bana niçin bu kadar geç bildirdi?.." demiş, iltifat edecek yerde serzenişte bulunmuştu.

İstanbul halkı ise Sultan Selim'in zamanını Kabakçı vakasından birkaç gün sonra aramaya başlamıştı. Sultan Mustafa bendeleri, "Sultan Selim hayatta bulundukça padişahımız rahat yüzü görmeyecektir" demekte haklıydılar. Fakat Rusçuk Yâranı kadar kurnaz değildiler. Ve ellerinde Alemdar Paşa gibi bir kuvvet de yoktu. Bilakis padişahlarını tahta çıkaranlar, çoğu yalınayaklı ve yarım papuçlu Boğaz kalelerinin Laz yamakları ile Yeniçeri Ocağı haşaratı, han, kahvehane ve hamamların külhan odalarında barınan İstanbul eclaf ve erazili ve bunların arasından zorbalıkla sivrilip bir mansıp kapmış türedilerdi; bir de, tabir vakanüvisindir, "Gönlü büyük bağrı açık, elinde tespih, sarığında misvak, ortasında yalın yüzlü can yoldaşı, imaretten fodlası, bulgur aşı" medreselerin yobaz takımıydı... Sultan Mustafalı olarak her gün serserilik vadisinde bir vakayla padişahlarının itibarını düşürüyorlar, otoritesini zedeliyorlardı.

Zincirleme entrikalarla hadiseler şöyle değişti:

Sultan III. Selim'in Sadrazam ve Serdarıekrem İbrahim Hilmi Paşa kumandasında Ruslara karşı sefere çıkardığı ordu-yı hümayun Silistre'deyken Kabakçı Mustafa vakası olmuştu. Yamaklar isyan edince Sultan Selim, en şiddetli bir Nizam-ı Cedit düşmanı olan Yeniçeri Ağası Pehlivan Ağa'yı azletti, fakat serdar emri yerine getiremedi, yeniçeriler, "Biz ağamızdan hoşnuduz" diyerek isyan ettiler, serdarın otağını basıp kaçırdılar.

O sırada İstanbul'da III. Selim tahttan indirildi ve payitahttaki Nizam-ı Cedit erkânı öldürüldü. Silistre'de de Pehlivan Ağa, "İstanbul'daki ricali yoldaşlar telef etmişler, biz de ordudakilerin işleri-

ni bitirelim..." yollu konuşmaya başladı. Ordudaki Nizam-ı Ceditçiler bu cahil adamın eteğine düştüler, koltuklanan Pehlivan Ağa yumuşadı, sükûnet buldu; berikiler ise Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa'yı gizlice orduya çağırdılar, âyan paşa 5.000 seçkin atlıyla Rusçuk'tan Silistre'ye gelince Pehlivan Ağa ve yeniçeriler sinmeye mecbur oldu. Alemdar Paşa kuvvet ve heybetiyle Silistre'deki ihtilali önledi, herkes yeni padişahın mühr-i hümayunu Alemdar'a göndereceğini tahmin ediyordu. Fakat Sultan IV. Mustafa amcası Sultan Selim'i çok seven bu âyan paşaya emniyet edemedi, mührünü Çelebi Mustafa Paşa'ya verdi ve sadrazam, ordudaki Nizam-ı Cedit taraftarı ricalin idamlarına asla rızası olmadığını bildirdi, bu arada Pehlivan Ağa'ya da paşalık verildi.

Alemdar Mustafa Paşa, Çelebi Mustafa Paşa'yı Silistre'de çok soğuk karşıladı, ihtilalini önlediği orduyu yeni sadrazama ve serdara teslim etti ve Nizam-ı Ceditçilerden Tahsin Efendi'yi alıp Rusçuk'a döndü.

Orduda erzak sıkıntısı vardı, Nizam-ı Ceditçilerden Behiç Efendi erzak tedariki için Rusçuk'a gönderildi. Yine Nizam-ı Ceditçilerden ve ulemadan Ramiz Efendi, Kabakçı vakası üzerine Filibe'ye sürülmüş bulunuyordu. Alemdar Paşa onu da Rusçuk'a getirdi, böylece "Rusçuk Yârânı" cemiyeti kurulmuş oldu ve Ramiz Efendi geldikten sonradır ki, Rusçuk'ta Alemdar Paşa'nın konağında Sultan Selim'in tekrar tahta çıkarılması için ilk karar verildi.

Silistre'de meydan yine Yeniçeri Ağası Pehlivan Paşa'ya kalmıştı; "Zümrüdüanka'ya sinek diyen" bir gururla Sadrazam ve Serdar Çelebi Mustafa Paşa'yı küçümserdi, "Bu makama sayemde ulaştın" der gibi tavır takındı. Çelebi Mustafa Paşa yeniçeri ağasının yüzüne güldü ve ardından parayla yeniçerileri ağalarına isyan ettirdi, yeniçerilerin hezele güruhu bir gün çadırına hücum etti. Ağanın diline dolamış bir hitap şekliydi:

"Bre bu köpekler kime havlarlar?.." diye pürhiddet ve pürheybet çadırından çıkan ağa paşa öldürüldü, asker arasında bulunan bir Bektaşi babası elindeki teberle paşanın başını gövdesinden ayırdı. Yeniçeriler kendilerini isyana teşvik eden serdarın çadırını da yağma etmek isterken güçlükle önlendiler.

Ordu tam bir herc ü merç içindeydi. İstanbul'un ahvali de ordudan farksızdı; vaka ibretle okunmaya değer:

Fatih medreselerinden birinde oturan bir Laz softa bir fahişe avrat bulur. Fatih yeniçeri kolluğu neferleri karıyı softanın elinden alırlar. Beriki en ağır küfürleri savurarak yeniçerilerle kavga eder; yeniçeriler onu da kolluğa tıkmak isterken medresedeki odasına kaçar; takip ederler. Laz tabancayla bir yeniçeriyi öldürür. Kavga cinayete çevrilince katil medreseden caminin içine kaçar. Bu sefer birkaç yüz yeniçeri Fatih Camii'ni muhasara eder, softa ise müezzin mahfilinde siperlenmiş, hangi kapıdan yeniçeri başı görünse tabancayla ateş etmekte. Yeniçeriler camiye hürmeten ateş etmezler, katil softayı kurşunları tükendikten sonra yakalamak isterler. Vaka yerine Şeyhülislam Ataullah Efendi gelir, yeniçerilere hoş görünmek isteyen Topal Müftü İstanbul'da ağa vekili olan sekbanbaşıya hücum ve ateş emrini verdirtir. Müsademede kurşunları tükenen Laz softa ölüm eri olur, hançerini çeker ve dışarı fırlar, üç beş yeniçeriyi yaralar, kendisi de sopalar ve tekmeler altında can verir. Halk artık tutulmaz, konuşacaktır:

"Yeniçeri Ocağı'na sığınan caniler takip edilmezken camiye sığınana bu şiddet ne revadır? Cami-i şerif düşman tabyası mıdır?.."

Bu vaka üzerine İstanbul'da ne kadar medrese talebesi varsa Ataullah Efendi'nin düşmanı oldu; garibi şudur ki, Ataullah Efendi'den nefret ettiği halde onu yeniçeri tazyiki altında makamında tutan Sultan IV. Mustafa'nın da aleyhine döndü. Softalar sokaklarda alenen, "Sultan Selim'i istemediğimize hata etmişiz! Korktuğu haçlılar meğer başkalarıymış..." demeye başladılar.

Sultan IV. Mustafa bendegânından evvela Zenci Nezir Ağa, Sultan Selim'in vücudu ortadan kalkmayınca rahat edilemeyeceğini kafasına koydu. Meseleyi Sadaret Kaymakamı Köse Musa Paşa'ya açtı, kurnaz köse,

"Bu büyük iştir..." dedi, "sadrazamın ve ordunun muvafakatini almak şarttır."

Ve hemen kaymakamlıktan çekildi; fakat Sultan Mustafa'nın kendisini hiç sevmediğini bildiği için, ne olur ne olmaz yeni bir devir için de hazırlandı,

"Bana Sultan Selim'in katlini teklif ettiler, bu caniyane teklifi nasıl kabul edebilirim, istifaya mecbur oldum..." demeye başladı.

Ortaya, "Padişah amcası Sultan Selim'i kaybettirecek..." dedikodusu yayıldı, herkesi bir dehşet aldı.

O sırada Ruslarla mütareke imzalanmıştı, ordu kışı geçirmek üzere Edirne'ye geldi.

İstanbul'dan Edirne'ye askerin aylığı gönderilecekti, sarayda hazine vekili olan Zenci Nezir Ağa bu vesileyle Edirne'ye gitti; kafasındaki sabit fikri Sadaret Kethüdası Osman Efendi'ye açtı, bu namuslu adam dehşete düştü, Nezir'in şerrinden de korktu.

"Sultan Selim'in izalesi çok büyük iştir..." dedi, "sadrazam bir şey yapamaz, yeniçerilerin muvafakati şarttır, ocak ağalarıyla konuşun..."

Ve Nezir'den evvel ocak ağalarıyla kendisi konuştu:

"Hazer... Sümmelhazer..." dedi, "Genç Osman kanı hâlâ ocağımızın üzerindedir, bir de Sultan Selim'in kanı olursa kıyamete kadar lanetli olursunuz, ocağınız bu veballe inkıraz bulur..."

Zenci Nezir ocak ağalarıyla temas etti, fakat ocaklı ona ağız açtırmadı, kesin olarak,

"Yediğimiz nimet hâlâ Sultan Selim devrinden kalandır! Maazallah bir kılına hatta dokunmak değil, Sultan Selim'e bed nazarla bakanı dahi ocağımızın can düşmanı biliriz..." dediler.

Gece gebeydi, yine büyük bir vaka doğuracaktı.

Ordu Silistre'den Edirne kışlasına çekilirken yârandan Refik Efendi de evlat ve iyalini görmek bahanesiyle İstanbul'a geldi; müverrih Cevdet Paşa'nın tabirlerindendir: "Hazırlanmış hile ve desise macunlarını Sultan Mustafalı devletlilerin ağızlarına parmak parmak çaldı." Hazine Vekili Nezir, Hazine Kethüdası Ebe Selim ve Başçuhadar Abdülfettah ağalara gereği gibi çattı, her vesileyle Alemdar Paşa'nın Sultan Mustafa'ya sadakatinden bahsetti.

"Birtakım baldırı çıplak güruhunun, yamak denilen yalınayaklı yalı uşağı derbederlerin tagallübüne sizin gibi sahibi devlet kimselerin tahammülü hazindir, bu makuleleri ezmek için Alemdar Paşa'nın askerleriyle İstanbul'a getirilmesi lazımdır..." dedi.

Hepsini kandırdı, yalnız Sultan Mustafa,

"İstanbul'da ocaklının tuğyanı yoktur, sair erazil güruhunu tedip için bu kadar askerle Alemdar Paşa'nın İstanbul'a gelmesine lüzum yoktur, bu tedbir şimdilik dursun!.." dedi.

Dostane tavsiyelerinden ötürü Refik Efendi reisülküttap (dışişleri bakanı) tayin edildi ve sadrazamın yanına Edirne'ye gönderildi.

İstanbul'da Köse Musa Paşa'nın yerine Sultan Mustafa'ya son derece sadık Tayyar Paşa sadaret kaymakamı oldu. Bu vezirden Sultan Selim'e bir suikast beklenebilirdi. Rusçuk Yâranı derhal faaliyete geçti. Refik Efendi, Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'ya, "Tayyar Paşa'yı siz sultanımın yerine sadrazamlık için hazırladılar..." dedi.

Tayyar Paşa, Şeyhülislam Topal Ataullah Efendi'yle de geçinemedi; bir taraftan sadrazam, bir taraftan da şeyhülislamın istekleri karşısında Sultan Mustafa Tayyar Paşa'yı azletmeye mecbur oldu. Sultan Selim'e suikast tehlikesi de bir müddet için uzaklaşmış oldu.

Sadrazam Kâhyası (içişleri bakanı) Osman Efendi siyasi havayı bulanık gördüğü için çekildi. Refik Efendi sadrazam kâhyası oldu, ondan boşalan reisülküttaplığa Rusçuk Yâranı'ndan Galib Efendi getirildi; Tahsin Efendi de çavuşbaşı (emniyet umum müdürlüğü gibi bir vazife) oldu, bu suretle Sultan Selimliler tamamen kuvvetlendiler. Refik Efendi'nin gizli bir davetnamesi üzerine avlanma bahanesiyle Rusçuk'tan çıkan Alemdar Paşa 10.000 askerle Edirne havalisine geldi, Edirne'de sadrazam, İstanbul'da da padişah telaşa düştüler. Sadaret Kethüdası Refik Efendi bu sefer de sadrazamı kandırdı; "Bu herifin zıddına gitmektense uzlaşmaya bakmalıyız..." dedi. Danışıklı dövüş, Rusçuk Yâranı'ndan Behiç Efendi Alemdar'a gönderildi, sadrazam adına konuştu. "Alemdar'a Tuna yalısı seraskerliğini verirsek gönlü hoş olacak, ben bu şartla Rusçuk'a dönmeye razı ettim..." dedi. Alemdar hakikaten döndü. Sadrazam da onun Tuna yalısı seraskerliğine tayinini padişaha arz etmeye Behiç Efendi'yi memur etti ve efendiyi bu hizmetinden dolayı başdefterdar (maliye bakanı) tayin etti.

Bahar gelmişti, Rus mütarekesinin de müddeti bitmişti. Sefer için hiçbir hazırlığı bulunmayan, hatta herc ü merç içinde bulunan ordu Edirne'den cepheye hareket edecekti!

İstanbul'da bu sefer de Behiç Efendi dillendi, padişahın yakınları Nezir ve Fettah ağalarla mahremane buluştu, en yakın bir dost gibi göründü,

"Baldırı çıplak bir Kabakçı Mustafa'nın devlete tahakkümü ne demektir? Padişahımız şeyhülislamı azleder, onlar zorla yerinde tutarlar... Bir gün gelecek, size de, bize de velinimetlerine ihanet ettiler diyeceklerdir... Bir alay serserinin her gün türlü rezaletine seyirci olmak reva mıdır?.. Alemdar Mustafa Paşa Tuna yalısı seraskeri ola-

rak adam göndermiş, Moskof'un ağzını aramış, 'Padişahınız Sultan Mustafa'nın sözü geçmez, sulh maddesini Kabakçı Mustafa'yla mı konuşalım, Kahveci Mustafa'yla mı konuşalım?..' diye alay etmişler ve hem 'Böyle herc ü merç içinde bir devletle sulhu konuşmak ne lazım...' demişler. Alemdar Paşa da, "Artık dayanamıyorum, ben 10.000 askerle İstanbul'a gidip padişahımı o baldırı çıplaklar tagallübünden kurtaracağım, sonra boynum padişahın kılıcına kıldan incedir, efendim yoluna canım kurban olsun' diyor..." dedi.

Nezir Ağa:

"Çünkü paşa hazretleri efendimize hizmet etmek ister, evvela Sultan Selim'i idam etsin..." deyince hiç cevap vermedi...

"Evet... Sultan Selim'in izalesine lüzum vardır, o hayatta oldukça Sultan Mustafa Efendimiz'e rahat yoktur... Ama Alemdar Paşa ne yapsın?.. Biliyorsunuz, yeniçeriler bu maddeye şiddetle muhaliftir... Yine malumunuzdur ki Bonapart gibi bir cihangir Sultan Selim'le dostluk davasındadır, Fransızları da kendimize düşman yaparız... Şimdi vakti değildir, vakti gelince padişahımızın Alemdar Paşa'ya bir işareti bu maddenin icrası için kâfidir..." dedi.

Nezir ile Fettah şaşırdılar, Behic Efendi'ye, "Ya ne yapalım?.." diye sordular.

"Taraflarınızdan gizli birer mektup yazın, hatt-ı hümayuna lüzum yok, bizler paşayı sizin gibi devletlilerin emriyle Edirne'ye, oradan da İstanbul'a getiririz... Mütegallibe güruhu sorarsa, 'Ben emir vermedim' der... Hemen matlup padişahımızın müzevir sözüne uymamasıdır, o serserilerden korkmamasıdır... Yanında sizler varken her şey kolaylıkla hallolur..." dedi.

Abdülfettah Ağa istenilen mektubu yazdı ve Behiç Efendi'ye verdi, Behiç Efendi de Edirne'den Rusçuk'a gönderdi. Alemdar bu sefer 20.000 seçkin askerle Edirne'ye geldi. Serdar Çelebi Mustafa Paşa'yı dost yüzüyle ziyaret etti, her gün buluşarak sefer işlerini konuştular. Bu toplantılara hepsi en mühim mevkileri elde etmiş olan Rusçuk Yârânı da iştirak etti.

Bir toplantıda para sıkıntısı konuşuldu, Defterdar Behiç Efendi,

"Hazine meselesini burada konuşup halledemeyiz, beyhude vakit kaybediyoruz, hemen beraberce orduyu alıp İstanbul'a gidelim..." dedi.

Refik Efendi de bu teklifi destekledi.

"Her cihetten hayırlı olur, sulh olursa ne âlâ, olmazsa mühimmatı İstanbul'da tanzim edip gazaya gitmek elbet ki daha uygun düşer..." dedi.

Hemen birkaç gün içinde İstanbul'a gitmeye karar verilince Alemdar Mustafa Paşa da söze karıştı.

"Öyleyse ben de beraber gidip Sultan Mustafa Han Efendimiz'in didar-ı hümayunlarını göreyim ve hâki pay-ı şahanelerine yüz süreyim..." dedi.

"Sultan IV. Mustafa'nın tahttan indirilmesi" oyununun birinci perdesi Edirne'de muvaffakiyetle oynandı, aktörlerin hiçbiri, hatta toplantılarda söyleyeceği sözleri önceden ezberleyen Alemdar Mustafa Paşa bile aksamadı. Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa,

"Padişahtan izin alalım..." diyecek olmuştu. "Sultanım" dediler, "zat-ı şahane ordunun İstanbul'da bulunmaması dolayısıyla devlet umurunu istila eden Kabakçı ve ayaktaşları ve Topal şeyhülislamdan müteneffirdir. İstanbul'u teşrifinizi temenni eder ve sizi çağırmak için fırsat gözler, bazı mahremlerinden işittik, cenabınızın İstanbul'a gelmesi padişahı bilakis memnun edecektir, fakat şimdi haber versek, usulen meclisi meşveret konulacak, şeyhülislam ve onun tahrikiyle zorbalara mâni olacaklar. İstanbul'daki erazil aslında fitne için fırsat gözetir, ordunun yola çıktığını İstanbul'un haber almaması lazımdır..."

Edirne dışına kimse bırakılmadı. İstanbul'a beş konakta ılgarla gidilecekti.

Evvelce nakletmiştik. Alemdar Paşa bu günlerdedir ki Pınarhisar Âyanı Uzun Ali Ağa'yı bir miktar askerle gizlice Karadeniz Boğazı'na gönderip Kabakçı Mustafa'yı idam ettirdi.

Kabakçı'nın gece yatağında bastırılıp idamı yamakları deliye döndürmüştü, kaymakam paşadan kimin emriyle öldürüldüğünü sordular, paşa hayretler içinde kaldı.

"Vakayı sizden öğreniyorum..." dedi.

Padişaha arz etti. Sultan Mustafa,

"Benim iznimle olmamıştır, tahkik olunsun..." dedi.

Edirne'ye sadrazama yazıldı, ihtilalci çavuşun kimin emriyle kat-

ledildiği soruldu. Fakat sadrazamın orduyla Edirne'den kalkıp İstanbul'a gelmekte olduğu öğrenilince Kabakçı'nın katli unutuldu. İstanbul'u yeni telaş aldı. Kimi,

"Hatt-ı hümayun gönderip geri çevirmeli..." derken, kimi de,

"Padişah çağırmadan gelmek isyandır!.." dedi.

Bazıları,

"Üzerlerine asker yollayalım..." derken, bazıları da,

"Sur kapılarını kapayalım" diye tedbir düşündüler.

İlk sersemlik anı geçince,

"Bir lüzum olmasaydı gelmezlerdi..." denildi.

Ama bu lüzumun ne olduğuna kimse cevap veremedi.

Orduyla beraber "Sancak-ı Şerif" de geliyordu, devlet ananesiydi. Sancak resmen karşılanacaktı.

19 Temmuz 1808 Salı günü şeyhülislam, kadıaskerler, ulema, şeyhler, devlet ricali ve İstanbul âyan ve eşrafı son konak yeri olan Davutpaşa'dan öte İncirli Çiftliği'nde evvela Sadrazam ve Serdar Çelebi Mustafa Paşa'nın otağına, oradan da Alemdar Paşa'nın çadırına gittiler. Alemdar'ın çadırına girerken makamında eclaf ve erazil güruhuna dayanarak duran topal şeyhülislamın bacakları titremeye başladı; paşanın "Kırcali askeri" denilen her biri aslan misali dağlı sekbanları arasından geçip çadıra giren Ataullah Efendi korkusundan oturması gereken başköşeye geçemedi, sedirin bir kenarına zelilane ilişti, Alemdar hiçbir kastı olmadan,

"Buyurun efendi, öyle buyurun, sizler hem başı büyük hem de işi büyüklersiniz, size riayete mecburuz..." dedi.

"Başı büyük" tabirinden türlü mana çıkaran şeyhülislam buz gibi ter döktü.

Sultan Mustafa da Sancak-ı Şerif'i İncirli Çiftliği ile Davutpaşa Kasrı arasında bekliyordu. Sadrazam ayak öptü, sancağı mutat merasimle padişaha teslim etti. Alemdar ile yanındaki Rumeli âyanlarının Çırpıcı Çayırı'nda ordugâh kurmaları emrolundu, sonra ananevi merasimle şehre girildi.

Davutpaşa Kasrı'ndayken Ramiz Efendi Alemdar'a, "Sultan Mustafa'yı burada hemen tevkif edin, doğru saraya gidelim. Sultan Selim'i tahta çıkaralım, tam fırsattır" dedi. Paşa reddetti: "Böyle kahpelikle iş görmek mertliğe yakışmaz..." dedi. Gizli cemiyetin di-

ğer erkânı da paşayı başka mülahazayla haklı buldular; "Şimdi bütün şehir halkı ayakta... Sancak-ı Şerif'i istikbale gelen padişahın tevkifi çok çirkin düşer, padişahlık makamının şerefi zedelenir. Sultan Mustafalıları tamamen iğfal için bir meclis kurulacak, bu iş o zaman kolayca olur" dediler. Fakat hadiseler Ramiz Efendi'nin haklı olduğunu gösterdi.

Kabakçı'nın Alemdar Paşa emriyle öldürüldüğü artık aşikârdı, fakat yamaklar, yeniçeriler, İstanbul haytaları, tabirler yine Cevdet Paşa'nındır: "Kedi görmüş fareye döndüler. Sokaklarda ırz ehline köpek gibi saldıran zorbalar kuzu oldu." Alemdar'ın peşine Rumeli âyanlarını takıp bu kadar askerle İstanbul'a gelmesinin elbet ki bir sebebi vardı, fakat kimse "Ne olmuş, ne olacakmış?" diye sormaya cesaret edemiyordu.

Temmuzun yirmi birinci perşembe günü Alemdar Paşa İstanbul halkını titreten bir askeri nümayişle şehre girdi ve Babıâli'ye giderek sadrazamı ziyaret etti; o gün yanında 6.000 Kırcali askeri vardı. Âyan paşa Babıâli'deyken Şeyhülislam Ataullah Efendi azledildi ve Arabzade Arif Efendi şeyhülislam oldu. İki gün sonra da Topal'ın yardakçıları kadıasker efendiler azledildi, hepsi sürgüne gönderildi.

Padişah ve saray erkânı zorbaların sinesinden, Topal Efendi ile peyklerinin kolaylıkla azillerinden memnundu, sadrazam da memnundu ve herkes biliyordu ki anarşi içinde çalkanan ve her gün bir köşesinde türlü rezaletler, tecavüzler, şenaatler görülen İstanbul'un böyle birdenbire sütliman oluşunun sebebi Alemdar Paşa'nın heybetiydi.

Fakat bu gözdağı kâfiydi, Alemdar'ın İstanbul'da vazifesi, hizmeti bitmişti, artık gitmesi gerekirdi.

Bunu söylemeye kim cesaret edecekti?

Alemdar'a İstanbul'da artık işi kalmadığını söylemek cesaretini gösteren, onu makamı için en tehlikeli rakip gören Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa oldu; yüzüne karşı ağzını açamazdı, ancak Çırpıcı Çayırı'na haber yolladı; "Kendileri selametle avdet buyursunlar, ben burada istediklerinden âlâ işe nizam veririm..." dedi. Âyan paşadan, "Yok... Affederler; bizim kavl ü kararımız devleti mütegallibe elinden kurtarmaktır; avdetimiz bunun tamamen icrasına bağlıdır..." diye bir cevap gelince şaşırdı.

Tarih yaprakları ışık içinde, devleti mütegallibe elinden kurtarmayınca İstanbul'dan ayrılmayacağını söyleyen Alemdar'ın kendisi mütegallibenin en müthişidir.

Her zaman her yerde bulunur, sadrazamın kulağına fısıldadılar; "Meramı Sultan Selim'i tekrar tahta oturtmaktır..." dediler. Sadrazam da hemen saraya mahrem bir tezkire yazdı, işittiğini anlattı; "İş işten geçmeden efendimiz bana ruhsat versin, İstanbul'da Refik Efendi ile arkadaşlarını idam edeyim, şehir kapılarını kaparız, ocaklının yardımıyla Alemdar'ın da işine bakarız..." dedi; fakat saraydan gelen cevap karşısında donup kaldı: "Alemdar Paşa'nın taraf-ı hümayuna hizmetten ve pazı-yı satvet-i şahaneyi takviyeden başka muradı yoktur, sadrazam hazretleri beyhude rahatsız olmuşlar, birtakım evhama kapılmışlar... Fesat kapısını açmak kâr-ı akıl değildir!.."

Sadaret Kethüdası Refik Efendi de bu gizli muhabereyi öğrendi ve hemen Çırpıcı Çayırı'ndaki Alemdar'ı bir mektupla haberdar etti.

28 Temmuz 1808 Perşembe günü seher vakti Alemdar Mustafa Paşa 20.000 askerle şehre girdi, doğruca Babıâli'ye giderek sadrazamı arz odasında bastı ve top gibi gürledi.

"Bre herif... Mühr-i hümayunu ver..." diye bağırdı.

Yerinden fırlayan Çelebi Mustafa Paşa'nın elleri titremeye başladı ve kâh cebine kâh koynuna gittikten sonra Sultan IV. Mustafa'nın mührünü çıkarıp verdi. Alemdar ne yapacağını bilmiyordu, mühür elinde kalınca şaşkın şaşkın Sadaret Kâhyası Refik Efendi'ye baktı, efendi yol gösterdi; "Çavuşbaşı Tahsin Efendi'ye veriniz" dedi.

Mührü gasp ederek sadrazamı azleden Alemdar maiyeti erkânından Boşnak Ağa'ya sadrazamı göstererek, "Bu herifi al, Çırpıcı'ya götür..." emrini verdi.

Şeyhülislam efendi ile kadıaskerlerini derhal Babıâli'ye getirtti, asık yüz çatık kaşla, "Efendiler, din ve devlete dair işlerimiz vardır, nezd-i hümayuna gitmek lazım geldi, kalkın gidelim..." dedi. Şeyhülislam Arabzade Arif Efendi şaşırdı, çabuk toplanıp kalkamadı, âyan paşa bir kere de onun yüzüne karşı gürledi.

"Araboğlu musun nesin be herif... Kalk!.." diye bağırdı.

Babıâli'de yeteri kadar muhafız asker bırakıldıktan sonra Soğukçeşme Kapısı'ndan çıkılarak saraya gidildi.

Alemdar Mustafa Paşa'nın saray baskınını Sultan III. Selim'in şahadeti bahsinde anlatmıştık.

Sarayda Osmanlı tahtına tekrar oturtmak istediği Sultan III. Selim'in naaşıyla karşılaşan Alemdar şehidin önünde diz çökerek hüngür hüngür ağlarken Sultan Mustafalı katillerin elinden sadık bendelerinin fedakârlıklarıyla kurtulmuş olan Şehzade Sultan Mahmud'u getirmişlerdi; kelime tam yerindedir, diktatör de tahta onu oturtmakla teselli bulmuştu. Sultan Mahmud dua için Hırka-i Saadet Dairesi'ne girdiğinde paşa, bu dairenin dış kısmı olup "Arzhane" yahut bu isimden bozma olarak "Arslanhane" denilen yerde oturup beklemişti. O sırada Sultan IV. Mustafa, Bağdat Köşkü önündeki büyük havuzlu taşlıkta asabi adımlarla geziniyordu. Kim olduğu tespit edilememiştir, bendelerinden biri, "Sultan Mahmud tahta cülus etti..." dedi. Birden irkildi:

"Ben tahttan inmedim... Mahmud'u kim çıkartmış?.." dedi.

Bu sözü iki üç defa tekrar etti. Arzhane'nin penceresinden Sultan Mustafa'yı gören Alemdar Paşa,

"Bu kim?.. Sultan Mustafa mı?.. Varın söyleyin ona bucağına gitsin, yoksa elimden kıyamete kadar lanetleme olacak bir iş çıkar!.." dedi.

Paşa şakası olan adam değildi. Sultan Selim'in intikamı, "Kana kan, kısastır" diye Sultan Mustafa'yı kendi eliyle vurup öldürebilirdi. Durumun vahametini görenler koştular ve Sultan Mustafa'ya, "Efendim, taht-ı âlemde kısmetiniz bu kadarmış, biraz da Harem-i Hümayunu teşrif ile istirahat buyurunuz..." dediler. Bütün tarih kaynaklarını gözden geçirmiş olan müverrih Cevdet Paşa Sultan Mustafa'nın bu tebliğe verdiği cevabı kaydetmiyor, herhalde sükût etmiş değildir.

Sultan Mustafa'yı Kafes'e götürürlerken mabeyin kapısı önünde anası Nüketseza yahut Sineperver Kadın'ın sesi işitildi. Oğlunu çılgınca seven bu kadın ağzına geleni söyledi, feryat ederek, "Aslanımın tahttan indirilmesine sebep nedir?.." diye sordu. Alemdar'ı ve Rusçuk Yârânı'nı hilekârlık, yalancılık, gasıplık, zorbalıkla ittiham etti. Müverrih Cevdet Paşa, "Rumeli usulünce kadınlara silah çekilemez, onlarla ağız dalaşı yapılır, bu yolda dahi kadınlarla başa çıkılamayacağından Alemdar Paşa kedi gibi sindi" diyor; biz öyle dü-

şünmüyoruz. Alemdar'ın ve Rusçuk Yârânı'nın bu kadına verilecek cevapları yoktu. Sultan IV. Mustafa'nın tahttan indirilmesine sebep neydi?.. Biz de soruyoruz.

Kabakçı Mustafa vakasında hangi Osmanlı şehzadesi, "Buyurun, taht sizindir..." davetini kabul etmeyecekti?

Sultan Mustafa'nın kendisini tahta oturtmuş biri köse, biri topal iki müfsit devletli ile Kabakçı'dan ve onun pespaye ayaktaşlarından daima nefret ettiği bir hakikattir; bunu Alemdar ile yârânı da pek iyi biliyorlardı ve padişahın bu duygusundan istifade ederek İstanbul'a gelmişlerdi.

Sultan Mustafa mürteci miydi? Hayır. İstanbul'daki Nizam-ı Cedit erkânını ihtilallerin hançer ve kılıçları altına veren o değil, Sultan Selim'di. Nizam-ı Cedit'i kaldıran da Sultan Selim'di. Hatta, Sultan IV. Mustafa Alemdar ile Rusçuk Yârânı'na dost elini uzatmış, onları da kendisine, son dakikaya kadar dost sanmıştı. Rusçuk Yârânı'nın ısrarla Sultan Selim'in padişahlığı üzerinde durmaları, Selim'in münevver kafası, Garplı görüşü, memleket sevgisi için değildi, onun yumuşak, ipek gibi uysal huyu işlerine geliyordu, meydanda bildikleri gibi cirit atacaklardı. Sultan IV. Mustafa'nın kendilerine bu imkânı vermeyeceğinden korkuyorlardı. Saray basıldıktan sonra da pek tabii onu tahtında tutamazlardı. Şehzade Mahmud'un eteklerine zoraki yapıştılar.

Sultan IV. Mustafa pis ve hasis ihtiraslar uğrunda harcanmış bahtsız bir genç hükümdardır.

Sultan II. Mahmud

Sultan IV. Mustafa, Alemdar'ı deviren yeniçeri ihtilalinde, 15/16 Kasım 1808 Salı/ Çarşamba gecesi Sultan II. Mahmud'un emriyle boğularak idam olundu.

"Yayla İmamı" adıyla tanınmış bir zatın tarihçesinde, ulemadan iken Alemdar'ın diktatörlüğünde vezir ve kaptanıderya olan Rusçuk Yâranı'ndan Ramiz Paşa, eski Nizam-ı Ceditçilerden ve yine Alemdar devri ricalinden Kadı Paşa, Bahriye Nazırı Moralı Ali Efendi ve bahriye umerasından İnce Mehmed Bey marifetleriyle boğulduğu yazılıymış; bu tarihçeyi görmedik; İsmail Hami Danişmend *Osmanlı Tarihi Kronolojisi* adındaki eserinde, "Anadolu Beylerbeyi Kadı Paşa ile bostancıbaşı ve birkaç cellat ile içeri girip IV. Mustafa'yı Şimşirlik'te kendi belindeki şal kuşakla boğmuşlardır" diyor.

Ölümü gizlenmedi, bizzat padişah tarafından açıklandı. Sultan Mahmud huzuruna çıkan bir ulema heyetine,

"Birader de bu gece vefat etti..." dedi.

Sultan II. Mahmud, Alemdar'ın diktatör kılıcı altında padişah olduğunda yirmi dört yaşındaydı. Amcası Sultan Selim'in Sultan Mustafalılar eliyle şehit edildiği 28 Temmuz 1808 Perşembe günü aynı katillerin elinden hayatını sadık bendelerinin fedakârlığıyla kurtarmıştı. Vaka tarih kütüğünde tafsilatıyla tespit edilmiştir.

Zenci Nezir, Gürcü Abdülfettah, Sırp Ebe Selim, Bağdatlı Hacı Ali, akhadım Cevher, Kör Mehmed ağalar, Deli Mustafa ile on iki nefer bostancı ve zülüflü baltacı oğlan Sultan Selim ile Şehzade Sultan Mahmud'u öldürmek kastıyla hareme yürürken önlerine çıkan ve kendilerini akıbeti meşum bu kötü işten men etmek isteyen Başlala

Tayyar Ağa yalınkılıçların karşısında kendi canını güç kurtarmış, Seferli Koğuşu tarafına kaçmıştı. Orada Seferli Koğuşu Kâhyası Recep Paşazade Mehmed Bey'e rastladı. Mehmed Bey, Şehzade Mahmud çocukken lalalığında bulunmuştu. Tayyar Ağa'dan vakayı haber alınca dehşet içinde kaldı; yanlarına hünkâr başimamı Ahmed Efendi de geldi, o da hamiyet sahibiydi; hemen koştular; az evvel katillerin girdiği kuşhane kapısından zenci hadımlardan Anber, Kasım ve Hafız ısa ağalara rastladılar. Enderun halkından oldukları için hareme giremezlerdi; her şeyi göze almış katillerin gösterdiği pervasızlığı gösteremezlerdi; durumu bu zencilere anlattılar; zenci ağaların üçü de dev yapılı ve pazı sahibiydi, hemen kılıçlarını çekip Sultan Selim ile Sultan Mahmud'u kurtarmaya koştular. Sultan Selim'in dairesini basılmış görünce padişahı kurtaramayacaklarını anladılar, müdafaa için Sultan Mahmud'un dairesine gittiler. Daireyi boş buldular.

Üç ağa merdiven başına gelmişlerdi ki, katiller de yetiştiler. Ebe Selim,

"Ağalar yol açın!.. Şehzade fermanlıdır, size zarar gelmesin!.." dedi.

Kasım Ağa,

"Geçemezsiniz!.." dedi.

Zenci Nezir zülüflü baltacılarla bostancılara,

"Bre ne durursunuz?.. Şehzade yukarda... İşi yarım koyup da candan mı vazgeçersiniz?.. Bre tepeleyin şunları!.." diye bağırdı.

Katiller Sultan Selim'in kanıyla bir kat daha vahşileşmiş saldırırken üç ağa basamakları ikişer üçer atlayarak yukarı çıktılar. Kasım Ağa merdivenin üst başındaki sahanlıkta hâkim bir müdafaa yeri tuttu. Anber Ağa ile Hafız İsa da dairenin kapısını tuttular.

Tayyar Ağa, Mehmed Bey ve Hafız Ahmed Efendi zenci ağalara, "Sultan Selim ile Sultan Mahmud'u dama çıkarıp kaçırın" diye tembih etmişlerdi; fakat bunu yapabilmek için on dokuz kılıca karşı üç kılıç ne kadar dayanabilecekti?

Kasım Ağa beş dakika kadar merdane dövüştü; nihayet bostancılardan biri fırlattığı mızrakla bu fedakâr zenciyi yaraladı, devirdi; merdiven başı müdafaasız kaldı. İşte o zaman sahnenin kahramanı Cevrî Usta oldu. Entarisinin eteklerini belindeki kuşağına sokmuş, başı açık, ayağı çoraplı, bir elinde büyük bir kül çömleği, içerden, yavrusunu koruyan bir dişi aslan gibi fırladı; İsa ve Anber ağalara,

"Damdan kaçırın!.. Damdan!.." diye bağırarak merdivene saldıran katillerin suratına avuç avuç kül saçmaya başladı. Bu suretle de beş dakika kadar bir zaman kazanıldı. O zaman içinde de Anber ve İsa ağalar Şehzade Mahmud'a omuz verdiler, "baca" denilen üst tepe penceresinden dama çıkarıp kaçırmaya muvaffak oldular.

Cevrî Usta'nın hem takati, hem de külü tükenmişti; adım adım geri çekilirken karnına yediği bir tekmeyle devrildi ve bayıldı.

Ebe Selim yaman silahşordu, tam dama çıkmak üzere bulunan şehzadeye bir hançer fırlattı; bıçak Sultan Mahmud'un pazısında bir yara açtı; dama çıkarken de alnını çarparak sağ kaşının üstünden hafifçe yaralandı.

Tayyar Ağa, Mehmed Bey ve Hafız Ahmed Efendi Enderun'daki avluda, Meşkhane'den getirdikleri merdivenleri bellerindeki kuşaklarla bağlayarak dama dayadılar ve bir pazısı ile alnından yaralı şehzadeyi aşağı indirdiler. Ki, o sırada Alemdar Mustafa Paşa da Babü's-saade'yi açmış, arz odası önünde Sultan Selim'in paralanmış aziz naaşıyla karşılaşmıştı. Alemdar hıçkıra hıçkıra ağlarken Ramiz Efendi,

"Aman efendim, şimdi ölmüşe ağlanacak vakit değildir, tahtın sahibini bulup da makamına oturtmalıyız... Allah korusun, Sultan Mahmud Efendimiz'e dahi bir ziyan erişmeye!.." deyince Alemdar'ın aklı başına gelmiş,

"Aman... Sultan Mahmud Efendimiz'e bakın!.. Damlara çıkın, kapıları yıkın!.." diye bağırmaya başlamıştı.

Müverrih Cevdet Paşa, "Dehşetli bir sahnedir!.. Alemdar'ın askeri Rumeli'nin vahşi dağlılarıydı. Paşalarını Sultan Selim'in naaşı önünde ağlar görünce öyle bir hale gelmişlerdi ki, paşanın ağzından kırın şu saray halkını diye bir emir çıksa sarayda ne olacağını Allah'tan başka bir fert bilemezdi. Bütün Enderun halkı bir köşeye sinmiş, kimi mahzenlere kaçıp gizlenmişti. Sultan Mahmud'u nerede arayacaklardı? Sarayın kapısını bacasını bilmeyen o Rumeli askeri yalınkılıç ve yatağanlarla öteye beriye koşuyor, bir kısmı da damlara çıkmaya çalışıyordu..." diyor.

Damdan indirilen Sultan Mahmud can pazarından geldiği halde metanetini kaybetmemişti; işte bu ruh sağlamlığıdır ki Osmanlı tahtına oturacak olan bu genç adamı zincirleme gailelerin karşısın-

da otuz sene dimdik tutacak, memleketinin tealisi yolunda ciddi ıslahat adımları attıracaktır.

Üstündeki perişanlığa biraz çekidüzen verdi, sağ kaşı üstündeki yaranın kanını sildiler, yaralı pazısını bağladılar. Yalınayaktı, biri koştu, Meşkhane'den bir çift yenice çedik pabuç bulup getirdi, onları ayaklarına geçirdiler.

Başlala Tayyar Ağa öne geçti; pabuçları bulup getiren Arif Ağa arkada, Receppaşazade Lala Mehmed Bey ile İmam Hafız Ahmed Efendi de şehzadenin koltuklarına girdiler. Arz Odası'na doğru ilerlediler.

Alemdar Arz Odası'nın etrafındaki mermer korkuluğa yarı oturmuş, Sultan Mahmud'dan haber bekliyordu; kendilerini evvela paşa gördü,

"Abe bu gelen kimdir?" diye sordu.

İmam Ahmed Efendi birkaç adım ileri çıkarak,

"Sultan Mahmud Efendimiz budur, növbet-i saltanat ve hilafet kendilerinindir, ben biat ettim, hayırlı işin ikmali size kalmıştır..." dedi.

Alemdar Paşa hemen koştu, fakat ne yapacağını bilmiyordu. Ramiz Efendi; "Etek öpün..." dedi. Paşa saray protokolünce öpme usulünü de bilmiyordu (eğilerek, eteği tutacak ve sonra kendi elini ağzına götürecekti), eğildi, şehzadenin entarisinin eteğini tuttu, ağzına kadar kaldırarak öptü. O andaki bu samimi hareketi sonraları saraydaki düşmanlarına bir alay mevzuu olmuştu, biri münasebetsiz bir harekette bulundu mu, "Alemdar çıtağı gibi etek öptü..." derlerdi.

Alemdar Paşa elli altı-elli yedi yaşlarındaydı, Sultan Mahmud yirmi üçüncü yaşını yeni doldurmuştu; göz göze bakıştılar.

Karşılıklı güven ve hüsnüniyetle anlaşabilecekler, kuvvetli düşmanlar tarafından parçalanması, paylaşılması düşünülen tam anarşi içindeki koca devleti kurtarabilecekler miydi?

Evvela Alemdar Mustafa Paşa konuştu:

"Ah efendim... Ben amcanı tahta çıkarmak için bunca yoldan geldim, kör olası gözlerim bu halleri gördü... Bari seni tahta oturtup müteselli olayım, ona kıyan, onu bu hale koyan Enderun halkıdır, hepsini kılıçtan geçireceğim..." dedi.

Paşa'ya Sultan Mahmud'dan evvel İmam Ahmed Efendi cevap verdi.

"Efendim, Enderun halkının ne kabahati vardır?.. Bu cinayeti işleyenler malumdur... Efendimiz onları buldurtup cezalarını vermeniz için size gönderirler..." dedi.

Sultan Mahmud da,

"Paşa ben onları buldurtup sana gönderirim... Sen askerini dağıt, silahlarını çıkar. Hırka-i Saadet Dairesi'ne gidelim..." dedi.

Alemdar da askerine, "Dışarı çıkın..." emrini verdi.

Enderun'a dolmuş olan Alemdar'ın askerleri Babü's-saade'den dışarı çıktılar; paşanın yanında muhafızlardan beş on nefer kaldı. Silahlarını çıkardı, belinde bir de murassa pala vardı, ona şöyle bir baktı.

"Efendim... Amcanın yadigârıdır, bunu çıkaramam..." dedi.

Hırka-i Saadet Dairesi'ne doğru yürüdüler.

Alemdar Paşa sonra yakınlarına anlatmış, "Hünkârın ilk hitabında 'Askerini dağıt, silahlarını çıkar' demesi bana o kadar dehşet verdi ki, ömrümde öyle korktuğumu bilmiyorum!" demişti.

Sultan Mahmud Hırka-i Saadet Dairesi'nde tek başına dua ederken Alemdar bu dairenin Arzhane denilen salonuna alınmıştı ve kendisine amberli sakız tatlısı ve kahve ikram edilmişti. Tatlı çanağı gelince paşa zehirli olabileceğini düşünerek kaşlarını çattı, Başlala Tayyar Ağa hemen kaşığı aldı, çanağın içindeki tatlıyı iyice karıştırdı ve bir kaşık alıp yedi, sonra kaşığı tülbentle silerek Mustafa Paşa'ya uzattı. Paşa,

"Aferin ihtiyar... Abe sen ne akıllı adammışsın be..." dedi.

Tatlıdan usulen bir kaşık alınacaktı, Alemdar çanağı olduğu gibi aldı ve içindeki tatlının hepsini yedi.

Ah o Rusçuk Yâranı!.. Bu mert, saf, temiz, iyi niyetli fakat görgüsüz ve cahil adamı ellerinde bir kukla gibi oynatacaklar, türlü rezaletlere ve suiistimallere siper ederek pek çabuk çürüteceklerdi. Diktatör kendisinin ve yâranının hatalarıyla devrildiği zaman Âl-i Osman Devleti'ni Sultan Mahmud'un metaneti koruyacaktı.

Sultan Mahmud Hırka-i Saadet Dairesi'nden çıkınca Babü's-saade önüne gidildi. Ananeye uyularak bu kapının önüne konulmuş olan taht yeni sahibini bekliyordu. Biat merasiminden sonra Alemdar Mustafa Paşa'ya sadrazamlık fermanı yazıldı. Altın mühr-i hümayun henüz hazır değildi.

Alemdar Mustafa Paşa'nın diktatörlüğü çok kısa, ancak 3 ay 18

gün sürdü. Tarihimizde hiçbir iktidar bu kadar çabuk tefessüh etmemiştir... Sultan III. Selim'in katilleri şiddetle takip edilirken yeniçeriler ile yeniçerilerin peyki olan İstanbul haytaları Alemdar'ın heybeti ve kuvveti karşısında sinmişlerdi. Rusçuk Yâranı tahta oturttukları Sultan II. Mahmud'un padişahlık kudret ve kuvvetini hiç hesaba katmadılar, kendilerini meydanın ve devletin mutlak hâkimi sandılar, şımarık bir gururla şahsi servetlerini yapmak için devlet nüfuzunu pervasızca kullandılar ve zevk ü sefaya, hatta sefihane eğlencelere pek tez atıldılar. Alemdar Paşa'yı da kendilerine benzettiler, hediye adı altında rüşveti tattırdılar; o sert askere verilen hediyeler arasında "Kamertab" isminde dünya güzeli fettan bir kız da daima pürsilah paşaya türlü cilve, işve ve nazla silahlarından ayırdı. Alemdar Divan-ı Hümayun'a silahsız gelmeye başladı, halk nazarında eski heybetini, askerleri gözünde de eski itibarını kaybetti. "Abe artık bizim paşa da karılar gibi silahsız gezmeye alıştı, yazık olsun..." demeye başladılar.

Müverrih Cevdet Paşa'nın çok güzel bir tasvirini zamanımızın gençleri anlasın diye bugünkü yazı dilimize çeviriyorum:

"Bilmem şu güzel dünyanın sakisi devlet ve ikbal içkisine ne katıyor ki, bir yudumunu içen kara bulut sarhoş, altını üstünü görmez, önünü ardını fark etmez oluyor. Bu sefer de devleti yeniden ihya iddiasıyla meydana çıkan mahut yâran zevk ü sefaya dalıp eski davayı unuttular ve Alemdar Paşa gibi hamiyet sahibi cesur bir veziri dahi nefis lezzetleriyle uğraştırdılar."

Rusçuk Yâranı'nın ellerinde müthiş bir silah vardı: "Sultan Mustafalıdır!.." damgası. Onu vurdukları zengin mahvoluyordu; bütün serveti müsadere ediliyor, kellesi cellada verilmezse sürgünü boyluyordu. Başta İstanbul, koca imparatorluğun her tarafından rüşvet ve hediye akmaya başladı; birkaç hafta içinde Karun hazinelerine sahip oldular. Babıâli'ye gelirken, önlerinde padişahın rikap ağaları gibi kırkar ellişer ağa, artlarında atlara binmiş çuhadarlar, hepsinde şakır şakır sırmalı esvaplar, Hint ve İran şalları, kendi sırtlarında en âlâ Rus samurundan kürkler, uşakları bile beyzadeler gibi süslü, "Değirmenin suyu nereden?" diye soracak bulunmadığı için son derece pervasız, gayrimeşru servetlerini gizlemediler. Lüks yo-

lunda israfa işret ve şehvet zevklerini kattılar; konaklarının haremlerini hepsi hediye olarak gelmiş cariyelerle doldurdular; yeraltında mükellef salonlar yaptırdılar, döşediler, güya ağyar gözü görmeyecek bu yeraltı salonlarına en namlı sazendeler, hanendeler, çengi kızlar, köçek oğlanlar getirildi; her gece devletlilerden birinin konağında toplanılırdı. Sazların ahengi, güzel seslerin sihri, rakkas ve rakkaselerin akıl çelen reftarı, sümbül koçanı kâküller, gazal bakışlı gözler, gül yanaklar, kiraz dudaklar, gümüş âyinesineler, fildişinden pazılar, kınalı parmaklar, billur topuklar, huri kıyafet kızlar, melek yüzlü oğlanlar ve ortada selsebil olmuş içki... Cevdet Paşa bu sahneleri tasvir ederken bir mısra kaydediyor:

Yâr ile zanubezanu, cam ile lebberlebiz...

En akıllıları Ramiz Efendi'ydi; ilmiye cüppe ve kavuğunu çıkarmış, Kaptanıderya Ramiz Paşa olmuştu; konağında Gürcü, Çerkez, Abaza, Megril güzelleri belki üç yüz kız vardı, hepsi bu molla paşanın aguşunda açılmış birer gül goncasıyken, kaptan paşa hazretleri doymadı. Üç yüz, beş yüz, bin beş yüz bakire!.. Ya bin beş yüz gece sonra ne olacak? Bir masalda okumuştu. "Hataî" denilen cariyeler varmış, her gece erkeğinin koynunda yatar, fakat sabahleyin yine bakire olurmuş... İstanbul'un içine ve taşralara kol kol esirciler ve mahsus adamlar saldı, kaç altına olursa olsun kendisine Hataî cariye bulup getirmelerini emretti.

Her eğlence gecesinin sabahı halkın ağzına yeni bir dedikodu sakızı verildi, gıcırı yerinde, çiğnendi, şişirildi, fakat patlayacak olan o sakızdan balonlar değil, silah sesleriydi. İmparatorluk paramparça olmak tehlikesi karşısındayken bu adamlar devlet gemisini nereye götürüyorlardı?

Osmanlı tahtını ve Türkiye'nin istiklalini tehdit eden müthiş tehlikeyi gören tek adam vardı: Sultan II. Mahmud... Genç hükümdar Alemdar Paşa ile Rusçuk Yâranı'ndan nasıl kurtulacaktı?

Sultan IV. Mustafa'nın devrindeki erazil ve eclaf Sultan III. Selim'i aratmıştı, kendi devrindeki bu rezil adamlar da Sultan IV. Mustafa'yı aratıyorlardı. Baldırı çıplak, yalınayak yamaklar bu devletlilerden muhakkak ki, çok namusluydu.

Halbuki Alemdar Paşa işe ne güzel başlamıştı...

Sadaretinin ilk günlerinde Silistre'den posta tatarı gelmiş, bir mektup getirmiş, Silistre paşası, "Ruslar önümüzde hazırlık yapıyor... Askerin bir habbe erzakı yok... Aman erzak..." diyordu. Paşa işinin acemisiydi:

"Yolu ne ise söyleyin de gönderelim..." deyince usulü tarif ettiler:

"Bu kâğıt yoklamaya havale olunur, orada kayıtlara bakarlar. Silistre'de tayın alır kaç kişi vardır ve evvelce ne miktar zahire gönderilmiştir, zahire bitti dedikleri tarihte yoluyla verilmiş de mi bitmiştir, yoksa suiistimal mi vardır, tetkik olunur, derkenar ederler; yolunda değilse neden nizamsız iş gördükleri Silistre'ye yazılıp sorulur, gelecek cevaba göre çaresine bakılır, eğer zahirenin bitmesi yolunda ise tekrar yoklamaya havale olunur; Karadeniz yalısı kazalarına şakka gider, ellerinde ne miktar zahire olduğu, ne kadar fazlası bulunduğu sorulur, alınacak cevaplar hülasa edilir, nereden ne miktar zahire gönderileceği kararlaştırılır, mütesellimine ve kadısına emri şerifler yazılır, tedarik görülür, Silistre'ye zahire gönderilir..."

Alemdar Paşa sabırla dinledikten sonra,

"O zamana kadar da Moskof gelir, Silistre'yi alır... Böyle ...tan şey olmaz!" diye bağırmış ve,

"Hezargrad âyanına benden mektup yazın, orada fazla zahire vardır, hemen Silistre'ye yollasın!.." demişti.

Bir gün de âyanlardan birinden bir şey istenecekti, divanda hatt-ı hümayun yazmaya kalktılar, şiddetle itiraz etti,

"Abe padişahın fermanı helvacı kâğıdı mıdır?.. Bu herif kim olur ki, hatt-ı hümayun yazılacak?.. El kadar bir kâğıda benim ağzımdan iki satır yazın yeter..." dedi.

Alemdar'ın 3 ay 18 günlük iktidarında iki büyük iş yapıldı. Evvela Anadolu ve Rumeli'deki mütegallibe âyanlar sadrazamın davetlisi olarak askerleriyle İstanbul'a geldiler, yüzden fazla âyan ve onların 70.000'den fazla askeri toplandı; yalnız Serez Âyanı İsmail Bey 12.000 seçkin askerle gelmişti. 29 Eylül 1808 Perşembe günü Kâğıthane'de Çağlayan Kasrı'nda büyük bir meclis kuruldu, âyanlar ile devlet erkânı arasında bir "ittifak senedi" imzalandı.

Devlet bu adamlara mal ve can güveni sözü verdi; onlar da pa-

dişaha mutlak sadakate, ona her müşkilinde yardıma koşacaklarına, sadrazamın emirlerine itaat edeceklerine, vergilerin devlet adına namuskârane toplanmasını temin edeceklerine, yeni kurulacak talimli asker ocağına memleketlerinden asker yazacaklarına ve göndereceklerine yemin ettiler, senet taraflarca mühürlendi.

Rusçuk Yârânı'nın Alemdar'ı ileri sürerek tanzim ettirdikleri bu ittifak senedi siyasi bir muvaffakiyet gibi ilan edildi. Hakiki kıymetini belirtmek için o sırada sarayda başçuhadar olan bir İğriboyun Ömer Ağa'nın kafası kâfi geldi, bu adam,

"Padişahım... Âyan dedikleri kimler olur ki, siz efendimizden söz alır, size söz verirler... Bu senet saltanat istiklaline tecavüzdür, lakin şimdi reddedemezsiniz, çaresiz tasdik edeceksiniz, sonra yırtıp atmak için fırsat gözleyeceksiniz..." dedi.

Ömer Ağa haklıydı. Rusçuk Yârânı 70.000 asker ile 100 âyanı İstanbul'da toplayarak bu senedi tanzim etmekle, "Elimizdesin, dikkat et..." diye padişahı tehdit etmek istemişlerdi. Sultan II. Mahmud'un Alemdar ile Rusçuk Yârânı'ndan kurtulma çarelerini Çağlayan Kasrı toplantısından sonra aramaya başladığını bugün kesin olarak biliyoruz. İkinci iş Nizam-ı Cedit askerinin "Sekban-ı Cedit" adıyla ihyası oldu. Sultan Mahmud bu yeni asker ocağını kuran fermanı 14 Ekim 1808 Cuma günü imzaladı. Başta Yeniçeri Ocağı, devletin yedi asker ocağı vardı, bu yenisi sekizinci asker ocağı olarak kuruluyordu. Bir "Umur-ı Cihadiye" nazırlığı ihdas edildi ve yârandan Behiç Efendi'ye verildi, ondan boşalan başdefterdarlığa da yârandan Tahsin Efendi geldi.

Müverrih Cevdet Paşa bu yeni asker için, "sekban güruhu" tabirini kullanıyor; "Askerlerinin de efendileri derecesinde refah içinde bulunmaları, israf hususunda güçlük çekmemeleri için bol maaşlar bağlandı, geçimlerinin üstünde para aldıklarından alım satımda, kılık kıyafette ileri gittiler" diyor. Nizam-ı Cedit gibi bir üniformaları vardı, başlarına da "şubara" denilen hususi serpuş yapılmıştı; fakat bu kesesi dolu askerin her biri gümüş işlemeli çaprazlar, sinebendler, gümüş düğmeler, gümüş tezyinatlı silahlıklar, sırmalı enam keseleri, sırmalı tozluk bağları takındılar; tüfeklerinin, tabancalarının kabzalarına, fişekliklerinin kayışlarına gümüş kakma süsler yaptırdılar, üzerlerinde okkalarla gümüş taşıdılar; "Şu tarz-ı kıyafet bir aske-

re değil bir erkeğe yaraşmaktan pek uzaktı." Halkın ve diğer ocaklardaki askerden kiminin hasedini, kiminin nefretini çektiler.

İttifak Senedi imzalandıktan sonra âyanlar askerlerini alarak memleketlerine dönmüşlerdi. İstanbul'da Alemdar'ın kendi askerleri ile yeni teşkil olunan sekbanlar kalmıştı. İstanbul'dan teşvik edildiği muhakkaktır, fakat kimler olduğu meçhul... Biz, Sultan Mahmud'un çok hesaplı işidir diye biliriz. Vidin Muhafızı İdris Paşa Alemdar'a meydan okuyarak 1808 Kasım'ı başında Rusçuk üzerine yürüdü, Alemdar da İstanbul'daki askerinin mühim bir kısmını en güvendiği adamı Boşnak Ağa ile Rusçuk'a yollamaya mecbur oldu, büsbütün yalnız kaldı.

"Sekbanlar ile Alemdar'ın Kırcali askeri şal kuşak sarınırken yeniçeriler yamalı diz çakşırını iple bağlıyordu ve çoğu yalınayağına pabuç bile bulamayıp köşe başlarında kömür ve limon satıyordu" diyen Cevdet Paşa, "1223 sene-i hicriyesi ramazanının ortalarında bütün asker ocaklarına Babıâli'de bir iftar ziyafeti verildi. Sekbanların debdebesi ve süsü gözden düşmüş yeniçerilerin perişan hali işte o iftar gecesi ocaklının ciğerlerini kin ateşiyle kebap etti" diye ilave ediyor.

Bir gece Babıâli duvarlarına meçhul eller birtakım yaftalar yapıştırdı, üzerlerinde iri iri,

Rumeli'den geldi bir çıtak
Bayram ertesi
Ya kılıç oynayacak ya bıçak!..

yazılıydı.

Padişahın kız kardeşi Esma Sultan'ın sarayı Alemdar'a ve Rusçuk Yârânı'na karşı bir muhalefet merkezi olmuştu. Sultan Mahmud'un izni olmadan Esma Sultan'ın böyle bir maceraya atılmasına imkân yoktur. Alemdar'ın kapısı halkından İstanbul'un ahvalini görenler vezire samimi tavsiyelerde bulundular, "Sekban-ı Cedit kâfi derecede kuvvetleninceye kadar seferi bahane edip Edirne'ye gidelim..." dediler. Paşa bu teklifi yârana açtı, hepsinin burnu Kafdağı'ndaydı, "Esnaf güruhundan, aç ve sefil birtakım halktan ibaret olan yeniçerinin ne yapabilmek ihtimali vardır!.." dediler.

Hint filozofu Beydeba'nın sözüdür: "Ateşin, borcun, hastalığın ve

düşmanın küçüğü yoktur." Düşmanı küçümseyen gaflet çökünce felaket daima çok yakındır.

Galata ve civarının asayiş ve inzibatına kadimden beri kaptanpaşalar bakardı; tersaneliler ve bilhassa kalyoncu neferleri de Galata ve civarında türlü edepsizlikleriyle namlıydı; bekâr odalarına fahişe avrat ve uygunsuz oğlan kaparlar, işret ederler, it kızgınlığıyla coşup sokaklarda silah atarlardı; her gün bir cerh, katil vakası olurdu. Kendi azgın nefsi için Hataî cariyeler aratan Ramiz Paşa bu bekâr uşaklarının nefis azgınlığını suç gördü, çok şiddetli takibatta bulundu, kalyoncular, tersaneliler de Alemdar ve yâranına diş biliyordu, fakat yeniçeriler gibi sinmişlerdi.

Alemdar Paşa ve yâranı 1808 Ekim'inde İstanbul esnafını çok müşkül duruma sokan bir emir yayınladılar: İşi, sanatı ne olursa olsun, esnaf gençlerinden vücut yapısı askerliğe müsait olanlar haftanın muayyen günlerinde askerlik talimi yapacaklardı; talime gelmeyenler İstanbul'da esnaflık yapamayacaklardı. Bu kararın tatbikine Ramiz Paşa'nın adamlarından ve tersane rüesasından İnce Mehmed Bey memur edildi. Bu arada halk, tersaneliler, yeniçeriler arasında meçhul ağızlar yeni bir haber yaymaya başladı:

"Bayram ertesi Yeniçeri Ocağı kaldırılacaktır!.."

Ne duruyorsunuz, ne yapacaksanız tez yapın der gibi.

Alemdar Mustafa Paşa devletin mukadderatı mesuliyetini temiz niyetlerle ve duygularla yüklenmişti. "Rusçuk Yâranı bu cahil fakat temiz yürekli adamı bir taraftan kendi hasis maksatları uğruna şayan-ı nefret işlerle lekelediler, diğer taraftan aldatıcı yaldızlı sözlerle onu zamanının sahipkıranı olduğuna inandırdılar; Alemdar'a hakikati göstermediler, doğruyu söyleyebilecek samimi dostları bile yanına sokulamadı; zavallı Alemdar ile sefih ve sefil muhiti iktidarlarının ebedi olduğunu zannettiler" diyen müverrih Efdalüddin Tekiner çok haklıdır. Onların bu zannı büyüdükçe düşmanları kuvvetlendi.

İstanbul'a 12.000 askerle gelen Serez Âyanı İsmail Bey çok zeki adamdı. İttifak Senedi'nin hazırlandığı Çağlayan Kasrı içtimaı günü Sultan Mahmud Kâğıthane safasında âyanların askerlerini teftiş ederken Serez askerini pek beğenmiş,

"İsmail Bey, pek güzel askerlerin var, Hak Teala düşmana galip eyleye!.." demişti.

Bu iltifata şahit olan Alemdar da âyanlar memleketlerine dönerken İsmail Bey'e askerinden 400 atlısını İstanbul'da bırakmasını emretmişti. İsmail Bey İstanbul'a bıraktığı askerin başbuğuna, "Bak a..." demişti, "bunların ne yolları yol, ne de gidişleri gidiş... Bizi savdıktan sonra burada bir fırtına kopacak, gözünü aç, kuskuna bakmayacaksın, bu dört yüz çocuğu sıyırıp bizim yanımıza ılgarla geleceksin!.."

İsmail Bey'in tahmin ettiği fırtına 1808 ramazanının son günlerinde koptu.

14 / 15 Kasım Pazartesi / Salı gecesi şeyhülislamın resmi iftar ziyafetine giden Alemdar'a bir suikast hazırlandı, fakat çok sıkı muhafaza tedbirleri alındığı için teşebbüse geçilemedi. Bunun üzerine yeniçeriler diktatörü ikamet ettiği Babıâli'nin harem dairesinde basmaya karar verdi. O gece şehir derin uykudayken Etmeydanı'ndaki kışlalarından çıkan 400-500 kadar yeniçeri evvela Süleymaniye'de Ağakapısı'na giderek Alemdar'a muti olarak bildikleri yeniçeri ağasını parçaladılar, sonra sessizce Babıâli'ye gelerek bu muazzam ahşap sarayı sardılar ve Soğukçeşme'de Alay Köşkü'ne karşı olan büyük kapısının üstündeki sadaret kethüdası dairelerinden tutuşturdular. Bu yangınla başlayan ve tarihimizde "Alemdar Vakası" denilen 1808 Kasım ihtilalinin tafsilatına bu sütunların tahammülü yoktur, haftalarca sürer. Birkaç satırda toplayalım:

Diktatör kendisine etraftan yardım bekledi. Babıâli'nin taş mahzenlerine çekilerek nefsini kahramanca müdafaa etti. Koca Paşakapısı saatlerce yanarak kül oldu. Tersanede Ramiz Paşa'nın, Üsküdar Kışlası'nda Kadı Paşa'nın ellerinde toplu kuvvetler vardı. Babıâli yangınını uzaktan seyrettiler. Sadrazamı kurtarmaya koşmamaları apaçık ihanettir. Bu ihanetleri de ancak tek sebeple izah olunabilir. Sultan II. Mahmud'dan yerlerinden kıpırdamamak için emir almış olmaları lazımdı. Kurtulma ümidini kaybeden diktatör 15 Kasım Salı günü sığındığı mahzeni berhava ederek intihar etti.

Aynı gün Rusçuk Yâranı'ndan Behiç Efendi tebdil-i kıyafet ederek kaçtı. Tahsin Efendi ile Refik Efendi ihtilalciler elinde feci şekilde öldürüldüler. Bu vakalardan sonradır ki Sultan Mahmud ihtilale karşı harekete geçti. Ramiz ve Kadı paşalarla Bahriye Nazırı

Moralı Ali Efendi'yi yanlarındaki sekbanlarla sarayın müdafaasına gelmelerini emretti. Bu iki vezir padişahın emrine derhal itaat etti, Saray-ı Hümayun'da 4.000'e yakın sekban toplandı.

Sarayda kâfi miktarda erzak yoktu, civar çarşılara erzak, bilhassa ekmek tedariki için 16 Kasım Çarşamba günü sekbanlar bir çıkış hücumu yaptılar, saray civarındaki Cebeciler Kışlası'nı zapt ettiler. İhtilalcileri Divanyolu'na, Çarşıkapı'ya kadar püskürttüler; sonra intizamla geri çekildiler. Bu çarpışmalarda ihtilalcilerden 5.000, sekbanlardan ise ancak 117 kişi ölmüştü. Bu hadise aydın olarak gösterir ki sekbanlar vakaya hemen müdahale etmiş olsaydı Alemdar Paşa'nın kurtarılacağı muhakkaktı.

Yeniçerilerin Cebeciler Kışlası'nı tutuşturmalarıyla ikinci büyük bir yangın çıktı. İlk yangın dev gibi bir bina olan Babıâli'yi kül etmişti, fakat etrafa sirayeti ihtilalciler tarafından dikkatle önlenmişti. Bu ikinci yangın derhal yayıldı ve İstanbul'un Ayasofya, İshakpaşa, Sultanahmet ve Divanyolu taraflarını mahvetti, kan yanında ateş afeti oldu. Yine o gün donanma-yı hümayun Tersane önünden kalkarak liman içinde demirledi ve Süleymaniye civarındaki yeniçeri ağalığı sarayını topa tuttu. Halk dehşet içinde kaldı, yeniçerileri de müthiş bir korku aldı, bir kısmı, "Sekbanlar ortadan kaldırılıncaya kadar davamızda sabit kademiz yahut ki ocağımızla bile yanar batarız" diye ant içti, fakat ocak ağaları ulemayı topladılar ve "Padişahımız ne ferman ederse yapalım, hemen toplar dursun" sözüyle saraya gönderildiler. Ateş kurşun arasından geçen efendiler padişah tarafından iyi karşılandılar. İşte o sıradadır ki Sultan Mahmud, "Birader de vefat etti" diyerek o gece Sultan IV. Mustafa'nın idam edilmiş olduğunu açıklamıştı. Sonra,

"Bundan böyle edeplerini muhafaza ederek her emrime itaat edeceklerine söz verirlerse aff-ı şahaneme nail olurlar, yoksa bütün İstanbul yanıp kül olsa onları asi ve şaki bilirim. Müntakim-i kahhara cevabını versinler!.." dedi.

Padişah donanmaya top ateşini kesmesini emretti. Ağakapısı'na dönen ulema efendiler padişahın cevabını naklettikten sonra ocak ağaları cemiyeti dağıtmaya ve ertesi gün padişaha bir itaat hücceti göndermeye karar verdi. Ortalık sükûnet buldu. Yeniçeri tulumbacıları taraf taraf yangını söndürmeye koştu, halk da bu vakaya se-

bep olanlara ihanet ederek kaza kurşunlarına hedef olmuş yakınlarını kaldırmaya başladı.

Fakat 17 Kasım Perşembe günü seher vakti ortaya bir Kandıralı Mehmed çıktı. Bir dizinde mahbub, bir dizinde nigâr, yalınayak baldırı çıplak kalyoncu çavuşlarından azılı bir şakiydi. Cebeciler Kışlası'ndan başlamış olan yangın henüz söndürülmemişti ki ihtilal ateşi yeniden harladı.

Kandıralı Mehmed, haşarat arasında büyük şöhretti. Yanına Tersane haytalarından sırım gibi iki şahbaz almış, bir kayığa atlamış, alacaaydınlıkta donanmaya gitmiş, kalyonlardaki efrat aslında kaptan paşaya düşman olduğundan tek başına padişahın bütün gemilerini zapt etmişti; sonra Tophane'ye geçmiş, orayı da ele geçirmişti.

Alemdar'ı Babıâli'de basan yeniçeriler ananevi ihtilal remzi olan mahut kazanlarını meydana çıkarmamışlardı. Kandıralı topçu kazanlarını kayıklarla karşıya geçirdi, Etmeydanı'na götürdü, tellallara,

"Gemiler ile Tersane bizde! Karşı yakada Tophane bizde!.." diye bağırtınca yeniçeri kazanları da çıktı.

Yine bir Âl-i Osman padişahı bir haytaya mağlup olmuştu.

Ramiz Paşa, Kadı Paşa, Moralı Ali Efendi kendi başları kaygısına düştüler, kaçmaya karar vererek yakın adamlarından yüz elli kişiyle bir gemiye atlayıp Marmara'ya açıldılar. Fakat Tersane gemilerinden çok yollu bir "brik"le takip edildiklerini görünce bugünkü Yeşilköy sahillerine baştankara yanaşıp dağıldılar, kaçtılar. Türlü maceralardan sonra yakalanacak ve idam olunacaklardır.

O gün yanık Babıâli'nin enkazı altındaki mahzende Alemdar Paşa'nın cesedi bulundu; diktatör, berhava ettiği bu mahzende iki sadık adamıyla dumandan boğularak ölmüştü, cesedi hakaretle Etmeydanı'na sürüklendi, üç gün o meydanda kaldı, sonra Yedikule dışında sur hendeğine atıldı. Koynunda bulunan mühr-i hümayun padişaha teslim edilmişti.

18 Kasım Cuma günü Levent Kışlası ile Üsküdar'daki Selimiye Kışlası yakıldı. Sekban-ı Cedit Askeri Ocağı da bu suretle dağıtıldı.

Sultan II. Mahmud'un padişahlık mesuliyeti Alemdar ile Rusçuk Yârânı'nın devrilmesinden sonra başlar. Otuz bir sene süren uzun padişahlığı iki devreye ayrılır; imparatorluğun parçalanma tehlikesi karşısında bulunduğunu ve devleti bu felaketten kurtarmak için

Garplılaşma inkılabının zaruri olduğunu görmüş olan II. Mahmud, 1808 yılı Kasım'ından 1826 Haziran'ına kadar 17 sene 8 ay, azgın yeniçerilerin tehdidi altında aciz içinde kıvranan bir hükümdardır.

Bu birinci devir içinde padişahın yanında büyük nüfuz sahibi devlet adamı olarak Halet Efendi'yi buluruz. Yüzünün güzelliği ve parlak hitabetiyle genç hükümdarı cezbeden bu adam hasis ihtiraslarının ve gururunun esiri bir kötü müşavirdir. Yol gittikçe sarpa sarmış, hataları tenkit, Halet Efendi'nin desiseleriyle suç olmuştur. Nahak yere pek çok adamın öldürüldüğü, sürgün edildiği, ezilip heder olduğu bir zulüm devridir.

1808'deki Rus mütarekesi, sahte dost Napolyon'un allahlığı, yeni müttefiki Rus çarına hoş görünmek için Türkiye'den Eflâk ve Boğdan memleketlerini koparıp Rusya'ya vermeye çalışması yüzünden sulha bağlanamadı. 1809'da Türk-Rus harbi tekrar başladı. Fakat Fransız-Rus dostluğu da uzun sürmedi. Napolyon 1812'de kendisini felakete götürecek olan Moskova seferine çıkarken Sultan Mahmud, pek haklı olarak Fransızların yeni dostluk nümayişlerine itimat etmedi, harpten az zararla sıyrılmak için fırsatı kaçırmadı. Rusları Napolyon'un karşısında serbest bırakarak Bükreş Muahedesi'ni imzaladı; Ruslar bu harpte girdikleri yerlerden çıktılar, Eflâk topraklarına girdiği noktadan Tuna'ya döküldüğü yere kadar Prut Suyu, sonra da Tuna Nehri Türkiye ile Rusya arasında hudut oldu; kaleleri Türk idaresinde kalmak üzere Sırbistan'a idari muhtariyet verildi.

Harp biter bitmez yeni bir gaile çıktı. Mora ve Yunan'da istiklal kaynaşmaları başladı. Mütegallibeden olan Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa oralarda isyan çıkmasına mâni olan bir kuvvet ve nüfuza sahipti. Halet Efendi bu çok zengin ve bir hükümdar haşmetiyle yaşayan paşadan istediği rüşveti alamayınca Ali Paşa'yı öylesine izaç etti ve padişah yanında iftiralarla öylesine kötüledi ki hakkında idam fermanı çıkan Yanya valisi 1822'de zorla isyan yoluna saptırıldı, onun isyanını da Moralıların istiklal ayaklanması takip etti, devletin başına büyük bir mesele çıktı. Ali Paşa ve evlatları Halet Efendi'nin şenaatine kurban olarak idam olundular, fakat Mora isyanı bastırılamadı.

Sultan II. Mahmud kendisini daima yeniçerilerle tehdit etmiş olan kötü müşavirini ancak 1822'de atabildi.

Ne kendi eyledi rahat, ne halka verdi huzur.
Yıkıldı gitti cihandan dayansın ehl-i kubûr...

hicviyesi, evvela Konya'ya sürülen ve ardından da idam fermanı gönderilen bu Halet Efendi hakkında söylenmiştir.

Yeniçerilerin askerliği sadece lafta kalmıştı. Bu devirdeki hayatları ancak "yeniçeri rezaletleri, yeniçeri haşaratı, yeniçeri eşkıyası" gibi isimler altında toplanıp yazılabilir.

1826'da padişah yeniçerilerin askeri disiplin altına alınarak talim ve terbiyeleri yolunda azimkâr bir adım attı; evvela şeyhülislamdan "Harp fenninin askere öğretilmesinin şeran vacip olduğuna" bir fetva aldı, yeniçeriler artık talim gâvur icadıdır, diyemeyecekti. Sonra şeyhülislam konağında ulemanın, vezirlerin ve Yeniçeri Ocağı adına söz sahibi kumandan ve zabitlerin iştirakiyle büyük bir meclis toplandı. Devletin nazik durumu ve ordunun perişan hali açıkça konuşuldu. Ağalarından sonra ocağın en büyük amiri olan yeniçeri kethüdası,

"Doğrudur, ocağımızın kanununa riayet edilmez, içimize uygunsuz adamlar karıştı, böyle tertipsiz askerle cenge memur olsam gitmekte tereddüt ederim, askerin ıslahı ne suretle olursa hemen başlayalım..." dedi.

Bunun üzerine padişah tarafından hazırlanmış bir kanun layihası okundu. Elli bir yeniçeri ortasından (taburundan) zabitleri vasıtasıyla talim ve terbiye kabul eder, yüz ellişer nefer seçilecek ve bu suretle toplanacak 7.650 nefere eşkinci adı verilecekti. Evvela bunlar muallim asker olarak yetiştirilecek, sonra ocağın tam kadrosu da eşkincilerin idaresinde talim ve terbiye görecekti.

Mecliste bulunan yeniçeri zabitlerine:

"Ocaktan eşkinci yazmayı ve böylece askerin talimini taahhüt ediyor musunuz?" diye soruldu, hepsi bir ağızdan: "Ediyoruz!.." dediler. Hemen bir hüccet yazıldı ve mecliste bulunanlar tarafından mühürlendi.

Fakat Yeniçeri Ocağı adına bu kadar serbest konuşan ve samimi görünen bu adamların içinden pazarlıklı birer cife olduğunu kim tahmin edebilirdi?

Yeniçeriler arasında eşkinci yazılanlar beş yüz neferi bulduktan sonra üniformaları tayin edildi, ocaklıyı ürkütmemek için Nizam-ı Cedit ve Sekban-ı Cedit esvaplarından kaçınılarak "ayaklarına sıkı potur ve başlarına yeşil renkli Laz kalpağı" giydirildi; yine edepsizliklerinden çekinilerek III. Selim ile Alemdar Paşa'nın talimli askere verdiği süngülü tüfekler yerine tokmak kundaklı birer tüfek ile kılıç verildi.

Eşkinciler ilk talime 11 Haziran 1826 Pazar günü Aksaray'da büyük yeniçeri kışlasının önündeki o meşhur Etmeydanı'nda başladı, evvela duası okundu, sonra saf saf dizilmiş eşkinciler, halkın merak ve diğer ocaklı yoldaşların istihfafla bakan gözleri önünde, uygun ayakla sekiz on adım attılar.

Yeniçerilerin talim görmesinin lüzumunu kabul etmiş olan ocak ağaları şeyhülislam konağındaki toplantıdan çıkar çıkmaz Büyük Çarşı'da Kerpiç Hanı'nda gizli bir toplantı yapmışlar, padişahı bu talim davasından tamamen vazgeçirmek için yine kazan kaldırmaya karar vermişlerdi, bu yeni ihtilalin başbuğluğunu 31. Orta'nın odabaşısı Habib Ağa almış, bir Nakılcı Mustafa da baş yardımcı olmuştu.

İhtilal için eşkincilerden edepsiz bir neferin talimde yediği iki tokat kâfi geldi, 15 Haziran Perşembe günü meşum kazanlar meydana çıktı ve Habib Odabaşı bir nutuk irat etti:

"Ayaktaşlar, fütur getirmeyin, tereddüt göstermeyin, ocak namı kıyamete dek kalkmaz, göreyim sizi Hacı Bektaş Ocağı'nı uyandırın!.."

Sonra İstanbul'un malum semtlerine karakullukçular gönderilerek serseri ve eclaf güruhu Etmeydanı'na davet edildi, sokaklara da tellallar saldılar:

"Talime fetva verenleri, hüccet yazanları, bize muhalefet eden başı kavukluları kahrederiz!.. Evlat ve iyallerini esir edip bakireleri ile oğullarını onar, dullarını beşer kuruşa satarız!.."

O sabah İstanbul hayret ve dehşetle uyandı, fakat büyük şehir halkı kendisini pek çabuk topladı, İstanbul'un bağrından yeniçeriye, zorbalığa, haytalığa, şekavete, melanete karşı asırlardan beri birikmiş bir kin ve nefret kükredi. Halkın bu ruh haletini gösteren ne güzel misaldir; o zamanlar perşembe ve cuma resmi tatil günleriydi, birtakım kalem efendileri akşamdan sözleşmişler, erkenden Göksu me-

siresine gideceklerdi. Anadoluhisarı önünde İstanbul'dan gelen bir kayığa rastladılar, kayığın içinde bir Bektaşi babası vardı, gençlere,

"Gafiller... Buralarda dolaşmayın, evlerinize gidin, İstanbul'da yoldaşlar uyandı, erkân-ı saltanatı kesti bitirdi, ben de buradaki kale neferlerini uyandırmaya gidiyorum" dedi.

Efendiler ise,

"Saraya gidelim..." dediler, "padişahımızın böyle bir günde adama ihtiyacı vardır!.."

Hem de nasıl!.. Padişahları Sultan II. Mahmud'un tek istinatgâhı halkın vicdanı, salim aklı ve birleştiği zaman her türlü melaneti ezen kahhar kuvvetiydi...

15 Haziran 1826 Perşembe günü padişahının etrafında toplanan halk, yeniçerilerin ocaklarını da, kazanlarını da, kendilerini de birkaç saat içinde yok etti. Bu kanlı şehir muharebesi tarihimizde "Vaka-i Hayriye (Hayırlı Vaka)" diye anılır. Sayfalar dolduracak tafsilatı bu yazıların mevzuu dışındadır, ancak şu kadar kaydedelim ki, o gün 6.000 yeniçeri öldürüldü veya yakalanıp idam olundu, padişah kuvvetinden ise 25 kişi hafif yaralandı, imhanın dehşeti ile yeniçerilerin cebanetini gösteren rakamlardır. Yeniçeriler Türkiye'nin her tarafında fermanlı oldu, iki ay içinde meydana çıkarılıp idam olunan yeniçeriler 20.000'i aştı. Bu isme karşı duyulan nefret o kadar büyüktü. Mezarlıklarda yeniçerilere ait kabir taşlarının başları, kavuk ve üsküfleri dahi kırıldı; zamanımızda mezarlıklarda pek ender olarak rastlanan yeniçeri kabir taşları antika kıymeti taşımaktadır.

Vaka-i Hayriye'den sonra padişahlığının ikinci devrinin muhasebesi yapıldığı zaman Sultan Mahmud hakkında verilecek hüküm, onun Osmanlı padişahlarının en büyüklerinden biri olduğudur. İnsanlığa şeref veren metanetle ve beşeri takatin üstünde enerjiyle Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını önlemeye çalıştı; imparatorluk büyük kayıplara uğradı, fakat tam inkırazı önlemeye muvaffak oldu. Profesör Enver Ziya Karal ondan bahsederken, "Bir adamı tek başına, cahil, geri kalmış, maariften nasibini alamamış bütün bir cemiyetle muhteşem bir savaş halinde görürüz..." diyor.

Kangren olmuş Hacı Bektaş Ocağı'nın yerine "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" adıyla yeni bir Türk ordusunu kurdu, kafasını kopardığı "yeniçeri"nin yerine milletimizin asalet cevherini tem-

sil eden "Mehmetçik"i koydu. Heyecanı o kadar büyük, ümidi o kadar sağlam, vatan sevgisi o kadar coşkundu ki, tam bir yıl sarayını terk etti, o bir avuç asker evlatçıklarının başında Rami Kışlası'nın bir odasına bir başçavuş gibi yerleşti, seher vaktinde kalk borusuyla uyandı, yağmur altında, güneş altında, çamur içinde, yaya, atlı talime gitti.

İçin için kaynaşan Yunanlılar 1822'de Mora'nın istiklalini ilanla isyan etmişlerdi. Bu isyanın hayta yeniçerilerle bastırılamayacağını gören Sultan Mahmud talimli bir ordusu ve kuvvetli bir donanması bulunan Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'yı Mora isyanının tenkiline memur etmiş, bu hizmeti karşılığı olarak da Mısır'a ilaveten Mora valiliğini vaat etmişti. Mora isyanı bastırıldığı sıradadır ki, Yeniçeri Ocağı kaldırılmıştı.

Türkiye'de Garplılaşma yolundaki inkılapları "gâvurluk" diye istihkar eden irtica hareketleri karşısında Avrupa efkâr-ı umumiyesi Türk'e düşman ve istiklalini isteyen Yunanlı'nın dostuydu. 1827'de İngiliz, Fransız ve Rus donanmaları Mora'da Navarin limanına girerek demir üstünde bulunan Mısır ve Osmanlı donanmalarını kahpe bir baskınla topa tutarak yaktı. Sultan Mahmud bu şeni tecavüzü üç devlet nezdinde protesto etti. İngiltere amiralini azletti. Fransa sustu. Rusya da harp ilanıyla cevap verdi. Bir Rus ordusu cüretkâr bir hareketle, arkasını boş bırakıp Edirne'ye kadar geldi ve müdafaasız bu büyük iç şehri zapt etti. Bu Rus ordusunun arkası çevrilir ve imha edilebilirdi. Fakat Sultan Mahmud'un yeni ordusu henüz yeşermeye başlamış filiz halindeydi, çaresiz, Ruslarla 1829'da Edirne'de bir sulh muahedesi imzalandı ve Yunanistan'a istiklal verildi.

1830'da Fransızlar Cezayir'i işgal ettiler; ağır Rus tazyikiyle Sırbistan'a tam muhtariyet verildi. Ardından Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa isyan etti; bu adam Türkiye tarihinde ağır yaralı aslanı didikleyen sırtlana benzer.

Navarin'de donanmasını kaybeden ve Yunanistan'ın istiklaliyle Mora valiliğini de alamayan Mehmed Ali Paşa padişahtan Suriye valiliğini istedi. Sultan Mahmud ise Mora'ya karşılık Mehmed Ali'nin oğlu İbrahim Paşa'ya Girit valiliğini vermişti, Mısır valisinin bu yeni isteğini reddetti. Mehmed Ali de 1832'de isyan ederek oğlu

İbrahim Paşa'nın kumandasındaki Mısır ordusu Suriye'yi işgal etti ve Toroslar'ı geçerek Anadolu'ya girdi, Kütahya'ya kadar ilerledi.

Kavala'da en aşağı tabakadan bir ailenin evladı olarak doğmuş, çocukluğu ve gençliği yalınayak yarım pabuçla geçmiş, Fransızların Mısır'ı işgali gailesinde Mısır'a gönderilen askere basit bir nefer olarak karışmış, sergerdeliğe yükselmiş, valiler ile mütegallibe arasındaki kavgalara karışmış, bir yolunu bularak Mısır valiliğini eline geçirmiş bir türedi olan Mehmed Ali, oğlu İbrahim Paşa Kütahya'yı alınca gözünü İstanbul tahtına dikmişti. Avrupa devletleri bu fevkalade hadiseye seyirci kalmış görünüyordu, bunların arasında Fransa ise Mısır valisinin alkışçısıydı; Mehmed Ali, "Cihadiye" adıyla kurduğu talimli ordusunu Fransız zabitleriyle yetiştirmişti. Mısır'ı Fransız dostluğuyla kalkındırma yolundaydı.

Çok müşkül durumda bulunan Sultan Mahmud'a yardım teklif eden tek yabancı hükümdar Rus çarı oldu, padişah, "Denize düşen yılana sarılır!.." diyerek bu teklifi kabul etti ve İstanbul'u müdafaa için Karadeniz Boğazı'nda Hünkâr İskelesi arkasındaki tepelere bir Rus kolordusu alındı. Muhteris Mehmed Ali Türk topraklarına İstanbul'un yanı başında Rus askerlerini çıkardıktan sonradır ki, padişahıyla sulha razı oldu. Kütahya'da imzalanan bir muahedeyle Suriye kendisine, Cidde ve Girit valilikleri de oğluna verildi. Ruslarla da Hünkâr İskelesi Muahedesi imzalandı; bu muahedenin gizli bir maddesiyle padişah, Rusya'nın emniyeti için Boğazlar'ı daima kapalı tutacağını vaat etti. Türk-Rus ittifakı akdedildikten sonradır ki, İngiltere Mısır valisini Avrupa sulhunu bozacak bir adam olarak görebildi.

Sultan Mahmud karadan ve denizden asi Mehmed Ali'ye hücuma hazırlandı. Donanmayı Kaptanıderya Çengelköylü Ahmed Paşa kumandasında Çanakkale'ye gönderdi; Hafız Paşa kumandasındaki ordusu da Suriye'ye inmek üzereydi. Fakat Mısır ordusu başkumandanı İbrahim Paşa Nizip mevkiinde yaptığı bir baskınla padişahın ordusunu 1839 yılı Haziran'ının yirmi dördüncü pazar günü ağır bir hezimete uğrattı, imha etti.

O sırada Çamlıca'da kız kardeşi Esma Sultan'ın köşkünde veremden ağır hasta olarak yatan Sultan II. Mahmud, bu talihsiz büyük hükümdar bu son felaketi öğrenmeden 30 Haziran / 1 Temmuz

Pazar / Pazartesi gecesi vefat etti. Hastalığının başlıca sebebi karşılaştığı gailelerin üzüntüsü ve sıhhatini istihkar ederek çalışmasıydı. Ölümünde elli dört yaşındaydı.

Cağaloğlu'nda yine kız kardeşi Esma Sultan'ın konağından ifraz edilen bir bahçenin cadde üzerindeki köşesine defnedildi ve bilahare üzerine büyük bir türbe yapıldı; türbenin inşasından sonra semt "Sultahmahmut Türbesi" yahut sadece "Türbe" adını aldı, 19. asır Türk yapı sanatının en güzel eserlerindendir.

1934 Belediye Şehir Rehberi'nde Sultan II. Mahmud'un türbesi önünden geçen caddeye "Yeniçeriler Caddesi" adı konulmuştur ki, saygısızlığa şaheser örnek olarak gösterilmeye değer. Ocaklarını kaldırdıktan, kendilerini imha ettikten sonra nefretini mezar taşlarını da kırdırtacak kadar ileri götürmüş olan bu inkılap adamının son istirahatgâhı olan kabrinin önünde yeniçeri adının hortlaması herhalde, gariptir, büyük şehrin bu en işlek caddesine verilecek isim "Yeniçeri" değil, "Mehmetçikler Caddesi" adıdır.

Sultan II. Mahmud'un devri Türkiye tarihinde kesin bir dönüm noktası oldu; bu büyük hükümdar, "Biz Batı medeniyetine mensubuz!.." dedi. Kılık kıyafetten devlet müesseselerine varıncaya kadar değiştirdi, kafalarının içini değiştirmek için de en büyük ehemmiyeti maarife verdi.

Ordudan, askerden ve memurlardan başladı; cepkeni, saltayı, camadanı, kaftanı, entariyi, şalvarı, çakşırı, poturu, kavuğu, külahı, baratayı, şubarayı attırdı; setre pantolon ve fes giydirdi. Divan-ı Hümayun'u kaldırdı, kabineyi kurdu; sadaret kâhyası dahiliye nazırı, reisülküttap hariciye nazırı, başdefterdar maliye nazırı oldu. Harbiye, Tıbbiye, Mekteb-i Maarif, Adliye, Muzika mekteplerini açtı. "Rüştiye mektepleri" adıyla Türkiye'de orta tahsili kurdu. Deniz, topçu, istihkâm mekteplerini ıslah etti, genişletti. *Takvim-i Vekayi* adıyla ilk resmi gazeteyi çıkarttı; Avrupa'ya talebe yolladı. Avrupa'dan hocalar getirtti. Tebaasının malı ve canı üzerindeki kendi tahakküm hakkını nefretle iptal etti, idamı kanunun hükmüne, mahkemeye bıraktı, mal müsaderesini kökünden kaldırdı. Tebaasını din, mezhep, milliyet gözetmeden kanun karşısında eşit haklara sahip gördü. "Müslüman'ı camide, Hıristiyan'ı kilisede, Musevi'yi havrada tanıyorum, mabetlerin dışında hepsi aynı insanlık haklarına sa-

hip bu vatanın evladıdır" dedi ki, bu sözü oğlu Abdülmecid'in padişahlığında "Tanzimat-ı Hayriye Fermanı" denilen inkılap fermanının esasını teşkil etti.

İrticanın amansız düşmanı oldu; mürteciler "gâvur padişah" dediler, lanetlediler, karşılarında çelik gibi durdu, yakalananları şahsının düşmanı olarak değil, rejim aleyhtarı olarak mahkemeye verdi.

Garp'ın güzel sanatlarına alaka gösterdi, bilhassa resmi çok sevdi; taassup resme "put" diyordu, bu batıl inanı yıkmak için hem padişah hem de halife-i Müslimin olarak devlet dairelerine portrelerini astırdı.

Yazısı çok güzeldi, seçkin bir hattattı. Hanedan ananesine uyarak şiirle de meşgul olmuştu, şiirde "Adlî" mahlasını kullandı, bundan ötürüdür ki, "Mahmud-i Adlî" unvanıyla anılır. Musikiyle meşgul oldu, şarkılar besteledi.

İstanbul'da Haliç üzerinde Unkapanı ile Azapkapı arasında ilk köprü onun zamanında yapıldı. Tophane'de Nusretiye Camii de bu padişahın hayır eseridir; tamirle ihya ettiği camiler, mescitler, yaptırdığı çeşmeler sayılamayacak kadar çoktur. İlk büyük resmi dairelerin inşasına da bu devirde başlanmıştır, devrinin en azametli eserlerinden biri Alemdar Vakası'nda yakılan Selimiye Kışlası'nın zamanımızdaki binasıdır.

Sultan II. Mahmud yüz çizgileri ve vücut yapısıyla güzel, yakışıklı adamdı; bilhassa yüzünün çok dilber bir kadın olan anası Nakşidil Sultan'a benzediği söylenir. Fransızlar bir ara bu valide sultanın bir Fransız kızı olduğunu iddia etmişlerdir.

1766 senesinde Martinique Adası'nda Du Bouc ailesinden bir kız dünyaya gelir, bu kız Napolyon'un ilk zevcesi İmparatoriçe Josefin'le kardeş çocuğudur.

Bu Matmazel Aimée Du Bouc tahsil için Fransa'ya gönderilir, tahsilini Nantes şehrinde bir manastırda rahibe kisvesi altında yapar, 1784'te on sekiz yaşındayken Martinique'e dönmek üzere yola çıkar, bindiği gemi fırtınaya tutulur, su alıp batmak üzereyken bir başka gemi yetişir kazazedeleri kurtarır, fakat bu ikinci gemi Akdeniz'de Mayorka Adası'na gitmektedir. Septe Boğazı'ndan geçince Cezayir korsanlarının eline düşer. Cezayir dayısı güzel Fran-

sız kızını İstanbul'a gönderir, Matmazel Aimée Du Bouc Sultan I. Abdülhamid'in aguş-i muhabbetinde Şehzade Mahmud'u doğurur.

Bu rivayeti cerh ve tasdik edecek vesika yoktur, bilinen, aslı ne olursa olsun, Nakşidil Valide Sultan'ın mütedeyyin bir Müslüman kadını olarak yaşadığı ve 1817'de elli üç-elli dört yaşlarında öldüğüdür. Fatih Camii civarında devrinin en güzel yapılarından azametli bir türbe içinde yatar.

Macera bir roman mevzuudur, 1821'de De Joui adında bir Fransız tarafından o da yazılmıştır, içindekilere inanmamak şartıyla dilimize çevrilebilir, belki zevkle de okunabilir.

Sultan Abdülmecid

Osmanlı padişahlarının otuz üçüncüsü Sultan Abdülmecid, Sultan II. Mahmud ile Bezmiâlem Sultan'ın oğludur. 3 Nisan 1823'te doğdu, babasının ölümü üzerine 1 Temmuz 1839'da henüz on yedi yaşındayken tahta oturdu, 25 Haziran 1861'de otuz sekiz yaşında öldü; Çarşamba üstünde Sultanselim Camii avlusundaki hususi türbesine gömüldü, 22 yıl, 7 ay, 13 gün hükümdarlık yapmıştır. Devri, koyu istibdat ile meşrutiyet arasında bir uyanık istibdat olmuştur ki "Tanzimat Devri" diye anılagelir.

Padişahlığı Osmanlı Devleti'nin çok buhranlı bir devrinde başladı.

Gençliğinde Çengelköy İskelesi'nde yalınayaklı bir sandalcıyken talih ve tesadüflerle kaptanıderyalığa kadar yükselmiş olan Ahmed Paşa donanma-yı hümayunla Çanakkale'de bulunuyordu; yeni padişahın mühr-i hümayununu can düşmanı bildiği Hüsrev Mehmed Paşa'ya verdiğini haber alınca Akdeniz'e açılmış ve Osmanlı donanmasını İskenderiye'ye götürerek asi Mısır Valisi Mehmed Ali'ye teslim etmişti. Nizip mağlubiyetinden sonra bu ihanet çok genç padişahı saltanatının daha ilk haftasında son derece şaşırttı.

Sultan Abdülmecid o sırada Avrupa'dan dönmüş olan kıymetli devlet adamı, büyük diplomat Mustafa Reşid Paşa'yı dinlemek dirayetini gösterdi. Mısır meselesi devletin kendi askeri gücüyle halledilemeyecek bir dava olmuştu, asi Mısır valisi ancak büyük Avrupa devletlerinin padişaha müzaheretiyle yola getirilebilirdi, bu müzaheretin temini için de yeni ve çok ciddi bir ıslahat adımı atmak lazımdı. Abdülmecid 3 Kasım 1839'da metni Mustafa Reşid Paşa ta-

rafından kaleme alınmış "Gülhane Hatt-ı Hümayunu"nu imzaladı, bu fermanla "Tanzimat-ı Hayriye" adı verilen devletin yeni nizamı ilan edildi.

Osmanlı padişahının keyfi idaresine, tebaasının malı ve canı üzerindeki mutlak hâkimiyetine son veriliyordu, devlet ile fertlerin münasebetlerini tayin edecek kanunların konulacağı vaat ediliyordu.

Bu fermanın ilanı, Fransa'nın asi Mehmed Ali'ye yardımıyla bir Akdeniz, dolayısıyla Avrupa meselesi halini alan Mısır meselesinde İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya'yı genç padişaha müzaheret için birleştirdi, 1840'ta Londra'da toplanan ve Fransa'nın çağrılmadığı bir konferansta Mısır valiliğinin veraset suretiyle evladına intikal etmek şartıyla Mehmed Ali'ye verilmesine, buna karşılık Mısır'ın padişaha her sene 80.000 kese akçe vergi göndermesine karar verildi. Mehmed Ali bu karara boyun eğmeye Girit'ten, Suriye'den vazgeçmeye mecbur oldu, Mısır meselesi de böylece kapandı.

Ertesi sene yine Londra ve bu sefer Fransa'nın da iştirakiyle ikinci bir Avrupa konferansı toplandı, Boğazlar üzerinde Osmanlı Devleti'nin mutlak hâkimiyeti tasdik edildi. Yabancı harp gemilerinin Boğazlar'dan geçemeyeceği esası kabul edildi.

1848'de Macaristan'da Avusturya'ya karşı bir istiklal ayaklanması oldu, kıyamı kendi ordusuyla bastıramayan Avusturya imparatoru çardan yardım istedi ve Macarları Rus askerlerine ezdirdi. Macar milliyetperverleri Türkiye'ye sığındı, Rus ve Avusturya bu siyasi mültecilerin iadesini ısrar ve tehditle istedi, Abdülmecid vermedi; bu celadet genç padişahı Batı memleketlerinde, bilhassa İngiltere ve Fransa'da son derece yükseltti.

1853'te, İstanbul fethinin 400. fetih yıldönümünde Kırım Harbi başladı.

Rusya Türkiye'deki Ortodoksların hamisi olduğunun kabulünü bildiren bir siyasi senet istedi, ret cevabı alınca Eflâk ve Boğdan'ı (Romanya'yı) işgal etti, fakat Silistre muhasarasında Rus ordusu bozguna uğradı, ertesi sene bu mağlubiyetin intikamını Sinop limanında yatmakta olan Türk donanmasını yakmak suretiyle aldılar. Bu vaka üzerine İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'nin müttefiki olarak Rusya'ya karşı harbe girdi. Müttefiklere İtalya'daki Piemonte (Sardinya) Krallığı da katıldı. Karadeniz'e çıkan müttefikler donan-

ması Kırım'a asker döktüler, harp sahnesi bu yarımadanın toprakları oldu. Ruslar yenildiler, sulh muahedesi 1856'da Paris'te imzalandı.

Osmanlı topraklarına herhangi bir devletin tecavüzü karşısında, mütecaviz Avrupa sulhunu bozmuş addedilecekti. Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale edilmeyecekti, Karadeniz'de Türkiye ve Rusya harp gemisi bulunduramayacaktı.

Abdülmecid bu sulh konferansının toplandığı sıralardadır ki, Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nu tamamlayan yeni bir ıslahat fermanı neşretti.

Padişah Hıristiyan tebaasının mezhep ve tedrisat hürriyetini, medeni haklarda Müslümanlarla müsavatını, Hıristiyanların da devlet memuriyetlerine ve askerliğe kabul edileceklerini ilan etti. Yine Mustafa Reşid Paşa'nın eseri olan bu ferman muhakkak ki, büyük bir siyasi eserdi, büyük Avrupa devletlerinin Paris Muahedesi metnine geçirilmesini önlemiş, devletin siyasi şerefi korunmuştu.

Sultan Abdülmecid'in cülusu Hicri takvimde 1255 yılına rastlar; bir şair Arap rakamlarının şekline nispetle lafzî tarihini,

Bir, iki, çifte delik
Abdülmecid oldu melik

diye söylemiştir.

Halk ağzında "kız gibi" denilen çok zarif, dilber bir yüze sahipti; vücut yapısı da nahif ve narindi, hisli, içli insandı. Pek genç yaşında kullanmaya başladığı içkiyi padişahlığının son yıllarında ölümüne sebep olan ayyaşlığına kadar vardırmıştı, akşamları sızıp kaldığı, bir halı üzerine alınarak yatak odasına götürüldüğü anlatılır. Nargile tiryakiliği de meşhurdur.

Kandan nefret ederdi. Kendisine karşı tarihimizde "Kuleli Vakası" denilen bir suikast hazırlanmıştı, hayatına kastedenleri idama mahkûm eden mahkeme kararını, "Meydanda fiili katil yok, tasavvurda kalmış, ben adam öldürmek istemem, cezaları kalebentliğe tahvil edilsin..." diye bozmuştu.

Altı asırlık hanedanının mübalağasız en nazik, çelebi hükümdarıdır. Babası Sultan II. Mahmud'a karşı isyan etmiş olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa bu genç padişahı cülus ettiği yıllarda ziyarete gel-

diğinde bir ihtiyarlık gafletiyle, "Oğlum!.." diye hitap etmiş, fakat karşısındaki delikanlının bir imparator olduğunu derhal hatırlayarak ayaklarına kapanmış, af dilemişti; Abdülmecid diz çöken ihtiyar valiyi gayet zarifane elinden tutup kaldırmış,

"Pederim... Nasihatlerinize daima muhtacım..." demişti.

1856'da Paris Muahedesi'nin akdinden sonra Avrupa'yla ticari ve mali münasebetler artmış, memleketin kalkınması için istikrazlar yapıldı; fakat ne kadar yazıktır ki, Avrupa'dan borç alınan milyonlarca altın sınai ve iktisadi işlere, milli serveti artıracak sahalara yatırılacak yerde şatafata ve lükse harcandı, israf edildi; devlet çok ağır bir borç yükü altına girdi ve bu borçlar günden güne ödenemeyecek şekilde kabardı.

Sultan Abdülmecid yirmi iki senelik padişahlığında on vezir arasında yirmi bir defa sadrazam değiştirdi. Bu on vezir arasında en uzun iktidarda kalan da altı defa sadrazam olan Mustafa Reşid Paşa'dır, iktidarının tutarı da ancak dokuz yıl sürmüştür, muhakkak ki, Abdülmecid devrini temsil eden simadır.

İstanbul saray ve konaklarına "alafrangalık" bu devirde girdi, orta halli ailelere varınca lüks ve sefahat düşkünlüğü başladı. Saray yapıları ve masrafları devlet hazinesini iflasa sürükleyen korkunç bir hal aldı.

Alman ordusunun ve Almanya İmparatorluğu'nun kurucularından Prusya mareşali büyük asker Moltke, Sultan II. Mahmud tarafından Türk ordusunun ıslahı için davet edilmiş, Abdülmecid'in cülusunda İstanbul'da bulunuyordu. *Şark Hatıraları* adındaki eserinde bu padişahtan şöylece bahsediyor:

"Padişahı, babası merhumun iki sene huzuruna çıktığımız Beylerbeyi Sarayı'nın aynı odasında gördük. On yedi yaşında olmasına rağmen güzel yüzünü duman halinde bir sakal süslüyordu, tavrında bir ciddiyet ve metanet görünüyor. Kıyafeti babasının aynı, o da sorguçlu kırmızı fes ve mavi bir harmanî giymiş. Sefirlerin hiçbirisi henüz itimatnamelerini takdim etmemişlerdi, huzuruna ilk defa biz girdik."

Hususi hekimi Dr. Schpitser'in hatıraları bu hükümdar hakkında en güzel yazılardandır:

"Bir gün genç padişah bana duvara dayanmış bir resim gösterdi, İngiltere'deki trenleri gösteren bir levha, memleketinde de böyle demiryollarının bulunduğunu görmek istediğini söyledi, fakat

böyle büyük işlere girişebilmek için hazinenin takati olmadığını, Avrupa'da olduğu gibi bu yolda hususi şirketlerin teşekkül etmesi gerektiğini ilave etti. Bu şirketlerin hükümete güvenle kurulabileceğini, mal ve can emniyeti sağlayan fermanları sayesinde arzu buyurdukları şeyi görebileceklerini arz ettim. Padişah,

'Emin olunuz bu itimadı hâsıl etmek için her şeyi yapacağım... Yalnız bizim gayrimüslim bankerlerimizde umumi menfaatlere hizmet için ittihat yoktur, öteden beri sermayelerini paşalarıma faizle vermeye alışmışlardır, Müslüman ahalimde ise çalışmaya heves yok...' dedi."

Abdülmecid zamanındadır ki, şehzadeler için "efendi" unvanı kullanılmaya başlandı. Oğullarından Reşad Efendi'nin (Sultan V. Mehmed Reşad) anası Gülcemal Kadın'ı bütün zevcelerinden fazla sevdiğini de bu doktorun hatıralarından öğreniyoruz:

"Bir gün zat-ı şahaneyi hissolunur derecede müteheyyiç gördüm, müteessir bir sesle,

'Geçen gün sana Reşad Efendi'nin validesi üçüncü kadınefendinin hastalığından bahsetmiştim... Hali fena... Bu kadın kendisine karşı en hakiki bir muhabbet duyduğum yegâne zevcemdir, bütün ömrüm, gençliğim beraber geçti... Kurtarılmasını mümkün görürsen tedavisini üzerine al... Ümidin yoksa, bana tereddüt etmeden hakikati söyle, hastayı tedavi ediyoruz diye hırpalamayalım...' dedi.

Beni hareme götürdü. Müzeyyen bir odanın ortasında fazla tafsilatta bulunmak bittabi kabil olmaz, gayet sanatkârane bir lahur şal örtülü bir yatak gördüm. Bu yatakta, üzeri aynı kumaştan bir cibinlik altında, yüzü şalla örtülü hasta kadınefendi yatıyordu. Padişah hastaya yaklaştı, gayet nazikane:

'Rahatsızlığınız nasıl efendim?..' diye sordu.

Tatlı, sevimli bir ses cevap verdi:

'Kendimde iyilik hissediyorum efendimiz...'

'Doktorumu getirdim, kendisinden ben çok fayda gördüm, istiyorum sizi de tedavi etsin...'

'Emredersiniz...'

Padişah hastaya bana nabzını göstermesini rica etti. Gayet nazik, son derece mütenasip, fakat üzücü bir hastalığı gösteren zayıf bir el uzandı. Sonra Abdülmecid hastanın dilini de görmek isteyip isteme-

diğimi sordu, görmem gerektiğini arz ettim, hastanın yüzüne örtülü şalı kendisi açtı. İşte o zaman karşımda öyle güzel bir kadın başı gördüm ki, ne tarif edilir, ne de tahayyül edilir, Allah yarattığı bu dilber kadınla beşeriyeti taltif etmişti. Istırabın tesiri, çehrenin solgunluğu, hastalık tesiriyle gözlerin parlayışı bile son derece cazipti..."

Muhterem Profesör Ahmed Hamid Ongunsu *İslam Ansiklopedisi*'ne tam salahiyetle yazdığı Abdülmecid maddesinde bu hükümdarın devrini şu satırlarda topluyor:

"Pek genç yaşında tahta çıkan ve yaradılışı itibariyle çok haluk ve nazik olan Abdülmecid babasının ıslahatına samimiyetle devam etmek istedi, fakat zaaf derecesine varan hilim ve mülayemeti her zaman vaziyete hâkim olmasına ve ıslahata aynı azimle devam etmesine mâni olmuştur. Gülhane Hattı, mülteciler meselesindeki mukavemeti, Kırım Muharebesi, Paris Muahedesi gibi muvaffakiyetlerinde kendisine en büyük yardımlarda bulunanlar Mustafa Reşid Paşa ile arkadaşları Ali ve Fuad paşalardır. Bunların dirayeti bu devrin en mühim harici meselelerinin faydalı veya nispeten az zararlı bir tarzda halledilmelerini temin eylemiştir."

Ali ve Fuad paşalar Mustafa Reşid Paşa'nın himayesiyle yetişmişlerdi, bu üç vezir Tanzimat Devri denilen uyanık mutlakıyet devrinin kurucuları ve mümessilleridir.

Müverrih Ahmed Refik Bey merhum Sultan Abdülmecid'in ölümünü şöyle naklediyor:

"Öksürüğü artmıştı, bir gün doktor Zografos huzura girdiği zaman padişah geniş bir minder üzerinde oturuyordu, doktora ilk sözü şu oldu:

'Hastalığımın ne olduğunu senden dosdoğru anlamak için çağırttım...'

Doktor ses çıkarmadı, içeride başmabeyinci, yanı başında da ellerini kavuşturmuş Serasker Rıza Paşa duruyordu. Sultan Abdülmecid sözüne devam etti.

'Neden cevap vermiyorsun? Hakkın var, çünkü doğru bir adamsın, vücudumu muayene etmeden bir şey söyleyemezsin, zaten ben de seni bunun için istedim, padişahlığımı unut, bir müşteri gibi muayene et... Gel!..' dedi.

Doktor yaklaştı, Abdülmecid,

'Yatmak lazım mı?..' diye sordu.

'Hayır şevketmeap. Şöyle otursanız daha iyi. Göğüs muayenesi için bu oturuş iyi...'

Arkasında gecelik vardı, doktor gömleğin üstünden dinlemek istedi, padişah göğsünü kâmilen açtı. Çok zayıflamıştı, kaburga kemiklerinin arası o kadar çukurlaşmıştı ki, hastalık anlaşıldı.

Muayeneden sonra ciddi bir tavırla sordu:

'Şimdi söyle bakayım, ne buldun?.. Doğru söyle, şunu bil ki ben ölümden korkmam...'

'Şevketmeap, hiçbir şeyiniz yok... Umumi zafiyet... Devlet işlerini çok merak ettiğiniz için biraz da asap yorgunluğunuz var...'

'Ya ciğerim?..'

'Hiçbir şey yok... O taraflarda hiçbir şey yok...'

Kaşlarını çatarak tehditkâr bir tavır aldı:

'Hazreti İsa'yı seversen doğru söyle...'

Doktor dini mülahazattan ziyade sanatını düşündü:

'Hazreti İsa aşkına söylüyorum şevketmeap, tehlikeli bir şey yok...'

Padişahın gözleri birdenbire parladı, simasına bir beşaret geldi, mütebessim bir yüzle doktora Fransızca iltifatta bulundu;

'Ey güzel adam, bana ne ilaç vereceksin? Beni şu hale koyan zaafı bakalım nasıl yeneceksin?..' dedi.

'Süt şevketmeap... Sonra balıkyağı...'

'Bravo... Balıkyağını küçükken çok içtim, boynumda şişler vardı, hep o geçirdi, yarından başlarım.'

Abdülmecid çok memnundu, verilen ilaç ise teselli içindi. Doktor dışarı çıktığı zaman Rıza Paşa da arkasından geldi:

'Aziz doktor, seni tebrik ederim, zat-ı şahane senden çok memnun oldu, büyük bir ihsanla da taltifinizi ferman buyurdu, keyfi gayet yerinde, hatta yemekten sonra ortaoyunu emretti.'

Vakit gecikmişti, doktor çıkarken Kaptanıderya Mehmed Ali Paşa'nın yaveri geldi, Mehmed Ali Paşa Abdülmecid'in hemşiresi Adile Sultan'ın kocasıydı. Yaver, paşanın kendisini görmek istediğini söyledi ve Zografos'u kaptanpaşanın saraydaki dairesine götürdü. Mehmed Ali Paşa tehditkâr bir sesle:

'Bana doğrusunu söylersen dost oluruz, söylemezsen düşman...

Fakat bilirsin ya, düşmanlığım fenadır!..'

Doktor açıkça cevap verdi:

'Paşa hazretleri, söyleyeceğim şey kederli, efendimizin duçar olduğu hastalık tedavi edilemez.'

'Daha ne kadar yaşar zannediyorsun?'

'Orasını Alllah bilir, fakat felaket yakındır, şimdiye kadar ne derece uzadıysa bundan sonra da uzayabilir..'

'Bana dediğini başkalarına söyleme... Bu meseleyi ne kadar saklarsan devlete o kadar hizmet etmiş olursun!..'

Ertesi gün birbiri arkasından üç yaver koştu, doktoru saraydan istiyorlardı. Zografos Abdülmecid'in hastalığına dair yazdığı risalede şöyle anlatıyor:

'Saraya geldiğim zaman zat-ı şahanenin sabaha doğru birbiri arkasından birkaç defa bayıldığını, hâlâ da baygın olduğunu söylediler. Hastanın odasına girdim. İkinci mabeyinci Ali Bey o gece nöbetçi olduğu için yatağın biraz ötesinde duruyor, hastanın hazin iniltisi işitiliyordu. Mabeyinciye,

'Ne oldu?.. Burada ne bekliyorsun?..' diye sordum.

Ali Bey'in cevabını beklemeden yatağa doğru yaklaştım. Sultan Abdülmecid'in gözleri tavana dikilmiş. Ağzı açık ve gayet karaydı, göğsünün hırıltısı fazla, nabzı uzamış, hararet tabiiliği geçmişti, hülasa kendini hiç bilmiyordu. Ali Bey'e,

'Çabuk Doktor Kara Todori'yi çağırınız...' dedim.

'Fakat efendimiz yalnız sizi ferman buyurdular.'

'Siz dediğimi yapınız... Biraz su...'

Ali Bey çıktı, elimi muhtezirin şakaklarında ve kollarında hafifçe gezdirdim, ellerini kolonyayla ovmaya çalıştım. Mabeyinci çarçabuk geldi, elinde gümüş bir kap içinde biraz su vardı. Hıristiyan olduğum için padişahın dudaklarını bu suyla ıslatmama müsaade etmedi.

'Zemzem-i şerif...' dedi.

Birkaç saat sonra toplar atılıyordu, bunlar Sultan Abdülaziz'in cülusunu tebşir içindi..."

Abdülmecid anası Bezmiâlem Sultan'ı çok severdi. Bir gün Dr. Schpitser'e, "Validem şu günlerde kendisinde o derecede fenalık hissediyor ki o da, ben de acı acı ağlaşıyoruz..." demişti. Kardeşi

Abdülaziz'i ise bilakis hiç sevmezdi, mahremi Dr. Schpitser'e, "Kardeşimi hiçbir şey hoşnut etmez, bir sabah sadrazam olmak ister, ertesi gün bir vilayete vali olarak göndermemi teklif eder, beni padişahlığına engel görüp ölümümü beklediği aşikâr..." demişti.

Sağlam bir dini terbiye görmüştü; hususi hayatında sohbeti çok tatlıydı; elyazısı hattat denilecek kadar güzel, yazı ifade de son derece düzgündü; mahremleri bazı geceler tek başına demlenirken hazin hazin ney üflediğini söylerler. Muhtelif kadınlarından otuza yakın evladı dünyaya gelmişti, padişah olan oğullarından Sultan V. Murad birinci, II. Abdülhamid beşinci, Sultan V. Mehmed Reşad sekizinci ve VI. Mehmed Vahideddin yirmi üçüncü çocuğudur.

Cülusunun ilk yıllarında çok sevilmişti, fakat işret iptilası, alafrangalığı, çok yumuşak huylu "bir kız gibi nazik ve zarif" oluşu ve bundan faydalanan etrafındaki adamların türlü suiistimallerle kendisini lekelemiş olması, israf ve sefahatin artması yüzünden bu sevgi yıllar geçtikçe azaldı, dağıldı; halk ümidini veliaht Abdülaziz Efendi'nin üzerinde topladı. Aziz Efendi padişahın tamamen zıddıydı; pehlivan yapılı, laubali, İstanbul sokaklarında atla dolaşır, Boğaziçi'ne gider, çayırlarda cirit oynardı... Halk da, "Bize böyle şahbaz padişah lazımdır..." derdi.

Sultan Abdülmecid'in İstanbul'da sevdiği yerler Beylerbeyi ve Beşiktaş sahil sarayları, Yıldız Kasrı, Dolmabahçe Sarayı, Çamlıca Tepesi, Florya kumsalıydı. Sık sık Babıâli'ye gelerek nazırlar toplantısında bulunurdu; kışlaları, tersaneleri, askeri teçhizat ambarlarını da sık sık teftiş ederdi. Camilerde icazet merasimlerine, mekteplerde ve bilhassa askeri mekteplerde imtihanlara gider, muvaffak olan talebeleri sözle ve kıymetli hediyelerle taltiften son derece zevk alırdı. Türkiye'de ilk telgraf teli Edirne ile İstanbul arasına onun zamanında çekilmişti; bir İngiliz kumpanyası tarafından ilk demiryolu da Aydın'da onun zamanında döşenmişti; Türk adliyesinde müdde-i umumilik de (savcılık) o devirde ihdas edildi.

Müverrih Cevdet Paşa, Sultan II. Abdülhamid'e verdiği *Maruzat* adındaki mahrem tarihçede gençlik yıllarına rastlayan o devri şöyle tasvir eder:

"Öteden beri herkes iradına göre tasarruf ederdi, alafranga hane ve sahilhane şatafatı yoktu. Abdülmecid'in saltanatı başların-

da Mısır'dan İstanbul'a pek çok paşalar, beyler, hanımlar –Kavalalı Mehmed Ali Paşa takımı– geldi, gayet yüksek paralarla konaklar, yalılar satın aldılar, alafranga eşyayla süsleyip döşediler, bol bol paralar sarf ve israf eylediler, sefahat kapılarını açtılar. İstanbul'un vükela ve kibarı da Mısırlılarla aşık atmaya başladı, vükela hanımları Mehmed Ali Paşa kerimesi ve Kâmil Paşa zevcesi Zeynep Hanım'ı taklide kalkıştılar. Sadrazam Ali Paşa'nın dairesi masrafı ayda 4.000 altına vardı, paşanın Ali adında dört kaşlı bir delikanlısı vardı ki masrafı efendiden bir adamın hanesini kibarane surette idare edebilirdi. Sadaret maaşı Ali Paşa'ya yetmez olmuştu.

Sultanlara gelince, vükela hanımlarından üstün olmalıydılar, hesapsız masraf etmeye başladılar, maaşlarıyla idare olunamayıp borca battılar. Eskiden beri sarayda kapalı yaşayan kadı efendiler de, zemane hükmü icabınca arabalarla gezmeye başladılar, masrafları arttı, borçlandılar, alışverişlerine vasıta olan kahveci ve baltacılar pek acayip suiistimallere koyuldular; mesela bir tüccardan 100.000 kuruşluk mal alırlarsa 50.000 kuruş da nakit alıp sultan namına 150.000 kuruşluk senet verirlerdi. Bu yüzden Saray-ı Hümayun'un üç yıl içinde 3 milyon kese akçe borcu çıktı. Sultanların ve kadın efendilerin âsım takımı Beyoğlu sarrafları elinde rehin kaldı.

Kırım Muharebesi'nde Fransız, İngiliz ve Sardinya askerleri İstanbul'a geldiklerinde çarşıya su gibi altın akıttılar, İstanbul esnafı çok para kazandı. O esnada yapılan saray düğünlerinde de çarşı esnafı, bilhassa kuyumcular fevkalade istifade ederek kibarane yaşamaya alıştılar. Boğaziçi'nde yalılar tuttular, o zamanlar Kadıköy ve Adalar henüz mamur değildi. Kızıltoprak'ın, Erenköy'ün adı bile yoktu, İstanbul'un sayfiyesi Boğaziçi'ydi, kiralanacak köşe bucak kalmadı, Büyükdere'de dört odalı bir ev bulmak saadet sayıldı. Şeyhülislam Efendi altı aylığı 40.000 kuruşa Baltalimanı'nda bir yalı kiralamıştı, bir ihtiyar,

'Ben bu yalının 40.000 kuruşa satıldığını bilirim!' demişti.

Akarların kıymet ve kirası o kadar yükseldiği esnada esnaf ve rençbere göre para kazanmak da corum vakti balık tutmak kadar kolay oldu. Kırım Muharebesi'nden evvel İstanbul ve civarında pek çok hırsız vardı, harpten sonra hırsızların adı battı, anlaşıldı ki memleketimizde hırsızlık parasızlıktanmış.

Abdülmecid bir gün kızlarağasını Münire Sultan'a göndererek israflarından dolayı,

'Akıllarını başlarına toplasınlar, artık aşırıp taşırdılar, tekdir şöyle dursun, dayak attırırım!..' diye azarlamış. Bir gün de atla Babıâli'ye geldi, kimseye iltifat etmeyerek dairesine girdi, vükela dehşet içinde kaldı. Damat Kaptanıderya Mehmed Ali Paşa'ya karısının 60.000 kese borcundan ötürü 'Hain herif!' diye bağırdı, diğer damat paşalara da,

'Sultanlar gece mehtaplarda gezermiş!.. Benim gece mehtapta gezer kızım yoktur!.. Bu heriflerin hareketleri artık namusuma dokunuyor!..' dedi. Saray kadınlarının arabaya binmemeleri için padişahın emriyle Serasker Rıza Paşa'nın saray arabalarını zincirle birbirine bağladığı söylendi.

Sultan Abdülmecid'in ilk zamanları doğrusu pek güzel geçti, hele 1260 tarihinden 1270 tarihine kadar (Miladi 1844-1854) İstanbul, bilhassa Boğaziçi bir numuneydi. Fakat sonraları israf ve sefahat yolları açılınca çok sıkıntı çekildi. Devlet borca battı, kendisi de kederinden hastalandı..."

Sultan Abdülaziz

Osmanlı Hanedanı'nın otuz dördüncü padişahı Sultan Abdülaziz Sultan II. Mahmud ile Pertevniyal Sultan'ın oğludur, 9 Şubat 1829'da doğdu, 25 Haziran Salı günü kardeşi Sultan Abdülmecid'in yerine otuz bir yaşında tahta çıktı; 30 Mayıs 1876'da yine bir salı günü tahtan indirildi; 4 Haziran pazar günü de intihar etti, bazı iddialara ve II. Abdülhamid'in emriyle Yıldız Sarayı'nda tek dava için kurulmuş hususi mahkemenin verdiği hükme göre de Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın adamları tarafından, hal'inde iktidar mevkiinde bulunan kabine erkânının muvafakatiyle öldürüldü. Ölümünde kırk yedi yaşındaydı, 15 yıl, 4 ay, 19 gün padişahlık yapmıştır, tahttan indirildikten sonra beş gün yaşamıştır. Kabri babası Sultan II. Mahmud'un türbesindedir.

Halk ağzında Sultan Aziz diye anılır. "Tanzimat Devri" denilen uyanık mutlakıyetin ikinci padişahıdır.

Kumral, ela gözlü, geniş yüzünü sivrice hafif bir sakal çerçeveleyen güzel adamdı. Pehlivan yapılıydı, pehlivanlığa da, "Mahremiyetinde soyunup kispet giyip yağlanarak devrinin seçkin pehlivanlarıyla güreşecek kadar meraklıydı" derler. Tebaasına karşı sevgisi geniş ve samimi, şefkatli, merhameti bol; devletin kara ve deniz kuvvetlerinin düzenlenmesini ve çoğaltılmasını, yurdun imarını, esaslı kültür yüksekliğini isteyen ve bunun için çalışan hükümdar olmuştu.

Rumeli demiryolu yapılırken, bu yolu İstanbul'da Topkapı Sarayı bahçesi içinden geçiren proje Nazırlar Meclisi'nde şiddetli itirazlara uğramıştı, bir toplantıda Mütercim Rüşdü Paşa bir Frenk şirketinin Saray-ı Hümayun'a tecavüzünden ağır bir dille şikâyet ettiğinde Sadrazam Ali Paşa onu,

"Ne yapalım efendim, mülkün sahibi arzu ve müsaade etti ve hatta, 'Şimendifer yapılsın da isterse sırtımdan geçsin razıyım' buyurdular..." diyerek susturmuştu.

Padişahlığının ilk yıllarında, kardeşi Abdülmecid'in devrindeki israflar yüzünden doğmuş mali buhran karşısında saray masraflarının, bu arada kendi tahsisatının azaltılmasına hiç tereddüt etmeden muvafakat etmişti.

Mağrurdu, fakat gururu halkçıl olmasına engel olmamıştı. Mesela bir şehir gezintisinde yolu Fatih Karakolu'nun önüne düşer, hemen atından inip karakol önüne bir iskemle attırarak oturur, karakoldaki neferlerle senli benli konuşmaktan, yoldan geçen halkı babacan bir tavırla selamlamaktan son derece zevk alırdı.

Teşrifattan, resmi merasimlerden çok sıkılırdı, bilhassa elçilerin kabulünün, hükümdarlık vazifelerinin en kasvetlisi olduğunu söylerdi.

Üniformasının yakası daima çözük dururdu, hatta ekseriya ceketinin ilk düğmesini de iliklemezdi. Sırtına attığı kukuletalı harmanisi, başındaki kenarı geniş, üst tablası dar "Aziziye kalıp" fesi kadar meşhurdu.

Adi günlerde giyinmez, çıplak ayağında mercan terlik, entari üstüne geçirdiği pike bir haydariyle otururdu, kış ise kürkünü giyerdi. Bir gün saraya gelen Sadrazam Ali Paşa'yı o laubali kıyafetiyle kabul etmek istemiş; paşa ise son derece nazik, ciddi ve teşrifatperest, odaya girmesiyle çıkması bir olmuş, delalet eden mabeyinciye de, "Efendimiz istirahat buyuruyorlarmış, niçin rahatsız ettik?.." diye azarlamış ve saraydaki nazırlar odasına gitmiş, Abdülaziz sadrazamın niçin döndüğünü sorunca sebebini söylemişler, gülmüş, "Onun gibi bir vezire giyinme zahmetine katlanırım..." demiş.

Çocukluğu ve gençliği ananevi saray terbiye ve teşrifatına vukuflarından gayri meziyetleri olmayan bilgisi mahdut kimselerin elinde geçmişti. Ali ve Fuad paşalar hükümdarın görgüsünü çoğaltmak için Abdülaziz'i evvela Türkiye'nin tarihi beldelerinden Bursa'ya, sonra büyük inkılaplara sahne olmuş kadim bir medeniyet merkezi Mısır'a, daha sonra da Avrupa'ya göndermişlerdi. Fakat bu seyahatler, kıymeti iyi niyetinden ve samimiyetinden ibaret olan padişaha, mutlakıyetle idare olunan bir memleketin hükümdarına yüklenen

mesuliyet duygusunu uyandırmamıştı. Hanedanının içinde bir Avrupa seyahatine çıkma fırsatını bulmuş tek sima olan bu padişahın ne malumatı ne de zekâsı buna müsaitti. Fransa'da III. Napoléon'un, İngiltere'de Kraliçe Victoria'nın misafiri oldu, bu iki memleket tarafından pek parlak bir surette ağırlandı, dönüşünde Viyana'yı da gördü, her dolaştığı ve geçtiği yerde sempatik bir hatıra bıraktı, kendisi de hoşça vakit geçirdi.

Abdülmecid'in Avrupa medeniyetine hayranlığı, mutaassıp ve muhafazakâr kitleyi kendisine düşman yapmıştı; sarayının ağır masrafları ve şahsının içkiye olan iptilası da saltanatının son yıllarından hoşnutsuzluğu çok artırmıştı, ölümü ve Abdülaziz'in cülusu ve yeni padişahın halkçıl tavırları öylesine şetaretle karşılanmıştı ki müverrih Cevdet Paşa, II. Abdülhamid'e takdim ettiği *Maruzat* adındaki eserinde bu hali Abdülaziz'in Mısır seyahatinden dönüşünü tasvir ederken pek canlı belirtir:

"Avdet-i hümayunlarında İstanbul halkı Mısır ve İzmir ahalisine kat kat üstün geldiler. Evvela alışverişleri Mısır'la olan pirinççiler mağazalarını gelin odaları gibi donatarak ve sokakları kıymetli avizelerle tezyin ederek ve çeşit çeşit kandil ve fenerlerle aydınlatarak başkalarına örnek oldular; hasırcılar da onlara rekabete kalkınca bütün esnafı çarşılarını tezyin için ayaklandı, hepsi üstünlük kendilerinde kalması kaygısıyla tasavvur hududunun dışında nümayişler gösterdiler. Dükkân ve hanların önleri hep defne dallarıyla tezyin, fener, kandil ve avizelerle tenvir olundu. Pek çok yerlerde limon ve çiçek saksılarıyla adeta limonluk tarzında bahçeler peyda oldu. İstanbul'un en sapa yerlerinde, mahalleler arasında bulunan ufak tefek dükkânlar bile hallerine göre şehrayin yaptılar. Şehrin bütün evleri fenerler ve kandillerle donatıldı. İstanbul sokakları müzeyyen yalı bahçelerine döndü. Boğaziçi sahillerinde, Üsküdar, Beyoğlu, Galata taraflarında da hal böyleydi. Büyük Kapalıçarşı da dahil İstanbul'un bütün çarşıları, dükkânları sabahlara kadar açık kaldı. İkinci akşamı zat-ı şahane akşam yemeğini seraskerkapısında yedi, dönüşte Büyük Çarşı'dan, Hasırcılar içinden, Asmaaltı'ndan geçerek şehrayini temaşa buyurdular. Çarşı içinden geçerken çarşılı atının ayakları altına kum yerine altın ve gümüş pullar döşediler, bazı yerlerde üstüfe denilen en ağır kumaşları serdiler. Bu istik-

bal üç gün üç gece sürdü. Sokakların kalabalığı sökülüp geçilemezdi, halk sabahlara kadar dolaştı, eğlendi. Taraf taraf çalgılar çalındı, askeri muzikalar da semt semt sokaklarda dolaşırdı. Kadınlar da sokağa çıkmaya serbest bırakıldı, bir yerde uygunsuzluk zuhur etmedi."

Müverrih Cevdet Paşa yine *Maruzat* adındaki eserinde Abdülaziz'in ne kadar korkunç bir mali buhran içinde tahta çıktığını şu acı fıkrayla nakleder:

"Sadrazam Fuad Paşa saraylarda, konaklarda altın ve gümüş eşyanın kullanılmasını yasak etmek ve herkesi elinde olan altın ve gümüş kapları toplayıp sikke kestirmek tedbirini ileri sürdü, bunun için şeyhülislamdan bir de fetva aldı. Sultan Abdülaziz buna dair Fuad Paşa'yla konuşurken,

'Bu iş nasıl olur? Sultanların kabı kacağı nasıl alınır? Mesela onların mesirelerde su içtikleri gümüş tasları var, bunlar da mı alınır?..' diye sordu.

Fuad Paşa,

'Hay hay efendim, onları da alırız... Allah göstermesin Devlet-i Âliye'ye bir fenalık gelip de efendimiz Konya'ya doğru giderken bizler de rikabınıza düşüp giderken sultanlar bu taslarla Ayrılık Çeşmesi'nden su mu içecekler?..' dedi.

Ve sonra şunları ilave etti:

'Efendimiz vâris-i saltanatsınız, lakin borca batmış Türkiye'ye vâris oldunuz!..'

Bunun üzerine ittihaz olunan tasarruf ve idare mesleği yâr ve ağyarın gönlünde makul oldu, mali itibar oldukça avdet eyledi, Avrupa'dan teşebbüs olunan yeni istikraz işi de tahakkuk etti, devlet biraz nefes aldı."

Abdülaziz kızdığı zamanlar, Osmanlı saray-ı hareminde padişahlara verilegelen "Aslanım" unvanına uygun olarak bağırmaz, gürlerdi; bu bakımdan zarafet ve nezaket timsali Sultan Abdülmecid'in tam zıddıydı; fakat nazırlarına karşı güven besleyen hükümdardı, hüsnüniyet sahibiydi; asırların mirası olan siyasi gaileler ve mali buhran karşısında kuvvetli devlet adamları toplansaydı bu karakterde bir padişahla Türkiye'yi kolaylıkla ve süratle yükseltirlerdi.

Pek tez olarak Fuad Paşa'nın ve sonra Ali Paşa'nın ölümü Sultan

Aziz'i Mahmud Nedim Paşa gibi yalnız rütbesiyle vezir adamların elinde bıraktı; bilhassa Nedim Paşa'nın tesirleri hem kendisi hem de devlet için meşum oldu, bu adam Abdülaziz'i rüşvete alıştırdı, nefis zevklerine düşürdü, padişah, devlet hazinesi zararına zati servetini yaptı ve doğuşunda sahip olduğu "şehamet-i gazubanesi" karşısına kimse duramadı, hayrı ve şerri göstermeye kimse cesaret edemedi. Ali Paşa'nın ölümü, Abdülaziz'in saltanatında kötüye doğru bir dönüm noktasıdır; "Tanzimat Devri" bu ölümle kapanır, uyanık mutlakıyeti Abdülaziz'in kör istibdat devri takip etti. Evvela saray halkı kabardı, 5.000 kişiyi geçti, devlet erkânının mevkilerini muhafaza kaygısıyla hükümdarın yersiz arzularına karşı gelmekten çekinmeleri Abdülaziz'e büsbütün cesaret verdi; yeni saray ve köşklerin inşası ve dalkavuk bendegâna lüzumundan fazla yapılan ihsanlar, büyük gayretlerle düzenlenir gibi görünen devlet hazinesini tam iflas felaketine doğru sürüklemeye başladı. Abdülaziz'in horoz ve koç dövüştürme merakı ve galip gelen hayvanların boyunlarına elmaslı nişanlar taktığı rivayetleri saltanatının bu sonuncu devrine yakıştırılan şeylerdir.

On beş buçuk yıl kadar süren Abdülaziz devrinde Türkiye'de dokuz sadrazam tarafından on altı kabine kurulmuştur. Bu vezirlerin içinde de ancak Ali Paşa'dır ki, altı yıldan fazla iktidarda kaldı; Fuad Paşa dört buçuk, Hüseyin Avni Paşa iki buçuk, Mahmud Nedim Paşa da iki yıla yakın sadrazamlık yapmışlardır. Bu on beş buçuk yıllık saltanatın karşılaştığı başlıca harici ve dahili politika gaileleri ise Balkan, Girit ve Mısır meseleleri oldu.

İstiklal davasıyla isyan eden Karadağlılar 1862'de mağlup edildi, fakat ardından, Sırp ayaklanması çıktı, içlerinde Belgrad da bulunan altı Sırp kalesinde muahedelere dayanarak asker bulundurmakta olan Türkiye'ye Belgrad'daki askerlerini çekmek mecburiyeti kabul ettirildi, bu suretle Sırp istiklalinin bütünlüğü temin edildi. Romanyalılar Türkiye'ye tabi bir Rumen birliği kurmuşken bu sefer Hohenzollern Hanedanı'ndan Carol'u prens seçerek Türkiye'yi Balkanlar'da tehlikeli bir Alman nüfuzuyla karşılaştırdılar. Girit Rumları müstakil Yunanistan'a iltihak davasına atıldılar; Rusya'dan ve III. Napoléon'un Fransa'sından müzaheret gördüler, adadaki isyan bastırıldıktan sonra Ali Paşa bizzat Girit'e giderek muhtariyete

yakın bir idare kurmak suretiyle Giritlileri tatmin etti ve ancak büyük Avrupa devletlerinin müdahalesini bu suretle önleyebildi. Mısır valisi, Kavalalılar Hanedanı'ndan İsmail Paşa, Abdülaziz ile saray erkânına ve bazı devlet ricaline büyük paralar dağıtarak evvela 1867'de "hıdiv" unvanını aldı, bir yıl sonra padişahın müsaadesini almadan istikrazlar akdetmek, harp gemileri satın almak, Süveyş Kanalı'nın açılma merasimine ecnebi hükümdarları davet etmek gibi hareketleri, Ali Paşa'yı Abdülaziz'in hükümdarlık haklarını korumak yolunda şiddetli davranmaya mecbur bıraktı. Mısır valisinin harp gemileri devlet adına satın alındı ve hıdivin ecnebi sermayedarlardan istikraz salahiyeti kaldırıldı. Ortodoks Bulgarların Fener Patrikhanesi'nden ayrılma arzuları kabul edildi, müstakil bir Bulgar eksarhlığının kuruluşu Bulgarlar tarafından istiklal yolunda kuvvetli bir adım oldu. Balkan milletleri üzerinde gittikçe kuvvetlenen Rus nüfuzunun ve Panislazivm cereyanının eseri olan 1875 Bosna ve Hersek isyanlarını bir yıl sonra Bulgaristan isyanı takip etti. İki konsolosun Selanik'te öldürülmesi üzerine Avrupa devletleri tarafından hazırlanıp çok ağır tehditleri ve teklifleri ihtiva eden Berlin Memorandumu Babıâli'ye verilmeden Abdülaziz tahttan indirildi.

Deniz ticareti ve vilayet kanunlarının çıkarılması, Devlet Şûrası'nın (Danıştay) kurulması, mahkemelerin ıslah ve istiklali, "Mecelle"nin neşrine başlanması, askeri teşkilat ve nafıa işlerinde yapılan yenilikler, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin ilanı, idadi mekteplerinin ve sivil tıbbiyenin açılması, ilk demiryollarının yapılması, "İdare-i Aziziye" adıyla devlet denizyolları işletme idaresinin kurulması, ilk defa posta pulları kullanılarak posta teşkilatında yapılan ıslahat, Abdülaziz devrinin başlıca hayırlı başarılarıdır.

Abdülaziz devrinin en mühim dahili vakası da, sayıları gittikçe çoğalan Türk münevverlerinin evvela Ali Paşa'nın temsil ettiği uyanık mutlakıyete, onun ölümünden sonra da Abdülaziz'in müstebidane idaresine karşı giriştikleri hürriyet mücadelesi ve mücadelede Türk basınının hürriyet müdafii olarak çalışmasıdır.

Vücudunun pehlivan yapısına pek yaraştırdığı babacan gururuyla sık sık halk arasına karışan ve karakoldaki neferlerle, çarşı pazar boylarındaki esnafla, Aksaray'da bir arabacı delikanlı ve Tophane

İskelesi'nde bir kayıkçı şahbazla senlibenli konuşan Sultan Abdülaziz beş yıl gibi kısa bir zaman içinde değişti. Kendisini yalınayak ve gecelik entarisiyle kabul etmek laubaliliğini gösteren bu padişahı huzuruna girmemek suretiyle terbiye eden Ali Paşa'nın yerine Mahmud Nedim Paşa gibi bir dalkavuk geçince Abdülaziz'in mutlakıyetle devlet idaresi bir müflis mirasyedi gidişi oldu; çiftlikler, değirmenler, hanlar ve hamamlar tefecilerin elinde kalacak ve asla ödenemeyen borçların hem aslı hem de faizi durmadan kabaracaktı ve o Avrupalı tefeciler bir gün gelecek, fahiş faiz taksidinde bir indirme yapılmak istenilince, "Türkler bizi dolandırıyor!" feryadıyla, tabii servet kaynakları sonsuz, fakat halkın tembelliği ve cehli, baştakilerin de aczi ve liyakatsizliği yüzünden bir bakir atalet içinde duran Osmanlı Devleti'nin iflasını ilana kalkacaklardı.

Siyasi ve mali tarihimizin 1871-1876 arasındaki yaprakları yüz kızartıcıdır; bu beş sene içinde Mahmud Nedim Paşa, Midhat Paşa, Mütercim Rüşdü Paşa, Ahmed Esad Paşa, Şirvanîzade Rüşdü Paşa, Hüseyin Avni Paşa, tekrar Esad Paşa, tekrar Mahmud Nedim Paşa ve tekrar Mütercim Rüşdü Paşa taraflarından dokuz kabine kuruldu. Bu bir kör dövüşüdür; bu vezirler ne dahilde istikrarı temin edebildiler, ne de hariçte devletin şeref ve haysiyetini koruyabildiler. İdari kokuşmaya bir misal gösterelim:

Mısır Hıdivi İsmail Paşa sefihane hayatını devam ettirebilmek için padişahtan, Avrupalı sermayedarlarla anlaşarak borç para almak salahiyetini koparmaya çalışıyordu; Ali Paşa buna şiddetle mâni olmuştu. Büyük vezir ölünce Mısır'dan İstanbul'a bir rüşvet sağanağı başladı, evvela padişaha akla sığmaz hediyelerle torbalar dolusu altın geldi; padişahın yanında bugün isimleri dahi unutulmuş musahipler bile 100.000, 50.000 altın aldılar ve nihayet İsmail Paşa dilediği fermanı koynuna koydu. Mısır hıdivine bu ferman, Türkiye'de meşrutiyet idaresini kurmaya çalışan "Yeni Osmanlılar"ın, o devrin Garp'a ayak uydurmak isteyen münevver Türklerin manevi lideri gözüyle baktıkları, ilk Türk Kanun-ı Esasisinin babası denilecek Midhat Paşa'nın sadrazamlığında verilmiştir!.. Bir atasözüne inanmak için hiçbir mâni yoktur: "Bal tutan parmağını yalar..." Artık parmak yalanmıyordu, en temiz bilinen eller bile bal çanağına bileğine kadar dalmıştır.

Meşrutiyetçi münevver Türkler, evvelce de kaydettik, uyanık istibdadı çelik bir kale gibi koruyan, Türk Metternich'i Ali Paşa'dan nefret ediyordu, Namık Kemal onun hal-i hayatında,

Bilmem nedir lüzumu vücud-ı habisinin
Dünyayı boynuzların mı tutar ey öküz teres!..

Ziya Paşa da ölümünde,

Nâş-ı murdarını seylaba atın!..

demişlerdi. Küçücük Prusya'dan koca bir Almanya İmparatorluğu kuran Prens Bismarck da Ali Paşa'nın ölüm haberini aldığı zaman, "Avrupa en büyük, en kıymetli diplomatını kaybetti!.." demiş ve İstanbul'daki Almanya elçisine, paşanın terekesinden, bedeli ne olursa olsun, Berlin'deki Kraliyet Müzesi'ne konulmak üzere yazı takımının alınmasını emretmişti.

Osmanlı padişahlarının portreleri galerisinde dolaşıyoruz, onun içindir ki, tarihimizin 1871-1876 arasındaki üzücü yapraklarını açmayacağız.

1876'da artık her münevver Türk'ün kafasında tek ümit ışığı vardı: meşrutiyet...

Abdülaziz'i keyfi idaresinden vazgeçirip bir millet meclisi ile meşveret idaresini kurmak, padişah bunu kabul etmezse kendisini tahttan indirip veliaht Murad Efendi'yi tahta çıkarmak...

Fakat hadiseler meşrutiyetin sağlanmasından önce Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi yolunda gelişti; daha açık tabirle, hürriyetperverlerden evvel Abdülaziz'e karşı amansız bir kin besleyen, padişahın can düşmanı olup en az Abdülaziz kadar müstebit ve gaddar Hüseyin Avni Paşa harekete geçti. Bunun içindir ki, müverrih İsmail Hami Danişmend, "Sultan Aziz'in hal'ini meşrutiyete doğru bir adım gibi göstermek katiyen doğru değildir, usulen vatan, millet ve devlet gibi yaldızlı kelimelerle süslenmiş bu karanlık iş..." diyor ki, çok haklıdır.

10 Mayıs 1876 Çarşamba günü Fatih, Beyazıt ve Süleymaniye medreseleri talebeleri, o devirdeki isimleriyle "talebe-i ulum efen-

diler", Sadrazam Mahmud Nedim Paşa ile aynı karakterdeki Şeyhülislam Hüseyin Efendi'yi memleketi felakete sürüklemekle ittiham ettiler ve padişahtan her ikisinin azlini isteyerek bir ders grevi ilan ettiler. İstanbul halkının ayaktakımı, şehrin her tarafına yayılan medreselilerin teşvikiyle silahlanıp talebe-i uluma katılınca grev bir ihtilal rengi aldı ve Abdülaziz iki has dalkavuğunu feda etmeye mecbur oldu. Mütercim Rüşdü Paşa'yı sadrazam yaptı. Bu zat billurlaşmış siyasi kanaati olmayan, bir muasırının tabiriyle, deniz feneri gibi yanardöner adamdı. Padişah saf ve samimi,

"Sizi halk istediği içindir ki, yeni kabineyi kurmaya memur ediyorum!.." dedi.

Rüşdü Paşa riyakâr,

"Halk bizi ne tanısın padişahım" dedi, "şöhretimiz varsa zat-ı şahanenizin teveccühündedir!.."

Fakat yeni kabinesinde şeyhülislamlığı Hayrullah Efendi'ye, seraskerliği Hüseyin Avni Paşa'ya, bahriye nazırlığını da Ahmed Paşa'ya verdi, her üçü de Abdülaziz'in sevmediği adamlardı. Meşrutiyetçilerin lider bildikleri Midhat Paşa da Meclis-i Vükela'ya memur (devlet bakanı) oldu. Bu kabinenin ilk konuştuğu mesele de Abdülaziz'in tahttan indirilmesi meselesi oldu. Saltanat darbesi ancak ordu kuvvetiyle yapılabilirdi. Meseleyi evvela Hüseyin Avni Paşa mahremlerinden Redif Paşa'ya açtı, o da bu işte kullanılacak adamı seçmeye muvaffak oldu: Harbiye Mektebi Nazırı Süleyman Paşa... Vicdanı hür, irfanı hür mert bir askerdi. Kadim dostu Redif Paşa "Meşrutiyet... Hürriyet..." diye başlarken hiç tereddüt etmedi.

"Serasker Paşa arzu ettiği takdirde çok kolay iştir, iki tabur askerle olur!" dedi.

Midhat Paşa da Fetva Emini Kara Halil Efendi'yle konuştu, o da,

"Bu emr-i hayra çarşaf kadar fetva yazarım!.." cevabını verdi.

Fetva Emini Kara Halil Efendi, Abdülaziz'in tahttan indirilmesi için gereken fetvayı çarşaf kadar yazamadı; onun tarafından yazılıp Şeyhülislam Hayrullah Efendi'nin imzaladığı dört satırlık fetvada, "Halife mecnundur, siyaset işlerinden anlamıyor, hazineyi israf ediyor, memleketin ve milletin buna tahammülü yoktur, hilafet makamında kalması memlekete ve millete zararlıdır" deniliyordu.

Abdülaziz'e evvela cinnet isnat eden bu fetvanın doğruluğu için ancak tek misal gösterebiliriz. Mütercim Rüşdü Paşa yeni kabinesini kurduğu gün Hayrullah Efendi'nin şeyhülislamlığa getirildiğini gören padişah acı bir tebessümle,

"Bu adam şehzadeliğimde benim dairemdeydi, 'müfsit imam' derlerdi, şimdi şeyhülislam yapıyoruz, Allah vere de bir halt etmese!.." demişti.

Bir "müfsit imam"ı yeni kabinenin listesinden çıkarıp atmak hükümdarlık hakkını kullanmayan adamın elbette ki, şuurunda bozukluk olması lazım gelir!..

Askeri kuvvetle saltanat darbesi için 30 Mayıs 1876 Salı günü tespit edilmişti.

Sultan Aziz Dolmabahçe Sarayı'nda oturuyordu. Biraderzadesi ve veliahdı Murad Efendi de bu sarayın veliaht dairesinde göz hapsindeydi. Sarayı askerle basacak olan Süleyman Paşa, Murad Efendi'nin oğlu Salaheddin Efendi'nin hususi hocasıydı, baskından korkmaması için onun vasıtasıyla veliahda haber yollamıştı.

Pazartesi akşamı Paşalimanı'ndaki yalısında, Sadrazam Rüşdü Paşa da Baltalimanı'ndaki yalısında bulunuyorlardı. Esrarengiz bir hissi kablelvuku mudur bilinemez, Sultan Aziz o akşam bir yaver göndererek seraskeri saraya çağırttı. Hüseyin Avni Paşa korktu, gidemedi, mazeret beyan etti; tekrar çağrıldı, "Sabahleyin erkenden gelirim..." dedi ve hünkâr yaveri döner dönmez, ortalık iyice kararmış, şiddetli bir poyrazla müthiş bir yağmur başlamış olduğu halde fırtınaya bakmadı, hemen üç çifte kayığına atladı. Baltalimanı'na gitti. Seraskerin kayığı, gece yedekçiler bulunmadığı için Arnavutköy akıntısını geçemedi, kayığın iki küreğini akıntı aldı. Orada güçlükle karaya çıkabilen Hüseyin Avni Paşa, Baltalimanı'na kadar yürümeye mecbur oldu. Padişahın seraskeri ısrarla çağırması hazırlanan saltanat darbesinin kendisine ihbarından başka neyle tefsir edilebilirdi? Sadrazam ile serasker hal'in hemen o gece yapılmasına karar verdiler. Bir beş çifte kayığa atlayıp Paşalimanı'na döndüler. Süleyman Paşa ile Bahriye Nazırı Ahmed Paşa oraya davet edildi ve derhal harekete geçildi. Bahriye nazırı, Mesudiye zırhlısı ve birkaç küçük harp gemisiyle Dolmabahçe önüne gelecek sarayı denizden kuşatacaktı. Rüşdü Paşa ile Hüseyin Avni Paşa da İstanbul'a geç-

tiler. Sadrazam Seraskerlik dairesine gitti, serasker ise bir Tersane istimbotuna binerek Fındıklı İskelesi'ne çıktı, Süleyman Paşa'nın Harbiye Mektebi'nden, Taşkışla'dan ve Gümüşsuyu Kışlası'ndan getireceği müsellah askeri talebeler ile askerleri bekledi. Asker gelip tüfeklerine süngü takarak Dolmabahçe Sarayı dairelerini sessizce bölük bölük işgal edince ki, harem derin uykuda, bu işgali haber alamadı, serasker paşa da veliaht dairesine gitti.

Murad Efendi vakaya sabah için hazırlanmıştı. Kapısında askerleri görünce aklını oynatma derecesinde korktu. Abdülaziz hadiseyi haber almış, daha evvel davranıp kendisini öldürmeye kalkmış zannetti. Serasker paşa veliahdı güçlükle biraz sükûnete getirebildi. Murad Efendi'yi arabasına alarak Dolmabahçe Camii rıhtımına götürdü, oradan kayıkla Sirkeci'ye geçtiler ve arabayla Beyazıt'ta Seraskerlik dairesine gittiler. Köprüler donanmanın geçmesi için açıldığından dolayı bu yolu takip etmişlerdi. Sadrazam gece topladığı kabine erkânıyla, veliahdı dairesinin kapısından karşıladı. Tahttan indirildiği Abdülaziz'e henüz tebliğ edilmeden Beyazıt'taki Seraskerlik kapısında Sultan V. Murad'a biat edildi. Gün ağardıktan sonra da Dolmabahçe Sarayı önündeki gemilere cülus toplarının atılması emredildi.

Abdülaziz'in anası Pertevniyal Sultan *Sergüzeştname* adıyla yazdırttığı hatıralarında şöyle anlatıyor:

"Donanmanın topları atılınca cariyeler beni, 'Yangın var!' diye uyandırdılar. Lakin böyle vakitsiz atılan topların tebeddül-i saltanat hengâmesini müş'ir olduğunu anladım ve oğlumu, yine 'Yangın var!' diyerek uyandırttım. Ama o dahi etrafa bakıp taht-ı saltanattan sukutuna hükmetti ve,

'Beni Sultan Selim'e döndürdüler...' dedi, sonra, 'Validem, kim bu işi yaptı, biliyor musun?' diye sual etti.

'Oğlum, Hüseyin Avni Paşa olsa gerektir...' dedim.

'Yalnız o değildir, sadrazam ve kaptanpaşa dahi beraber olmak lazım gelir...' dedi ve ağlamaya başladı, teskin için,

'Aslanım, bir kere etrafıyla tahkik-i keyfiyet edelim...' dedim.

'Artık tahkikatın sırası değil, çünkü bu hale uğrayacağımı üç defa rüyada görmüştüm, gökten Cebrail Aleyhisselam nazil olsa benim için avdet-i saltanat mümkün olamaz' dedi.

Başmabeyinci Hafız Mehmed Bey gelip arz-ı keyfiyet etti, oğlumu ve beni İstanbul Sarayı'na (Topkapı Sarayı) götürdüler."

Abdülaziz kendisine hal'ini bildiren başmabeyincisine derin bir yeis içinde,

"Bir parça zehir bulamaz mısın?.." demişti.

Hafız Mehmed Bey, "Allah etmesin!.." deyince,

"Var ise getir, badema benim hayatım mucib-i fitnedir!.." diye ısrar etmişti.

Abdülaziz ile valide ve şehzadelerinin Topkapı Sarayı'na nakillerinden sonra cariye bendegânının çıkarılması o gün akşama kadar sürmüştü. Bilhassa harem dairesine feryad ü figanla ayna ve avizeleri kırmak gibi kadın çılgınlık ve hırçınlıkları gösterilmişti.

Abdülaziz Topkapı Sarayı'nda Sultan III. Selim'in dairesine yerleştirilmişti; padişahın asabını bir kat daha germek için kasten mi yapılmıştı, yoksa bir kör tesadüf müydü, bilinemez. Sultan V. Murad'ın ısrarla talebi üzerine Ortaköy'de Feriye Dairesi denilen salihsaraya nakledildi, zamanımızda Kabataş Lisesi'nin bulunduğu binadır. Beş gün sonra feci ölümü orada oldu. Faciaya sahne olan oda 1940'ta lisenin müdür odasıydı.

Sultan Abdülaziz'in kanlı, feci ölümü hâlâ esrar perdesi altındadır: İntihar mı etti, öldürüldü mü?..

Bu konu üzerinde tamamen tarafsız en güzel, en etraflıca etüdü vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi yapmıştır, aşağıdaki satırları onun *Osmanlı Tarih Encümeni Mecmuası*'nda neşrettiği makalesinden alıyoruz:

İntihar rivayeti:

1 – Nasıl öldüğü resmen ilan edildi. Pazar sabahı validesi Pertevniyal Sultan'dan bir tırnak makası almış, anası da dahil, odasındakileri dışarı çıkarmış, kapıyı içeriden kilitlemiş, o makasla sağ ve sol kollarının damarlarını kesmiş ve bu suretle fazla kan kaybından ölmüş. Odada yalnız kalması uzayınca kapıyı zorlamışlar, açıp içeri girdiklerinde, minder üstündeki hasır üstünde kanlar içinde ölü bulmuşlar.

2 – Türk ve ecnebi on dokuz doktorun imzaladığı raporda Sultan Abdülaziz'in intihar ettiği yazılıdır. (Tabipler naaşı, kaldırıldığı Çı-

rağan Sarayı karakolhanesinde görmüş ve muayene etmişlerdi. Rapordaki hüküm fıkrası şudur: "Yaraların heyet ve istikametinden ve bunları husule getiren alet-i carihadan bir intihar vukua geldiği istidlal olunur.")

3 – Faciaya sahne olan oda Feriye Dairesi'nin üst katında ve denize nazırdır. Katillerin güpegündüz, sabah saat 9.30'da, dışarıdan merdiven dayayıp kafesi kaldırarak içeriye girmeleri imkânsızdır. Farzımuhal girseler, Abdülaziz pehlivan yapılıdır, nefsini müdafaa için katillerle boğuşabilir, gafil avlandığı kabul edilse, bağıracak, yakınlarından yardım isteyecektir. Boğuşma olunca vücudunda tırmık yeri ve bereler olacaktır, raporda böyle alametler zikredilmemiştir.

4 – II. Abdülhamid'in emriyle kurulan Yıldız Mahkemesi'nde (bu mahkemeden ileride bahsedeceğiz) Sultan Aziz'in katillerinden biri olarak suçlanan Midhat Paşa, "Eğer valide sultan, 'Oğlumu öldürdüler' diyecek olursa nefsimi müdafaa etmeyeceğim ve kan lekesini üstüme alacağım" dediği halde hâkimler Pertevniyal Sultan'ı dinlemeye lüzum görmemişlerdir, halbuki dinlemeye mecburdular, şu halde o mahkeme Abdülaziz'in ölümündeki esrarı çözmek için değil, Midhat Paşa ve arkadaşlarını mahkûm etmek için kurulmuştur. Nitekim Pertevniyal Sultan *Sergüzeştname* adındaki hatıralarında oğlunun ölümünden hiç bahsetmez. Bilakis onun dairesinden çıkmış bir rivayettir, vaka günü bayılıp ayılırken tabip getirmeye kalkmışlar, "Bana hekim değil, cellat lazım, oğlumu öldüren makası kendi elimle verdim!.." demiştir.

5 – Yıldız fevkalade cinayet mahkemesi davayı niçin hep gizli celselerde görmüştür? Midhat Paşa gibi bir adam katil olarak suçlanırken, eğer suç mürettep değil ise, muhakemenin alenî cereyanı paşayı halk nazarında mahvetmek için daha tesirli olmaz mıydı?

6 – Abdülaziz çok mağrurdu, tahttan indirildikten sonra hırçınlığı tahammül edilmez hal almıştı, Mabeyincisi Mehmet Bey'den de zehir istemişti, korku bilmezdi, bu yaradılışta bir kimsenin intiharı kadar tabii bir şey olamaz.

Katil rivayeti:

1 – Yıldız mahkemesinde bilfiil katil olarak suçlanan Yozgatlı Pehlivan Mustafa Çavuş, Boyabatlı Pehlivan Hacı Mehmed ve Ce-

zayirli Pehlivan diğer Mustafa, Hüseyin Avni Paşa'nın emri, Midhat Paşa'nın muvafakati, Damat Nuri ve Mahmud Celaleddin paşalardan aldıkları talimat, Abdülaziz'in mabeyincisi Fahri Bey'le sarayın muhafazasına memur zabitlerden Ali ve Necib beylerin delalet ve yardımlarıyla Abdülaziz'i öldürdüklerini kesin olarak itiraf etmişlerdir. Haremağası Reyhan'ın ifadesine göre Fahri Bey padişahı arkasından kucaklayarak kollarını tutmuş, Cezayirli Mustafa ayakları üstüne oturmuş, Yozgatlı Mustafa ile Boyabatlı Mehmed de makasla damarlarını kesmişler. Gafil avlanan Abdülaziz yalnız bir defa "Aman Allah!.." diyebilmiş.

2 – Bu üç katil pehlivan Feriye Dairesi'ne bekçi olarak Hüseyin Avni Paşa tarafından tayin edilmişlerdi, daha evvel V. Murad'ın Kurbağalıdere'deki köşkünün bekçileriydiler, oradan ne maksatla bu yeni hizmete getirilmişlerdi? Aylıkları 100'er altındı, böyle şeni bir işle vazifelendirilmemiş olsalar alelade bekçilere 100 altın verilir miydi? Vakadan sonra derhal memleketlerine yollanmışlardı, herkes dururken onların İstanbul'dan kaçar gibi uzaklaşmasının sebebi neydi?..

3 – Feriye Dairesi'nde cariyelerin feryat ve figanı üzerine Hüseyin Avni Paşa, Boğaz'ın karşı yakasındaki yalısından beş çifte kayığa atlayıp hemen yetişmiş, gelmişti. Kayığı hazır, vakayı bekliyor muydu? O sabah Giritli Mustafa Nailî Paşazade Veli Bey seraskerin Paşalimanı'ndaki yalısındaymış. Hüseyin Avni Paşa, endişeli, dik dik ve sık sık karşı yakadaki Feriye Dairesi'ne bakıyormuş. Uzaktan kadın çığlıkları işitince rıhtımda hazır duran kayığına atlayıp gitmiş. Abdülaziz'in intihar edeceğini biliyor muydu?

4 – Cenazeyi hemen civardaki zaptiye karakoluna naklettirmiş ve neferlere mahsus ot yataklardan birine yatırmış, üstüne de bir pencereden kopartılan adi bir perde örttürmüş. Naaşı burada bu halde gören tabipler bir hükümdara yapılan bu hakaretten son derece müteessir olmuşlar, ölüsüne bu muameleyi yapacak tıynette adam onu ifna ettirebilecek katil olamaz mı?

5 – Yine o Hüseyin Avni Paşa muayenede tabiplerin başında bulunmuş, ölünün bütün vücudunu göstermemiş. "Bu cenaze Ahmed Ağa, Mehmed Ağa değil, padişahtır, her tarafını açtırıp gösteremem!.." demiş. Muayene çok sathi yapılmış.

6 – İntihar olsa, sağ eliyle sol damarını kesti, kan fışkırmaya başladı, ağır yaralı sol eline hangi kudret ve takatle makas alıp da sağ bilek damarlarını kesebilecek?

7 – Yıldız mahkemesi evrakı arasında Damat Mahmud Celaleddin Paşa'nın elyazısıyla ve imzasıyla "Sultan Murad ile validesinin bulunduğu bir mecliste Hüseyin Avni Paşa bana Abdülaziz Han'ın bir çaresine bakılmasını söyledi, mazeret beyan ettim, tehdit ve ısrar etti" mealinde bir kâğıt vardır.

8 – Hal'i fetvasında deli olmadığı halde cinnet isnat edilmişti. Bu sefer tanzim olunan şer'î ilamda da, "Şuuruna halel gelmekle kendisini telef ettiği" yazılıdır. Saltanat darbesi gibi ölümünün da mürettep olduğunu bu cinnet isnatları göstermez mi?..

Abdülaziz'in feci ölümü duyulduğu anda İstanbul halkının ekseriyetinin kanaati padişahın başta Hüseyin Avni Paşa, kendisini tahttan indiren devlet adamları tarafından öldürüldüğü oldu. Cebbar, gaddar ve müstebit Hüseyin Avni Paşa'nın kasvetli ağırlığı hem vakaya karışmış olan rical, hem de halkça derhal hissedildi. Saltanat darbesinden sonra meşrutiyet unutuldu. Bir toplantıda Sadrazam Mütercim Rüşdü Paşa açıkça, "Biz millet meclisi yapamayacağız, bize lazım olan israf ve sefahati önleyecek ve memlekete hizmet edecek hükûmeti kurmaktır!.." deyince hürriyetperver ve mert bir asker olan Süleyman Paşa,

"Mademki muradınız buydu, Kanun-ı Esasi yapılamayacak ve millet meclisi kurulmayacaktı, bizi niçin bu işe alet ettiniz? Eski halin ve Sultan Abdülaziz'in ne fenalığı vardı?.." diye sordu.

Bu sefer Hüseyin Avni Paşa tehditkâr bir tavır alarak,

"Siz askersiniz, askerin ağzından böyle sözler çıkmaz!.." dedi.

Yine Rüşdü Paşa hiç utanmadan,

"Ehaliye bazı müsaadat gösterelim, onlar hukukumuzu aldık zannetsinler, biz ise hakikatte halka bir şey vermiş olmayalım..." dedi.

Süleyman Paşa yine dayanamadı,

"Paşa hazretleri, biz Sultan Aziz'i sizin istibdadınız için devirmedik!.. Sultan Aziz'e şahsi kinimiz, garazımız yoktu... Sizlerin de bendesi değiliz, müzakerelerinize bu noktayı nazar-ı dikkate alıp devam edin!.." dedi.

Süleyman Paşa haklıydı, namuskâr elinin bir işaretiyle tüfeklere süngüler takarak Abdülaziz'e karşı yürümüş olan Harbiyeli gençler ile kışlalardan alınan taburların Mehmetçikleri Hüseyin Avni Paşa ile etrafındakilerin istibdat idaresine hizmet ettiklerini anlayınca halkla beraber derin hayal kırıklığına uğradı. Abdülaziz'in feci ölümünden birkaç gün sonra mahalle kahvehanelerinde ve kışlalarda şu mısralar gözyaşlarıyla okunmuştur:

Seni tahttan indirdiler
Üç çifteye bindirdiler
Topkapı'ya gönderdiler
Uyan Sultan Aziz uyan
Kan ağlıyor bütün cihan...

Bu ağıt-türkü yine bir ihtilalin beyannamesiydi, fakat hesap görmek için ne askerin süngülerine ne de halkın yumruklarına lüzum kalmadı, bir Çerkez Hasan Bey'in tabancasından çıkan kurşunlar kâfi geldi. Sultan Aziz'in dördüncü zevcesi Neşerek Kadın'ın kardeşi yirmi altı yaşında bir genç olan Kolağası Hasan Bey 15 / 16 Haziran Perşembe/ Cuma gecesi bir kabine toplantısı yapılan Midhat Paşa konağına gitti ve nazırların bulunduğu odaya girerek, "Davranma serasker!.." diye bağırdı. Hüseyin Avni Paşa'yı iki kurşunla cansız olarak yere serdi.

Etrafındaki dedikodular ve çeşitli rivayetler de toplanırsa Çerkez Hasan Bey vakası roman mevzuudur. Divan-ı Harp tarafından ölüme mahkûm edilen genç adam 17 Haziran Cumartesi günü Beyazıt'ta Seraskerlik dairesinin büyük kapısının yanındaki dut ağacına asılarak idam edildi. O tarihte henüz idam sehpası yoktu, idam sehpasını Türkiye'de Meşrutiyet icat edecekti.

Sultan V. Murad

Osmanlı Hanedanı'nın otuz beşinci padişahı Sultan Murad, Abdülmecid'in büyük oğluydu, anası Şevkefza Kadın'dır. 12 Eylül 1840'ta doğmuş, cülusunda otuz altı yaşında bulunuyordu. Babası gibi nazik ve hassas ve karşısındakilerin üzerinde iyi tesir bırakan yüz güzelliğine sahipti; mensup olduğu neslin münevver simalarından biridir, Fransızca her okuduğunu anlar, pratiği olmadığından güçlükle konuşurdu, fakat anadili sohbeti hem çok tatlı, hem de ansiklopedik bilgisi olduğu için alaka çekiciydi. Meramını pek güzel ifade eden bir kaleme sahipti, şiirle, musikiyle küçük yaşından beri meşgul olmuş, hatta Muzika-i Hümayun'un İtalyan hocalarından piyano dersleri almış, bestelediği şarkıları piyanoda çalardı. Giyimine son derece dikkat ederdi, bu bakımdan kendisine İstanbul'da Parisli bir genç denebilirdi. Çok okuduğu, Fransa'dan edebi ve felsefi pek çok kitap getirttiği söylenir. Türkiye'de meşrutiyet idaresinin kurulması zaruretini bu yoldan da benimsediği muhakkaktır ve bir hakikattir ki, meşrutiyetin ilk hükümdarı olmaya layık simaydı. Fakat iki büyük hastalıkla maluldü: Son derecede müsrifti, padişah olduğu zaman gırtlağına kadar borç içindeydi; ayyaştı, ayık olduğu an yok gibiydi; 1876'da cinnet isnadıyla tahttan indirilen amcasının yerine padişah olduğunda içkinin tesiriyle şuurunu cinnet derecesinde kaybetmiş adamdı. Saltanat darbesi gecesi de çok korkmuştu. Bu korkunun tesiri zail olmadı, bilakis günden güne ağırlaşarak hakiki cinnete kadar gitti.

Hüseyin Avni Paşa tarafından dairesinden alınıp arabaya götürülürken süngülü askerleri görmüştü. Ne yaptığı, ne söylediği bilinmi-

yor, fakat arabaya biner binmez serasker cebindeki tabancasını Sultan Murad'a vermiş,

"Eğer vücud-ı mesudunuza maazallah bir zarar ihtimali hâsıl olursa iptida kulunuzu itlaf buyurun!.." diye onu temin etmişti. Manalıdır.

Kayıkla Dolmabahçe'den Sirkeci'ye geçirilirken de serasker hamlacıbaşıya Mesudiye zırhlısına uğranmasını emretmişti; Sultan Murad,

"Niçin gemiye gideceğiz?.. Niçin gideceğiz?.." diye bağırdı.

Serasker,

"Bahriye Nazırı Ahmed Paşa kulları sefinededir, sarayı layıkıyla abluka ettirsin tembihi niyetiyle söyledim..." deyince,

"Doğru çeksinler... Kayık durmasın... Kürekleri kuvvetli çeksinler..." emrini verdi.

Abdülaziz'e karşı saltanat darbesi Hüseyin Avni, Mütercim Rüşdü ve Midhat paşalarla, Şeyhülislam Hayrullah Efendi tarafından hazırlanmıştı, bu dört kişi de kararlarını tatbik için tam itimat ettikleri birkaç zatla istişarede bulunmuştu. Memleketin mukadderatı üzerinde söz hakkı olan devlet adamları emrivaki karşısında bırakılmıştı. Vakayı biat merasimi için aldıkları davetnamelerden öğrendiler. Eski sadrazamlardan Arapkirli Yusuf Kâmil Paşa Seraskerlik dairesine gelip de Sultan V. Murad'ın fıldır fıldır dönen deli gözlerini görünce, sözünü sakınmaz adam olduğu için Sadrazam Rüşdü Paşa'yı bir kenara çekmiş, adeta azarlar gibi, kelime burada ne çirkin ne de müstehcendir:

"Paşa!.. İyi b... yediniz!.." demişti.

Sultan V. Murad'a ilk mühim cinnet krizi Abdülaziz'in feci ölümünden bir gün sonra, 6 Haziran Salı günü geldi; rivayet edildiğine göre merdivenden inip çıkarken yarıdan dönüyor, huzuruna giren nazırları kucaklayıp öpüyordu. Bir gün kendisini Yıldız Sarayı'ndaki havuza attı, bir gün de ata ters bindi ve nihayet, "Kan istemem!.. Padişahlık istemem!.." diye söylenmeye başladı.

Ananevi kılıç alayı merasimi yapılamamıştı, padişahın cinneti halktan gizlenemedi.

Çerkez Hasan Bey'in kurşunları despot Hüseyin Avni Paşa'nın baskısından meşrutiyetçileri de kurtarmıştı; mütelevvin mizaçlı Sadrazam Mütercim Rüşdü Paşa serasker heyulası ortadan kalkın-

ca meşrutiyetçi Midhat Paşa'ya mukavemet edebilecek adam değildi. Meşrutiyetin ilanı ve meşrutiyet için evvela aklı başında bir padişaha lüzum vardı. Rüşdü ve Midhat paşalar Kâğıthane Kasrı'nda veliaht Abdülhamid Efendi'yle gizli bir konuşma yaptılar. Veliaht sadrazama kendisini iş başından ayırmayacağını söyledi. Midhat Paşa'ya, "Meşrutiyet ve meşveret usulüne dayanmadan saltanatı zaten kabul edemem..." diyerek kesin teminat verdi ve dostluk nişanesi olarak gömleğindeki pırlanta kol düğmelerini çıkararak Midhat Paşa'ya hediye etti ki, bilahara bu düğmelerin Avrupalı kuyumcuya 4.000 altına satıldığı söylenir.

Kâğıthane mülakatından sonradır ki yine Hayrullah Efendi'nin fetvasıyla Sultan V. Murad 31 Ağustos 1876 Salı günü tahttan indirildi. Çırağan Sarayı'na kapatıldı. Padişahlığı Hicri 1293 yılında doksan üç gün sürmüştü, o zamanlar,

Doksan üçte doksan üç gün padişah-ı dehr olup
Göçtü uzletgâhına Sultan Murad-ı namurad...

denilmişti.

Tahttan indirildikten sonra şifayab olduğu, çilehanesinde musikiyle ve torunlarına ders vermekle meşgul olduğu söylenir.

1878 yılı Mayıs'ının yirminci pazartesi günü Ali Suavi peşine taktığı iki yüz kadar Rumeli muhaciriyle mecnunane bir maceraya atılmış, Abdülhamid'i tahttan indirip Sultan Murad'ı padişah ilan etmek için Üsküdar ve Kuzguncuk'tan kayıklara doldurduğu bu felaketzede saf adamlarla Çırağan Sarayı'na bir baskın yapmış, rıhtımdaki nöbetçileri yaralayarak alt katın pencere camlarını kırmak suretiyle içeriye girmişler, rivayete göre Ali Suavi, Sultan Murad'ı bularak, "Aman padişahım, gel bizi Moskof'tan kurtar!.." dediği sırada adamlarıyla vaka mahalline koşan ve odaya giren Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa'nın başına indirdiği bir sopa darbesiyle o anda yahut Hasan Paşa'nın askerlerinin tekme ve dipçikleri altında öldürülmüştü. Zavallı muhacirlerden de yirmi üçü öldürülmüş, on beşi yaralanmış, geri kalanı da yakalanarak aslında perişanken eza ve cefa altında kahrolmuşlardı.

Çırağan Sarayı Vakası'ndan sonra daha sıkı muhafaza altına alı-

nan Sultan V. Murad 29 Ağustos 1904 Pazartesi günü öldü, ölümünde altmış dört yaşındaydı; Yeni Cami türbesinde anası Şevkefza Kadın'ın yanına defnedildi. Ancak, doksan üç gün padişahlık yapan bu bahtsız adam tahttan indirildikten sonra 27 yıl 11 ay 29 gün yaşamış ve hapsedildiği sarayın kapısından dışarı adım atamamıştır. Kardeşi II. Abdülhamid tarafından sık sık hatırı sorulmuş, hariçle teması müstesna her arzusu yerine getirilmiş ve bilhassa pek sevdiği içkileri bol bol gönderilmişti.

Sultan II. Abdülhamid

Osmanlı Hanedanı'nın otuz altıncı hükümdarı olan II. Abdülhamid, Abdülmecid ve Tirimüjgân Kadın'ın oğludur. 21 Eylül 1842'de bir çarşamba günü dünyaya gelmiş, 31 Ağustos 1876 Perşembe günü otuz dört yaşında padişah olmuş. Miladi takvimle 32 sene 7 ay ve 27 gün padişahlık yaparak 27 Nisan 1909 Salı günü altmış yedi yaşında tahttan indirilmiş, dokuz yıl evvela Selanik'te Alatini Köşkü'nde, sonra İstanbul'da Beylerbeyi Sarayı'nda mahpus yaşamış, 10 Şubat 1918 günü yetmiş altı yaşında o sarayda ölmüştür. Kabri dedesi Sultan II. Mahmud'un türbesindedir.

Tahttan indirildikten sonra, ileride de bahsedeceğiz, laubali ve mütecaviz kalemlerin iğrenç iftiralarla dolu hücumuna uğradı, hatta G. Dorys adında bir Fransız yazarı tecavüzünü, "Anası Ermeni mühtedisi bir saray çengisiydi..." diyecek kadar bayağılık gösterdi. Ondan sadece "Hamid" diye bahsettiler, "Pinti Hamid" dediler. Devrinin ricali "enkaz-ı istibdat" oldu; hatta bu padişaha uydurma siyasi cinayetler isnat edecek kadar alçalanlar oldu. Hiciv şairi Eşref'in

> Yapışmış muttasıl çarhı çevirmekte Kızıl Sultan
> Sanır bir giyotin şimdi görenler taht-ı sultanı...

beytinde olduğu gibi "Kızıl Sultan" da dediler.

Bugün aydın bir hakikattir ki Sultan II. Abdülhamid'in hatırasında damla halinde dahi kan lekesi yoktur. Siyasi ihtiraslarla birtakım masum insanları, bu arada hürriyetperver gençleri, genç zabit-

leri ve Tıbbiyelileri denize attırıp ifna ettirmesi tamamen muhayyel, garazkârane isnatlardır. Sultan II. Abdülhamid mahkemelerin haydutlara, şakilere verdiği idam cezalarını dahi tasdik etmemiş, her ölüm kararını müebbet hapse çevirmiştir. Midhat Paşa ile arkadaşlarının Taif Kalesi'nde boğularak öldürülmeleri cinayeti esrarını hâlâ muhafaza etmektedir. Akıl yolundan yürünürse II. Abdülhamid'in adı bu cinayete karıştırılamaz. Midhat Paşa ve arkadaşları 1881'de Yıldız Sarayı'nda kurulan bir âli mahkemede idama mahkûm edilmişti. Padişah mahkemenin kararı tasdik için kendisine geldiğinde, devlet ricalinin bu karar üstündeki fikirlerini öğrenmek istedi; yazılı olarak verilen cevaplarda Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa, müverrih ve büyük hukuk bilgini Ahmed Cevdet Paşa, Yunan Harbi kahramanı Müşir Edhem Paşa gibi namus timsali büyük şöhretler de dahil mühim bir ekseriyet hükmün infazını istedikleri halde idam kararını müebbet kalebentliğe çevirmişti. Eğer infazlarını arzu etmiş olsaydı eline bir deste hüccet de aldıktan sonra o zaman kararı tasdik ederdi. Üç sene sonra, 1884'te vezirleri Taif Kalesi'nde boğdurtarak bir cinayetin ağır mesuliyeti altına girmesi için ya mecnun yahut abdal olması gerekir ki Sultan Abdülhamid bilakis zekâsıyla hükümdarlık şanını korumada son derece titizliğiyle tanınır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son vakanüvisi Abdurrahman Şeref Efendi, Sultan II. Abdülhamid'i yakından tanımıştır, bu padişahın ahvalini şöylece anlatıyor:

"Sima ve bünyesinde Osmanlı Hanedanı'na mahsus alametler iyice görülürdü. Zeki ve hassas, tez anlayışlı, etrafını iyi gören adamdı; mutat muamelesi çok nazik, sesi de halavetliydi; padişahlık ve halifelik makamının izzet ve vakarını tamamıyla korudu. Tehdidini hakkıyla yerine getirmeye kadir, lüzumunda şiddet göstermeyi veya hiddetini teskin etmeyi de bilirdi. Bendegânını daima taltif etmiş, kendisiyle görüşen ecnebileri de daima teshir etmiştir. Küçük yaşından beri müptela olduğu vehimliliğin tesiriyle saltanat ve hayatı hep tehlikede görmüş, jurnalcıların ardı kesilmeyen fitne ihbarları da vehmini bir kat daha artırmış, mevkiini korumak için akla gelen gelmeyen her tedbiri almış, her tazyiki yapmıştır. Uyku ve rahatını bu yolda feda ettiği halde Cenab-ı Hakk'ın adaleti tecelli ederek akıbet korktuğuna uğramıştır."

Anasından pek küçük yaşta öksüz kalmıştı, üvey analarından Abdülmecid'in dördüncü kadını Perestü Kadın Efendi tarafından büyütüldü, ki tahta çıkınca hayatını şefkatine borçlu olduğu bu kadına "valide sultan" unvanını vermişti.

Babası da, anası da veremden ölmüşlerdi, çocukluğunda ona yetmiş altı yıllık bir ömür asla tahmin edilemezdi, veraset yoluyla aldığı bu müthiş hastalığı yaşamak ihtirasının kamçıladığı bir iradeyle yenmişti, zevklerini sıhhatine feda etti. Burada çocukluğundan beri hususi doktoru olan Mavroyani Paşa'nın dost dikkatini de kaydetmek lazımdır.

Şehzadeliğinde spor, günlük işlerinden biri olmuştu, mükemmel bir binici ve avcıydı, yazın, kayıkla Kızkulesi'ne giderek oradan denize girdiği söylenir. Kendisinin Tarabya üstündeki, kız kardeşi Cemile Sultan'ın da Alemdağ'daki çiftlikleri en sevdiği yerlerdendi; buralarda gürültüden uzak haftalarca kaldığı olurdu. Saltanatının son günlerine kadar da sarayındaki hususi atölyesinde devrinin en mahir ince marangoz ustalarından biri olarak çalışmıştır.

Babası gibi bir erkek güzeli değildi, ama kendisine çirkin de denilmezdi; bu orta boylu adamın yüzünde kendisine has kıymetler, bakışları keskin ve işleyici ela gözleri ile iri ve kemerli burnuydu; sesi de vakanüvisin söylediği gibi halavetli, bir devlet reisine yakışacak tonda, ağır ve kalındı.

Gençliğinde giyim kuşamına dikkat etmezdi; amcası Abdülaziz'in yanında yaptığı Avrupa seyahatinden sade bir zarafet içinde dönmüştü. Elbiselerinde tercih ettiği renkler koyu kurşuni, nefti ve devetüyüydü.

Müstakbel bir hükümdara layık tahsil görmemişti, fakat okumaktan zevk alırdı ve bilhassa Osmanlı tarihini çok iyi bilirdi. Padişahlığında Yıldız Sarayı'nda çok zengin bir kütüphane kurmuş ki bugün İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nin temel en kıymetli parçasıdır.

Ecdadından en sevdiği padişah Yavuz Sultan Selim'di. Almanya İmparatoru II. Wilhelm'in İstanbul'u ziyaretinde bu sevgisinden bahsetmiş, Abdülhamid'e sevimli görünmek isteyen Wilhelm de memleketine dönüşünde *Yavuz Divanı*'nın, Alman matbaacılığının bütün hünerini göstererek bastırılmasını emretmiş, muhteşem bir

cilt içinde bir nüshasını İstanbul'daki haşmetli dostuna yollamıştı.

Tahta çıkması ve Kanun-ı Esasi (Anayasa Kanunu) ile Meşrutiyet'in ilanıyla beraber dedelerimizin "93 bozgunu" dedikleri 1876 Rus Harbi başladı.

Mebuslardan Astarcılar Kâhyası Ahmed Efendi'nin mağlubiyet mesulleri arasında padişahın da bulunduğunu söylemesi, Sultan Abdülhamid'in vehmini tahrik eden bir vaka oldu; evvela 13 Şubat 1878 Çarşamba günü Kanun-ı Esasi'nin kendisine verdiği salahiyetle ilk Osmanlı Mebusan Meclisi'ni dağıttı ve 23 Temmuz 1908 (Rumi takvimle meşhur 10 Temmuz günü) perşembe gününe kadar yine aynı kanunun kendisine verdiği salahiyeti kullanarak yeni mebus seçimi yaptırmadı. Şahsen hâkim-i mutlak oldu, fakat sadakat yemini verdiği Kanun-ı Esasi'yi kaldırmadı, bilakis her sene neşredilen resmi devlet yıllıklarının baş sayfalarına, Midhat Paşa'ya hitap eden fermanıyla beraber kanun metnini suret-i mahsusada bastırttı. Bundan dolayıdır ki Sultan II. Abdülhamid'in 1878 ile 1908 arasında geçen otuz yıllık saltanatına istibdat devri yerine "Meşrutiyet'in meclissiz devri" demek daha doğru olur.

Mebusan Meclisi dağıldıktan sonra hürriyet havası bir müddet devam etti. Ciddi olmaktan çok uzak, mecnunane bir teşebbüs de olsa Ali Suavi Vakası, kendisini çok şiddetli tedbirler almaya sevk edebilirdi, o da adi bir zabıta vakası olarak kaldı.

Sultan II. Abdülhamid'i milleti baskı altına koyan tedbirleri almasına, Avrupa'nın hayranı münevver gençlerin faaliyeti ile mantar gibi üreyen ve teşkilatlanan hafiyelerin faaliyeti sebep oldu.

Yeni Osmanlılar adı altında bu Avrupa hayranlarına Fransızlar "Jeunes Turcs" (Genç Türkler) diyordu: Fransız Büyük İhtilali'nin vekayiini, tarih imtihanına girecek çalışkan talebeler gibi öğrenmişlerdi; kimi Marat, kimi Danton, kimi Robespierre, kimi Desmoulins ve emsali ihtilalciler rolünde, onlar için Meşrutiyet, Cumhuriyet'e gidecek yolda bir basamaktı.

1889'da Askeri Tıbbiye talebelerinden İshak Sükûtî, İbrahim Temo ve Hüseyinzade Ali, İttihat ve Terakki adıyla bir cemiyet kurunca padişah birden irkildi. Koyu muhafazakâr bir zümre de Jön Türkleri padişaha ihbarı vazife bildi, bu ihbarlar mükâfat görünce hafiyelik doğdu, ihsan adı altında gelir sağlayan meslek oldu.

Hürriyet cazibesine kapılmış gençler evvela göz hapsine alındılar. Padişaha bu gençleri başta tarih, fikir hareketlerini takip eden içtimai ilimlerle matbuatın baştan çıkardığı arz olundu. Mektep programları değişti, mektep kitapları ile matbuata sansür kondu. Jön Türklük suç olunca ve ağızlarına kilit vurulunca yolunu bulabilen Avrupa'ya kaçtı, kaçamayanlar da memuriyet adı altında büyük şehir İstanbul'dan taşraya sürüldü. Avrupa'ya kaçanlar Sultan II. Abdülhamid aleyhinde şiddetli ve hummalı neşriyata başladı; neşrettikleri gazeteler ve risaleler, bilhassa kapitülasyonların kendilerine bahşettiği imtiyazlardan faydalanan ecnebilerin delaletiyle memlekete sokuldu, hükümetin muzır eserler dediği bu yazılar gizli gizli okundu.

Sultan II. Abdülhamid'in hafiyelerini bir kalemde telin etmek de doğru değildir, bunların bir kısmı zamanımızdaki gizli Milli Emniyet memurlarının vazifesini görmüşlerdir. Hürriyetperverlerin heyecanda ifratını bugün hazin hadiseler olarak hatırlıyoruz, en acı misali yazalım.

Türk gençliğinin yanında azınlıklara mensup gençlik, bilhassa Ermeniler hakikaten muzır faaliyete giriştiler; ahalisinin yüzde sekseni Türk vilayetlerimizde, Avrupa'dan ve bilhassa Rusya'da müzaheret görerek müstakil Ermenistan kurma hülyasına kapıldılar. Türkiye'nin çalışkan ve sanatkâr vatandaşları olan masum ırktaşlarını da bu dalalet yoluna saptırmak için uğraşıyorlardı. Bunlara evvela sıkı sansürüyle ve her şüpheli adımı takip eden hafiyeleriyle Sultan II. Abdülhamid engel oluyordu, onun can düşmanı oldular. Padişaha karşı faaliyetlerini Yıldız'da Hamidiye Camii önünde dehşet verici bir suikasta kadar götürdüler. Viyana'da yaptırılmış bir arabanın içine doldurulmuş dinamitler tam zamanında infilak etmişti, fakat padişah cuma namazından çıkarken Şeyhülislam Cemaleddin Efendi tarafından ayaküstü bir dakika kadar oyalandı ve bu suretle ölümden mucizevi kurtuldu.

Ne kadar hazindir ki, hürriyet âşığı büyük şair Tevfik Fikret bile bir Ermeni anarşistin bu melunane cinayet teşebbüsünü "Bir Lahza-i Teahhur" adlı meşhur manzumesinde alkışlamak gafletini gösterdi:

Tırnaklariyle bir yed-i kahrın, didik didik,
Yükseldi gavr-i cevve bacak, kelle, kan, kemik...

Ey darbe-i mübeccele, ey dud-i müntakim,
Kimsin? Nesin?.. Bu savlete saik, sebep ne? Kim?
.....
Ey şanlı avcı, dâmını bihude kurmadın;
Attın... Fakat yazık ki, yazıklar ki, vurmadın!..

Fikret'in "şanlı avcı" dediği Ermeni anarşistlerdir. Türkiye'nin izmihlali ve Türk'ün felaketi için Rus parasıyla beslenen uşaklardır. Büyük şair heyecanlarını izharda acele etmeseydi o güzel şiir II. Abdülhamid'in şahsında Türk'ü vurmak isteyenlere bir methiye olmazdı. Yine ne kadar hazin hatıralardır ki, "Bomba Vakası" da denilen bu suikastın faillerinin kim olduğu anlaşıldıktan sonra dahi, bizim neslimiz sultani mekteplerinde talebeyken, Türkçe muallimlerimiz bize bu şiiri vatan yolunda teraneler arasında ezberletmişlerdir. Bir cemiyetin edebiyat muallimlerinin milli tarihin vakaları üzerinde bu affedilmez cehlidir ki bize bugün Meşrutiyet devrindeki kör dövüşünün sebebini izah ediyor.

Bomba Vakası'ndan sonra Sultan Abdülhamid hafiye teşkilatına bir kat daha önem verdi. Yukarıda da arz ettik, bu bakımdan Abdülhamid'in hafiyeleri arasından memleketimizin güveni yolunda çalışmış olanları süfli zümreden ayırmak lazımdır.

Bugün aydın bir hakikattir ki, Sultan II. Abdülhamid, tahttan indirildikten sonra 1908-1913 arasında kaleme sarılanların tasvir ettikleri adam değildir. O devrin ciddi ve mizahi gazetelerinde cehil bütün gılzetiyle sırıtır. Tam inkâr ile Abdülhamid'i Yıldız Sarayı'na kapanmış, taht ve can kaygısından başka bir şey düşünmeyen bir padişah olarak gösterirler: "Memleket bir harabezar, o bu harabede tünemiş kuş." Bu bedbaht yazarlar, Abdülhamid'in çok mazbut ve afif olan hususi hayatına bile tecavüzden en küçük bir vicdan ürpermesi duymamışlardır, onun kadına aşırı düşkünlüğünden ırz ve namus düşmanlığından bahsetmişlerdir. Türkiye'deki bu havadan istifade eden adı meçhulümüz ahlaksız bir Fransız ressamı çırılçıplak kadın vücutlarını pek ustalıklı çizgilerle sarmaş dolaş birleştirerek bir Abdülhamid başı yap-

mış, yine Fransa'da kartpostal olarak bastırarak Türkiye'de sattırmıştır.

II. Abdülhamid memleketini düşünen ve memleketinin geri halinden üzgün olan bir padişahtı. Türkiye'nin imarı ve Türkiye'de kontrol altında bir maarifin tamimi yolunda çalışmış adamdır; unutmamalıdır ki, Türkiye'de Cumhuriyet'i kuranlar ve Cumhuriyet devrinin inkılaplarını yapmış olanlar tahsillerini onun kurduğu müesseselerde yapmışlardır. Bu padişahın bu tarafı için de, "Sahip olduğu memleketin genişliği ve saltanatın uzunluğuyla denk işler değildir" derler, doğrudur, Türkiye'nin umranı ve Türk milletinin fikren tealisi yolunda memleketinin genişliği ve saltanatının uzunluğuyla denk hayırlı faaliyeti olsaydı 1908'de devrilmezdi. Allah'ın kendisine ihsan ettiği ömür boyunca Osmanlı tahtında dururdu. Zekâsıyla ve otoritesiyle Türkiye'yi Avrupa'nın en kuvvetli devletlerinden biri yapabilecek kudretteyken meşum vehminden sıyrılıp kurtulamadı, işte bu bakımdandır ki, tarihimizdeki mesuliyeti çok büyüktür.

Kendisini heder etmiş büyük adam olarak Sultan II. Abdülhamid'in şahsiyetini belirtmek kolay değildir. İnsaf ile kabul edelim ki, rahat da bırakılmamıştı, o uzun saltanat iç ve dış gailelerle doludur. Tahta çıktığında devletin borcu da gırtlağındaydı. Unutmamalıdır ki, balarıları kovanları sükûn içinde doldururlar.

Padişahlığının ilk yıllarında halkın sevgisine büyük ehemmiyet veren, arabasında karşısına oturttuğu Sadrazam Kâmil Paşa'yla beraber bir cuma günü Kâğıthane mesiresine giden, Serasker kapısı ziyaretinde askerin karavanasından yemek yiyen, Yunan Muharebesi'nin malul gazilerine Yıldız Sarayı'nda verdiği bir ziyafetin sonunda davetlilerine kendi eliyle yaptığı bastonları hediye eden bu hükümdar halktan ve hükümetten ürkmüş ve "Yıldız Sarayı'nın esrarengiz münzevisi" olmuştur. Korku ıstırabının azametini düşünmelidir, cuma namazlarını bile "evim" dediği Yıldız Sarayı'nın yanında yaptırttığı Hamidiye Camii'nde kıldı ve her cuma namazında "evine" döndüğünde Yıldız ve etrafının muhafazasına memur 2. Fırka kumandanı ve yaveri şehriyari Müşir Şevket Paşa'ya kırmızı bir atlas kese içinde ve kendi eliyle 1.000 altın verirdi.

Devrin panoramasını da çizmeye çalışalım.

Abdülaziz'in son zamanlarında başlayan Hersek, Bosna ve Bul-

garistan ihtilallerini V. Murad'ın doksan üç günlük padişahlığında Sırbistan ile Karadağ'ın açtıkları harp takip etti. Türk ordusu Sırpları yenince Balkan Slavlarının hamisi olan Rusya derhal mütareke yapılmasını isteyen bir ültimatom verdi; İngiltere bunu fırsat bildi, bir Türk-Rus harbini önleyebilir ise Yakınşark'ta Osmanlı İmparatorluğu'ndan yeni menfaatler sağlayabilirdi. Şark meselesinin yeniden gözden geçirilmesi için İstanbul'da bir konferans akdini teklif etti. Fakat bu konferans açılırken, 23 Aralık 1876'da atılan toplar Türkiye'de Kanun-ı Esasi'nin kabulü ile Meşrutiyet idaresinin kurulduğunu ilan etti. Konferans Babıâli'ye Türkiye'deki Hıristiyanların hukukunu koruma yolunda bir proje verdi; halbuki, Meşrutiyet'in ilanıyla Türkiye'de bu mesele kendiliğinden halledilmiş oluyordu; yüksek devlet ricalinden kurulan fevkalade bir meclis, devletin şerefini korumak isteyen Sadrazam Midhat Paşa'ya tam güven gösterdi, devletin iç işlerine fuzuli müdahale olunan proje reddedildi. İstanbul Konferansı dağıldı. Abdülhamid bu nazik zamanda Midhat Paşa'yı azletti, bir taraftan da mebus seçimi yaptırarak ilk Osmanlı Mebuslar Meclisi'ni açtı.

Rusya'nın Türkiye'ye harp ilanını önlemek üzere İngiltere'nin isteğiyle Londra'da ikinci bir konferans toplandı, bu konferansın kararlarını da Meclis-i Mebusan reddetti. Rusya harp ilan etti, Romanyalılar Rusların müttefiki, Sırplar ve Bulgarlar da Rus ordularının öncüsü olarak harbe katıldılar. Tarihimizin "93 bozgunu" böyle başladı.

Şarki Anadolu'da Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Balkan'da Plevne'de Gazi Osman Paşa müdafaa harpleriyle Türk askerinin ancak şerefini kurtardılar, parasızlık, cephe gerisinde yolsuzluk, orduda harp fennini bilir mektepli zabit azlığı, Abdülhamid'in harbi İstanbul'da Yıldız Sarayı'ndan idare etmek gibi korkunç garabeti mağlubiyetimize sebep oldu. Bir Rus ordusu, arkasının kesilerek yok edilme tehlikesini göze alarak Edirne'ye, oradan İstanbul kapısında Ayastefanos'a (Yeşilköy'e) kadar geldi. İstanbul Rumeli muhacirleriyle doldu; muhacirlerin kış ortasındaki perişan halleri İstanbul tarihinde en hazin sayfalardan biridir. Padişah bir taraftan Rusya çarına sulh teklif etti, diğer taraftan da harbin kötü idaresi mesuliyetinden kurtulmak için Mebusan Meclisi'ni dağıttı. Fakat II. Abdülhamid'in bu ağır mesuliyetini Türk tarihi asla affetmeyecektir.

Ayastefanos'ta imzalanan sulh muahedesiyle ortaya bir büyük Bulgaristan Devleti çıktı; Avrupa büyük devletleri telaşa düştüler, İngiltere'nin itirazı, Avusturya'nın buna iştiraki, Almanya'nın da araya girmesiyle Berlin'de Türkiye, Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya ve İtalya'nın iştirakiyle Almanya Başvekili Prens Bismarck'ın başkanlığında yeni bir Avrupa sulh konferansı toplandı. Ayastefanos Muahedesi Türkiye'nin lehine değiştirildi, fakat buna mukabil mutavassıt devletlerle komşu bitaraf devletlere yeni menfaatler sağlandı. Berlin Muahedesi'yle büyük Bulgaristan yerine küçük ve Türkiye'ye bağlı bir Bulgaristan Prensliği kuruldu. Balkan Dağları'nın cenubunda Hıristiyan bir valiyle idare edilir bir Şarki Rumeli vilayeti teşkil olundu. Romanya, Sırbistan ve Karadağ tam istiklale kavuştular; Besarabya, Tuna ağızları, Anadolu'da Batum, Kars ve Ardahan Rusya'ya bırakıldı. Muvakkat kaydıyla Avusturya Bosna ve Hersek'i ve emanet kaydıyla İngiltere Kıbrıs Adası'nı aldı. Tesalya'nın büyük bir parçası Yunanistan'a verildi. Hatta İran lehine de bir hudut tashihi yapıldı.

1881'de Fransızlar Tunus'u, 1882'de İngilizler Mısır'ı, 1885'te tam istiklalini ilan eden Bulgarlar Şarki Rumeli vilayetini işgal ve ilhak ettiler, artık Babıâli demeyelim, Yıldız bu tecavüzleri protesto etti ve protestolarını takip etmedi. Abdülhamid'in bu dış siyaseti hiç değişmedi. 1897'de Giritlilerin çıkardığı ihtilale yardım eden Yunanistan'a harp açtı, harbi kazandı, fakat Avrupa devletlerinin tavassut ve müdahalesiyle eski hudut üzerine sulh yaptı, Girit Adası'na muhtariyet verdi.

Herhalde parlak olmayan dış siyasetinde II. Abdülhamid'i uysallığa mecbur eden sebep olarak tahtından emin olmayışı sabit fikrini gösterirler. Biz buna, babası ile amcasının devirlerindeki israfların neticesi mali sıkıntıyı da ilave edeceğiz; azami ihtiyat ve tasarrufa riayet ettiği halde bu sıkıntının önüne geçemedi. Bazı yıllar memurlara ancak altı veya yedi ay maaş verilebildi, bunun içindir ki, az da olsa, Sultan II. Abdülhamid de yabancı sermayelerden borç almaya mecbur kaldı, bunu alabilmek için de teminat vermek zorunda kalarak "Osmanlı borçları" üzerinde 1882'de yeni bir anlaşma yapıldı, bu anlaşmaya tarihimizde Hicri takvimle imzasına nispetle "Muharrem Kararnamesi" denilir:

Bir Düyun-ı Umumiye (Umumi Borçlar) idaresi kuruldu; bu müesseseyi Türk ve ecnebi alacaklıların vekillerinden mürekkep bir idare meclisi yürütecekti. Devletin damga pulu, içki, tütün, tuz, ipek, balık ve av resimleri Düyun-ı Umumiye'ye devredildi, bu vergileri mükelleflerden Maliye yerine Düyun-ı Umumiye İdaresi toplayacaktı; içinden kendi masrafları, ödenecek borç ve faiz taksitleri çıktıktan sonra artanı hazineye verecekti. İdare bu vergilerin artması için ticari teşebbüslere geçmeye de mezundu; mesela tütün... Sadece vergisini almakla kalmayacak, tütün ziraatini inkişaf ettirmek, tütünü işleyip satmak için ayrıca bir inhisar idaresi kurup işletebilecekti...

Jön Türklerin nazarında II. Abdülhamid vatanın üstünde bir kâbus olmuştu. Padişahın memleket içindeki baskısı arttıkça hürriyet yolundaki gizli faaliyet genişledi ve kuvvetlendi. Yüksekmektepler talebesi kaynaşmaya başladı. Bilhassa Makedonya'da çetelerle dövüşen askeri kuvvetlerin başındaki genç zabitler padişahı yeni bir seçime mecbur etmek için silahla tehdide geçtiler. Makedonya'dan gelen isyankâr sesleri susturmak için gönderilen Şemsi Paşa'nın hürriyetperver bir zabit tarafından katli padişah üzerinde o kadar müessir oldu ki, bir gün ikinci bir kurşunun kendisini Yıldız Sarayı'nda da bulabileceğine inandı ve 1908 Temmuz'unda, aslında kaldırmadığı Kanun-ı Esasi'nin belli maddesiyle yeni mebus seçimi yapılmasını emretti.

Muhakkak ki, çok geç kalmıştı.

Saf bir çoğunluk mebuslar meclisinin kurulmasını, başta sansür, siyasi baskının kaldırılmasını gayet müessir bir gençlik kuvvet hapı, bir siyasi iksir zannediyordu; seçim yapılıp meclis toplanınca her şeyde süratli bir kalkınma olacak, memleket cennete dönecekti.

Matbuattan sansür kalkınca, rahmetten sonra fışkıran yabani otlar gibi gazete ve mecmua çıktı. Basın hürriyeti, en galiz küfürler, en iğrenç isnat ve iftiralar ve en tehlikeli tahrikler de dahil, akla geleni yazmak, türlü kötü emellere pervasızca hizmet zannedildi. Bir yandan cehlin ve sefaletin taşkın sureti, bir yandan milliyet, din, kültür bakımından mütecanis olmayan bir kitle, bir kör dövüşü başladı. Söz ayağa düştü.

Bir gün de, 13 Nisan 1909 (31 Mart 1325), Mebusan Meclisi'ni

korumak için Selanik'ten suret-i mahsusada getirilmiş avcı taburları, "Şeriat isteriz!.." diyerek silahını, korumaya memur edildiği Mebusan Meclisi'ne çevirdi. Tarihimizde "31 Mart Vakası" denen bu kanlı askeri ihtilalin muharrikleri meçhul kalmıştır. Herhalde birkaç cahil çavuş ile asker arasında dolaşmış, birkaç yobazın işi, Derviş Vahdetî'nin çıkardığı *Volkan* gazetesinin neşriyatı değildir. Bugün kesin olarak bilinen, Sultan II. Abdülhamid'in en küçük bir tahrikte bulunmadığıdır. Bilakis Abdülhamid'i tahttan indirmek ve hatta öldürmek isteyenler tarafından tertip edilmişe benzer. Avcı taburlarının İstanbul'a getirilmesi zaten yersiz ve lüzumsuzdu, Mebusan Meclisi'nin 1878'de olduğu gibi padişah tarafından dağıtılması korkusu yoktu, bunu yapacak adam meclisi toplamazdı. 1908'de altmış altı yaşında bulunan Abdülhamid devletin mukadderatını milletin vekilleri eline bırakmış bulunuyordu. Bu muhafız taburlara lüzum vardı diyelim, İstanbul'a her neferine teker teker güvenilmiş kıtalar getirildi, tahrikle silahını Meclis'e tevcih edecek, büyük davaya bağlılığı meşkûk bir askerin getirilmesi vakanın mürettep olduğuna delildir.

İstanbul'daki asi askerin tenkili de kanlı fakat kolay oldu. Vakadan sonra Millet Meclisi'nin ilk toplantısında II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesine karar verildi. Hadiseyi o tarihte maarif nazırı bulunan vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi şöylece anlatıyor:

"31 Mart İsyanı üzerine Selanik'te teşkil olunan Hareket Ordusu Mahmud Şevket Paşa kumandasında asi askeri tedip etmek üzere Ayastefanos'a (Yeşilköy'e) geldi ve ilk karargâhını orada kurdu. Âyan ve mebusan da gelerek Meclis-i Milli, Ayastefanos'ta içtimaa başladı. Mahmud Şevket Paşa Meclis'e geldi, âyan ve mebuslara Sultan Abdülhamid'i tahttan indirmeyi asla düşünmemelerini ifade ve ihtar etti. Âyan meclisteki heyecanı yatıştıramadı, çaresiz padişahın değiştirilmesi cümlenin hedefi oldu.

Hareket Ordusu İstanbul'a girdikten sonra âyan ile mebuslar da Ayasofya'daki daire-i mahsuslarına geldiler (1932'de yanan Adliye Sarayı); 27 Nisan 1909 Salı günü Milli Meclis mebusan salonunda toplandı. Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesine karar verilecekti. Fakat kararın icrasında müşkülata uğramamak için Yıldız'da bulunan muhafız askerlerle sair bendegânın oradan uzaklaştırılma-

sına lüzum görüldü. Meclis gizli toplandı, dinleyiciler ve matbuat salona alınmadı. Riyaset makamına Âyan Reisi Said Paşa geçti; toplantıyı açar açmaz Mahmud Şevket Paşa'nın Yıldız'ın teslim alındığını, endişeyi mucip hiçbir hal olmadığını bildiren telgrafı okundu. Âyandan ve ilk söz alanlardan Gazi Ahmed Muhtar Paşa meseleyi açıkça konuşarak halletti:

'Bugün Cenab-ı Hak, Meclis-i Milli'ye bir mühim vazife tevdi etmiştir, millet telaş içinde bu vazifenin ifasını bekliyor, hepimiz kalbimizde kararını vermişizdir, sözü uzatmaya hacet yok, sizlere yalnız iki şey teklif ediyorum ve kabulünü rica ediyorum. Devletimizde bazen itlaf dahi vuku bulmuştur, kan lekesi milletin şan ve necabetine yakışamayacağından bu hususta çekinilmesini şiddetle iltizam ediyorum; ikincisi, bu gibi ahvalde fetvaya müracaat olunmak âdet olmuştur. Bugün de bir fetva alınmasını teklif ederim..' dedi. Bu teklifler alkışlarla kabul olundu."

Abdurrahman Şeref Efendi'nin sözünü keserek ilave edelim. Gazi Muhtar Paşa'nın Abdülhamid'in adını ağzına alamayışı şayan-ı dikkattir, büyük adamın devrilirken dahi bir heybeti vardır, koca mareşal onun tahttan indirilmesini konuşurken adını söylemeyi edeb-i insaniyet ve şeref-i askeriyesine uygun görmemiştir. Kan dökülmemesinden bahsetmiştir, demek ki, mebuslar arasında Sultan II. Abdülhamid'in altmış altı yaşına rağmen idamını düşünebilecek adamlar vardır ve onların o heyecanlı günde duruma hâkim olmasından korkulmuştur. Abdurrahman Şeref Efendi'nin hikâyesine devam edelim:

"Fetva Emini Hacı Nuri Efendi Meclis'e çağrıldı. Celse tatil edildi, fakat kimse salondan dışarı çıkmadı. Âyan ve mebusan reisleri ile kabine erkânı (Tevfik Paşa kabinesi) ve mebuslardan fıkıh ilminde bilgi sahibi birkaç kişi Mebusan Reisi Ahmed Rıza Bey'in odasında küçük fakat mühim bir encümen halinde toplandı, mebusların hazırladığı fetva müsveddesini Hacı Nuri Efendi beğendi;

'Tahttan indirmede meymenet yoktur, teklif ediniz, nefsini padişahlıktan azletsin!..' dedi. Kâtip müsveddenin sonunu, 'Hal'olunmak veya istifa teklif edilmek şıklarından erbab-ı hall ü akd hangisini tercih ederse icrası' şeklinde tashih etti. Fetva tebyiz edilip Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi tarafından imza edildi. İmzada kullanı-

lan kalemi hatıra olarak Ahmed Rıza Bey aldı. Meclis'e girdik. Ben de istifa teklifi taraftarıydım, tarihimizde tahttan indirmeler daima uğursuz olmuştu, Meclis'te âyandan ve mebusandan birkaç kişiye fikrimi açtım, kabul ettiler, fakat ekseriyet 'Hal'i!.. Hal'i!..' diye bağırmaya başladı. Mebuslar tahttan indirme şıkkını kabul etmekle hâkimiyet-i milliyenin kuvvetini göstermek istemişlerdi. Reis Said Paşa fetvanın kabulünü Meclis'in reyine arz ederken ayağa kalktı, fetva ittifakla ayakta kabul edildi.

Tahttan indirildiği Sultan II. Abdülhamid'e tebliğ için dört kişilik bir heyet seçildi: âyandan Arif Hikmet Paşa ile Aram Efendi, Draç mebusu Esad Paşa, Selanik mebusu Karasu Efendi."

İkisi Âyan Meclisi azası iki mebus dört kişilik heyet Yıldız Sarayı'na gidip Sultan II. Abdülhamid'e Meclis-i Milli kararıyla tahttan indirildiğini tebliğ ettiğinde ihtiyar padişah fazla telaş eseri göstermedi, ayakta kabul ettiği heyete,

"Mukteza-yı kader böyleymiş, ben onu anladımdı..." dedi; "Şu hizmetlerde bulunduk" diyerek padişahlığında yaptıklarını anlattı ve,

"Herhalde hayatıma kastedilmez. Çırağan Sarayı'nda ikamet etmek isterim..." dedi. "Arzusunun Meclis-i Milli'ye tebliğ edileceği" vaat edildi. Fakat Meclis Sultan II. Abdülhamid'in İstanbul'da kalmasını mahzurlu görerek Selanik'e gönderilmesine karar verdi.

Osmanlı hizmetinde umum jandarma müfettişi olan İtalyan asıllı Robilant Paşa'nın ikametgâhı ve Alatin Köşkü diye anılan, Selanik'in en güzel konağı, sahibi tarafından sofra takımlarına varıncaya kadar pek mükellef bütün eşyasıyla Sultan Hamid'e bırakıldı.

Sultan Abdülhamid 27/28 Nisan Salı/ Çarşamba gecesi Yıldız Sarayı'ndan alınarak sıkı bir muhafaza altında Sirkeci Garı'na götürüldü. Üç vagondan mürekkep hususi tren, yolcusu içine girer girmez hareket etti. İstasyonun saati tam 1'i gösteriyordu.

Selanik'e ertesi çarşamba günü akşamla yatsı arası varıldı. Sultan Hamid trenden inerken civardaki bir camide okunan yatsı ezanını işitti; durdu;

"Aziz Allah!.. Celle şanehu..." dedi, ezanı dinledi. İstasyondakiler, başları yerde, derin bir sessizlik içindeydi. Sonra Robilant Paşa'nın otomobiline binerek köşke gitti.

Selanik'teki ikameti 3,5 sene sürdü. Balkan Harbi'nin başlaması

ve ilk muvaffakiyetsizlik üzerine 1 Kasım 1912'de İstanbul'a getirildi ve Beylerbeyi Sarayı'na kapatıldı. Evvela İstanbul'a dönmek istemediği "Selanik de tehlikede ise elime bir silah alıp müdafileri arasına katılabilirim, ölürsem şehitlik nasip olur, zaten ölmüş bir adamım!" dediği söylenir. Yine o zamanlar inanılır kaynaklardan halk ağzına düşmüş rivayetlerdir:

"Dört Balkan devleti ittifak eder de elçiler, ataşemiliterler haber almaz olur mu?"

"Ben onları daima birbirine düşürmüştüm, tavşana kaç, tazıya da tut diyemediler mi?"

"Bu hallere sebep olanları Allah kahhar ismiyle kahretsin!.." demiş.

Harp içinde karayolu tehlikeli olduğu için Almanya'nın İstanbul elçiliği stasioneri Loreley yatıyla getirilmişti.

Beylerbeyi Sarayı'nda da 5 sene 3 ay, 9 gün yaşadı. 10 Şubat 1918 Pazar günü vefat etti; verilen resmi raporda ozima ile karışık sol akciğer kanama yazılıdır.

Sadrazam Talat Paşa Ruslarla imzalanacak sulh muahedesi için Brest-Litovsk'a gitmiş. Harbiye Nazırı Enver Paşa sadrazam vekiliydi. Cenaze merasimi için evvela padişahın fikrini almak istedi. Sultan V. Mehmed Reşad, "Nasıl münasip ise öyle yapılsın" dedi, bunun üzerine Enver Paşa,

"Sultan Abdülhamid'in cenazesi bir hükümdara layık şekilde kaldırılacaktır!.." dedi.

Ertesi sabah Fındıklı Sarayı'nda toplanan Mebusan Meclisi'nde riyaset makamına geçen Hacı Adil Bey oturumu açarak,

"Efendiler! Cenab-ı Hak padişahımızın ömrünü müzdad buyursun, hakan-ı sabık Sultan Abdülhamid Han-ı Sani Hazretleri irtihal-i dâr-ı beka eylediler..." der demez mebuslar hürmeten ayağa kalktılar, salonu, "Allah rahmet eylesin!" duası doldurdu. Hacı Adil Bey cenazenin hükümdarlara mahsus alayla kaldırılacağını bildirdikten sonra Meclis, mebusların cenazeye iştiraki için tatil edildi.

Beylerbeyi Sarayı'ndan Topkapı Sarayı'na getirilen naaş orada gasil, teçhiz ve tekfin edildikten sonra muhteşem bir alay ve askeri merasimle ve İstanbul halkının pek samimi gözyaşları arasında Sultan II. Mahmud türbesine götürülerek defnedildi.

Sultan V. Mehmed Reşad

Osmanlı padişahlarının otuz yedincisi ve Meşrutiyet Devri'nin ikinci padişahı Sultan V. Mehmed Reşad, Abdülmecid ile Gülcemal Kadın'ın oğludur; 1844'te doğmuş, cülusunda altmış beşinci yaşının içinde bulunuyordu. İpek gibi, derviş meşrep adamdı, hatta pek genç yaşındayken Mevlevi tarikatına girdiği, tahta çıktıktan sonra da bu tarikatla sıkı bağını muhafaza ettiği söylenir. Sağlam bir Şark kültürüne sahipti, Arapçayı okur anlar ve Fransızcayı anadili gibi bilirdi; Mevlana'nın *Mesnevi*'sini yıllar boyunca okuya okuya ruhuna sindirmişti. Fakat kendisi şiirle hiç meşgul olmamıştı. Çanakkale zaferi üzerine elyazısı ve imzasıyla neşredilen meşhur şiir Sultan V. Mehmed Reşad'ın olmadığı bugün bir hakikattir, o devrin kuvvetli şairlerinden kime yazdırıldığı da tespit edilememiştir. Hünerli, güzel manzumedir:

Savlet etmişti Çanakkale'ye bahr ü berden
Ehl-i İslam'ın iki hasm-ı kavisi birden

Lakin imdad-ı ilahî yetişip ordumuza
Oldu her bir neferi kal'a-i pulad beden

Asker evlatlarımın pişgâh-ı azminde
Aczini eyledi idrak nihayet düşmen

Kadr ü haysiyeti pamal olarak etti firar
Kalb-i İslam'a nüfuz eylemeye gelmişken

Kapanıp secde-i şükrana Reşad eyle dua
Mülk-i İslam'ı Hüda eyleye daim me'men...

Milli Meclis Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi kararını verdiği tarihi oturumunda Meclis Reisi Said Paşa,

"Şerif-i hilafet ve saltanata veliahd-ı meşru Mehmed Reşad Efendi Hazretleri'nin iclasına karar veriyor musunuz?" diye sormuştu.

Kanun-ı Esasi'ye göre böyle bir karar vermek Meclis'in salahiyeti dışındaydı; bu bakımdan bazı yazarlar Said Paşa'nın bu teklifini bir garabet olarak gösterirler; meşru veliaht cülus eder, Kanun-ı Esasi'ye sadakat yemini verir ve Meclis padişaha biat eder.

Biz Said Paşa'nın sualinde garabet bulamıyoruz; Kanun-ı Esasi'yi bu noktadan noksan görüyoruz: Meclis'in meşru veliahdı tahta kabulü, veliahdın saltanat nöbetini beklerken o makama liyakat kesp etmesi için çalışmasını temin eder, vatana sadece hayır sağlar...

Meclis reisin sualine,

"Yaşasın Sultan Mehmed Han-ı Hamis!.." alkışıyla cevap verdi.

Ortadan uzunca boylu, şişman denilecek kadar toplu, beyaz tenli, mavi gözlüydü; tahta çıktığı sırada saçları ve beyaz posbıyıkları hemen tamamen ağarmış bulunuyordu. Padişah olunca hanedan ananesine uyarak gayet hafif bir top sakal bıraktı.

Anasından pek küçük yaşta öksüz kalmıştı. Melek gibi Gülcemal Kadın'ın güzelliğini işitmiş, arkasında yarım asrı aşan bir ömür bıraktığı halde ana hasretinin sızısını dindirememişti.

Hem hazin hem şirin fıkradır:

Seyr-i sefain idaresi iki bacalı ve dört direkli sülün gibi ince uzun bir yolcu gemisi satın almış, eski bir transatlantik olan bu gemiyi, padişah görmesi için, İstanbul limanına gelince Dolmabahçe Sarayı'nın önüne çekmişlerdi. Sultan Reşad,

"Çok güzel bir gemi!.. Buna yüzünü hatırlamadığım fakat güzelliğini duyduğum anacığımın adını koysunlar!.." demişti.

Halkın samimi bir duyguyla sevdiği ve hürmet ettiği bir padişah oldu. Fakat dokuz sene süren saltanatı birbiri arkasından çıkan ve mağlubiyetlerimizle sona eren üç harbin ağır, kapkara felaket havası içinde geçti.

Afrika'da müstemlekeler kurma siyaseti güden İtalyanlar Trablus-

garp ile Bingazi'ye saldırdı. Abdülhamid zamanında Türk donanması Haliç'te demir üstünde çürümüştü. Bu denizaşırı eyaletlerimize asker sevk edilemedi. Vatansever genç zabitler türlü vasıtalarla ve kıyafetlerle bu uzak eyaletlere cenge koştular, yerli Müslüman halkın başına geçip İtalyanlarla kahramanca dövüştüler; İtalyanları müşkül duruma soktular. Cumhuriyetimiz'in banisi Atatürk de bu zabitlerden biri oldu.

Bu harbi fırsat bilen küçük Balkan devletleri Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan, Yunanistan topraklarını genişletmek için bize karşı birleşerek harp hazırlığına başladılar. 1912'de İtalya'yla sulh yapmaya mecbur olduk. Trablusgarp'ı, Bingazi'yi, Rodos Adası'nı İtalya'ya verdik.

İçerde, İttihat ve Terakki Fırkası ile muhalifleri arasında iğrenç bir iktidar hırsıyla başlayan siyasi mücadele Balkan devletleriyle başlamış olan harbin çok kötü idare edilmesine yol açtı.

Sultan V. Mehmed Reşad bu vahim iç didişmesinde hükümdarlık vazifesini yapamadı; komitacı İttihatçıların elinde bir kukla, oyuncak oldu. Partizanlık ve hırsı iktidar o koca imparatorluğunu küçücük düşmanlarının karşısında hazin, elim, feci bir mağlubiyete uğrattı. Zengin, büyük, halkının yüzde sekseni, yüzde yüzü Türk ve İslam Rumeli eyaletlerimiz Balkanlı devletler arasında yağma edilircesine paylaşıldı; Bulgarlar Edirne'ye kadar geldiler. Şükrü Paşa'nın kahramanca müdafaa ettiği bu büyük beldemize dahi vatan ihanetine varan parti kavgası yüzünden yardım edilemedi.

Edirne'yi alan Bulgarlar İstanbul kapısı sayılan Çatalca önlerine kadar geldiler.

Kapayalım o mülevves sayfaları.

Sulhun imzasında Avrupa hududumuz Edirne kapılarına, Meriç Irmağı'na kadar geriledi. Bu meşum harpte tek kazancımız Edirnemizi geri almak olmuştu; fakat o muazzam iç belde artık bir sınır şehri olmuştu. Bozcaada ve İmroz müstesna Anadolu sularındaki bütün adalarımız Yunanistan'a, On İki Ada'yı da –nasıl olsa Yunan alacak diye– İtalya'ya vermiştik.

Bugün bu Türk adaları karasularımızda birer gecekondu gibi durmaktadır.

Ardından Birinci Cihan Harbi çıktı. Kör bir siyasetle o ateşe gir-

dik. Sekiz cephede dövüşen Mehmetçik harika kahramanlıklarına rağmen korkunç mağlubiyeti önleyemedi. Türkiye, müttefikleri Almanya ve Avusturya imparatorluklarıyla beraber mağlup oldu.

Sultan V. Mehmed Reşad, bu Cihan Harbi'nin bozgun yılında, 3 Temmuz 1918 Çarşamba günü yetmiş dört yaşında öldü.

Küçük kardeşi ve halefi Sultan VI. Mehmed Vahideddin cenazesinde bizzat bulundu.

Hayattayken yaptırdığı Eyüp İskelesi civarındaki türbesine defnedildi. "Ebedi uykumu su ve çocuk sesleri yanında uyumak isterim" demişti: türbesinin yanına bir ilkokul yaptırıldı.

Sultan VI. Mehmed Vahideddin

Osmanlı padişahlarının otuz sekizincisi ve sonuncusu, hanedanının en kara bahtlı siması olan Sultan VI. Mehmed Vahideddin, Sultan Abdülmecid'in yirmi üçüncü çocuğu ve oğullarının en küçüğü olup 1860 yılında doğmuştu, anası Gülüstü Kadın'dır, babasından bir yaşını dahi doldurmadan öksüz kalmıştı.

Birinci Cihan Harbi'nin son yılında, Türk istiklalini tehdit eden kesin ve ağır mağlubiyetin tam eşiğinde, 4 Temmuz 1918 Perşembe günü Osmanlı tahtına oturdu, elli sekiz yaşındaydı. Orta boylu, vücut yapısı çelimsiz, fakat zinde ve sıhhatli, saçları hemen hemen tamamen ağarmış, uçları kesilmiş top bıyıklı, sakalı matruştu. Hanedan ananesini terk ederek cülusundan sonra da sakal salıvermedi; gözlük kullanırdı.

Başkâtipliğinde bulunmuş Ali Fuad Bey'in anlattığına göre insanın içindeki düşüncelerini gözlerinden okuyan bir zekâya ve bir hükümdara lüzumu kadar kültüre sahipti. Her meseleyi süratle kavrar, fakat uzun uzun düşündükten sonra kararını verebilirdi. Cülusundan evvel hakkında verilen hükümler daima müspet olmuştur.

Türkiye'yi Birinci Cihan Harbi'ne sokmuş ve bu suretle bir izmihlal uçurumunun önüne getirmiş olan İttihat ve Terakki Fırkası 8 Ekim 1918 Salı günü Sadrazam Talat Paşa'nın istifasıyla iktidardan çekildi, memleketi o felaket girdabından kurtarma işini bu kara bahtlı adamın omuzlarına yükledi.

30 Ekim'de muharip düşmanlarla Limni Adası'nda Mondros Mütarekenamesi imzalandı. Her üçü de vatan hizmetleriyle mümtaz simalar olan Türk murahhasları, Rauf, Reşad Hikmet ve Sadul-

lah beylerin kabul etmeye mecbur oldukları şartlar çok ağırdı:

Boğazlar bütün istihkâmlarıyla İtilaf devletlerine terk edilecek.

Ordu terhis olunacak.

Sahil muhafaza gemileri hariç bütün donanma İtilaf devletlerine teslim olunacak.

Galip devletler emniyetlerini tehdit eder bir durum görürlerse Türkiye'nin herhangi bir yerini askerleriyle işgal edebilecekler.

Bütün muhabere vasıtaları İtilaf devletlerinin kontrolü altına konacak.

Bu maddelerinin toptan ifadesi kayıtsız şartsız teslimiyetti.

23 Kasım gecesi millete ve felaketin hesabını vermekle mükellef olan İttihat ve Terakki erkânı vatanı ve milleti o perişanlık içinde bırakarak vatan hudutları dışına firar ettiler.

Türkiye kıldan ince, kılıçtan keskin Sırat Köprüsü üzerinde, tarihinin en nazik devrindeydi.

17 Mayıs 1918 Pazar günü, düşman harp gemileri İstanbul limanına gelerek demir attı.

21 Aralık Cumartesi günü VI. Mehmed bütün mebusları İttihatçı, memleketin mukadderatını partilerinin liderleri ellerine bırakmış Mebusan Meclisi'ni dağıttı.

1919 yılı Mayıs'ının on birinde Yunanlılar Fethiye'yi, on üçünde İtalyanlar Kuşadası'nı ve on beşinde yine Yunanlılar izmir'i işgal etmekle, sulhun akdinden evvel mütareke şartınca ordusunu terhis etmiş olan Türkiye'nin düşmanları tarafından askeri kuvvetlerle işgali başladı.

Aynı ayın on dokuzuncu günü 9. Ordu müfettişliği vazifesi ve Karadeniz yoluyla Anadolu'ya hareket eden Mustafa Kemal Paşa da Samsun'da karaya çıkmış bulunuyordu. Yurduna kahpece saldıran düşmana karşı yer yer silaha sarılan Türk milleti de Mustafa Kemal'in şahsında, vatanını ve istiklalini kurtarmak için milli birliğini temsil edecek liderine kavuşmuş oluyordu.

Mustafa Kemal Paşa İzmir'in işgalinden sonra Batı Anadolu topraklarında ilerlemeye başlayan düşmana silahla karşı koyarken, milletin mukadderatı mesuliyetini yüklenecek yeni bir millet meclisi kurulmasını tahakkuk ettirdi. 12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplanan bu son Osmanlı Mebusan Meclisi 28 Ocak'ta "Milli Misak" deni-

len meşhur beyannamesini cihana ilan etti. Mondros Mütarekesi'yle hudutları çizilen Türk vatanının artık parçalanmaz bir bütün olduğunu, Türk istiklalini tehdit eden hiçbir şeyin kabul edilmeyeceğini bildirdi.

16 Mart 1920'de İstanbul İtilaf devletlerinin askeri kuvvetleriyle işgal edildi ve son Osmanlı Mebusan Meclisi basılarak dağıtıldı.

Bir devletin taht şehrine yapılan bu tecavüz, İtilaf devletlerince Türkiye istiklalinin artık bahis mevzuu olmadığını açıkça anlatıyordu.

İşte o anda Sultan VI. Mehmed Vahideddin milletin kan asalet ve cevherini göremedi, takdir edemedi; Batı Anadolu'nun işgaline karşı silahla karşı durmanın daha büyük tehlikeler doğurabileceğinden korktu. O tarihte dünyaya hâkim kahhar silahlı kuvvetlere sahip galip düşmanlara lisanen de "Dünya haritasında Türkiye diye bir devlet yoktur" dedirtmemek için Anadolu'daki milli mücadeleye muhalif bir cephe aldı.

11 Mayıs 1920'de Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarını idama mahkûm eden Şeyhülislam Dürrîzade Abdullah Efendi'nin mahut fetvaları ile Sultan VI. Mehmed'in sadrazamları arasında belahetiyle meşum bir hatıra bırakmış Damat Ferid Paşa kabinesinin vatana ihanet vesikası beyannamesi neşrolundu: Vatanını mütecaviz düşman karşısında silahıyla ve selsebil ettiği kanıyla koruyanlar şaki ilan edildi.

Bunu 10 Ağustos 1920'de, hiçbir zaman yürürlüğe girmeyecek olan Sevr Sulh Muahedesi'ni, padişahın bizzat bulunduğu bir saltanat şûrasında zelilane kabulü faciası takip etti; bu şûrada o pis muahedeyi reddeden tek asil ve necip sima olarak Âyan Meclisi azasından Topçu Feriki Ali Rıza Paşa Hazretleri'ni bu millet ebediyen rahmetle anacaktır.

Bu kötü işlere Anzavur Ahmed Paşa adında gayri Türk bir maceraperestin kumandasında derme çatma serserilerden mürekkep tenkil kuvvetinin çıkarılmasını da ekledikten sonra Sultan VI. Mehmed Vahideddin hakkında bir hüküm vermek için vakit hâlâ erkendir.

Sultan VI. Mehmed Vahideddin için "vatan haini" derler, ben küçük bir ilave yapacağım, "Vatanına ihanetle idama mahkûm olup yaşının çok ilerlemiş olması, Fransa'ya eski hizmetlerinin hatırlanma-

sı ve Fransa'yı sevdiğinden şüphe edilmemesi dolayısıyla ölüm cezası müebbet kalebentliğe çevrilen Mareşal Pétain gibi" diyeceğim.

Mazileri çok temiz olan ve memleketleri felaket girdabına düştükten sonra iş başına geçen, ağır mesuliyetler yüklenen, yenik milletini daha fazla çiğnetmemek için nefret edilen galip düşmanlara dostane el uzatmak durumunda kalan o kara bahtlı insanlar milletlerin tarihlerinde sigorta lambalarına benzerler, kendilerinin yanması büyük tesislerin kurtulmasını temin eder.

Sultan VI. Mehmed Vahideddin'in tuttuğu yol başta Topkapı Sarayı hazinesi ile müzelerimizdeki ve milli kütüphanelerimizdeki kıymetlerine paha biçilmez, en küçük bir parçası yerine konulmaz hazinelerimizin kahhar düşmanlar tarafından yağmasını önledi.

Ankara'da kurulmuş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ordularının Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa kumandasında 26 Ağustos 1922'deki büyük taarruzu emsalsiz bir zaferle sona ermiş, Anadolu'daki müstevli Yunan ordusunun imhadan kurtulabilen enkazı denize dökülmüştü. Dünyaya hâkim görünen ve İstanbul'u asker işgalleri altında bulunduran İtilaf devletleri Türk vatanının bütünlüğünü ve Türkiye'nin istiklalini tanımaya mecbur oldular; 10 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi imzalandı.

1 Kasım'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kabul ettiği bir kanunla Türkiye'de padişahlık, ferdi saltanat rejimi kaldırıldı. Bu kanunla Türkiye için asırlardan beri kullanılagelen "Osmanlı Devleti" adı da artık tarihe intikal etmiş bulunuyordu.

17 Kasım sabahı, İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı tarafından THR Ajansı vasıtasıyla cihan basınına şu resmi tebliğ verildi:

"Zat-ı şahanenin vaziyet-i hazıra dolayısıyla hürriyet ve hayatının tehlikede olmasından korkarak bütün Müslümanların halifesi sıfatıyla İngiltere'nin himayesini ve İstanbul'dan derhal müfarekat istediği resmen bildiriliyor. Zat-ı şahanenin arzusu bu sabah yerine getirilmiştir."

Son Osmanlı padişahı İngiltere'ye sığınarak İstanbul'u, dolayısıyla vatanını bu devletin Akdeniz filosuna mensup Malaya zırhlısıyla terk etmiştir.

İngiliz tebliğinde "İslamların halifesi sıfatıyla sığındığı" ehem-

miyetle belirtilmiştir. Zeki adamdı, İngilizleri de çok iyi biliyordu, 16 Kasım tarihli mektubunda İngiltere'ye iltica ettiğini bildirirken imzasının üstüne "Halife-i Müslimin" unvanını koymuştu, hakikatte de halifeydi, zira Türkiye Büyük Millet Meclisi onu, memleketi terk ettikten sonra hilafetten ıskat etmiştir. İstanbul'dan Malta'ya gitti, oradan İtalya'da San Remo şehrine geçip yerleşti. 20 Kasım tarihinde İtalya'dan İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri kumandanına gönderdiği teşekkür mektubunu hiç unvan kullanmadan "Mehmed Vahideddin" diye imzaladı. Bir hakikattir ki, Millet Meclisi tarafından halife seçilen amcazadesi Abdülmecid Efendi'nin hilafetin itiraz etmemiştir; vatanın umran ve tealisi yolunda yapılacak işleri pek çok olan Türkiye Cumhuriyeti'ni, endişeye düşürmese dahi üzecek olan maceralara atılmamıştır.

Ayrıldığı sırada İstanbul işgal altındaydı. Topkapı Saray-ı Hümayunu'nda dünyanın en zengin mücevher hazinelerinden biri yatıyordu; o hazinenin muhafızları, kalben olmasa dahi resmen Sultan VI. Mehmed Vahideddin bendegânıydılar. Memleketini terke karar vermiş olan bu hükümdar için o azametli hazineden kendisini ve evlad ve ahfadını gideceği yerde, hatta sefihane yaşasalar dahi, en cömertçe biçilecek ömürlerini refah içinde geçirtecek mücevherat kaldırabilirdi, Sultan VI. Mehmed bu alçaklığı yapmadı, İstanbul'dan iktidarı kaybetmiş bir türedi gibi değil, çok büyük bir Türk hanedanının son imparatoru olarak ayrıldı.

Gurbette dört yıl yaşadı, San Remo'da sakıt bir hükümdara ikametgâh olmaya layık Villa Manoli'nin kapısından dışarı adımını atmadı.

Daha padişahlığında hususi hekimleri kalbinin zayıf olduğunu ihtar ederlerdi; kahve tiryakisiydi ve çok sigara içerdi; İtalya'da da aynı teşhisi koyan bir profesör kahveyi azaltmasını, sigarayı bırakmasını, bırakmazsa onu da azaltmasını, fakat asla aspirin kullanmamasını tavsiye etmişti.

1926'da parası tükendi. Hanedanı dostlarının nakdi yardımlarını hükümdar gururuyla daima reddetmişti. Avami tabirle bir gün de "Yarına ekmek parası kalmadı." 15 Mayıs 1926 bir cumartesi günü akşamıydı, iki sabık bendesiyle hasbıhal ederken, "İnşallah pek yakında vatana dönersiniz efendim..." dedi, hareme çekildi. Pek az

sonra da uzandığı koltukta kalp sektesinden öldü, ana kan damarı tıkanmıştı, söylendiğine göre sekiz aspirin tabletini birbiri ardından yutmuştu. Ölümünde altmış yedi yaşındaydı. Tahnit edilen naaşı Şam'a nakledilerek oradaki Yavuz Sultan Selim Camii'nin haziresine defnedildi. Sultan VI. Mehmed Vahideddin için söylenecek son söz İslam'ın asalet şiarına uyarak "Ölüleri hayr ile analım" demektir.

Bu tarih kütüğünü kapadığımız şu anda zannederim ki aynı duyguyu taşıyoruz.

Yaşasın Cumhuriyet!

Yıllar ve başlıca hadiseler

1281-1326 Osman (doğumu 1258). Söğüt Beyliği (1284). İstiklali (1299). Bursa alındı (1326).

1326-1359 Orhan (doğumu 1281). Başkent: Bursa. Gelibolu'yu aldı. Yeniçeriliği kurdu (1328). İlk para basıldı. Ankara alındı (1354). Süleyman Paşa Rumeli'ye geçti (1354).

1359-1389 I. Murad. Başkent: Edirne (1366). Sırpsındığı Savaşı. Edirne alındı (1361). Bulgaristan alındı (1388). Kosova Meydan Savaşı'nda Sultan Murad şehit oldu (1389).

1389-1402 I. Bayezid (Yıldırım). Sırplar tabiiyete girdi. İstanbul ilk defa sarıldı (1391). İkinci defa (1395). Niğbolu Zaferi (1396). İstanbul üçüncü defa sarıldı (1396). Bizans'tan Türklere imtiyazlar alındı (1400). Timur Ankara Savaşı'nda Yıldırım'ı yendi (1402).

1402-1413 Fetret Devri (şehzade kavgaları).

1413-1421 I. Mehmed (Çelebi). Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniden kuruluşu. Arnavutluk alındı (1415). Venediklilerle Akdeniz'de savaş (1416).

1421-1451 II. Murad. Selanik'i aldı. Saltanattan çekildi (1444). İkinci defa tahta geçti (1445).

1451-1481 II. Mehmed (Fatih). İstanbul'u aldı (1453). Yunanistan, Trabzon ve Kırım'ı zapt etti. Roma'yı işgale hazırlandı. Eflâk Beyliği tabiiyete alındı (1462).

1481-1512 II. Bayezid (doğumu 1447). İran Harbi (1507).

1512-1520 I. Selim (Yavuz). İran harpleri (Çaldıran zaferi 1514). Ermenistan, Suriye, Mekke, Yemen, Mısır (1517) fethedildi. Halifelik Osmanlılara geçti (1517-1924).

1520-1566 I. Süleyman (Kanuni) (doğumu 1495). Macaristan'ı fethetti. Irak, Gürcistan, Rodos, Kıbrıs, Kuzey Afrika alındı. Yükseliş devri.

1566-1574 II. Selim. İnebahtı (Lepanto) Deniz Savaşı. Kıbrıs fethedildi (1571).

1574-1595 III. Murad.

1595-1603 III. Mehmed. İran ve Avusturya'da kayıplar. Celali isyanları (1599). Kanije zaferi (1601).

1603-1617 I. Ahmed. Celaliler bastırıldı (1607).

1617-1618 I. Mustafa. İkinci defa tahta geçti (1622-1623).

1618-1622 II. Osman.

1623-1640 IV. Murad. Revan (1635), Bağdat (1638) fethedildi.

1640-1648 I. İbrahim.

1648-1687 IV. Mehmed. Hükümette Köprülüler devri. Girit alındı (1663). Viyana kuşatıldı (1683).

1687-1691 II. Süleyman.

1691-1695 II. Ahmed.

1695-1703 II. Mustafa. Macaristan, Ukrayna kaybedildi.

1703-1730 III. Ahmed. Balkan ve İran harpleri. İsveç Kralı Demirbaş Şarl Türkiye'ye sığındı (1709). Prut zaferi (1711). Pasarofça Antlaşması (1718). Lale Devri (1719). İlk matbaa (1727).

1730-1754 I. Mahmud.

1754-1757 III. Osman.

1757-1774 III. Mustafa. Rus Harbi. Çeşme Deniz Savaşı (1770). Kırım'ın kaybı (1771).

1774-1789 I. Abdülhamid. Kaynarca Antlaşması (1774). II. Katerina'yla Rus Harbi. Avusturya Harbi. Türkiye'de askeri ıslahat ve kalkınma hareketleri (1783).

1789-1807 III. Selim. Ruslar ve Avusturyalılarla harp. Ziştov ve Yaş antlaşmaları (1791-1792). Tersane yeniden kuruldu (1792). Ordunun ıslahına girişildi. Nizam-ı Cedit Ocağı kuruldu (1793). Napolyon Mısır'a baskın yaptı (1798). İngiltere'yle İstanbul Antlaşması (1799). Napolyon Akkâ'da hezimete uğradı (1799). Mehmed Ali Paşa Mısır valisi oldu (1805). Kabakçı Mustafa İsyanı (1807).

1807-1808 IV. Mustafa. Yeniçerilerin ayaklanması. Alemdar İstanbul'a yürüdü (1808).

1808-1839 II. Mahmud. Yeniçerilerin imhası (1826). Navarin'de donanmanın kaybı (1827). Rus Harbi. Islahatın başlaması. Türkiye'de ilk defa fes giyildi (1827). Fransızlar Cezayir'i işgal etti (1830). Mehmed Ali Paşa isyan etti (1832). Mısır ordusu Kütahya'ya geldi (1833). Ruslarla Hünkâr İskelesi Antlaşması (1833).

1839-1861 Abdülmecid. Islahat (Gülhane Hattı, 1839). İlk ticaret mahkemeleri kuruldu. Londra Antlaşması (1840). Mehmed Ali Paşa ailesine daimi olarak Mısır valiliği verildi (1841). Mustafa Reşid Paşa sadrazam oldu (1846). İstanbul'da Esir Pazarı kaldırıldı (1847). Rusya'yla Baltalimanı Antlaşması (1849). Kırım Harbi (1854).

1861-1876 Abdülaziz. Midhat Paşa'nın gayretleri. İlk sanayi sergisi açıldı (1862). Tersane ve donanmada ıslahat (1865).

1876 V. Murad.

1876-1909 II. Abdülhamid. (ölümü 1918). Meşrutiyet ilan edildi (1877). Rus Harbi. Sırbistan, Romanya, Bulgaristan kaybedildi. Kıbrıs'ı İngilizler işgal etti. Plevne Müdafaası (1877). Berlin Antlaşması (1878). İngilizler Mısır'ı aldı (1882). Düyun-ı Umumiye kuruldu. Yunan Harbi (1897). Girit kaybedildi. Genç Türkler hareketi (1908-1909). İkinci Meşrutiyet (1908).

1909-1918 V. Mehmed (Reşad). İtalya Libya'yı işgal etti (1911-1912). Balkan Harbi (1912-1913). Birinci Dünya Savaşı (1914).

1918-1922 VI. Mehmed (Vahideddin) (ölümü 1926). Mondros Mütarekesi. Sevr Antlaşması. Anadolu'ya Yunanlıların saldırması. İstiklal Savaşı'nın başlaması. Mustafa Kemal milletin başında. Saltanat kaldırıldı (1922). Vahideddin İngilizlere sığındı.

1922-1924 Halife Abdülmecid. Halifeliğin kaldırılmasıyla Osmanlı Hanedanı son buldu.

Sözlük

A

âb: su.
abai: bir tür ipekli kumaş.
abapuş: aba giyinen; yoksul.
abd-i zaif: zayıf kul.
âb-ı ruy: yüzsuyu.
âbid: Allah'a kulluk eden; kendini adayan.
aceb: çok garip, çok tuhaf.
Acemi Oğlanı: yeniçeri adayı tutsak ya da devşirme.
adâ: düşmanlar, yabancılar.
adavet: düşmanlık, kin.
adem: yokluk; hiçlik; ölüm.
adl ü dâd: doğruluk, adalet.
adüv: düşman.
afif: temiz, dürüst, iffetli, namuslu.
agâh: bilir, bilgili, haberli.
aguş: kucak.
ağabanî: üzeri ipekle işlenmiş kumaş; abanî.
ağırlık: ordunun donatımı, beslenmesi ve çeşitli hizmetlerinin yürütülebilmesi için gerekli ikmal maddelerinin tümü.
ahenger: demirci.
ahi: arkadaş, dost.
ahşa: iç organlar.
ahzan: kederler, sıkıntılar, üzüntüler.
akabe: zor geçit; sarp yokuş ya da yol.
akhadım: sarayda iç kapıcılık yapan, çoğu Boşnak ya da Anadolu kökenli hadım edilmiş görevli.
akıl: akıllı.
âkile: yiyen, yiyici, kemirici.
al: hile, düzen, tuzak, aldatma.
âl: hanedan.

alamana: bir tür balıkçı teknesi.
alâmeleinnas: göz önünde, herkesin önünde, açık.
alayiş: gösteriş.
âlempenah: dünyanın koruyucusu.
alet-i cariha: yaralayıcı alet.
âli: yüce, yüksek.
âlibaht: talihli, çok şanslı.
âl-i Osman: Osmanlı Hanedanı.
âlişan: şan ve şerefi yüce olan.
alude: bulaşmış, bulaşık.
amelimanda: iş görmez, işe yaramaz.
âmil: yapan, işleyen.
amiyane: sıradan, bayağı.
anud: inatçı.
ârâyiş: süs, bezek, ziynet; süsleme.
arız: kendiliğinden olmayıp sonradan ortaya çıkan.
ârız: yanak.
ariza: yüksek bir makama yazılan mektup ya da dilekçe.
arus-i pürnamus: çok namuslu gelin.
âsân: kolay.
âsım: günahtan, haramdan kaçınan.
askerküş: asker öldüren.
asude: dağdağasız, sessiz, sakin.
asumanî: gökten gelen.
aşîr: Kuran'ın onar ayetlik parçaları.
aşiyan: kuş yuvası; ev.
ateşin: ateşli, ateş gibi.
atiye: bağış.
avn-i Hak: Tanrı yardımı.
avret: mahrem yer.
ayak divanı: ivedi ya da olağanüstü durumlarda padişah huzurunda kurulan divan.
ayaktaş: işleri elbirliğiyle yapanlardan her biri.
âyan-ı devlet: devlet ileri gelenleri.
ayine-i derya: denizin ayna gibi parlak yüzü.
azeb: bir askeri sınıf.

azim: yola çıkma, yolculuğa başlama.
azîm: büyük, ulu; yüce, derecesi yüksek, önemli; şiddetli; hayret uyandırıcı; görkemli.
azimet: gidiş.

B

bab: konu.
Bab-ı Hümayun: Topkapı Sarayı'nın Ayasofya Müzesi'ne bakan büyük dış kapısı.
Babü's-saade: Topkapı Sarayı'nın üçüncü kapısı.
badema: bundan sonra, bundan böyle.
bâd-ı subh: sabah meltemi.
bağ-ı dil: gönül bahçesi.
bahr ü ber: deniz ve kara.
bahş: bağış, ihsan.
bâis: sebep, neden.
bâk: korku, çekinme.
bakire-i rana: hoş, latif bakire.
bâlâ: yüksek, yüce, uzun.
barata: çuhadan yapılmış ucu kıvrık, uzunca külah.
bâr-ı Hüda: var olan Tanrı.
baziçe: oyuncak; oyun.
bedhal: durumu kötü, düşkün.
bedia: eşine seyrek rastlanan.
bedmest: aşırı sarhoş.
bednam: kötü adlı; adı kötüye çıkan.
behimiyet: kabalık, hayvanlık.
behremend: nasipli, kısmetli.
beka: ölmezlik; devamlılık, kalıcılık.
belagat: güzel söz söyleme sanatı.
belahet: aptallık, alıklık, kalın kafalılık.
belî: evet, peki, hayhay, olur.
bend: kendine bağlama.
bendegân: kullar, köleler; padişah hizmetinde olanlar.
ben-i âdem: Âdemoğulları, insanlar.

Berkarar: kararlı, yerleşmiş, sürekli.
berzah: iki denizi ayıran dar kara parçası; kıstak.
beşaret: muştu, iyi haber
beyn el-müluk: hükümdarlar arasında.
beytülmal: devlet hazinesi.
biat: bir kimsenin egemenliğini tanıma.
bigâne: ilgisiz, aldırışsız.
bikes: kimsesiz.
bilkuvve: kuvvet, iktidar olarak.
bimar: hasta.
bimisl ü baha: benzersiz ve paha biçilmez.
binam ü nişan: hiçbir izi kalmamış, silinip gitmiş.
bostancı: saraylardaki çeşitli hizmetleri yürütmekle görevli kişi.
buğz-i pinhan: gizli düşmanlık.
bühtan: iftira.
bülbül-i muhrikdem: nefesi yakıcı, âşık bülbül.
bülbül-i şeyda: çılgın bülbül; âşık, şair.
bütgede: puta tapanların tapınağı.

C

cam: kadeh, şarap kadehi; şarap.
camadan: bir tür kısa yelek.
came: giysi, elbise.
canbahş: can veren.
can ü dilden: candan, içtenlikle
cebanet: korkaklık, yüreksizlik.
cebbar: kudret, ululuk sahibi.
ceberut: acımasızlık, zorbalık; acımasız, zorba.
cebîn: korkak, yüreksiz.
cebri yürüyüş: yürüyüş hızını artırmadan, günlük yürüyüş süresi artırılarak yapılan yürüyüş.
cehd: çalışma, çaba.
celadet: büyüklere karşı gösterilen göz pekliği, yiğitlik.
Celaliküş: Celali öldüren.
cemi: topluluk, kalabalık.

cemii âlem: bütün dünya.
cerh: yaralama.
cevher-i hamra: kızıl cevher.
cevr-i dilber: sevgilinin verdiği üzüntü.
cevval: hareketli, canlı; parlak.
ceyş-i küffar: kâfirlerin ordusu.
cezire-i biferyat: yardım edilmeyen ada.
cidal: zorlu uğraş, çekişme; ateşli konuşma.
cife: leş; pislik, iğrenç şey.
ciğergûşe: çok sevilen kimse.
cihaniyan: dünyadakiler, insanlar.
cihaz: çeyiz.
cinan bustanı: cennet bahçesi.
civan: yakışıklı genç.
civankaşı: süsleme ve işleme sanatlarında kullanılan zikzak biçimli motif.
civelek: canlı, neşeli, oynak.
corum: toplu halde balık akını.
cuş: kaynama, kaynayıp taşma.
cülus: hükümdarlık tahtına çıkma.
cündi: iyi at binen asker, usta binici.
cünun: delilik, çılgınlık.

Ç

çakşır: erkeklerin giydikleri bir tür şalvar.
çaplun: hızlı koşan at.
çapraz: önü çapraz kavuşan kısa yelek.
çarh-ı anid: inatçı talih.
çedik: sarı sahtiyandan yapılan kısa ve bol konçlu bir ayakkabı.
çemenistan-ı letafet: güzellik çimenliği.
çeng: arpın atası olduğu sanılan, Doğu'ya özgü telli çalgı (divan şiirinde "çalgı" sözcüğünün anlamdaşı olarak da kullanılmıştır).
çeng ü çegâne: müzikli eğlence.
çeşm: göz.
çırağan: kandillerle aydınlatılarak yapılan şenlik, donanma.

Çıtak: Bulgaristan'da yaşayan bir Türk topluluğu. (Dilleri Anadolu ve Rumeli Türkçesi'ne göre kaba sayıldığından, çıtak sözcüğü birçok yörede "dağlı, kavgacı" anlamlarında kullanılır.)
çirk: kir.
çün: çünkü.

D

dâd: hak, adalet.
dâdgüster: adalet yayan, adaletli.
daiye: inançla, arzuyla, hırsla bağlanma.
dalalet: sapma, sapkınlık; yanlış düşünce, yanlış yol.
dâm: tuzak, kapan.
dâmen: divan edebiyatında sevgilinin eteği.
darbe-i mübeccele: yüceltilmiş vuruş.
dâr-ı beka: sonsuz âlem.
dâr-ı İslam: İslam yurdu.
Darülhadis: hadislere ilişkin bilgilerin öğretildiği yer.
Darülkurra: hafız yetiştiren kurum; darülhuffaz.
Darüşşifa: şifa yurdu, hastane.
dehaletname: sığınma, korunma mektubu.
dehr: dünya; zaman, devir.
delalet: yol gösterme, kılavuzluk, aracılık.
dem: kan.
demadem: sık sık, her zaman.
denaet: alçaklık, adilik.
denî: rezil, soysuz.
derbent: boğaz, dar geçit.
derd-i firak: ayrılık derdi.
derdmend: sıkıntısı olan, zavallı, biçare.
derkenar: kenara yazılmış yazı; çıkma.
deryadil: gönlü, anlayışı büyük.
desise: hile, oyun, aldatma.
dest-i fenâ: yokluğun eli.
destur: müsaade, izin.
didar: çehre, yüz.

dide: göz.
dil: gönül, yürek.
dildade: âşık, gönül vermiş.
dilkeş: gönül çeken yiğit.
dilküşa: iç açan.
dimi: sıkı dokunmuş kumaş.
din-i mübin-i İslam: iyi ve kötüyü, hayır ve şerri ayırt eden İslam dini.
din-i salabet: sağlam, güçlü inanç.
dirahşan: parıldayan, ışıldayan.
diraht: ağaç.
dirlik: devlet görevlilerine geçimleri için sağlanan gelir.
duçar: tutulmuş, bulaşmış.
dud-i müntakim: intikam dumanı.
duhan: duman; tütün.
duhter-i pakize: saf, temiz kız.
dûr: uzak.
dümu: gözyaşları.
dürr-i yekta: tek, eşsiz inci.

E

eba en ced: babadan oğula, kuşaktan kuşağa.
ebleh: akılsız.
ebr-i zulmet: karanlık bulut.
ebru-yi melek: melek kaşı.
ebvab-ı saadet: saadet kapıları.
eclaf: edepsiz, yüzsüz kimseler.
efgan: acı içinde bağırıp çağırma.
eflâk ü âlem: gökler ve yeryüzü.
efrat: erler, rütbesi olmayan askerler.
efsürde: donmuş, donuk.
ehl-i fünun: bilgi, bilim sahipleri.
ehl-i kubûr: ölüler.
ehremen: şeytan, fenalık; dev.
elâ: "bak, dinle, haberin olsun" anlamlarında, "elâ ey" biçiminde kullanılan ünlem.

elfaz-ı galize: ağır küfürler.
elhak: doğrusu.
emmare: emreden, çok zorlayan.
emr-i Yezdanî: Tanrı buyruğu.
enam: Enam Suresi'ni içeren dua kitapçığı.
encüm: yıldızlar.
enîn: inleme, inilti, inleyiş.
erazil: reziller, alçaklar, namussuzlar.
erbab-ı hall ü akd: bir işi yürüten, yöneten kimseler.
erhame: çok merhametli, en bağışlayıcı.
erkân: esaslar, direkler, temeller.
esafil: pek alçak ve bayağı.
eshab: Hz. Muhammed'in sohbetlerine katılmış kimseler.
eshab-ı maarif: bilgi, kültür sahipleri.
eşed: en şiddetli, en sert, beter.
eşk: gözyaşı.
eşkıyaküş: eşkıya öldüren.
Eşkinci: Yeniçeri Ocağı dışında sefere katılan askeri örgütlere verilen ad.
evbaş: ayaktakımı.
evza-ı garibe: garip, tuhaf durumlar.
eyyam-ı id: bayram günleri.
ezhar-ı gülistan: gül bahçesinin çiçekleri.
ezvak-ı nefsani: bedensel zevkler.

F

fahr-i izam: büyüklerin, yücelerin en değerlisi.
fahr-i kiram: soyluların en değerlisi.
farig: vazgeçmiş, çekilmiş.
fasletmek: halletmek, çözmek.
fecr-i kâzip: yalancı tan; tanyerinde güneş doğmadan belirip kaybolan aydınlık.
fecr-i şimali: Kuzey Kutbu'na yakın yerlerde görülen ve gökyüzünde halkalar halinde beliren aydınlık.
fenâ fillah: kişinin kendinden ve bütün dünya işlerinden vazgeçip birlik denizine dalması.

fersah: yaklaşık 5 km'ye eşdeğer uzunluk ölçüsü.
ferzane: benzerlerinden farklı.
feth-i mübin: açık, besbelli olan fetih.
fettah: fetheden; kapılar, yollar açan; Allah'ın adlarından biri.
fevkalbeşer: üstün nitelikli, insanüstü.
fevt: kaybetme, elden kaçırma.
feyyaz: gür, bereketli; bolluk verici.
fidye-i necat: bir kimsenin canını kurtarmak için ödenen para.
firak-ı hasret: özlem üzüntüsü, sıkıntısı, mahzunluğu.
firaş: döşek, yatak.
firkat-i nâr: ayrılık ateşi.
fisk: günah işleme.
fitneengiz: fitne koparıcı.
fodla: özsüz undan yapılmış, pide biçiminde ekmek.
futa: peştemal; önlük.
füsun: büyü.
fütur: gevşeklik, usanç, bezginlik.
füzun: çok fazla.

G

gaffar: "bağışlaması çok olan" anlamında, Allah'ın adlarından biri.
gaile: dert, sıkıntı.
gamnak: kaygılı, tasalı.
gani: zengin, doymuş.
garabet: gariplik, tuhaflık.
garam: şiddetli arzu.
garibdost: kimsesizlerin dostu.
garibnüvaz: kimsesizin gönlünü okşayan.
garîk-i rahmet: rahmete kavuşmuş.
gasıp: zorla olan; yağmacı, çapulcu.
gavr-i cev: göğün derinliği.
gayur: çok gayretli, çalışkan.
gayz: kızgınlık, öfke.
gaza-yı ekber: en büyük savaş.
gaze: hafif ve saydam bir dokuma.

geda: dilenci, yoksul, fakir; âşık.
ger: "eğer" sözcüğünün kısaltılmışı.
gevher-i yekpare: bütün bir cevher.
gıcır: sakıza katılığını gidermek, esnekliğini artırmak için katılan, dişbudak ağacından çıkarılan madde.
gılzet: kabalık, çirkinlik.
girye: ağlama, gözyaşı dökme.
goncedehen: gonca ağızlı.
gövermek: çarpma sonucunda morarmak.
gulam: erkek çocuk, delikanlı.
gulgule: gürültü patırtı; çığrışma.
gûş: kulak.
guzat: gaziler.
gülab-ı meserret: şenlik günlerinde serpilen gülsuyu.
gülfam: gül renkli; pembe.
gül-i rana: ortası kırmızı olan sarı gül.
gülruhsar: gül yanaklı.
gülşen: gül bahçesi.

H

hâb: uyku.
habaset: habislik, kötülük; alçaklık.
habbe: tane.
hâb-ı gaflet: gaflet uykusu.
habib-i ekrem: Allah'ın sevdiği kimse; Hz. Muhammed.
hacalet: utanma, utangaçlıkla şaşırma.
Hacc ül-Haremeyn: Mekke ve Medine'yi ziyaret eden kimse.
had: sınır, kenar.
hâdi: "doğru yolu gösterici" anlamında, Allah'ın adlarından biri.
hakim: çok bilgili kişi, bilge.
hâki pay: ayak toprağı, tozu.
hal': tahttan indirme.
halas: kurtulma, kurtuluş.
halavet: tat, tatlılık.
halet: hal, durum.
hâli: boş, ıssız.

hal-i hayat: yaşam dönemi.
Halik: yoktan var eden, Tanrı.
halk: yaratma.
Hallâk: sürekli yaratan, Tanrı.
hall ü akd: idare etme, yönetme.
haluk: iyi huylu; herkesle geçinir olan.
hamail: omuzdan bele doğru çapraz olarak inen bağ.
hamis: beşinci.
hamlacı: padişahın bindiği kayıkta kürek çeken görevli.
hamyaze: esneme, esneklik; hoşa gitmeyen davranış; usanç, bezginlik.
handan: gülen, neşeli, sevinçli.
harabezar: viran yer, viranelik.
Haremeyn: Mekke ve Medine kentleri.
hâr ü has: çalı çırpı.
hasenat: iyiler, güzeller.
hasm-ı kavi: güçlü düşman.
hasna: güzel kadın.
hatmolmak: sona ermek.
hayf: haksızlık, zulüm.
hayırhah: hayır isteyen, iyilik dileyen.
hay ü huy: zevk ve eğlence gürültüleri, velvele.
hazan-ı hecr: ayrılık sonbaharı.
hazele: yüzsüzler, alçaklar, kalleşler.
hazer: sakınma, çekinme.
hazık: işinin ehli, uzman hekimler için kullanılan sözcük.
hazire: cami, türbe, tekke bahçesinde bulunan ve çevresi duvar ya da parmaklıkla çevrili mezarlık.
hemdem: sıkı fıkı arkadaş.
hemin dem: tam o anda, tam o vakit.
hemişe: her zaman, her vakit.
hempa: kötülükte arkadaşlık yapan, ayaktaş.
hemrah: yol arkadaşı, yoldaş.
herc ü merç: kargaşa, altüst olma.
hergiz: asla, hiçbir vakit, katiyen.
hetk-i namus: namusa saldırma.
heyetşinas: gökbilimci.

heyula: korkunç hayal; kâbus.
hezâr: pek çok.
hıfz: saklama, koruma.
hışm-ı çeşm: gözdeki hiddet.
hilim: tabiat, huy yavaşlığı; yumuşaklık; sabır.
hiss-i kablelvuku: önsezi.
hodbehod: kendi kendine, kimseye başvurmaksızın.
horende: bir kimsenin beslediği insan.
hoşbu: güzel kokan, iyi kokulu.
hûb: güzel insan, güzel kadın.
hulle: cennet elbisesi.
hulul: girme, geçme, nüfuz etme.
hum: geniş küp.
humar-ı âlâm: elemlerin verdiği baş ağrısı.
hun: kan.
hunhar: kana susamış, kan dökücü.
hurşid: güneş.
hurşud-i cihantab: dünyayı aydınlatan güneş.
huruç: dışarı çıkma; ayaklanma, isyan.
huşu: Tanrı'ya sessizlik içinde saygıyla boyun eğme.
huşunet: sertlik, kabalık, katılık.
hüccet: delil, tanıt; senet, vesika.
Hüda: Tanrı.
hüdavendigâr: hükümdar, efendi, sahip.
hükema: bilgeler, filozoflar; bilim adamları.
hüma: saadet, kutluluk; cennet kuşu.
hümayun: padişahın özel hizmetine ayrılmış yerler, kuruluşlar, eşyalar vb. için kullanılan sözcük.
hünerver: hünerli, usta.
hüsn: güzel, iyi; güzellik, iyilik.
hüsn ü ân: güzellik.

I

ılgar: atın dörtnala koşması.
ıskat: düşürme, alaşağı etme.

İ

ianet: yardım.
ibda: yaratma, meydana getirme.
iclas: tahta çıkarma, tahta oturtma.
idbar: baht ve talihin kötüye gitmesi.
ifna: yok etme, tüketme.
ifraz: bir bütünden bir parça ayırma.
iğfal: yanıltıp yanlış bir iş yaptırma, ayartma.
ihlak: harcama, tüketme; yok etme, öldürme.
ihtilat: birlikte bulunup konuşma; karışma, katışma.
iklim-i Rum: İslam tarihçilerinin Ortaçağ'da Bizans topraklarına verdiği ad; Osmanlı ülkesi.
ikrah: tiksinme, iğrenme.
illa: aksi halde.
ilm-i nücum: gökbilim, astroloji.
iltizam: kendi için gerekli sayma; devlet gelirlerinin toplanmasını üstlenme.
inhina: eğilme; birinin üstünlüğüne boyun eğme.
inkıraz: tükenme, bitme, yok olma.
intihal: başka birinin şiirini ya da yazısını kendinin gibi gösterme.
inzimam: katılma.
iptida: başlama, başlangıç.
irsal: gönderme, yollama.
irşat: doğru yolu gösterme, uyarma.
irtihal: göç etme; ölme.
irtihal-i dâr-ı beka: ölme, bu dünyadan öteki dünyaya göçme.
irtikâp: kötü bir iş yapma, suç işleme.
irtişa: rüşvet alma.
ismet: namus; günahsızlık, temizlik.
ism-i Celal: Allah'ın adlarından biri.
İstavroz Bahçesi: İstanbul'da, Beylerbeyi sahilinden tepelere doğru uzanan, padişahlara ait has bahçe.
istiap: içine alma, içine sığdırma.
istidlal: dolayısıyla anlama, anlam çıkarma.
istiğfar: tövbe etme, bağışlanma dileme.
istihfaf: küçümseme; önem vermeme.

istihkar: hor görme.
istihsan: güzel bulma, beğenme.
istihza: alaya alma, biriyle eğlenme.
istikbal: karşılama.
istimdat: yardım isteme.
istinatgâh: dayanak noktası.
istintak: söyletme, sorguya çekme.
istiskal: soğuk davranışlarla hoşlanmadığını belli etme.
işret: içkili eğlence.
îş ü işret: yiyip içip eğlenme.
itlaf: öldürme; yok etme; boş yere harcama.
ittiham: töhmet altında olma, suçlanma.
iyal: karı, eş.
izaç: rahatsızlık verme, bunaltma.
izale: giderme, yok etme.
izmihlal: yok olma, yok olup gitme.
izz ü devlet: onur ve mutluluk.

K

Kâbe-i Ulya: yüce Kâbe.
kad: boy, endam.
kadem: ayak; uğur.
kadıasker: orduyla ilgili davalara bakan görevli; kazasker.
kadid: çok zayıf, kuru.
kadim: eski; başlangıcı belli olmayan.
kâfur: kâfur ağacının zamkından yapılma beyaz, kokulu madde.
kahhar: kahredici, batıran, yok eden.
kahren: zorla, ezerek.
kail: boyun eğmiş, razı.
kaim: ayakta duran; sürüp giden.
kal'ai pulad beden: çelik bedenli kale.
kâlâ-yı maarif: bilgi kumaşı.
kalender: dünyadan el çekip başıboş dolaşan kimse; derviş.
kalp etmek: değiştirmek, dönüştürmek.
kâm: istenen şey, arzu.
kamet: farz namazından önce okunan özel dinsel sözler.

kamu: bir şeyin tümü.
kân-ı dil: gönül kaynağı.
karakulak: haberci olarak kullanılan görevli.
karakullukçu: yeniçeri odalarında hizmetle görevli kıdemsizlere verilen ad.
kâr-ı mekruh: Allah ya da Peygamber tarafından yapılmaması öğütlenen iş.
karine: karışık ve belirsiz bir iş ve sorunun anlaşılmasına, çözülmesine yarayan hal; ipucu.
kasîr: kısa.
kassam: mirasçılar arasında mirası paylaştıran memur.
kavşamak: güçsüz kalmak, gevşemek.
kaziye: iş, konu, sorun.
kebe: kalın keçe.
kelam-ı kadim: Kuran.
kelb-i akur: azgın, kudurmuş köpek.
keman: ok yayı.
kemankeş: ok atmada usta kimse, okçu.
kerrake: ince softan yapılan bir tür cüppe.
kesret: çokluk, bolluk; kalabalık.
keşide: ziyafet verme.
kıtal: saldırı, vuruşma, mücadele.
kızlarağası: haremağalarının amiri.
kibar: büyükler, ulular.
kibriya: büyüklük, ululuk; Tanrı.
kîl ü kal: dedikodu.
kim: "ki" yerine kullanılan bağlaç.
kinegüzar: kin güden.
kiyaset: uyanıklık, zekâ.
koçu: dört tekerlek üzerine oturtulmuş kare biçimli ve pencereli bir odacıktan oluşan ve iki atla çekilen yaysız, makassız bir araba türü.
kölemen: Ortaçağ İslam devletlerinde kölelerden oluşturulan asker sınıfı; memluk.
kudret-i recüliye: erkeklik gücü.
kudüm: bir yere gelme; ayak basma.
kûh-i tecella: Tanrı'nın göründüğü dağ.

kula: don rengi, sarımtırak beyazdan sütlü kahve rengine kadar giden tonlarda olan at.
kûn: kıç, kuyruksokumu bölgesi.
kûs-i rahil: ölüm davulu.
kuskun: atın kuyruğunun altından geçirilerek eyere bağlanan kayış.
kühen: köhne, eskimiş, yıpranmış.
külbe-i ahzan: gam, tasa evi.
külhen-i mihnet: eziyet, sıkıntı, dert külhanı.

L

lafzî: bir sözcüğün yapısına ve söylenişine ilişkin.
lahza-i teahhur: gecikme anı.
laklaka: gereksiz, anlamsız, boş söz.
lâl: dudak.
lale-i numan: dağlalesi.
lane: yuva, ev.
layemut: ölmez, ölümsüz.
leb: dudak.
lebberleb: dudak dudağa.
lebriz-i ziya: ışıkla dolu.
lemyezel: kalıcı, ebedi.
lenger: gemilerin bir noktada kalabilmesi için denize atılan demir çapa.
lerzan: titrek, titreyen.
leşker: asker.
libas-ı sürh: kırmızı giysi.
lik: lakin.
livata: erkekler arasındaki cinsel birleşme.
lobut: sopa türünde bir silah.
lücce-i envar: ışıklar denizi.

M

maden-i ilm ü ulema: bilim ve bilgin madeni.
madum: yok olan, bulunmayan.
Mağribî: Afrika'nın kuzeybatısındaki ülkelerin (Fas, Cezayir, Tunus) halkından olan.
mahalakallah: kalabalık.

mahbes: hapishane.
mahbub: sevgili, sevilen.
mahbube: sevilen kadın.
mahbube-i lanazîr: benzersiz, eşsiz güzel kadın.
mahbube-i nazenin: ince, narin, güzel kadın.
mahbubperest: delikanlı seven; erkeklere düşkün erkek.
mahfi: gizli, saklı.
mahfil: toplantı yeri.
mahmur-i fikret: düşünceye dalmış.
mahrem-i esrar: kendisine sır verilen kimse.
mahzar: birçok kişinin imzaladığı dilekçe.
mahz-ı sefa: tam bir gönül rahatlığı.
makes: akseden yer, akis yeri.
maksure: camilerde padişah için ayrılmış yüksekçe yer.
Maltız: Malta Adası halkından olan kimse.
manca: yiyecek; kedi köpek yiyeceği.
mansıp: büyük memurluk yeri; makam.
mansur: Tanrı yardımıyla üstün gelen.
mâr: yılan.
maslahat: iyiliğe ve hayra neden olan şey.
mâsur: güç, zor.
matlup: istenilen, arzu edilen şey.
matruş: tıraşlı.
Mecelle: 1868'de yürürlüğe giren ve 1926'ya kadar yürürlükte kalan medeni yasa.
meclis-i meşveret: danışma kurulu.
medar: merkez; dayanak; yardım.
medfun: gömülmüş.
medih: övmeye yol açan şey.
mehabet: heybet, ululuk.
meh-i tâban: parlak, parlayıcı ay.
mehpare: ay parçası; pek güzel kimse.
mehpare-i bihemta: benzersiz ay parçası; benzersiz güzel kadın.
mehru: ay yüzlü.
mekkâreci: çeşitli malzemenin hayvan sırtında taşınması görevini yürüten asker.

mekr-i şeytan: şeytan hilesi.
melahat: güzel yüzlülük.
melih: güzel, şirin.
memduh: uzamış, uzatılmış.
memen: emin, güvenilir yer, sığınak.
memluk: kölemen.
memul: umulan, beklenilen.
menakıp: destanlar.
menfa: sürgün yeri.
menfur: nefret edilen, iğrenç.
menkabe: destan.
menku: bitkilerin suyla kaynatılmasından elde edilen sıvı.
menkûb: gözden ve mevkiden düşmüş.
menzil: iki konaklama yeri arasındaki uzaklık; konaklama yeri, konak; ev, ikametgâh.
merd-i merdan: yiğitler yiğidi.
merdüm-i dide: gözbebeği.
merkad-i münevver: aydınlatılmış mezar.
merkat: mezar, yatılan yer.
merkum: adı geçen, anılan.
mesrur: sevinmiş, meramına ermiş.
mest-i sahba-i meserret: sevinç şarabı sarhoşu.
meşkûk: şüpheli, kuşkulu.
meşum: uğursuz, kötü.
meşveret: danışma yoluna başvurma.
mmeva: yurt, yuva; mekân, yer.
mevt: ölüm.
mevut ecel: doğal ölüm.
mey-i şadi: gönül ferahlığı veren şarap.
meymenet: uğur, kutluluk, mutluluk.
meyus: yeise düşmüş, umutsuz.
meyyit: ceset.
mezraa-i madelet: adalet tarlası.
mihr: güneş.
mihr-i cemal: güzel yüzlü güneş.
mirahur: has ahır yöneticisi; imrahor.

mirat: ayna.
miyar: ölçü.
muahede: antlaşma.
muasır: çağdaş, aynı çağda yaşayan.
muharrik: kımıldatan, harekete geçiren; kışkırtıcı, ayartıcı.
muhtasar: kısaltılmış, özet.
muhtezir: sakınan, çekinen.
muin: yardımcı.
mukaddime: bir olayın, bir şeyin başlangıcı, ilk evresi.
mukarin: ulaşmış.
mukassır: kusur işleyen.
mukteza-i kader: kaderin gerektirdiği.
murafaa: duruşma.
murassa: değerli taşlarla süslenmiş; işlemeli.
musahip: sohbetleriyle padişaha hoşça vakit geçirten kişi.
musandıra: yaklaşık bir insan boyu yüksekliğinde dolap, yüklük.
mutahassıs: uzman.
mutantan: tantanalı, çok parlak.
muti: itaat eden, baş eğen.
mübeşşir: muştu veren.
mücrim: suçlu.
müdahene: koltuklama, dalkavukluk.
müdam: süren, sürekli; şarap.
müfarekat: ayrılma, uzaklaşma.
müfsit: fesat koyan, ara açan.
müheykel: heykeli andıran, heykel gibi.
mühlik: öldüren, öldürücü.
mühtedi: kendi dinini bırakarak Müslümanlığı kabul eden; dönme.
mükâhhal: sürmeli.
mülakat: buluşma, görüşme.
mülayemet: yumuşak huyluluk, uysallık.
mülevves: kirli, pis.
mülk-i Efrenc: Frenk ülkesi.
mültezim: götürü bir bedel karşılığında vergi toplayan kimse.
mülukâne: hükümdara yakışacak biçimde.
münacat: Tanrı'ya dua konulu manzume.

münebbih: uyandırıcı, uyarıcı.
münkarız: batmış, çökmüş.
münkir: inkâr eden, kabul etmeyen.
münşeat üs-selatin: sultanların mektupları.
müntakim-i kahhar: acımadan öç alan.
mürde: ölü, ölmüş.
mürettep: kurulmuş, düzenlenmiş.
mürg: kuş.
mürg-i dil: gönül kuşu.
mürg-i hevâ: sevgi kuşu.
mürtefi: yüksek.
mürtekip: kötülük, kötü iş yapan.
mürteşi: rüşvet alan.
mürur: geçme, geçiş.
müsaadat: müsaadeler.
müsadere: bir kişinin malının devlet tarafından zorla elinden alınması.
müsekkin: yatıştırıcı, uyuşturucu.
müsellah: silahlandırılmış, silahlı.
müslim: İslam dinine uyanlar.
müslimnüma: Müslümanlık gösteren.
müstakim: doğru; namuslu.
müstefreşe: odalık, cariye.
müstevli: istila eden, ele geçiren.
müşaare: divan edebiyatında, iki şairin, üstünlük savıyla birbirlerine nazire söylemeleri.
müşevvik: kışkırtan, önayak olan.
müş'ir: bildiren, haber veren.
müşkefşan: misk saçan.
mütedeyyin: dine bağlı olan.
mütegallibe: zorla yönetimin başına geçmiş; zorba takımı.
mütehheyiç: heyecana kapılmış, heyecanlı.
mütekebbir: kibirli, ululuk satan.
mütelevvin: dönek, çabuk karar değiştiren.
müteneffir: nefret eden.
müverrih: tarih yazan kimse, tarihçi.

müzaheret: arkalama, yardım etme, koruma.
müzdad: artmış, çoğalmış.

N

nabedid: görünmez, kayıp, belirsiz.
naehl: ehil olmayan, ehliyetsiz.
nafe: kürk hayvanlarının göbek kısmından alınan parçalarla yapılan kürk.
nagâh: vakitsiz; ansızın.
nagehan: birdenbire, ansızın.
nalın: kırmızı çiçekli bir bitki.
nâkıl: taşıyan, geçiren.
nakibüleşraf: Peygamber soyundan olanların işlerine bakmak üzere aralarından atanan görevli.
nakise: eksiklik, kusur, ayıp.
nakkare: dümbelek.
nakus: kilise çanı.
nale: inleme, inilti.
nami: topraktan biten, yetişen, büyüyen.
nan: ekmek.
nâr-i gam: gam ateşi.
nâs: insanlar, halk.
nasaz: uygunsuz, uymaz.
nasiye: alın.
nâş-ı murdar: pis, kirli ceset.
natüvan: zayıf, güçsüz.
nazil: yukarıdan aşağı inen, inmiş.
nazire: karşılık.
nefir: boynuzdan yapılan bir çeşit boru.
nemnak: nemli, ıslak.
Nemse: Avusturya.
nergis: güzelin gözü.
nerm: yumuşak.
nermin: yumuşak, nazik.
nesep: soy, atalar zinciri.

nesim-i subh: sabah rüzgârı.
neşve: sevinç.
neşv ü nema: büyüme, gelişme, boy atma.
nevbet vurmak: mehter müziğinde, birkaç parçayı art arda çalmak.
nevcivan: taze, genç, delikanlı.
nevhat: sakalı bıyığı yeni çıkmış; genç.
nezd-i hümayun: padişah katı.
nigâh-ı merhamet: acıyarak bakış.
nigâh-ı vapesin: son bakış.
nigehban: bekçi, gözcü.
nihal: fidan, sürgün.
nikris: belirtileri eklemlerde, böbreklerde ve deride görülen bir metabolizma hastalığı; gut, damla.
nimten: gömlek, mintan.
niza: çekişme, kavga, tutuşma.
nizam-ı âlem: dünya düzeni.
nur-i dide: pek sevgili kimse.
nur-i rahmet: Tanrı'nın aydınlığı, ışığı.
nuş: içki, içilecek şey; işret.
nübüvvet; peygamberlik, Tanrı haberciliği.
nümayiş: gösteri, gösteriş.
nüzul: inme, felç.

O

odabaşı: kıdemli yeniçeri subayı.
oğrun: gizli.
orta: Yeniçeri Ocağı'nda, bugünkü "bölük" karşılığı olan birlik.
otağ-ı hümayun: padişaha özgü, büyük ve çok süslü çadır.
otodidakt: kurumsal bir eğitim almadan kendini yetiştirmiş kimse için kullanılır; özöğrenimli.

P

pakdamen: eteği temiz; namuslu, iffetli.
pamal: ayak altına düşmüş, çiğnenmiş.
Paşakapısı: Tanzimat'tan önce sadrazamların çalışmalarını sürdürdükleri konak.

patrona: koramirale karşılık gelen rütbe.
pehna: eni geniş olan, enli.
pelaspare: eski püskü, yırtık pırtık.
pençe-i kahır: ezici güç.
pençe-i sim: gümüş gibi parlak ve beyaz avuç.
perdedar: padişah, vezir vb'nin resmi dairelerinin kapısı önünde bekleyen görevli.
peripeyker: peri yüzlü.
pertev-i nur-i sefid: ak ışık parlaklığı.
peşkeş: armağan.
peyk: padişah saraydan çıkınca, alayın en önünde yürüyen görevli.
peymane: şarap bardağı, büyük kadeh.
pir: yaşlı, koca.
pir-i aziz: ermiş kişi.
pister: yatak.
pişe: huy, alışkanlık.
pişgâh: ön, huzur.
piyade: bir tür büyük kayık.
pulad: çelik.
pür: dolu, çok.
pürniyaz: muhtaç, ihtiyaç içinde.

R

rah: yol.
rahnedar: zarara uğramış.
rahmetmek: merhamet etmek, acımak.
rana: güzel, hoş, latif.
ravza: bol ağaçlı, çiçekli bahçe.
reaya: bir hükümdarın yönetimi altındaki halk.
rebi': bahar.
recim: zina suçu işleyenlerin taşlanarak öldürülmesi cezası.
reftar: salınarak edalı yürüme.
refte: gitmiş, geçmiş.
reisülküttap: Divan-ı Hümayun'da yazı işlerini yürüten görevlilerin reisi.
rengin: renkli, parlak; güzel, süslü, latif.
reside: erişmiş, bitmiş.

resm-i küşat: açış töreni.
revan: giden, yürüyen, akan.
riayet: sayma, saygı; ağırlama.
rical: yüksek devlet görevlileri.
rikâbdar: padişah ata binerken üzengisini tutan görevli, üzengi ağası.
rint: dünya işlerini hoş gören, kalender kimse.
riyaziye: matematik.
ruh: yanak, yüz.
ruy: yüz, çehre, sima.
ruy-i zemin: yeryüzü, dünya.
ruz-i ceza: kıyametin kopmasından sonra insanların Tanrı huzurunda hesap verecekleri gün.
ruz-i mahşer: kıyamet günü.
rüesa: reisler, başkanlar.
rükn-i âzam: ulu temel direği.

S

saba: gündoğusundan esen hafif ve tatlı rüzgâr.
saba reftar: yel gibi hafif ve çabuk yürüyüşlü.
sabi: ergenlik çağına ulaşmamış erkek çocuk.
sabitkadem: sürekli.
sagar: kadeh, içki bardağı.
sagir: buluğa ermemiş çocuk.
sahabe-i kiram: Hz. Muhammed'in yakınları.
sahipkıran: her zaman üstün gelen, başarı sağlayan hükümdar.
sahra: ova; çöl.
said: kutlu.
sakıt: düşen, düşmüş.
salabet: dayanma, kuvvet.
salaş: tahtadan yapılmış baraka.
salih: yetkili, yetki sahibi; dinin kurallarına uygun davranan.
salis: üçüncü.
salta: yakasız, kollu, cepken biçimli bir tür kısa ceket.
samsuncubaşı: Yeniçeri Ocağı'nda 71. Orta'yı oluşturan samsuncuların amiri.
sanem: put; güzel kimse.

sani: ikinci.
saray-ı âmire: padişah sarayı.
savlet: şiddetli hücum, saldırı.
say: çalışma, çabalama.
sayd ü şikâr: avlanma ve av.
sayha: bağırma, nara atma.
sefahat: özellikle cinsel hazların doyurulmasına yönelik eğlencelere aşırı ölçüde düşkünlük.
sefa-üyı hatır: iç rahatlığı.
sefine: gemi.
sekban: bir askeri sınıf.
semen: yasemin.
semend: güzel ve çevik at.
seng-i mezar: mezar taşı.
serapa: baştan ayağa, bütünüyle.
seraser: baştan başa, boydan boya, tamamen.
serdarıekrem: sefere katılmayan padişahın yerine, başkomutanlığa getirilen sadrazama verilen unvan.
serefraz: benzerlerinden üstün olan.
serian: çabuk olarak.
serir-i saltanat: saltanat tahtı.
serma: kış, soğuk.
server: baş, başkan.
server-i Ömer meşreb: Hz. Ömer yaradılışlı olanların önde geleni.
serv-i hıraman: nazlı nazlı sallanan servi; salınarak yürüyen sevgili.
serv-i naz: uzun boylu, servi gibi sevgili.
servkad: servi boylu.
setr-i avret: ayıp sayılan yerleri kapama.
Settar: günahları örten, bağışlayan; Tanrı.
seyfiye: askerlikle, kılıçla ilgili.
seylap: sel, taşkın.
sezavar: uygun, yaraşır.
sıdk: doğruluk, gerçeklik.
sıhriyet: evlenmeden ileri gelen akrabalık.
sındırmak: yenmek, yenilgiye uğratmak.
simten: gümüş tenli.

sinebend: göğüslük.
sinesiper: siper olan göğüs.
sitem: haksızlık, zulüm, eziyet.
sitempişe: haksızlığa uğramış, eziyetli.
siyaset meydanı: ölüm cezalarının uygulandığı yer.
siyehpuş: karalar giyinmiş.
siyret: huy, tabiat, ahlak.
sof: yün, yün dokuması.
solak: kapıkulu askerlerinin bir sınıfına verilen ad.
sulb: döl, nesil.
sûk: çarşı.
sureta: görünüşte, görünüşe göre.
suret-i dehşetnüma: korku salan görünüş.
sûz-i firkat: ayrılık ateşi.
sümme: tekrar tekrar.
sünnet-i seniye: Hz. Muhammed'in yaptığı kutsal işler.

Ş

şabb-ı emred: sakalı bıyığı çıkmamış genç.
şadan: sevinçli.
şah: divan şiirinde, güzellik ülkesinin hükümdarı sayıldığı, âşığın gönlüne hükmettiği için sevgiliye verilen ad.
şahbaz: gösterişli, yiğit kimse; beyaz, iri doğan kuşu.
şahika: doruk.
şahnişin: odanın cephesinde yer alan, üç yanı pencereli küçük çıkma.
şakirt: öğrenci, çırak.
şakka: sıkıntı veren, eziyetli.
şarab-ı erguvan: erguvan renkli şarap.
şarab-ı nab: halis şarap.
şeb-i firkat: ayrılık gecesi.
şeb-i kadr-i said: kutlu kadir gecesi.
şeb-i ruze: oruç gecesi.
şeb-i vasl: kavuşma gecesi.
şecaat: yiğitlik, yüreklilik.
Şecer-i Vakvak: Vakvak Ağacı.
şeci: yiğit, yürekli.

Şeddad: yaptırdığı görkemli binalar ve İrem Bağı'yla ünlü efsanevi hükümdar.
şeddadî: Şeddad'ın yapısı gibi sağlam ve büyük.
şehamet-i gazubane: öfkelice yiğitlik.
şeh-i âl-i haseb: yüce soylu hükümdar.
şehid-i rah-i Hak: Allah yolunda şehit.
şehlevent: boylu boslu, yakışıklı genç.
şehrayin: şenlik, donanma.
şehr-i şehîr: ünlü şehir.
şehriyarî: hükümdarla ilgili.
şekavet: haydutluk, yol kesicilik.
şekûr: doğru yolda gidenleri koruyan; Tanrı.
şemşir: kılıç.
şenaat: kötülük, fenalık.
şenayii ahval: davranıştaki kötülükler.
şenî: utanç verici, çok çirkin.
şerer-i sûzefgen: yakıcı kıvılcımlar.
şerif: kutsal.
şerik: ortak.
şer'i şerif: İslam şeriatı.
şetaret: sevinç, şenlik, neşe.
şevk: keyif, neşe.
şeytan-ı lain: Tanrı'nın yarlıgamasından yoksun.
şifayab: iyileşmiş, şifa bulmuş.
şikak: uyuşmazlık.
şikâr: av; avlanan hayvan; ganimet.
şinaver: yüzen, yüzücü.
şir: aslan.
şir-i gazub: kükremiş aslan.
şirinkâm: tatlılığı damağında kalmış.
şişe-i rindan: rintlerin sırça kabı.
şuara: şairler.
şubara: çuhadan yapılmış, dilimli başlık.
şule: alev; ışık, parıltı.
şûra: bir konuyu konuşup tartışmak amacıyla yapılan toplantı, toplanma; bu toplantının yapıldığı yer, meclis.

T

taaffün: kokuşma.
tabhane: gezginlerin, yoksul kişilerin kaldığı konukevleri.
tabl: davul.
tab ü tüvan: güç kuvvet.
tacdar: başında taç bulunan; hükümdar.
tagallüp: zorbalık yapma, zorbalıkla yönetme.
tahavvül: değişme, dönüşme.
taksir: kusur, kabahat.
talakat: düzgün sözlülük; güler yüzlülük.
tamim: genelleme, genelleştirme.
ta'n: sövme, yerme.
tanassur: Hıristiyanlığı kabul etme.
tarassut: gözleme, gözetleme.
taravet: tazelik.
tarh: düzenleme, tanzim.
tarik-i şer': yasa yolu.
taun: veba.
tavk: kuvvet, güç; boyna takılan takı, gerdanlık.
tazim: ululama; ağırlama, saygı gösterme.
taziz: şerefli, kutlu kılma.
teali: yücelme, yükselme.
tebcil: ululama, ağırlama.
tebeddül: değişme.
teber: balta.
tebşir: muştulama.
tebyiz: temize çekme.
tedip: haddini bildirme, yola getirme.
tefarik: ufak, küçük armağanlar.
tefekkür: düşünme.
tefessüh: çürüme, bozulma, kokuşma.
tefhim: anlatma, bildirme.
tehî: boş.
tehlil: "La ilahe illallah" sözünü söyleme.
tekâsül: üşenme, kayıtsızlık.
tekdir: azarlama, paylama.

tekfur: Bizans devletinde vali ve derebeylerin unvanı.
tenezzüh: gezinti.
tenkil: ortadan kaldırma, tepeleme.
tenperver: rahatına düşkün.
tereke: bir ölünün bıraktığı mallar; bırakıt.
terzil: rezil rüsva etme.
teshir: büyüleme, kendine bağlama.
tesit: kutlama.
teşbik: ağ biçimine koyma.
teşviş: karıştırma, karışıklık.
tevbih: azarlama, paylama.
tevfik-i Rab: Tanrı yardımı.
tezkire: divan edebiyatında şairlerin yaşamöykülerini derleyen, onlarla ilgili değerlendirmelerde bulunan, şiirlerinden örnekler veren eser.
tezlil: hor ve hakir görülme.
tezvir: yalan söyleme, ara bozma.
tezyin: süsleme, bezeme.
tıfl-ı naz: eda, cilve, naz çocuğu.
tımar: hastaya ya da yaralıya bakma.
tig: kılıç.
tilavet: Kuran'ı kuralına göre güzel sesle okuma.
tir-i adâ: düşmanların oku.
tirkeş: okluk.
tir ü tirkeş: ok ve okluk.
tişe-i hikmet: bilgelik, bilim, bilgi kazması.
tohm: tohum.
tomak: bir tür çizme.
tuba: dalları bütün cenneti gölgeleyen kutsal ağaç.
tuğyan: taşma, taşkınlık; azgınlık.
tuhaf: armağanlar.
tuhaf-ı tefarik: seçme armağanlar.
tulû: doğma, doğuş; meydana çıkma.
tuti-i gûya: şakrak söyleyen.
türab: toprak, toz.
türbemeşhet: bir kimsenin, şehit olduğu yerde yapılan türbesi.
tüvana: güçlü kuvvetli, dinç.

U

uluhiyet: Tanrılık, Tanrı olma.
ulum: ilimler, bilimler.
umran: bayındırlık, bayındırlaşma.
umur: işler, hususlar.
urmak: vurmak.
uşşak: âşıklar.
uzletgâh: yalnızlık köşesi, tenhada oturulan yer.

U

üftade: düşkün, biçare; âşık.
ümera: yüksek rütbeli görevliler.
üsküf: kenarı sırma işlemeli yeniçeri börkü.
üşmek: üşüşmek.

V

vahdet: birlik, teklik.
vakanüvis: döneminin olaylarını saptamakla görevli tarihçi.
vakayi: vakalar, olaylar.
vakayiname: olayların tarih sırasına göre günü gününe saptanıp yazıldığı eser.
vakıat: olan şeyler, başa gelen olaylar.
vasıl: ulaşma, erişme.
vasi: vesayet altındaki küçüğü yöneten kimse.
vasl: ulaşma, birleşme.
vaz: koyma, konulma.
vechen: görünüş bakımından; yüzce.
vekayi: olaylar, hadiseler.
velayet-i keramet: keramet sahibi olma.
verd-i handan: gülen, neşeli gül.
verese: mirasçılar.
vird: mürit.
voyvoda: bazı Slav ülkelerinde bölge yöneticilerine verilen unvan.
vücud-ı habis: kötü, aşağılık varlık.
vürut: geliş, gelme, yetişme.

Y

yağmager: çapulcu.
yalabık: güzel, yakışıklı.
yalıncak: çırçıplak.
yâran: dostlar.
yâr-i gar: mağara dostu.
yavşan: bir otsu bitki cinsi.
yed: el; kudret, güç.
yegân yegân: birer birer.
yekta: tek, eşsiz, benzersiz.
yem-i ahdar: yeşillik denizi.
Yezdanî: Tanrı'ya ait, Tanrı'yla ilgili.
yusufî destar: Yusufî adı verilen kavuk üzerine sarılan bir tür sarık.
yüsr-i Sübhan: Tanrı kolaylığı.

Z

zaferşiar: üstün gelmiş.
za'f-ı dil: gönül dayanıksızlığı.
zahid: aşırı sofu.
zahîr: arka çıkan, yardımcı.
zahiri: dıştan görünen.
zâniye: zina eden kadın.
zanubezanu: diz dize.
zâr: ağlayan, inleyen.
zarî: acıyla ağlayıp sızlanma.
zeamet: sipahilerin aldığı en büyük tımar.
zeban: dil, tat alma organı.
zebun: âciz, çaresiz.
zebunküş: kendinden zayıfa gücü yeten.
zelil: hor, hakir, aşağılanmış.
zendost: kadınlara düşkün erkek.
zer: altın.
zerkeş: altınla işlenmiş ya da dokunmuş.
zeval: zail olma, sona erme.
zeyn: süs.

zıl: gölge.
zıll-ı Hak: Tanrı'nın gölgesi.
zıpka: Karadeniz kıyılarında yaşayan halkın geleneksel giyeceği olan dar paçalı potur.
zincirbent: zincire vurulmuş, zincire bağlanmış.
zinhar: sakın, aman, asla.
ziruh: canlı.
zişan: şanlı, yüce.
zürefa: zarifler.
züyuf: kalp, ayarı düşük.

YAZARIN DK TARAFINDAN YAYIMLANAN DİĞER KİTAPLARI

REŞAD
EKREM
KOÇU
Kösem
Sultan
DK

Topkapı
Sarayı
REŞAD
EKREM
KOÇU
DK

REŞAD
EKREM
KOÇU

REŞAD
Fatih
Sultan
Mehmed
EKREM
KOÇU

REŞAD EKREM KOÇU
Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş
DK

REŞAD EKREM KOÇU
Yeniçeriler

Reşad Ekrem'in dilinde tarih gerçek hayattan daha canlı, daha güzel, daha büyülü...

Osman Gazi'den Sultan Vahideddin'e yüzyıllarca Osmanlı İmparatorluğu'na hükmeden anlı şanlı padişahlar... Savaş meydanlarında, sefer yollarında, sarayda, kılıçla, zehirle, cellat eliyle biten saltanat hikâyeleri...

Reşad Ekrem Koçu *Osmanlı Padişahları*'nda tüm ihtişamları ve zaaflarıyla Osmanlı sultanlarını ete kemiğe büründürürken kısa bir imparatorluk tarihini de renkli üslubuyla okurlara sunuyor.

"Uzun yıllar öncesine dönüyorum ve *Murat Reis'in Oğlu*'nu okumaya başlıyorum. Büyük bir hayranlıkla okuduğum bu roman uçsuz bucaksız denizlerden geçip giderek bana Osmanlı tarihini sevdiriyor. Yazarı Reşad Ekrem Koçu, Osmanlı tarihini 'bugünde yaşatan' mucizevi, görkemli bir yazar! Reşad Ekrem'in eşsiz eseriyle dostluğum artık hep sürecek, herhalde ölünceye kadar..."

Selim İleri

"20. yüzyılın başında şehrin hüzünle yaraladığı ve şehrin hüzünlü ama tamamlanmamış bir imgesini yaratan o özel ruhlardan biridir Reşad Ekrem Koçu."

Orhan Pamuk

THG
2016
THG

DK DOĞAN KİTAP

ISBN 978-605-09-2888-4

9 786050 928884

sertifika no: 11940

Tavsiye Edilen Satış Fiyatı

₺ 32